

PREGLED HRVATSKE I SRPSKE KNJIŽEVNOSTI

I OGLEDI

ZA 3. i 4. RAZRED TRGOVAČKIH AKADEMIJA

NAPISAO

DR. DRAGUTIN PROHASKA,

DOCENT U VISOKOJ TRGOVAČKOJ ŠKOLI U PRAGU

ZAGREB 1923.

ŠTAMPA I NAKLADA HRV. ŠTAMPARSKOG ZAVODA D. D. ZAGREB.

Predgovor.

Ova se knjiga ima smatrati samo čitankom, to jest ne tekstom, što će ga učenici učiti naizust, nego tumačem onome štivu, što će ga naći u Ogledima ove knjige, ili što će ga sebi sami katkada pribaviti te čitati u školi ili doma. Zato su svagdje dana uputstva, otkuda je što u ovu knjigu stavljeno.

Kao što bi zemljovid bio prazan, koji bi donio samo glavne gradove, tako bi bio i Pregled književnosti prazan, koji bi donio samo glavne pisce. Učenik čitajući mnoga nevažna imena neka bar dobije onu punoću slike, koju dobivamo gledajući lijepo izrađenu zemljovidnu kartu.

Pri učenju neka se više pazi na »društvenu osnovu«, na »književnu značajku« i »opće poglede«, negoli na životopisne i bibliografske podatke o piscima.

U ovome izdanju provedeni su svi ispravci, na koje su upozoravale kritike o I. izdanju.

U Pragu, augusta 1923.

Dr. D. P.

Pregled sadržaja

I. Pregled hrvatske i srpske književnosti.

Strana

PRISTUP

Strana

TREĆE DOBA.

Građanska i narodna književnost.

Strana

II. Ogledi.

PRVO DOBA.

DRUGO DOBA.

TREĆE DOBA.

Ilirizam.

Pregled hrvatske i srpske književnosti.

PRISTUP.

1. Dioba hrvatske i srpske književnosti.

Hrvatska je i srpska književnost jedna cjelina, jer su Hrvati i Srbi jedan narod istoga podrijetla i jezika. Hrvati i Srbi življahu u prošlosti odijeljeni jedni od drugih, razdvojeni crkvom i državom, pa je stoga njihov društveni život različit, a takav život proizveo je i različitu književnost. Razvitak hrvatske i srpske književnosti ne podudara se zato u svemu. Obje književnosti idu uporedo, često i ne znajući jedna za drugu.

Hrvatska i srpska književnost jedan su član evropske književnosti, jer se ugledaju u zapadne književnosti i jer narod hrvatski i srpski doživljuje gotovo iste društvene promjene, koje i evropski narodi.

Prvo doba (X.—XV. vijeka): Crkvena i feudalna književnost.

U srednjem vijeku vlada kod Hrvatâ i Srbâ crkva. Svećenici i kaluđeri jedini su obrazovani svijet, a osim njih gotovo i nema pismenih ljudi. Zato ćemo to prvo doba naše književnosti nazvati crkvenim, a budući da se u toj književnosti očituju i javni odnosi našega feudalnog plemstva i države, to je u prvo doba književnost i feudalna.

Drugo doba (XV.—XIX. vijeka): Renesansna, vlasteoska i pučka književnost.

U novome vijeku ojačaše mala gradska vlastela i oteše se od crkvene vlasti. Takva vlastela stvaraju novu svjetsku književnost po ugledu starih Grka i Rimljana. To je preporođena, klasična ili renesansna, dvorska književnost. A kako i svećenici, sinovi puka, pišu nabožne knjige za narod, imamo pored vlasteoske književnosti i nabožnu, pučku renesansnu književnost.

Toj književnosti nema ni traga u istočnim, srpskim krajevima. Tamo sredovječna crkvena književnost životari sve do polovice XVIII. vijeka.

Treće doba (XIX. vijek): Građanska i narodna književnost.

Francuska revolucija i drugi događaji potkraj XVIII. vijeka učiniše veliki preokret u korist građana i seljaka. Oni dobivaju ista politička prava, što ih dosad imađahu plemićki »staleži« i crkveni »redovi«. S tim preokretom prestaje dvorski i klasički smjer u književnosti, a zavlada njome narodna usmena predaja i narodni duh.

U prvo doba daje književnosti obilježje crkva, u drugo dvor, a u treće narod.

Prvo doba.

2. Crkvena i feudalna književnost.

Društvena osnova. U to se doba stvorila i propala hrvatska i srpska književnost srednjega vijeka. Kralj hrvatski i prima krunu od pape iz Rima i provodi njegove crkvene odredbe u svojoj državi, a prvi su vladari srpski zavisni o Bizantu i čuvaju obred istočne crkve. Narodom vladaju u Hrvata i Srba gospoda po feudalnom sustavu, a redovnici i crkveni dostojanstvenici po crkvenom pravu. Narod kmetuje i prima prosvjetu jedino od crkve. Niže svećenstvo potječe iz naroda, a više iz plemstva. Ova se društvena osnova vrlo osjeća u razvitku naše najstarije pismenosti.

Utjecaj rimski odveo je hrvatsko više svećenstvo u tuđu, latinsku školu i stvorio od njega neprijatelja hrvatskoga jezika, a niže svećenstvo, podrijetlom iz naroda, traži narodni jezik u crkvi. Borba latinskih svećenika i redovnika ispunjuje cijelo prvo doba hrvatske književnosti.

U srpskoj crkvi i državi te borbe između višeg i nižeg svećenstva, između tuđega i domaćega jezika nema. Šta više, u njoj i sami vladari pišu jezikom, kojim i zadnji manastirski đak. Zato je u ovo doba srpska književnost daleko bogatija od hrvatske i od nje posve odijeljena. Ona nastaje ponajviše prevođenjem grčkih uzora (crkvenih), a hrvatska poglavito prevođenjem s latinskoga.

Zajedničko književno podrijetlo hrvatske i srpske književnosti. I hrvatska i srpska književnost ima zajednički izvor i ugled u staroj slovenskoj pismenosti.[1] (Tako isto imaju romanske književnosti zajedničko podrijetlo u latinskoj književnosti, a njemačka književnost u gotskoj.) Jezik staroslovenske književnosti danas je mrtav, t. j. njime ne govori nijedan narod. Danas i ne znamo pravo, tko je govorio tim jezikom, jer nam o tome u spomenicima nije ništa zabilježeno. Neki ga naučnjaci nazivahu jezikom crkvenoslovenskim, da se time uklone pitanju o njegovu naro-

[1] V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache I.—II., Wien 1900.

dnom podrijetlu. Drugi ga zovu starobugarskim, a neki staroslovenskim ili panonskim jezikom, jer ga jedni meću u Maćedoniju, a drugi u Veliku Moravsku, koja obuhvataše znatan dio stare Panonije (današnje zapadne Ugarske). Danas sve više prevladava mišljenje, da je staroslovenski jezik podrijetla jugoslavenskoga, naročito bugarskoga. Na tome jeziku sačuvani su najstariji slavenski spomenici, pisani ćirilicom i glagoljicom, a to su prijevodi sv. pisma. Pita se dakle, tko je autor tih najstarijih proizvoda.

Staroslovenski prijevod sv. pisma nastao je ovako: Moravskoj je državi neprestano prijetila pogibao od njemačkih latinskih svećenika, da njihovim utjecajem izgubi i svoju narodnu samostalnost. To se dogodilo redom sa svim slavenskim državama. Najprije bi Nijemci unosili kršćansku vjeru, a zatim bi politički podložili pokrštenu pokrajinu. Da se to ne dogodi u Moravskoj, odluči moravski knez Rastislav obratiti se po pomoć bizantinskoj crkvi, ne bi li ona poslala svećenike, koji bi znali da propovijedaju riječ Božju slavenskim jezikom. Mihajlo III., car bizantinski, primi to poslanstvo, pozove učene Grke preda se i izabere između njih one, koji su bili vješti slavenskom jeziku. U to doba (oko 862.) sežu Slaveni sve do Peloponeza, jer su se oni već u IV. vijeku naselili po cijelom Balkanskom poluotoku. Bijaše tada u Bizantu na glasu grčki učenjak Konstantin iz Soluna, koji se proslavio na istoku kao vjerovjesnik. On je osim grčkoga najbolje umio slavenski dijalekat, koji se govorio u Solunu i okolici. Znademo, da je bio i bibliotekarom carske knjižnice u Bizantu. Kao bibliotekar zacijelo je vidio mnogo rukopisâ pisanih različitim pismenima i tako je stekao neku filološku i grafičku vještinu. Njemu dakle povjeri car Mihajlo teški zadatak, da prevede s grčkoga sv. pismo, t. j. novi zavjet, za crkvenu potrebu i da pođe u Moravsku, da tamo uredi crkvu sa slavenskom liturgijom. Uzima se, da je Konstantin dobro poznavao jezik, na koji će prevesti sv. pismo, ali nigdje nije našao nijedne riječi napisane u tome jeziku. Slaveni pisahu svoje glasove grčkim pismenima, a što su u običnom životu htjeli da zabilježe, bilježili bi znakovima urezanima u drvo i kamen, kako to činjahu i stari Germani, prije no što stadoše pisati latinicom uglatoga oblika, t. zv. goticom. Trebalo je dakle pisati: slavenski prijevod grčkim pismenima. Ali tu tek nastadoše poteškoće, jer su grčka pismena udešena samo za glasove grčkoga jezika. Njima se ne mogahu pisati neki slavenski glasovi kao č, š, ž i ь, ъ (poluglasovi), kojih je bilo u tadašnjem slavenskom jeziku. Bilo je dalje u tadašnjem slavenskom jeziku nosnih vokala (ą i ę), kojih još danas imade u poljskom jeziku. Zato složi Konstantin osobita slavenska pismena i prevede najpotrebnije dijelove sv. pisma. Pomagao mu je brat njegov Metodije, koji dotada bijaše upravitelj neke bizantinske pokrajine u Maćedoniji. Oba brata pođu u Moravsku, gdje ih dočeka knez Rastislav. Došavši u Moravsku opazi Konstantin, da se tamo slavenski jezik ne govori kao u Solunu, pa uznastoji, da što prije unese u svoj prijevod onakav slavenski jezik, kojim govorahu u Moravskoj. Tako već u najstarijim staroslovenskim spomenicima nalazimo tragove staroga moravskoga jezika. Te moravske jezične oznake bijahu razlogom, te su neki naučnjaci u XIX. vijeku, kad se počeo proučavati staroslovenski jezik (na pr. Miklošić u Beču), držali, da je staroslovenski jezik panonskoga podrijetla.

Susjednim njemačkim biskupima bijaše vrlo krivo, što su im Konstantin i Metodije oduzeli u Moravskoj polje rada. Optužiše ih u Rimu zbog slavenske liturgije. Konstantin i Metodije pođu u Rim, da se opravdaju, pa im to i uspije. U Rimu se Konstantin zaredi i primi ime Ćiril, no doskora umre (g. 869.). Metodije se vrati i postane nadbiskupom panonskosrijemskim. Njemački biskupi ga iznova optuže, i kad je Metodije na njihov poziv došao u Njemačku, da se opravda, bace ga u tamnicu.

Tek iza dvije godine oslobodi ga novi moravski knez Svatopluk. Metodije umre 885. u Velehradu u Moravskoj. Posljednje godine svoga života marljivo je prevodio sv. pismo i crkvene knjige upotrijebivši, kako priča legenda, skoropisce.

Poslije Metodijeve smrti prikloni se Svatopluk posve njemačkom političkom utjecaju, to više, što je iza latinskoga svećenstva stajala jaka državna moć, a iza slavenskih svećenika samo priprosti, još napola poganski puk. 200 Metodijevih učenika moradoše ostaviti svoju domovinu i tražiti zaklona u bizantinskom carstvu i kod južnih Slavena. Oni dolaze u Hrvatsku, Srbiju i Bugarsku.

Tako se započne potkraj IX. vijeka kod Hrvata, Srba i Bugara slavenska liturgija pisana pismom, što ga je složio Konstantin, i onim jezikom, na koji je on preveo sv. pismo.

Dva pisma. Najstariji su crkveni rukopisi pisani u dva pisma: jedni glagoljicom, a drugi ćirilicom. Današnja je nauka riješila, da je starije pismo glagoljica, a mlađe ćirilica, no da je ćirilica nastala već za drugoga naraštaja slavenskih svećenika u X. vijeku, i to na jugu. Glagoljica je nastala prema grčkoj minuskuli (brzom pismu) i prema nekim istočnim azbukama, a ćirilica prema grčkom uncijalnom pismu (krasnopisu).

I glagoljica i ćirilica mijenjala se s vremenom. Isprva bijaše glagoljica obla oblika, kasnije prima ona u Hrvata uglate oblike, dok se ćirilica sve više zaokružuje.

U čistom crkvenoslovenskom jeziku sačuvano je nekoliko djela, ponajviše evanđelja. Ta se djela smatraju izvorima za sve najstarije rukopise pisane slavenskim jezicima.

Glagoljicom su pisana ova djela:

Assemanovo izborno evanđelje (ili: vatikanski evanđelistar). (Zove se tako po orijentalistu Assemaniju, koji ga je u XVIII. vijeku donio u Rim.)

Zografsko četveroevanđelje (po manastiru Zografu na Sv. Gori).

Marijinsko četveroevanđelje (po Marijinu manastiru na Sv. Gori).

Glagolita Clozianus (ulomci propovijedî; zovu se tako po grofu Clozu, u čijem je posjedu nekoć bio taj rukopis).

Sinajski psaltir (po Katarininu manastiru na Sinaju).
Euchologium Sinaiticum (zbirka molitava).
Ćirilicom je pisan:
Natpis cara Samoila iz god. 993., što ga je on dao upisati na nadgrobnu ploču svoga oca. (To je najstariji datirani slovenski spomenik.)
Suprasaljski kodeks (po samostanu Supraslu kod Bjelostoka) i
Savina knjiga (po svećeniku Savi).

Redakcije. Prepisujući crkvenoslovenske knjige pojedini su prepisivači (Bugari, Rusi, Srbi i Hrvati) njihov jezik navrnuli na svoj narodni govor, i tako je nastala bugarska, ruska, srpska i hrvatska redakcija staroslovenske književnosti.

Crkvena književnost hrvatska.[2] Najstariji ostaci glagoljske pismenosti s hrvatskim crtama jesu t. zv. Bečki listići iz XII. vijeka, zatim Mihanovićev odlomak i Grškovićev odlomak glagoljskoga apostola (»apostolom« se zove zbornik apostolskih poslanica). Nemamo pregleda ni suvisle slike o razvitku te književnosti, jer progoni, što ih je ona pretrpjela, rastrgoše je i zametnuše joj tragove. Različiti crkveni sinodi u Splitu (925., 928., 1059. do 1060.) izdaju oštre zabrane protiv slavenskog bogoslužja. Istom god. 1248. izradi senjski biskup Filip kod pape Inocenta IV., da u svojoj biskupiji smije vršiti obred slavenski; isto dopusti papa i omišaljskim Benediktincima. Potkraj XIV. vijeka bilo je glagoljaša i u okolici dubrovačkoj, ali tu se narodno bogoslužje ne održa. Glagoljica se ograničuje na sjevernu Dalmaciju, Hrvatsko Primorje s Likom i Krbavom sve do Kupe, na otoke Krk, Cres, Lošinj, Rab, i što je dalje prema Zadru, napokon na samu Istru. Ima iz tih krajeva vrlo mnogo odlomaka pisanih najkrasnijim pismom s ukrašenim početnim slovima (inicijalima).

Starinom i sadržajem najznatniji je misal kneza Novaka od god. 1368. i misal Hrvojev iz prvih godina XV. vijeka. Sačuvan je i veći broj različitih Brevijara ili Časoslova (sa životima svetaca i različitim pričama, psalmima i t. d.).

Znamenito je Reimsko evanđelje, koje je od česti pisano hrvatskom glagoljicom. (Kardinal Lotrinški kupi ga (1574.) u Carigradu i pokloni kao tajinstvenu svetinju crkvi u Reimsu. Na tu knjigu prisezahu francuski kraljevi pri krunidbi.)

[2] V. Jagić, Hrvatska glagolska književnost (V. Jagić-B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti. Knj. I. M. H. Zagreb 1913.). — I. Milčetić, Hrvatska glagolska bibliografija I. dio. Opisi rukopisa. Zagreb 1911. (Starine, knj. 33.). — R. Strohal, Hrvatska glagolska knjiga. Zagreb 1915. — I. Broz, Crtice iz hrvatske književnosti. I. Uvod u književnost, Zagreb 1886.; II. Prvo doba: Crkvena književnost, Zagreb 1888. (Mat. Hrv.)

Štampana glagoljica. Godina 1483. označuje novi odsjek u životu glagoljice, jer tada izađe glagoljski misal prvi put štampom. Od tog vremena do danas nastavlja se štampanje glagoljice.

Ali jezik se mijenja, jer izdavači sve više uvlače u staroslovenski jezik hrvatske osobine. — U tome nastaje novi smjer oko g. 1630., kada u Rimu stadoše izdavati nove crkvene knjige. Urednik (Hrvat) Levaković popusti utjecaju maloruskih unijata; on uvlači u glagoljske knjige ruske riječi. Oko god. 1750. uđoše još jače ruski elementi u hrvatsko crkveno bogoslužje radom Matije Karamana. Tek potkraj XIX. vijeka povrati nauka našim glagoljskim knjigama izvorni staroslovenski oblik očistivši ih od rusizama. Kanonik Dragutin Parčić (1893.) dovrši to djelo s novčanom i moralnom pomoću biskupa Strossmayera, a na osnovi proučavanja naučnjaka Kukuljevića, Berčića, Račkoga i Jagića.

Štampana glagoljica od XV. vijeka nema više onoga plodnoga značenja u književnosti, jer pored nje se razvija književnost latinskim slovima i narodnim hrvatskim govorom.

Crkvena književnost srpska.[3] Mnogo je obilnija srpska crkvena književnost pisana ćirilicom. I ona se počinje s prijepisima, prelazi k prevođenju s grčkoga, a napokon daje izvorne sastavke. Ima i prijepisa s glagoljice (1346.). Prijevodi su najviše od kaluđera na Svetoj Gori (Atosu).

Evanđelja. Znatni su rukopisi: Miroslavljevo Evanđelje, pisano za kneza Miroslava u XII. vijeku; Šišatovački Apostol, pisan za Stevana Dečanskoga u gradu Ždrelu kraj Peći, a nađen u manastiru Šišatovcu, i Nikoljsko Evanđelje potkraj XIV. vijeka, koje se našlo u manastiru Nikolji u Srbiji.

Sv. Sava i »Životi«. Prvi znatan srpski crkveni pisac je sv. Sava (1171.—1236.), najmlađi sin Nemanjin. On je u srpskom manastiru Hilandaru napisao (1199.) tipik ili ustav za život manastirski. Važniji je njegov **Život sv. Simeuna** (Stevana Nemanje, koji je u kaluđerstvu uzeo ime Simeun.) — Njegov stariji brat Stevan Prvovjenčani napisa također Život Simeunov, ali ga proširi uzevši u obzir i svjetsko vladanje Stevana Nemanje. U Hilandaru se razvija rad oko svetih života; hijeromonah Domentijan piše Život sv. Save i Život sv. Simeuna. Kaluđer Teodosije piše Život sv. Save.

Tako se razvija srpski carostavnik, zbornik »žitija« srpskih vladara i vladika. Biskup Danilo (1323.—1338.) napisa prvi caro-

[3] Dr. M. Murko, Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen. Leipzig 1908., 133.—147.; — Pavle Popović, Pregled srpske književnosti. Beograd 1909., 39.—59.

stavnik. — Oko g. 1400. piše G r i g o r i j e C a m b l a k Život Stevana Dečanskoga. U carostavnicima se odlično mjesto daje knezu Lazaru i despotu Stevanu Lazareviću. Svi su ti životopisi crkvenosvetačkog značenja, a povijesna im je istina vrlo malena. Pisac nastoji da prikaže koje bogoljubno lice. Nedostaje li mu građe, poslužit će se uobičajenim opisima i obratima bizantinskih ugleda. Govor je tih »žitija« vrlo rječit, izvještačen, zapleten, udešen, da se lako primijeni na bilo koje lice. Najmanje ima toga »bizantinizma« u sv. Save.

Jeretička književnost bogomilska.[4] Crkva srednjega vijeka prisvojila je sebi utjecaj na svjetsku vlast i nagomilavala sredstva, koja su od ovoga svijeta. Pored takove crkve vazda je bilo sektaša, koji su čuvali ideal Kristov u odricanju i duhovnoj čistoći. Takav se pokret pojavi u Bugarskoj za cara Petra (927.—968.), a na čelu mu bijaše pop Bogumil; po njemu se nazvaše njegovi nasljedovatelji b o g o m i l i. U zapadnim krajevima u svećenika latinskih stadoše se nazivati P a t a r e n i m a po istoimenom gradu u gornjoj Italiji, gdje osiliše kasnije. Budući da su neki njihovi nauci potekli iz davnih maloazijskih sekata M a n i h e j a i P a u l i k i j a n a, to dolaze i pod tim imenima u našim krajevima. Progonjeni u Bugarskoj i Srbiji, a dočekani mačem i ognjem u Ugarskoj i Dalmaciji oni se napokon najbolje održaše u B o s n i i H e r c e g o v i n i na razmeđu rimske i bizantinske kulturne sfere. Bosanske velmože zaštićivahu bogomile s razloga političkih, jer bogomili uporno nastojahu oko toga, da Bosna ostane nezavisna i slobodna od susjednih katoličkih i pravoslavnih oblasti. Pod zaštitom uglednih bogomila nastaju rukopisi evanđelja pisani ćirilicom.

Bogomilska knjiga. Najstariji je S t a n k o v r u k o p i s, bogomilski spomenik, što se čuva u carskoj javnoj knjižnici u Petrogradu, a najveći je H v a l o v r u k o p i s, koji je pisan i dovršen god 1404. po narudžbi splitskoga hercega i vojvode Hrvoja. Zanimljiv je rukopisni odlomak (otkrivenje Ivanovo), što ga napisa R a d o s a v k r s t j a n i n Gojsaku krstjaninu (krstjanin znači bogomil) »u dni Gospodina kralja Tomaša« (1444.—1461.) i »dida Ratka« (did ili djed znači biskup bogomilski).

Apokrifna književnost. Rano su se pojavili uz pravi tekst sv. pisma i patvoreni. Mašta pojedinih prepisivača zabludila je i raširila izvorni oblik izmišljenim dodacima. Pod tim se dodacima dakako često skrivahu sektarske namjere, ali možda su nastale i od želje pjesničke s namjerom, da se tek priča i pripovijeda. Takav se tekst zove a p o k r i f n i m

[4] V. Jagić, Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga knj. I. Staro doba, Zagreb 1867., 78.—88. — F. Rački, Bogomili i Patareni. Rad 7. 8. 10. — Ivan Broz, Crtice iz hrvatske književnosti, sv. 2. Zagreb 1888. 126—193; Dr. D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegovina. Zagreb 1911., 18.—55.

t. j. otajnim ili podmetnutim. Ni ta vrsta književnosti nije u nas izvorna, nego prevedena i prepisivana.

Među starozavjetnim apokrifima ima u nas: Ž i v o t A s e n e t e, kćeri Pentefrijeve, koju je uzeo prekrasni Josip za ženu[5]; Povijest o Jovu (Jobu), koji se nazivao Jovan bogati; Povijest o Asi caru; Besjeda proroka Jeremije; Viđenje Enohovo, Viđenje proroka Isaije, Otkrivenje Baruhovo[6] i dr. — Od novozavjetnih apokrifa pripisuju se neki bogomilskom popu Jeremiji: O krsnom drvetu; Navještenje sv. Trojice; O Gospodu našemu Isusu Hristu, kako ga zapopiše; Kako je Krist plugom orao; Kako je car Prob Hrista bratom nazvao; Pitanja i odgovori, od koliko je česti stvoren Adam. — Drugi su apokrifi novozavjetni: **Kako se Krist prepirao s đavolom;** Obraz i uzrast presvete gospođe naše Bogorodice; Kako je Bogorodica umrla i uzašla na nebo; Otkrivenje Ivana bogoslova, Kazivanje sv. Metodija o carevima i posljednjem vremenu; O Antikristu. — Apokrifna i legendarna književnost širila se i usmeno u obliku narodne pjesme, na pr. Sveci blago dijele, Ognjena Marija u paklu, Car Duklijan i krstitelj Jovan (Srpske narodne pjesme, izdao Vuk Stef. Karadžić, knj. II. br. 1., 4., 16.).

Feudalna pismenost hrv. i srpska.[7] U zapadnijim našim krajevima razvili su se feudalni odnosi ranije negoli na istoku. To se očituje u najstarijim spomenicima pravnoga sadržaja, ponajviše iz Hrv. Primorja, s otokâ i iz Dalmacije. U različitim darovnicama, zapisima, poveljama i zakonicima nalazimo izvorno narodno narječje čakavsko i slike iz doba hrvatskog kraljevstva.

Najstariji je hrvatski glagoljski spomenik B a š č a n s k a p l o č a, natpis na kamenoj ploči u crkvi sv. Lucije blizu nove Baške na otoku Krku iz god. 1100. Natpis je dao uklesati opat Držiha, a kazuje, da je kralj Zvonimir darovao crkvici neko zemljište, a župani da su svjedoci. Drugi je spomenik isprava d o b r i n j s k a od g. 1100. Ta je listina sačuvana u kasnijem prijevodu latinskom, od kojega imamo opet prijevod na hrvatski. Najstarija originalna glagoljska listina pisana je 1309. u Hrv. Primorju; najviše glagoljskih isprava imamo od slavne porodice hrvatskih knezova Frankopana.

Između hrvatskih zakonskih zbornika najslavniji je **Zakon Vinodolski** (god. 1288.) sa svoje starine i izvornosti, jer ga je složila vinodolska općina po usmenom predanju naroda. S t a t u t i: V r b n i č k i, K r č k i, K a s t a v s k i, V e p r i n a č k i i T r s a t s k i, svi su iz Hrvatskog Primorja i Kvarnera. Dalmatinska općina Poljica kraj Splita imala je također svoj statut, ali ne glagoljicom, već ćirilicom pisan. (Statut Poljički od g. 1440.)

[5] Ulomak iz Asenete u I. Broza, Crtice iz hrvatske književnosti. Zagreb 1888. sv. II., 158.—167.
[6] Ondje, 168. i d.
[7] I. Milčetić, Hrvatska glagolska bibliografija I. 463. do 469.; — R. Strohal, Hrvatska glagolska knjiga, str. 60. i d.: Poslovna i dnevna proza.

U 16. stoljeću nastao je u općini poljičkoj prijepis Dukljanskoga ljetopisa XII. vijeka s ćirilice i glagoljice, ali s novijim riječima i oblicima. Ljetopisac, pop iz Duklje u današnjoj Crnoj Gori, priča bajke i događaje u Hrvatskoj za vrijeme narodne dinastije.

Najstarija je ćirilovska isprava Listina Kulina Bana od g. 1189., o neke vrste trgovačkim povlasticama, što ih daje bosanski ban Kulin dubrovačkim trgovcima u Bosni.[8]

Najznatniji je feudalni spomenik u Srba **Zakonik cara Dušana,**[9] objavljen na carskome saboru g. 1349., a dopunjen g. 1354. Glavni je dio načinjen prema bizantinskoj Sintagmi M. Vlastara i zakonu cara Justinijana, a drži se, da ima i utjecaja dalmatinskih gradskih statuta, naročito Dubrovnika .Dušan je u svojoj državi prvi odijelio upravnu službu od sudačke i uglavio točno obveze i prava svih razreda svoga naroda.

Obilna su pisma sačuvana u dubrovačkim arhivima, a tiču se poslova, što ih je imala trgovačka republika sa srpskim velmožama i vladarima. Veći dio tih pisama radi o trgovačkim povlasticama naročito iz 14. i 15. vijeka.[10]

Viteški i duhovni roman. S feudalnim životom razvio se ukus za viteške romane. Dolaze nam oni sa zapada iz latinske i s istoka iz bizantinske književnosti. Često su izmiješani nabožnim duhovnim sadržajem. Vrlo se raširio u srednjem vijeku i duhovni roman. Budući da je ova vrsta književnosti najmanje crkvena, nalazimo u njoj nekoliko rukopisa, koji su zajednički Hrvatima i Srbima, šta više i Bugarima i Rusima. Ti su romani obično rašireni po svoj Evropi u različnim jezicima.

Viteški roman.[11] Najznatniji je takav roman Trojanski rat, od kojega ima i čakavskohrvatski i srpski rukopis. Osnova mu je bizantinska, a iznosi starohelenske priče o opsjedanju i padu Troje. Drugi je o **Aleksandru Velikomu,** što ga je napisao učeni Grk Kalisten. Njegovo su djelo neki kasniji bizantinski pisci preradili unesavši u nj mnogo iz života kršćanskoga viteštva. Taj je roman u nas preveden vjerojatno već u 14. vijeku. U Srba prepisuju i čitaju Aleksandridu do 18. vijeka. Kod Srba se nalaze i francuski viteški romani o Trišćanu (Tristanu), Ancalotu (Lancelotu) i Bovi (Buovo d' Antona), a nađeni su u jednom bjeloruskom rukopisu: »Historija o vitezovima iz srpskih knjiga«.

Duhovni roman.[12] U Hrvata je poznat po kasnom dubrovačkom rukopisu latinicom pisan roman »Život sv. Jozafata«, a srpski su se rukopisi sačuvali iz 16. vijeka. Taj je roman potekao iz bizantinskokršćanske književnosti. Tamo mu je ime Barlaam i Josafat, i pripovijeda se u njem, kako je mudri pustinjak Barlaam obratio indijskoga kraljevića Josafata na kršćanstvo. Roman podsjeća na život indijskoga učitelja Buddhe, i bit će da je ta presada Buddhina životopisa došla u bizantinsku književnost s istoka.

[8] G. A. Ilinskij, Gramota Bana Kulina (Pamjatniki drevnej pismenosti i iskustva, 154.); — Fr. Milobar, Ban Kulin i njegovo doba. (Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu 15., 351.—372., 483.—528.).

[9] Stojan Novaković, Zakonik Stefana Dušana. Beograd 1898.

[10] Medo Pucić, Spomenici srpski od 1395. do 1423., Pisma pisana od republike dubrovačke. Beograd I., 1858., II., 1862.

[11] Murko, l. c., 95., 181.—184.; — P. Popović, l. c., 14.—20.

[12] Josef Karásek, Dubrovačke legende. Prag 1913. Uvod.

Didaktička knjiga.[13] Pouka se u srednjem vijeku najradije predaje u pjesničkom i zabavnom obliku. U Hrvata nalazimo historiju (pripovijetku) o premudrom Akiru po bugarskom prijevodu grčkoga izvora, a vrlo je slična pripovijetkama iz života Ezopova. — Iz Češke nam dolazi poznati zbornik sredovječne moralnofilozofijske pouke Lucidarius. Preveli su ga hrvatski redovnici, koje je češki kralj Karlo IV. pozvao u Emauski samostan u Pragu. — Prema talijanskomu imamo prijevod Vizija irskoga kneza Tundala ili Dundala.

Srpska je pouka iz bizantinskoga izvora. Tu se prevode prozom didaktičke pjesme, zatim sentencije iz grčkoga komediografa Menandra; probrane mudre rečenice s natpisom »Filozofija« u rukopisu popa Dragojla, »probrano cvijeće«, florilegija iz Salamuna i drugih mudraca.

Opći pogled na hrv. i srp. crkvenu i feudalnu književnost. Premda hrvatska i srpska književnost ima zajednički izvor u staroslovenskome jeziku, i premda nijesu bila narječja hrvatska i srpska toliko razvita u X. vijeku kao kasnije, ipak se ta književnost cijepa u dvoje već u samom početku svome, u dva pisma (glagoljicu i ćirilicu) i u dvije liturgije (rimsku i bizantinsku), a i svjetska pismenost dijeli se zbog državne razdiobe. — Najstarija naša književnost proizvod je kaluđerske ćelije, glagoljaša na samotnim otocima i u zagorju dalmatinskom i kaluđera u Hilandaru na Sv. Gori. Ukočena je, teško se obnavlja i razvija. Prepisivanjem ostaje joj isto lice kroz stoljeća. Strogo se drži svetih uzora grčkih i latinskih. Bijaše tako i u najbližih susjeda Bizantinaca i Talijana. Jaz između književnog jezika i pučkoga govora posve je jednak kod Hrvata i Talijana, kod Grka i Srba. Svježi i mladi pjesnički polet javljao se tada na udaljenom zapadu kod Franaka i Anglosasa, gdje je narodni jezik stvarao jednu veliku viteškoepsku i lirsku književnost. Kod nas je ta književnost tada još bila usmena, narod je pjevao o istim temama, što su ih obrađivale apokrifne knjige, no od toga pjesništva ostadoše samo tragovi u narodnim pjesmama, koje su zabilježene tek u 19. vijeku.

S ugledima stranim sastadosmo se samo na kratko vrijeme i u prilikama nezgodnim po literarni utjecaj, za krstaškoga pohoda vitezova na istok. Trag tom doticaju sačuvao se u nekim preradbama viteških romana i u nekim motivima naših narodnih priča i pjesama.

[13] P. Popović, l. c. 22.—24.

Stara naša književnost nema za nas osobito napredno značenje, ali je vrlo važna obrambena pojava.

Srpska književnost čuvala je u srednjem vijeku Srbe od bizantinskog jarma, a u doba tursko sačuvala je narodnu svijest. I b o g o m i l i vršili su istu zadaću; oni odbijahu političke težnje sjevernih susjeda protiveći se uporno njihovu katolicizmu. — Na tri strane: prema zapadu, sjeveru i istoku odbija naša stara književnost opasnosti, koje prijete našemu narodnom opstanku, a prevođenjem i prerađivanjem tuđega nastoji spasti svoju nezavisnost i udariti osnove samostalnoj narodnoj kulturi.

Drugo doba.

Vlasteoska i pučka književnost renesanse.

1. Prijelaz k novom doba.

1. V j e r s k a r e n e s a n s a.

Lično i ljudsko načelo u vjerovanju.[1] U 12. i 13. vijeku opaža se u Italiji neki nabožni i društveni pokret, postupno se razvija g r a đ a n s k i r a z r e d, koji potkopava lenski sustav i njegovu poeziju, obara fantastičke ideale križarske vojne i počinje rušiti skolastičku filozofiju. Na drugoj strani daje građanski razred čovječanstvu prvi uvjet lične slobode i nove duhovne poezije i prvu slutnju slobode mišljenja i osjećanja. Dok je sredovječni kršćanin smatrao svoje tjelesne nagone i prirodu stupicom đavla, dok je zato strepio pred Bogom, užasnim sucem, i pjevao u strahu: »Kriste, smiluj se...«, novovjeki kršćanin odjedamput nađe, da je i tijelo i priroda hram Božji, jer je i Krist uzeo lik čovjeka i jer u prirodi vidimo znak božanske mu ljubavi prema čovjeku. Priroda na nov život ustaje i slavi uskrsnuće i svojom krasotom naviješta raj. Mjesto »Smiluj se« zaori pjesma zahvalnica: »Hvala Ti, Gospode!« Tako počinje pjevati preporođeni kršćanin Franjo Asiski i stvara red vjernika franjevaca, koji se oduševljavaju novim vjerovanjem.

Spoj čovječnosti s božanstvom dao je osnovu za veliku umjetnost, osnovu sličnu onoj, iz koje se razvila kultura grčka: bogovi grčki bijahu spojevi čovječjega i božanskoga, a i ideal preporođenog kršćanina Franje Asiskoga isticaše taj spoj u Kristu.

Krist mu je izvor dobrote, Kristov život pun ljudskog stradanja. Franjo Asiski prvi je naglasio povjerenje prema Kristu: »Uzvišeni, svemogući, dobri Gospodine, tebi neka je hvala, slava i čast i svaki blagoslov«. Ta vrsta h v a l o s p j e v a ili l o d i (Laudes) stala se njegovati u građanskom društvu u Italiji, osnivale se »compagnie delle Laude«,

[1] Jaroslav Hrubant, Myšlenkové proudy v renaisančni kritice literární (I. Italie). Věstnik královske české společnosti nauk. 1908., str. 43.

članovi bi naizmjence pjevajući hvalili Krista, Mariju i svece. Franjevac Jacopone Todi i braća stupahu pred narod kao glumci Božji (joculatores Dei) igrajući i mimikom prikazujući evanđelje. — Crkva nije toga zabranjivala, šta više prenijela je to pjevanje u hram. Na Veliki petak podigli bi pred oltarom veliko raspelo, polagali ga u grob, a uoči Uskrsa pokazivali bi narodu grob prazan. Pri svim tim činima prikazivali bi nijemu igru ili bi pjevali: anđeli, Marija Bogorodica, Marija Magdalena i ostala lica. To je početak svečane latinske pjevane drame. Time je stvorena osnova dramatskog prikazivanja. Ta se liturgijska igra raširuje i mijenja, ulazi u nju narodni jezik, životi mučenika: miracula, komička lica, dvorske budale, lakrdijaši.

Hrvatske duhovne pjesme i prikazanja.[2] U glagoljskim rukopisima 14. i 15. vijeka dolaze stihovi, duhovne pjesme božićne, uskrsne, o muci Kristovoj, o Bogorodici, o svecima, mahom prijevodi s latinskoga i talijanskoga, ponajviše osmerci u parove sricani. Neke od njih podsjećaju na franjevačku poeziju iz Umbrije. Glagoljska književnost najbolje je cvala u krčkoj biskupiji. Na tome je području urodila i prikazanjima.[3] U krasnom rukopisu od g. 1556. ima dva prikazanja: **Od muke Spasitelja našega** i Misterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s Križa snet, za tim u grob postavljen. Kako u prikazanjima sudjeluje narod, jezik u njima više nije crkvenoslovenski, nego narodni i čakavski, a glagoljicu zamjenjuje latinica.

Ta su čakavska prikazivanja preradbe talijanske rappresentazione. Razlika je tek ta, što su naša prikazanja gotovo skroz osmeračkoga stiha, a u talijanskim raprezentacijama vlada umjetniji stih jedanaesterac, čak povezan u kitice. Naša su dakle prikazanja sačuvala oblik ranijih raprezentacija talijanskih, koje su s umbrijskim lodima spjevane još u osmercima.

Na prijelazu između najstarije naše književnosti pisane glagoljicom i novije pisane latinskim slovima stoji Šibenska molitva,[4] najstarije djelo hrvatsko, pisano latinicom. Sva je prilika, da je to proizvod XIV. vijeka, a po sadržaju Gospina pohvala, dakle primjerak onih lodi ili hvalospjeva, što se njegovahu baš u to doba. (Nađena je 1908. u franjevačkom samostanu u Šibeniku u jednom latinskom zborniku.)

2. Svjetovna renesansa.

Humanizam. Preporodivši se Talijani duhovno preporodiše se i svjetski. Naučnjaci nađoše, da novome kršćanskome raspoloženju odgovara velika epoha

---

[2] Milčetić, l. c., 472. i sl. — R. Strohal, Najstarija sačuvana hrv. umjetna pjesma iz god. 1320. Zagreb.

[3] M. Valjavac, Crkvena prikazanja starohrvatska XVI. i XVII. vijeka. Uvod. (Stari pisci hrvatski, knj. 20.) Zagreb 1893.

[4] I. Milčetić (i Joso Milošević), l. c., 572. i sl.

grčke i rimske antike. I stadoše je proučavati, naročito otkad u 14. i 15. vijeku sve više dolažahu u Italiju bizantinski naučnjaci pobjegavši iz bizantinskih pokrajina, u koje navaljivahu Turci (poslije pada Carigrada 1453.). Oni spoznaše, da je uljuđenost u pogansko doba cvala u svakom smjeru, u državnom, vjerskom i umjetničkom. U bogatim talijanskim gradovima nasta među vlastelom pokret, koji ide za tim, da se kršćanski svijet digne i preporodi po uzoru antikne uljuđenosti. Pjesnici navijestiše novo proljeće, u kojem se rađa novi čovjek preporođen. Taj novi duh nazivahu humanizam.

Pored »božjega« — divinum ima sada u kršćanina i nešto »čovječje« — humanum, a nije u protivnosti s onim božjim ili duhovnim. Srednji je vijek gledao na čovjeka dualistički; čovjek mu je složen od duše i tijela, a tijelo mu bijaše đavolsko oruđe; duša je anđeo, što jaše na zvijeri, duša je u tijelu utamničena. Humanizam briše tu protivštinu i uzima čovjeka kao jedinstvenu cjelinu, u kojoj se duhovno i tjelesno načelo ukrštava i sklada na slavu Stvoritelju, koji je i tjelesni svijet proslavio poslavši Sina božanskoga u tijelu čovječjem na ovaj svijet. Tim je činom Bog posvetio lik čovjeka. Humanisti su gorljivi poklonici tjelesne ljepote, a budući da kultu tijela nalaze najjači izraz u grčkoj i rimskoj antiki i literaturi, u mitologiji, u likovnim umjetnostima i načinu življenja, stadoše se u svemu ugledati u velike grčke i rimske uzore, a sve od ljubavi za život i za slobodu čovjeka. Humanisti odbaciše napokon crkveni jezik latinski i uvedoše u književnost narodni talijanski.

Renesansa. Ovaj umjetnički preporod (tal. rinascimento, franc. renaissance) očituje se naročito u vlasteoskome društvu. I ono se obnavlja. Dok se lenska vlastela srednjega vijeka zanimahu samo oružjem, a pero ostaviše duhovnicima, sada se ona obraćaju, sad se obrazuju, postaju pokroviteljima pjesnika, dopuštaju, da im se i žene pouče u poeziji i slikarstvu. To se događa najviše u slobodnim talijanskim gradovima, koji se za papinskog raskola oslobodiše crkvene stege. Kasnije zahvaća taj novi duh i više svećenstvo, a napokon i papinski dvor.

Trubaduri. U Italiju prelazi iz južne Francuske ljubavna lirika. Na način provansalskih trubadura nose mlada vlastela leut (tal. liuto), lutnju, neku tamburu, i pjevaju o ljubavi. I u samom saobraćaju razvi se uljuđena, ljubezna i slatka forma. Otkad život nije toliko u opasnosti od đavla, sve je pošlo za radostima i krasotama života. Šta više i sama crkva i crkveni dostojanstvenici držahu, da im ništa »ljudsko« ne mora »biti tuđe« i da je sve na slavu Božju. S tim

preokretom srodan je onaj duhovni preporod Franje Asiskoga, ali se s ovim poganskim mišljenjem nikada nije posve stopio.

»Novi slatki stil« (il dolce stil nuovo) zavlada umjetnošću.

Te dvije renesanse: evanđeoska (duhovna) i klasična (svjetska) dadoše velike pjesnike: Dantea, Petrarku i Boccacia.[1] U Petrarki se najbolje spaja klasičnost i evanđeostvo, on stoji po srijedi između krajnosti kršćanske i poganske. Petrarkina lirika prima pobude iz djela Franje Asiskoga, iz trubadurstva i iz klasičke erotike.

Talijanska renesansa budi svuda u Evropi nov život, stvara novu nauku o umjetnosti i književnosti. Ona se vrlo brzo dotakla i Hrvata. Tu je njen utjecaj očito pošao dvostrukim smjerom: evanđeoskim i poganskim.

II. Hrvatski početnici renesanse.

Prvi nabožni »začinjavci« u Splitu.

Društvena osnova.[2] Dalmacija bijaše u takovu položaju, da nije mogla razviti radosne, poganske hrvatske poezije, jer više društvo, koje je vladalo gradovima, bijaše mletačko, talijansko. Hrvatski se živalj odbio od svjetske uprave i tražio je utočišta u crkvi, u manastiru i u bratovštinama. Poezija svetačkih hvalospjeva (laudes) i prikazanja (raprezentacija) razvija se u toj hrvatskoj sredini. Cijela škola nabožnih »začinjavaca« koje bezimenih, koje poznatih, obrazovala se u Splitu i okolici u drugoj polovici XV. vijeka.

»Vrtal«.[3] Njihov pjesnički rad sačuvan nam je u dva rukopisa, što ih je našao Kukuljević u samostanu koludrica sv. Benedikta u Trogiru. Jednomu je naziv »Vrtal« (vrtić), »ov je cvitja vrtal pun slasti duhovne«, a podsjeća na »Fioretti« Franje Asiskoga i sadržajem i oblikom i natpisom. Pisan je od više ruku u XVI. vijeku, a najviše je u njemu napisao Petar Lučić. Drugi je rukopis od Petra Lulića. Svrha »Vrtlu« bijaše »za majke i sestar dat jim razgovor mil.« Urehe duhovne, Lipo prigovaranje razuma i človika, Od muke Isukrstove, Versi od križa, Naslidovanje Isukrsta,

[1] Čitaj: Bokača.
[2] K. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. Wien 1901.—1904. T. 1. 2. 3. (Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philos.-histor. Classe. Bd. 48.
[3] I. Kukuljević-Sakcinski, Pjesme Marka Marulića, Predgovor. (Stari pisci hrvatski 1.) Zagreb 1869.

Utičenje k divi Mariji, Od svetih divic i udovic, Od ljubavi Božje čoviku i dr., pjesme i najviše »hvalospjevi« i »razgovori«, pa prikazanja: Historija sv. Panucija, Od nevoljnoga dne od suda i Govorenje sv. Bernarda od duše osujene nalaze se u Vrtlu bez imena njihovih prevodilaca i »začinjavaca«. Duh je te poezije i proze onaj novi odnos čovjeka k Bogu: »slast duhovna«, franjevačka osjećajnost, toliko podesna za žensko vjerovanje, za »majke i sestre«. Iz mnoštva bezimenih začinjavaca odvaja se jedan pisac, koji svojom klasičnom obrazovanošću, bogoslovnom učenošću i pjesničkim darom nadmašuje suvremenike svoje, koji steče ime prvoga hrvatskog umjetnog pjesnika. To je **Marko Marulić** Splićanin (1450.—1524.).

Život.[3] Rodio se kao sin splitskoga plemića i odvjetnika. Gimnaziju i filozofiju svršio je u Padovi. Znade se, da je pod stare dane živio na otoku Šolti, no nije mu se sviđao život redovnika, pa se vrati u Split, gdje i umre.

Djela. U »Vrtlu« nose ime Marulićevo: Historija svete udovice Judite u versih hrvatski složena, Historija od Suzane, Dobri nauci, Od začetja Isusova, Svrh muke Isukrstove, Od uskrsa Isusova, Isukrst govori grišnikom, Od uzvišenja Gospina, Divici Mariji, Od deset zapovidi božjih, Govorenja duše osujene i odgovor Isusov, Tuženje grada Hjerusolima, Molitva suprotiva Turkom, Poklad i korizma, Spovid koludric od sedam smrtnih grihov i prijevodi: Stumačenje Kata i Stumačenje psalma.

Judita.[4] Prvo umjetničko djelo, religiozno i epsko, u hrvatskoj književnosti jest **Judita.** Tu se u šest pjevanja prikazuje, kako je Judita ubila vojvodu Holoferna i izbavila narod izraelski. Marulić je tu »istoriju« našao u sv. pismu, a dodao je opise, poredbe i razmatranja, da bude »nikimi izvanjskimi urehami i uglajenjem i ulizanjem i razlicih masti čirsanjem obnajena«, jer, veli Marulić, »historiju tuj svedoh u versih, po običaju naših začinjavac, i jošće po zakonu starih poet«. Judita je ispjevana dvanaestercem sa srokom usred stiha i na kraju stiha. »Po običaju naših začinjavac« bit će po onoj duhovnoj školi pjesničkoj u Splitu. Ali tim dvanaestercem pjevaju i Dubrovčani svjetske, ljubavne pjesme. Po zakonu je »onih starih poet«, t. j. klasičkih pjesnika stil, pjesničke poredbe, slike i razmatranja.

[3] I. Kukuljević-Sakcinski, o. c.
[4] M. Kušar i Petar Kasandrić, Marko Marulić: Judita, Predgovor. — Zagreb 1901. — M. Šrepel, O Maruliću. O četiristogodišnjici Marulićeve Judite. Rad 146.

Mimo to se na Juditi vidi kompozicija »hvalospjeva« i »mirakula«. »Dike ter hvalenja presvetoj Juditi, smina nje stvorenja hoću govoriti«.

Velik je dio djela u dijalozima pa podsjeća i na prikazanja. Opis vojske Holofernove nije historijski vjeran, nego sjeća na Turke. Marulić je pjevao u doba turske invazije »Molitvu suprotiva Turkom« pa je lako sebi zamišljao i Holofernovu vojsku kao tursku. I time je Judita stekla za doba Marulićevo neku zanimljivost. Marulić posveti pjesmu svomu kumu Dujmu Balistriliću »popu i prmanciru« splitskomu g. 1501., a štampom je izda g. 1521.

Suzana. Istim je načinom složio drugu epsku pjesmu »Suzanu« prikazavši u njoj poznatu historiju iz sv. pisma o optužbi i rješenju udovice Suzane. I Suzana je »hvala«: »Pomagal si mene udovicu hvalit, sad ove družbene hvale pomoz' mi dit«. Onaj radosni glas nove nabožne lirike glasa se po svoj pjesmi: »Raduj se, ne plači, človiče, ne budi lin Boga hvaleć, graći, imaš liplji žardin«, (igrajući, t. j. pjevajući imaš ljepši perivoj).

Latinska djela. Tu novu nauku kršćanske sreće na ovome svijetu propovijeda Marulić i u svojim učenim latinskim djelima, da njima pobije lažnu, pogansku, renesansnu radost života. U svome velikom djelu Dictorum factorumque memorabilium libri sex sive de bene beateque vivendi institutione. (Šest knjiga glasovitih rečenica ili nauka o dobrom i blaženom životu, Mleci 1506.) raspravlja o vjeri, nadi i ljubavi na osnovi nauke svetih učitelja Jeronima, Grgura Velikog, Euzebija, Kapuana. — Za kratko vrijeme izda latinski Evangelistarium (oko 1510.), također djelo »vrlo slično prvomu, ali s mnogo toga, čega se ondje nije dotaknuo, i u novom obliku«. Marulić dodaje svojemu Evangelistariju latinski prijevod Petrarkine talijanske pjesme Ad virginem beatam, što opet najbolje dokazuje, kako je on blizu duhovnoj renesansi »slatkoga novoga stila«. Ta su djela pisana izvrsnim, klasičnim latinskim jezikom i zadahnuta novim duhom evanđeoske sreće. Stoga su brzo našla čitalaca po svemu katoličkome zapadu. Doskora izađoše mnoga nova izdanja, naročito u Mlecima, Baselu i Kölnu, i prijevodi: talijanski, njemački, portugiski i francuski.

Historički rad. Humanisti u Italiji istraživahu rimsku starinu i povijest, a Marulić istražuje dalmatinsku. Tako je preveo s hrvatskoga na latinski kroniku popa Dukljanina: »Regum Dalmatiae et Croatiae gesta« (Povijest kraljeva Dalmacije i Hrvatske). Sin Petra Lučića Ivan Lucius naštampa je kao prilog svojemu djelu »De regno Dalmatiae et Croatiae«. Marulićeva istraživanja o sv. Jeronimu i o starim natpisima također je izdao Lučić.

Humanistička poezija. U jednom rukopisnom zborniku u knjižnici sv. Marka u Mlecima ima Marulićevih latinskih pjesama: elegija, himni, oda, heroičkih pjesama. I to su ponajviše laudes, hvalospjevi.

Književna značajka. Marulić se kao filozof i kao pjesnik oslobodio sredovječnoga mračnog mišljenja o svijetu i sredovječne skolastike, ali se isto tako protivio i poganskom tjelesnom životu. Tražio je on duhovnu sreću i povodio se za franjevačkom poezijom i za evanđeoskom bogoslovijom, koja je isticala osjećajnost u vjerovanju. Renesansa je isticala »novi život«, a po njoj traži i Marulić »novi duhovni život«. Bijaše on neprijatelj prazne učenosti, retorike i pjesničke taštine, dakle sredovječne skolastike, o kojoj veli: »Ako ne možete u isto doba biti učeni i kreposni, to radije odaberite dobrotu bez učenosti, negoli učenost bez dobrote«. Ta ga je iskrenost i skromnost spasla za naš jezik. Dok su se drugi »učeni« stidjeli da pišu hrvatski, Marulić, jedan od najslavnijih latinskih pisaca svojega vijeka, »začinjao« je hrvatske pjesme.

III. „Slatki novi stil“ dubrovačke vlastele.

Dubrovačka sloboda.[1] Jedini Dubrovnik na cijelome području hrvatskom i srpskom imađaše onu društvenu osnovu, na kojoj se mogla da razvije prava klasička renesansa. U Dubrovniku crkva nema gotovo nikakove svjetske vlasti. Republika odbijaše svaki pokušaj crkve, da je sebi pokori. Jako bijaše pravno i društveno osjećanje Dubrovčana, t. zv. sloboda dubrovačka. Uglavnom bijahu dva društvena razreda u Dubrovniku: vlastela i pučani, ali se ne razlikovahu životom; jednako su se bavili plovidbom i trgovinom, ribarstvom i vinogradarstvom. Vlastela zauzimahu viša mjesta u upravi države, a pučani niža. I pučani su građani, cives, svaka je porodica imala grb, upisan u državnom arhivu, a izvan dubrovačke republike smjeli su se nazivati vlastelom stonskom.[2]

Na čelu republike stajaše knez ili rektor, koji se birao svaki mjesec. Izvanja politika dubrovačka išla je za tim, da se uzdrži prijateljstvo sa susjedima. Dubrovčani su se svagda sklanjali pod pokroviteljstvo dalekih i silnih država, pod Ugarsku (1358.—1526.) i pod Tursku (1526.—1806.). To pokroviteljstvo plaća Dubrovnik velikim godišnjim haračem, ali je on slobodan i samosvojan na domu.[3] Jedini mu je državni prihod od soli iz Stona, a stalne trgovačke kolonije u

[1] K. Vojnović, Crkva i država u dubrovačkoj republici. I. dio: Stanje dubrovačke crkve u 16. i 17. v. Rad, 119. — L. Vojnović: Dubrovnik. Beogr. 1900. — M. Appendini, Notizie critico-historiche II., 185., Ragusa 1803.

[2] P. Budmani, Djela Dominka Zlatarića (Stari pisci hrvatski 21.). Zagreb 1899., VIII.

[3] L. Vojnović, Dubrovnik i osmansko carstvo. Beograd 1898.

*

Sarajevu, Novom Pazaru, Skoplju, Prokupju, Beogradu, Sofiji, Trnovi, Provadiji i t. d. množe mu bogatstvo.[4] Omladina uči doma i u Italiji. Ženskom svijetu se zabranjuje inače govoriti nego »slovinski«. Eto bogatstvo, samosvojnost i ljubav prema rodnome svome jeziku osnovica su dubrovačkoj renesansi. U Dubrovniku bijaše običaj, da se omladina udruživala u družine, uređene kao republika. Svrha tim družinama bijaše lijepa zabava, njegovanje glazbe i književnosti; one se razviše i u glumačke družine.[5] Nema sumnje u takovim družinama niknuo je i dubrovački »slatki novi stil«. Mlada vlastela »začinjahu« na »lutnji« ljubavne pjesme dubrovačkim »gospojama«.

Kanconijeri.[6] Sačuvao nam se rukopis, zbornik pjesama ili K a n c o n i j e r (tal. canzona, pjesma). Pjesme prvih dubrovačkih pjesnika dolaze tu ispremiješane. Misli se, da je neki mladi vlastelin Nikola Ranjina sabrao i prepisao taj Kanconijer (g. 1507.). Sve su pjesme ispjevane istim stilom, a sadržaj im se osniva na zamišljenoj ljubavi. Prvi put su te pjesme izdane štampom u naše doba (1870.), Izdavač V. Jagić nazva ih trubadurskom lirikom dubrovačkom, a razlikuje pjesme **Šiška Menčetića** i **Đora Držića** i nekih drugih.[7] Poređao im je pjesme u 6 skupina prema stepenima trubadurske ljubavi. Prva skupina: Pjesnik je »ranjen« »ljubavnom strijelom«, druga: daje se u »službu« svojoj »gospoji« i pjevat će o njenoj ljepoti, treća: razočaranje zbog kamena srca njena, četvrta: nada se, da će ga opjevana uslišati, peta: pjeva o slasti »ljuvenoj«, šesta: sam se odvraća i oprašta od ljubavi.

Književni izvori. Značajno je u toj ljubavi, da se ona od idealizma obraća najslobodnijoj erotici i završava nestašno se poigravajući osjećajem; u tome složenom značaju »trubadurstva« očituju se sve faze talijanske renesansne erotike iz vremena prije naših Dubrovčana. Od trubadura uzeše talijanski građanski pjesnici samo oblik, a viteški kult gospođe zamijeniše duhovnom ili spiritualnom ljubavi.

Ljubljena je žena nositeljica Božanskoga. Dante kaže: »Ljubav i plemenito srce jedna je stvar« (Il Purgatorio, pjev. 24.). Ali Petrarca i Boccaccio nađoše nove putove, već više zemaljske: ljubljena se gospoja smatra anđelom, ali za bol i pregaranje pjesnik se nada nagradi, a u Boccaccia već nema ni traga spiritualnosti. Naši su Dubrovčani naslijedovali sva tri stepena: trubadursko viteštvo i službu, duhovni idealizam (Dante), ljubavni bol (Petrarca) i tjelesnu ćutilnost poganske erotike (Boccaccio).

---

[4] K. Jireček, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters. Wien 1899.

[5] F. M. Appendini, Notizie istorico-critiche. II. (1803.).

[6] M. Rešetar, Das ragusanische Liederbuch aus dem Jahre 1507. Archiv für slavische Philologie 22, (1900.). — M. Medini, Prvi dubrovački pjesnici i zbornik Nikole Ranjine, Rad. 153. (1903.).

[7] V. Jagić, Trubaduri i najstariji hrvatski lirici. Rad 9, (1869.). — V. Jagić, Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Đore Držića, Uvod. (Stari pisci hrvatski 2.) Zagreb 1870.

Stil.[8] Značajno je, da su poredbe takove, da ne daju stvarne slike opjevane gospoje: s u n a š c e, z v i j e z d a, r u ž i c a pa g i l j (ljiljan); pjesnici se rado služe apstraktnim imenicama: m l a d o s, r a d o s, s l a d o s, l i p o s, k r i p o s, m i l o s; neličnim atributima: o b r a z b i l, g i z d a v a v i l, r a d o s p r i b i l a, g o s p o j a l j u v e n a r u m e n i h u s t a a n g e l s k a; namještenim kontrastima: p l a m i l e d; pretjeranim deminutivima: s r d a š c e, l i č c e, v i n a č a c, p j e s a n c a, t u ž i c a, k r u n i c a; odviše se ponavljaju glagoli: v e n e m, ć u t i m, s t i d i m, s l a v i m, p r a v i m, p j e v a m, ž e l i m, i z r a n i m, p o r a ž e n, c a f t i m, t u ž i m; nezorne metafore: l i č c a z o r o m z r e, l i č c e, g r l o s v e c a f t i u r u ž i, k r i p o s l j u v e n e r a d o s t i, c v i t o d g o s p o j e; mitološke reminiscencije: l j u v e n a s t r i l a, f e n i c e, E l e n a, D i a n a, S i r e n a, V e n e r a. Sve te fraze stalno se vraćaju u toj lirici i daju joj obilježje sladunjava, namještena stila.

IV. Hvarska vlastela.

Društvena osnova. Na otoku Hvaru, između Splita i Dubrovnika, ukrštava se društveni utjecaj jednoga i drugoga grada. Vlastela i puk živjeli su po uzoru dubrovačkom, ali ih mletačka vlast nastoji da zavadi i sebi pokori. Godine 1510. dođe do ustanka puka protiv vlastele. Mlečani ugušiše ustanak, a vlasteli dadoše punu vlast.

U takovim prilikama traže vlastela bar književne veze sa splitskim »začinjavcima« i s dubrovačkim trubadurima. Kako su na otoku osamljeni, to njihova djela niču bez prave društvene osnove; sasvim osamljeno javlja se uz pjesničke poslanice jedna narodna drama, jedna pučka idila i napokon jedna komedija. Od hvarskih pjesnika spominju se Jeronim Brtučević i Francisko Božićević, a bolje su nam poznati H a n i b a l L u c i ć, P e t a r H e k t o r o v i ć i M a r t i n B e n e t e v i ć.

---

[8] P. Kreković, Najstarija hrvatska lirika. Nastavni Vjesnik 16., Zagreb 1908.

Hanibal Lucić (oko god. 1485.— 1553.).

Život.[1] Rodio se u Novom Gradu, danas gradu Hvaru. Za pučkoga je ustanka pobjegao s hvarskom vlastelom u Trogir. Godine 1516. spominje se kao sudac, a najviše se bavi gospodarstvom. Piše pjesničke poslanice Dubrovniku i Dalmatincima.

Djela. Sin mu Antonije izda: »Skladanja izvrsnih pisan razlicih počtovanoga gospodina Hanibala Lucia, vlastelina hvarskoga« (Mleci 1556.). — U toj knjizi ima 22 ljubavne pjesme, pisane slatkim novim stilom Dubrovčana.

Najljepša je među njima pjesma: »Jur ni jedna na svit vila«. Najveće mu je pjesničko djelo drama Robinja. Manja su mu djela: pjesma »Pariž Eleni«, prijevod jedne Ovidijeve heroide, i pjesničke poslanice prijateljima: Nikoli Matuliću u Splitu, Francisku Božićeviću na Hvaru, Milici Koriolanovićevoj u Trogiru i Jeronimu Martinčiću u Splitu.

Robinja.[2] Turci prodaju u Dubrovniku robinju, kćer bana Vlaska. Mladi ban Derenčin otkupi je, jer mu je ona davna ljubav, a dubrovačka gospoda i knez vesele se tome događaju. Drama svršava pohvalom Dubrovnika. Jedina dramatska scena, prepoznavanje Derenčina i robinje, ne prikazuje se nego se priča.

Lucić očevidno nije imao predodžbe o pozornici, kakova se tek kasnije razvila, već je stajao pod utjecajem »prikazanja«, u kojima ima pričanja naročito o glavnim mirakulima, a nema prave dramatske radnje. Zato govori i dioba Robinje, jer se ona dijeli na »isklad« (prolog) i »skazanja« (činove). Kao u prikazanjima ističe pjesnik u prologu moralnu namjeru i traži od gledalaca, da stoje svi muče, »dokle se toj djelo ka svrsi dovuče«. Prikazivala se »Robinja« u pokladno doba, možda i na Hvaru. Značenje joj je u tome, što je to naša najranija svjetska drama i što su u njoj domaća lica. Sam sujet nalazi se u jednoj Držićevoj i u jednoj narodnoj pjesmi, a lica su nazovi-historijska. Dubrovačka je lirika također utjecala na »Robinju«.

Književna značajka. I dramom i pjesmama svojima Lucić pokazuje, da poznaje suvremenu talijansku poeziju, naročito najnovije pjesnike u njoj Pietra Bemba i Lodovica Ariosta. U muževnije doba podliježe Lucić utjecaju Splita i Marulićeva smjera, te naknadno daje ljubavnoj lirici namjeru poučnu i moralnu.

Petar Herktorović (1487.—1572.).

Život.[3] Rodio se u Starome gradu na Hvaru. Školovao se u Splitu. Zatim je gospodario kod kuće i tu doživio pučki ustanak i navalu turskog brodovlja na Hvar. Uspjelo mu da se spase bijegom u Italiju. Vrativši se dogradi kulu Tvrdalj, da bude na obranu njemu i Hvaranima. Godine 1557. vidimo ga u Dubrovniku među rođacima i prijateljima.

[1] F. Rački, Hanibal Lucić. (Stari pisci hrvatski 6.) Zagreb 1874.
[2] B. Drechsler, Postanje Lucićeve »Robinje«. Rad 176. (1909.).
[3] Š. Ljubić, Petar Hektorović, Predgovor. Stari pisci 6. (1874.).

Djela. Sačuvano nam je vrlo malo njegovih djela: Knjige Ovidijeve od lika ljuvenoga i poslanice (Nalješkoviću, Jeronimu Brtučeviću, Vetraniću, Graciozi Lovrinčevoj). Između njih je jedna narasla do znatnoga pjesničkoga djela, a posvetio ju je pjesnik Jeronimu Brtučeviću i izdao u Mlecima 1568. s natpisom: **Ribanje i ribarsko prigovaranje.**

Ribanje. To je djelo napisao starac od 68 godina, začinio ga filozofijom i kršćanskim moraliziranjem, ali je ono i izvorno, daleko zrelije i vrednije negoli pjesme, koje u ono doba prolažahu kao talijanske ribarske idile (ecloge pescatorie). Hektorović je otkrio sreću u zabavi s prostim ribarima i opisuje svoje doživljaje s njima na trodnevnoj plovidbi oko Hvara i susjednih otoka dalmatinskih. On bilježi rečenice, razgovore, a naročito pjesme, što ih ribari pjevaju, bugarštice o Kraljeviću Marku i bratu mu Andrijašu, o Radosavu Siverincu i Vlatku, udinskom vojvodi, najzad o kralju Šišmanu i djevojci. Prigodice se pjesnik sjeća Marka Marulića nazivajući ga »zvizdom danicom«.

Književna značajka. Marulićev utjecaj navraća Hektorovića na pučki i humanistički duh, a odvraća ga od vlasteoskog, ljuvenog i radosnog pjevanja. Hektorović napušta i sama pravila renesansne poetike i daje nam pjesmu, koja se po svojemu sadržaju ne podudara ni s jednom tadašnjom pjesničkom vrstom, ali stoga joj je to veća originalnost i nutarnja pjesnička vrijednost.

Martin Benetević (između 1553. i 1663.).[4]

Život. O životu mu se ne zna ništa, a jedina drama »Hvarkinja« nađena mu je tek nedavno. Kako se u njoj spominje Hanibal Lucić (umr'o 1553.), a prepisao je dramu god. 1663. neki Bartuo Kaugrosović, to se uzima, da je Benetević živio između g. 1553. i 1663., a budući da se ugleda u Dubrovčanina Marina Držića, misli se, da je Benetević živio u drugoj polovici XVI. stoljeća.

Hvarkinja. Hvarkinja je komedija u pet činova. Između zaljubljenoga mladića Karla i gospođice Perine i između zaljubljenoga starca Dubrovčanina Miklete i Perinine majke udovice Polonije posreduju sluge i služavke, dok se parovi ne sporazumiju, zavole i uzmu.

Književna značajka. Hvarkinja ide među najbolje starije hrvatske komedije. Pisac umije karakterisati lica i po krajevima davajući da govore narječjima. Benetević bijaše zreo

[4] Dr. Petar Karlić, Martin Benetević: Hvarkinja, Građa za povijest književnosti hrvatske 8., 247.—327. Zagreb 1915.

obrazovan čovjek, jer dijalozi vrve doskočicama o vremenu i ljudima. Da su nam bolje poznate iz drugih vrela navike, oruđe, namještaj ljudi, koje prikazuje, lako bismo mogli utvrditi vrijeme, kada se Hvarkinja prikazivala. Ovako je njoj najbolje mjesto u skupini prvih hvarskih pjesnika.

V. Poezija „bašćine" u sjevernoj Dalmaciji.

Društvena osnova. Zadar, Šibenik i Skradin dobivaju svoje h r v a t s k o obilježje od unutrašnjosti, Zagorja dalmatinskoga, a talijanski im značaj daje mletačka vlast i pomorska trgovina. Sva je sjeverna Dalmacija u početku 16. vijeka jedno bojište između Mlečana i Turaka, pa stoga i društveni život dobiva obilježje v o j n i č k o. Tu se uz dubrovački »slatki novi stil« i kršćanstvo splitskih bratovština jače javlja ljubav za ugroženu domaću grudu, tu se slavi junačko koljeno, ponos vojničkog plemstva, koje brani rodnu »b a š ć i n u«.

Ta riječ dolazi već u zakoniku cara Dušana, a znači nasljedni feudalni posjed porodični, a u širem smislu zavičaj, domovina. Renesansa je učila, da je najslavnije ono pleme, koje se odlikuje najvećom starinom; ona je istaknula pojam »patria«. U talijanskim humanističkim školama naučiše i nelatinski narodi, da je najslavnija rimska otadžbina, jer je najstarija. Naši pjesnici nađoše za riječ patria (otadžbina) zamjenu u domaćoj riječi »bašćina«, koja se izvodi od baća (otac), kao što se patria izvodi od pater (otac). Talijanska renesansna književnost razvila je osobitu vrstu panegirika u pohvalu »patrije — bašćine«. Pjesme takvoga sadržaja zvahu se »Silvae« — Planine. Ugledom su im Stacijeve Silvae, lirske pjesme pohvalnice u ruhu mitologijskih priča i »pritvora«, t. j. prijetvorbi (metamorfoza), koje tumače pojedine prirodne pojave kao materijalizovana božanska bića. Takove Silvae pisao je latinski pjesnik J a n u s P a n o n i u s, podrijetlom iz Slavonije. Lorenco di Medici također pjeva Selve d'amore (Planine ljubavi), a najslavnije su Silvae Angela Poliziana, talijanskog humanista. Naročiti idilski sadržaj dade im tek talijanski pjesnik Jacopo Sannazaro stvorivši svoj pastirski zbornik A r c a d i a pjesmom i prozom.

Iz te dakle humanističke književne obrazovanosti i iz društvene vojničkofeudalne sredine izilazi prvi pjesnik sjeverne Dalmacije.

Petar Zoranić (oko 1508.—prije 1569.).

Život.[1] Rodio se u Zadru od plemenite porodice iz grada Nina. Nin mu je »b a š ć i n a« i stoga se, — premda se rodio i živio u Zadru — naziva »Ninjanin«. Bavio se latinskim, grčkim i talijanskim piscima i teologijom. Bijaše u nekoj vezi s ninskim biskupom Jurjem Divnićem iz Šibenika. Spominje sa štovanjem Marulića. Za zvanje mu se ne zna, ali se misli, da je bio redovnik.

---

[1] P. Budmani, Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeviševića. (Stari pisci hrvatski 16.) Zagreb 1888.

Djela. Ljubavne njegove pjesme L j u v e n i l o v i V i l e n i c a nijesu nam sačuvane. Sačuvale su nam se samo P l a n i n e, alegorijsko djelo u slavu »bašćine«.

Planine. U Planinama pjesnik pjeva stihovima i priča prozom, kako je sedam dana putovao po planinama i moru. Alegorija »Milost« vodi ga preko mora u Podgorje do Vražjih vrata. Tu gleda kroz neki bijeli kamen u pakao. Onda boravi tri dana među pastirima, koji pjevaju pjesme o ljubavi, o postanju izvora i gora na mitologijski način, zatim psalme i pouku. Dalje naiđe na pastire, koji se tuže na vukove (Turke). Sniva o perivoju Slave, u kojemu je pored vile Latinke, Grkinje i Kaldejke (tri priznate literature svjetske u doba renesanse) izašla vila Hrvatica uboga i nesretna, što je rođeni ljudi odnemariše. Onda slijedi i alegorijski opis rijeke Krke, gradova Knina, Skadra i Šibenika. Tu ga opet primi vila »Milost« i odvede u »bašćinu«. Pri kraju pjesnik opisuje svoje viđenje: on vidi u nebu »pastira« Divnića, sv. Jeronima i »Istinu«. Divnić ga svjetuje, da se okani svjetovne ljubavi, ako misli spoznati istinu.

Književna značajka. Zoranićeve Planine stvorile su u našoj književnosti vrstu renesansnih zabavnika s miješanim sadržajem. Tu su pjesme, pastirske pripovijesti i pritvori »junakov i deklic i mnoge druge stvari«, moralne pouke, vizije, ulomci svake ruke. T a k o v ć e r a d n a s t a v l j a t i n a r o č i t o p j e s n i c i s j e v e r n e D a l m a c i j e s v e d o K a č i ć a.

Opći pogled na hrvatske začetnike renesanse. Začeci renesanse u S p l i t u, na H v a r u i u s j e v e r n o j D a l m a c i j i imaju jednu zajedničku značajku: jako podređivanje crkvi i s tim u vezi odvraćanje od poganske renesanse. Ta hrvatska renesansa nije potpuna i slobodna, ali je prava slika Dalmacije, stegnute pod mletačku vlast. Od nje se odvaja d u b r o v a č k a r e n e s a n s a, kojoj je začetak slobodan od svake stege političke i crkvene. Dok u Dalmaciji nema nastavka prvim velikim začecima, jer ju je pritisnulo talijanstvo, u Dubrovniku se javlja drugi i treći pjesnički naraštaj, razvijaju se nove pjesničke vrste, nov pjesnički govor i bogatija sadržina, a cijela književnost sve se više rješava talijanskoga utjecaja.

VI. Drugi naraštaj dubrovačkih pjesnika.— Pučani.

Društvena osnova.[1] U drugom naraštaju dubrovačkih pjesnika većina je pučana. To su: A n d r i j a Č u b r a n o v i ć, N i k o l a N a l j e š k o v i ć, M a v r o V e t r a n i ć i M a r i n D r ž i ć.

---

[1] O pučanima vidi P. Budmani. Djela Dominka Zlatarića. (Stari pisci hrvatski 16.) Zagreb 1899., VIII.

Oni pripadaju različitim građanskim redovima: trgovačkom, obrtničkom i svećeničkom. Jedini je Mavro Vetranić redovnik, pa zato on i ima pogled moralizatora. Ostali književnici pučani vide u knjizi zabavu začinjenu društvenom ili ličnom tendencijom.

Prava im je pučka književnost nepoznata. Njihovo je mišljenje vlasteosko, gospodsko. Taj duh vlada i u talijanskoj književnosti onoga vremena.

Najbolje se to vidi u drami, u kojoj su pučani i seljani komična i satirička lica.

Idealna su lica »pastiri«, a iz mitologijskoga doba vile i satiri. Dubrovački su pučani po svome mišljenju vlastela, i zato se povode u svemu za vlasteoskim predrasudama i idealima.

Tek u stilu ima nekoga nesklada, jer tu kao da jače padaju krupne i vulgarne riječi. No cijeli XVI. vijek u Evropi natječe se nekom krepčinom i prostotom. Pučki duh, koji je podigla njemačka reformacija, stvorio je neko raspoloženje za krupnu šalu i neposredan ,prirodan govor, koji to jače djeluje, što dolazi izmiješan biranom aristokratskom dikcijom renesansne pismenosti.

Andrija Čubranović (oko 1480.—1527.).

Život.[2] Pučanin. O životu se njegovu ne zna gotovo ništa. Po jednoj bilješci slijedi, da je bio vođa u vojničkoj službi mletačkoj oko 1520. Povjesnik Seb. Dolci čudi se, da je »zlatario« i postao pjesnikom.

Jeđupka. Ostavio je jednu jedinu pjesmu, zvanu J e đ u p k a, što znači ciganka, a pripada k vrsti umjetnih, tobožnjih ciganskih pjesama, talijanskih zingaresca. Šaljiva je to ljubavna pjesma; ciganka gata »gospođama« o ljubavi.

Kaže se, da je Čubranović napisao tu pjesmu za pokladno doba i da je tako pod krinkom ciganke izjavio svojoj »gospoji« ljubav. Pjesma se slavila među dubrovačkim pjesnicima kao remek-djelo, i mnogi je nasljedovahu. Njezin je jezik vrlo gladak i stiliziran slatkim novim stilom, a začinjen tobožnjim ciganskim govorom.

Nikola Nalješković (oko 1510.—1587.).

Život.[3] Pučanin. Oko 1535. zaručio se, ali zaručnica mu ode u koludrice. Plovi morem za trgovinom. Zbog ratova turskih obustavi trgovinu i bavi se gospodarstvom, astronomijom i matematikom. Piše poslanice pjesnicima na Hvaru i u Dalmaciji (1539.—1571.).

---

[2] Luka Zore, Andrija Čubranović. (Stari pisci hrvatski 8.) Zagreb 1876.

[3] F. Rački, Nikola Stjepka Nalješkovića. (Stari pisci hrvatski 5., IV.—IX.) Zagreb 1873.

Djela. Od njega imamo cijeli zbornik P j e s n i l j u v e n i h od 178 pjesama, p j e s n i b o g o l j u b n e, m a s k e r a t e i p o s l a n i c e, zatim četiri d r a m s k e e k l o g e i tri k o m e d i j e.

Nalješković je prenio u dubrovačku književnost jednu pjesničku vrstu, koja će se dalje razvijati i onda roditi najljepše djelo njezino, p a s t i r s k u d r a m u; on je također pripravio razvitak komedije.

Nikola Jera Dimitrović (oko 1510.—1554.).

Život.[4] Pučanin i pomorski trgovac. Rođak je Nikoli Nalješkoviću i šalje mu poslanicu iz Aleksandrije 1553. Umre na Kandiji (Kreti).

Djela. Ljubavne njegove pjesme, zbog kojih ga Nalješković poredi s latinskim pjesnicima Katulom i Tibulom, izgubljene su. — G. 1549. štampana je u Mlecima njegova knjiga S e d a m p s a l a m a p o k o r n i j e h k r a l j a D a v i d a, kojoj su dodane p j e s n i d u h o v n e, a u rukopisu osta »Tumačenje Očenaša« i »Pričice« (poslovice).

Književna značajka. Dimitrović je razuman svjetski čovjek; mnogo je realniji i umjereniji od svojih suvremenika, koji ga stavljahu uporedo s Petrom Hektorovićem, Mavrom Vetranićem i Nikolom Nalješkovićem. N j e g o v i p s a l m i p r v a s u š t a m p a n a k n j i g a d u b r o v a č k e k n j i ž e v n o s t i.

Mavro Vetranić (1482.—1576.).[5]

Život. Pučanin. Mavro mu je redovničko ime, a kršteno Nikola. Iza g. 1504. stupi u Italiji u red benediktovaca. God. 1515. vrati se na Mljet, otok dubrovački, da tamo u manastiru provede neke reforme. Za dvije godine zamjeri se republici i ode u Italiju (1517.), a nato ga Dubrovnik proglasi prognanikom. God. 1522. nalazi se opet na Lokrumu. Kasnije (1527.—1528.) bijaše opat manastira sv. Marije na Mljetu, onda prior na otoku sv. Andrije de Pelago (1534.), opat sv. Jakova u Dubrovniku (1534.) i predsjednik mljetske redovničke kongregacije (1544.). — God. 1541. upisao se u bratovštinu sv. Lazara u Dubrovniku.

Djela. U prvo mladenačko doba pjevaše Vetranić kao i svi njegovi suvremenici pjesme ljubavne i radosne, »zvonjaše« mu »leut«, kako sam kaže, ali nam ta »zvonjava« nije sačuvana, osim ako ovamo ubrojimo pokladne šale i m a s k e r a t e: Trgovci Armeni i Indijani, Dvije robinjice, Lanci Alemani, Trumbetari i pifari. Za vrijeme kuge mijenja on ljubavni leut u gusle bugarkinje te »bugari« turobno (»Pjesanca u vrijeme pošljice«). Otada mu je sva poezija nevesela, jedno bugarenje. Kao pustinjak (eremita) pjeva dvije pjesme pod imenom **Remeta.** Tu mu je uspjela živa slika prirode na školju. U srednje doba Vetranićeva života izlaze mnoge njegove poučne i političke pjesme: P j e s a n c a l a k o m o s t i, P j e s a n c a p r o t i v a o h o-

---

[4] V. Jagić, Nikola Jera Dimitrović. (Stari pisci hrvatski 5.) Zagreb 1873.

[5] Gj. Daničić, Mavro Vetranić. (Stari pisci hrvatski 3.). Zagreb 1872.

losti, Pjesanca o pokori i t. d., Pjesanca gospodi krstjanskoj, Pj. slavi carevoj, Pj. Latinom, Tužba grada Budima. U to doba ići će i pjesme, u kojima Vetranić razmišlja o pjesniku i književnosti: Pjesanca Plutonu, Pjesanca u pomoć poetam, Pjesanca mladosti. U duhovnu poeziju idu mu pjesme: O muci Isusovoj i O Djevici Mariji, zatim prikazanja: Posvetilište Abramovo, Uskrsnuće Isukrstovo i Suzana čista.

Nedovršeno mu ostade najveće, filozofsko i pjesničko djelo Piligrin (4374 stiha).

Piligrin. Piligrin znači putnik. Pjesnik se prikazuje putnikom, koji progonjen nesrećom bludi na stazama lažne sreće i traži svoje spasenje. Ta je misao alegorijski prikazana:

Piligrin polazi u svijet s mijehom, u kome su vezane njegove misli. One mu nestanu iz mijeha odletjevši, te se nakon različitih prijetvora pojavljuju u obliku zlatnih mravi. Majmun neki obeća, da će mu ih vratiti, ako mu donese postole. Putnik se obraća »bozima ljuvenim«, da nađu postole. Namjeri se na neku vilu, a ta mu dade zlatnu »jabuku«, koja svakoga privodi k ljubavi i čini ga besmrtnim. Piligrin ožedni i pije na jednom Dianinu izvoru. Neka vila ga zarobi i odvede pred božicu Dianu, koja ga za kazan učini grbavim. Žedan opet ište vode, koja ga nakazila, i »ljuveni« Piligrin opet pije, ali ga i tu uhvate »pijerske vile« i kazne magarećim ušima. Stramputicom luta dalje i nađe Dianin »peharac«, vile ga i opet kazne davši mu sovine oči zato, »što potajno uhodi jezera i vrila«. Diana mu još nasadi kljove od vepra. Sad Piligrin izađe iz krajeva Dianinih i uđe u »ine krajeve«, gdje vidi Junonu i Paladu, Minervu i Veneru. Naročito Minerva tješi Piligrina, da će doskora izaći na slobodu. I doista Piligrin naiđe na majmuna, dade mu postole i dobi svoje misli. Ali te misli stanu se u njemu boriti i opet ga zavode stramputice. Odmarajući se vidi, gdje ide tovar (magarac), koga štipaju zlatni mravi. Taj tovar slika je »oholosti«. Majmun upućuje Piligrina na put k Čirči, koja će ga izliječiti od grbe, sovinih očiju i kljova. Onda on dođe u dubravu punu zvijeri, koje živu mirno i u ljubavi. Pitaju ga zvijeri, gdje steče grbu, uši i zube od vepra. Piligrin sve prizna i izjavi, da on ne će više »tužnoj ljubavi bezvrijedno služiti« niti će ostati s njima (zvijerima) u »dubravi«, pa ode na novo vrelo. Tu pred njim vila Pirena oplakuje svoju mladost. Piligrin pođe dalje i nađe se pred spiljom, iz koje izađe bijela starica Ta ga vodi k svojoj gospoji i dovede ga napokon na vrata... »ka bjehu sva zlata«.

Pjesnik je koješta već sam objasnio, ali je i mnogo šta ostalo nejasno. Zlatna jabuka znači možda pjesnički talenat, jer tko njega ima, besmrtan je na Dianinu brijegu. Tko pije slasti ljubavne, više još za njima žedni. Ta slast nakazi čovjeka. A može biti da ona različita Dianina vrela znače samo različita književna vrela, iz kojih crpaše pjesnik erotiku. Ona grba bit će teret »svjetskog vaja«, što tišti Piligrina. Sovine oči nijesu drugo no znak duševne tmine, a zubi od

vepra kažu, da je čovjek pao na stepen nečiste životinje. Dubrava sa zvijerima, s kojima pjesnik ne će da živi u zajednici, vrlo opominje na pjesnikov odnos prema Dubrovniku. Osla tumači pjesnik sam kao simbol glupoga mnoštva, a njegovu oholost može da svlada samo sila. Minerva, nauka, ipak izvodi čovjeka iz mladenačke zablude. Misli, koje se između sebe kolju, nesklad je između pojedinih nauka, koje čovjeka dovode u zabludu.[6]

Književna značajka. Cijeli je kasniji književni rad Vetranićev pod dojmom crkvenih reforma, što ih tridentinski koncil (1545.—1563.) preduze protiv Luterove reformacije, a koje se stadoše provoditi u Dubrovniku već oko god. 1556. Vetraniću je poznat i obnovljeni kult Blažene Djevice Marije, što ga u to doba (od god. 1540.) opet više njeguju isusovci. U pjesmama Marijinima Vetranić ističe protivnost između Diane i ljepše zvijezde Marije, između Diane i Gracije, t. j. Milosti. Uzmemo li još pjesme Muzama i Apolu, pjesme političke, pokazuje nam se Piligrin kao satira na pogansku renesansu i na dubrovačku republiku i kao alegorija, u kojoj se imao prikazivati duhovni preporod onoga vremena od Diane k Mariji. Sama pjesnička forma Piligrina, okvir njegov, podsjeća na literarne uglede, na Ovidija, Sannazara i na tal. prikazivanja, u kojima dolazi tipično lice il Pelegrino. Piligrin u renesansno doba jest čovjek, koji teži za spasom svoje duše i zato se daje na putovanje, pelegrinažu »na sveto zavjetno mjesto«. Vetranić i sam spominje pjesnike Mantuana, Dantea, Petrarku (Pjesanca Plutonu).

Kompozicija Piligrina vrlo je razvučena i nejasna, raspoloženje odviše jednolično, ali ne valja to djelo mjeriti današnjim ukusom. U doba, kad je cvao beskonačni roman Amadis, Piligrin mu je dostojan drug. Ono, što je Amadis u erotičkoj literaturi, to je Piligrin u duhovnoj. Koliko je vrijedio alegorijski ep u obliku putovanja u ono doba, dosta nam potvrđuje činjenica, da je jedno od najvećih i najuspjelijih djela engleske književnosti XVII. vijeka »Poklonikovo putovanje iz ovoga svijeta u onaj« od Johna Bunyana (1628.—1688.).

Marin Držić (oko god. 1520.—1567.).

Život. Pučanin, sinovac pjesnika Đora Držića, a po materi odvjetak porodice Kotruljevića (Cotrugli), učio je humanističke nauke u sveučilištu u Sieni, gdje bijaše i rektorom đačkim god. 1541. Svećenikom postade samo

[6] M. Medini, Vetranić: Pelegrin, Archiv für slav. Philologie, 17., 505.

radi zarade, a ističe se u društvenom životu. Slučaj nanese u Dubrovnik njemačkog grofa von Rogendorfa. S njim ode Držić kao njegov zabavljač u Beč, no vidjevši, da je taj grof pustolov, vrati se u Dubrovnik. Ipak se opet skloni te otputuje s istim grofom u Carigrad (1546.). Iza mnogih pustolovina smiri se napokon u Dubrovniku. Posljednje godine života provodi u Mlecima, gdje je umr'o.

Djela.[7] Marin Držić velik je dramatski pisac. Prošao je i on doba ljubavno i »začinjao« pjesni razlike, da se zatim dade na mitologijsku i pastirsku igru u stihovima. Ti su njegovi radovi: 1. Tirena, komedija prikazana »prid dvorom« godišta 1548. — 2. Pripovijes, kako se Venera božica užeže u ljubav lijepoga Adona, u komediju stavljena, prikazivala se g. 1550. — 3. Novela od Stanca. — U prozi je: 4. Komedija, nazovimo je, od Diane. — 5. Tripče de Utolče (nepotpuna). Prave su karakterne komedije: 1. Dundo Maroje, koju je prikazala u vijećnici Pomet družina 1550. — 2. Skup i 3. Arkulin. Ima još dva ulomka: 1. Pjerin i 2. Đuho Krpeta. — Osim toga Držić je napisao dobru i originalnu crkvenu dramu Od poroda Jezusova, a preradio je i skratio Vetranićevo Posvetilište Abramovo i na njegov poticaj preveo s talijanskoga Evripidovu tragediju Hekuba.

Komedija u stihovima. Držić je pomiješao pjesnički svijet vila i satira s dubrovačkim »vlasima« i godišnjicama i tako dobio šaljivu mitologijsku farsu (pučku lakrdiju) prikazanu na piru vlasteoskome i »prid dvorom« kneževskim, pred »svijetlom i uzmožnom dubrovačkom vlastelom« i »starim pukom«. Kneževski dvor bijaše građen kao i mletačka loggia s uzvišenom terasom i stubama, koje su s ulice spajale prizemlje i kat, terasu i balkon. Tako se moglo pred dvorom i na terasi i na balkonu uporedo igrati. Otuda dolazi da u »Tireni« i »Veneri« igra idealni svijet vilinski uporedo sa seljačkim. Vlasi gledaju pastirsku igru pa se snebivaju i dive vilama i satirima. Vlasi (t. j. seljaci) užegu se ljubavlju, ali žene ih dozivaju u realni svijet »omjerivši im pleća«. **Novela od Stanca** odigrava se kraj zdenca na trgu dubrovačkom. Vlah je tamo došao s trškom pa će tu i da prenoći. Onuda prolaze »noćnici«, mlada dubrovačka gospoda, i načine s njime »novelu«, »lakrdiju«. Rekoše mu, da će onuda proći vile, koje pomlađuju čovjeka. Međutim pozovu oni maškare, koje obriju vlaha i uzmu mu robu ostavivši mu novce. Vlah se kasno dosjetio, da mu načiniše »novelu«.

Komedije u prozi. Sve te tri »komedije« osnovane su na ideji protivnosti između idealnoga svijeta, mašte, i realnoga svijeta, zbilje.

[7] F. Petračić, Djela Marina Držića. Uvod. (Stari pisci hrvatski 7.) Zagreb 1875.

Dok su komedije u stihovima prikazivale vlahe, komedije u prozi prikazuju građane, pučane. Bezimena komedija kao da je književna satira na Vetranića, učitelja i prijatelja Držićeva. Grižula »u vrijeći« vapi: »Jao, od mene svak bježi, ja sam umr'o, ja sam spirit, od koga svak bježi, ja sam nevoljan čovjek, ja meritam (zaslužujem) ovo i gore«. Pored Grižule stradava i Plakir, jer je himbeno slijedio vile, njega vile »omrče«. (Stradava dakle kao i Piligrin — Vetranić.) No u komediji se krivci rješavaju. Grižula i Plakir vrlo nalikuju na Piligrina, i Držić kao da je htio ispraviti Vetranića, jer ističe, da su Diana i njene vile »čiste vile«, a kažnjuju samo onoga, tko »himbeno« shvaća ljubav. — U Tripče de Utolče dolaze pučki tipovi: pijanac muž, prevarena žena, pedant, svodilja, Grk, Turčin, Kotoranin. — **Dundo Maroje** otac je rasipnoga sina, koga zateče u Rimu, gdje mu troši novce određene na trgovinu. Komedija ima da pokaže baš to, da ima »ljudi od ništa« i »ljudi na zbilj«. Čovjek »na zbilj« je stari Dubrovčanin Dundo Maroje, a ostali su »ljudi od ništa«: proždrljivci, pijanice, rasipna mlada vlastela, hvališe, zaljubljene lude; žene »galantine sinjore« i namiguše. Dundo Maroje dakako nije glavno lice komedije, nego Pomet, sluga i spletkar, koji sve nadmudruje i vodi. A Dubrovčanin vidjevši sve to treba da zaključi: ne valja dati djeci novaca, a drugo: nije svaki rođen gospodar. Namjera je dakle društvena i moralna. — Skup je više literarni proizvod. Tu se opisuje tvrdica prema Plautovoj komediji Aulularija. — Arkulin je karakterna komedija, koja najmanje ima na umu kritiku društva, nego hoće da prikaže smiješno lice: zaljubljena škrtog starca. Neki negromant uzme lik Arkulinov te se pogodi s rođacima udovice Ančice, da će im dati protumiraz, na što oni daju udovicu Arkulinu, a ovaj mora na koncu da na sve pristane.

Suvremena talijanska poetika dala je ovu definiciju komedije[8]: »Komedija je imitacija radnje izvršene od ljudi niska i skromna društvenoga položaja; treba da se služi građanskim i familijarnim jezikom, kakovim govore trgovci, lakrdijaši, milosnice, udvorice; ona mora da teži za ispravljanjem običaja s pomoću zabave i smijeha, a pojedina lica neka prikazuju stalne nepromjenljive značajeve, kakove sretamo, a razna su uzrasta, zanimanja, zvanja i zavičaja«.

Književna značajka. Za tom se teorijom povodi i Držić pa prikazuje tipove, a ne karaktere: vlah je svagda neotesan i glup, mladić svagda zaljubljen, tuđinac prijevaran, ocevi škrti i ljubomorni. I sadržaj je rađen po općem nacrtu, kreće se oko Aristotelove peripetije i talijanske agnicione.

[8] Ireneo Sanesi, La commedia, vol. I. (Storia dei generi letterari italiani). Milano 1911., p. 223.—224.

Peripetija je promjena sreće u nesreću i obratno, koja dovodi do neočekivanih događaja, a agnaciona je nenadano prepoznavanje nepoznatih lica. Potkraj XV. vijeka pod utjecajem rimske komedije Plautove i Terencijeve nastaje obrazovana komedija »commedia erudita«. Glavni joj je predstavnik Pietro Aretino. Pored nje se razvija pučka lakrdija ili farsa. Naročito u Sieni, gdje je Držić boravio, razvila se pučka lakrdija, a u Dubrovniku ju je počeo već Nikola Nalješković. Najknjiževnija je Držićeva komedija Skup, a tu valja napomenuti, da ima prije Držića jedna talijanska preradba Plautove Aulularije od Battiste Guarinija (1445.—1505.), ali latinski original bijaše i u Dubrovniku dobro poznat, »jer djeca ga na skuli legaju«, veli Držić.

Držićeve komedije prikazivale su glumačke družine, a one su pri tome mnogo improvizirale: »Ne scijente, veli Držić, da se je vele truda, ulja, knjige i ingvasta (crnila) oko ove komedije stratilo. Šes pometnika u šes dana vi su zdjeli i skupili«. Poznata su nam imena družina: Pomet, Garcarija i Njarnasi. Igralo se samo pri lijepom vremenu pod vedrim nebom. »Iako ne bude šena lijepa, kako i prva, tužim se na vrijeme, koje nam je arkitete odvelo«.

Stil Držićevih komedija šaren je od latinskih, talijanskih i provincijalnih obrata, ali baš komika jezika najjača je strana Držićeva pera.

Antun Sasin (oko 1524. — oko 1595.).

Život.[9] Godina rođenja i smrti njegove nije nam poznata. Nije se rodio poslije 1524., jer već g. 1544. bijaše pred sudom, dakle punoljetan; umr'o nije prije 1595., jer te godine piše u svojim Razbojima: »ako ljeto ovo ne umreš, jer si smrti, Sase, blizu«. Zna se o životu jedino, da bijaše »scriba Salinarum« (pisar u solari) u Stonu.

Djela. Od njega imamo najprije dvanaest lirskih pjesama. — Muzika od crevljara i Vrtari u tonu su dubrovačkih maskerata. Drugi san i U pohvalu pjesnika dubrovačkijeh slave sve pjesnike 16. vijeka osim kasnijega Zlatarića. — Gospođe slavi pjesma U slavu i hvalu lijepih od grada gospoja. — Mrnarica slavi dubrovačku mornaricu. Ostale su pjesme prigodne i osmrtne. Ljubavnih i religioznih nema! Epska je pjesma: Razboji od Turaka, o ratovima između Austrije i Turaka g. 1592.—1595. Drame su mu: 1. Malahna komedija od pira u 180 stihova, šale sa seljanima, koji dolaze u grad, 2. Filide i 3. Flora, obje pastirske igre.

Književna značajka. Kao lirik stoji između starije petrarkističke lirike dubrovačke i novije klasicističke. Pretkodnik je Gunduliću zato, što pjeva o suvremenim porazima Turaka. Najuspjelija mu je **Mrnarica.** — U Malahnoj komediji vjerno je pogodio tipove hercegovačkih vlaha.

[9] P. Budmani, Antun Sasin. (Stari pisci hrvatski 16, XV.—XVII.) Zagreb 1888.

Opći pogled na drugi naraštaj dubrovačkih pjesnika. Pučani Čubranović, Nalješković, Dimitrović, Vetranić, Marin Držić i A. Sasin imaju jednu zajedničku crtu: svi su realisti i posmatrači svagdašnjih i vulgarnih crta u životu. Kriva je samo poetika renesanse, da se njihov talenat jače ne očituje, jer oni moraju da uzimaju gotove literarne okvire pa da u njima kažu ono, što im život daje. Iznad sviju stoje dva prijatelja Vetranić i Marin Držić. Jedan i drugi jako su skloni satiri, ali i skroz oprečna temperamenta: Vetranić se razvio u Jeremiju Dubrovnika, on se kaje i plače i traži stazu Istine, a Držić ostade zabavljač vlastele, pustolov i komedijaš. Obojica obogatiše pjesnički jezik dubrovački i oduzeše mu jednoličnost, koja prevladava u prvih pjesnika. Ali jednome i drugome nedostaje klasične mjere, koju traži duh renesanse. Taj se nedostatak sve jače osjeća, i treći naraštaj dubrovačkih pjesnika vraća se aristokratskoj i klasičnoj otmjenosti.

VII. Povratak idealiziranom stilu. Nasljedovanje klasicizma.

Društvena osnova. U drugoj polovici 16. vijeka prvi put nalazimo u Dubrovniku neku vrstu književnoga salona, u kojemu obrazovane i lijepe gospođe nadahnjuju pjesnika i slušaju njegove pjesme. Dosad je »gospoja« bila pjesniku daleki ideal, on ne smije blizu k njoj, a kad je ipak osvoji, on se razočara i kaje. Taj odnos sada prestaje. Gospoja je sad obrazovana i nema razloga da se krije, a pjesnik nema zgode da se razočara niti da je preko mjere hvali. Odnos postaje iskreniji i duševniji. Taj se preokret najprije događa u Italiji. U bogatom gradskom i vlasteoskom društvu oslobodila se žena samostanskoga i domaćega zapta, stala je proučavati književnost i umjetnost, da može i duševno drugovati s obrazovanim mužem. Firenca i naročito bogati dvor kneza Cosima de Medici primahu obrazovane žene i pjesnike i umjetnike. Iz Italije dolazi taj način života u Dubrovnik. Dubrovnik i Firenca stoje u saobraćaju, i život firentinski prenosi se u Dubrovnik. Neki Dubrovčani kao Savko Bobali (Bobaljević) (1530.—1585.) i Miho Monaldi (oko 1550.—1592.) pjevaju bolje toskanskim jezikom nego dubrovačkim.[1] Prvo književno kolo stvori se u Dubrovniku oko krasne Cvijete Zuzorićeve, koja se udala za Firen-

[1] Đ. Körbler, Talijansko pjesništvo u Dalmaciji 16. vijeka. Napose u Kotoru i Dubrovniku. Rad 212. (1916.)

tinca i živjela naizmjence u Firenci i Dubrovniku primajući i tamo i ovdje u svoj dom književnike i filozofe, koji joj posvećivahu svoje pjesme i rasprave. Dubrovački filozof Nikola Gučetić napisa dva talijanska dijaloga, jedan o L j u b a v i, a drugi o L j e p o t i, uzevši za lica tih dijaloga Cvijetu Zuzorićevu i Mariju Gundulićevu, a one spominju Nikoletu Zuzorićevu u Ankoni i pokojnu Maru, kćerku Nikole Menčetića, Cvijetu Šumičić, Margaretu Menčetićevu, Paulu Gradićevu i druge. U ljetnikovcu Gučetićevu bijaše im kao u nekoj »Arkadiji«. — Evo u toj se sredini mijenja svrha i sadržaj dubrovačke ljubavne poezije. Ona postaje utjecajem obrazovanih gospoja otmjenom umjetnošću, koja teži za tim, da bude što književnija i da podsjeća obrazovane »gentildonne« na velike k l a s i č n e uzore. Pjesnici shvatiše, da nije dosta uzimati neki mitologijski pribor iz antike, nego da valja proučavati motive, stil i mjeru klasika. Tako se poezija nekud vraća k idealizovanom stilu Menčetićevu i Držićevu, ali ujedno i izbavlja od njih u duhu klasicizma.

Dinko Ranjina (1536.—1607.).

Život.[2] Vlastelin. Poslije nauka u Dubrovniku pođe na plovidbu i ostade duže vremena u trgovačkome poslu u Messini. Zatim pođe u Firencu i nađe pristupa na dvor medićejski, šta više knez Cosimo podijeli mu viteški red (1567.). Vrati se u Dubrovnik i stupi u službu republike, kojoj bijaše sedam puta knezom. U ljetnikovcu svome na Ratu primaše književnike i prijatelje. Filozof Nikola Gučetić izda talijanski traktat o državi republičkoj (1591.) zamislivši ga kao dijalog s Dinkom Ranjinom u svom ljetnikovcu.

Djela. God. 1563. izda Ranjina u Firenci svoje P j e s n i r a z l i k e. To je prvi štampani kanconijer dubrovački. Te je pjesme ispjevao u Messini nekoj »Liviji« i u Firenci nekoj »Rusi« (Ruži). Ranjina ne pjeva jedino u dvanaestercu, već uvodi različite metre. On prerađuje i prevodi rimske pjesnike: Tibula, Marcijala, Propercija, Katula, Ovidija i grčke pjesnike Aleksandrince: Teokrita, Moska, Filemona, Antipatera Tesalonskoga, Julija Egipćanina, Nikarha i dr., koje je upoznao u antologiji humanista Maksima Planudesa iz XVI. vijeka. Kako se svaki kanconijer svršava s bogoljubnim pjesmama, tako je i u Ranjininu.

Književna značajka. Ranjina bijaše formalan talenat i pjesnik, njegova lirika nema jakih ličnih crta, ali to je veće njeno prelazno značenje. On pripravlja putove najboljim dubrovačkim pjesnicima. Ranjina ima osjećaja za stil, on ne će više da pjeva načinom staroga vremena: »Svitlušto sunašce, rozice, diklice, ljuveno srdašce, grimizna svilice«, ali on zna, da će i njegove riječi zastarjeti. On ima ideja o razvitku

[2] M. Valjavec: Riječ o Dinku Ranjini i njegovim pjesmama hrvatskijem. (Stari pisci hrvatski 18.) Zagreb 1891.

stila, a naučio je u »Šišmunda i Đora«, da valja pjevati »domaćim« jezikom, jer »bolje prid svojim i malo bit poznan nego se prid tuđim neznano izgubiti«. — Prema starijima Ranjina je napredovao i sadržajem. On ne gomila pjesničke poredbe, već ih podređuje nekoj zamisli; svaka mu pjesma razvija neku misao. Bijaše filozofski bolje obrazovan, a naročito poznavaše Platona i Aristotela.

Dinko Zlatarić (1558.—1609.?).

Život.[3] Pučanin iz bogate porodice, koja potječe iz Srbije, gdje bijaše plemenita. Brat mu je bio časnik u vojsci Jurja Zrinskoga. Dinko pođe na arhigimnaziju u Padovu, gdje uči govorništvo, filozofiju i građansko pravo. Tu štampa talijanske pjesme nekoga svoga prijatelja i posvećuje ih Cvijeti Zuzorićevoj. Uči i grčki jezik. Na odlasku iz Padove izabraše ga đaci svojim rektorom. Kao rektor istače se u borbama, što nastadoše između đaka Francuza i Nijemaca, jer mudrošću i rječitošću umiri drugove, kojih bijaše oko 7000. Zato dobi od republike mletačke red zlatnoga viteza. God. 1587. vrati se u Dubrovnik. Nije zabilježen u javnim službama; bavio se očevim poslom. Putovao je po Dalmaciji, a bio i u Hrvatskoj kod brata. Najviše proživi na ladanju u Konavlima, a stajaše u vezama s književnicima i izvan Dubrovnika.

Djela. Još u Padovi prevede Tassovu pastirsku dramu A m i n t a (1580. u Mlecima). U kasnijoj preradbi izdade je pod natpisom L j u b m i r zajedno s novim prijevodima: E l e k t r a, tragedija, i **Ljubav i smrt Pirama i Tizbe** (god. 1597. u Mlecima). Elektra je posvećena Jurju Zrinskomu, a »Ljubav i smrt« Cvijeti Zuzorićevoj. Iza pjesnikove smrti sabrao mu je sin »Pjesni razlike«, a unuk Frane prepisao ih u zbornik. Najviše je pjesama u slavu Cvijeti.

Književna značajka. Zlatarić mnogo cijeni svoga starijega druga Ranjinu, a nasljeduje slatki novi stil Menčetića i Držića, no pod utjecajem pastirske lirike Tassove primaju mu stihovi i slike neku uglađenost i raznolikost, koje u starijih nema. Druga Zlatarićeva preradba Tassova Aminte odlikuje se time, što su u njoj prevedena pastirska imena. Time je Zlatarić pripravio djelo Gundulićevo. Već u Zlatarića ima bogoljubnih pjesama, koje se odvajaju od starijih nekim filozofskim sadržajem.

Opći pogled. Dinko Ranjina, Dinko Zlatarić i njihovi suvremenici razmišljaju o stilu, stihu, o biću ljepote i ljubavi. Oni su teoretici i ljudi od knjige, razlikuju prva vrela od nasljedovatelja u rimskoj, u talijanskoj i u dubrovačkoj književnosti, prevode i prerađuju samo ono, što je izvrsno, podržavaju veze s odličnim suvremenim talijanskim književnicima i ističu važnost domaćega jezika. Tim su odlikama oni stvorili osnovu onome svestranom i samostalnom radu, koji se javlja u potonjem naraštaju dubrovačkom.

[3] P. Budmani, Život i djela Dominka Zlatarića. (Stari pisci hrvatski 21.) Zagreb 1899.

*

VIII. Zlatni vijek dubrovačke renesanse.

Društvena osnova. U 16. stoljeću pala je predrasuda, da je Rim središte kulture, a da je klasička antika jedina njena osnova. Tu vjeru uzdrmaše njemački humanisti i protestantizam. Oni istaknuše pravo narodnog samoodređenja protiv rimske politike. Stadoše proučavati svoju germansku starinu (Hutten pjeva o germanskom Arminiusu, Luter ističe »die deutsche Nation«). Drugi se narodi povedoše za njima ističući svoje pred tuđim. U tome duhu napisa Dubrovčanin Mavro Orbini veliko djelo »Il regno degli Slavi« (Mleci 1601.) o slavnome kraljevstvu slavenskome, ali talijanskim jezikom, jer svrha djelu bijaše, da pred svijetom izvojšti Slavenima dužno poštovanje.

Crkva je na to djelo Orbinijevo udarila kletvu stavivši ga u popis zabranjenoga štiva, jer je autor upotrebio neke zabranjene knjige. Ali u slobodnom Dubrovniku potaknu to naročito mladi naraštaj na veće zanimanje. Istina, Orbini nije kritičan, on nesamo da sve Slavene smatra kao jedan jedinstven narod, nego broji u Slavene i neke historijske narode na tlu slavenskom ili one, koji se kakogod spominju u svezi sa Slavenima, a bili su u protivštini s Rimom kao: Iliri, Maćedonci, Goti, Vandali i dr.; on smatra »Slavensko kraljevstvo« za najveće, i narode slavenske za najratobornije na svijetu, ispisuje njihovu mitologiju, heroje, običaje i obrede. A time je otvorio mašti mladih Dubrovčana novi svijet poezije.

Uporedo se događa isti proces u Italiji. Pojedini gradovi uređeni na republikansku stadoše se otimati od političkog utjecaja crkve, i to je samo dalji korak iza ličnoga oslobođenja prvih renesansnih pjesnika. Sav učeni svijet stade se zanimati pitanjem o državnom ustroju, o republici i principatu. Koji je oblik vladanja bolji, da li aristokratska republika ili vlada »principa« (samovladara)? Machiavelli (1469.—1527.) potaknu to pitanje znamenitim svojim djelom Il principe (1532.) i riješi ga u prilog republikanskom ustroju. Njega slijede mnogi drugi pisci, naročito Dalmatinac Franciscus Patritius s djelom Delle Republiche (O republici). A to je djelo neposredno utjecalo na Dubrovčanina Nikolu Gučetića, koji u knjizi Dello stato delle republiche (O ustroju republike) 1591. raspravlja o državnom ustroju i građanskim uredbama, porodici i građanskoj časti. Nikola Gučetić raspravljaše o tome i s dubrovačkim pjesnikom Ranjinom. On naročito svraća pažnju na dubrovačke prilike i predlaže, kako se ima odgajati omladina za pojam republike i »građanske časti«. Honor civile, građanska čast, krilatica je onoga vremena. Na kreposti pojedinoga građanina osniva se sva republika, a usto još i na kreposnoj porodici, jer je ona sjemenka, iz koje niče republika.

Ta republikanska nauka dade novom naraštaju dubrovačkome najjači duševni polet, najljepše i najbolje strane njihovih djela.

U Dubrovniku se javlja osim Orbinijeva slavizma i Gučetićeva republikanstva još i treća struja društvena. Isusovci pokušaše, da se u njemu stalno smjeste i urede »kolegium«.

To im zatada nije uspjelo, ali uvedoše za zreliju omladinu boljih društvenih razreda prvo sustavno humanističko poučavanje. Njihov se utjecaj očituje u duhovnoj književnosti narednoga naraštaja i u formalnoj obrazovanosti retoričkoj i stilnoj.

Dživo (Ivan) Gundulić (1588.—1638.).

Život.[1] Dživo Franjin Gundulić rodio se iz ugledne vlasteoske porodice. Nije poznato, kakve je nauke svršio. Tek su nam sačuvane arhivalne vijesti, po kojima je služio u različnim državnim službama sve do senatora, suca i člana Maloga vijeća. G. 1621. bijaše poslanikom republike kod bosanskoga paše. Oženio se tek 1628. devetnaestgodišnjom Nikom Sorkočevićevom. Imao je tri sina, od kojih bijaše Šiško također pjesnik. Umr'o je u Dubrovniku.

Djela. U kolu omladine on je dramatski pjesnik mitologijskih igara (Galatea, Diana, Armida, Posvetilište ljuveno, Proserpina ugrabljena, Cerera, Kleopatra, Arijadna, Adon i Koraljka od Šira.). — »Diana« i »Armida« su dramske scene, Proserpina ugrabljena preradba, »Arijadna« prijevod, ostale su se izgubile. Jedina je Arijadna izdana (g. 1633.). Onda dođe preokret. Gundulić zamrzi na tu »taštu« i »isprazni« poeziju i štampa g. 1620. »Pjesni pokorne kralja Davida«, onda pjesmu od »Od veličanstva Božijeh« (Rim 1621.) i Suze sina razmetnoga (Mleci 1622.). U to doba spremaše i prijevod Tassova epa Oslobođeni Jerusolim.

Naskoro se odrekne i toga posla i stvara originalan ep Osman na osnovi suvremenoga događaja. S tim se djelom bavi do smrti. Uporedo niču mu druga djela: pastirska drama Dubravka, prikazana 1628., prijevod Ljubavnik sramežljiv (Amante timido od Girolama Pretija), prigodna Pjesma Ferdinandu II., knezu od Toskane, i elegija U smrt Marije Kalandrice (1636.). — (Djela, Stari pisci hrvatski, knj. 9. — »Dubravka« s uvodom Franje Markovića. Mat. Hrv. 1887.).

Razvitak pjesnikov. Na sva djela Gundulićeva progovara jedna politička dubrovačka ideja. I samu Arijadnu izdao je, jer je imala neke aktualnosti za Dubrovčane. Tezej

[1] D. Körbler, Život i rad Gundulićev, Stari pisci hrv. IX.[2] — I. A. Jensen, Gundulić und sein Osman, Göteborg 1900.

žrtvuje sebe i svoju ljubav za dobro države, za atensku republiku. Atena, koja mora da plaća krvavi harač Minotauru, slična je Dubrovniku, koji plaćaše danak sultanu. Pastiri i ribari u Arijadni izriču svoj prezir nad »oholom hlepnjom od časti«, »zlatom i dragim kamenjem«. — Arijadna izriče mnoge misli Machiavelija, a napisao ju je talijanski Ottavio Rinuccini. Gundulić je svoj izvor zatajio. Pa i nabožna djela Gundulićeva teže na opće dobro republike. Pokajničko raspoloženje ima da pripravi krepost, tu jedinu osnovu slobode. Suze sina razmetnoga posvećene su vladaocu grada Dubrovnika Jeru Dživa Gundulića, stricu pjesnikovu. Istom u »Dubravci« nađe Gundulić pravi oblik za sve republikanske ideje. Pored njih se izvija još veća ideja: oslobođenje Slavena od Turaka. Tu je ideju Gundulić obradio u Osmanu, a slavenstvo ističe i u odi Ferdinandu Toskanskome, prijatelju Slavena.

Suze.[2] Po ugledu talijanske književnosti, osobito Tansillovih Suza sv. Petra, ispjeva Gundulić »Suze sina razmetnoga«, najljepše djelo duhovne lirike dubrovačke. Biblijska priča o izgubljenom sinu opjevana je tu u lirskoj formi, i s više razmatranja nego pričanja prikazan duhovni preporod raskalašenog sina. I način Gundulićev nov je u dubrovačkoj književnosti. Pjesnik se razmeće igrom riječi, antitezama, metaforama i približuje suvremenome baroknom ukusu. (Barok je neumjereno ukrašivanje pjesničkog govora.) Gundulić još ne ide preko neke mjere, njegov govor ostaje još svagda u granicama jasnoće i jedrine. Ta mjera i duboka analiza duševnih stanja grješnikovih čine »Suze« klasičkim proizvodom naše književnosti.

Dubravka.[3] Pjesnik pastirskom igrom slavi »lijepu, dragu i slatku slobodu, dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je dô«. Pastir Miljenko ljubi pastiricu Dubravku. Ali je ne može steći protiv volje naroda. Samo onaj, kome je dosude suci, dobiva Dubravku, najljepšu pastiricu. No suci se dadu potkupiti i daju Dubravku nekome starcu Grdanu. Ali tu se objavi Božja srdžba. Bog Lero potrese hramom, a na to se čudo suci riješe, da dosude Dubravku Miljenku. Onda narod i svećenik slave slobodu u »ovoj dubravi« prinoseći Bogu na žrtvenik darove. — Dvije je ideje spojio Gundulić u Dubravci: 1. da se slobodna država osniva na zdravome i istinitome braku, na porodici, koju ljubav spaja; 2. da propada

[2] M. Šrepel. O Gundulićevim Suzama sina razmetnoga, Rad, 127. (1896.)

[3] Fr. Marković: O Dubravci, drami Ivana Gundulića, Rad, 89, (1888.).

država, u kojoj srebro i zlato više vrijedi od čistoće i poštenja. Da izradi ove dvije misli, koje je Nikola Gučetić izrekao u svom spisu o republikanskom ustroju, Gundulić je Dubrovčane prikazao simbolički kao pastire i satire, a ženski svijet kao pastirice, vile i satirice iznoseći pritom oštro sve poroke suvremenoga društva. Stavivši radnju u idealnu prošlost mogao je podvrgnuti dubrovačke mane pravednoj kritici. Ribar je Dalmatinac, što bježi od mletačkoga nasilja u zaklonište dubrovačko. Divjak i Gorštak pustolovi su iz drugih zemalja. Vile, narešene i rasipne, to su plemkinje Dubrovkinje, a pastiri Dubrovčani raspravljaju o razrednoj jednakosti, o jednakosti u braku. Vuk satir i seljanka Stojna prikazuju vlahe i godišnjice (služavke dubrovačke). One su svagda zaljubljene. Omladine dubrovačke taknuo se pjesnik likovima svojih pastirića. Očevidno su utjecali na Gundulića i književni uzori. Tassov Aminta i Guarinijev Pastir fido istakoše ličnu slobodu, a Gundulić političku, i ta razlika vodi Gundulića k samostalnom djelu. Govor, lirizam, humor posve je dubrovački. Dubravka se prikazivala na dan sv. Vlaha, zaštitnika slobode dubrovačke, i to prvi put g. 1628., kad se Gundulić ženio.

Osman.[4] **Povod.** God. 1621. prvi put je poražena glavna turska vojska od poljačke. Turski car Osman smisli osvetu janjičarima, koji su okrivljeni s toga poraza. Vojska to sazna, podigne bunu u Carigradu i smakne careve savjetnike i cara.

Sav svijet držaše, da je tom katastrofom otpočelo raspadanje turskoga carstva. Pojaviše se talijanske i njemačke brošure, koje prikazivahu carigradsku bunu ističući, da je upravo 1000 godina prošlo od Muhameda (621.—1621.) i da po milenijumu (tisućljeću) ima pasti njegovo carstvo. Gundulića je potaknula ta opća uzbuđenost, te on zamisli ep o propasti Osmanlija i oslobođenju Jugoslavena.

Sadržaj: Pjev. I. i II. Osman vijeća iza poraza sa svojim savjetnicima u Carigradu. Hoće da sabere novu vojsku na istoku pa da njom kazni janjičare zbog njihova neposluha. Savjetnici mu svjetuju: 1. da sklopi mir s Poljskom, 2. da se oženi s odličnom djevojkom, 3. da smakne utamničenog strica i prijašnjeg sultana Mustafu II. i 4. da pojača straže zarobljenom poljačkom vitezu Korevskom. Pjev. III. i IV. Poslanik Ali-paša putuje u Poljsku, da sklopi mir. Put ga vodi preko lanjskoga bojišta, pa se opisuje ono i turski poraz. Pjev. V. i VI. Susret Ali-pašin s amazonkama Krunislavom, koja traži Korevskoga, i Sokolicom, koja čezne za Osmanom. Pjev. VII. i VIII. Poslanik Kizlar-aga traži djevojke za carev harem, namjeri se na Srpkinju Sunčanicu, koja je od krvi raških despota i ugrabi je. Pjev. IX.—XI. Ali-paša je stigao pred Varšavu, gdje Poljaci slave lanjsku pobjedu. Sokolica

[4] T. Smičiklas, O postanku Gundulićeva »Osmana«. Zagreb 1887.

bane među poljačke gospođe, koje se kupaju, te ih zarobi, ali ih oslobodi kraljević Vladislav. Sokolica polazi u Carigrad k Osmanu. Ali-paša sklapa mir s Poljacima. Pjev. XII. Krunoslava je našla Korevskoga, ali prijevarom turskom dospije i ona u tamnicu. Pjev. XIII. Pakao se diže protiv mira s Poljacima i odluči uzbuniti turske čete. Pjevanja XIV. i XV. nema. Pjev. XVI. Janjičari traže glavu careva savjetnika Dilavera. Pjev. XVII. i XVIII. Mati svrgnutoga Mustafe II. uroti se s beglerbegom Dautom protiv Osmana. Pjev. XIX. Vojska polazi protiv saraja, a Dilaver bježi u Malu Aziju, da dovede Anatolce caru u pomoć, ali ga spahije (turski konjanici) stignu i ubiju. Zatim posijeku Ali-agu, vođu janjičarskoga, i Huseina vezira, nađu svrgnutoga cara Mustafu i izvedu ga iz tamnice. Pjev. XX. Podijelivši između sebe plijen i najviše državne časti postave Mustafu na prijestolje. Napokon pođu po Osmana i smaknu ga.

Nedostatak XIV. i XV. pjevanja. Ima više nagađanja o tome, zašto nije Osman dovršen, zašto mu u sredini nedostaju dva pjevanja. Mislilo se, da su se izgubila, no svi rukopisi — (Osman je štampan tek godine 1826. u Dubrovniku) — bilježe, da tih pjevanja nema. Najveća je vjerojatnost, da je pjesnik ostavio namjerice neku prazninu, da može, ako bi se propast Turske dalje razvijala, uplesti početke neke nove radnje, u kojoj bi Vladislav bio junakom. A njemu u slavu i spremaše Gundulić cijelo djelo. Ali kako vrijeme nije donosilo Gunduliću nove građe, smrt ga zateče pri nedovršenom djelu. Neki su pokušali ispuniti prazninu, pa su ispjevali u ta dva pjevanja sudbinu epizodičkih lica Sokolice, Krunoslave, Sunčanice i Korevskoga. Takovi su dopunjci Osmana od Mare Dinka Zlatarića, Pijerka Sorkočevića i Ivana Mažuranića.

Etičke ideje. Pjesnik je djelo ipak toliko izradio, da Osman ostavlja dojam velikoga pjesničkog djela. Kako »Dubravci« tako je i »Osmanu« Gundulić podmetnuo etičke ideje. Sve je u svijetu prolazno, jedni se uzvisuju, dok drugi padaju. »Kolo od sreće u okoli vrteći se ne pristaje.« Kratka je vijeka ljudska oholost. Turska se uzoholila, ali pad joj je pripravljen. Bez višnje pomoći nema stalne vlasti. Moralna protivnost između kršćanstva i muslimanstva istaknuta je u značaju Vladislava i Osmana. Vladislav je hrabar i skroman, lično odvažan i plemenit, Osman osvetljiv, ohol, a u pogibli kukavica. Tako se razlikuju i Slaveni, Poljaci od Osmanlija, Turaka. Pjesnik »Dubravke« smjestio je usred krvavoga epa tihu slavensku idilu momačke i djevojačke sjedjeljke, ples i pjesmu »kratke livade«, na kojoj stado pase, a usred nje Sunčanicu i djeda joj, potomke despota, koji vladahu nekad srpskom državom.

Kompozicija i stil.[5] U novije vrijeme nastao je spor, da li je »Osman« djelo jednoga pjesnika ili dvojice, i nije li on zamišljen kao dva osebna djela jednoga pjesnika; da se naime u njem nalaze mnoge protivnosti, koje u jedinstvenom djelu ne bi smjele biti. Tu je sumnju nabacio Armin Pavić, a pobio ju je Franjo Marković dokazavši, da takove protivnosti, kakove se nalaze u »Osmanu«, dolaze i u velikom uzoru Gundulićevu »Oslobođenom Jerusolimu« od Torkvata Tassa. Tomu valja dodati, da je baš u doba Tassovo bio spor o tome, da li ep ima biti djelo o jednome junaku ili o više njih. Za to drugo bijahu pristaše romanca (Ariosto), a za jedinstvo bijahu Aristotelovci ili klasicisti (Trissino), a Tasso bijaše za treće, da se nađe srednji oblik, u kojem se romance različite građe drže jedne jedinstvene epske radnje. Gundulić je pošao za Tassom, a što nije izgladio sve protivnosti, razlog je onaj isti, s kojega nije napisao XIV. i XV. pjevanje. Stil je »Osmanov« književan, po ukusu renesansnoga pjesnika; on nije realan ni epski, već liričan i udešen po suvremenoj epskoj literaturi. Nešto osobito ima samo otuda, što uzima neka govorna sredstva naše junačke narodne pjesme, naročito ukrasne pridjeve kao: bio dan, crna zemlja, vito koplje. Pjesnik sebe sam zamišlja narodnim pjevačem bugareći slavna djela Vladislava kraljevića. Ali osim nekih tragova njegovo je pjevanje vlasteosko i književno, a često i rastegnuto mnogim refleksijama.

[5] A. Pavić, O kompoziciji Gundulićeva Osmana, Rad 39. (1877.). — Isti, Estetična ocjena Gundulićeva Osmana, Zagreb 1879. — Fr. Marković, Estetična ocjena Gundulićeva Osmana, Rad, 46.—47.; 50. i 52.

Književna značajka. S Gundulićem se raširuje obzor dubrovačke književnosti; društvene misli, koje se prije obrađivahu samo u satiričkoj formi (Marin Držić), u njega se prvi put obrađuju najotmenijim renesansnim oblicima u pastirskoj drami i epu, a duhovna lirika, koja je dosele bila prerušena lirika svjetska, u njega postaje dublja, lična i ujedno formalno bogatija. Što Gundulić nije postao poznatim renesansnim pjesnikom u Evropi ili bar za njegovo doba u našim krajevima, tomu su najviše krive prilike malene dubrovačke republike. Koliko ga je ona oduševljavala, toliko mu opet bijaše i zagradom. Njezina politika nije dopuštala ni da se štampa »Dubravka«, a kamoli »Osman«. Ali unutar dubrovačkoga društva Gundulić je svagda bio cijenjen kao veliki pjesnik, a utjecaj mu je na mlađe pisce vanredno jak. — Osobito utječe na mlađe kao autor »Dubravke«, kao prvi, koji je postavio poeziju na dubrovačko tlo i unio u nju slavensku mitologiju ugledavši se u Mavra Orbinija.

Đon (Junije) Palmotić (1608.—1657.).

Život.[6] Vlastelin i rođak Gundulićev. Učio je u isusovaca, među kojima mu bijaše i rođak Ignacije Tudisi. Rano umrlog oca zamijenio mu je u od-

[6] A. Pavić, Predgovor o životu i djelima Junija Palmotića (Stari pisci hrvatski 14.), Zagreb 1884.

goji učeni Mihajlo Gradić. U pjesništvu mu bijaše ugledom Gundulić, a drugovaše s Bunićem. Umr'o je u Dubrovniku.

Djela. Kao mladić bijaše član omladinske družine i organizova u pokladno vrijeme glumačko osoblje. U toj sredini napisa Palmotić prve svoje dramske pokušaje: pastirsku igru Atalanta 1628., istorijsku dramu Pavlimir 1632.,[7] a nedatirane drame može biti i ranije, to su: Natjecanje Ajača i Ulisa za oružje Ahilovo, Došastje Eneje k Anhizu njegovu ocu, Lavinija, Elena ugrabljena, Ahile i Ipsipile, što su dramatizacije iz Ilijade i Enejide i drugih djela, zatim Armida, Alčina 1647., dramatizacije iz Tassova epa Oslobođenog Jeruzolima i iz Ariostova epa Bijesnoga Orlanda. Najmlađe su mu historijske drame iz dubrovačke i jugoslavenske prošlosti: Danica 1644., Captislava 1652. i Bisernica. Poslije smrti izdan je njegov veliki nabožni ep Kristijada 1670. Sačuvala se jedna svatovska pjesma Muze na piru, a takovih pjevaše velik broj, ali su nestale. Od njega imamo i duhovnih pjesama: Pjesan vrhu porođenja Gospodinova, Pjesni od maloga oficija sv. Benedikta, Sveta Katarina od Sijene moli Boga, da joj srce ponovi.

Pavlimir.[8] Pavlimir nastavlja Dubravku. Pod utjecajem Gučetićeve republikanske nauke i Orbinijeve historije o Slavenima nastaje zamisao o historijskoj drami, u kojoj će se prikazati historijska osnova Dubrovnika. U Dubravci je prikazana društvena osnova republike: osnutak porodice, a u Pavlimiru politička: osnutak grada. Sadržaj: Stari grad Epidavar slavi dan sv. Ilara, koji ga oslobodi zmaja Voasa i udari mu temelj slobode. U to doplovi iz Rima kraljević Pavlimir, da primi svoju djedovinu, slovinske strane. No zli dusi, Tmor i Snježnica, ne daju mu da izađe na žal. Pavlimir se skloni u Gruž, no i tu mu se pastiri iz Epidavra opiru, jer ne će da priznadu vlasti nad sobom. Ali vođa njihov Srđ objavljuje im, da će Pavlimir poći kraljevati u druge krajeve, a ondje će samo da sagradi grad, da se uzmogne u nj svratiti kao gost; takova je Božja volja. Nato Pavlimir u ime saveza dobije Srđevu nećaku pastiricu Margaritu pa sazida grad Dubrovnik. Pastiri ističu, da im je milija sloboda, koja se osniva na zakonu, nego najtvrđi grad, isprate Pavlimira u novo kraljevstvo slovinsko i hvale Višnjega, što im je očuvao i utvrdio slobodu.

Građu za tu dramu našao je Palmotić u Orbinijevoj knjizi Il regno degli Slavi, u kojoj se nalaze priče iz Dukljanske kronike i drugih izvora o osnutku Dubrovnika i Orbinijeva kritika o tome pitanju. Pavlimir se ne može smatrati za uspjelu dramu. Pjesnik odviše nagomilava motive i slike

[7] B. Drechsler, Palmotićeva »Atalanta« i »Pavlimir«. Nastavni Vjesnik 15., 481. (1907.).

[8] I. Milčetić, Pavlimir, drama Gj. Palmotića. Uvod Zagreb 1890.

iz istorije nesamo o osnutku, nego i o kasnijem razvitku Dubrovnika. Govor je udešen prema »Osmanu«, refleksivan. Ali je zanimljiva zamisao, koja doduše nije dosta istaknuta, ali je ipak jasna, da se Dubrovnik osniva na zakonima i na slobodi, a ne na tvrdim stijenama i kraljevskoj moći Pavlimirovoj.

Historičke drame. Ta se misao ističe i u ostalim dramama, kojima je sadržaj od česti iz dubrovačke prošlosti. Dubrovnik u vezi s bosanskim i ugarskim dvorom svagda ističe svoju otmjenost i slobodu. To biva i u »Danici«, »Captislavi« i »Bisernici«. Ali prava namjera tim dramama nije društvena nego umjetnička. Palmotić se poveo za suvremenom pjevanom dramom, historijskom operom, koja je budila interes najviše scenerijom, plesom i čudesnim događajima bez obzira na historijsku i psihologijsku vjerojatnost. Palmotić je takovim dramama malo privrijedio dubrovačkoj književnosti.

Kristijada. Tražio je dakle u drugome radu ono djelo, kojim će svoj talenat dokazati, i odabira u tu svrhu latinsku Kristijadu talijanskog biskupa Girolama Vide, parafrazira je, raširuje i stilizuje novim pjesničkim govorom. Uklanja klasičke predodžbe o kršćanskom Bogu i Olimpu, o Fami, Sireni i Eumenidama, zamjenjuje latinski heksametar s dubrovačkim osmercem i osobito nastoji da zataji učenost originala i dade bogatije lirske dojmove. A gdjegod može, unosi Palmotić zlato i barok suvremene isusovačke crkve i propovijeda. Anđeo se ukazuje »zlatnih krila, zlatnijeh kosi«, a Bogorodica je »zlatnom stupu tač prilična«, Krist se u crkvi prikazuje »čistijem srebrom, svijetlijem zlatom«. Poncije sjedi vrhu »zlaćena stola.« Bogorodica lijeva »biserne suze«, a riječi su svagda »medene«. Palmotić je učenik isusovaca, a namijenio je Kristijadu — narodu, ali takova ona ne bijaše za narod, već za književnike i propovjednike.

Književna značajka. Palmotić je više umjetnik no pjesnik, on sipaše stihove brzo i sigurno, jer se izvježbao u sustavnoj školi isusovaca. On lako i osjećajno podražava, uči nesamo iz knjige, nego i iz saobraćaja. Bijaše znalac čistoga narodnoga jezika i nastojao je oko čistoće jezične kao nijedan Dubrovčanin. Elegantna forma mu je glavna težnja. Ali mu nedostajaše samostalnosti u zamisli i tendenciji djela. Uzmemo li, da se u njegovo doba to nije tražilo, nego da se više cijenila formalna vještina, onda je po toj mjeri Palmotić velik književnik.

Ivan Bunić Vučićević (1594.—1658.).

Život.[9] Vlastelin. Vršio je različite časti u republici, četiri puta joj bijaše rektorom. Odgojio je Dubrovniku sinove pjesnike i državnike.

Djela. 1. **Plandovanja** je zbornik pjesama od 69 erotičkih, 5 ekloga, 7 prigodnica i više **Duhovnih pjesama.**

2. Mandaljena pokornica, izdana u Jakinu (Ancona) 1630.

Vlasteosko društvo u mirno doba nije imalo drugoga zanimanja negoli da goji društvenost. Gospoda i gospođe nijesu imali drugim da se bave, no da se međusobno traže, izbjegavaju, nalaze i slijede i da napokon načine ljubav glavnim svojim bolom i radosti. Tim ljudima bijaše dakle vrlo srodan život pastira, dakako literarno idealizovan. Zato su pastiri i pastirice najmilija književna krinka, pod kojom gospoda gospođama izriču svoje misli i osjećaje, a pastirsko je plandovanje književni naziv za gosparsku dangubu i dokolicu. Najznačajniji je pjesnik toga raspoloženja među Dubrovčanima Ivan Bunić, pjesnik »Plandovanja«, kanconijera, što ga je ispjevao »u snu, u ljubavi, u piću i u dangubi«. — Ta vrsta poezije cvala je u doba Bunićevo po svoj zapadnoj Evropi, a gojila se i u starijih Dubrovčana. Bunić sad jače ističe zbilju pastirsku, nasljeduje točnije duh pastirstva i plandovanja, pogađa bolje onu neposrednu naivnost tobožnjega pastira.

Mandaljena. Kad je vladika — pastirica doživjela svjetsko razočaranje, slijedio bi duhovni preporod, ali ona se i u duhovnom životu opet našla u pastirstvu, u idili, samoći, a podražavala je »lijepoj« pokajnici Mariji Mandaljeni. Krist, dobri pastir, i Mandaljena, izgubljena i povraćena ovčica, bijahu opet najpodesnije slike za nutarnje stanje onoga vlasteoskog pastirstva, koje se ponavljalo u duhovnome životu. Bunić opisuje dakle duhovni preporod Mandaljenin, njezine mladenačke grijehe, »razbludu« i raskoš, njeno obraćenje i novu ljubav prema Kristu. U talijanskoj književnosti ima neposredno pred Bunićem jedna Mandaljena od Andreinija (Mleci 1610.). Bunić kao i svi suvremenici lokalizuje svoju junakinju pa slika Mandaljenu, kao da se kreće u dubrovačkoj sredini. Ona je »kći slavna bana«, stidi se »u crkvi«, njene suze »su Sava i Drava« i drugi anahronizmi.

Književna značajka. Bunić je opreka Gunduliću, refleksivnom duhu, i Palmotiću, savršenom formalistu, on je sasvim konkretan, realan. Njegova je lirika više epska, stvarna nego Gundulićev ep ili Palmotićeva drama. Njegovu je književnu vrijednost dostojno ocijenio tek Orsat Počić (Medo Pucić) u 19. vijeku.

[9] O. Počić, Plandovanja Ivana Bunića Vučićevića s uvodnijem govorom. Almanak Dubrovnik za god. 1849. — Dr. Fran Kulišić, Đivo Bunić Vučićević, Dubrovnik 1911. — Dr. B. Drechsler: Iz Plandovanja Điva Bunića Vučićevića, Građa 8., 229.

Opći pogled na zlatni vijek dubrovačke renesanse. Gundulić, Palmotić i Bunić obilježavaju najviši uspon dubrovačke renesanse, jer je svaki u svome radu stvorio nešto savršeno. Zovu ih zato klasicima dubrovačke knjige, a doba njihovo »zlatnim«. Gundulić je među njima najbolji duh, Palmotić zaostaje za njime jednoličnošću i nesamostalnošću misli, Bunić opet za Palmotićem oskudicom rada. Zlatnome vijeku dubrovačke književnosti prethodi Orbinijevo slovinstvo, Gučetićeva nauka o republici i sustavna pouka isusovaca u humanističkim naukama i frazeologiji pjesničkoj (kod Palmotića), pa naročito veliki pjesnici talijanski Ariosto i Tasso. Dubrovački klasici znadu, da se svim tim služe i da na toj osnovi tvore svoja glavna djela: Dubravku, Osmana, Pavlimira i Plandovanja.

IX. Doba književnih epigona, društvo baštinika.

Sečentizam. Renesansa u 17. vijeku naginje književnome formalizmu. U društvu je nestalo onoga poleta, što ga je bilo u ranije doba preporoda. Bijaše to posljedica novoga pokreta u krilu crkve. Da spase jedinstvo katolicizma, Rim se služi onim istim oružjem, kojim je uspio protestantizam: crkva reformira društvo i kler i zabranjuje sve, što je lično i osebito, a pomaže svemu sustavnome, općemu i korisnome. U takovo doba vlada učenjak i teolog.[1] Rascvjetala se iznova latinska poezija, a narodni se jezik reformira po uzoru latinskoga jezika. Latinske gramatike postadoše uzorom, po kojemu se piše sustavna gramatika narodnoga jezika. Do ugleda dolazi purist, koji »ispravlja« i čisti jezik izmišljajući za sve potrebnu kovanicu. U Italiji se osnivaju društva ili akademije, koje se bave jezikoslovnim purizmom. Najpoznatija bijaše firentinska Academia della crusca — akademija »pljeve«. (Pljeva je sve ono, što je u jeziku tuđe ili osebno, pokrajinsko, a to se u toj akademiji trijebilo.) Isti duh vlada poezijom. Ličnu tvornu snagu zamjenjuje učenost, pjesnici se natječu u bujnom gomilanju književnih obrata, što su ih pobrali u velikih pjesnika klasičnih i renesansnih. U Italiji se proslavi takovim stilom Giambattista Marini (1569.—1625.), po kojemu se naziva taj bujni i nagomilani stil marinizam, a po vijeku, u kojemu se javio, sečentizam (secento — 17. vijek[2]). Sečentizam je zloupotreba figurativnoga govora; neumjerena strast za antiteze;

[1] G. Droysen, Geschichte der Gegenreformation. Berlin 1893.
[2] E. Canevari, Lo stilo del Marino nell' Adone ossia analisi del secentismo. Pavia 1901.

čudnovato svođenje protivnih slika i pojmova, miješanje pravoga i prenesenoga značenja riječi, nedostatak razbora i srca, loše skriveno siromaštvo misli i čuvstava pod obiljem zvučnih i efektnih epiteta i drugoga nakita, igra riječi, nametljiva raskoš, hitrina i dosjetljivost.[3] Tako i vlasteosko društvo gomila imovinu, uspomene i navike djedova s pijetetom i otmjenošću. Sečentizam bijaše dakle književni izraz toga društva — baštinika i epigona. A umjetnost (slikarstvo, kiparstvo i glazba) razvila je isti duh i stil poznat pod nazivom barok. Taj je stil osobito omilio isusovcima; njihove crkve građene su s bogatim fasadama i pozlaćenim oltarima u baroknom stilu, koji rado zovu i isusovačkim stilom. — Glavne oznake renesanse 17. vijeka jesu: purizam u jeziku, učenost u poeziji, sečentizam u stilu, duh baštinika i nasljedovatelja u društvu, epoha isusovačke umjetnosti i retorike u crkvi.

Neke od tih crta javljaju se pod utjecajem talijanske književnosti i u našoj, ali opet različito u Dalmaciji, na otocima i u Dubrovniku.

1. U Dalmaciji.

Društvena osnova. U Dalmaciji ostale su gotovo iste prilike, koje nalažasmo za vrijeme Zoranića u XVI. vijeku. Književnost stoji podalje od svjetskoga društva, koje ima talijanski značaj, a drži se učenih bogoslova i redovnika hrvatskih, u kojima živi osjećaj za hrvatsku bašćinu. U tome društvu nalazimo književnike, koji su donekle pod utjecajem Zoranićevim, a inače pod novijim utjecajem jezičnog purizma, učenosti u poeziji i baroka u umjetnosti.

I u Dalmaciji osnivale se »akademije«, tako u Zadru g. 1664. talijanska pod zaštitom nadbiskupa Balbija (zvala se Accamedia cinica), a g. 1694. druga jedna (Accademia degl' incaloriti). Članovi su se vježbali u pjesničkim i prozaičkim sastavcima i čitali ih na sastancima.

Po ugledu talijanskih akademija osnovana je napokon u Splitu i hrvatska g. 1705., kojoj bijaše svrha nešto modernija, već u duhu potonje, prosvjetne epohe, jer je htjela da izdaje knjižice za narod. O tome osnutku sačuvana je latinska pohvalna besjeda člana zadarske akademije Ivana Tanzlingera-Zanottija (1651.—1732.).[4]

[3] Antonio Belloni, Il seicento, Storia letteraria d' Italia, scritta da una società di professori. Milano, VII,. 456.—457.
[4] Š. Urlić, Ivan Tanzlinger-Zanotti i njegove pjesme. Građa za povijest hrv. književnosti, 7., 41.—76.

Juraj Baraković (1548.—1628.).

Život.[5] Rodio se u zadarskom kotaru u Plemićima, obrazovao vjerojatno u Zadru. Bijaše svećenikom u Zadru i Šibeniku, a postade i kanonik. Umre u Rimu, a Tomko Mrnavić, učenik mu i drug, stavi mu nadgrobnu ploču u crkvi sv. Jeronima.

Djela. 1. Vila Slovinka, Mleci 1614.; 2. Jarula (1618.), a u rukopisu je ostala pjesma: Draga, rapska pastirica.

Vila Slovinka nikla je prema ugledu Vile Hrvatice u Zoranićevim Planinama. Ona tumači postanak Zadra. Prema gramatičarskoj mašti onoga vremena ima Zadar da znači »za dar«, jer ga darova Slavenima sam Bog Neptun. Pjesnik je umetnuo u svoje djelo bugaršticu »Majka Margarita«. Sva je prilika, da je to učinio zato, da pokaže svoju vještinu i u bugarenju, jer Baraković se i inače ističe kao vještak u različitim metrima, a inače za narodnu pjesmu još nema shvaćanja. Jarula znači lijeha cvijeća (tal. aiuòla), jer djelo je izvod iz sv. pisma, biblijski cvijetnjak ili antologija. Draga pjeva o mitologijskom postanku rapske doline Drage, o Rabu i Rabljanima.

Književna značajka. Baraković je pjesnik učenjak bez osjećaja za poeziju. Njega ne smeta, da po sv. pismu priča postanak svijeta i da umiješa Apola i Gigante, da uz Salamuna metne Vergilija i Homera, a sve samo zato, da istakne svoje književno znanje. On je u jeziku purist, pa će reći mjesto »antologija« — »jarula«, mjesto »sonet« — »zučnopojka«, mjesto »komparacija« — »prilika« i tome slično. Ali on ljubi svoj jezik i svoju bašćinu i pod prikrivenom alegorijskom formom potiče na otpor protiv talijanaštva i mletačkog utjecaja.

Brne Krnarutić (prije 1520.—1572. ili 1573.).

Život.[6] Vlastelin zadarski. Bijaše kapetan zadarske konjaničke čete. Stajao je u nekoj svezi s Jurjem Zrinskim, a u Zadru opći s Mišom Pelegrinovićem, plagijatorom Čubranovićeve Jeđupke, i sa Šimom Budinićem. Djela mu izdadoše po smrti.

Djela. 1. Vazetje Sigeta grada u Mlecima 1584. i 2. Smrt Pirama i Tizbe u Mlecima 1586.

Književna značajka. Upotrijebivši neki izvještaj o opsadi sigetskoj, koji se našao također u glagoljskom rukopisu, a izdan je i latinskim jezikom, ispjeva on skroman junački ep. Ali time dade može biti pobudu Nikoli Zrinskom, koji napisa o istome događaju madžarski ep. Ovaj pak potakne Petra Zrinskoga, da napiše hrvatski prijevod, a iza njega javlja se još Pavao Ritter Vitezović sa svojim Odiljenjem sigetskim. Krnarutić ne pokazuje nikakovih pomenutih crta nagomilane književne kulture, osim svojom pjesmom »Smrt Pirama i Tizbe«, jer se Ovidijem bavio i Zoranić i Baraković.

Ivan Tomko Mrnavić (1580.—1639.).

Život.[7] Rodio se u Šibeniku u porodici vlasteoskoj, a kako bijaše podrijetla bosanskoga, naziva se »Bošnjaninom«. U Rimu svrši filozofiju i bogo-

[5] M. Valjavec: Juraj Baraković. Stari pisci hrv. 17. Zgb. 1889.
[6] Š. Urlić, Prilozi za biografiju Brna Krnarutića. Građa 8, 341.
[7] A. Pavić, Ivan Tomko Mrnavić, Rad 33. (1875.) — D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina. Zagreb 1911. S. 113.—120.

sloviju. Vrati se u Šibenik i bude profesorom u sjemeništu, a doskora kanonik, naslovni arcidakon zagrebački i biskup bosanski (1631.). Gradio se potomkom bosanskih kraljeva i krivotvorio je svoje rodoslovlje prema tome.

Djela. S talijanskog je preveo Ž i v o t M a r g a r i t e, blažene divice, kćeri Bele kralja ugarskoga i hrvatskoga (Mleci 1613.), s latinskoga tragediju Ž a l o s n o s k a z j e K r i s p a C e z a r a (1614.), a izvorna su mu djela: Ž i v o t M a g d a l e n e od knezov Zirova plemena Budrišića (Rim 1626.) i drama O s m a n š č i c a (Rim 1631.). — Osim toga je preveo Bellarminijev N a u k k r s t j a n s k i (Rim 1627.) i napisao latinsku dramu: Dialogus de Caesaribus Illyricis (1628.).

Književna značajka. U životu i djelima ističe Mrnavić ideju baštinstva i visokoga podrijetla, piše izvještačenim jezikom dalmatinskobosanskim s očitim težnjama purizma, za tragediju veli »žalosno skazje«, mjesto »at« — stvor (čin), mjesto scena, šena, veli — sinica. U tomu je učenik Barakovićev. Stil mu je učen, taman i nadut, pun književnih izvadaka, a u drami se povodi za tehnikom isusovačke govorničke tragedije.

Jerolim Kavanjin (oko 1645.—1714.).

Život.[8] Vlastelin splitski. Učio je u Padovi i kao doktor prava (1669.) postao gradski sudac u Splitu. Starost provodi na zaseoku.

Djelo. On napisa vanredno golemo djelo u nekih 32.000 stihova: P o v i s t v a n g e l s k a b o g a t o g a a n e s r e ć n a E p u l o u n a i u b o g o g a a č e s t i t a L a z a r a.

Književna značajka. Nedostatak poezije hoće nabožni vlastelin da nadoknadi velikim obujmom i raznolikim sadržajem. »B o g a t s t v o i u b o š t v o« samo je okvir ili barokna antiteza, u koju je natrpao pisac koješta iz historije, moralke i poezije. Kavanjin je bogat ali nesređen baštinik i epigon.

2. Na otocima.

Društvena osnova. Na dalmatinskim otocima vrlo je razvit život redovnički i pustinjački. U samici i na pogled siromaštva narodnoga nastaju u doba katoličke reformacije opširna nabožna djela bez poezije, a s mnogo učenoga tereta.

1. **Ivan Ivanišević** (1608.—1665.) s otoka B r a č a, vikar hvarske biskupije, piše djelo: K i t a c v i t j a r a z l i k o g a (Mleci 1642.).

2. **Andrija Vitaljić** (1642.—1725.) iz Komiže na Visu, piše: I s t u m a č e n j e p i s n i h D a v i d o v i h (Mleci 1703.) i O s t a n B o ž j e l j u b a v i (Mleci 1712.) u 10 pjevanja.

3. **Petar Kanavelić** (1637.—1719.).

Život.[9] Rodio se u gradu Korčuli iz vlasteoske porodice. Ženi se u Dubrovniku i nalazi ondje prijatelje u Akademiji dangubnijeh.

[8] I. Kukuljević, Život Jerolima Kavanjina. Predgovor u izdanju Bogatstva i uboštva. Zagreb 1861.

[9] Slovinstvo na Korčuli, Bilješke V. V. V-a, Slovinac, Dubrovnik 1880., 348. — Z. Kolander, O Petru Kanaveloviću, dalmatinskom pjesniku. Prosvjeta 8., 598. (1900.)

Djela. Nijesu objavljene njegove pjesme ispjevane najviše u duhu Arkadije i Akademije dangubnijeh, koja njegovaše pastirstvo. Njoj za volju prevede Guarinijevu pastirsku dramu »Pastor fido« (Vjerni pastir). Izvorna mu je komedija A n d r o S t i t i k e c a i veliki ep historijskog i svetačkog sadržaja: Ž i v o t s v. I v a n a U r s i n a, b i s k u p a t r o g i r s k o g a. Napisao je i prikazanje »Muka Isukrstova«.

Književna značajka. Kanavelić radi pod utjecajem dalmatinske književnosti, jer piše tehnikom Zoranića i Barakovića ep o dolasku ugarskoga kralja Kolomana u Zadar, Šibenik i Trogir s mnogim epizodama, a s druge strane utječe na nj Dubrovnik arkadijskim ukusom i književnim pastirstvom. Književnost i učenost ugušila je poeziju u njegovim djelima. Nešto svježine pokazuje neznatna komedija »Andro Stitikeca«.

3. U Dubrovniku.

Društvena osnova. Naraštaji iza dubrovačkih klasika ne pokazuju više snage, da se dignu nad njih osim obilnijim književnim znanjem i vještijom tehnikom. Politički Dubrovnik pada, gubi svoje značenje. Naročito ga je smrtno udario veliki potres g. 1667. Od te katastrofe propade veći dio staroga plemstva, a mnogi pučani uđoše u red vlastele. Nestalo je starih zgrada: kneževa palača i neke crkve izgorješe. Obnovilo se, što se dalo, ali sve u novijem i raskošnijem obliku. Naročito se gradi isusovački kolegij i crkva u b a r o k u.[10] Posljedica svega toga bijaše, da se novo društvo natječe u formalizmu i u izvještačenom životu.[11] Učeni ljudi i pjesnici nasljedovahu talijanske akademije s purističkim ciljevima, a spajahu s time novu modu »knjižnozbornoga pastirstva« po ugledu rimske »Arkadije«, koja je osnovana 1690. Dubrovačka Akademija Dangubnijeh nazivaše se službeno Academia degli Oziosi (1700.—1725.); društveni joj jezik bijaše latinski i talijanski, a kasnije (iza 1721.) i francuski. — Protiv te vlasteoske akademije osnovaše pučani svoju »Akademiju od šturaka«.[12]

N a s l j e d o v a t e l j i d u b r o v a č k i h k l a s i k a.

Nasljedovatelji »Osmana«. Već je Junije Palmotić nasljedovao Osmana, a iza njega javljaju se epski pjesnici, koji su svi zavisni što oblikom što rasporedbom svojih djela o Osmanu. V l a d i s l a v M e n č e t i ć proslavi Petra Zrinskoga, što je pjevao hrvatskim jezikom, ispjevavši mu pjesmu

[10] Eitelberger, Kunstdenkmale Dalmatiens. Gesammelte Schriften, Bd. 4., 313. — G. Gelcich, Dello sviluppo civile di Ragusa. 1884., 103.

[11] T. Concari, Il Settecento, p. 11.: L' Arcadia, Storia letteraria 8.

[12] Akademija »Dangubnijeh« (Otiosorum) i njen rad oko jednog rječnika u Dubrovniku. Po usmenom izvještaju P. Kolendića piše A. Vučetić. Srđ 5., 685.

Trublja slovinska (Jakin 1665.). Veliki potres od god. 1667. opjevala su trojica epskolirskim načinom: Bartol Bettera, Vrhu velike trešnje (1667.), Nikolica Bunić, Grad Dubrovnik vlastelom u trešnji (Jakin 1667.) i Jakov Palmotić Dionorić, Dubrovnik obnovljen. To posljednje djelo ima 20 pjevanja, a osniva se na pjesnikovim doživljajima; naročito se tu opisuje njegovo poslanstvo u Carigrad, gdje nastojaše da spase Dubrovnik od navale turske u ono teško vrijeme iza potresa. Petar Bogašinović ispjeva Beča grada okruženje od Kara Mehmeta i Kara Mustafe (1684.).

Nasljedovatelji »Dubravke«. Sin Ivana Gundulića Šiško Gundulić dramatizovao je pastirsku idilu iz »Osmana« napisavši po primjeru »Dubravke« Sunčanicu, a unuk Ivana Gundulića Ivan Šiškov Gundulić, ugledavši se nešto i na »Suze«, napisa Suze i tužbe Radmilove u 10 plača, a prevede još Tassova Amintu s natpisom Radmio.

I Vladislav Menčetić nasljeduje »Dubravku« eklogom Radmilova tužba cjeć Zorke vile. To je slobodan prijevod jedne Marinijeve ekloge. Od njega je i šaljiva pjesmica Radonja.

Nasljedovatelji mitologijske, historijske i operne drame Palmotićeve. Paskoje Primojević prevede Rinnuccinijevu Euridice (1617.). Vice Pucić Soltanić dramatizuje jednu epizodu iz Tassova epa dramom Sofronija i Olinto, a po Palmotićevoj »Captislavi« je drama Ljubica (1656.), Ivan Gučetić piše tragikomediju Io (1653.), a prevodi Leon filozof (1651.) i Bazilio Bugarin, drame isusovačkog repertoira. Napokon je Ivan Šiškov Gundulić napisao prema Palmotiću dramu Oton (prikazana 1707.).

Nasljedovatelji »Suza«. Onaj bujni retorički stil »Suza« od česti se opet nalazi u epskolirskoj pjesmi Nikole Bunića: Glavosječenje sv. Ivana Krstitelja u 3. pjevanja.

Književna značajka. Sva ta poezija nasljedovatelja odlikuje se književnim ukusom, ali ne pokazuje ličnih, samostalnih zamisli. Bijaše to posljedica školskoga odgoja, koji je išao za tim, da nagomila u memoriji što više pjesničkih primjera i pravila, i koji je udarao protiv svakoga odstupanja od tih pravila. To je doba, kada isusovački kolegij ima u rukama odgoj dubrovačke mladeži.

Umjetnici stila, arkadijevci i sečentisti.

Od tih se pjesnika odvojiše dvojica, koji nađoše nove pobude u talijanskoj Arkadiji, no oni većma sežu u XVIII. vijek.

Antun Gleđević (1659.—1728.).

Život.[13] Pučanin. Postao je državnim činovnikom. God. 1690. oboli, te ne mogaše na noge. Radi raspuštenih erotičkih pjesama i radi uvredljivih satira upade u mnoge neprilike, a dopade i tamnice. Bio je on ogorčene i žučljive ćudi. Poslije 1703. živi u Cavtatu u nevolji. Daje glumiti u crkvi sv. Nikole u Cavtatu »Porođenje Gospodinovo«. Umre u Dubrovniku.

Djela. Gleđević počinje prepisivanjem dubrovačkih pisaca, a onda piše sam Ljuvezni noćne, danas izgubljene lirske ljubavne pjesme i idile. Zatim piše dramu Olimpija. Oko 1695. i 1696. nastadoše njegove kraće pjesme i Razgovor Selimira i Radmila. Oko 1702. i 1703. nastaju tri veće satire, zatim drame **Damira**, Zorislava, Ermijona i Belizarijo i Porođenje Gospodinovo.

Melodrame. Olimpija, Damira, Zorislava, Ermijona i Belizario idu u vrstu melodrame, to jest pjevane drame. Njihov je sadržaj ljubavna igra i sentimentalnost. Dramom vlada nesretna ljubavnica, a to je kakova u pastiricu prerušena kraljevna. Ona traži da svoje srce »smiri« u čistoj svojoj ljubavi, ali odasvud je progone strašću. Priroda je čista, idealni svijet, a dvorski život je lažan i izopačen. Iza mnogih spletaka ljubavnici se nađu i smire. Radi se dakle o nekom novom osjećaju, o vrijednosti duševnog mira i blagosti. Neki se mladić odriče lijepe vile i traži »grubu«, ružnu, samo da je »blaga«, da nije »oštre naravi«, da ne izgubi »slasni mir«. Sve se drame odigravaju u nekim dalekim i idealnim daljinama. Gleđevićeva Damira smirena odigrava se na Nilu, Ermijona u Kolhidi, Olimpija u Dzelandiji, Belizario u Raveni. Dijalog je brži i kraći, negoli bijaše u Palmotića i nasljedovatelja, dramsku radnju ne opterećuje historijski sadržaj. Činima je dodan balet egzotičkih lica. Usred činova dolaze muzikalni ulomci, koje su uveli Arkadijevci. Govor je patetičan: zapanjena svijes, svijes smetena, moji vaji, rijeke od plača, uzdisaji, oblaci od uzdaha. Obično je glavna ideja: sretan je život samo daleko od dvora u prirodi, daleko od »laži i himbe, varke i mita«.

Književna značajka. Gleđevićevo se značenje do danas premalo cijenilo.[14] Može biti da su mu neka djela gole preradbe nepoznatih talijanskih drama, ali on je majstor u lakoj formi, njegov je stih muzikalan, on umije da izazove kojigod hoće dojam: i lakoga ljubakanja i teške sentimentalnosti zbog dvorskoga života i čežnje za mirom. U lirici, naročito tih dojmova on je prethodnik još jačega stilista i svoga nasljednika Ignjata Đorđića. Gleđevićevu Zorislavu dramatizovao je ilirski pjesnik Dimitrije Demeter.

[13] P. Budmani, Život Antuna Gleđevića. (Stari pisci hrvatski 15.) Zagreb 1886.

[14] Pavle Popović, Pregled srpske književnosti. Beograd 1909., 361.

*

Ignjat Đorđić (1675.—1737.).

Život.[15] Vlastelin, po majci odvjetak književničke porodice Dinka Zlatarića, pradjeda mu. Svršivši isusovačku školu stupi u službu republike i postane knez na otoku Šipanu. Kad su mu bile 22 godine, spali svoje mladenačke pjesme i ode u Rim, da se zaredi u isusovce (1697.). Izučivši više nauke dobije stolicu retorike u Ascoliu, ali budući da ga ne namjestiše u rimskom kolegiju, ostavi isusovce, vrati se u domovinu i prijeđe k benediktovcima primivši ime Ignjat. Kao benediktovac polazi na dulje vrijeme u Italiju, opet predaje u Napulju retoriku (1712.), a u Padovi proučava arkiv (1729.). Kasnije bijaše opat i predsjednik Mljetske kongregacije i predsjednik Akademije Dangubnijeh. Umr'o je od kapi u Dubrovniku.

Djela. Premda je Đordić spalio mladenačku erotiku, ona se ipak sačuvala u prijepisima prijatelja mu. Pjesnik je kasnije sam opet sabra, prenačini i složi u znamenit kanconijer **Pjesni razlike,** koje ostadoše u rukopisu, dok ih ne izda Ljudevit Gaj u Zagrebu (1855.). — Sam pjesnik je izdao samo svoja duhovna i učena djela: Uzdasi Mandaljene pokornice i Razlike pjesni duhovne i djeloispravne u jednoj knjizi (Mleci 1728.), Saltijer Slovinski (Mleci 1729.). Dugo iza smrti mu izdan je Život i djela sv. Benedikta (Dubrovnik 1784.) i šaljiva pjesma Marunko (Dubrovnik 1839.). Gaj izda uz Pjesni Đorđićev prijevod Prve knjige Vergilijeve Eneide, Početak tragedije Judite i Zlatarićeve pjesme prenačinjene od Đorđića. Đorđić je pisao brojna latinska djela teologijskog, historijskog i prigodnog sadržaja. Najvažnije je za poznavanje dubrovačke književnosti djelo, što ga izda Pavle Popović: »Vitae et carmina nonnulorum illustrium civium Ragusinorum«.

Pjesni razlike.[16] Đorđić se povodi za elegantnom, udvornom i dosjetljivom arkadijskom erotikom. Njegove se pjesme razlikuju od Bunićeve čedne pastoralne lirike društvenom lakoćom i frivolnošću. To su ljubavne anegdote ispričane drobnim stihom s epigramatičkom točkom na koncu. Često su u obliku ljubavnog pisamca ili opisuju ljubavni sastanak. Mnogo se vraćaju isti motivi: stidljivost, ljubavne zapreke, posrednica ili potajnica ljubavnih sastanaka, lasti i razbluda. Uz ljubavne pjesme pristaju ekloge, kojima je kroj pastirski: Radmio i Raklica »ljuveniem zabavami među sobom natječu se«, »Medvjetko, divljak pastijer užežen za Bijelkom vilom na nje nemilos tuži se«. Lijepe su pjesme »Razlike zgode nesrećne ljubavi«. Za »zgode« br. I., VII., VIII. i IX. uzeo je građu iz Boccacciova Dekamerona.[17]

---

[15] A. T. Brlić, Saltjer Slovinski. Predgovor k drugom izdanju. Zagreb 1851.

[16] D. Prohaska, Ignjat Đordić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti. Rad. 178.

[17] I. Kasumović, »Ignjata Đorđića Zgode nesrećne ljubavi« i Boccacciov »Il Decamerone«. Nast. Vjesnik XXI. (1913.). 362.

Nove su Đorđićeve Popijevke, pjesme tobože na narodnu. Takva je »Lijepa ti je gorica zelena«, ali je pjesnik začinio humorom, jer to renesansnom pjesniku nijesu prave pjesme.

Mandaljena. Iz Pjesni razlikih potekla je Đorđićeva erotička lirika za prvi dio duhovnog mu romana u stihovima, za Uzdahe Mandaljene pokornice. Mandaljena je svjetska dama suvremenoga društva. Prošavši sve stepenice galantne ljubavi ugleda ona Krista i užeže se novom ljubavi — Mandaljena traži sada »mir, blagos i pokoj«, a prezire dvorski život laži i himbe. U spilji od Marsilje, u prirodnoj samoći, uzdiše za novom, duhovnom ljubavi. Napokon je Krist pridigne k sebi na nebesa, gdje ona nađe žuđeni pokoj — »Od ljuvezni umire i svoga za sveđ steče ljubljenoga«. Taj je roman razveden u 8 pjevanja s obilnim ulomcima bogoslovnog značenja.

Saltijer. Psalmi Davidovi već su u svome izvornome obliku najbujnija poezija istočnoga, judejskoga duha. Crkvi su oni služili kao osnova za duboko retoričko i bogoslovno proučavanje. Pjesnici kušaju u parafraziranju psalama svoju stilnu snagu. Marulić, Nikola Dimitrović i Gundulić pjevali su također psalme. Đorđić hoće da dade najviši rezultat tih nastojanja. On će da psalme opjeva u svim metričkim oblicima, u biranom čistom jeziku (purizam), a uplest će odmah i učena objašnjenja. On je htio »uljudno i svršeno izgovoriti«, što su drugi »slovinski spjevaoci« s malo sreće kušali, htio je dati redovnicima, koji moraju da svaki dan govore psalme, »lastan način«, napokon htjede da okaje, što sakrivi nekad »isprazno i razbluđeno pjevajući«.

Književna značajka. Od svih Dubrovčana Đorđić je najveći stilist. On razlikuje »nesmotarno« i »ishitreno« pjevanje. On voli ishitrenom pjevanju, njegova Čista Zagorka (Ekloga 7.) jest »ishitrena u malo ne sve vrsti od spjevanja slovinskoga«. A »nesmotarno« pjeva, tko pjeva prosto, prirodno i narodno. Nesmotarno pjevaju satiri Vučaj i Medan (u eklogi 6.). Oni uzdišu i prenavljaju se. »Ishitrena« je naprotiv navlastito Mandaljena. Onima, koji mu prigovoriše, da uzdisanje Mandaljenino nije »naravno i da tko plače nazbilj svoj grijeh, nije moguć urešeno bolovati«, Đorđić odgovara: zar da mu Mandaljena pjeva kao Vidosava u »popijevkah«, »koja naravnom i neredbenom bolesti kidajuć vlase, mećući ih za se leleka i bugari«. Đorđić narodne pjesme naziva popijevkama, a od njih on zazire i teži za umjetnim načinom pjevanja. Vrhunac je umjetnosti doista dostigao svojim »Uzdasima Manda-

ljene«. Oni su remek-djelo dubrovačkoga baroka, nagomilanog stila, bogatog antitezama, metaforama, izvještačenim poredbama, muzikalnom igrom riječi, bujicom sinonima. I da nije u njima onih razmatranja bogoslovskih, Uzdasi bi u kraćem vidu oteli prvenstvo Gundulićevim »Suzama«.

S Đorđićem je u Dubrovniku nestao posljednji renesansni čovjek velikoga stila.

X. Renesansa u banovini.

Društvena osnova. Banovina, kraljevina Hrvatska, zakasnila je u renesansnoj književnosti, jer su u njoj društvene prilike bile još gore nego u Dalmaciji. Politička nezavisnost je tu doduše veća, ali zemlja nikako ne može da se iskopa iz položaja stalnoga vojničkoga tabora protiv Turaka. Nesamo svjetovna gospoda, nego i crkovnjaci stoje katkada pod oružjem. A kad bi minula pogibao od Turaka, nastavljahu gospoda svoje kavge. Nitko ne mišljaše da dokolicu posveti knjizi. U te prilike unese protestantski pokret posve nov duh. Protestantizam prenese na vlastelu neku duhovnu moć. Prvi je od hrvatskih velikaša shvatio čar te moći Juraj Zrinski, sin Nikole, braniča Sigetskoga. On pristade uz kalvinizam, ali ne bijaše dosta jak, da ga provede. Protestantizam se nije primio na hrvatskom tlu, ali duševno sjeme bačeno jednom u porodicu Zrinskih urodi u unuka književnim plodom. Jurjevi unuci Nikola i Petar Zrinski shvatiše, da je potrebna obrazovanost i kultura onomu, koji hoće, da se otme od tuđega gospodstva.

Grof **Petar Zrinski,** ban hrvatski (1621.—1671.).

Život.[1] Rodio se u Vrbovcu u Hrvatskoj. Otac mu se Juraj još zanosio za protestantizmom. Ostrogonski biskup Petar Pazmany odgoji Petra i brata mu Nikolu u katoličkom duhu davši ih u škole isusovcima u Grac (1630.). Odanle prijeđoše u Trnavu u isusovački kolegij. Tamo su svršili humanističke nauke, naročito retoriku i poetiku (1636.). Školovanje se završi putovanjem u Rim, gdje papa Urban VIII. pokloni braći svesku svojih pjesama. Petar uzme sebi za sjedište grad Ozalj na Kupi, a Nikola Čakovac u Međumurju. Petar se oženi u Karlovcu (1641.) Katarinom, kćerkom generala Vuka Krste Frankopana. Iza smrti Nikoline (1664.) postade banom. Urotivši se protiv habsburške dinastije bude smaknut u Bečkom Novom Mjestu (1671.).

Djela. Petar je izdao svoju hrvatsku preradbu madžarske knjige Nikoline s natpisom: **Adrianskoga mora Sirena** (Mleci 1660.) To je zbornik, u kojemu se nalaze ljubavne pjesme i jedan ep. Najprije su tu dvije ljubavne pjesme: Okornost Viole i Tužba Zvirara, onda ep Opsida Sigetska, a na koncu zbornika opet su ljubavne pjesme: Plač Arijane, jedna bez naslova i Žalost Orfeuša za Euridiče.

[1] M. Šrepel, Sigetski junak u povijesti hrvatskoga pjesništva. Rad 148.

Opsida Sigetska. Opsida Sigetska plod je zajedničkoga državnog života Hrvata i Madžara u doba feudalno. Nikola Zrinski, branič Sigeta, narodni je junak Madžarima i Hrvatima. Pa kad je Nikola o njemu napisao ep, smatrao je Petar pravednim, da ga prenese u hrvatski jezik i da ga posveti »hrabrenim vitezovima, domoslavnim braniteljim i čuvarom Hrvatske i Primorske krajine«, da svijet sazna, kakove sinove i vitezove ima »orsag«. Petar ne piše kako »dijak«, to jest učenjak ili pjesnik, nego kao »tovariš« (drug), koji je s drugovima »vnogu ljubav pokrajinsku općutio i spoznao«. Ta je pokrajinska ljubav dakle pobuda, a svrha je religiozna. Ljubav za orsag (Ugarsku), vjeru i pokrajinska ljubav (za Hrvatsku) u njega je jednaka, jer patriotizam u Zrinskih još nije narodan, nego regionalan (pokrajinski) i feudalan. U feudalnom je duhu također, da je taj ep postavljen u okvir ljubavne lirike.

Književna značajka. Petar je gdjegdje mijenjao svoj uzor, nije ga dakle ropski prevodio. Očevidno je znao različite metre iz dubrovačke i dalmatinske književnosti. Sama Opsida ispjevana je u poznatom dubrovačkodalmatinskom metru, dvanaestercu s međurimom, no kajkavsko narječje smeta mu uvelike, te ne može da se posluži izrađenim pjesničkim jezikom Dubrovčana. Ljubavne pjesme također su različna metra, u strofama od tri i od četiri stiha. Nema sumnje, da je i natpis Petrova (i Nikolina) zbornika htio naglasiti srodstvo s našom renesansom na jadranskom žalu. Utjecaj isusovačke škole vidi se u religioznoj motivaciji i duhu djela. Mjesto muze dozivlje pjesnik Mater Devicu, nebesku kraljicu, a na koncu nagrađuje Sigetskoga junaka triumfalnim ulazom u nebeske dvore.

Franjo Krsto Frankopan (rođ. ?—1671.),

Život.[2] Sin Vuka Krste Frankopana i Dore udove Paradeiser, rod. Haller von Hallerstein. Otac mu je rano umr'o, a nadzor nad njim povjeren je zagrebačkom Kaptolu. Višu obrazovanost steče u Italiji (1656.) u Macerati. Oženio se plemenitom Rimljankom. Bijaše kapetan ogulinski. Borio se protiv Turaka (1663.). Kralj Leopold I. imenova ga zemaljskim kapetanom (1669.). Pristao je uz ugarsko-hrvatsku zavjeru protiv njemačko-austrijske vlade i zaglavio zajedno s Petrom Zrinskim u Bečkom Novom Mjestu.

Djela. U 19. vijeku našao se među aktima c. i kr. državnog arkiva u Beču za štampu priređen rukopis Frankopanova kanconijera, u kojemu se jedan dio zove **Gartlic za čas kratiti.** Izdao ga je Ivan Kostrenčić s natpisom »Vrtić« u Zagrebu 1871. izostavivši neke frivolne pjesme. Oko g. 1907. nađen je drugi rukopis Frankopanov, ulomak prijevoda Molierove komedije

[2] I. Kostrenčić, Vrtić, pjesme Franje Krsta markeza Frankopana. Zagreb 1871. — S. Ježić, Fran Krsto Frankopan kao književnik. Savremenik 10, 153. — Isti, Književna ostavština Frana Krste Frankopana, Građa 8., 181.

George Dandin. (Ostatak kanconijera izdan je u Građi, knj. VIII. 1915.).

Gartlic. Dvije su vrste pjesama u Frankopanovu zborniku: pastirske i moralne. Pastirske su ispjevane izmišljenim ljepoticama s književnim imenima Flori, Klori, Fili, vilama i nimfama, cvijeću, pticama i jeci. Taj književni pribor mogao je da bude talijanskoga podrijetla, ali refleksivne pjesme nijesu isusovačke ni katoličke, kakove se nalaze u svim zbornicima talijanskim i dubrovačkim, nego je u njih nešto novo možda njemačkoprotestantskog podrijetla. Najljepša je ona pjesma, koja ističe ideju o ljepoti čovječnosti ili humaniteta uzdižući je nad ljepotu tjelesnu (človičstvo zove se prava lipota). Na talijansko podrijetlo (i na Gleđevića) sjećaju neke pjesme, u kojima se hvali sloboda »zvirara«, to jest prirodnoga čovjeka, lovca nad životom dvorskim. Frankopanova je erotika katkada golcata sadržaja, i Kostrenčić je nije zato cijelu izdao, ali refleksivna lirika muževna je i dublja od one u mnogih naših boljih renesansnih pjesnika.

Književna značajka. Frankopanov jezik nije vješt ni čist, on je pun stranih riječi njemačkog izvora, koje su već onda bile uvriježene u kajkavaca. Ali ima tragova, da je Frankopan poznavao narodnu pjesmu. On dakako stoji prema njoj kao svi naši renesansni pjesnici: ne uzima je ozbiljno, već joj podražava samo u komičke svrhe pjevajući neku vrstu scherza (šale). (»Nujan junak dobra konja vodi.«)

Grofica **Katarina Patačić**.

Život.[3] Kći grofa Petra Keglevića i grofice Ane Keglević, rođene Drašković. Živjela je u Varaždinu, sijelu hrvatskog aristokratskog društva, na izmaku 18. stoljeća. Nježno prijateljstvo vezalo ju je sa djeverom Adamom Patačićem, nadbiskupom kaločkim (u Ugarskoj), članom rimske Arkadije.

Pesme Horvatske. Grofica je ostavila svoj kanconijer: Pesme Horvatske u rukopisu iz god. 1781. Posvetila ih je »kreposnom lepoznancu« nadbiskupu Patačiću. Na naslovnoj strani iznad profila jedne modne dame s visokom coiffureom naslikana je vignetta: leut, rog, frula, dvojnica i lovor-vijenac, atributi pastoralne lirike. Pjesme su mahom preradbe s talijanskoga, a bile su određene, da se muzikalno izvode, pa zato uz njih i nalazimo početne stihove talijanskoga izvora na pr. (Mi sento il cor traffigere — Čutim si srce prebosti, ili Chi sa qual cuore — Gdo zna kakvo srce).

Književna značajka. I tu je galantna i sentimentalna lirika, kakova se nalazi u Gleđevićevim dramama i u Đorđića i koja se duhovito poigrava osjećajima. Ljubav se tu naziva navadom. To je ljubav društva, koje smatra galanteriju dužnošću. U doba, kad grofica Patačić posvećuje svome djeveru nadbiskupu te pjesme, vlada Evropom, a naročito u Beču, Metastasijeva melodrama. Iz Beča bit će da dolazi ta muzikalna pastirska lirika u varaždinsko društvo. »Pesme Horvatske« posljednji su kanconijer renesansne lirike. Prvi takov kanconijer bio je nastao za volju dubrovačkim »gospojama«, a posljednji piše hrvatska gospoja i posvećuje ga gospodinu. Time je kanconijer iscrpao svoje pravo na život i nestaje ga.

[3] B. Drechsler, Pjesnikinja grofica Katarina Patačić. Građa VII. 1912.

Opći pogled. Renesansa u banovini bila je u svojim počecima nasilno pretrgnuta. Nitko se nije usudio da nasljeduje urotnike Zrinskoga i Frankopana. Djela im se zatrla, društvo njihovo razagnalo. Isusovci i njemački generali nadziru otad javni život u Hrvatskoj. Hrvatska gospoda razigrana vinom izmjenjivala su misli latinskim jezikom, dašto pokvarenim, kojim su se služile i njihove žene. Naročiti sastanci organizovali su se u društvima, u kojima bi pojedinci bili promovirani na čast »vinskoga doktora«. Ti su vinski doktori pjevali latinske rugalice, epigrame i panegirike vrlo male vrijednosti. I Pavao Ritter Vitezović bijaše takov vinski doktor, a zvaše se doktor »Hvalica«. Takovo je društvo vinskih doktora osnovao g. 1696. Baltazar Patačić u Vidovcu kod Varaždina.[4]

Tek pod konac 18. vijeka stvara se na jedan časak sredina podesna za hrvatsku pjesmu, i tu iziđe grofica Katarina Patačić. Ali oko nje je već ustao novi demokratski i prosvjetni duh, koji se odvraća od praznoga aristokratskog pastirstva i lične satirike »vinskih doktora« i daje književnosti posve nove ideje.

XI. Pučka književnost renesanse.

Renesansno društvo bijaše nacionalno, ali ne bijaše narodno, ono ljubljaše svoj jezik, ali nije ljubilo narod. Rimski pjesnik Horacije pjevaše: Odi profanum vulgus et arceo (Ja mrzim prosti puk i odvraćam se od njega). Tu misao ponavljaju renesansni pjesnici. Oni, koji ne mrze narod, ljube ga, kao što se ljube djeca ili slabići ili igračke, igraju se njime kao igračkom u komedijama i u ljubavnoj lirici; a pjevati, što narod pjeva, bijaše im šaljivo. Idealna lica tražila su se samo u dalekoj izmišljenoj drevnosti, u Arkadiji i u poetizovanom pastirstvu.

Međutim je narod živio svojim životom i po svojim običajima, a imađaše poeziju svojih bolova i radosti, bogatiju i dublju od mnogih renesansnih proizvoda. Ali nije bilo pismenih ljudi u narodu, da tu poeziju unesu u knjige, ona ostaje

[4] R. Horvat, Društvo vinskih doktora. Vijenac 1898.

usmena. Jedini pismeni ljudi iz naroda bijahu svećenici i redovnici, ali i njih je humanistička škola odvratila od narodnoga duha. Svećenici i redovnici progone narodnu pjesmu tobože kao nepristojnu i grješnu, ali ujedno osjećaju, da se mjesto nje mora narodu pružiti neka duševna naknada. Takav je osjećaj rastao najprije u Češkoj i Njemačkoj i sazreo napokon velikim prosvjedom protiv poganstva i raskoši u crkvi, a protiv praznovjerja i neznanja u narodu. Taj prosvjed poznat je u povijesti pod nazivom reformacija ili protestantizam.

Protestantska i katolička reformacija.

Društvena osnova. Već su se u srednjem vijeku javljali pojedinci s tim prosvjedom, ali ne uspješe, jer ne imađahu tehničkoga sredstva, kojim bi brzo narodu saopćili svoje misli, digli ga i snažno sa sobom povukli. Oni zaglaviše, prije nego se njihova nauka raširila u cijelome narodu. Takovi protestanti bijahu Wiclif u Engleskoj, Hus u Češkoj i Savonarola u Italiji. Tek kad se protest mogao poslužiti novim izumom štampe, uspije on u punoj mjeri. Luter je prvi stao pisati u Njemačkoj narodnim jezikom i štampati knjige za puk ili, kako govoraše, za »njemački narod«. Vidjevši katolička crkva, da je Luter na taj način od nje odbio gotovo cijeli njemački narod i da je stao utjecati već i na Francuze, Talijane i neke Slavene, i spoznavši, da je Luterov prosvjed dosta opravdan i da zaista treba popraviti crkvu »od glave do pete« (in capite et in membris), stade i ona da reformira sama sebe i da stvara pučku kršćansku knjigu. Crkveni sabor u Tridentu (1544.—1563.) bavi se tim pitanjem, naređuje izdavanje »Nauka krstjanskih«, propovijedi i nalaže župnicima i svećenicima dužnost propovijedanja. Španjolci imaju za tu reformu najveću zaslugu. Prve »nauke krstjanske« za puk pišu u njih Jakov Ledesma i Robert Bellarmini, a prevode se na sve jezike katoličkih naroda. Iz Španije izađe najveći reformator i propovjednik Ignatije Loyola; on osnova protiv protestantizma vojsku obrazovanih duhovnika, red isusovaca (1540.). Ledesma i Bellarmini bijahu članovi toga reda. Isusovci proučavaju strane narodne jezike, pišu rječnike i gramatike, ne iz ljubavi prema narodnome jeziku, nego kao sredstvo, kojim će provesti reforme, a obrazovanima preporučuju latinski jezik, jer on ujedinjuje sve katolike. Izvrsno shvativši pjesničku dušu naroda goje oni naročito hvalospjeve bl. Djevici Mariji, priče o čudesima i svetačke životopise. U nas Hrvata nađoše gotovu osnovu u redovima, koji k nama dođoše još u srednjem vijeku. Benediktovci, dominikovci, franjevci i pavlini prvi se prihvatiše prevođenja nove katoličke književnosti za puk, ali istom u času, kad je i do nas došla opasnost od protestantizma.

1. Hrvatska protestantska književnost.

Društvena osnova. Uz Luterov pokret pristajalo je i njemačko plemstvo, jer dobivaše nova politička prava i crkvene posjede, a građanstvo mu se odazva radi demokratskoga duha njegova. Na jug i k nama prodire protestantizam što po njemačkoj vlasteli, što po trgovačkom saobraćaju. Glavna je prometna cesta između Njemačke i juga Nürnberg—Mleci. Na toj se cesti nalazi Ljubljana, a od nje se odvajaju ceste u Istru i Hrv. Primorje, u Ptuj i Varaždin. Iz tih krajeva javljaju se i prvi južnoslavenski protestanti. Iz Istre je najveći protestant iza Lutera i Melanchtona Mathias Flacius Illyricus (Matija Vlacić).

Južnoslavenska protestantska pismenost. Slovenski protestanti. Iz Kopra u Istri je rodom plemić Petar Pavao Vergerije, diplomat i biskup u Kopru, koji prenese protestantizam k Hrvatima. A svećenik Slovenac Primož Trubar prognan iz svojega kraja prvi izdaje u Tübingenu u Njemačkoj slovenski Abecedarium i Katechismus (1550.), Evangelij sv. Matevža i Molitev teh krščenikov ki so za voljo te prave vere pregnani (1555.).

Hrvatski i srpski protestanti u tuđini. U Tübingenu izađe bojovni spis **Razgovaranje meju papista i jednim luteran,** stumačeno po Antone Senjanine. Tome nastojanju i poslu bijaše na pomoći Vergerije. Naveliko se već začeo, kad stiže treći prognanik Ivan Ungnad, bivši veliki župan varaždinski i kapetan donjoaustrijskih, slovenskih i hrvatskih zemalja. On uredi gospodarsku stranu slavenske protestantske štamparije u Urachu kod Tübingena, a Trubar književnu uzevši sebi za pomagača Stjepana Konzula iz Istre i Antuna Dalmatina. Stjepan Istranin i Antun Dalmatin, Trubar i Ungnad, Juraj Cvečić iz Pazina i Juraj Juričić iz Vinodola, Srbi Matija Popović iz Srbije i Jovan Maleševac iz Hercegovine, svi ti sudjeluju u izdavanju protestantskih i slovenskih, hrvatskih i srpskih knjiga latinicom, ćirilicom i glagoljicom. Ta su izdanja: katekizmi, prijevodi sv. pisma novoga zavjeta (I. dio 1562., II. dio 1563.), vjerovanja i obrane protestantske nauke. Štamparija u Urachu kraj Tübingena štampala je od godine 1561.—1564. oko 30 djela u 25.600 svezaka. Smrću Ungnadovom (1564.) prestaje rad štamparije u Urachu. Prenesoše je najprije u Ljubljanu, onda u Grac, gdje padne u ruke katoličke, napokon upotrijebiše u Rimu slova iz te štamparije za štampanje glagoljskog misala.

Protestantizam u Hrvatskoj.[1] Hrvatska se držala prema protestantizmu neprijateljski. Sav trud u Urachu bijaše uzaludan, jer narod se nije umio služiti knjigama, bijaše nepismen, a hrvatska vlastela zazirala su od Nijemaca pa zato i od protestantizma. Samo ono hrvatsko općinstvo, koje imađaše bliže veze s madžarskim porodicama, bijaše za novu nauku. Grof Juraj Zrinski (1549.—1603.) osnova u Nedelišću kraj Čakovca štampariju (1572.), da se u njoj štampaju u prvom redu protestantske knjige. Ali zagrebački biskup Juraj Drašković stade odlučno suzbijati protestantizam u Hrvatskoj te dovede u svoju biskupiju glagoljaše, da po njima stvori pučku crkvenu književnost u smislu tridentskih odredaba. Juraj Zrinski međutim izda u svojoj štampariji Novi Zavjet i Katekizam protestantskog pristalice i svećenika Mihajla Bučića. Te je knjige uništila i istrijebila crkva tako, da im danas osim imena nema ni traga. Štamparija se iz Nedelišća preselila u Varaždin i kasnije u Eberovo u Ugarskoj. Njezinim slovima štampane su kajkavske knjige i prijevod Ivana Pergošića s madžarskoga Decretum Ištvana Verböczya.

2. Hrvatska katolička reformacija.

Dalmacija i Dubrovnik.

Reforme. Najranije se provode zaključci tridentskog koncila u Dalmaciji i Dubrovniku. Među ostalima bio je kao poslanik na tom crkvenom saboru stonski biskup Bonifacije de Stefanis Drakolica. Vrativši se naloži on odmah svojim pastirima, da čitaju narodu sv. pismo u narodnom jeziku i da njime propovijedaju. Dubrovački nadbiskup Beccatelli (1547.—1563.) izradi zajedno sa senatom u pape Pija IV., da pošlje u Dubrovnik isusovce. Oni razviše živo djelovanje, koje traje od 1560.—1585., ali onda ostaviše Dubrovnik. Kad su isusovci došli drugi put u početku 17. vijeka, već se među njima nalaze i domaći sinovi Ivan Gradić (1588.—1622.) i Marin Gundulić (1597.—1647.).

Evanđelja.[2] U Dalmaciji napreduju reforme brže no u Dubrovniku. Već u oči tridentskoga sabora izda Benedat Zborovčić: Pištole i evanjelja za sve godišće hrvatskim jezikom istumačena (Mleci 1543.). Tridentski koncil traži, da se evanđelje predaje čistim narodnim jezikom, i

[1] F. Bučar, Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. M. H. Zagreb 1910.

[2] M. Rešetar, Primorski lekcionari 15. vijeka. Rad 134, 136. — D. Prohaska, Budimski lekcionari 18. vijeka prema bosansko-dalmatinskomu od Bandulavića. Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908., 557.

tako Ivan Bandulavić uredi Pištole i evanđelja, zamijenivši čakavsko narječje štokavskim narječjem svoga rodnoga kraja, Skoplja u Bosni.

G. 1619. dođe u Dubrovnik isusovac Bartul Kašić, autor latinske gramatike hrvatskoga jezika (Institutiones linguae illyricae. Rim 1604), te prevede Evanđelja i Poslanice za seoske župe, Bellarminijev Katekizam, Rimski Obrednik i Život gospodina našega Isukrsta (Rim 1638.). On pođe apostolovati u turske krajeve, Bosnu i Slavoniju, pa upoznavši više narječja stade razmišljati o općem književnom jeziku. — Njega slijedi Isusovac Jakov Mikalja, Talijan, koji je izdao prvi hrvatski rječnik: Blago jezika slovinskoga 1649. na osnovi čakavskoga i štokavskog narječja.[3] Isusovačka književnost razmahala se u Dubrovniku istom u 18. vijeku. Juraj Bašić (1693.—1765.), isusovac, piše lattinske biografije dubrovačkih isusovaca i Besjede krstjanske (1765.). Bernardo Zuzorić (1682.—1762.) izda Besjede duhovne »rečene prid skupštinom Dobre Smrti u crkvi sv. Ignacija« (Dubrovnik 1793.).

Hrvatska.

Isusovci XVII. stoljeća. Kajkavci nijesu mogli da razumiju čakavsko-štokavska evanđelja pisana u Dalmaciji i Dubrovniku pa iznova stvaraju istu književnost u kajkavskom narječju.

1. **Nikola Krajačević Sartorius** (1582.—1653.)[4] iz Siska. Njegova su djela Molitvene knjižice (Požun II. izd. 1640.) i Sveti evangeliomi (Grac 1651.). Da odvrati narod od »nečistih« pjesama, uvrsti u svoje »Knjižice« duhovne popijevke, na pr. »Zdrava zvezda morska« neka se pjeva po napjevu: »Posejal sem bažulek«.

Tako isusovci svagdje potiskuju narodne osobine, da odgoje jedan zajednički crkveni duh. Tome cilju padaju kao žrtve sve narodne pjesme, gdjegod se javlja isusovački utjecaj.

2. **Juraj Habdelić** (1609.—1678.)[5] složi kajkavsko-latinski rječnik Dictionar (Grac 1670.), propovijedi: Zrcalo Marniansko (Grac 1662.) i Pervi oca našega Adama greh (Grac 1674.). Ta se djela odlikuju osobito bogatim narodnim jezikom i slikama iz suvremenoga društvenoga života u Hrvatskoj.

3. **Ivan Belostenec Orlović** (1595.—1675.), pavlin u lepoglavskom samostanu, ostavi velik rječnik u dva dijela: latinsko-hrvatski i kraći hrvatsko-latinski pod imenom Gazophilacium (Zagreb 1740.). Za života izda Predike o sv. tijelu Isusovu (1672.), dvije propovijedi protiv protestantske nauke o kruhu i vinu.

[3] M. Rešetar, Micaglia u. sein Wörterbuch. Archiv für slav. Philologie 33. (1912.).

[4] M. Hajnal, Nicolaus Krajačević-Peter Petretić, Archiv f. sl. Ph. 28. (1906.).

[5] I. Kukuljević, Glasoviti Hrvati, Zagreb 1886. 139. — V. Jagić, Ein Prediger aus dem Ende des 17. Jh. in Agram. Archiv f. sl. Ph. 26. (1904.).

4. **Matija Magdalenić**, plemić turopoljski, izda **Zvončac** iliti prêmišljavanja zverhu četirih posljednjih človeka (Grac 1670.).

5. **Gabrijel Jurjević**, građanin varaždinski, izda Listi Heroov, to je velikeh na glasu ljudi (Beč 1675.), to su životi svetaca, svetih vladara i papa.

Obojica prave dvanaesterce sa srokom na kraju. Magdalenića smatraju jednim od najboljih duhovnih pisaca kajkavskih. On sam veli, da ne piše čisto hrvatski, nego hrvatsko-slovenski. U njegovu Zvončacu nalazimo i povijest o rasipnom sinu.

6. **Katarina Zrinska, banica hrvatska**[6] (1625.—1673.). Kći generala Vuka Krste Frankopana i Njemice grofice Uršule Inkoferove. Udala se za grofa Petra Zrinskoga, bana hrvatskoga. Silovito gospodarenje njemačkih generala u Hrvatskoj nagnalo je, te se obratila za pomoć Ljudevitu XIV., Poljacima i napokon turskome sultanu u Carigrad. Kada je urota otkrivena, ona je odvažno uzimala na se svu krivnju. Zatvoriše je u štajerske njemačke samostane, gdje je od tuge i užasa poludjela. Ona je odgojila svoju djecu hrvatskim jezikom, što pokazuju sačuvana njezina pisma. Bila je žena vanrednih duševnih sposobnosti i u svoje doba glasovita sa silnoga značaja i diplomatskih veza.

Za narod je napisala hrvatsku knjigu molitava Putni tovaruš (I. izd. u Mlecima 1661. i još 2 puta u Ljubljani).

Kao rođena Primorkinja piše čakavskim narječjem, ali veže s njim i kajkavsko i miješa madžarske riječi, koje su onda živjele u hrvatskom narodu, a unesene su s rodbinskim svezama naše vlastele s Madžarima. Uza sve to jezik banice hrvatske bolji je od jezika mnogih suvremenih svećenika.

7. **Pater Gregur Kapucin (Juraj Malevac)** (1781.—1800.).[7] On je jedan od posljednjih kajkavskih pisaca za katoličke reformacije. Od brojnih djela najznatnija mu je alegorijska dramatska pjesma: Horvacka vitija (Zagreb 1800.), božićno prikazanje o porodu Kristovu.

Isusovačka drama.[8] Isusovci su uz školu svagdje razvili pouku i sa školske pozornice. Učenici bi prikazivali koju moralnu historijsku tragediju. Znade se, da su se takove drame latinskim jezikom prikazivale i u zagrebačkom kolegiju. Već g. 1607. nastupaju isusovački đaci i na Markovu trgu slaveći »Ljepotu i vrline Hrvatske«. God. 1702. prikazuju isusovci »Čeha i Leha«, g. 1749. sigetskog junaka Nikolu Zrinskoga, g. 1704. »Sreću kraljevine Hrvatske«, god. 1717. »Sisačku pobjedu« sve latinskim jezikom.[9]

---

[6] Juraj Tomljenović, Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625.—1673.). Vienac 1893., 236. i d.

[7] V. Dukat, Pater Gregur Kapucin (Juraj Malevac), kajkavski književnik XVIII. vijeka. Rad 207.

[8] N. Andrić, Izvori starih kajkavskih drama, Rad 146.

[9] Miroslav Vanino, Povijest kazališta isusovačke gimnazije u Zagrebu. Hrvatska Prosvjeta III. (1916.) br. 1.—6.

God. 1766. spominje se prva hrvatska predstava u isusovačkoj gimnaziji: »Cir pozvan na prijestolje«, po svoj prilici od francuskog isusovca Karla de la Rue, od kojega je i drama: Lyzimakuš ali Maćuhinski nazlob, igrokaz žalosti vu peterem speljivanju (Graz 1768.), prikazan od treće đačke škole »na peldu« (za dobar primjer drugima), preveo ga isusovac Josip Sibbenegg.

Bosna.[10]

Društvena osnova. Bogomila nestaje zajedno s bosanskom državnom nezavisnošću (1463.). Turci ostaviše raji popove i franjevce. Vlastela bosanska prijeđoše na islam ili se odseliše u Primorje i Hrvatsku. Prva dva stoljeća turskog gospodstva nijesu bila podesna za književnost. Renesansna umjetnost i pjesništvo traži druge društvene prilike, negoli su vladale u Bosni među rajom i ratničkom vlastelom. Knjiga se u Bosni javlja istom pod utjecajem crkvene reformacije.

U početku XVII. vijeka dolaze bosanskim franjevcima misionari, nukaju ih na tridentske reforme i donose im katekizme i talijanske nabožne knjige. Dolaze oni najviše preko Dubrovnika, jer republika podržava trgovački saobraćaj s Bosnom, navlastito sa Sarajevom, gdje se jedan dio grada zvao Latinluk, jer bješe naseljen Dubrovčanima i bosanskim katolicima. Veliku poteškoću zadavaše pismo, jer je u Bosni bila poznata samo ćirilica.

Ćirilicom pišu i štampaju svoje knjige ovi bosanski franjevci:

1. **Matija Divković** (1563.—1631.), kapelan u Sarajevu, prvi se odvaži i načinivši nabožne knjige ode u Mletke, salije ćirilska slova te njima izda: Nauk krstjanski za narod slovinski i Sto čudesa aliti izlamenja blažene i slavne Bogorodice divice Marije (1611.). Zatim nastavi taj rad u manastiru Kreševu i Olovu. Tamo je napisao: **Razlike besjede** svrhu evanđelja nedjeljnijeh priko svega godišta i drugi Nauk krstjanski s mnozijem stvari duhovnijem (Mleci 1616.). Ta se djela odlikuju čistim štokavskim narječjem, a narodu omilješe tako, te ih je, kako svjedoči talijanski opat Fortis, znao naizust.

2. **Stjepan Matijević** iz Solina (Tuzle) prevede Ispovjedaonik Jerolima Panormitanskoga.

3. **Pavao Posilović** (1642.—1664.), biskup u Skradinu, napisa Cvit od kriposti prema talijanskim zbornicima Fiore di virtu i Nasla-

---

[10] D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina. Zagreb 1911.

đenje duhovno prema talijanskim nabožnim piscima Cambiju i D' Angelu.[11]

4. **Pavao Papić** napisa Sedam trublji prema asketskom djelu »Sette Trombe« Talijana Cambija.

5. **Ivan Filipović Grčić** izdaje po drugi put Divkovićeve Beside, a sam je napisao »Pismu« (Mleci 1704.).

Latinicom štampaju knjige ovi pisci:

1. **Stjepan Markovac** ili **Margetić** iz Jajca izda Ispovid (Mleci 1704.), koja je narodu vrlo omiljela, i Fala sveti (Mleci 1708.).

2. **Stjepan Badrić** iz Šibenika izdaje štokavskim narječjem za Bosnu i istočne strane Ukazanje istine između istočne i zapadne crkve (Mleci 1714.).

3. **Tomo Babić**,[12] rodom iz Velima, nedaleko od Skradina, Dalmatinac, jedini se od svih tih pisaca još i danas u narodu u Dalmaciji i Bosni čita. Njegov Cvit razlika mirisa duhovnoga (Mleci 1726.), inače nazvan po imenu piščevu »Babuša«, nije izvorno djelo Babićevo, već su tu sabrane najpoznatije molitve i crkvene pjesme starijih pisaca dubrovačkih, dalmatinskih i bosanskih, a ima u njoj i rasprava Badrićeva.

4. **Lovro Ljubuški Sitović** pjeva desetercem Pismu od pakla (Mleci 1727.), ne bi li tako narodu omilio i odvratio ga od junačkih pjesama.

U drugoj polovici 18. vijeka ojača bogoslovski značaj bosanske književnosti. U to doba franjevci (Filip Lastrić od Očevja, Jerolim Filipović, Grga Ilić iz Vareša) pišu bogoslovna djela, koja su namijenjena najviše duhovnicima. Za puk pišu biskup Augustin Miletić, čije je katekizme zvao narod »Velike Biskupovače«, Don Jakov Perković (jedini književnik glagoljaš iz Bosne), Vico Vicić, Stjepan Marijanović i Ambroz Matić.[13]

Slavonija i Ugarska.[14]

Franjevci. Slavonija i Ugarska izbavljaju se potkraj 17. stoljeća od Turaka. Zato tamo nastaje književnost tek u početku 18. stoljeća. Da su one u pismenosti zaostale za cijelo jedno stoljeće i iza Bosne, razlog je taj, što je turska vlast priječila svaki saobraćaj slavonskih katolika s hrvatskim i ugarskim katolicima, dok nije priječila saobraćaj Bosne s Dalmacijom, šta više između Bosne i Dubrovnika postojala

---

[11] P. Kolendić, Fra Pavao Posilović i njegovo »Naslađenje«. Rad 206.

[12] Josip Grubišić, Babić, Cvit, Zadar 1851. Predgovor. — D. Prohaska: Das kroat.-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegovina. Zagreb 1911., 132.—135.

[13] Hamdija Kreševljaković, Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni. Sarajevo 1912., 19.—20.

[14] B. Drechsler, Slavonska književnost u 18. vijeku. Studija. Zagreb 1907.

je redovna trgovačka veza. Jedna posljedica oslobođenja od Turaka bijaše u tom, da su se slavonski i ugarski franjevci otrgli od bosanske redodržave g. 1757. i da veza Slavonije s Ugarskom biva sve uža. Budim postaje nekim višim učilištem za franjevce. Onamo dolaze kasnije na više nauke i franjevci iz Dalmacije (Andrija Kačić i drugi). — Isusovci imađahu drugo središte, i to Trnavu u slovačkom kraju u županiji trnavskoj. U njoj bijaše isusovačko sveučilište, u kojemu se obrazovao i slavonski pjesnik Kanižlić. — Tim se novim sijelima prosvjete može objasniti utjecaj njemačke nabožne katoličke knjige na slavonske franjevce i isusovce.

1. **Nikola Kesić** piše u Budimu Pištole i Evanđelja prema Bandulavićevoj knjizi, ali one izadoše poslije njegove smrti 1740. Molitve u toj knjizi prevedene su s njemačkoga.

2. **Emerik Pavić** iznova prevede Epistole i evanđelja (Budim 1764.). — On je napisao za domaću franjevačku potrebu učeno djelo o zaslugama reda: Ramus viridantis olivae (Grančica cvjetnate masline).

3. **Marijan Lanosović** nastavi taj rad obazirući se na prethodnike djelom Evanđelistar ilirički (Budim 1784.).

Pored toga rada nalazimo u slavonskih i ugarskih franjevaca molitvene knjižice i propovijedi. Ističu se u tome radu: Stjepan Vilov iz Budima, Jerolim Lipovčić iz Požege, Antun Bačić, Ivan Velikanović iz Broda i svjetovni svećenik Antun Josip Knezović.

Antun Kanižlić (1700.—1777.).[9]

Život. Rodio se u Požegi. Svršivši niže škole u domaćih isusovaca u Zagrebu ode u više nauke u Trnavu u Ugarsku. Godine 1750.—1752. boravio je u Varaždinu u isusovačkom kolegiju. Najviše proživi u rodnom gradu. God. 1773. ukinut je isusovački red. Da li je Kanižlić bio do smrti profesorom na gimnaziji, ne zna se.

Djela. Prva su mu djela za puk, naročito za školsku djecu. To su: Obilato mliko duhovno (Zagreb 1752.) i Mala bogoslovica (Mleci 1763.). Za odrasle su: Utočište blaženoj Divici Mariji (Mleci 1759.); Primogući i srce nadvladajući uzroci s kriposnimi potpomoćima za ljubiti Gospodina Isukrsta (Zagreb 1760.) i Bogoljubnost molitvena (Trnava 1766.); ta je knjiga doživjela više izdanja do g. 1893. Po smrti izdano je njegovo bogoslovno učeno djelo: Kamen pravi smutnje velike (Osijek 1780.) i duhovni roman u stihovima: **Sveta Rožalija,** panormitanska divica nakićena i ispivana (Beč 1780.).

---

[9] D. Prohaska, Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti. Rad 178. (1909.).

Kanižlić je svoju sv. Rožaliju smjestio u pustinju usred cvjetne Sicilije i opisao je svu njenu duševnu borbu i duhovnu sreću u obliku pjesničkih pisama, što ih ona šalje svojim roditeljima. Tome je dodao alegorije apstraktnih krepostí, napasti i radosti i ulomke o krasoti idilske prirode.

Književna značajka. Rožalija je najbolji proizvod naše pučke književnosti isusovačke. U njoj se izmjenjuje barokni i pučki ukus. Uz alegorije, metafore i glazbene igre pjesnik se povodi i za načinom narodne pjesme. Podsjeća gdjegdje na Đorđića, ali najviše na slične proizvode njemačke isusovačke književnosti (Friedrich Spee).

Opći pogled na katoličku reformaciju. Katolička reformacija, koja je izazvana protestantskom, stvorila je u nas crkvenu književnost za puk. Ali budući da su društvene prilike ostale nepromijenjene, nije cijela ta literatura imala onoga učinka, što ga je imala protestantska u Nijemaca. Ostala je ona u nas vrlo neizvorna; to su gotovo sami prijevodi. Ta je književnost suzbijala narodne umotvorine kao škodljive i grješne, a ipak nije ona stvorila ni jedinstvena književna jezika kao njemačka i češka reformacija u srednjem vijeku. Jedne te iste knjige, evanđelja i epistole, izilaze u svakom narječju napose. Ni u samome pravopisu nije postignut sporazum. Ali svoju crkvenu svrhu ta je knjiga postigla: protestantizmu se zatr'o u nas svaki trag. Danas je njena glavna cijena u tome, što nam je sačuvala primjere našega jezika u svim narječjima onoga doba. Njome se stoga danas bave najviše jezikoslovci. — Pjesničku i književnu vrijednost imaju samo Antun Kanižlić radi sv. Rožalije i Pater Gregur Kapucin svojom »Horvackom Vitijom«.

3. Pučka prosvjeta po primjeru protestanata. Polihistorija.

Nekim slučajem pojavi se na prijelazu između 17. i 18. vijeka u Hrvatskoj pisac, koji bješe dovoljno nezavisan od isusovačke škole i koji se, premda je bio katolik, dade na prosvjećivanje naroda onako, kako je to vidio u protestanata.

Pavao Ritter Vitezović (1652.—1713.)[10]

Život. Rodio se u Senju od vrhovnog stražmeštra Antuna Rittera (komu djed bijaše podrijetlom iz Elzasa) i majke plemkinje iz Senja. Učio je u isusovaca u Zagrebu i svršio nauke s retorikom. Bijaše u Rimu i vjerojatno u nekim njemačkim krajevima. Najviše utječe na nj u mladosti učeni polihistor Johann Weikhard Valvasor, vlastelin u Wagensbergu i kapetan u donjoj oblasti Kranjske. Od Valvasora se nauči Vitezović bakrorezu, historiografiji, a i ljubavi k narodu i kraju svomu. Valvasor je »na čast i slavu Kranjske« žrtvovao sav svoj rad i imovinu. Poslije nauka vidimo Vitezovića kao poslanika grada Senja na saboru u Šopronu (1681.) i na carskom dvoru, gdje boravi godinu i pô. Zatim stupi u vojničku službu. G. 1687. opet je u Beču kao posrednik Hrvatske kod kralja. Leopold I. podijeli mu red »zlatnoga viteza« (1687.). God. 1691. postao je podžupanom ličke županije, no nije mogao nastupiti te časti. Oko g. 1694. obnovi hrvatski sabor novcem iz zaklade Petra Bošnjaka (umr'o oko 1666.) štampariju i uzme joj za upravitelja Vitezovića. Ta je štamparija dotada bila u rukama isusovaca. Čim je Vitezović primi, stane on izdavati pučke prosvjetne knjige. Za prosvjetne zasluge darova mu kralj napokon g. 1708. Šćitarjevo, imanje nekoga umobolnog kanonika. Tad se protiv Vitezovića digne Kaptol i čitavo plemstvo napadajući ga, da je Šćitarjevo stekao »protiv zakona«. Sabor mu oduze upravu štamparije (1709.), a komeš turopoljski baci ga oružanom silom iz Šćitarjeva. Uzalud je tražio zaštitu i svoje pravo u Beču. Tamo je u velikoj bijedi i umr'o.

Djela. Vitezovićevih štampanih djela, hrvatskih i latinskih, ima velik broj, a neštampanih rukopisa još i više. Hrvatski su spisi ponajviše za puk, dok su latinski za obrazovanu gospodu. Prije toga rada ispjeva, dok je još bio u vojničkoj službi: Odiljenje sigetsko (I. izd. Linz 1684., a II. Beč 1685.). To je djelo nedovršeno. Među pučke spise Vitezovićeve idu najprije kalendari. Najstariji sačuvani kajkavski kalendar izišao je već god. 1653., a zvao se »Novi kalendarium«. Kalendar pod imenom Misečnik izašao je i za god. 1691., ali mu se trag zameo, nego su samo sačuvani dijelovi kalendara za g. 1692. Za god. 1698. sastavi Vitezović kalendar s natpisom: »Zoroast hervacki aliti mesečnik i dnevnik gospodski i gospodarski«. God. 1699. izda ga opet pod pseudonimom Radovan Javoriković. U svakom kalendaru ima Priričnik, to jest zbirka mudrih rečenica, pa red kraljeva »hervackih« počevši od Ostrivoja, i to po kroniki popa Dukljanina i po Mavru Orbiniju. Kalendar za god. 1705. ima natpis »Misečnik hervacki gospodi, gospodarom i vsake vrsti ljudem obojega stana i spola za vsako vreme, priliku i želju kruto hasnovit i potreban«, a izdao ga je Vitezović pod imenom Radovana Zelenlugovića. — G. 1696. izađe Vitezovićeva Kronika aliti spomen vsega svijeta vikov. — Od god. 1704. ima jedna pjesma »Senjčica« od 144 osmerca o tom, kako su Senjani te godine zarobili i oplijenili jedan francuski brod. Izgubila se Vitezovićeva pjesma »Novljančica«, u kojoj je opjevao pobjedu nad Turcima između Zrinskoga polja i grada Novoga g. 1689., gdje se osobito odlikovao grof Petar Drašković.

Latinska su djela Vitezovićeva historijska i jezikoslovna. Najvažnija su Apographum de comitibus Corbaviae, qui fuerunt ex genere Gussich (1861.); u tome djelu spominje narodne pjesme o banu Karloviću; Stemmatographia (I. izd. 1700., II. 1701.) je knjiga o grbovima; Plorantis Croatiae saecula duo (1703.), elegija nad

[10] V. Klaić, Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652. do 1713.). Zagreb 1914.

*

nesretnom sudbinom Hrvatske, pričanje završuje mirom u Karlovcima, koji bješe nepovoljan za Hrvatsku; Indigetes Illyricani sive vitae Sanctorum Illyrici (u rukopisu), životi svetaca i mučenika hrvatskih; Banologija sive de banatu Croatiae, pravnopovijesna rasprava u rukopisu. Od Vitezovićevih prigodnica ističe se političkim sadržajem: Geneticon ili Rodosuđe, koje radi o Petru Velikomu. — Potkraj g. 1700. štampana je knjižica: Croatia rediviva, koju je Vitezović g. 1701. sam predao caru Leopoldu pozivajući ga u njoj, da sjedini sve hrvatske zemlje i da se nazove kraljem cijele Hrvatske. — Od jezikoslovnih spisa najznatniji je Lexicon latino-illyricum (u rukopisu).

Odiljenje sigetsko. Nov je oblik, u kojem Vitezović pjeva junački ep. Sadržaj dijeli u dramatičke dijaloge. I. dio. Grad Siget govori hrvatskim gospođama. II. dio. Ban piše kralju, orsagu, govori Sigetu, oprašta se s posadom, govori »Vila Hrvatkinja nad Sigetom«. III. dio čini dijalog između putnika i jeke na sigetskom bojištu. IV. dio su nadgrobnice hrvatskim i turskim junacima. — Dio I.—III. ispjevan je dvanaestercem s međurimom, a IV. dio različitim metrom. Takva tehnika vrlo sjeća na isusovačku dramu, koja cvate u to doba. Alegorije, koje govore, razgovori s jekom, s pticama i sve to s moralnom tendencijom nalazi se kasnije i u Kanižlićevoj Rožaliji.

O jeziku i pravopisu. U predgovoru »Kronike« razlikuje Vitezović hrvatska narječja i drži, da je slobodno uzimati riječi iz svih narječja, samo da se istrijebe tuđe latinske i madžarske riječi. Pomenuti rječnik »Lexicon« obuhvata 566 listova, a sabran je iz štokavskog, kajkavskog i čakavskog narječja. U tom djelu iza općenoga rječnika dolaze naročiti rječnici, tako vlastitih imena, gradova, ličnih imena, riječi iz sv. pisma, rječnik dječjega govora, imenik planeta, bogova i heroja u poeziji i astronomiji Ilira, imena brodova i napokon gljiva. Vitezović živo nastoji oko jedinstva hrvatskoga jezika i pravopisa.

Književna značajka. Sav taj opširni i znameniti rad nosi biljeg polihistora i enciklopedista, ali on nema ni dublje umjetničke ni osobite naučne cijene. Vitezović nije dospio da se smiri na jednome radu, on je svestran samouk i diletant, nestalan nesamo po svome znanju, nego i svojim značajem. Čas hoće moćnu Hrvatsku pod žezlom Habsburgovaca, čas misli o Petru Velikom kao osloboditelju južnih Slavena od Turaka, piše narodu, a piše i gospodi, hoće da ugodi svemu svijetu. On nije imao dovoljno snage, da se načelno protivi bilo kojoj strani. Zato će sve potonje struje naći u njemu začetnika. No nada sve ga ipak krasi velika radinost na polju prosvjete. I tu bi on bio stvorio vrlo mnogo, da je znao odvažno povesti borbu protiv gnijezda obscurorum virorum, usred kojega je htio mirno da radi, a koje ga je lišilo nesamo

imovine, već i časti. — Zbog težnje oko jedinstvena jezika i pravopisa smatramo ga prethodnikom Ljudevita Gaja.

XII. Srpska crkvena reformacija.[1]

Izlaz iz srednjega vijeka. Kad su u XVI. vijeku neki Srbi kao turski vojvode i veziri došli do utjecaja na osmansku vladu, nikoše neke srpske štamparije u srpskim krajevima; najprije u Hercegovini: u Beogradu, kraj Mrkšine Crkve, u Mileševu; zatim u Srbiji: u Goraždi na Drini, u Vrucima (kotar Užice) i u Gračanici na Kosovu polju. Ali te se štamparije dugo ne održaše, a usto i stvoriše vrlo malo. One nijesu namirile ni onih malih potreba, što ih imađaše srpska crkva, pa su kaluđeri i dalje i u 17. stoljeću prepisivali knjige. Kao prepisivači ističu se još i u 18. stoljeću kaluđeri manastira Rače kraj Drine. Kiprijan Račanin piše Bukvar (izdan 1787.), a Jerotej Račanin opisao je svoje Putašastvie k gradu Jerusalimu. — Potkraj 17. vijeka nastaje preokret u životu Srba. Austrija pokuša da oslobodi Srbiju ispod turske vlasti, ali se pokušaj izjalovi, a Srbi, koji su u tome pothvatu ustali protiv Turaka, moradoše da bježe pred osvetom turskom na austrijsko tlo. Tako se preselilo u monarkiju oko 100.000 srpskih duša pod vodstvom patrijarha Arsenija III. Crnojevića (1690.). Drugu seobu Srba vodi 1737. Arsenije Jovanović. U to se doba u Austriji razmahala katolička reformacija i isusovačka propaganda s namjerom, da se svi nekatolički narodi prevedu u krilo katoličke crkve. Srbi se dakle nađoše u teškom položaju, jer osjetiše, da katolicizam radi nesamo državnom vlašću, nego i većom kulturom, izraženom propovijedi i pučkom knjigom. Nezadovoljni neispunjenim austrijskim obećanjima sele se Srbi 1750. i 1752. u južnu Rusiju, u tako zvanu Novu Srbiju ili Slaveno-Srbiju, no danas tamo Srbima nema ni traga. Oni, koji ostadoše u Ugarskoj, obratiše se Rusiji, da im dade knjiga i učitelja. U to doba začela se u Rusiji nova prosvjetna epoha Petra Velikoga. Staru crkvenu azbuku zamijeni Petar Veliki »graždanicom«. Tada se počinje reforma ruske crkvene književnosti, prevode se djela s latinskoga i njemačkoga. Tim prestaje srednji bizantski vijek ruske crkve. U to doba stadoše se Srbi u Ugarskoj podavati ruskom utjecaju. Jezik im u crkvi bijaše dotada srpsko-slovenski uz neke srpske oznake, otada se mijenja u jednu smjesu ruskoslovensku ili slavjanoserbsku. Početak se tomu nalazi već u Kiprijana i Jeroteja

[11] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti. Beograd 1912.

Račanina. Najprije se javljaju pisci, koji još pišu srpsko-slovenski.

Srpsko-slovenski pisci: 1. **Gavrilo Stefanović Venclović.** Jeromonah, živio u Sent-Andreji u Ugarskoj kod Pešte, učio je u Kiprijana Račanina, bijaše poznat kao »slavan propovjednik« kod srpskih šajkaša u Komoranu oko 1747.

Preveo je s ruskoga M e č d u h o v n i. On je prvi u Srba pisao čistim srpskim jezikom »za seljane i proste ljude«. No djela mu nijesu štampana.

2. **Đorđe Branković** (1645.—1711.).

Smatrao se nasljednikom srpskih despota i radio o tome, da Austrija osvoji Srbiju, a on da bude vazalom austrijskim i despotom srpskim. Uhvatio je veza i s Rusijom i s vlaškim (rumunjskim) velikašima, ali ga Austrija dade baciti u tamnicu, u kojoj i umre.

Da dokaže svoje despotsko podrijetlo, napisa kroniku od stvorenja svijeta do g. 1705. na 2000 strana, poslužívši se mnogim stranim historijama, grčkim, madžarskim, talijanskim, poljskim i starim srpskim rodoslovima i biografijama.

Rusko-slovenski pisci. Mlađi naraštaj, koji se javlja 1740.—1780., piše pod utjecajem ruskih škola ruskoslovenski. God. 1726. osnovana je u Karlovcima »Slavenska škola«, a učitelj joj je Rus Maksim Suvorov. Odonda raste broj ruskih škola, učitelja i knjiga među Srbima u Ugarskoj. Mnogi Srbi odoše u Rusiju i postadoše ondje članovi vojnoga plemstva i svećenstva.

1. **Hristifor Žefarović.**

Jeromonah. Trgovao je crkvenim knjigama i stvarima. Umr'o je u Moskvi 1753.

Izdaje po Vitezoviću S t e m m a t o g r a f i j u (Beč 1741.), grboslovlje srpskih i bugarskih vladalaca i arhiepiskopa, ilirskih i slavenskih zemalja. Grbovi su ukrašeni stihovima, tako zvanim poljskim trinaestercima.

2. **Vasilije Petrović** (1709.—1766.).

Sinovac crnogorskoga vladike Danila.

Napisa »Istoriju o Černoj Gori«. (Moskva 1754.). Namjera mu je tu gotovo ista kao i Brankoviću.

Opći pogled na srpsku crkvenu reformaciju. Reforma se u srpskoj crkvi očituje prijelazom u Austriju, školovanjem svećenika, nasljedovanjem ruskoga jezika i pisanjem djela historijskopolitičkoga sadržaja, rodoslova i grboslovlja, koja pišu kaluđeri i svjetovnjaci. Narodni im je cilj jači od crkvenoga; tu je dakle protivno nego u radu katoličkih reformatora.

XIII. Prosvijećeni apsolutizam.

P s e u d o k l a s i c i z a m i p s e u d o n a r o d n o s t.

(1750.—1835.).

Društvena osnova. Prosvijećeni apsolutizam. Vijek Fridrika Velikoga, Marije Terezije i Josipa II. i Katarine II., ruske carice, zovemo vijekom prosvijećenog apsolutizma, jer ti vladari prihvaćaju prosvjećivanje naroda kao državni program. Prodrla je ta politika iz Francuske. — Filozofi i enciklopedisti daju nove poglede o moralnim obvezama vladara prema podanicima; M o n t e s q u i e u traži zakone, koji odgovaraju duhu naroda (De l'esprit des lois 1748. O duhu zakona); R o u s s e a u poriče suvremenoj kulturi sve zasluge i traži novu, osnovanu na nutarnjim potrebama srca i na prosvjećenju, a odnos između naroda i vladara ima da bude osnovan na sporazumku, na ugovoru društvenom (Du contrat social 1762.); V o l t a i r e, najslavniji francuski prosvjetitelj i neprijatelj crkve, hoće da gradi ljudsku sreću na razumu i prirodi; D i d e r o t izdaje enciklopedijski rječnik, u kojemu dobiva vaskoliko znanje ljudsko kritičku osnovu razuma. Ti se filozofi prozvaše r a c i o n a l i s t i m a, t. j. razumnicima, a njihova nauka racionalizam (ratio lat. razum). Racionalizam i prosvjećenje dvije su riječi za isto. U to se doba racionalizma razvi i nova nauka — politička ekonomija. Q u e s n a y piše na čelu svoga djela Tableau économique 1758. (Slika gospodarstva): »Siromašni seljaci — siromašno kraljevstvo, siromašno kraljevstvo — siromašan kralj«. A kralj hoće da bude bogat, dakle treba da se pobrine i za blagostanje seljaka, naroda. Zato je u svih prosvjetitelja puka u 18. stoljeću jako istaknut interes gospodarski, ekonomski. Vladari pristaju uz filozofe i gospodarske fiziokrate, i olakšavaju im rješavanje državnih zadataka. Katarina II. piše Voltaireu, Rousseauu i Diderotu, a Fridrik II. Veliki poziva Voltairea na svoj dvor.

Pseudoklasicizam i empire stil. Racionalizam i prosvjećenje obara se na lažni, izvještačeni barok, na crkvene ceremonije, na praznovjerje i skolastičku teologiju, a vraća se krepkom umjerenom rimskome životu. Prosvijetljeni monarsi rado se isporeduju s rimskim imperatorima, u običaj ulazi, da ih u kiparstvu i na kovanom novcu prikazuju u rimskoj togi, da im se palača gradi u strogom klasičkom stilu u znak prosvjeda protiv baroka. Mjesto zlata upotrebljava se patinirana bronsa. Od rimskih se pjesnika ne nasljeđuje više ljubavnik Ovidije, već pjesnik oda Horacije. Panegirička poezija procvate tada kao u doba Augustovo. Carevi se okružiše »prijateljima čovječanstva«, filozofima i pjesnicima, oni dopuštaju tajne udruge s prosvjetnim programom. To je doba »slobodnih zidara«, koji zidaju novo kraljevstvo općega blagostanja i uljuđenosti na zemlji, a s pomoću prosvjete i razuma. Fantaziju i kićenost isusovačkog baroka zamjenjuje i u poeziji »zdravi razum«, jasnoća stila i prirodnost (Boileau, L art' poetique 1674.). Taj je ukus imao da bude klasičan po

primjeru klasika rimskih, ali jer on to uistinu nije, nazvaše ga kasnije lažno klasičnim ili pseudoklasičnim.

Pseudonarodnost. Prema narodu odnosi se pseudoklasik kao učitelj i prosvjetitelj. On hoće da narodu donese prosvjećenje, a ono, što tome cilju ne odgovara, trijebi i zamjenjuje on tuđim. I ta nametljivost pseudoklasika i naprezanje njihovo, da narod bude onakav, kako su oni željeli da bude, razlog je, da im je nacionalizam lažan i da stvaraju neku pseudonarodnost.

1. Konac dubrovačke renesanse.

Novi ukus i novo društvo. S idejom prosvjećenja širi se francuska književnost i ukus, a prestaje talijanski utjecaj. Naročito se čitaju klasici 17. vijeka Racine, Corneille i Molière, a uz njih filozofi 18. vijeka Rousseau, Montesquieu i Voltaire. Talijani, koji dotada bijahu vođe u književnosti, podliježu francuskom utjecaju. Naprotiv stariji su Dubrovčani prezirali »frančezarije« i vidjeli i u tome pad vlasteostva, pogibao od pučke demokracije,[1] a čak i ateizam. Junije Resti, gojenac isusovaca, latinski pjesnik, očajava nad omladinom i ženama dubrovačkim, što čitaju Voltairea i Rousseaua. God. 1776. vodio je nadbiskup dubrovački Nikola Pugliesi istragu protiv dva Dubrovčanina okrivljena zbog bezvjerstva, te iz zapisnika čujemo, da bezvjerci postaju u školi conte Zanovića. Taj je conte bio na glasu kao veliki varalica i pustolov. Među okrivljenicima se nalazi i Marin Zlatarić, vješt prevodilac Gessnerovih idila.[2] Isti se preokret događa i u politici Dubrovčana. Oni gube nad sobom pokroviteljstvo Turske, a moraju se približavati moćnim sjevernim državama, Austriji i Rusiji. Isusovac Ignjat Gradić (1655. do 1728.) piše ep u slavu Petru Velikom Plam sjeverski (1710.); svećenik, pa pjeva pjesmu Petru Aleksioviću, u kojoj slavi reforme Petra Velikoga nazivajući ga suncem, Aleksandrom Velikim i Cezarom!

Društvena drama. Za tadašnje društvene dubrovačke prilike bijaše Molièrova drama kao naručena, samo se morala u nekim sitnicama preinačiti na dubrovačku, zamijeniti imena mjesta i lica te uplesti nešto dubrovačkoga narječja i dubrovačkih navika. Navlastito su se dva dubrovačka pjesnika dala na prevođenje Francuza. Petar Bošković prevodi Corneilleova Cida, ali ne dovrši posla, a Franatica Sorkočević prevede Psyche 1765., »tragediju iz Molièra«, Merope, tragediju talijanskog pjesnika Mafeja, i Demetrio, dramu talijanskog pjesnika Metastasija. Pripisuju mu još prijevode Didone i Ćiro od istoga pjesnika. Svi su ti prijevodi u stihovima. Komediju prevode prozom, i to naročito Molièra Ivan Bunić mlađi, Petar Bošković, Josip Betondić, Franatica Sorkočević i Marin Tudišević. Takovih prijevoda Molièra ima oko 20 komada. Prikazivali su se u praznome arsenalu, »Orsanu«. U tekstu je toliko dometaka i dubrovačkih crta, da se mogu posve lijepo uzeti za preradbe i lokalizacije dubrovačke.[3]

[1] V. Adamović, Građa za istoriju dubrovačke pedagogije. Slovinac 1882. str. 348.—349.

[2] Đuro Körbler, Zanovićeva škola u Dubrovniku. Građa 7. (1912.).

1. Đuro Ferić Gvozdenica (1739.—1820.).[4]

Talijanski opat Fortis piše putopise po Dalmaciji (Osservazioni 1771. i Viaggio 1774.), i to s naročitom težnjom, da prikaže i prosti puk, njegove običaje i pjesme. Te pjesme prevede s talijanskoga prosvijećeni njemački narodnjak i pjesnik Herder. (Volkslieder I. Teil 1778.). Saznavši tako njemački historik Johannes Müller za našu narodnu poeziju obrati se učenom Dubrovčaninu Đuri Feriću Gvozdenici, da mu pošalje još takovih pjesama. Kako je Ferić bio obrazovan u duhu renesansnom i isusovačkom, uzme prevoditi neke naše narodne pjesme na latinski upotrebljujući što više klasičkih stilnih sredstava. Tim dakako izobliči izvorni stil i duh narodni i pošlje te tobože narodne pjesme Mülleru. On je preveo i nekoliko narodnih poslovica na latinski. Izdao je latinskim stihovima Fabulae, basne, načinjene na osnovi naših narodnih poslovica, ali one nemaju pjesničke ni književne vrijednosti.[5] Napokon je preveo s latinskoga: Fedra, Augustova odsužnika, pričice Esopove u pjesni slovinske prenesene (Dubrovnik 1813.). Očito on nije znao drugo nego stilizovati u pseudoklasičnom smislu. Ispjevao je u tome smislu i jednu pjesmu na čast Katarini II. i njezinu ministru Potemkinu: Uzetje Očakova. (Tu je pjesmu tek Antun Mažuranić objavio prvi put u Kolu II. u Zagrebu 1842.).

2. Marko Bruerović (Bruère Desrivaux) (1774.—1825.)[6]

Život. Rodio se u Lyonu. Otac mu bijaše francuski konzul u Dubrovniku. Školovao se u Marsilji, onda u piarista u Dubrovniku, gdje nauči talijanski i hrvatski. Bio je francuski konzul u Travniku, Skadru, Dubrovniku i u Tripolisu, gdje i umre.

Djela. Spjevao je maskerate Čupe (1805.) i Spravjenice (1805.), što znači sluškinje dubrovačke, zatim Zvjezdoznance i napisao komediju iz dubrovačkoga života »Vjera nenadana« (Slovinac 1878.), više poslanica i prigodnih pjesama.

[3] T. Matić, Dubrovačke preradbe dviju Molièrovih komedija. Građa 4. (1904.).

[4] T. Chersa: Della vita e delle opere di Giorgio Ferich. Dubrovnik 1824. — A. Kaznačić, Juraj Ferić. Zora Dalmatinska, 1845. br. 25.

[5] I. Kasumović, Dva originalna naša fabulista. Rad 206.

[6] J. Nagy, Marko Bruère Desrivaux als ragusanischer Dichter. Archiv f. sl. Ph. 28. (1906.).

Književna značajka. Bruerović nasljeduje narodnu pjesmu, ali ne s onim osjećajem narodnjakâ 19. vijeka, nego s raspoloženjem vlastelina, gospara dubrovačkoga. On vidi narod kroz renesansnu vrstu maskerata, vidi komične njegove crte i samo te umije da umjetnički usvoji. S tim stajalištem umio je da spoji i neku demokratsku ljubav za puk, jer je uzeo i ženu iz naroda.

Zaključak dubrovačke renesanse. Dubrovačka renesansa zapravo svršava djelima, koja ovdje ne možemo razvrstati, jer su pisana latinski i talijanski, a glavni im je smisao historijski. U njih nema novih tvornih početaka, nego su ponajviše prošloga i ostarjeloga značaja. Od njih naročito treba spomenuti Appendinijeve Notizie istorico-critiche (Dubrovnik 1802.). To djelo prikazuje svu političku i kulturnu prošlost Dubrovnika. Ostala je literatura prigodna i panegirička. Pjesme u slavu Petru Velikome, Molièrove komedije, Ferićevi prijevodi narodnih pjesama i Bruerovićeve narodne maskerate dovoljno dokazuju, da je renesansa na umoru i da se čeka nešto novo, što još nije posve jasno određeno. Jedan se mislilac značajno izdiže iz ovoga dubrovačkoga naraštaja i stječe priznanje u učenom svijetu cijele Evrope.

Ruđer Josip Bošković (1711.—1787.), isusovac, jedan je od najznamenitijih učitelja »prirodne filozofije«. Svijet je njemu složen od atoma, atomi su prostorno određena središta sila sa svojstvom odraza.

Djela Boškovićeva pisana su latinskim jezikom: Dissertationes duae de viribus vivis (1745.). (Dvije rasprave o živim silama.). — Theoria philosophiae naturalis 1758., II. izd. 1762. (Nauka prirodne filozofije.). — De continuationis lege 1754. (O zakonskoj postojanosti.). — Bošković se istaknuo i kao astronom i fizik. Umr'o je u Milanu, gdje bijaše profesorom.[7]

2. Pseudonarodna knjiga u Dalmaciji.

Društvena osnova. Dalmacija je pod jačim utjecajem crkve nego Dubrovnik. Isusovci na zapadu zamišljaju protiv napadača crkve i francuskih prosvjetitelja-enciklopedista naučna i kritička djela, u kojima će oni dokazati dosadašnje zasluge hijerarhije i crkvenih redova za prosvjetu. Taj

[7] F. Marković, Filozofijski rad Ruđera Josipa Boškovića. Rad 87.—90. (1887.—8.). — J. Carić, Atomi i Ruđer Bošković, Dubrovnik 1911. — V. Varićak: Matematički rad Boškovićev. Dio I. K tomu dodano: Ulomak Boškovićeve korespondencije; G. V. Schiaparelli o Boškoviću; Boškovićeve bilješke o apsolutnom i relativnom kretanju; Drugi ulomak Boškovićeve korespondencije. (Preštampano iz 181., 185., 190. i 193. knjige Rada.) Zagreb 1910., 1911., 1912. — L. K. Vojnović: Rukopisi Ruđera Boškovića (Savremenik VI. 1911.).

rad se organiziraše u svim katoličkim zemljama, pa i u »ilirskim«, t. j. u Dalmaciji. Splitski nadbiskup Pacifik Bizza sazivlje okružnicom, da svi svećenici i redovnici njegove nadbiskupije saberu isprave i da mu ih predadu za historiju »Svetoga Ilirikuma«. Ta ideja našla je odziva naročito u najnarodnijih redovnika, u franjevaca.[8] Franjevac Jerolim Filipović iz Rame u Bosni posvećuje svoj Nauk krstjanski nadbiskupu, i slavi ga kao »plemića istoga naroda«, jer učini mnogo za »prosvitlenje naroda iliričkoga jezika«, što nastoji oko povijesti njegove. Isusovac Daniele Farlatti izradi to historijsko djelo (Illyricum sacrum, Mleci 1751.—1819. u 8 knjiga). Ali duh novoga »prosvitlenja« i nove svijesti historijske izazva kod mletačke vlade sumnje i bojazan, da se narod ne bi oteo ispod mletačke vlasti. Stoga zatiraše ona još više nego dosad sve, što je narodno. Vlasteosko i činovničko plemstvo pristajalo je uz mletačku vladu prezirući sve narodno. To zaboli vrijednoga franjevca Filipa Grabovca, i on napiše djelo Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga oliti rvackoga (Mleci 1747.), gdje istaknu svoje ogorčenje zbog tuđega jezika, nošnje i običaja u Dalmaciji.[9] Mletačka vlast pograbi pisca i vrgne ga u tamnicu, gdje i umre (1750.). Trebalo je dakle otada urediti pitanje tako, da bude ugodno jednoj i drugoj strani, i narodu i vladi, prosvjeta narodu, a pohvala vlasteli i duždu. Samo tako će se moći u Dalmaciji izdati prava narodnoprosvjetna knjiga, ako ona udovolji i samovladi i prosvjećenju. Tomu se teškomu zadatku nađe neobično vješt i darovit pisac u franjevcu Andriji Kačiću Miošiću.

Andrija Kačić Miošić (1702.—1760.).

Život. Potekao je od staroga plemićkoga koljena hrvatskoga. Rodi se u Bristu, selu blizu Makarske. Stupivši u franjevački red pođe na više bogoslovne nauke u Budim, jer je Dalmacija s Ugarskom tada već tvorila jednu franjevačku »redodržavu«. Odatle se vrati u samostan u Zaostrog, gdje se bio i odgojio, a onda bude izabran za gvardijana samostana sv. Martina na Braču (1748.—1750.). Kao apostolski poslanik obađe i bosanske samostane. Boravio je u Mlecima 1752. Umr'o u Zaostrogu.[10]

Kačić je izdao dva hrvatska djela: **Razgovor ugodni naroda slovinskoga,** dvaput u Mlecima 1756. i 1759. i Korabljicu 1760. Napisao je i filozofsko latinsko djelo: Elementa peripathetica po Ivanu Duns Scotu (Mleci 1752.).

[8] D. Prohaska, Pacifik Bizza, Savremenik 5., 716. (1919.).
[9] Urlić Š., Filip Grabovac. Nastavni Vjesnik XIX. (1911.), 659.
[10] D. A. Živaljević, A. Kačić Miošić. Letopis Mat. Srp. CLXXI. do CLXXIV. (1892.—1893.).

Razgovor ugodni.[11] Što je Illyricum sacrum za crkvu, to je imao biti Razgovor ugodni za narod: zbornik historijskih dokaza o slavi, o junaštvima, o veličini slovinskih vitezova, gospode i naroda slovinskoga. Na čelu Razgovora Kačić ističe, da ga piše za »siromake« i »čobane«, koji ne znaju latinski, a u drugu ruku za ljude, koji su od viteške krvi. Zatim donosi pjesmu o tome, kako je Bogom određeno, da puk ima slušati i cijeniti gospodu, kao što u prirodi slabije služi jačemu. A onda ide kronološkim redom slovinska historija što prozom, što stihovima od Aleksandra Velikoga do XVIII. vijeka. Duh je te poezije viteški, a oblik prema narodnoj pjesmi u desetercu.

Književna značajka. U Makarskoj je već Lovro Sitović upotrijebio deseterac, ali u crkvenu svrhu i protiv sadržaja narodne pjesme. Kačićeva je misao slična Sitovićevoj; i Kačić uzajmljuje deseterac, pa ga upotrebljava u poučnu svrhu, tek što sada pouka nije moralna već historijska. Do ljepote narodne poezije nije dakle ni Kačiću; on daje desetercu srok i time ga približava umjetnom stihotvorstvu onoga vremena. Ali narod prihvati tu knjigu kao nijednu dosada u hrvatskoj književnosti. »Razgovor ugodni« raširi se po svim krajevima i predaje se od naraštaja naraštaju do konca 19. vijeka u 30 izdanja.

Nasljedovatelji Kačićevi.[12] Našlo mu se brojnih nasljedovatelja. Slavonac **Emerik Pavić** napisa Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnom (1768.). Iz Kačića uzima i pomenuti Fortis dvije pjesme. U početku 19. vijeka, kad se shvatilo značenje narodne pjesme, Kačića čitaju romantici, da se u njega nauče stihotvorstvu i stilu narodnom. Ipak u 18. vijeku njegovo djelo ima tek značenje pseudonarodno. Ne uči se Kačić od naroda, nego narod u Kačića. Kačić čini posljednji pokušaj, da narodu usadi duh podložnosti i apsolutističkoga prosvjećenja. Ta se njegova namjera u 19. vijeku zaboravila, pa su Ilirci, narodni preporoditelji, gledali u Kačiću svoga učitelja.

3. Prosvjećenje u Hrvatskoj.

Za Marije Terezije i Josipa II. događa se preokret i u životu Hrvatske. Isusovce zamjenjuju svjetovni svećenici zadojeni novim mislima prosvjećenja i trpljivosti vjerske. Red je isusovački ukinut (god. 1773). Car Josip unosi u sve uredbe svoga carstva nov napredan duh, pa je tomu vremenu ostao spomen u nazivu»jozefinizam«. Josip II. osnova u Pešti centralno bogoslovsko sjemenište (1786.), u kojemu se bogoslovi uče u duhu liberalnoga vladanja i poštovanja prosvijećenog apsolutizma. Od svjetovnih svećenika novim se duhom najviše ističe Adam Baltazar Krčelić (1715.—1778.). Osim latinskih historijskih djela pisao je on godišnjak svoga doba Annuae (1748.—1767.), iz kojega se razabire, da je on prijatelj novoga patriotizma i prosvjećenja.[13] Svjetovnjaci udruživahu se u lože slobodnih zidara. Grof Ivan Drašković i grof Niczky osnivaju, reformiraju hrvatske lože i stvaraju nezavisnu ugarsku slobodnu zidariju (1775.). Tim ložama pristupiše knezovi, ministri, biskupi i kardinali, i sklon im je bio sam Josip II. Plemenito prijateljstvo, čovjekoljubivost i prosvjećenje, tolerancija i razumnost u religiji bijaše im programom. Do jačega zamaha dolazi taj duh u Hrvatskoj, kad sjede na zagrebačku biskupsku stolicu Maksimilijan Vrhovac (1752.—1827.).[14] Car Josip ga imenova biskupom 1787., a u Rimu ga potvrdiše god. 1788. Vrhovac bijaše otvoren pristaša slobodoumnih načela i član slobodne zidarije. Imao je on veza s poznatim liberalcem, u Ugarskoj, opatom Ignjatom Martinovićem, koji je kasnije optužen s revolucionarnoga pokreta i smaknut. Vrhovac bijaše neko vrijeme rektor centralnog sjemeništa u Pešti i ondje nauči spajati nacionalni otpor protiv germanizacije s programom svjetskoga slobodoumlja i pučkog prosvjećenja. God. 1794. kupi i uredi svoju tiskaru, u kojoj izilaze nekoliko decenija hrvatske knjige u smjeru pučkoga prosvjećenja i pseudoklasicizma. Vrhovac bijaše u vezi s učenim Dubrovčanima (Đurom Ferićem, Sladićem-Dolčijem), s Dalmatincima (Ivanom Pavlovićem Lučićem), s češkim filologom Josipom Dobrovským, sa slovenskim filologom Bartolom Kopitarom, sa srpskim episkopom Stevanom Stratimirovićem i dopisivaše s njima o unapređivanju slavenske literature. Biskup nastoji da sakupi u Zagrebu što obilniju slavensku knjižnicu, a god. 1813. izdaje glasovitu okružnicu, u kojoj poziva svećenstvo, da kupe hrvatske i slavonske riječi, pjesme i štampane knjige, ne bi li se time usavršio jezik. Tim je naročito ponukao Tomu Mikloušića na rad oko izdavanja starijih kajkavskih djela i kanonika Marka Mahanovića, da napiše latinsku raspravu o pravopisu i književnosti.

Osim biskupa Vrhovca bijaše drugi stup prosvjećivanja u Hrvatskoj Nikola pl. Škrlec Lomnički (1731. do

[11] D. Prohaska, Revizije iz povijesti književnosti, Školski Vjesnik 16, Sarajevo 1909.

[12] B. Drechsler, Slavonska književnost. Zagreb 1907., 68.—91. — M. Ogrizović, Kako je Emerik Pavić preveo Kačićev Razgovor ugodni. Nast. Vjesnik XII. 457., 581.

[13] M. Mesić, O Krčeliću i njegovih Annuah. Rad. 32. — Korespondencija Krčelićeva, Starine 8. — F. Šišić, Baltazar Adam Krčelić. Vijenac 1902. 744.—755.

[14] V. Deželić, Maksimilijan Vrhovac (1752.—1827.). Zagreb 1904.

1799.).[15] Kao savjetnik novo osnovanoga namjesničkog vijeća za Hrvatsku otvara on prvu kraljevsku akademiju znanosti u Zagrebu (1776.), imenuje profesore i otvara tako novo doba prosvjete, nezavisno o crkvi. U tome duhu reformuje i gimnazije. Budući da je germanizacija Josipa II. zaprijetila Hrvatskoj odnarođenjem, predloži Škrlec iza smrti Josipa II. (1790.) hrvatskoj vlasteli, »da se nerazrešljivom vezom sjedine s Ugarskom«. Ali kad su Madžari pošli za primjerom Josipa II. te stali tražiti, da Hrvati uvedu u škole madžarski jezik, Škrlec je opet ustao na obranu latinskog jezika, koji bijaše tada u Hrvatskoj jezik škole i javnosti. Napisao je on dva znamenita financijska spisa o gospodarstvu Ugarske i Hrvatske (vidi Trgovačka čitanka st. 58.—62.).

Prosvijećena drama.[16] U novome reformiranom sjemeništu zagrebačkom nijesu se odgojitelji žacali, da mjesto dosadašnjih svetačkih, mitologijskih i historijskih drama isusovačkih stave na daske prerađene drame njemačkih slobodoumnih prosvjetitelja. Prerađivači su nepoznati, a djela neizdana, ali bilješke na rukopisima kazuju, da su se s uspjehom prikazivala pred građanstvom. Prikazivale se tako preradbe moralnoprosvjetnih drama njemačkih pisaca: Karla Eckartshausena, Augusta Kotzebuea, Wilhelma Ifflanda, Aloisa grofa Brühla i Christiana Heinricha Spiessa. Eckartshausenove drame: Pravdenić i Poštenčić (1792.). Kukolj med pšenicom (1794.) i Krivi sud zverhu stališa i poroda (1821.) imaju namjeru, da slave kralja, koji kroji pravdu nepoštenima, da žigošu neuke i lijene činovnike i da dadu prosvijećeni pojam o vjeri i slobodoumnosti, o ljubavi prema bližnjemu i prijateljstvu. — Od Kotzebuea prerađene su: Papiga iliti Krepost (1797.), Ljudih merzenje i detinska pokora (1800.), Černi sužnji (1800.), Nazloba med bratmi (1800.), Gluhonemi (1802.), Plaća istine (1822.) i mnoge druge. Kotzebue je u to doba najpoznatiji dramatik njemački, poznatiji od Schillera i Goethea. Njegove drame odlikuju se ganutljivošću, lažnom moralnošću i namještenom psihologijom. Ifflandove drame: Dužnost službe (1798.), Kaj je preveć ni s kruhom dobro (1799.), Poslenović i njegov sin (1809.) ističu dužnost i marljivost. Slične su drame ostalih njemačkih pisaca. Te drame prikazivahu u bogoslovskom sjemeništu klerici zagrebački, pa su stoga prerađivači morali da ih udese tako, da u njima ne dolazi nijedno žensko lice, a drugo, da te

[15] D. Prohaska, Agrarna politika Nikole Škrlca de Lomnica (g. 1791.). Gospodarska smotra 1914., 77.—85.
[16] N. Andrić, Izvori starih kajkavskih drama. Zagreb 1901.

drame protestantskih pisaca njemačkih nigdje ne povrijede vjerske osjećaje katolika. Nepoznati su izvori nekim vrlo popularnim kajkavskim preradbama: Misli-Bolesnik (1803.), Barun Tamburlanović (1807.), Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov (1823.) i Porušenje bludnosti po spametnom selskom plebanušu vučinjeno (1807.).

Prosvijećeni pisci:

1. **Tit Brezovački** (1754.—1805.). Bio je ekspavlin, Zagrepčanin. On još nije sasvim shvatio nove prosvjetne težnje, ali već žigoše poroke i predsude, društvenu razliku, naročito vlastelu, a slavi znanje, makar i u vrlo naivnom obliku, napisavši dramu **Matijaš Grabancijaš dijak** (1804.).[17] O Grabancijašu dijaku priča narod hrvatski čudesa od mudrosti i vještine, on im je, što čarobnjak Faust Nijemcima. Brezovački je napisao i neizvornu tragediju Sv. Aleksij (1786.).

To je najbolji kajkavski pisac. U Grabancijašu dijaku širi on ekonomske reforme Nikole Škrlca i hvali svaki domorodni rad. Poznavao je Kačića i isticao slavenstvo uz hrvatstvo. Jezik mu je karakterističan za stari Zagreb. Premda su mu težnje donekle crkvene i protuprosvjetne, ipak je Brezovački najduhovitiji kritik suvremenoga mu društva.

2. **Matija Jandrić** (1776.—1828.) preradio je prosvijećenu dramu Karla Goldonija, znamenitoga mletačkog pisca komedija, Il vero amico u Ljubomirović ili priatel pravi (izdao Mikloušić 1821.). Pravi prijatelj je onaj, koji i svoju ljubav žrtvuje za prijatelja.

3. **Antun Vranić**[18] napisao je preradbu najznačajnijega prosvijećenog romana: Robinson mlađi (1796.).

4. **Josip Matijević** prevede Genovevu 1808.

5. **Jakov Lovrenčić** napisa razumne savjete ljudima: Kratka dobreh držanj pripovedanja (1824.), igrokaz po Kotzebueu Rodbinstvo i prema njemačkom Tillu Eulenspiegelu zbornik anegdota o Petrici Kerempuhu »iliti čini i življenje človeka prokšenoga« (1834.). Petrica izvodi »copernske sleparije«, da pouči praznovjerne i da kazni previjance. To je satira na suvremene staleže.

6. **Juraj Paulinić** prevede s madžarskoga roman Zriny Miklouš, (a izda ga Tomo Miklošić 1833.). Dva Nijemca, jedan plemenitoga, a drugi zla srca, ljube plemenitu Madžaricu Juditu Iljefalvi. Vidi se u njima »viteško prijateljstvo i ostalih krepostih pelde«. Govori se o srcu i sreći i o čovječnosti, »ako si Turčin, človek vendar (ipak) jesi«. Te misli prosvjećenja stavljaju se u usta vitezovima, koji se kupe oko Zrinskoga.

[17] D. Prohaska, Komedija staroga Zagreba. Nastavni Vjesnik (1916.).
[18] Đ. Šurmin, Pabirci po kajkavskoj književnosti. Vijenac 1894. od br. 3.—7.

7. **Ivan Krizmanić** (1766.—1852.) prevodi Miltonov Izgubljeni raj, ali ga ne izdaje. On je za preporoda župnik u Mariji Bistrici i prima gostoljubivo Stanka Vraza i druge Ilirce. On je »posljednji zagorski abbè«.[19]

8. **Tomo Mikloušić** (1767.—1833.)[20]

Život. Rodio se u Jastrebarskom. Učio je gimnaziju u Zagrebu, teologiju u Pešti. Neko je vrijeme učitelj vjere u pučkim školama (1790.), onda profesor gramatike i predavač poetike (1801.) u gimnaziji u Zagrebu. Zatim dobije župu Pušću (1805.), onda Stenjevec, napokon Jastrebarsko. Davao je J. Šafariku građu za pregled jugoslavenske književnosti. Svoju književnu ostavštinu ostavi sinovcu Ignjatu Kristijanoviću. Umr'o je u Jastrebarskom.

Djela. Njegov je izvorni rad vrlo neznatan. Napisao je jedan igrokaz Imenoslavnik rečnopesmen (1791.). Zatim je ispjevao prigodne pjesme napose izdane u prilogu zagrebačkim i varaždinskim kalendarima i njemačkom časopisu Luna, koji je izlazio u Zagrebu 1826.—1829. Složio je kao neki poučni zbornik Izbor dugovanj (1821.), u kojemu ima historije, gospodarstva i literature. Sav ostali rad je prijevodan i izdavalački. Preveo je gramatiku nekog Alvarija (1796.), Svete Evangeliume (1819.), propovijedi, molitvenu knjižicu (1828.) i druge stvari za školu i crkvu. Na poziv oblasti prevodio je gospodarske brošure o upotrebi »krumpera«, o kugi, o držanju družine i drugim stvarima s njemačkoga i latinskoga, napokon je izdao kajkavske drame, što se prikazivahu u bogoslovnom sjemeništu, Matije Jandrića, Tita Brezovačkoga i neke bezimene, a s njemačkoga je preveo alegoriju Huta pri Savi (1822.) i izdao roman (prijevod) Jurja Paulinića.

Književna značajka. Mikloušić je pravi prosvijećeni pučki svećenik po programu Josipa II. i biskupa Vrhovca. To, što je on učinio, tražilo se u ono doba od svakoga župnika. U sjemeništu se predavalo na pobudu zagrebačkog župana Nikole Škrlca gospodarstvo. Zato vidimo, da Mikloušić prevodi gospodarske spise. On je uopće shvatao književnost samo kao pouku, kao korisno sredstvo prosvjete. Poezije u njega nema ni najmanje. Sav njegov izvorni književni rad je panegiričan, u slavu caru, biskupu, velikoj gospodi, u duhu apsolutizma. Pjesnik hvali prosvjetne zasluge tih ljudi, služi se alegorijom, pseudoklasičkim sredstvima.

8. **Ignacije Kristijanović** (1796.—1884.).[21]

Život. Rodio se u Zagrebu. Prošavši propisane škole, a naučivši najviše u svojega ujaka Tome Mikloušića, primi mjesto kapelana u župi sv. Marka u Zagrebu. Od g. 1831. duhovnik je biskupskog sjemeništa, a od g. 1834. župnik u Kapeli kod Bjelovara.

[19] V. Dukat, Miltonov »Paradise lost« u kajkavskom prijevodu Krizmanićevu. Nastavni Vjesnik 10., 281—292. i 419.—432. — Isti, Život i književni rad Ivana Krizmanića, Rad 191. — Isti, Krizmanićev prijevod »Izgubljenoga raja«, Građa 8.

[20] I. Kukuljević, Toma Mikloušić i Ignjat Kristijanović. Arkiv za jugoslavjansku povjesnicu 12.

[21] Đ. Šurmin, Hrvatski preporod I., 74.—77.

Djela. Napisao je prijevod francuskog romana Telemacha, koji je ostao u rukopisu. Nabožne su mu stvari: Način svigdar zadovoljnomu biti, prijevod s francuskoga, Varaždin 1826.; — Pomoćnik betegujućeh (bolesnih), Zagreb 1832.; — propovijedi: Blagorečja, Zagreb 1830. Napokon je izdavao kalendar: Danica zagrebečka (1834.—1850.).

Književna značajka. Taj vjerni učenik Mikloušićev poznat je u našoj književnosti kao protivnik jedinstvenoga književnog jezika (narječja štokavskog). Budući da gledaše na književnost samo sa stajališta pučkog prosvjećenja, a narodnog određenja joj nije vidio, nije mogao privoljeti štokavštini, jer je tobože kajkavski puk ne razumije. Stoga je izdavao protiv Gajeve »Danice ilirske« svoju »Danicu zagrebečku«. Na ustuk Gaju i na poticaj svoga prijatelja Bartola Kopitara izdade g. 1837. njemačkim jezikom i Gramatiku kajkavskoga narječja.

4. Prosvjećenje u Slavoniji.

Društvena osnova. Iza izgona Turaka razdijeli se Slavonija u dva kraja, u granicu i u županije ili spahiluk. Granica uz Savu stajaše pod vojničkom upravom, i seljak joj se diže pravno i gospodarski u okviru vojničkoga reda. U spahiluku uz Dravu seljak kmetuje vlasteli, tuđincima, koji kupiše za neznatnu otkupninu zemlju iza Turaka. Kmet je zaostao za graničarom. Otkako Marija Terezija (1740.—1780.) traži od časnika osim vojničke obrazovanosti i rada, još i gospodarske i učiteljske sposobnosti, graničar je neposredni gojenac prosvijećene apsolutističke vlade bečke. Naročito se graničar prosvjetljuje za cara Josipa II., koji nepoznat obilazi po svojem »carstvu«, a lično dolazi i u granicu. I franjevac se graničarski razlikuje od franjevca u županijama. Onaj iz granice je napredniji, dok se ovaj u spahiluku opire prosvjećenju. Na županijske franjevce utječu isusovci, koji predaju u gimnazijama u Osijeku i Požegi. Antun Kanižlić svojim radom ide u tu sredinu i suvisi s davno minulim vremenima. Njihovi su učenici dobri pseudoklasici, dok iz granice izilaze dobri prosvjetitelji.

Pisci.

1. Matija Antun Reljković (1732.—1798.).

Život.[22] Rodio se u selu Svinjaru (danas Davor) na Savi. Otac mu bješe krajiški kapetan. Školu je polazio u cerničkom manastiru, nastavio je u Ugarskoj, ne zna se, da li u Budimu. Sa šesnaest godina stupi u vojsku i

[22] A. Filipović-Heldentalski, Kratki napis života prividnoga gosp. M. A. Reljkovića u 3. izdanju Satira. Osijek 1822. M. Senečović, Djela M. A. Reljkovića. — T. Matić, Djela Matije Antuna Reljkovića. (Stari pisci hrvatski 23.) Zagreb 1916.

sa svojom brodskom pukovnijom polazi u rat u Prusku (1756.). Kod Vratislave ga zarobiše i odvedoše u Frankfurt na Odri. U dokolici nauči među Nijemcima njemački i francuski, upozna se s prosvijećenim namjerama Fridrikova vremena. Zatim se vraća u Dresden carskoj vojsci i bori se kod Torgaua i Maksena, a u Dresdenu izdaje svoga Satira. Iza rata se povrati u Slavoniju, postaje satnikom u brodskoj pukovniji. Napokon bude odlikovan plemstvom »von Ehrendorf«. Posljednjih godina živi kod sina, župnika u Vinkovcima, gdje i umre.

Djela. Glavno je Reljkovićevo djelo **Satir iliti divji čovik** (Dresden 1762.). Drugo prošireno izdanje izišlo u Osijeku 1779.[23] Zatim je Nova slavonska i nimačka gramatika (Zagreb, 1767.). — Prijevodi su: Prava i pomnjivo ispisana ovčarnica (1776.), Postanak naravne pravice (1794.) i Nek je svašta ili sabranje pametnih riči (1795.). Po smrti su izašle: Ezopove fabule za slavonsku u skulu hodeću dicu. (Osijek 1804.).

Satir. Tu se u desetercima niže slika za slikom o Slavoncu, kako je bijedan i žalostan u neznanju, lijenosti i lakoumnosti. Porocima Slavončevim pravi je razlog u tome, što u njega nema pravih škola. Mnogo su skrivili Turci, jer loše navike slavonske: sijelo, prelo, kolo i drugo jesu »turske skule«. — Neki svećenici zabaviše Reljkoviću, što se on, časnik, dao na knjigu, na koju su dosada jedini svećenici imali pravo, pa čak i na to, da poučava narod rečenicama iz sv. Pisma. Franjevac Đuro Rapić, profesor filozofije i teologije u Đakovu, da prekori Reljkovića, izda običan nauk kršćanski pod polemičkim natpisom: »Satir ili divji čovik u nauku kršćanskom ubavistit, uputit i pokrstit« (1766.) i stavi iza natpisa na prvu stranu knjige sliku, koja prikazuje svećenika, kako uči vojničko lice nauku kršćanskom. I neki drugi zamjerahu Reljkoviću, ali im je Reljković odgovorio, da je već bilo većih junaka i vojnika, koji su pisali znatnije stvari. Svoj odgovor iznosi Reljković u drugom izdanju Satira, koji je nadopunio novim dijelovima. Dok je u prvom izdanju opisano svako zlo, u drugome se nalaze pohvale radi napretka, što se u Slavonca pokazao u posljednje vrijeme.

Književna značajka. Pod utjecajem Kačićevim Reljković je odabrao rimovani deseterac, da njime poučava narod. Poezije nema u njega nikakove, on sve shvaća i prikazuje razumom. A razum njegov osuđuje i kolo i narodne pjesme i sve, što ima biljeg neprosvijećenosti. Kritika je Reljkovićeva, kad sudimo s poznijega narodnoga stajališta, slabo osnovana, ali ona se primila Slavonca tako, te je on prigrlio Satira, pa je još i u 19. vijeku došlo do više novih izdanja toga djela.

[23] D. Bogdanović, Matije Antuna Reljkovića Satir iliti divji čovik. Književna izdanja Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora, Knj. 3. Zagreb 1909.

Nasljednici Reljkovićevi.

1. Vid Došen (1720.—1778.).

Bio je rodom iz Tribanâ u Dalmaciji, svećenik zagrebačke biskupije, župnik u Duboviku u brodskoj graničarskoj pukovniji.

Djela. Jeka planine, koja na pisme Satira i tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara, Zagreb 1767. — Aždaja sedmoglava bojnim kopljem udarena. Zagreb 1768.

Književna značajka. Došen je stariji od Reljkovića i u njega se prosvjećenje ne pokazuje u dosta jakoj mjeri, ali tim, što piše Jeku planine kao neku obranu Reljkovićeva Satira i što u svojoj Aždaji, inače propovijedi u stihovima o sedam glavnih grijeha, ističe razum i narav, on pripada krugu prosvijećenih pisaca.

2. Adam Tadija Blagojević.

Život. Rodio se u Valpovu. Bijaše pisar i kancelist kod c. kr. ilirskoga dvorskog poslaništva i zdravstvenog odbora od g. 1773.

Djela. Pjesnik-putnik nikoji događaji pervo i posli puta Josipa II. u Slavoniju (Beč 1771.). — Kinki, nikoji kokinkinezianski događaji drugima zemljam hasnoviti, preveo s francuskoga (Beč 1771.). — Iskušani nauk, kako se ovce... uzdržati mogu, preveo s njemačkoga (Požun 1774.).

Književna značajka. U neposrednoj blizini jozefinizma na dvoru Josipa II. smatrao je Blagojević jedinim sadržajem književnosti hasnovitost (korist).

3. Josip Stjepan Reljković (1754.—1801.).

Bio je svećenik i profesor, zatim župnik u Vinkovcima.

Napisao je djelo Kućnik (Osijek 1796.), poučnu knjigu o gospodarstvu, razdijeljen u 12 mjeseci, prema sličnoj knjizi nekoga njemačkoga pisca.[24]

4. Martin Pustaić (umr'o oko 1818.).

Postigao je čast majora u brodskoj pukovniji, a umr'o u Cerni. Njegov je prijevod s njemačkoga: Indijanski mudroznanac od Engleza Chesterfielda (1813). Tu je knjigu izdao Marijan Jaić (Budim 1825.).

Iz popisa pretplatnika vidjeti je, da su takove stvari još g. 1825. čitali župnici i parosi, franjevci i građani, a i ostala gospoda.

5. Adam Filipović od Heldentala (1792.—1871.).[25]

Život. Rodio se u Kopanici od porodice, koja do oslobođenja Slavonije bijaše muslimanska i begovska. Bio je kapelan u Vrbici, onda u Osijeku, a u Đakovu duhovnik sjemeništa. Od g. 1832. do smrti živi kao župnik u Gorjanu. Provodio je život asketa.

[24] S. Tropsch, Uzori Reljkovićevu »Kućniku«. Rad 145.
[25] V. Dukat, Književno-prosvjetni rad Adama Filipovića Heldentalskoga. Rad 203. (1914.).

Djela. On se uči književnosti u Reljkovića, izdaje najprije njegova Satira (III. izd. 1822.) i piše mu životopis. Onda i sam piše prigodne i prosvjetne knjige: 1. Razgovor priprosti iliti vrtljar s povrtaljem se razgovara (Osijek 1822.) i Život velikoga biskupa Antuna Mandića (Pečuh 1833.). — Zatim izdaje Kalendar slavonski od 1822.—1871. U njemu su različite njegove pjesme duhovne, prosvjetne i domoljubne. U rukopisu ostadoše propovijedi, pjesme, domaći ljekar, a bilo je i drama: Skenderbeg, požeški, tragedija, Rimljani u Slavoniji i drugo.

Književna značajka. Filipović hoće da bude narodu koristan pa upotrebljava stihove i dramatski razgovor, da ga pouči o vrtlarstvu, o njegovu biskupu, o prošlosti Slavonije, uzima životinjske basne, da satiričkim načinom odvrati puk od kojekakovih mana. Za narodnoga preporoda miješa se u Filipovićev rad novi osjećaj: »ljubav k domovini i slavjanstvu«. Tehnika njegova stiha je slaba, jer se u njemu ne podudara naglas u srokovima. Uopće nema Filipović razumijevanja za ljepote ritmičke. Njegov je stih više odbrojen negoli otpjevan pa nije mogao pored novog stihotvorstva da stekne mjesta. Filipović je prihvatio Gajev pravopis, i tako on stoji na razmeđu dviju epoha kao posljednji prosvjetitelj Slavonije.

Pseudoklasici.

1. Matija Petar Katančić (1750.—1825.)[26]

Život.[26] Rodio se u Valpovu. Zaredivši se za franjevca (1775.) slušao je u Budimu predavanja Szerdahelyija o estetici, onda postaje profesorom humanističkih predmeta u Osijeku, zatim u Zgarebu, i u istome predmetu u peštanskoj univerzi. Od god. 1809.—1822. povuče se u ćeliju franjevačkog samostana u Budimu i prevodi stari zavjet. — Posljednje godine ostavlja ćeliju, još samo da udahne svježega zraka.

Djela. Izdao je pjesme: Poskočnica Pana i Thalie na Cernomu Brdu. Osijek 1788. — Glasak Ljubice Vile šusmke k sestri Milici u gori zelenoj niže grada Samobora. Zagreb 1790. i zbirku pjesama latinskih i hrvatskih: **Fructus auctumnales** (Jesenski plodovi) Zagreb 1794. — Od latinskih njegovih djela o historiji, geografiji i jeziku ilirskom samo su neka izdana, a veći ih je dio u rukopisima Jugoslav. akademije.

Književna značajka. Katančić je iza Kanižlića jedini slavonski pjesnik. On ima estetskoga smisla, renesansnu obrazovanost, poznaje suvremenu pseudoklasičku književnost i njenu teoriju i razumije poeziju drevnoga mitologijskoga i idilskoga klasicizma. On prvi razmišlja o našoj i klasičkoj metrici pa slaže uzorke različitih umjetničkih strofa. Stilizuje prema Horaciju ode prijateljima, a pjevajući ekloge i rustikalije (seljančice) slavonske nasljeduje narodnu pjesmu. U kolu i u običajima, u pjesmi i u govoru južnoslavenskom vidi tragove klasičke starine. Zbog toga protestira protiv

[26] F. Rački, Matija Petar Katančić, Vijenac 1881. — F. Maixner, Pastirski razgovori u Katančićevih »Fructus auctumnales«. Rad 65.

Reljkovićeve satire na kolo. Nije protivnik prosvjećivanja, niti reakcionarac, što više cijenjen je kao naučnjak i suradnik suvremenih prosvjetitelja, ali on je po svome značaju aristokrat i renesansni čovjek, kojega boli gruba praktičnost savremenih pučkih stihotvoraca i prosvjetitelja.

2. Joso Krmpotić (između 1750.—1797.).[27]

On je svećenik u ličkoj granici. Kao član odbora, koji u Beču raspravljaše o uređenju pravopisa, pristaša je slavonskog pravopisa.

Djela. Radost Slavonije nad g. grofom Jankovićem od Daruvara. Beč 1787. — Katarine II. i Jose II. put u Krim. Beč 1788.

Književna značajka. Krmpotić se poveo za drugima, naročito njemačkim pjesnicima, koji pjevahu o Katarini II. u klasičkim poredbama, a usto je uzeo Gundulićevu strofu. Suvremenici, Dubrovčanin Stulli i drugi, slavili su ga kao prvaka među ilirskim pjesnicima. Stulli mu hvali »bonum ordinem«, dobar poredak (to je po pseudoklasičnoj Boileauovoj poetici osobito znatno), zatim ističe njegove »descriptiones«, opise (to je po Horaciju »ut pictura poesis«). U Krmpotića je naprava i tendencija jača od same poezije.

Pseudonarodni pjesnici.[28]

1. Grgur Čevapović (1786.—1830.).

Život. Rodio se u Bertelovcima u požeškoj županiji. Gimnaziju je učio u Požegi, a onda stupivši u franjevački red (1802.) postigao je čast doktora filozofije i bio provincijalom reda (1821.—1824. i 1827.—1830.). Umr'o je u Budimu.

Djelo. Josip, sin Jakoba patriarke u narodnoj igri prikazan od učenika vukovarskih. Budim 1820.

Književna značajka. Djelo mu ima značenje metričko. Čevapović ne pazi na »članke« ili stope, kako bi htio Katančić, već pjeva narodnim desetercem.[29] »Mi za članke ne marimo, znajte«. Ali inače ima o poeziji predodžbe renesansnoga čovjeka. On je smjesa prosvijećenog i pseudoklasičnog pisca bez određene književne namjere.

Nekoliko je pjesnika nasljedovalo Kačića. Oni su pjevali junačke događaje stihovima »Razgovora ugodnoga«.

1. **Josip Pavišević** (1734.—1803.). On izda pod psedonimom Ivan Zaničić: Kratkopis poglavitih dogođaja sadašnje vojske među Marijom Terezijom i Fridrikom IV. Pešta. 1762. — 2. **Emerika Pavića** već spomenusmo. — 3. **Šimun Štefanac Slunjanin** pjeva: Pismu od Ivana Salkovića. Osijek 1780. — 4. **Anton Ivanošić** pjeva »Pjesmu od junaštva viteza Peharnika« i »Od uzeća turske Gradiške« (1789.). — 5. **Vaso Bošnjak**: Ispisanje rata turskoga pod Josipom carem II., početog g. 1787. Osijek 1792.

Književna značajka. Ti se pjesnici služe narodnim stihom i umjetnim srokom, književnim znanjem i pučkim reali-

[27] I. Scherzer: Joso Krmpotić Ličanin. Nastavni Vjesnik II. — Konst. Draganić, Joso Krmpotić Leben und Werke. Archiv f. sl. Ph. 24, 409.
[28] B. Drechsler, Slavonska književnost. Str. 81., 84., 87.
[29] Đ. Grubor, Grgur Čevapović u Danici Ilirskoj 1836. Nast. Vjesnik, XV. (1906.) 188.

zmom, da proslave vojničku hrabrost. Njima je kao i Kačiću glavna stvar sadržaj i tendencija, a oblik je sporedan. Duh narodne pjesme, ljepota njena ne zanima ih, narodni im je stih sredstvo, da njime populariziraju neke nauke i pouke. Svi oni pišu ikavskim govorom.

Opći pogled na prosvjećenje u svim hrvatskim krajevima. Prosvjećenje nije urodilo u svim hrv. krajevima jednakim plodom. Ondje, gdje je društvo bilo visoko obrazovano, u Dubrovniku, očituje se prosvjećivanje tek u racionalnom shvaćanju književnosti i u društvenoj satiri, pa u poetizovanju naroda na način vlasteoski (Molièrova komedija, Gvozdenica, Bruerović) pa u historijskim i filozofskim djelima (Appendini, Bošković). U Dalmaciji, gdje vojuje protiv svakog prosvjećenja naroda mletačka vlast i isusovačka crkva, očituje se novi duh prosvjete prikriveno u obliku hvalospjeva stare viteške slave slovinske i duždeve moći (Kačić), u Hrvatskoj razvija se kalendarska i gospodarska književnost (Mikloušić, Kristijanović), a usto i prosvijećena drama, premda vrlo osakaćena (kajkavska drama u sjemeništu zagrebačkom, Tit Brezovački). Najslobodnija je prosvjeta u Slavoniji, jer je tamo izravno potpomaže carski dvor, koji vlada vojničkom granicom (Reljković i nasljedovatelji). Na dvoru se javlja i slavonski pseudoklasik (Krmpotić), od svih je najbolji književnik Matija Petar Katančić. U Slavoniji imamo i velik broj Kačićevih nasljedovatelja, koji pjevaju za puk o suvremenim događajima (Vaso Bošnjak i dr.). Pseudoklasicizmom prestaje drugo doba, renesansa, jer će pseudonacionalizam pripraviti tlo za novi pravi nacionalizam i time otvoriti novo doba u književnosti.

XIV. Prosvjećenje u Srba.

Društvena osnova. Srbi u monarkiji nijesu mogli u javne službe, ali tim više nagnuše u slobodne pozive, u posao trgovački, prometni i obrtnički. U južnougarskim gradovima i u Pešti bijaše bogat, slobodan srpski stalež. Taj svijet rado primaše prosvijećeno štivo zapadne Evrope. Ali pismeni Srbi drže se čvrsto ruskoslovenskoga jezika. I to je glavna zapreka, zašto prosvijećena književnost ne prodire u šire vrste publike, koja teško razumijeva književni ruskoslovenski jezik.

Pisci.[1]

1. **Pavle Đulinac.**

Život. Bio je časnik i diplomat u ruskom poslanstvu u Beču, ruski konzul u Napulju 1781.). Umr'o je u Beču.

[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti. Beograd 1914., 47.—66.

Djela. Napisao je Kratko v'vedenije v historiju proishoždenija slaveno-serbskoga naroda (Mleci 1765.), a preveo je prosvijećeni francuski roman Velizarije od Marmontela.

Književna značajka. Njegovoj »istoriji« već nije namjera feudalna i lična (kao u Mrnavića, Vitezovića, Brankovića i Petrovića), nego je to knjiga, koja hoće da podigne duh u Srba. Poslužio se djelom Illiricum novum et vetus od Francuza Charlesa Dufresnea. Marmontelov roman preveo je radi »prosvješčenija ljudej«.

2. **Jovan Raić** (1726.—1801.).

Život. Rodio se u Karlovcima, a gimnaziju je svršio u Komoranu i Šoprunu. Ode pješke u Rusiju (1753.) i sluša u Kijevu bogosloviju. Onda ide u Hilandar na Svetoj Gori, vrati se u Karlovce i bude nastavnik u Novom Sadu. Napokon se zaredi i postaje arhimandrit manastira Kovilja.

Djela. Pod utjecajem ruske pseudoklasične poezije ispjeva: Boj zmaja sa orlovi (1791.), o ratu Rusije i Austrije protiv Turske. — Tragedija, sirječ pečalnaja povjest o smrti posljednago Carja serbskoga Uroša Pjatago (Budim 1798.), preradba ruske drame Emanuela Kozačinskog, ruskog učitelja u Karlovcima. — Istorija raznih slavenskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov (Beč 1794.—1795.).

Književna značajka. Iz Raićeve »Istorije« crplo je nekoliko naraštaja svoje znanje o srpskoj prošlosti. On bijaše tako poznat među obrazovanim Srbima kao Kačić među Hrvatima.

3. **Zaharija Stefanović Orfelin** (1726.—1785.)

Život. Rodio se u Vukovaru. Bio je samouk. U mladosti je učiteljevao. U Mlecima uči bakrorez. Onda je činovnik kod karlovačkog mitropolita, pisar kod srpskih vladika u Novom Sadu, Pakracu i Temešvaru. Živi od književnosti i milostinje po srijemskim manastirima. Umr'o je u Novom Sadu.

Djela. Izdavao je duhovne spise za puk. — Pjesme Plač Serbiji i Gorestnij plač slavnija inogda (nekada) Serbiji ispjevao je: prvu narodnim, a drugu rusko-slovenskim jezikom. (Mleci 1761.).

Pripisuje mu se i Pjesn istoričeskaja o bici na Kosovu. — On izdaje prosvijećeni časopis Slaveno-serbskij Magazin (Mleci 1768.), ali samo jedno godište. — Povijesno mu je djelo: Žitije i slavnija djela Gosudarja imperatora Petra Velikago u dvije knjige (Mleci 1772.).

Književna značajka. Orfelin prelazi od duhovne pouke prosvjećenju »na obšču polzu« (na opću korist), i to narodnim jezikom. Slavi Petra Velikoga kao naprednog vladara, kudi lijenost i neznanje kaluđera, ugledao se u izdanja ruske akademije, poznaje Voltaire-a, izdaje kalendare. Kao polihistor vrlo nalikuje na Vitezovića, a podsjeća na nj i stradanjem svojim. On je prethodnik Dositeja Obradovića.

4. **Dositej Obradović** (1742. ili 1743.—1811.).[2]

Život. Rodio se u mjestu Čakovu u Banatu od oca ćurčije (krznara), koji rano umre. Zanijele ga svetačke knjige, i on htjede da pobjegne s jednim kaluđerom u Tursku, no njegov neki rođak dade ga u Temišvar na zanat. Ipak pobjedne odanle u manastir Opovo u Srijemu. God. 1758. zakaluđeri se i zamijeni kršteno ime Dimitrije s Dositejem. Razočaravši se nad životom svojih drugova pobjegne iz Opova preko Osijeka u Zagreb učeći malo uz put latinski. Zaustavi se dulje u sjevernoj Dalmaciji, gdje učiteljevaše u Kninskom Polju, u Golubiću i u manastiru Dragoviću. Putuje na Sv. Goru u manastir Hilandar (1765.) i tamo se razočara nad svetiteljstvom kaluđera. Ode u Smirnu, u Malu Aziju i ostaje tamo u grčkoj visokoj školi tri godine. Na povratku u Dalmaciju zaustavi se u južnoj Albaniji i na Krfu. Opet učiteljuje u Dalmaciji u Plavnom (1770.—1771.) i propovijeda u Skradinu, a onda se zadržava neko vrijeme u Zadru i u Trstu. Odanle dođe u Beč, gdje bijaše srpskih trgovaca, i tamo ostane kao privatni učitelj talijanskog i srpskog jezika šest godina. Zatim učiteljuje u Modri, Karlovcima i u Požunu, pa putuje s jednim ruskim arhimandritom po Italiji (1780.). Iz Livorna ode za učitelja talijanskog jezika na grčki otok Hios. Odanle putuje preko Carigrada i Crnog Mora u Jaš u Rumunjsku, gdje primi učiteljsko mjesto u nekoga rumunjskog arhiepiskopa. Odonud prati svoje učenike u sveučilište u Halle. Tamo skine svećeničko odijelo i upiše se kao đak u filozofiju. God. 1783. prijeđe u sveučilište u Leipzigu. Godine 1784. putuje u Paris i London i vraća se preko Njemačke u Beč (g. 1785.—1787.), gdje opet daje satove iz francuskog i talijanskog jezika. U to vrijeme pohodi Simeuna Zorića ruskog generala Srbina u Šklovu u Rusiji. God. 1788. opet se nalazi u Leipzigu. God. 1788.—1802. opet je u Beču. Iz Beča se skloni u Trst radi zarade. Kad je g. 1804. čuo o buni u Srbiji, skuplja za nju priloge u Trstu. God. 1806. stigne u Zemun, prijeđe u Bukurešt u stan ruske vojske i s njom dolazi u Beograd, gdje ostaje do svoje smrti. God. 1808. postane upraviteljem svih škola u Srbiji, tajnik i savjetnik Karađorđev, a g. 1811. ministar prosvjete. Te je godine i umr'o.

Dositej je u Leipzigu izdao prvi svoj sastavak Ljubezni Haralampije (1783.). To je poziv na pretplatu za Sovjete Zdravago Razuma. Mjesto objavljenih »Sovjeta« izda svoje najbolje djelo: **Život i priključenija** Dimitrija Obradovića, narečenoga u kaluđerstvu Dositeja. — Sovjete izda god. 1784. kao i prijevod s njemačkoga Slovo poučiteljno gospodina Georgija Joakima Colikofera.

[2] J. Skerlić, Istorija srpske književnosti 72.—101.

God. 1788. izašle su u Leipzigu Ezopove i pročih raznih basnoslovcev Basne. U toj je knjizi na kraju drugi dio autobiografije i prijevoda s engleskoga. — U Beču je izašla Pesma na vzjatije Belgrada (1789.) i Sobranije raznih nravoučitelnih veščej v polzu i uveselenije (1793.). — U Mlecima izađe Etika ili filozofija naravoučitelna, zatim Pesna na insurekciju Serbjanom (1804.) i Stihi na novi god. (1808). — Poslije smrti izdana su mu djela, koja ostadoše u rukopisu, a napisana su još u Dalmaciji. To su: Mezimac (Budim 1818.), Hristoitija (Budim 1826.), Prvenac, Ižica ili Dositejeva Bukvica (Karlovac 1830.) i Pisma, prikupio ih Đorđe Magarašević (Budim 1829.).

Književna značajka. Dositej Obradović daje smjer cijeloj srpskoj književnosti za četvrt stoljeća. Dugo se ona ne može oteti prosvjetiteljskom sadržaju. Ali nesamo književni smjer, nego i ono, što je lično u Dositeja, njegov jezik, njegov stil prelazi drugima u naslijeđe. Njega čitaju i katolici, a Ljudevit Gaj vadi primjere iz njegovih djela za Danicu.

Dositej bijaše vrlo slab stihotvorac kao većina prosvjetitelja. Njegova se poezija očituje u razumnoj prozi. On je za svoje doba u Srba čovjek najširega svjetskoga pogleda i najdubljih ljudskih osjećaja, veliki znalac ljudi i naroda, neobičan ispitivač svoje savjesti. Strastveno je čitao, a što je pročitao, bijaše mu doživljaj, po kojemu upravljaše svoj život. Njega zanima život više od literature. Čita, da sebi nađe savjeta u životu. Muči ga pitanje, kako valja živjeti. Proučava stoga Rousseaua, Fenelona, Marmontela, Lafontainea, Labryerea, Molièrea, Lesagea, Gozzija i Soavija, Colikofera, Lessinga i Edisonov časopis Spectator. I sve više dozrijevaju u njemu ideali suvremenih slobodnih zidara.[3] Svaka je vjera njemu dobra, ako je dobar onaj, koji je ispovijeda. Zakon razuma i savjest pute čovjeka »na blagodetelj«, krepost ga ukrašava, a »ljubav je društva i prijateljstva — slatka stvar, slatko ime, slatko spominjanje«. U Dositeja je jaka sklonost k čuvstvovanju. Govori od srca i srdačno. S racionalizmom (razumničanjem) njegova vijeka spaja se u njega sentimentalnost suvremenoga pijetizma i pobožnost srca. Pun je nježnosti i sladosti. Kritika mu nije nikada oštra, već umiljata, očinska, gotovo plačna. Dositeja može da gane prijateljstvo, ljudskost, prosvjeta do suza. Blažen je, sretan i zahvalan čovječanstvu, što se razvilo do takova prosvjećenja. Takovo se raspoloženje nalazi u engleskom romanu, u plačljivoj komediji (comedie larmoyante), u časopisima i pismima, biografijama 18. stoljeća, ali u Dositeja ima ono lične istine. Dositej se razlikuje od svih naših prosvjetitelja time, što manje od njih misli o gospodarskoj prosvjeti, a više o duhovnoj,

[3] D. Prohaska, Jedan njemački ugled Dositeja Obradovića. Srpski književni glasnik. Beograd 1912. XXVIII., 522.

i drugo, što manje cijeni razum od srca. — Zato je Dositej morao da mnogo uzima ruskih riječi za takova nutarnja duševna stanja, za koja nije nalazio srpskih riječi. Inače je njegov jezik narodan i jasan, stil mu je bogat, širok, »blagoglagoljiv«. U Dositeja je nada sve razvita ljubav k srpstvu, naročito omladini, ali ni on ne cijeni narodne pjesme i običaje srpske, jer osjeća, da su one kazaljka primitivnoga stanja. — Hrvati, Bugari i Rumunji čitali su, prevodili i nanovo izdavali njegova djela.

Dositejevi suvremenici. Za Josipa II. razvila se i Pešta kao jako njemačko kulturno središte. Tamo izlažahu njemački časopisi s prosviješćenim namjerama i prijazni svim narodnostima Ugarske. Naročito se istaknuo Ludvig von Schedius, koji izdavaše Zeitschrift von und für Ungarn (1802.). Njegov časopis donosi članke iz povijesti, zemljopisa i književnosti, a s pažnjom prati također hrvatsku i srpsku književnost iznoseći pohvalne članke i nekrologe o našim piscima. Duh Herderova humaniteta provijava tim djelom. Dok je Dositej crpao na prvim izvorima, saznavali su njegovi suvremenici u Ugarskoj suvremene književne težnje preko Pešte i Beča.

Pisci.[4] Jovan Muškatirović izdaje narodne poslovice pouke radi. Aleksije Vezilić piše popularne rasprave protiv praznovjerja. Emanuilo Janković prevodi Goldonijeve Trgovce i Engelovu dramu Blagorodni sin. Gligorije Trlajić piše moralnu pripovijetku pod utjecajem njemačkoga pisca Nikolaia, pjeva idilu o krasoti prirode i prevodi Fenelonova Telemaka. Atanasije Stojković piše romane u klasičkoj odori, a s pedagoškom namjerom.

Između njih se najviše ističe:

Pavle Solarić (1781.—1821.).[5]

Život. Rodio se u Velikoj Pisanici (među Viroviticom i Bjelovarom) u Hrvatskoj. Bio je manastirski đak u Fruškoj Gori, poslije korektor u slovenskoj štampariji u Mlecima. Kasnije putuje kao tajnik nekoga engleskog plemića po Italiji i Austriji. Vazda živi u velikoj oskudici, a umr'o je u Mlecima.

Djela. On je izdao u Mlecima Novo graždansko zemle-opisanije, prijevod s njemačkoga. Moralno-prosvjetnog sadržaja su njegovi prijevodi: Ulog uma čelovečeskoga (Mleci 1808.) njemačkog pisca Eckartshausena, Sverh vospitanija k čelovjekoljubiju njemačkog pisca Petra Villaumea, O samosti njem. pisca J. G. Cimmermanna i Mudroljubac indijski engleskog pisca lorda Stanhope Chesterfielda, sva tri g. 1809. u Mlecima. Zlatnaja knižica Talijana Soavija (Mleci 1813.). — U nekim radovima dokazuje rimsko podrijetlo Slavena i Srba: Jeroglyfika (1810.), Rimljani slavenstvovavšiji (Budim 1818.), Istovetnost Skita i Sarmata, dokazana iz pečalij i poslanja pontijski P. Ovidija Nasona (rukopis).

[4] J. Skerlić, Istorija srpske književnosti, 102—111.
[5] N. Andrić, Život i književni rad Pavla Solarića, Rad 150. (1902.).

Književna značajka. Dositije nazivaše Solarića svojim nasljednikom. Bijaše on filolog, etnolog i publicist u smislu prosvjećenja. Od Dositeja se naročito razlikuje nesamostalnošću svojih radova, jakim pravoslavnim tendencijama i polemičkom oštricom protiv katoličkog »papeštva«. Po svojim prosviješćenim težnjama on je polihistor, a djelima filologijsko-historijskim, u kojima traži rimsko podrijetlo Srba, on je pseudonarodnjak i pseudoklasik kao i Katančić. Jezik mu je natrunjen ruskom slovenštinom. Svoju Zlatnuju knižicu naziva rođenom sestrom »Etike« »blagopočivšeg nastavnika« i »sokratičeskog starca Dositija«.

Zajednička značajka prvih prosvjetitelja u Srba. Cijela skupina tih pisaca piše još uvijek nečistim srpskim jezikom, služi se ruskim riječima, oblicima i pravopisom, a u glavnome prevodi s njemačkoga. Iznad njih se izdiže samo Dositej Obradović, jer se on rješava svojom jakom ličnom težnjom na dobro od one zavisnosti, u koju upadahu svi ostali.

XV. Drugi naraštaj srpskih prosvjetitelja.

Društvena osnova.[6] Prvi srpski prosvjetitelji pisali su za učitelje, svećenike i školsku omladinu, drugi nalaze pred sobom već raznovrsnije i šire općinstvo: cijelo građanstvo i naročito ženski obrazovani svijet. Srbi se u Ugarskoj dobro razviše gospodarski, otkada je jozefinizam i njegova tolerancija stala prijati njihovim ekonomskim i prosvjetnim pothvatima. Od velikog značenja bijaše i oslobođenje Srbije (1804. do 1815.), koje dade ugarskim Srbima jaču nacionalnu svijest. U Pešti se otvora neko središte srpske književnosti. Ugledajući se na madžarsku akademiju, koju su madžarski rodoljubi osnovali u Pešti (1825.), srpski rodoljubi, nekoliko imućnih trgovaca i književnik Jovan Hadžić, osnovaše g. 1826. Maticu Srpsku, koja odmah počne izdavati svoj Letopis, list za »rasprostranenije knjižestva i prosveštenija naroda srpskog«. (Izlazi još i danas u Novom Sadu, kamo se Matica Srpska preselila g. 1864.).

Lukijan Mušicki (1777.—1837.).[7]

Život. Rodio se u selu Temerinu u Bačkoj. U Pešti je učio prava i slušao estetiku profesora Schediusa. Zakaluđerio se u Karlovcima, bijaše profesor bogoslovije, arhimandrit manastira Šišatovca, administrator gornjokarlovačke eparhije u Plaškom, a g. 1828. je zavladičen.

Djela. Svoja Stihotvorenija objavljivao je u srpskim listovima i u knjigama. Skupljena djela »Lukiana Mušickog stihotvorenija« izišla su u četiri knjige poslije njegove smrti 1838.—1847.

[6] J. Skerlić, Istorija srpske književnosti, 119.—120.
[7] Isti, 137.—142.

Književna značajka. Napojivši se na Schediusovu vrelu pjeva on po Horaciju i po Klopstocku ode učenim stilom, ruskoslovenskim jezikom i rimskim metrom. U svemu je vrlo nalik na Katančića, tek što je Katančić imao više ukusa i lakšu narodnu formu. Mušicki ima živih književnih veza, a kao vladika sjeća na književnog mecenu, kakav bijaše biskup Vrhovac.

Joakim Vujić (1772.—1847.).[8]

Život. Rodio se u Baji u Bačkoj, svršio prava u Požunu, živi u Zagrebu, Trstu, putuje Italijom, Sredozemnim i Crnim morem, biva u Zemunu i Sent-Andreji, sve kao učitelj i književnik i kazališni ravnatelj. Postaje direktor »knjaževsko-srpskog teatra«. Umr'o je u Beogradu.

Djela. Prevodio je za kazalište Kotzebuea i druge prosviješćene njemačke dramatike. Drame su mu: Fernando i Jarika, Ljubovnaja zavist, Nagraždenije i nakazanije, Slepi miš, Krēštalica i dr. S madžarskog je preveo historijsku dramu pisca Baloga: Serbski Vožd Georgij Petrović (1843.). Napisao je i dva putopisa o svojim putovanjima po Srbiji (1828.) i Rumuniji (1845.).

Književna značajka. Vujić je »slavenoserbski spisatelj«, koji smatra pozornicu za moralnu propovjedaonicu. Isto tako putuje i piše putopise, da poučava narod i čitaoca. On ima o sebi vrlo visoko mišljenje i uvijek ističe veliku razliku između prosvjetitelja i neukoga puka.

Milovan Vidaković (1780.—1841.).[9]

Život. Rodio se u Nemenikućama u beogradskoj oblasti. Roditelji mu prijeđoše u Austriju za austrijsko-turskoga rata. Bio je profesor u Novom Sadu, a najviše je živio od poučavanja u Pešti, gdje i umre.

Djela. Prva su mu djela nabožna: Istorija o prekrasnom Josifu (1805.) i tomu slično. — Glavni mu je rad oko stvaranja srpskoga historijskog romana: Usamljeni Junoša (Budim 1810.), Blagovonij krin cjelomudrenija ljubve libo (ili) stradatelnaja povjest Velimira i Bosiljke (B. 1811.), **Ljubomir u Elizijumu** (B. 1814.), Kasija carica ili traverziran Oktavijan (B. 1827.), Siloan i Milena Serbkinja u Engleskoj (B. 1829.), Ljubezna scena u veselom dvoru Ive Zagorice (B. 1833.), Selim i Mejrima (1839.).

Književna značajka. Fenelonov Telemak i Marmontelov Velizarij, romani, u kojima se prikazuje odgoj mladića, bijahu glavni ugledi Vidakovićevi. U najvećem njegovu romanu Ljubomir u Elizijumu prikazani su stepeni odgoja Svetozara, mladića iz doba cara Dušana. Sentimentalna ljubav, kakovu zamišlja 18. stoljeće, puna viteških djela, napunja te romane lirizmom. Historijska istina posve je zanemarena. Mladić u doba Dušanovo uči fiziku, muziku i francuski. Lica kazuju prosviječene misli 18. vijeka. Vidakovićevi romani čitali su se dugo s velikom nasladom, a naročito omilješe ženskom svijetu.

[8] Isti, 143.—145.
[9] Isti, 145.—150.

Opći pogled na prosvjećenje u Srba. U Srba je ovo doba više tvorilo nego u Hrvata, jer su Srbi tada željniji prosvjete i razvijenije narodne svijesti, što je donosio njihov društveni ustroj. U Srba nema vlastele, koja bi priječila prosvjećenje narodno, a narod, zaostao za zapadnim susjedima, osjeća, da mora mnogo da prione uz obrazovanje, hoće li da stigne, što je propušteno. Glava je novome pokretu prosvjećenja Dositej Obradović, ali tek naredni naraštaj, koji dolazi iza njega, znade da se posluži plodovima Dositejeva rada i da stvara samostalna književna djela u duhu pseudonarodnom i pseudoklasičkom (Mušicki, Vujić, Vidaković).

Opći pogled na hrv. i srp. vlasteosku i pučku književnost renesanse. U drugo se doba hrvatska i srpska književnost jedna od druge udaljila, srpska živjela je svojim odijeljenim životom, jer je najveći dio naroda bio pod turskom vlasti. Hrvatski su krajevi bili rastepeni pod zapadnim vlastima, Dalmacija pod mletačkom, a Hrvatska pod ugarskom. Jedini je Dubrovnik bio slobodan. Narod se dijelio na vlastelu i kmetski puk, pa je imala otuda i književnost obilježje napose vlasteosko i napose pučko.

Istočni srpski krajevi nastavljahu knjigu crkvenu, a zapadni hrvatski krajevi razviše knjigu vlasteosku i pučku. Srpska je knjiga bila pisana još uvijek jezikom crkvenoslavenskim, u 18. stoljeću rusko-slavenskim, potkraj 18. stoljeća već jezikom narodnim (Dositej Obradović). Hrvatska je knjiga bila pisana različitim narječjima i različitim pravopisom.

Vrednija je i veća bila književnost zapadnih hrvatskih krajeva, no ta se književnost nije zvala hrvatska, nego je pisci nazivaju, budući da još nije prodrla svijest o zajedničkom hrvatskom imenu, različitim pokrajinskim imenima. Bosanski, slavonski i dubrovački pisci rijetko zovu svoj jezik hrvatskim, već obično slovinskim, tako i neki Dalmatinci (Kačić).

Cijelo drugo doba vladaše utjecaj talijanske književnosti, a potkraj ga zamjenjivaše utjecaj francuski i njemački. U stilu, u pjesničkom govoru, u tehnici slijedilo je to doba staru klasičku grčku i rimsku književnost, na osnovi koje su se preporodile i zapadne književnosti. Zato se to doba zvalo doba klasičkog preporoda ili renesanse.

Potkraj drugog doba dolažahu u hrvatsku i srpsku književnost nove ideje prosviјećenosti. Mijenjao se književni ukus i mijenjala se zadaća književnosti: ona nije više samo na ukras i zabava vlasteli, već hoće da bude na korist i pouku (Kačić, Reljković, Obradović).

Književnost renesansnog doba uspela se na najvišu umjetničku visinu u Dubrovniku, a njen je najbolji genije Ivan Gundulić. Potkraj 18. stoljeća propada dubrovačka književnost, a težište kulture prenosi se na sjever u Hrvatsku i Srbiju, gdje će u 19. stoljeću procvasti novi preporod, ne više na osnovi klasičnih književnosti, nego na osnovi narodne poezije naše, jedne od najljepših u Evropi.

Treće doba.

Građanska i narodna književnost.

I. Narodni preporod i romantika.

Pojam naroda. Pojam naroda stvorio se na prijelazu 18. i 19. stoljeća u dva smisla. Politički pojam naroda posljedica je francuske revolucije, a umjetnički pojam naroda tvorba je njemačke književne revolucije protiv klasicizma, t. j. romantike. Francuska revolucija otela je političku vlast »staležima i redovima« i dala ju je »trećemu staležu«, građanima i seljacima. Oni, koji vladaju, vladat će odsada voljom naroda, kao narodni službenici. Njemački književni pokret protiv klasicizma ote književniku pravo, da poučava, da »prosvjetljuje« narod tuđim mišljenjem i tuđim oblicima, i pozva da ga se pokori domaćem, narodnom duhu i da se uči od naroda poeziji, moralu, mišljenju, osjećanju i umjetničkom stvaranju. Dva su nova izvora za tu novu umjetnost: živi narod i njegova prošlost. Valja u narodu kupiti narodne umotvorine, riječi, pjesme, poslovice, običaje, i tu građu proučavati, a zatim valja i ono pronaći, što je narod u starini stvorio, ali je s vremenom izgubio, jer se u tome nalazi sačuvan još čistiji narodni duh. Od novih evropskih naroda po mišljenju Nijemaca imali su takovu narodnu umjetnost u srednjem vijeku Romani, koji su stvorili literaturu nezavisnu o klasičkoj, t. j. vitešku poeziju u romancama. Budući da su se novi njemački književnici stali baviti tom poezijom, nazvaše ih romanticima za razliku od klasičara, koji se povođahu za klasičkom književnošću.

Romantika.[1] Romantici suzbijahu u književnosti naročito sve ono, što je pseudoklasicima bilo sveto: vladu razuma, prosvjete, morala, pravilnosti i poštovanja autoriteta, a zahtijevahu naprotiv potpunu slobodu stvaranja, mišljenja i življenja. Tražili su oni od pjesnika mjesto ra-

---

[1] F. Schlegel: Von Wesen der romantischen Poesie, Athenaeum, Berlin 1798. (R. Pinter, Njemačka čitanka za VIII. razred srednjih učilišta. II. izd. Zagreb 1907., 46.—47.). Francuska karakteristika romantike u predgovoru drami Cromwell (1827.) od Victora Hugoa.

zuma — fantaziju, mjesto pravilnosti — samoniklost, mjesto moralnosti — iskrenost, mjesto poštovanja književnih veličina — proučavanje narodnog duha i prirode. Romantik ne pjeva po narudžbi, nego po nagonu svoje prirode, besvijesno, »kao ptica na grani«. A predmetom pjesme nije samo pouka, nego sve, što je ljudsko. Nauke i umjetnosti sjediniše se u jedno; mistika, religija, filozofija, prirodne, historijske i jezikoslovne nauke protkale su proizvode romantičke.

II. Stvaranje srpske narodne književnosti.

Društvena osnova.[1] God. 1804. ustaje srpski narod u Srbiji protiv turskih dahija (zakupnika). Taj se ustanak pretvori u ratove za oslobođenje 1806.—1830. Velike vlasti, naročito Austrija i Rusija, utječu kao pokrovitelji kršćanske raje protiv Turaka. God. 1812. spominju se Srbi prvi put kao politički narod u međunarodnom ugovoru, kojim je sklopljen mir u Bukareštu. Time bijaše svraćen pogled njemačkih romantika na Srbiju, iz koje izilazi i Vuk Stefanović Karadžić.

Vuk Stefanović Karadžić (1787.—1864.).[2]

Život. Rodio se u selu Tršiću u sadašnjem podrinskom okrugu u Srbiji. Kod nekoga pismenog rođaka i u osnovnoj školi u Loznici uči čitati i pisati. G. 1804. postane pisar u četi vojvode Đorđa Ćurčije. Dvije godine uči u Karlovcima, a neko vrijeme u Petrinji u Hrvatskoj. Kasnije ide u Dositejevu Veliku školu u Beogradu (1808.), ali tamo oboli i ostane zauvijek hrom. Tih godina služi u Srbiji kao učitelj, pisar, carinik i sudija. God. 1813. pokore Turci Srbiju, a Vuk prijeđe u Austriju i dođe u Beč. Jedan njegov članak u Novinama Srpskim svrati na se pažnju Bartola Kopitara, učenog slavista, svojim izvornim narodnim jezikom. Kopitar se upozna s Vukom i nagovori ga, da izda srpske narodne pjesme i gramatiku, te ga pouči, kako će to izvršiti. Vuk sam priznaje: »Glavni uzrok, da sam ja danas spisatelj, ostat će dovijeka Kopitar«. Onda Vuk siđe u »donje krajeve«, u južnu Ugarsku i Hrvatsku, da kupi narodne pjesme. God. 1818. oženi se Njemicom i stalno se naseli u Beču. God. 1823. upiše se u sveučilištu u Leipzigu, da uči medicinu, ali nema sredstava, da nastavi nauke. Od god. 1828.—31. opet se nalazi u Srbiji u različnim službama, ali doskora se vrati u Beč. God. 1835. dobije penziju od Srbije i od Rusije. Otada može da se bavi književnošću i da putuje po Dalmaciji, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Putuje usto i u Prag i Berlin. God. 1848. bijaše na slavenskom kongresu u Pragu. G. 1863. svečano mu proslaviše pedesetgodišnjicu književnoga rada. Umre u Beču.

Djela. Godine 1814. izide Karadžićeva **Pismenica** serbskoga jezika po govoru prostoga naroda napisana. I uz nju: Mala prostonarodna slaveno-serbska pesmarica. Već g. 1815. izdaje drugu zbirku Narodnih pjesama (pjesme Tešana Podrugovića i

[1] J. Skerlić, Istorija srpske književnosti, 120.—137.
[2] Isti, 239.—275.

Filipa Višnjića). Od 1823.—1824. izlazi u Leipzigu drugo izdanje umnoženo i rašireno u 4 knjige. Uz prvu knjigu toga izdanja nalazi se Karadžićev opći pogled na srpsku narodnu poeziju. Treće izdanje znatno je prošireno, izašlo je u 6 knjiga od g. 1841.—1866. Sve, što je Vuk sam izdao, i ono, što se našlo iza smrti njegove, izdala je Kr. srpska akademija u četvrtom ili državnom izdanju od god. 1891. do danas u deset knjiga. — Uporedo kupi Vuk i narodne pripovijetke i izdaje Narodne srpske pripovijetke (1821.). (Drugo izdanje 1853., treće 1870., a četvrto 1897.). — God. 1836. izda Vuk Srpske narodne poslovice (novo umnoženo izd. 1849.) sređene alfabetskim redom. Vuk je sakupljao i zapisavao sve, što se tiče govora i običaja narodnih. Tako izdaje god. 1818. **Srpski rječnik** *i* Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba, sva tri zakona (1849.). U rukopisu je ostalo djelo: Život i običaji naroda srpskoga (izdano 1867.). Jezikoslovni spisi rade o odnosu staroga i novoga srpskog jezika i o pravopisu. Takva je rasprava Glavne razlike između današnjega slavenskoga jezika (Beč 1857.). — Na Sitnice jezikoslovne (1838.) Jovana Hadžića odgovori Vuk Odgovorom na sitnice jezikoslovne (1839.). Hadžić napisa tri utuka, a ove »utuče« Karadžić oštrim odgovorima.

Izvornih djela Karadžić nema mnogo. Napisao je prikaz Miloš Obrenović, knjaz Serbije (1828.), njemačku knjigu Montenegro und die Montenegriner (1837.), Die Christen in Bosnien (1853.), Praviteljstvujuščij savjet serbski (1860.).

God. 1847. preveo je Novi zavjet.

Književna značajka. Isprva Vuk nije sam razumio, čemu se sabiraju narodne pjesme. Mišljaše, da će te pjesme služiti nekomu, da od njih tek načini prave pjesme, ali kasnije, kad je vidio, da »slavni Nijemci« Jakov Grimm i Goethe nalaze u njima pjesničke ljepote, stane on i sam na njih gledati kao na »jedino i vječno ukrašenije literature naše«. I kasnije je Vuk dotjerivao i odabirao pjesme, a nije ih iznosio onako, kako mu narod kazivaše, nego kako bi prema boljim pjesmama trebalo da bude. Srpski rječnik izradio je s pomoću Kopitarevom. Riječi s naglaskom i tumačem pisao je Vuk, a Kopitar je dodavao njemački i latinski prijevod. Vuk je također označivao, da li su prave narodne riječi ili pozajmice. On je izvojštio jeziku prostoga naroda književno pravo. No s vremenom i sam uvidje, da književni jezik ne može biti bez novih tvorbi i, gdje ovih nema, bez pozajmica. Tako Vuk u predgovoru »Novog Zavjeta« (1847.) priznaje, da je pozajmio iz staroslovenskoga i ruskoga jezika znatan broj riječi ili da ih je posrbio. Dugo se i žestoko morao boriti s tadašnjim ruskoslovenskim piscima, dok su njegova načela pobijedila. Oni su se služili smjesom ruskoga i srpskoga, a pisali su nepotrebno slova za glasove, kojih u izgovoru nije ni bilo. Vuk piše čisto srpski, uvodi jednostavniji

pravopis, mjesto 46 slova ima ih samo 29, a u pravopisu ističe kao glavno: »Piši, kako govoriš, a čitaj, kako je napisano«. Vukovi protivnici navaljivahu na nj svakojako, tako mu na pr. podmetahu, da služi katolicizmu, što piše latinsko *j*! — God. 1847. izađe prva znamenita naučna obrana Vukovih načela, kad je filolog Đuro Daničić izdao svoj Rat za srpski jezik i pravopis. To je historijat Vukove borbe, koja je trajala od 1815.—1847.

III. Narodno pjesništvo.

Narod — pjesnik. Vuk je zatekao narodne pjesme u ustima neukog naroda. Vuk i suvremenici mišljahu, da je narod pjevač i pjesnik tih pjesama od iskona. Romanticima se sviđalo, što su našli poeziju prirodnu, originalnu, u kojoj se ispoljava duša naroda. Oni isticahu, da je narodna poezija opće duševno dobro naroda — pjesnika. Već je drugi naraštaj romantika morao da promijeni to mišljenje. Isporedivši narodne pjesme s pjesmama drugih naroda nađoše, da ima u različitih naroda zajedničkih crta, koje se čine kao pozajmice; da u narodnoj poeziji dakle nije sve — izvorno. Proučavajući povijest opaziše dalje, da narod zaboravlja događaje, da ih n. pr. prenosi s jednoga lica na drugo i što dalje, da pjesma sve više gubi svoj negdašnji sadržaj i oblik. Šta više, ona može da spadne na puku vještinu, koju će svaki iole nadareni pjevač da usvoji pjevajući stalnim naučenim načinom, o čemugod ga volja. Tako rade slijepci guslari. Vuk Karadžić našao je narodnu pjesmu već u tome neizvornome, vještačkome i izmijenjenom obliku u ustima naroda.

Teorija o postanku narodne pjesme. Zato su u novije doba izneseni novi pogledi o postanku narodnih pjesama. Već je Miklošić protiv Grimma i romantika ustvrdio, da nije autor pjesama mnoštvo, već pojedinac[1]. Iz te se tvrdnje izviše druge. Rus Halanskij veli za bugarštice, stare pjesme dugoga stiha — Hektorovića i drugih dalmatinskih pjesnika, — da nijesu čisto narodne, već umjetnički prerađene. Uz Halanskoga pristadoše i drugi.[2] Bliže objašnjuje taj odnos novija hipoteza, da su narodni svećenici prvi tvorci epske narodne pjesme, jer samo u njih mogaše biti onoga pogleda na historijske događaje i ono znanje, koje nalazimo u

---

[1] Miklosich, Beiträge zur Kenntnis der slavischen Volkspoesie. (Denkschriften der k. u. k. Akademie. Bd. XIX., 55.—114.)

[2] М. Халанскій, Южно Славянскія сказанния о Кралевичѣ Маркѣ, Варшава I. 1893., II. 1894., III. 1895. — Obznanu napisao T. Maretić, Rad 132.

narodnim epskim pjesmama. Ova misao se ima uzeti šire i reći, da je društvena i kulturna osnova narodne pjesme šira od jednoga razreda narodnoga. Ako uzmemo samo Vukovu diobu pjesama, već nam se nadavaju dva razreda kao autori pjesama. Vuk dijeli pjesme na muške i ženske, jedne pjevaju muškarci uz gusle, a druge pjevaju ženskinje i uz tambure. Muškim pjesmama valja tražiti početak u feudalnim ili viteškim vrstama srpske države,[3] a ženskima u životu seljačke zadruge, dok su poznije nikle one ženske pjesme, koje zovemo sevdalinkama; one nastaju u gradskom društvu, a narodnim gatkama, pitalicama, pričama i poslovicama treba katkada tražiti autore i izvan naroda, u tuđini, a prenose ih trgovci, putnici i kaluđeri.

1. Muške pjesme.

Potkraj XIV. vijeka već nalazimo u Srba heraldiku po uzoru zapadnog viteštva. Naročito je obilježje viteštva epska pjesma. Ona je svagda nikla, gdje su se pojedinci vitezovi istaknuli nad mnoštvom ostaloga naroda, koji nije smio da nosi oružja. U zakoniku cara Dušana taj je razred već odvojen od ostaloga naroda, koji kmetuje vlasteli i crkvi. Nema sumnje, da je junačka pjesma nastala za volju i u sredini junačkoga ili viteškoga društva. U pjesmi Marko Kraljević i vila (Karadžić II. 37.) brat Andrija pjeva Marku »o kraljevima i o Maćedoniji«, što je dokaz, da je vitez vitezu pjevao, a takovih dokaza ima više. Đorđe Branković kazuje, kako su knez Pavle i vojvoda Batori slavili pobjedu nad Turcima 1485. i igrali kolo na leševima pobijeđenih te pripijevali različne junačke pjesme. Juraj Križanić (u XVII. stoljeću) pripovijeda, da je kod Hrvata i Srba bio običaj, da na gozbama plemićâ vojnici, koji stoje njima iza leđa, pjevaju pjesme o junaštvima Kraljevića Marka i drugih[4]. »Mnogi Turci, a osobito Nikšići«, čitamo u jednom izvještaju »Nar. Novina« 1840., »želeći dobiti od vezira dar, a u isto doba i pohvalu, sjekli su svojim istim mrtvacima i ranjenim glave i pred vezira nosili, da tim u pjesmah svoje ime proslave«. Muška pjesma je dakle oglasnik viteške i vojničke slave.

Feudalno viteštvo srpsko poče propadati na Kosovu (1389.), ali ga preživje pjesma. Naročito u zapadnim krajevima, gdje se i očuvala najdulje srpska nezavisnost. Gospoda bježe u Hercegovinu i Primorje, a s njima putuje i pjesma na zapad. A tamo ju je i Vuk Karadžić našao najbolje

---

[3] D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina, 164.

[4] V. Jagić, Građa za slovinsku narodnu poeziju, Rad 37. — P. Popović, Pregled srpske književnosti, 78.

sačuvanu. Tešan Podrugović, pjevač najljepših Vukovih pjesama, rodom je iz krajeva »negdje« između Bosne i Hercegovine.

U doba turskoga gospodstva pojedinci u narodu, hajduci, uskoci i kaluđeri čuvaju gospodsku predaju junačkom pjesmom i manastirskom knjigom »carostavnom«. U planinskim ležajima i manastirskim dvorištima pjevali bi slijepi guslari onako, kako bi od kaluđera ili hajduka čuli pred zborom narodnim. Narod tako prima i predaje ono, što je čuo, kao svetu uspomenu. To je drugo doba u životu junačke pjesme, kad ona dobiva narodno i pučko obilježje. U to se doba događaju različite promjene u sadržaju, a može biti i u obliku pjesama. U to doba je bilježe i renesansni pjesnici od Hektorovića do Kačića mijenjajući je prema svome književnom ukusu. Razvitak junačke narodne pjesme prestaje u doba romantike.

Prema sadržaju možemo junačke narodne pjesme svrstati u cikluse i njih poređati vremenski. Prvi bi bili ciklusi nehistorijski, a među njima mogli bismo razlikovati sredovječne legendarne pjesme o Bogorodici i svecima i novije kao neke balade o Omeru i Merimi, o Momiru i Grozdani, o Hasanaginici, o braći Predragu i Nenadu i dr.[5] Glavni događaj, koji se usjekao u pamet pjevačima, jest **Propast carstva** na Kosovu i nada, da će Kosovo biti osvećeno. Gubitak cara i carstva nije ni u jednom narodnom pjesništvu toliko istaknut kao u srpskom.[6] U drugih su naroda kraljevi nemila i blijeda lica (Agamemnom, Gunter i Karlo Veliki). Da Srbi više žale za carstvom, dolazi otuda, što ono bijaše branič naroda protiv samovolje gospode i što bijaše skroz vjersko i nacionalno. Car Dušan ograničava samovolju vlastele, a stariji vladari slave se u crkvi kao sveci. Car Lazar je svet, on propada baš zato, što privoli »carstvu nebeskomu«. Taj pučki i religiozni smisao carstva sadržajem je pretkosovske i kosovske narodne epike, pa je zato nazivamo »ciklusom carskim«. To odgovara donekle pisanoj literaturi o istome predmetu u t. zv. »carostavnicima«. Taj ciklus obuhvata pjesme o Nemanjićima, o kralju Milutinu, Stefanu Dečanskom, o caru Dušanu, o caru Urošu, o kralju Vukašinu, o caru Lazaru, o starom Jug Bogdanu, o Milošu Obiliću, o Vuku Brankoviću, o kosovskom boju i propasti carstva. Pjesme o boju na Kosovu složi Stojan Novaković u jednu cjelinu pod imenom Kosovo (1871). Isti posao izvršiše malo drukčije fra Grga Martić

[5] P. Popović, Pregled srpske književnosti, 93.—95.

[6] I. Holeček, Bosna i Hercegovina za vreme okupacije, preveo St. Milićević. (Izdanje »Dela«). Beograd 1903., 29.—40.

i Armin Pavić: Narodne pjesme o boju na Kosovu god. 1389. (Zagreb 1886.). Slični su pokušaji Joksima Novića, Bezsonova, D'Avrila i Sr. J. Stojkovića.

Drugi je ciklus o Kraljeviću Marku.[7] Na Marka preneseno je vrlo mnogo kasnijih hajdučkih motiva, te je njegovo lice u narodnim pjesmama nejasno i puno protivnosti. Ali glavna je crta njegova značaja osvetnička; on obilazi sam, nenadano zatekne Turke na nedjelu i kazni ih, a slabe izbavlja iz nevolje i pomaže. Iz povijesti znamo za dva Marka. Jedan je Marko bio sin kralja Vukašina te vladaše po smrti očevoj (1371.) jednim dijelom države (Maćedonije) kao područnik ili vazal turski; drugi Marko, nazvan Vitez Marko, stajaše potkraj XV. vijeka u službi rumunjskoga gospodara Mihajla Hrabroga. Ovaj je Marko ratovao protiv Turaka, a bijaše također Srbin.[8] Kako je sva narodna epika tek usmena, oba se Marka slila u jedno lice u kraljevića, sina Vukašinova. Narodne pjesme o Marku skupi u cjelinu Ivan Filipović: Kraljević Marko u narodnih pjesmah (1880.), a prije njega učiniše to Nijemci I. N. Vogl i Carl Gröber.[9]

Treći ciklus obuhvata despote i vojvode u doba tursko: Brankoviće, Jakšiće i Crnojeviće.[10]

Četvrti je ciklus pjesama o bojevima za oslobođenje od Turaka. Taj ciklus seže izvan granica srpskog naroda, jer se i ugarski kraljevi prihvaćaju borbe protiv Turaka. Tako je poznat u narodnoj pjesmi, jer vojuje s Turcima, kralj Matijaš (Matija Korvin) pa vojvode: Mihajlo Svilojević (Silágyi), Sibinjanin Janko (Ivan Hunjadi), ban Dojčin Petar (Dóczy) i drugi. Ovamo idu i pjesme o uskocima. To su podrijetlom Hercegovci, koji ispred Turaka uskočiše u Dalmaciju, a odavle u Hrvatsko primorje, u Senj. Bijahu oni na moru isto, što u unutrašnjosti zemlje, to jest hajduci. Napadahu svaku vlast, a oteto darivahu siromasima. Najviše se osvećivahu Turcima. Uskoci i hajduci čuvari su nezavisnoga duha u narodu i duha oslobođenja. Najznamenitiji uskoci Janković Stojan, Smiljanić Ilija, od Zadra Todor slave se u pjesmama, a od hajduka mnogo su poznati: Starina Novak, Deli Radivoj, Bajo Pivljanin, Mijat Tomić, Kostreš Harambaša, Sočivica Lazar i drugi. To je doba od XVI. do XIX. vijeka. Novi odsjek u djelu oko oslobođenja nastaje, kad se potkraj XVIII. stoljeća diže

[7] T. Maretić, Naša narodna epika. Zagreb 1909., 138.

[8] P. Popović, Pregled, 143.

[9] Značaj Kraljevića Marka opisao je V. Jagić, Kraljević Marko, kurz skizziert nach der serb. Volksdichtung, Archiv f. sl. Ph. V. 1881., 439.

[10] O trećem i četvrtom ciklusu P. Popović, Pregled, 115.—138.; 414. do 417.

Crna Gora, a god. 1804. Šumadija, da se oslobode i protjeraju Turke.

O tim događajima pjevaju mnoge naročite pjesme, a najljepša je »Početak bune protiv dahija« od Filipa Višnjića.

Hrvati pjevahu o svojim junacima, a neki su im zajednički sa Srbima na pr. Kraljević Marko, Sibinjanin Janko, braća Jakšići i drugi. Napose pjevahu o Zrinovićima i ostaloj gospodi hrvatskoj.

Muslimani pjevahu o svojim junacima istim načinom, kako Srbi o svojima, pa ima njihovih pjesama već od 16. stoljeća. Muslimanski su junaci: Gerzelez Alija, Musa Kesedžija, Mustaj beg i dr.

Kako se pjeva junačka pjesma u narodu? Pjevač epske pjesme ne smatra sebe pjesnikom, nego glasnikom, koji oglašuje istiniti događaj. To oglašivanje ima da bude što svečanije, i zato glasnik uzima u ruke gusle i pjeva. On udara jače u gusle, kad hoće, da mu se glas dalje čuje. Biva da se pjevač tako zanese, te sve jače i jače viče, a u gusle onda i ne udara, već samo recitira i tu ga već zahvaća bujica događaja, on plane i u oduševljenju govori sve brže i brže. Oblik stiha mu onda ne služi drukčije negoli kao pomagalo pamćenja, jer lakše se pamti neki pravilni vezani oblik nego nepravilan i nevezan. Pjevač ne ide ni za tim, da mu se naglas podudara s taktom ritma, jer mu nije do melodije ni do ritmike, već samo do sadržaja. Najbolji Vukov »pjevač« nije znao ili nije htio da pjeva deseterce, nego ih je govorio. Jedan je razlog, iz kojega izviru izvanje osobine i tehnika junačke narodne pjesme, a taj je, što je pjevač pjeva ili govori mnoštvu. Tko stoji pred mnogima, mora da udešava svoje predavanje što jasnije i stvarnije, jer hoće da ga svaki čuje i razumije. Zbog toga će na to paziti, da važnije stvari ponavlja, jer u mnoštvu ima ljudi slabe pameti. On će se zbog mnoštva uteći opće poznatim obratima i upotrijebit će za određene situacije iste društvene fraze, on će početi pjesmu, kako je običaj, i po običaju će je završiti, njegova će lica učiniti u određenoj zgodi ono, što treba da učini junak po mišljenju sviju.

Lica u pjesmama će govoriti i postupati tipično, a nikako lično, jer je svaka kretnja za volju mnogima.

Treći je razlog naročitoj tehnici epske pjesme, što ona radi o prošlim događajima. Ona je stoga jednolika i mirna, bez lične pjevačeve namjere i koristi, bez izricanja straha i mržnje, bez bojazni i nade — objektivna.

Četvrti je razlog osobitosti narodne pjesme, što se ona ne piše, već govori. Pjevač ne vidi svoje pjesme u cijelosti, pa i ne može da je udesi i poređa tako, da dijelovi njezini izađu

odmjereni, da se nigdje ne ponove i ne protive. On se i u tvorbi stiha utječe takovim slobodama, kojih ne nalazimo u pjesnika-pisca.

Stih unutrašnjih razloga nalazimo ovakove naročite osobine u narodnoj pjesmi:

Metrika junačkih pjesama. Najobičniji je stih junačke narodne pjesme deseterac, a deset slogova broji obično i najjednostavnija rečenica: Konja jaše Kraljeviću Marko, (tu je vok. Kraljeviću mjesto nom. Kraljević, da izađe odmjeren broj, to jest 10 slogova) »Iz oblaka tiha rosa pada«, »Oj čuješ li Pavle, gospodaru« i t. d. U narodnim pjesmama, koje su zapisane u renesansno doba, stih je šesnaesterac (ili petnaesterac) na pr. »Dva su brata jezdila, planinome konja dobra«.

Deseterac pokazuje sva obilježja, koja izviru iz usmenoga predavanja, a dugi stih ona, koja izviru iz pismenoga predavanja. Deseterac ima, može se reći, uvijek deset slogova i stalan odmor iza četvrtoga sloga; raspada se prema tome u dva članka, od kojih prvi ima četiri sloga, a drugi šest. Dugi stih nema stalnoga broja slogova za svoju cjelinu, tako ga nema ni za svoje članke. Deseterac je stih silabičan, vezan uz stalan broj slogova, a dugi stih je rastegljiv, broj slogova mu nije određen, premda ih je obično 15 ili 16. Ni deseterac ni dugi stih ne osnivaju se na akcentu, t. j. ne može se dokazati, da bi naglašeni i nenaglašeni slogovi stajali na stalnim mjestima u stihu. To vrijedi i za sve druge naše narodne stihove, što ih nalazimo u ženskim pjesmama.[11]

Ukrasna sredstva. Ukrasni pridjevi nalaze se stalno uz neke imenice, a nijesu nimalo »ukrasni«, nego kazuju isto, što i sama imenica, t. j. glavno njeno prirodno svojstvo. Nazivamo ih »ukrasnima« prema renesansnoj poetici, koja s pravom zove tako pridjeve u Ilijadi i drugim epima. Pridjev je u našoj narodnoj pjesmi upravo obilježan ili tipičan: zeleno polje, bijeli grad, crna zemlja, dobar konj, stara majka, ludo dijete, sveta nedjelja, i objašnjuje se onim razlogom, da se pjesma pjeva pred mnoštvom. To je pogled mnoštva na polje, grad, zemlju i t. d., pogled zbirni, tipički, nelični.

Poredbe su također tipične i obične, ne sežu daleko, a kazuju, što je samo sobom jasno: »zakukaše kano kukavice«;

»Dva su bora naporedo rasla,
među njima tankovrha jela;

[11] T. Maretić, Naša narodna epika, 36 i d.: Tehnika i uopće način prikazivanja.

to ne bila dva bora zelena,
ni međ njima tankovrha jela,
već to bila dva brata rođena:
jedno Pavle, a drugo Radule,
među njima sestrica Jelica«.

Ta poredba ima oblik antiteze i stalan poređaj (B, ne B, već A), pa je nalazimo češće u narodnoj pjesmi. Rijetke su poredbe smjelijega i umjetnijega sklopa: »A barjaci kao i oblaci« (t. j. bilo ih je kao oblaka). Ljepota narodnih poredaba drukčija je nego u umjetnih.

S t a j a ć e r i j e č i, kojima se zamjenjuju druge riječi običnoga govora: babo-otac, gospodar-muž, ljuba-žena i drugo, nijesu zapravo nikakve zamjene, već tipični narodni termini, koji se u istom značenju upotrebljavaju i u govoru, a nesamo u pjesmi.

S t a j a ć i b r o j e v i: sedam, trideset, trista; osam, osamdeset, dolaze zato, jer se mogu zgodno metrički svrstati u deseterac.

S t e r e o t i p n i su p o č e c i i s v r š e c i pjesama, a u pjesmi su stereotipni pozdravi, pitanja, odgovori, stereotipne su hiperbole i tautologije, i to s razloga, što je mnoštvo na njih naviklo i što ono daje svoj ukus pjevaču. Na primjer: »Vino piju do dva pobratima«; »Što protuži rano u nedjelju?«; »Bože mili! čuda velikoga!«

2. Ž e n s k e p j e s m e.

Najveći dio ženskih narodnih pjesama ima z n a č e n j e d r u š t v e n o i l i z a d r u ž n o. Nijesu one drugo no popratnice najvažnijim časovima života, one su prava n a r o d n a poezija. Pjevaju se pri kolijevci, na svadbi, na sprovodu, kod rada (sjetve i žetve), na godišnjim slavama i svetkovinama, o Božiću, o Duhovima s poganskim obrednim ostacima (Kolede, Dodole), na sijelu i u kolu. Ne pjeva ih j e d a n mnoštvu, nego ih pjeva mnoštvo zajedno.

Posebni odio čine dakako p j e s m e l j u b a v n e; one su naprotiv pjesme pojedinaca, l i č n e, pjesme o ličnom bolu, čežnji, radosti. Ali ima i među ljubavnim pjesmama mnogih, koje se pjevaju od običaja, pred mnogima i zajedno s mnoštvom, u kolu, pri vjenčanju, kad nevjesta ulazi u zadrugu i u drugim zgodama. Tima je pjesmama opet, premda su ljubavne, obilježje zadružno.

T r e ć a su vrsta ženskih pjesama: muslimanske **sevdalinke** (sevdah-ljubav). One imaju sve oznake gospodskoga shvaćanja ljubavi, tu jače izbija lična strast i žudnja, pjesma

izilazi raskošnija i može da bude frivolna, što zadružna nikada ne može da bude. U sevdalinki je ljubav avantura, pa je njen junak nestašan, raspojas, siledžija, čobanin, čelebija (gospodičić), bećar, za kojim uzdiše čak i careva kći. Vjenčanje, vjera i nevjera, osveta ženska, samoubistvo tu je glavni sadržaj.

Stih. Prema društvenoj svrsi ženska pjesma je različitog razmjera, ritma i napjeva. Svagda se pjeva, a nikada ne govori, melodija je često glavnija od samoga teksta, pa je katkada sadržaj zbog nje izvještačen, gola igra riječima. Za volju glazbenom dojmu ponavljaju se slogovi, riječi, rečenice, stihovi u obliku pripjeva.

Stih ima 4—14 slogova. Osmerci, deseterci, dvanaesterci imaju po dva članka, a jedanaesterci, trinaesterci i četrnaesterci po tri. Značajni su pripjevi, u kojima se često bez formalne veze stavlja usklik, ime ili se ponavlja koja naročita misao. Srokovi nijesu tako obvezatni kao u umjetnoj pjesmi, jer se glazbena sila postizava već samim n a p j e v o m.

Stil. G o v o r ženske pjesme ima oznake ženske duše, nije miran ni objektivan, već pun iznenađenja, hirovit, šaren, paradoksan. S jedne slike skače k drugoj divnim skokom: »Kiša pada, trava raste, lijepa godina — U dragog su crne oči, al ga ne ću ja«. Ali dugom predajom nastala su i tu stereotipna mjesta zajednička, nelična. Svježina, izvornost u nekim je pjesmama prividna, naslijeđena i naučena, pa se može lako nasljedovati.

Pridjevi, poredbe, stereotipna mjesta su u njoj kao u epskoj pjesmi za određeni sujet i momenat života.

Vrlo često dobiva ženska narodna pjesma o k v i r odatle, što pjevač ili pjevačica p r o g o v a r a nekomu ili se r a z g o v a r a s kime. Time se ona razlikuje od umjetne pjesme, koja je skoro svagda lična izjava bez obzira na slušatelja, jer narodna pjevačica ili pjevač govori nekako sam sa sobom u monologu. U ženskoj pjesmi, moramo pomišljati, da je onaj, komu se pjevač obraća, nazočan ili da će mu stići glas. Ta osnova daje pjesmi neposrednost, neku zornost i dramatičnost. Zato joj je stih o d s j e č e n, k r a t a k i o d l u č a n.

Ženska narodna pjesma ima visoku pjesničku vrijednost. Njezine osobine nasljedovali su umjetni pjesnici u cijelom 19. vijeku.

Proza. Prozom izriče narod svoje iskustvo u svakidašnjem životu, a za svečane časove služi se stihovima. Prozom je ocrtano i iskazano ponajviše ono, što je s m i j e š n o, n i s k o ili što je e g z o t i č n o, b a j o s l o v n o, što se nije nikada dogodilo. Prema tome sadržaju narod tvori: pripovijesti, bajke, priče, gatke, pitalice, varalice, presude, basne i

poslovice. To je poezija naročito starijih ljudi, zimskih večeri u družini, putnička zabava. U pripovijetkama se razgrijava mašta ili razigrava humor naroda. Motivi, koji pokreću pripovijetke, jesu: čudo, usud, đavao, mora i kletva, novac, blago, škrtost i t. d.

Oblik. Narod priča ponajviše u dijalogu. Gradi kratke rečenice, ne spaja ih veznicima, nego ih nagomilava asindetički. U poetičkim pričama voli preciozne atribute: zlatan, biseran. Imenice voli općenite, lica ostaju bezimena: carev sin, carevna, car. U humorističkim proizvodima nasuprot ističe najličnije prišivke i najlokalnije crte, imena su Ćiro, Mujo i t. d. Mjesto je u pričama negdje u idealnoj daljini, »u devetom carstvu« ili obično: spilja, kula.

Kako je narodna proza ponajviše međunarodna, njene se hrvatske i srpske crte danas još ne mogu naučno utvrditi.

3. Pogled romantikâ na narodnu poeziju.[12]

Romantika je htjela da na osnovi narodne poezije izgradi novu umjetnu i samoniklu narodnu književnost. U pjesničkom blagu naroda ona nalazi, što treba, da se umjetna književnost nacionalizira: jezik, stil, narodnu prošlost najviše u epskim, a narodno osjećanje najviše u lirskim pjesmama, mudrovanje i filozofiju u prozi i poeziji naroda. U nas Hrvata i Srba bila su još dva naročita razloga, s kojih stadosmo nasljedovati svoju narodnu poeziju: prvo, što su je uvelike cijenili drugi narodi, i drugo, što u nas ne bijaše veze s velikom starijom našom umjetnom književnosti. Poslije Nijemaca Grimma i Goethea upoznaše našu narodnu poeziju Francuzi i Englezi iz njemačkog prijevoda gospođice Talvj (Therese Albertine Luize von Jakob): Volkslieder der Serben, 1825. i W. Gerharda: Wila, serbische Volkslieder und Heldenmärchen, Leipzig 1827., 2 sveska. — Iste godine izda francuski romantik Prosper Mérimée anonimno svoje izmišljene pjesme kao prave narodne, kao da su zapisane u južnoslavenskim krajevima: La Guzla, ou choix de poésies illyriques, recuéillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Croatie et l'Herzegovina. Paris 1827. — Nekih 12 balada iz te knjige prevede veliki ruski pjesnik Aleksandar Puškin. I Englez John Bowring prevari se te prevede iz te zbirke Servian popular poetry, London 1827. — God. 1840. razotkrio je Mérimée svijetu sam svoju mistifikaciju. — God. 1850. izdala je kći Vuka Karadžića Wilhelmina u njemačkom prijevodu očevu zbirku Srpskih narodnih

[12] M. Ćurčin, Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur, Leipzig 1905.

pripovijedaka. Kraj tolike slave zanijela je narodna poezija i naše pjesnike i preporoditelje. Vraz objavljuje njezinu važnost i ističe, da joj se divi »čitav učeni svijet«. Časopis »Danica« upozorava pisce, da se u narodnoj poeziji nalazi: »značajnost i vlastovitost« našega naroda: »prekrasne ove narodne pjesme nastale su kod puka bez namjere i znanja zvirajuće iz samoga ćutenja narodnosti u naravskoj prostoći, a uprav u toj prostoći stoji za nas neispisljiva ljepota, koja tim veće zanimanje uzbuđava« (Danica 1835.). Dalmatinac Nikola Tommaseo ističe protiv stare klasičke književnosti talijanske naivnu i nevinu ljepotu naše narodne, u kojoj da nema ropskog nasljedovanja »literarne« ljepote (Iz časopisa Favilla u Danici 1835.).

4. Zbirke narodnih pjesama.[13]

Junačke pjesme. Pored Vuka i poslije njega dali su se mnogi na sabiranje narodnih pjesama. Najznatnije su zbirke junačkih pjesama ove:

Simo Milutinović: Pjevanija crnogorska i hercegovačka I. Budim 1833., II. Leipzig 1837. — Petar Petrović Njegoš: Ogledalo srpsko, Beograd 1845., II. izd. Cetinje 1895. — Jukić i Martić, Narodne pjesme bosanske i hercegovačke, Osijek 1858., II. izd. Mostar 1892. — Luka Marjanović: Hrvatske narodne pjesme. Zagreb 1864. — Božidar Petranović: Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine I. do III. Sarajevo i Beograd 1867.—1870. — Kosta Hörmann: Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini I.—II. Sarajevo 1888.—1889. — Ivan Broz i Stjepan Bosanac: Hrvatske narodne pjesme I., skupila i izdala Matica Hrvatska, Zagreb 1896. — Stj. Bosanac: Hrvatske narodne pjesme II., izdala Matica Hrvatska, Zagreb 1897. — Luka Marjanović: Hrvatske narodne pjesme III.—IV., izd. Matica Hrv. Zagreb 1898.—1899. — Narodna pjesmarica. Izd. Matica Dalm., Zadar 1902. (I. izd. prir. Mile Pavlinović 1875., II. 1887., III. 1895., IV. 1902.). — Starije junačke pjesme naročito dugoga razmjera izdao ih Baltazar Bogišić: Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa. Beograd 1878.

Ženske pjesme. Osim u Vuka (I. knj.) nalaze se ženske pjesme u ovim zbirkama:

Mato Topalović: »Tamburaši ilirski iliti nar. pjesme ilirske«, Osijek 1842. — Ivan Kukuljević-Sakcinski: Pjesme... s dodatkom pjesama puka hrvatskoga. Različita djela. Knj. IV. Zagreb 1874. — St. Bošković: Bačvanske pjesme, Novi Sad 1863., II. izd. 1870., III. izdanje 1879. — Plohl-Hedvigov: Hrvatske narodne pjesme, 3 sveske, Varaždin 1868. do 1876. — D. Rajković: Srpske narodne pjesme (ženske) iz Slavonije, Novi Sad 1869. — F. Kurelac: Jačke ili narodne pesme prostoga ili neprostoga puka hrvatskoga, Zagreb 1871. — Luka Ilić-Oriovčanin: Slavonske varoške pjesme, Zagreb 1844.—1847. — St.

[13] P. Popović, Pregled, 402. i d.

M a ž u r a n i ć: Hrv. nar. pjesme sakupljene stranom po Primorju, a stranom po Granici. I. Senj 1876. — F r a n j o K u h a č: Južnoslovjenske narodne popijevke, četiri knjige, Zagreb 1878.—1881. — N a š a S l o g a: Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju u Istri i na kvarnerskih otocih. Trst. 1879. — S. N. D a v i d o v i ć: Srpske narodne pjesme iz Bosne (ženske), Pančevo 1884. — N. B e g o v i ć: Srpske narodne pjesme iz Like i Banije, I. Zagreb 1885. — V u k V r č e v i ć: Srpske narodne pjesme ženske 1886. — P. M i r k o v i ć: Srpske narodne pjesme (gerzovske i đevojačke) iz Bosne, Pančevo 1886. — K a m i l o B l a g a j i ć: Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne, Zagreb 1886. — I v a n Z o v k o: Hercegovke i Bosanke, Sarajevo 1888. — G. N i k o l i ć: Srpske narodne pjesme, skupio ih u Sremu I. 1888., II. iz Srema, Like i Banije, Novi Sad 1889. — M. M i l a n o v i ć: Srpske narodne pjesme ženske, Sarajevo 1893. — M. D ž e l a l u d i n K u r t: Hrvatske narodne ženske pjesme, Zagreb 1902. — N i k o l a A n d r i ć: Hrvatske narodne pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska, knj. V., drugi odio: ženske pjesme, Zagreb 1909.

Prije XIX. stoljeća nalazimo u dubrovačkih pisaca, već u najranijih na pr. u Držića ženskih pjesama na narodnu. Od svih je najviše izašla na glas pjesma »Hasanaginica«, što ju je zabilježio A. Fortis u svome djelu Viaggio in Dalmazia, Venezia 1774.

Pripovijetke i ostala proza. Osim Vukove zbirke narodnih pripovijetki poznate su: M i j a t S t o j a n o v i ć: Pučke pripovijetke i pjesme, Zagreb 1867. — B o s a n s k e n a r o d n e p r i p o v i j e t k e. Sv. I. Skupio i na svijet izdao zbor redovničke omladine bosanske u Đakovu, Sisak 1870. — V u k V r č e v i ć: Narodne basne, Dubrovnik 1888.; — Srpske narodne pripovijetke ponajviše kratke i šaljive, Beograd 1868.; — Narodne satirično-zanimljive podrugačice, Dubrovnik 1883. — M. K o r d u n a š: Srpske narodne pripovijetke slijepca Rade Rapajića, Novi Sad 1892. — L u k a G r đ i ć B j e l o k o s i ć: Stotine šaljivih priča, Mostar 1902. — J o a n i k i j e P a m u č i n a: Šaljive srpske narodne pripovijetke I., Mostar, Mala Biblioteka (39.) 1902. — J e r e m. K a r a d ž i ć: Srpske narodne pripovijetke, Mostar, Mala Biblioteka (92.), 1905. — T i h o m i r O s t o j i ć: Srpske narodne pripovijetke (gatke). Izdanje Matice Srpske u Dubrovniku knj. 2. 1911. — Dr. D a v i d B o g d a n o v i ć: Izabrane narodne pripovijetke. Zagreb 1914.

IV. Prvi srpski romantici i nasljedovatelji narodne poezije.

Društvena osnova. Prvi nasljedovatelji narodne poezije javljaju se iz onih krajeva, u kojima se još nije stvarao prosvijećeni građanski razred, a bujao je život narodni u patrijarhalnome obliku. U Bosni i Crnoj Gori, gdje su društveni odnosi još posve »epski«, javljaju se dva pjesnika, koji nasljeduju junačku narodnu pjesmu. U Slavoniji, gdje je jaka narodna zadruga, javlja se prvi nasljedovatelj ženske narodne pjesme.

1. Sima Milutinović (1791.—1847.).[1]

Život. Rodio se u Sarajevu od oca trgovca. S roditeljima dolazi u Srbiju, bije se u oba ustanka, luta po Austriji i Njemačkoj. U Leipzigu sluša filozofa Kruga, upoznaje se s Goetheom, Jakobom Grimmom, Uhlandom i Talvjevom. Zatim ode u Crnu Goru za sekretara vladike Petra I. i za učitelja njegovu sinovcu Radu, potonjem Petru II. — God. 1842. postane sekretar ministra prosvjete u Beogradu, a tamo i umre.

Djela. Epska su mu djela: zbirka narodnih pjesama P j e v a n i j a c e r n o g o r s k a i h e r c e g o v a č k a (1833.) i pjesme S e r b i j a n k a (1836.), T r o j e s e s t a r s t v o (1837.), T r o j e b r a t s t v o (1844.). — Historijske drame: D i k a C r n o g o r s k a (1835.) i T r a g e d i j a O b i l i ć (1837.). — Napisao je još I s t o r i j u C r n e G o r e o d i s k o n a d o n o v i j e g d o b a (1835.) i I s t o r i j u S e r b i j e o d p o č e t k a 1813. d o k o n c a 1815. godine.

Književna značajka. U Milutinovićevu se radu još ukrštava utjecaj pseudoklasičke obrazovanosti s romantičkom težnjom da bude originalan i narodan. On tumači na pr. »koledke« kao »tri Gracije«, isporeduje priče s grčkom mitologijom. Kasnije, u drugom izdanju svoje Pjevanije Milutinović odustaje od takove pseudoklasičke učenosti, shvaća, da ona ne ide uz narodnu poeziju. Svojim epskolirskim djelima htjede dati Ilijadu prvog ustanka srpskog. Miješa alegoriju i mitologiju s narodnim stilom. Jezik mu je bez jedinstva, fantastička mješavina književnih, narodnih i ličnih elemenata.

2. Petar Petrović Njegoš (1813.—1851.).[2]

Život. Rodio se u Njegušima u Crnoj Gori. Vladika Petar I. bijaše mu stric i uze ga k sebi, da ga odgoji za svoga nasljednika. Uči u Boci Kotorskoj. Od 1827.—1830. učiteljem mu je Simo Milutinović. God. 1831. prihvati vladu nad Crnom Gorom. God. 1833. putuje u Petrograd, da se zavladiči. Vrati se i uređuje svoju zemlju, diže škole, zabranjuje krvnu osvetu, brani Crnu Goru od napadaja turskih. Po drugi put ode u Rusiju 1837. zadržavši se prije toga u Beču (1836.). G. 1846. opet je u državnom poslu u Beču. Razboljevši se od sušice polazi na liječenje u Italiju 1850. Doskora se vrati na Cetinje i umre.

Djela. Saznavši Njegoš od Milutinovića za ljepotu i značenje narodne pjesme, izdaje O g l e d a l o s r p s k o (1845.). — Zatim stvara filozofsko-društvena, historijska i dramatsko-epska djela: L u č a M i k r o k o z m a (1845.), G o r s k i V i j e n a c (1847.) i L a ž n i c a r Š ć e p a n M a l i (1851.).

---

[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, 156.—163.
[2] J. Skerlić, 175.—187.

Gorski Vijenac. Utjecaj narodne pjesme javlja se u nje-
govim najzrelijim djelima. Najznatnije među njima je G o r-
s k i V i j e n a c. Pjesma je tako izvedena, da je »iz glave
cijela naroda«, »da zažiga k viteštvu« i oslobođenju srpstva
od turske vlasti. Historijski je događaj, da su Crnogorci u po-
četku 18. vijeka po dogovoru napali i ubili sve muslimane u
Crnoj Gori i tako se riješili turskog vazalstva. U »Gorskom
Vijencu« se prikazuje dogovor Crnogoraca uoči toga čina.
Pjesnik meće u usta vladike Danila više opravdanje toga
djela. Muslimani su mu srpske poturice, koji nijesu u iskre-
nom odnosu ni prema muslimanstvu, već drže, da mogu si-
lom globiti i tlačiti raju. »Al tirjanstvu stati nogom za vrat,
dovesti ga poznaniju prava, to je ljudska dužnost naj-
svetija!«

Književna značajka. U Gorskom Vijencu ukrštava se stil
klasičke ode s narodnim govorom, ideja prosvjećenja i čo-
vječnosti s idejom narodnosti. Danilo govori: »Bože dragi,
koji sve upravljaš, koji sjediš na prijestol nebeski te mogu-
ćim zažižeš pogledom sva svijetla kola u prostoru te koji si
razvija prašinu ispod tvoga trona svijetloga i nazva je tvo-
jim mirovima« (svijetovima), a to sjeća na deizam Dositeja
i njemačkih klasika. Vuk Mićunović veli književno: »U ve-
selo carstvo poezije«. — Pakao se zove tartar, zloduh — de-
mon, mjesec — luna, dakle sve klasičke riječi. Ali glavnu ci-
jenu prima pjesma ipak od izvornoga slikovitoga stila na-
rodnoga i obilja narodne filozofije, n. pr.: »U dobru je lako
dobru biti, na muci se poznaju junaci«. Od 1847. do 1909. djelo
je doživljelo 16 izdanja, i to 4 latinicom. Prevedeno je na sve
slavenske jezike, zatim na njemački, talijanski, švedski i
madžarski.

3. **Branko Radičević** (1824.—1853.).[3]

Život. Rodio se u Brodu na Savi od oca carinskoga činovnika, koji
služi u različnim mjestima. U Zemunu uči osnovnu školu, u Karlovcima i
Temišvaru gimnaziju. God. 1843. upiše se u Beču na prava i tu se upozna
s Karadžićem. G. 1848.—1849. kod kuće je u Zemunu. Zatim prijeđe u Beču
na medicinu, ali ga uskoro svlada bolest. Umr'o je u bečkoj bolnici od sušice
u 28. godini.

Djela. Pjesme I. u Beču 1847. i II. u Beču 1851., a otac mu poslije smrti
izdao još i III. knj. 1862. g.

Književna značajka. Utjecaj Karadžićev u Beču i pomoć
Srpskoga rječnika razviše onu svježu pjesničku prirodu, što
je sazrela u Radičevića, dok bijaše još đak u Srijemu. Srijem
vinorodni, bogati i narodni, pun pjesama, dade Branku raspo-

[3] J. Skerlić, 279.—288.

loženje. Nikada se do njega nije pjevalo tako subjektivno, slobodno, neposredno iz života, neučeno. Brankove pjesme, prkosne, hirovite, mladenačke zasjenjuju blijedu literarnu poeziju prosvijećenih, pseudoklasičkih oda, epigrama i prigodnica staroga naraštaja. A to je baš tražila romantika. Književno su utjecali na Radičevića najviše engleski pjesnik Byron i njemački byronisti. Očituje se to u elegiji, bolnoj čežnji za mladošću i za proljećem, što u nepovrat gine. »Đački rastanak«, pjesma đačkoga veselja i slobode, i »Kad mlidija' umreti«, pjesma slutnje i sjete, dvije su krajnosti u Brankovoj lirici. Književnu važnost mu je imala pjesma »Put«, kojom se na Heineov način ruga Karadžićevim protivnicima. Ima od Branka i nekoliko baladnih i epskih pjesama: Gojko (1848.), Osveta, Stojan, Utopljenica, Uroš i Hajdukov grob (1849.), ali te zaostaju za lirskima.

4. **Jovan Sterija Popović** (1806.—1856.).[4]

Život. Rodom iz Vršca u Banatu. Nakon gimnazijskih nauka u Temišvaru i Pešti i pravničkih u Kežmarku bijaše najprije profesor latinskog jezika u nekoj privatnoj školi, a zatim advokat. Srpska ga vlada pozove za profesora u licej u Kragujevcu, a g. 1842. postade načelnik ministarstva prosvjete. God. 1848. polazi u Vršac, ali se g. 1849., kad je madžarska vojska zauzela to mjesto, vrati u Beograd i tamo je ostao do kraja revolucije. Onda se vrati opet u Vršac, gdje i umre.

Djela. God. 1828. izašao je njegov roman B o j n a K o s o v u ili M i l a n T o p l i c a i Z o r a i d a. U tome romanu posrbio je francuski roman XVIII. vijeka nekoga Floriana. Isprva dramatizuje srpske narodne pjesme i piše nekoliko historijskoromantičnih drama: N e v i n o s t i l i S v e t i s l a v i M i l e v a (1827.), M i l o š O b i l i ć (1828.) i N a o d S i m e o n (1830.). Poslije tih romantičnih proizvoda Popović ustaje p r o t i v r o m a n t i k e i piše k a r a k t e r n u k o m e d i j u L a ž a i p a r a l a ž a (1830.) protiv tuđinskog odgoja, zatim komedije: T v r d i c a, poznatu i pod natpisom Kir Janja (1837.), Z l a ž e n a (1838.) i P o k o n d i r e n a t i k v a (1838.). Iste je godine izdao R o m a n b e z r o m a n a, pripovijest, u kojoj na način Sternea, engleskog humorista, i Wielanda, njemačkog klasika, izvrgava ruglu smiješne stvari viteških romana, kakove pisaše i on sam u mladosti na način Milovana Vidakovića. Četrdesetih godina piše najbolje svoje »komedije naravi«, komedije donekle socijalne: Ž e n i d b a i u d a d b a (1842.), **Rodoljubci** (1848.), B e o g r a d n e k a d i s a d (1853.), a uporedo i historijske tragedije, u kojima se ipak nije oteo utjecaju romantike: S m r t S t j e p a n a D e č a n s k o g (1841.), A j d u c i (1842.), V l a d i s l a v (1842.), L a h a n (1842.), S k e n d e r b e g i S a n K r a l j e v i ć a M a r k a (1847.). — Napokon god. 1854. izda zbirku pjesama D a v o r j e, u kojima pjeva opće čovječanske ideje s mnogo pesimizma.

[4] J. Skerlić, 163.—174.

Književna značajka. Premda bijaše i ispred Sterije Popovića dramatičkih proizvoda srpskih, ipak nazvaše njega »ocem novije srpske drame«, jer je dao cijeli repertoir vrlo dobrih komedija. Po svojim sklonostima on je konzervativac i realist pa piše karikature romantika, revolucionara i nacionalista, a vraća se idejama humanista 18. stoljeća i smatra svojom zadaćom da poučava, liječi i ispravlja. On je rođeni komediograf. Od ozbiljnih drama najpoznatija mu je »Ajduci«. Njegov svijet je građansko srpsko društvo u Banatu, pa je njegovim djelima najbolje mjesto uz romane Jaše Ignjatovića. U novije vrijeme, kad je kritika pošla istim smjerom kao u doba Popovićevo, zaboravljeni je pisac proglašen »jednim od najboljih i najumnijih pjesnika srpskih, prvim realistom i osnivačem komedije u srpskoj književnosti, prvim modernim literatom srpskim u pravom smislu riječi« (Skerlić).

Opći pogled na prve srpske romantike. Vuk Karadžić, otkriće narodnih pjesama, njihova slava u Evropi, Sima Milutinović, Petar Petrović Njegoš i Branko Radičević imaju epohalno značenje u srpskoj književnosti, a vrlo veliko i u hrvatskoj, jer otvaraju književnosti nove izvore, nova sredstva i nove ciljeve. Oni stvaraju umjetnu narodnu književnost na romantičkoj osnovi. — Jovan Sterija Popović njihov je suvremenik, ali on je duhovit protivnik romantičkoga nacionalizma.

V. Ilirizam.[1]

1830.—1850.

Društvena osnova.[2] Na prijelazu u 19. stoljeće pada prevlast vlastele u svoj Evropi. Francuzi, pod vodstvom Napoleonovim, unose svuda svoje demokratske misli. Val toga novoga duha uskoleba i hrvatske raskomadane i ograđene političke oblasti. Pala je dubrovačka republika, iščezla mletačka vlast u Dalmaciji, a jedan dio Hrvatske dospije u novo kraljevstvo, Napoleonovu Iliriju- koja obuhvataše osim Dalmacije i Dubrovnika slovenske alpske krajeve i Hrvatsku južno od Save i Kupe. Taj novi politički okvir zbliži Hrvate i dovede ih do spoznanja, da oni nijesu tek Dalmatinci, Hrvati, Bošnjaci, Dubrovčani, Korutanci, Štajerci i Kranjci, nego da su svi zajedno jedan narod ilirski.

[1] Đ. Šurmin, Hrvatski preporod Zagreb, I. 1903., II. 1904.
[2] F. Šišić, Hrvatska povijest III. dio. Zagreb 1913., Mala knjižnica Matice Hrvatske sv. VII. str. 66. i d.

Tu su misao zatrebali naročito Hrvati, kad su Madžari razvili u Ugarskoj ideju, da sve zemlje krune sv. Stjepana moraju biti ujedinjene i jednim narodnim jezikom madžarskim. Tu njihovu misao izazva politika Josipa II., koja je išla za tim, da svu državu ujedini s pomoću jednoga državnoga, i to njemačkoga jezika i središnje vlade. Najprije se Hrvati i Madžari složiše protiv austrijske vlade sklopivši (1790.) užu gospodarsku vezu. Ali kad su Madžari na osnovi te sloge zatražili i jedinstvo u madžarstvu, Hrvati se pobojaše za svoju političku individualnost i živo stadoše braniti latinski jezik, to jest status quo. Dvor im povlađuje. Oko toga pitanja traje borba »hrvatskih staleža i redova« na zajedničkom saboru u Požunu i u županijskim skupštinama hrvatskim i slavonskim od god. 1790. do 1835. Napokon Hrvati oko god. 1830. popustiše, i Madžari već određivahu rok, do kojega će madžarski jezik postati službenim u svim javnim uredima i školama Hrvatske i Slavonije.

Dok su se »staleži i redovi«, vlastela i svećenici tako branili pozivajući se na zakone i pravo, na carske odredbe, na historiju odnosa između Hrvatske i Ugarske, stigao je jedan mladi naraštaj, koji se pozivaše na novo i realnije pravo, na pravo živoga naroda. Bijahu to mladi jurati, đaci, klerici, učitelji, ljudi bez privilegija, iz nižih društvenih vrsta, sinovi građana i seljaka, zadojeni novim, narodnim, demokratskim i romantičnim mislima.

U njemačkim sveučilištima u Beču i Gracu i u pravničkoj akademiji u Zagrebu hrvatska je omladina primila od svojih profesora nove romantičke pojmove o narodnosti, a sastajući se s mladim Srbima i Slovencima stade u tuđini osjećati, da je s njima po narodnosti jedna cjelina. Najraniji je narodnjak među tim mladim đacima Karlovčanin Juro Šporer. On je kao slušatelj medicine izdao god. 1818. u Beču Oglas, kojim poziva domoroce na pretplatu i surađivanje u novinama Oglasniku Ilirskom. U Gracu osnovaše đaci još prije god. 1827. Ilirski klub. Tamo se sastajao mladi Ljudevit Gaj s mladim Srbima Božidarom Petranovićem i Mojsijem Baltićem i učio je od njih štokavštinu, ćirilicu i narodne pjesme, što ih je izdao Vuk Stefanović Karadžić. Tamo su zajedno čitali Kačićev Razgovor i Farlattijev Illyricum sacrum. — U Beču bijaše opet drugo kolo omladinaca. U prostorijama »Morgenstern« sastaje se klub »Danica«, simbol novoga probuđenja, zore narodnog preporoda. — U Zagrebu nađe se treće kolo, Vjekoslav Babukić, Ivan Derkos, Antun Mažuranić, Dragutin Rakovac, Matija Smodek, a vođa i govornik im je Ljudevit Gaj.

Zagrebačko društvo. U Zagrebu bijaše slika društvenoga života uoči ilirizma vrlo šarena. Jedan dio plemstva imao je rodbinskih veza s Madžarima i težio je na madžarizaciju Hrvatske. Ti su ljudi kasnije ustali protiv ilirizma i dobili ime madžaroni. Građanstvo, obrtnici i trgovci ponajviše su Nijemci ili ponijemčeni Hrvati, a sastaju se u Streljani. Treći je dio Zagrepčana bio vezan uz Kaptol i hrvatsko svećenstvo, koje čuva najbolje hrvatski narodni značaj, dakako kajkavskoga obilježja. Ti »purgari Hrvati« sastaju se u Hagenauerovu vrtu na kraju Nove Vesi. Tamo dolazi i ilirska omladina tražeći oslona u građanstvu, dok se kasnije sastaje u ilirskoj čitaonici.

Učitelji omladine. Nakon Beča i Graca bijaše Gaj i u Pešti. Tamo upozna on misli Slovaka Jana Kollára i Čeha Pavla Josipa Šafarika, tada gimnazijskog učitelja u Novom Sadu, koji su propovijedali ujedinjenje i narodni preporod Čeha i svih Slavena. Kollár i Šafarik ostadoše glavni učitelji mladih »iliraca«.[3]

Brošure. Ljudevit Gaj izdaje god. 1830. u Budimu znamenitu brošuru: Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja, poleg mudroljubneh, narodneh i prigospodarneh temeljov i zrokov. Već su stari naši gramatici i mnogi pisci u predgovorima svojih knjiga, napokon i usmeno raspravljali (na jednome sastanku u Beču za Josipa II.) o tome, kojim da se jedinstvenim pravopisom piše. U Hrvatskoj i Slavoniji pisali su prema madžarskom, a u Dalmaciji i Dubrovniku prema talijanskom pravopisu. Jedni htjedoše drugima da nametnu svoj pravopis. Gaj pod utjecajem Čeha predloži češki pravopis, koji imađaše za naš jezik sva potrebita slova. Mjesto ch, cs i tch, što su sve bili znakovi za jedan glas, Gaj hoće češko č, mjesto dy, di i dj, piše češko ď, a tako slično hoće da se piše ě, ň, š, ž. Ta su Gajeva načela kasnije uglavnom pobijedila, a ostala su do danas, pa se stoga mora njegova »Kratka osnova« smatrati važnim historijskim događajem.

Onda se javljaju rodoljubni spisi, od kojih je svaki nov čin narodnoga preporoda. Klerik Pavao Stoos ispjeva elegiju **Kip (slika) domovine** 1831. prikazavši Hrvatsku u alegoriji kraljice bez krune na glavi, bez uresa, svu bijednu, ostavljenu od sinova svojih: »Vre (već) i svoj jezik zabit (zaboravit) Hrvati hote ter drugi narod postati«. — Obrazovani mladi jurist Ivan Derkos napisa latinsku brošuru **Genius patriae super dormientibus suis filiis** 1832. (Duh domovine nad usnulim sinovima svojima) dokazujući u njoj prirodno, historijsko i plemensko pravo naroda na svoj jezik i svoju osebnost.

[3] M. Murko, Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Graz 1897.

Pokrovitelji. Omladina je svojim radom svratila na se pažnju one vlastele, koja je u svijetu bila i znala za nacionalni pokret, za romantičke misli, a bila dosta slobodoumna, da se odijeli od domaćih konzervativaca, koji su gledali sav spas u obrani latinskoga jezika. Takav je novi duh bio u staroga grofa Janka Draškovića. On napisa uoči zajedničkoga sabora god. 1832. političku brošuru Disertacija aliti razgovor, darovan gospodi poklisarom zakonskim (Karlovac 1832.). To je odlučan prijekor vlasteli, koja ne haje za narodni jezik, i ujedno poziv, da s narodom uredi svoj odnos na osnovi prosvijećenoj i prijateljskoj, a ne na sili i šibama. »I vjera i pravica i istina drugo rasplanjanje zagtevaju neželi u 17. vijeku obično bia«. Drašković tu također ističe, da treba pisati štokavskim narječjem, jer je ono najjače u narodu i književnosti našoj.

Omladina steče u grofu Draškoviću najvećega svoga prijatelja, a doskora joj se približi i grofica Eleonora Patačić, Stjepan Ožegović i mnoga druga vlastela.

Novine. Videći Gaj, da je dobivena pomoć od vlastele, osmjeli se i zamoli dopuštenje za izdavanje Novina (1832.). Dobi ga tek poslije dvije godine, pa u jesen 1834. izda **Oglas** za Novine Horvatzke i za prilog Daniczu Horvatzku, Slavonzku i Dalmatinzku. Pokrovitelji tom pothvatu bijahu grof Janko Drašković i vlastela Nikola Zdenčaj i sin mu Škender Zdenčaj. — Dne 6. siječnja god. 1835. izađoše prvi put Novine, a za nekoliko dana i Danica. Novinama je sadržaj vrlo odmjeren i služben, dok se pravi narodni pokret krije u književnom prilogu Danici.

Danica. S Danicom počinje novo doba u povijesti hrvatske književnosti. Prestaje doba odijeljenih staleških i pokrajinskih literatura, a počinje se doba općenarodne književnosti za sve krajeve »ilirske«.

Prvo godište Danice (1835.) izilazi još starim pravopisom i kajkavskim narječjem, ali se već od 1. broja nađe u njoj po koji štokavski prilog, da se čitatelji na nj priviknu. Sav je sadržaj u službi ilirske ideje. U 1. broju pjeva Rakovac pjesmu Danica, a J. M(ayer) piše List iz Banata. U 2. broju već se nalazi Mažuranićeva pjesma Primorac Danici. U 3. i 4. broju su pjesme Pavla Stoosa Kip domovine i Putnik domovini. U 5. broju sam Gaj objavljuje davoriju Horvatov sloga. U 10. broju eto Horvatska domovina od Antuna Mihanovića,

najraniji oblik hrvatske himne Lijepa naša domovina. U daljim brojevima dolaze ponajviše Vukotinovićeve balade i Stoosove rodoljubne refleksije. Gaj štampa i klasične primjere iz »izvrsnih« pisaca ilirskih, tako Katančićeve Pastirske razgovore, Kačićevu Pjesmu Radovana i Milovana, narodne pjesme Kosovska devojka, Predrag i Nenad. Članci raspravljaju o narodnosti. Gajev članak: »Nima domorodstva prez ljubavi materinskog jezika« osniva se na misli: »Duh i jezik jesu živo i nerazdruživo sjedinjeni i jezik je dapače isti duh, koj se otperto javlja«. Slavonci Ignjat Brlić i Vjekoslav Babukić pišu o pravopisu »List dvih slavonskih domorodcev o pravopisu ilirskom«. Po Šafariku izilazi članak o slavenstvu »Značaj i izobraženost slavskoga naroda u općinskom«. Gaj piše o narodnom pjesništvu članak »polag Wenziga«: »Nešto verhu narodnoga pesničtva u općinskom« i »polag Šafarika«: »Slavske narodne pjesme«. Iz ruskoga »polag Šiškova« preveden je članak o pojmu domovine »O ljubavi k domovini«. Ostali je sadržaj pouka u smislu prosvijećene književnosti i zabava »za peldu«. Nova je vrsta proizvodnje novela. Novele piše Vukotinović i Srbin B. Atanacković. I one su pisane s rodoljubnom namjerom. Na koncu brojeva ima bilježaka o odgoju i razmatranja o životu. Tu se nalazi »Njetilo« od A. Mickievića, oveći članak »Svojljub i Svjetoljub« (Egoist i kozmopolit), zatim »Ženskoga spola čast vu društvu človečanskom« i »Mudri savjeti« iz Obradovića i Vitezovića.

Danica je uređena po ugledu suvremenih njemačkih bečkih patriotskih časopisa slavenskoga smjera: Ost und West i Adler, u kojima sarađuju češki romantici.

Danica Ilirska. Druge godine Gaj mijenja Danici natpis; naziva je Danicom Ilirskom i otada izlazi štokavskim narječjem i novim pravopisom. Drugo godište donosi više iz domaće povijesti, čega bijaše u prvom godištu vrlo malo. Jače se javlja i utjecaj narodne pjesme.

U trećem godištu počinje Vraz objavljivati svoje Đulabije. Među novim suradnicima opažamo Ivana Trnskog. — Danica Ilirska privlači sve udaljenije krajeve i raste raznolikošću i vrsnoćom sadržaja. Njezin se razvitak uspinje sve do godine 1843. Carskom odlukom dne 11. siječnja 1843. zabrani policija ime ilirsko.

Društva. Ilirski se pokret razvija više u društvenom nego u književnom radu. Veliki njegov uspjeh osniva se baš na tome, što je udružio ljude svih društvenih razreda u jedno kolo s narodnim težnjama. Ilirci sabiraju između sebe priloge, članarine i darove, pa se s tim narodnim blagom osnivaju potrebni kulturni zavodi: čitaonica, naklada knjiga, kazalište, narodni muzej i drugo. G. 1836. iznese Gaj osnovu, da se uredi: »Društvo prijatelja izobraženosti ilirske«, kojemu će biti zadaća, da se prava, domaća, narodna izobraženost uvede, da se osnuju zavodi »za sve znanosti u narodnom jeziku ilirskom« i da se uredi »velika općinska knjižnica i narodni muzeum«.

Odbor čitaonice sabere god. 1839. do 2000 forinti u srebru, glavnicu za »igranja u narodnom jeziku«. No narodna se pozornica još ne održa. God. 1841. osnovano je Gospodarsko društvo. God. 1842. pristupi čitaonica osnutku glavnice pod imenom Matica Ilirska. U prvom njezinu odboru bijahu: Ljudevit Gaj, Dimitrija Demeter, Antun Mažuranić, Ljudevit Vukotinović i Vjekoslav Babukić, a predsjednikom mu bijaše grof Janko Drašković (1842.—1850.). Matica ilirska ostaje od toga vremena do danas — promijenivši god. 1874. ime u Matica Hrvatska i reformiravši se — najveća glavnica za nagrađivanje i izdavanje hrvatskih knjiga i časopisa.

Slavenstvo. Ilirski pokret pada u doba narodnoga preporoda u Čeha, Poljaka, Rusa, Srba i Slovenaca te podržava veze s predstavnicima tih slavenskih naroda. Po teoriji humanista 18. stoljeća Nijemca Herdera Slaveni imaju zajedničke crte duševne, u povijesti se javljaju s jednakom sudbinom, svagda potlačeni od ratobornijih susjeda. Ta je nauka Herderova stvorila u slavenskih romantika misao, da su Slaveni jedan narod i da će oni u budućnosti zasegnuti u svjetsku povijest davajući joj čovječniji, miroljubiviji i kulturniji smisao. Naročito su u tome smislu širili slavensku uzajamnost češki preporoditelji Jan Kollár, Pavel Šafarik, Frant. Čelakovsky, Većeslav Hanka i František Palacky, koji se sastaju s našim Ilircima i s njima dopisuju. Od Poljaka utječe na njih Joakim Lelewel, Waclaw Maciejowsky, Mihajl Czajkovski, a kasnije Adam Mickiewicz, od Rusa I. I. Sreznevskij i dr., od Srba Vuk Karadžić, Božidar Petranović, Bogoboj Atanacković, Josif Rajačić (patrijarh); od Slovenaca stoje s njima u vezi: Janez Bleiweis, Petar Dainko, Bartolomej Kopitar, Franjo Miklošić i dr.

Pobjeda materinske riječi. Ivan Kukuljević prvi je odlučno stao zahtijevati, da se materinskoj riječi izvojšti štovanje u javnom i službenom poslu. Vrativši se g. 1842. iz vojničke službe u Italiji napiše proglas, u kojemu zatraži:

»Sada ili nikada valja da uvedemo jezik naš u urede i da tražimo savjetništvo, t. j. samostalnu hrvatsku vladu«. Isti program iznosi on u saboru i prvi progovori u njemu hrvatskim govorom (2. svibnja 1843.). — I opet u saboru god. 1845. ustaje Kukuljević s tim zahtjevom, ovaj put pristaju uz njega i drugi, da se uvede narodni jezik kao obvezatni predmet u škole. Ali stranka A. Josipovića protivila se tomu prijedlogu. Car Ferdinand zadovolji Hrvate god. 1846. samo od česti dopustivši, da se na pravnoj akademiji u Zagrebu osnuje stolica za hrvatski jezik. Prvim profesorom imenovan je Vjekoslav Babukić, pisac gramatike »ilirske«. Slijedeće godine (1847.) uspije Ilircima da dođu do većine u hrvatskom saboru, i tada sabor jednoglasno zaključi, da se caru pošalje na potvrdu zakon o uvedenju materinskoga jezika u sve škole i urede.

Vođe ilirizma.

1. Ljudevit Gaj (1809.—1872.).[4]

Život. Rodio se u Krapini od oca ljekarnika. Mati mu je gojila ljubav prema ubogaru »kmetu«, zagorskom seljaku, i čini se, da je na sina vrlo utjecala duševno. U franjevačkom samostanu u Varaždinu ugleda dječak stare latinske knjige i stane velikom požudom učiti. Ondje je naime išao u latinsku školu i napisao također neku knjižicu, opis i povijest svoga rodnoga grada Krapine, ali je cenzor zagrebački isusovac Klohammer osudi i prekori mladog pisca (»Deranom je učiti lekcijam, a ne pisati knjige!«). Poslije 5. razreda prijeđe u Karlovac, gdje ga neki prosvijetljeni učitelj, Nijemac, franjevac, potakne, da svoj geografsko-historijski opis Krapine (Brevis descriptio loci Krapinae) izda njemačkim jezikom, što on i učini (Die Schlösser bei Krapina 1826.). U toj je knjižici Gaj ispričao bajku o Čehu, Lehu i Mehu. U Karlovcu čita Kačića i uči čisti narodni govor. U sedmi i osmi razred, koji su se tada zvali filozofija, išao je Gaj u Beču (1827.) i Gracu (1828.), gdje se upoznao s drugovima, koji već raspravljahu o narodnosti. Svagdje Gaj pregleda biblioteke i sabira građu za povijest ilirsku. Hoće da je piše, ali gradački ga profesor Muchar odvrati od nezrelog nauma, no drugi ga profesor Nijemac Wartinger uči, da valja širiti književnost na narodnom jeziku. U Gracu utječe na Gaja i drug mu Demeter. Na kraju svojih studija ode Gaj u Peštu zbog tamošnje bogate sveučilišne i muzejske knjižnice. Tamo bijaše još živa uspomena na Katančića, koji ispitivaše historiju i geografiju Iliraca. Gaj se tamo upozna s Janom Kollárom, propovjednikom slovačkim, pjesnikom i propovjednikom slavenske uzajamnosti. Odande se vrati u Zagreb i odmah preuzme vodstvo mladih rodoljuba. Brošuru o pravopisu već je izdao, sad govori javno, budi, oduševljava, dopisuje i sprema novine. U svojoj Danici objavljuje članke o pravopisu, jeziku, o narodnosti i o prošlosti ilirskoj. Osniva

[4] Đ. Šurmin, Hrv. preporod I., 115. i d. — Dr. V. Deželić, Pisma pisana dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828.—1850.). Zagreb 1909. (Građa 6.).

društva, prednjači na skupštinama, organizira. Težak udarac stigne taj rad god. 1843. zabranom imena ilirskoga. No ta zabrana ne slomi pokreta. Ideja bijaše već opće poznata. Građani i plemići već nose narodne surke, a »ilirski grb« (Danica s polumjesecom) viđao se i na pucetima lakajskih livreja. Zabrana imena ilirskoga razdvojila je konzervativne Ilire od naprednih i dovela do toga, da je i Janko Drašković ohladio prema Gaju. Gajevo značenje opet poraste burne godine 1848. On vodi deputaciju od 400 Hrvata pred cara i razloži mu »želje naroda hrvatskoga«. S god. 1849. prestaje ilirski pokret, a počinje se apsolutizam, koji još jedamput u drugoj formi pokuša centralizaciju monarkije s pomoću njemačkog jezika. Vođa Iliraca Ljudevit Gaj povukao se u to doba iz javnog života, ali njegova štamparija radi i dalje i izdaje cijeli niz knjiga, naročito dubrovačkih pisaca. Tu su izašla i Đorđićeva djela u 4 sveska. Poslije apsolutizma, kad se god. 1861. opet sastao sabor, Gaj je izabran za zastupnika. Ali otada je njegova politika nenarodna. On prodaje vladi svoje novine (Narodne novine) kao službeni list. Posljednjih deset godina života neprestano je u finacijalnim neprilikama, a ugled mu pada zbog njegova nelijepog političkog mišljenja.

Historijsko značenje. Gaj bijaše do godine 1843. glava ilirskom pokretu. Bio je on vješt govornik, poznavalac ljudi, okretan organizator, pravnik, historik i publicist. Ivan Mažuranić pjeva mu odu: »O, kim da te zovnem imenom kim, Gaje? Prometeus mi se vidiš isti, zvjezdami kad se boriš.« Kurelac ga se sjeća: »Nama je bilo, kao da nam je ko usta medom mazao, i bolje smo k tomu pridisali nego k ljiljanu i čeminu. To je bila prva kitica iz golemoga vrta Slovinstva«.[5] S druge ga je strane shvatio mladi Prica: »Vaša je zasluga veća nego najvećih spisatelja, jerbo lakše je perom vladati nego činom, tako rekavši s mačem u ruci uzdizati trule razniježene mase u životu«. No krivo bi bilo misliti, da je Gaj bio osobiti oporbenjak; on svagdje gledaše da radi u okviru dopuštenih granica i obzirno. On je htio »zakonito i umjereno unapredovanje narodnosti i sreće domovine pod štitom zakonitoga kralja i slobodnog ustava« (Nar. Nov. 1845. br. 10.).

Takov rad između 1830.—1848. narod mu upisuje u veliku i neumrlu zaslugu.

2. Grof Janko Drašković (1770.—1856.).[6]

Život. Rodio se u Zagrebu od oca Ivana i majke Apolonije, rođene barunice Malatinske. Prve je nauke svršio u Zagrebu, a filozofiju i prava u Beču. Sa 19 godina stupi u vojničku službu. Kao časnik u konjaničkoj

[5] Fr. Kurelac, Slova nad grobom Ljudevita Gaja, Zagreb 1872. — Kurelac o Gaju, Vijenac 1891., 624.

[6] Tade Smičiklas, Janko grof Drašković, Matica Hrvatska od god. 1842. do god. 1892. Spomen-knjiga. Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković. Zagreb 1892., 83 i d. — Đ. Šurmin, Hrv. prep. I. 85.—92.

četi vojuje pod vojvodom Laudonom kod Beograda, zatim u vojnama protiv Napoleona, postade majorom i komornikom. Slomivši nogu ostavi službu oko 40. svoje godine i ode u svijet s drugom suprugom (Franjicom barunicom Kulmer). U Parizu razvije živi društveni život i držaše u kući svojoj zbor glazbenika u hrvatskom narodnom odijelu. Upoznao se i s bivšim knezom dubrovačke republike Sorkočevićem i s mecenom ugarskih Srba Savom Tekelijom. Sabrao je veliku knjižnicu i naučio ćirilicu, a svoj jezik stao nazivati slavohrvatskim prema slavenosrpskom. Oko g. 1832. osvane u Zagrebu i videći razliku između prosvijećene Francuske, gdje latinskom jeziku već ne bijaše mjesta u narodnom životu, a kmetovanju ni traga, i zaostale i zapuštene Hrvatske, izda svoju »Disertaciju«. U »Disertaciji« traži njegovanje narodnog jezika, nezavisnu bansku vladu i sjedinjenje svih ilirskih zemalja. U Danici objavi pjesme »Poskočnica« i »Mladeži Ilirskoj«, a srce sviju osvoji znamenitom brošurom: Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter (Agram 1838.). Ta je njemačka riječ bila namijenjena stranom svijetu, da upozna pokret ilirski. S drugima osniva **Čitaonicu** ilirsku, surađuje u svim odborima najviše kao predsjednik. Vodi političku borbu protiv madžarizacije. Kad je u početku g. 1843. zabranjeno ime ilirsko, ode radi Čitaonice i Matice pred kralja i donese poruke, »da je kralj svim svojim narodom pravedan otac i da ne da jednoga po drugomu potlačiti«. U doba reakcije 1849. Drašković se povlači u privatni život. God. 1853. dobi naslov »tajnog savjetnika«, no starac svrši svoj znameniti život osamljen i razočaran u Štajerskoj Radgoni. Pisao je i neki dnevnik ćirilicom, ali taj se izgubio.

Historijsko značenje. Janko kao sin Ivana Draškovića, osnivača slobodne zidarske lože u Hrvatskoj, i nakon dugoga svoga boravka u Parizu nije bio romantik. On traži prosvjetu naroda u ime čovječanske ljubavi. On je racionalni vođa ilirizma. Teži osobito za gospodarskim preporodom naroda kao i prosvjetitelji 18. stoljeća. Propovijeda bratinstvo među narodima: »Budimo braća bez razlike imena«. On bijaše najhladniji prosuđivač naše narodne snage i dobar diplomat. On je predstavnik ilirizma prema stranom svijetu. Jedan ga odlični Francuz naziva »le chef du parti illyrien«. I sam se smatraše kolovođom, što ga dovodi u nesklad s Gajem, kojega ne priznavaše glavom pokreta, nego samo publicističkim i literarnim svojim pomoćnikom. Uistinu bijaše on mecena i pokrovitelj ilirskoga pokreta u najvažnije doba, pri prvim koracima oko god. 1835.

Urednici, novinari i naučnjaci.

1. Vjekoslav Babukić (1812.—1875.).[7]

Život. Rodio se u Požegi od oca građanina, licitara. Polazi krajišku njemačku školu, a onda madžarske u Pečuhu i Segedinu. U Segedinu se upozna sa Srbima, čita Dositeja i počinje proučavati jezik. Dođe u Zagreb, gdje svrši filozofiju (1830.). Pristane uz Matiju Smodeka, koji zatraži da smije predavati hrvatski jezik na akademiji u nenaučno vrijeme. Bavi se djelima Dobrovskoga i Šafarika. God. 1833. postade zaprisegnuti bilježnik banskoga stola. Do 1836. radio je u različitim odvjetničkim pisarnama i suplirao u akademiji ugarsko pravo, onda ostavi pravništvo, kad dadoše mjesto drugom profesoru. Odsada je Babukić desna ruka Gaju i kao bolji znalac jezika ispravlja i uređuje priloge za Danicu. On bijaše prvi tajnik Čitaonice ilirske (1838.) i prvi tajnik Matice Ilirske (1842.), a g. 1846. prvi profesor hrvatskog jezika u pravnoj akademiji (do g. 1850.). Ostali dio života provede kao profesor u zagrebačkoj gimnaziji.

Djela. Objavio je jednu jedinu pjesmu u prvom broju Danice. Već god. 1836. štampa u Danici svoju Slovnicu ilirskog jezika. — U Bačkoj Vili (sv. I.—III.) piše iza nepovoljne ocjene Miloša Svetića o njegovoj gramatici članke u obranu zagrebačkog pravopisa. S Antunom Mažuranićem obradi i nadopuni Drobnićev hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik. Priredi izdanja Dubrovčana: Palmotića, Đorđića i Gundulića. Napisao je još jednu Veliku slovnicu ilirskog jezika (1855.) pa rasprave »Mnijenje o postanku glagolskih pismena« (1859.) i O jeziku Jerolima Kavanjina (g. 1861.).

Književna značajka. Njegov organizatorski i urednički rad veći je od naučnoga. U prvom radu Iliraca snizio se do najobičnijih služba: sabirao je članarinu, razašiljao knjige, prodavao karte u ilirskom teatru. Bio je za sve i svagda »dobar i slatkorječan«. Omladina ga nazivaše svojim »ćaćom«. Njegovi su naučni poslovi iz druge polovice života zastarjeli, jer se u to doba iza radova Miklošićevih, Schleicherovih i Daničićevih stao jezik drukčije proučavati.

2. Antun Mažuranić (1805.—1880.).[8]

Život. Rodio se u Vinodolu od oca pučanina. Brat je pjesniku Ivanu Mažuraniću. Već je g. 1826. u Zagrebu. Bio je prvi profesor hrvatskoga jezika u zagrebačkoj gimnaziji. On je glavni suurednik Gajevih novina. Godine 1848. šalje ga ban Jelačić u Primorje, da miri i upućuje narod. God. 1861.—68. ravnatelj je hrvatske gimnazije na Rijeci.

Djela. Prvo mu je djelo poredba: Temelji ilirskoga i latinskoga jezika (1839.). U časopisu Kolo izda znameniti glagolski spomenik Zakon vinodolski. Sudjeluje kod izdavanja Osmana (1844.), djela Hanibala Lucića, Vetranićeve Hekube i Posvetilišta Abramova (1853.), Đorđićevih Pjesni razlikih (1855.). Napisao je Kratak pregled stare literature hrvatske (1855.), zanimljivu radnju Nauk o naglasu hrvatskom. On dobro spoznaje, da je čakavsko narječje starije od štokavskoga, ali krivo otuda izvodi, da su Rusi podrijetlom južni Slaveni, što imaju sličan naglas. Izdao je prvu Slovnicu hrvatsku (1859.).

[7] T. Smičiklas, Vjekoslav Babukić. Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 245.—254.

[8] T. Smičiklas, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 289. do 304.

Književna značajka. Bijaše prava protivnost Babukiću i s njime se takmio kao gramatičar. Čovjek tih, tvrdoga značaja, Primorac, dok je Babukić slatkorjek, otvoren Slavonac. Mažuranić je kao rođeni čakavac imao jače razvijen historijski osjećaj za jezik, a Babukić više tvorne snage u njemu. Osobito je vrijedan izdavalački rad Antuna Mažuranića i velika njegova odgojna skrb za mladoga brata Ivana pjesnika. Pod njegovim utjecajem izdaje Ivan s Jakovom Užarevićem Njemačko-ilirski slovar 1842.

3. Dragutin Rakovac (1813.—1854.).[9]

Život. Rodio se u Biškupcu kod Varaždina, gdje mu je otac bio gospodarski činovnik na kaptolskom dobru. Nauke počinje u Varaždinu i svršava u Zagrebu. God. 1831. postade juratom banskoga stola. God. 1836. natječe se za mjesto profesora za naravno i kazneno pravo, ali ga ne dobije. Postade urednikom Narodnih Novina i Danice. Osniva s Vrazom i Vukotinovićem »Kolo« 1842. — God. 1841. izabran je za prvoga tajnika »Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva«. Osnovao je i narodni muzej sabravši mu prve dragocjenosti (1846.).

Djela. Kao đak prevodi, prije nego se javila ilirska ideja, drame s njemačkoga dijalektom kajkavskim (1830.), a drama njegova D u h prikazuje se (1832.). Gajeva Danica počinje se u 1. broju Rakovčevom pjesmom Z d a n i c u m. On je napisao vjerovanje ilirstva **Mali katekizam za velike ljude.** Svoje rodoljubne pjesme iz Danice sabra u P j e s m a r i c u: 1. Pesme domorodne (1842.). Time završava svoju poetičku proizvodnju i daje se na pouku. Uređuje glasilo gospodarskog društva: »List mjesečnik« (1842.—1850.) i Gospodarske Novine (1853.—1854.). Izdaje s vitezom Klingräfom P r e d a v a n j a z a s e l j a k a i K o l e d a r z a p u k.

Književna značajka. Rakovac je počeo svoj rad na kajkavskom narječju i zadojen programom pučkoga prosvjećenja. Kad je minulo veliko doba ilirizma, pedesetih godina izilazi s najvažnijim svojim radom pučkoprosvjetnim i gospodarskim. Njegov se koledar raširio u šest tisuća primjeraka u doba apsolutizma, kad bijaše gotovo jedinim štivom za hrvatski puk.

4. Ljudevit Vukotinović (1813.—1893.).[10]

Život. Rodio se u Zagrebu od oca Mirka pl. Farkaša, vlastelina u Lovrečini kod Vrbovca. Prve je škole učio u Zagrebu, a pravoslovne nauke svrši u Požunu. Ondje stupi kao mlad jurat u službu grofa Janka Draškovića, zalazi s njim u Beč i nađe se tamo s Gajem, Demetrom, Kurelcem i Užarevićem (1832.), koji tada baš zamišljahu »Danicu«. Vrativši se u Zagreb stupi u odvjetničku praksu. Godine 1836. imenovan je začasnim bilježnikom križevačke županije, zatim je (1840.) izabran »velikim sucem« u

[9] Milan Grlović, Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća. [Zgb. 1898. do 1900. I.—III.] III. — Đ. Šurmin, o. c. I., 153.
[10] J. Torbar, Ljetopis jugoslavenske akademije 12. (1897.).

Ludini u moslavačkom kotaru. U saboru g. 1847. progovara hrvatski. Burne godine 1848. Vukotinović sa 20 konjanika uhvati povjerenika ugarske vlade generala Hrabovskoga i preda ga u Gracu između Vrhovca i Križevca banu Jelačiću. Za apsolutizma on se jedini usudio da prkosi njemačkoj vladi uredujući i dalje hrvatski. Stoga izgubi službu i dade se na gospodarstvo. Po smrti Dragutina Rakovca preuzme uredništvo »Gospodarskog lista« (1855. do 1857.) i uredovanje u »Narodnom prirodoslovnom muzeju«. God. 1860. putovaše po Njemačkoj i Francuskoj, da prouči vinogradarstvo i pivničarstvo. God. 1861. imenovan je velikim županom županije križevačke (do 1867.). Odstupi, jer nije htio da provodi neustavnim putem zakon o novačenju. Otada živi na imanju u Lovrečini, a g. 1868. ulazi u sabor kao oporbeni zastupnik kotara Moslavine. God. 1873. upravlja hrvatskim odjelom u bečkoj izložbi. Kad se oporba pretvorila u vladinu stranku, bude i Vukotinović (1887.) izabran za člana delegacije. Posljednji mu je veliki društveni rad na čelu gospodarsko-šumarske izložbe u Zagrebu.

Djela. U prvo doba D a n i c e (1835.—1842.) piše uzevši hrvatsko ime V u k o t i n o v i ć. Od njega su pjesme, balade, historijske novele, drame. Iza godine 1842., kad je osnovano Kolo, on je pisac socijalnih, kritičkih članaka, a od god. 1859. do 1862. urednik je z a b a v n i k a L e p t i r, u kojem ima njegovih pjesama, pripovijesti i članaka. Izdaje svoj pjesnički rad u zbirkama: R u ž e i t r n j e (1842.), P j e s m e (1847.) i T r n u l e (1862.). Napisao je prvu hrvatsku novelu I v a n V o j k o v i ć (Danica 1835.), zatim P r o š a s n o s t u g a r s k o - h r v a t s k a, Š t i t o n o š a i N o v i v o j v o d e. — U duhu starije prosvjetne drame napisao je kajkavskim narječjem G o l u b (Požun 1832.) i »turobnu igru Prvi i zadnji kip po G. Seidlu«. U ostavštini našlo se više dramatskih prijevoda. — Znatan mu je novinski rad u obliku feljtonskom **Zimske misli** (1842.), S p r a v i š t n e s l i k e (Nar. Nov. 1845.) i brošura N e k o j a g l a v n a p i t a n j a n a š e g a v r e m e n a (1848.), gdje raspravlja o reformama i o suvremenom »liberalizmu«. — U starije dane bavi se jedino prirodoslovnom naukom. Uz pomoć dra. Schlossera napisao je omašno botaničko djelo Flora Croatica, koje je izdala Jugoslavenska akademija (1869.). — U Radu Jugoslavenske akademije ima dosta njegovih prirodoslovnih rasprava.

Književna značajka. Cijeli je Vukotinovićev beletristički rad nasljedovanje strane književnosti, narodnog pjesništva i suvremenih ilirskih pjesnika. Na nj utječu Goethe, Schiller, Heine, Vraz, Mažuranić i Preradović. Prvi je od Iliraca pjevao romance i balade i prvi je pisao historijske novele. Ali za tu vrstu ne bijaše rođen; bio je od prirode odviše temperamentan, buran, neustrajan.

Najbolje su njegove protuilirske stvari. On, jedan od najboljih Iliraca, diže glas protiv praznoga entuzijazma, protiv »davorijâ, mjesecâ i zvijezdâ« i traži čvrsti, s i l o m m o r a l n o m n a p u n j e n i, krepki život narodni. Hoće da radi i u prozi. U tom raspoloženju piše svoje Z i m s k e m i s l i i S p r a v i š t n e s l i k e. Kasnije biva još stvarniji i daje se

na gospodarstvo i narodno prosvjećivanje, jer misli, dobije li neuki seljak pravo glasa u saboru, Hrvatska je pala u bijedu. Prema tome i prirodoslovni i gospodarsko-prosvjetni rad ima narodnu i političku osnovu. — Vukotinović bješe svjež i živ ilirski duh, daleko iznad osrednjega.

5. **Bogoslav Šulek** (1816.—1895.).[11]

Život. Rodio se u Subotištu u njitranskoj županiji slovačkoj od oca Jana, evangeličkoga župnika, koji bijaše učitelj Janu Kollàru. Uči u rodnom mjestu, onda u Požunu. Budući nagluh, a kasnije potpuno gluh, ne bijaše za javnu službu. Kao književnik slovački nije se mogao održati, jer ga je progonila ugarska vlada. Stoga ode u Brod svome bratu Mihajlu, liječniku, nauči hrvatski i uputi se u Zagreb, da nađe bilo kakvo mjesto među Ilircima. Tako dobije mjesto slagara u Županovoj (1839.), a onda u tiskari Gajevoj. Godine 1846. preuze uredništvo Narodnih Novina. Godine 1849., kad je uveden centralizam, piše protiv njega oštre članke pa se zato razide s Gajem, koji je bio za oportunu politiku. Otada se seli iz jednog uredništva u drugo. Iz Slavenskog Juga (1848.—1849.) u Jugoslavenske Novine (1850.). S povratkom ustava eto ga (1860. i 1865.—1866.) u uredništvu Pozora (sada Obzora).

Godine 1866. osniva se akademija, a Šulek joj je tajnikom od god. 1874. do svoje smrti.

Djela. Izdaje političke spise: Šta namjeravaju Iliri (1844.), Hrvatsko-ugarski ustav i konstitucija (1861.), **Naše pravice** (1863.) i Hrvatski ustav (1883.). — Za apsolutizma izrađuje Njemačko-hrvatski rječnik uz pomoć Ivana Trnskoga (1860.). — Prirodoslovni su mu spisi: Jugoslavenski imenik bilja (1869.), Lučba za svakoga ili popularna kemija (1881.), mnogi poučni članci u Nevenu i u Radu jugoslavenske akademije. — S jednim odborom izradi: Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja (1874.—1875.).

Književna značajka. Bio je protestant i Slovak, gonjen zbog svojih slavenskih osjećaja, od prirode osuđen zbog gluhosti na samoću. On je najdosljedniji oporbenjak među Ilircima, a radnik, da mu se ne nalazi ravan. Jedini je Ilir, koji nije nikada pjevao i jedini, koji je svagda prkosio većoj sili, ako je bila nepravedna.

6. **Ivan Kukuljević Sakcinski** (1816.—1889.).[12]

Život. Rodio se u Varaždinu od oca Antuna, kasnije čuvenog poslanika u ugarskom saboru. Početne škole svrši u Varaždinu, a nastavi nauke u plemićkom konviktu u Zagrebu (1825. do 1833.). Protiv očeve volje stupi u vojsku i postaje časnik (1836.). U Beču se upozna s Matom Topalovićem (1836.) i Gajem (1837.), s Njegošem, Karadžićem i Simom Milutinovićem. Premješten u gornju Italiju, koja tada bijaše austrijska, utječe na druga Preradovića u ilirskom duhu. God. 1842. ostavi vojsku. God. 1843. prvi

[11] J. Torbar, Ljetopis jugosl. akademije 11. (1896.).
[12] T. Smičiklas, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 148. do 175.

progovara u saboru hrvatskim jezikom. U političkim događajima (1848. do 1849.) spominje se među najvažnijim braničima naših prava. U doba apsolutizma osniva »Društvo za povjesnicu jugoslavensku« (1850.). Putuje po Dalmaciji i sabira povjesne i književne starine. Od g. 1860. opet se ističe u politici, stvara »samostalnu stranku«, koja je imala Hrvate odvesti na zajednički sabor u Beč. God. 1861. imenovan je velikim županom zagrebačke županije, a god. 1865. banskim namjesnikom. God. 1867. ide u mir. God. 1866. izabran je za člana akademije, ali otklanja izbor zbog toga, što nijesu izabrani Gaj, Demeter, Mažuranić, Babukić i drugi. Od god. 1874. do smrti bijaše predsjednikom Matice Hrvatske.

Djela. Prvi su mu radovi na njemačkom jeziku. Hrvatski počinje s pjesmama u Danici, zatim piše historijske pripovijesti i drame: Juran i Sofija[13] (1837.), Bijeg kralja Bele (1841.), Stjepko Šubić (1840.) i Gusar po Byronu. Onda izdaje Različita djela (1842. do 1846.). Još g. 1867. izda dramu Poturica, onda opet Povjesne pjesme (1879.). U Danici piše historijske članke. Izdaje Mencetićevu Trublju slovinsku (844.). Izdavaše **Arkiv za jugoslavensku povjesnicu** (1851.—1875.) i brojne historijske monografije i putopise, naročito Pjesnici hrvatski XV. i XVI. vijeka (1856.—1858.), Slovnik jugoslavenskih umjetnika (1860.) i Bibliografiju hrvatsku (1860.). — Znamenite su njegove zbirke: Acta Croatica (1860.) i Jura Regni (1861.). Sudjelovao je i u drugim publikacijama akademije, izdao u Starim piscima u I. knjizi: Marka Marulića uz suradnju V. Jagića, a u Radu je priopćio velik broj historijskih rasprava.

Književna značajka. Kukuljević je jedan od najvećih radnika između Iliraca. Stvorio je historijsku literaturu, na kojoj se kreće cijela politika preporodna i time izvršio ono, što je Gaj bio u mladosti zamislio kao program svoga života. Njega su zanosila otkrića obilne nepoznate građe u Dalmaciji i otuda njegova velika i brza proizvodnja historijskih i bibliografskih djela, koja je kasnije trebalo kritičnije pregledati. Zasluge su njegove velike, osobito po tome, što je u doba, kad se pitalo za naša historijska prava na državnu samostalnost, izišao sa sabranim i proučenim dokumentima.

Pjesnici.

1. **Stanko Vraz** (1810.—1851.).[14]

Život. Rodio se u južnoštajerskom kraju, u Cerovcu, općini žerovinskoj, od roditelja seljaka. Njemačku je gimnaziju svršio u Mariboru, a filozofiju i pravo uči u Gracu (1835.—1838.), no ne dovrši prava. Najviše drugovaše s Miklošićem. Učenje slavenskih jezika, čitanje Vukovih narodnih pjesama i njemačkih romantičkih pisaca bijaše u to doba glavno zanimanje

[13] D. Prohaska, Prvi ilirski dramatik, Nastavni Vjesnik 24. (1916.).
[14] F. Marković, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 257. do 273. — B. Drechsler, Stanko Vraz. Studija. M. H. Zagreb 1909.

Vrazovo. God. 1833. dođe u pohode Gaju u Krapinu i Zagreb i upozna se s Ilircima. U Danici se javlja kao »Ilir iz Štajera«. God. 1835. upozna se s gospođicom Ljubicom Cantilli, kćerkom Gajeve sestre, koja se udala za uglednog trgovca u Samoboru. Ta ljubav dade najljepše Vrazove pjesme »Đulabije«. G. 1837. udala se Ljubica, i u raspoloženju Vrazovu nastupa promjena. God. 1838. stalno se nastani u Zagrebu. Mnogo je polazio kajkavskoga pisca opata Ivana Krizmanića, gdje mu omili sinovica opatova Dragojla Stauduarova, koju naziva posestrimom i u nje nalazi utjehe svome ranjenom srcu. Posvećuje joj svoju zbirku pjesama Glasi iz dubrave žerovinske. God. 1841. putovao je s ruskim slavistom Sreznjevskim po rodnim krajevima. God. 1842. osniva Kolo i natječe se s Babukićem za mjesto hrvatskog jezika na zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji, ali ne uspije. Za naknadu ga izabraše tajnikom Matice Ilirske (g. 1846.), i Matica podupire izdavanje Kola. God. 1848. odlazi na sveslavenski sastanak u Prag kao zastupnik Slovenaca. Već god. 1847. javlja se njegova bolest sušica i ona mu lomi snagu. Godine 1851. u proljeće podleže joj pjesnik.

Djela. Isprva pjeva slovenske pjesme i hoće da ih uvrsti u »Kranjsku Čbelicu«. Iste pjesme daje kasnije »Danici«. Đ u l a b i j e, ljubezne ponude za Ljubicu, I. i II. dio, izađoše u knjizi god. 1840. Treći i četvrti dio izađe tek iza smrti. — S Vukotinovićem i Rakovcem osniva K o l o, časopis za književnost (I.—II. svezak 1842. III. svezak 1843., IV.—VIII. svezak 1847. do 1851.; VIII. sv. izdao A. T. Brlić, a IX. sv. 1853. Mirko Bogović.). Prvi svezak narodnih slovenskih pjesama pod natpisom N a r o d n e p j e s n i i l i r s k e (1839.) posvetio je Vuku Karadžiću. Posebno izda: G l a s i i z d u b r a v e ž e r o v i n s k e (1841.) i G u s l e i t a m b u r a (1845.). — Prozom je pisao kritičke članke u Kolu i P u t o p i s u g o r n j e s t r a n e u Iskri 1844.

(Djela, 5 svezaka, M. H. 1863.—1876. — Izabrane pjesme s uvodom F. Markovića. M. H. 1880.).

Đulabije.[15] U »Đulabijama«, sitnim pjesmicama u poljačkoj strofi, dade Vraz prvi naš roman romantičke ljubavi u stihovima. (Takovi su romani u pjesmama Heineov »Buch der Lieder« i Puškinov »Evgenij Onjegin«.) Tu ljubav »Bog višnji stvori, ona je sklad među dušom i tijelom«. Duševna ljubav novost je u hrvatskoj književnosti. Vraz je iskiti galantnim obratima iz dubrovačke književnosti, a uokviri je u motive narodnih pjesama. K tomu izriče on u »Đulabijama« svoju čežnju za zavičajem, pjeva slavu Slovenkama, igra se s romantičkom duševnom patnjom, upleće uzdahe nad cvijećem, metuljem, razgovara sa slavujem i spominje modru daljinu i južne krajeve. Sve to daje Đulabijama obilježje romantičkoga proizvoda, što je značajno za tu poeziju i u drugih zapadnih književnosti.

Kritika. U svojem časopisu Kolu Vraz traži narodnu osnovu umjetnoj književnosti i odvraća od nasljedovanja Dubrovčana. Njegova je k r i t i č k a z a d a ć a »spojiti ideju ilirštine s idejom književne sveslavjanštine, t. j. dignuti našu književnost, približujući je ukusu i duhu ostale braće slavenske, koja evropejskoj naobraženosti bliže stoji«. On dakle traži vezu i sa suvremenim zapadnim književnostima. Vraz prevodi u Kolu različite zapadne i slavenske pjesnike: Byrona, Mickiewicza, Puškina, Ljermontova. Uvrštava članke slavenskih suradnika: Čeha Jaromira Erbena, Slovaka Miroslava Hurbana i Rusa I. I. Sreznjevskoga.

[15] D. Prohaska, Vrazove Đulabije, Savremenik 5. (1910.).

Književna značajka. Romantika je svojim slobodnim shvaćanjem stvorila noviji pojam književnika protivan pojmu prosvjetitelja. Romantika je opet uzdigla srce nad razum i proslavila ljubav i umjetnost nad prosvijećenim prijateljstvom i poukom, ona je strast uzdigla nad dobro »dobrodjeteljnosti«. Kako svjedoči pjesnikova **Ispovijest,** Vraz je prvi naš romantični literator, on živi rado u osjećajima i estetskom promatranju, a nesposoban je za praktični rad razuma. Vele, da nije umio kao tajnik Matice voditi zapisnika. Mrzio je prosvijećenu plitkost i lukavost u politici. Bio je književno vrlo spreman i »Đulabije« bi mu imale trajan estetski čar, da nije u njima toliko jezičnih poteškoća. I tu bijaše romantik, pokrajinac; nije nikada potpuno naučio štokavsko narječje.

2. Antun Nemčić (1813.—1849.).[16]

Život. Sin kotarskog suca iz varaždinskoga kraja. Iza rane smrti roditelja naslijedi malo imanje u Križevcima. Svršivši akademiju u Zagrebu nalazi se u različitim kotarskim službama. God. 1843. putuje u Italiju i ostavi o tome putu knjigu. God. 1848. izbere ga Novi Marof u hrvatski sabor, opet putuje Slavonijom i po Dunavu u Beograd, Oršavu i Mehadiju. God. 1849. poslan je u Petrovaradin radi novačenja, ali oboli od kolere i preminu u 37. godini života.

Djela. Pjevao je pjesme, ali ih za života ne izdaje. Izda ih prijatelj mu Mirko Bogović: **Pesme** Antuna Nemčića. Zagreb 1851. — Nemčić je izdao samo svoj putopis po Italiji P u t o s i t n i c e 1845. — U Nevenu mu Bogović izda rukopise: dramu **Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac,** početak romana U d e s l j u d s k i i novije putositnice (1852.—1854.). (Izabrana djela izdala je M. H. 1898.).

Književna značajka. Nemčić živi samo za romantičku ljubav. Tako on ističe i protivnost između životne proze i romantične davne Italije ugledajući se u Goethea i Heinea. U pjesmama nasljeduje Schillera, Uhlanda, Seumea, Herwegha, pod natpise pjesama stavlja stihove različitih francuskih i drugih zapadnih pjesnika. Neke su mu pjesme uspjele.

[16] M. Šrepel, Izabrana djela Antuna Nemčića. Zgb 1898. Uvod.

Balada Grob kaluđera, **Himna žrtvama 29. srpnja 1845.** (»Vijenac pletu mlade Hrvatice«) i Domovini (»Gore nebo visoko, Doli more duboko«) bile su poznate ilirskom općinstvu. I Putositnice su se mnogo čitale. U Kvasu bez kruha crta borbu Iliraca i madžarona s dosta humora. Proza mu je bolja od poezije. Njegovu liriku sapinje novi književni jezik štokavski, i usred najljepšeg ritma on će pokvariti sklad i ostaviti slab dojam. Nasljedovao je Đulabije i u takvim je pjesmama nježan kao Vraz.

3. **Dimitrije Demeter** (1811.—1872.).[17]

Život. Rodio se u Zagrebu od oca trgovca, podrijetlom Grka iz Maćedonije. Odgaja se u novogrčkom duhu i pjeva sa 16 godina grčku dramu »Virginija«. Svrši gimnaziju u Zagrebu i polazi dalje u Grac na filozofiju. God. 1829. dođe u Beč i stupi u mlado kolo Užarevića, Kurelca i Vukotinovića, a kasnije i Gaja. Otac mu je g. 1828. umr'o i ostavio imutka, tako te se Demeter može baviti više književnošću negoli građanskim pozivom. Medicinske nauke svrši u Padovi, gdje stekne i doktorat (1834.—1836.). Ilirski pokret ga poznaje kao revnoga pomagača i suradnika. Najviše pažnje obrati kazalištu. G. 1840. dovede u Zagreb novosadske glumce. Uređuje s Ivanom Havličekom zabavnik Iskru (1844. i 1846.). God. 1848. služi u narodnoj straži. Zatim izdaje s Prausom Südslavische Zeitung. Od 1854.—1861. javlja se kao dramaturg hrvatskih prigodnih predstava u Zagrebu. God. 1861. uredi prvi definitivni glumački zbor (Mandrović, Freudenreich, Brani, Andrijević, Norvegova-Bajza, Perisova i Sajevićka). Sabor proglasi kazalište zemaljskim zavodom, a Demeter mu je dramaturgom do g. 1868.

Djela. God. 1838. izda Dramatička pokušenja, a u njima dvije preradbe dubrovačkih drama: Gleđevićeve »Zorislave« i Gundulićeve »Sunčanice«, davši prvoj natpis Ljubav i dužnost, a drugoj Krvna osveta. U I. svesku Kola objavi historijsku elegiju **Grobničko polje** (1842.). God. 1844. izađe s izvrsnom dramom **Teuta.** Napokon je napisao operni tekst za opere Lisinskoga Ljubav i zloba (1845.) i Porin (1846.). — Ostali mu je rad prevodilački. Preveo je 50 komada najboljih stranih (njemačkih) drama za kazalište. Dramatizovao je njemačkim jezikom ruski roman od Lažečnikova Ledena palača (Nacrt u Vijencu 1901.). — (Teutu i Grobničko polje izdala je M. H., uvodom popratili V. Mažuranić i Franjo Marković. 1891.).

Teuta. Teuta je romantička tragedija ljubavi. Ljubav tu dolazi u protivnost s domovinskom odanosti. Strast i dužnost bore se u srcu ilirskog vojvode Dimitrija, koji može steći ruku kraljice ilirske Teute, samo ako se domogne kraljevske krune. Teuta je također pravo romantičko lice, u njoj se bori ljubav za slobodu sa ženskim određenjem, po kom mora

[17] F. Marković, Teuta i Grobničko polje. Zgb. 1891. Život od V. Mažuranića.

da se podloži ljubljenome mužu. Ona zato traži, da joj onaj, koga ima da slijedi, bude ravan, bude kraljem. Dimitar ne može drukčije do krune nego da izda domovinu Rimljanima, koji ga učine kraljem. Ali padne u boju s pravim nasljednikom ilirskoga prijestolja. Teuta se baci u more.

Književna značajka. Već u Dramatičkim pokušenjima ističe Demeter opreku između domovinske dužnosti i ljubavi. Već ondje on traži historijsku pozadinu na tlu ilirskom. I ondje već pregrađuje dubrovačke osmerce u narodne deseterce. U Teuti k tome dolaze utjecaji patetičkog govora Grillparzerove drame, koju je Demeter proučavao u Beču u Burgtheatru. Pod utjecajem Grillpazerovim Demeter smatra ljubavnu strast kao udes lica. I neke pojedinosti uzima od Grillpazera i od drugih njemačkih dramatičara. U drugim momentima sjeća Teuta na drugu amazonku njemačke drame, na Djevicu Orleansku, koja pogiba, kad se iznevjeri svojoj mržnji protiv muškarca. Napokon kao Halmova Griseldis Teuta trpi najveće poniženje u ljubavi. Teuta se nije prikazivala do 1863. Zato joj je utjecaj na dalji razvitak naše drame bio veoma neznatan. Za ilirsko doba se najviše proslavio svojom historijskom pjesmom Grobničko polje. Tu je zanosan opis gornje Italije, renesansnih uspomena, kao kontrast pustom, ali slavnijem Grobničkom polju, na kojemu su Hrvati spasli renesansnu kulturu zaustavivši svojim junaštvom provalu Tatara. (Slična je misao istaknuta u Smrti Smail-age Čengića.) Pjesma pjeva o toj borbi.

Demetrova je zasluga, što je i lično utjecao na drugove književnike i što je osnovao hrvatski dramatski repertoir. Nazivahu ga »dramaturgom ilirskim«. Demeter je autor najkrepče i najljepše ilirske budnice »Prosto zrakom ptica leti«, koja je u Grobničkom polju.

4. **Ivan Mažuranić** (1814.—1896.).[18]

Život. Rodio se u Novom Vinodolskom u Hrvatskom primorju. Otac mu bijaše novljanski posjednik, obrazovan gospodar, koji već u ono doba čita novine i vješto piše. Braća Ivanova su Antun, filolog, i Matija, pisac putopisa Pogled u Bosnu.

Starinom, vele Mažuranići, da su iz Dalmacije. Ivan svrši njemačku pučku školu u Novom. Za prvi gimnazijski razred uči kod kuće, a u drugi ide na Rijeci u talijanskoj gimnaziji. Na Rijeci su tada učili i madžarski, a Ivan nauči toliko, te su mu njegovi profesori Madžari predlagali, da pođe sa stipendijom u Ugarsku i da se pripravi za profesora madžarskoga jezika. No Ivan ode u Zagreb i ondje svrši prvu godinu filozofije ili sedmi gimnazijski razred. Ujedno uči marljivo francuski. Tu se upozna s ilirskom idejom i stane pisati novim pravopisom (1834.). Po običaju onog vremena

[18] T. Smičiklas, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 96.—137.

svrši gimnaziju u Subotištu (Szombathely) u Ugarskoj. U jeseni 1835. dolazi u Zagreb u pravničku akademiju. Život ga goni brigama. Cijele školske godine 1839.—1840. služi kao namjesni učitelj u gimnaziji zagrebačkoj uz brata Antuna. Položivši advokatski ispit posveti se odvjetništvu u Karlovcu (1841.) i oženi se s Aleksandrom, sestrom Dimitrija Demetra. U Karlovcu dobije mjesto sirotinjskog skrbnika i ostaje u toj službi do g. 1848. — God. 1848. je perovođa sabora, a god. 1849.—1850. glavni urednik novih zakona Jelačićeve vlade. U doba apsolutizma postaje državnim odvjetnikom. God. 1858. izabere ga Matica Hrvatska za predsjednika. Kad se vratila konstitucija, bude pozvan na bansku konferenciju, postane hrvatski kancelar i ostaje time do god. 1865., kad se ukida hrvatska kancelarija u Beču. Od god. 1873.—1880. Mažuranić je banom hrvatskim. Posljednjih 10 godina života boravi u miru i bavi se naukom, zvjezdarstvom najradije. Umre 4. kolovoza 1890. u Zagrebu.

Djela. U trećem razredu gimnazije, kad mu je bilo 16 godina, ispjeva Kačićevim desetercima pjesmu: Vinodolski dolče, da si zdravo (1830.). Pisma još piše njemački, ali od 1833. samo hrvatski. Čim dobije u Subotištu Oglas Gajevih Novina, ispjeva pjesmu Primorac Danici (Danica br. 2.) i šalje dalje pjesme **Odu dru. Gaju,** Mati i sin (br. 8.), Predem Slavjanskim (br. 9.), Slavomir Stojanu, otkud ime Stojan (br. 7.), Milutin (br. 19.) I u prozi šalje Misli (br. 19., 20. i 25.) pa opet pjesmu **Ilir** (br. 47.). U drugom godištu Danice 1836. nalazi mu se pjesma spjevana na narodnu Nenadović Rado (br. 17.), a na dubrovačku je Danica Ilirom, danku i vladatelju, pod utjecajem Osmana, i oveća pjesma Vijekovi Ilirije.

S Užarevićem je izradio Nemačko-ilirski slovar.

God. 1842. sprema Matica Ilirska novo izdanje Osmana, i odbor dade Ivanu Mažuraniću, da priredi i nadopuni Osmana. Mažuranić ispjeva cijelo 14. i 15. pjevanje.

God. 1846. izađe mu u zabavniku Iskri najveće djelo Smrt Smail-age Čengića.

God. 1848. izda u Karlovcu političku brošuru: Hrvati Madžarom. U doba apsolutizma izdaje Senjske statute i jedan članak s ruskoga o glagoljici od Sreznjevskoga. U Nevenu 1855. prevodi novelu Posljednji Orebita od češkog pisca J. E. Vocela. Napokon piše i ocjene dramatskih proizvoda.

Smrt Smail-age Čengića.[19] Postanak. Često su stizali iz Bosne i Hercegovine glasovi o progonu raje. Mažuranić je zamislio, da velikom pjesmom upozori javnost na nepravde, koje se čine tome dijelu našega naroda. U Narodnim Novinama čitao je god. 1840., da je poginuo Ismail-aga Čengić, zapovjednik okružja gackog. Ubiše ga Moračani, ponajviše Uskoci, na broju njih 300 do 400. Tu je vijest Mažuranić uzeo

[19] F. Marković, Smrt Smail-age Čengića. Zagreb 1875. Predgovor. — D. Prohaska, Ivan Mažuranić, Smrt Smail-age Čengića. II. izd. Beograd 1914. Tumač.

za osnovu svome epu »Smrt Smail-age Čengića«. Prikazao je razloge te smrti. — Sadržaj. Smail-aga je krvnik, koji ubija raju, što mu ne plaća harača. Čengić smakne i Turčina Duraka, oca Novičina. (Agovanje.) Novica traži u crnogorskoga vladike zaklona i pomoći, da osveti smrt očevu. (Noćnik.) Jedna se četa digla i krenula protiv Čengić-age. (Četa.) Čengić-aga kupi harač po Gackom. Osramoti se gađajući raju kopljem i pogodivši Turčina mjesto raje. Zato sprema najgroznije muke pohvatanoj raji, ali baš u toj noći udari na nj četa, i on padne. (Harač.) Postaviše ga vrh Lovćena u crkvicu, gdje se klanja krstu. (Kob.) — Misli. Mažuranić pjeva u ime pravde ljudske i Božje. Evropa stoji skrštenih ruku i gleda nepravdu, šta više naziva naš narod barbarskim. A dotle naš narod pogiba u ime Krista. I u nas ima grijeha, njih se valja oprostiti, »jer tko Bogu vjerno služit grede, čistijem srcem služiti mu valja, čistom dušom vršit onom treba, koji vrši, Bog što sudi s neba«. U našem narodu ima izvrsnih moralnih vrlina: strpljivost i junačka gordost u časovima stradanja. »Boj se onoga, tko je vikô bez golema mrijet jada«. Nekada bijaše naš narod »sreće bolje«.

Kompozicija. Mažuranićev ep je lirskoga raspoloženja, narod ne bi pjevao o istom predmetu tako misaono. Zato je glavni okvir, u kojem se razvija radnja, monolog, a epski su samo oni ulomci, u kojima pjesnik nasljeduje narodnu pjesmu.

Dva se stila ukrštavaju u tom djelu: dubrovački, klasički i narodni, realistički. U staroj našoj renesansnoj književnosti našao je Mažuranić pjesnički jezik pun paralelizama, antiteza, simetrije, nagomilanih sinonima. U narodnoj pjesmi je našao rječnik za prikazivanje hercegovačko-crnogorskog junačkog života. Pjesnik mijenja deseterac osmercem, da se ukloni monotoniji. — Čengić-aga je doživio najveći uspjeh od svih djela ilirskoga preporoda. Danas brojimo 17 izdanja, od tih 6 ćirilicom. Pjesma je prevedena na ruski, češki, poljski i slovački, talijanski, njemački, švedski i madžarski, na neke od tih jezika više puta.

Književna značajka. U mladosti pjeva Mažuranić ode pod utjecajem pseudoklasičke slavenosrspke poezije i prima u Subotištu među Srbima u svoj govor ruske oblike. Kad je dobio Gajev Oglas, piše bratu Antunu: »Takav srbež poetičeski od radosti jest me primio, da srcu nikako odoljeti ne mogne«. »Odu dru. Gaju« ispjeva klasičkim metrom poredeći ga s Prometejem. — U »Vijekovima Ilirije« vidi se, da pod Herderovim utjecajem hoće da prosvjećuje. Došavši Mažuranić u Zagreb upozna se s dva nova knji-

ževna izvora: dubrovačkim piscima i narodnom pjesmom. Taj se utjecaj otada miješa i spaja, da izađe u lijepome skladu u remek-djelu pjesnikovu u Smrti Smail-age Čengića. U poeziji Mažuranićevoj pretežu misli i misaonost nad osjećajima. Ideja i moralna namjera jača je od doživljaja srca. Mažuranić ne pjeva ljubavnih pjesama u doba, gdje je samo takva poezija moderna i tražena. U rukopisu je ostala jedna o Veneri, a ispjevao ju je od šale. Druga je značajna crta u njega, što se zanosi pjesničkim jezikom naučenim u velikih uzora, što s ljubavlju nasljeduju savršenu ljepotu. On shvaća zadatak pjesništva umjetnički, formalno, pazi na zvučnost i varijaciju stiha, ima uho izvježbano na romanskim uzorima, dok drugi pjesnici ilirski razglašuju doživljaj, neposrednost, osjećajnost (Vraz, Nemčić) ili idejnost (Preradović). Ali u Mažuranićevim djelima vide se i vrlo lične crte: stoicizam, junaštvo, patnje, mir i »pogibanje bez golema jada«, tvrda i opora muška značajnost. — Književni program Mažuranićev bijaše sinteza dubrovačkoga klasičkog stila — i narodnoga. Protiv toga radi Stanko Vraz odvraćajući od Dubrovčana. Vrazov je smjer lako pobijedio, jer pjesnicima, koji su se rodili daleko od romanske kulture, bijaše dubrovački način tuđ, a narodni naprotiv blizak. Mažuranić dakle nije dao smjera novoj književnosti preporodnoj, ali je utjecao kao uzoran pjesnik mnogim pojedinostima Čengić-age.

5. Petar Preradović (1818.—1872.).[20]

Život. Rodio se u Grabrovnici u đurđevačkoj krajiškoj pukovniji (sada bjelovarskoj županiji). Preradovići su u tome selu svi pravoslavni. Otac pjesnikov Jovan, koji je u napoleonskim ratovima izvojevao srebrnu kolajnu, umre 1828. Mati Pelagija, iz zadruge Ivičićeve u Grđevcu, daje sina najprije u Bjelovar, a onda u vojničku akademiju u Bečkom Novom Mjestu, gdje prijeđe po zakonu onoga vremena na katoličku vjeru. Sav odgoj bijaše mu tu njemački, tako te se mladi Preradović nakon dovršenih nauka jedva mogaše razgovarati s majkom i sestrom. Prva služba mu bijaše u Milanu (1838.). Mladi je poručnik tada pjevao njemačke pjesme, a Ivan Kukuljević uzalud ga nagovara, da nauči pjevati hrvatski. Tek se dade sklonuti na to, da prevede prvo pjevanje Osmana na njemački. Taj se prijevod kasnije izgubio. Usto pjeva njemačke pjesme s narodnim sadržajem: Das Uskokenmädchen i dr. God. 1843. prelazi mu pukovnija u Zadar, a na putu u Mlecima upozna se s nekim časnicima, koji pristajahu uz Ilirizam. Jedan od njih, Špiro Dimitrović, izmami obećanje od Preradovića, da će, kad stigne u Dalmaciju, odgovoriti na pjesničku poslanicu Dimitrovićevu hrvatskom poslanicom. U Zadru tada izdavaše Antun Kuzmanić časopis Zora dalmatinska.

[20] I. Trnski, Pjesnička djela Petra Preradovića. Zagreb 1873. Život. — M. Šrepel, Izabrane pjesme. Zagreb 1890. Uvod. — B. Drechsler, Petar Preradović. Studija. Zagreb 1903.

Preradović mu napiše prvu pjesmu oglasnicu: **Zora puca, bit će dana** (1844.). Čitatelji ga pohvališe i otada Preradović pjeva hrvatski. U Zadru se pjesnik zaljubi, i ljubav ga još bolje priljubi hrvatskoj pjesmi. God. 1846. premješten je u Peštu, ali na molbu vraćen u Zadar. Na tome povratku dođe u Zagreb, a Vraz ga dovede k Ilircima. God. 1847. opet je premješten u Italiju. God. 1848. ratuje protiv talijanskih ustaša kod Mantove i postaje kapetanom. Potkraj te godine ide na dopust u Dubrovnik i vjenča se s gospodicom Pavicom de Ponte iz Zadra. God. 1849. izradi mu prijatelj Bertić, te bude pozvan u Zagreb i dodijeljen odsjeku banskog vijeća bana Jelačića. U to doba počinje Preradović da se zanima za novu nauku o spiritizmu (spiritizam uči, da se bića neprestano usavršuju prolazeći više različnih života, dok se ne približe Bogu). Uz Jelačića ostaje Preradović do god. 1852., postaje onda majorom i dođe k njemačko-banatskoj pukovniji u talijanski grad Cremonu. God. 1853. nalazi se u Veroni, zatim u Kovinju na Dunavu. God. 1854. prijeđe u drugu pukovniju u Erdelj, a odanle ga napokon pozovu u Beč. Tamo mu se supruga razboli, ode na oporavak u Italiju i umre (1855.). Nesreća ta omrazi Preradoviću Beč, i on se dade premjestiti u prvu bansku pukovniju u Glini. (Dovle je sam opisao svoj život). U Glini drugovaše s barunom Benkom i Ivanom Trnskim. God. 1857. pozvan je u generalni stožer u Beč. Za talijansko-austrijskog rata nalazi se u Trstu i Postojni. Onda služi tri godine u Temišvaru. Dođe g. 1863. u Beč na oporavak i oženi se ondje Njemicom Emom Regnerovom (1865.). Zatim je premješten u Veronu. Sudjeluje god. 1866. u talijansko-austrijskom ratu. Postaje u Aradu pukovnik, zatim general i smjesti se trajno u Beču. Zimi 1871.—1872. razboli se i svrši svoj život 21. kolovoza u Beču. Kosti su mu prenesene u Zagreb i sahranjene u Arkadama (13. srpnja 1879.).

Djela. Prve svoje pjesme Prvijenci izdao je Preradović u Zadru 1846., a Nove pjesme g. 1851. U Nevenu 1852. objavi početak narodne drame Kraljević Marko. Oko god. 1850. napiše tekst za operu Vladimir i Kosara. God. 1853. napiše početak romantičnoga epa Lopudska Sirotica. — Pjeva ode Smrt (1856.), Zvanje Slavjanstva (1860.), Ljubav (1863.), Slavjanstvu (1865.). Napokon pjeva epe Prvi ljudi i Pustinjak (nedovršen, ulomci izašli po smrti). Sva djela njegova izdade jedan odbor pod imenom Pjesnička djela Petra Preradovića. Život napisao I. Trnski, o djelima F. Marković, Zagreb 1873. — Izabrane pjesme. Uvod napisao M. Šrepel. M. H. 1890.

Prvijenci. Ljubav nikada nije dotada u hrv. književnosti bila tako čisto duševno shvaćena kao u »Prvijencima«. Vanjski lik ljube nije opisan. Pjesnik se ne zanosi licem drage, nego dušom (Jedinica 1844., Cvijeće 1845.). Ljubav mu je nadzemaljska i vodi ga onkraj života (Mrtva ljubav 1845.) ili u predživot (Početak ljubavi 1845.). Dok su renesansni pjesnici uzdisali zbog neuzvraćene ljubavi, našemu pjesniku ljubav daje misli o neizmjernosti, s koje je nespokojan. I ljubav domovini prima u Preradovića sasvim duševni sadržaj, domovini mu »duša diše« (Putnik 1844.), a ljubav k domovini traži

prosvjetni rad (Vilin san 1845.). Domoljublje neki smatraju veselicom, a ne onim, što jest, teškom zadaćom (Žalostinke 1844.). Prošlost naroda mu je neslavna, jedna bolest, iz koje se narod »čisti« i »ozdravlja« (Proljetna pjesma 1845.); tmina, iz koje se narod budi (Zora puca 1844.). — Dok su Ilirci pjevali ode i dvorske hvalospjeve, Preradović pjeva pjesmu slobode. One stare pseudoklasične pjesme, koje hvale »tuđeg gospodara« (Kačić, Katančić i drugi), u ovo novo doba više nemaju cijene, na novim guslama unuk treba da izvodi pjesmu, koja ne poznaje zapovijedi, već »slobodna je«, »svome glasu slijedi« (Djed i unuk 1845.). — Pjesnik novoga pjesništva ima poziv proročki, posrednik je među nebom i zemljom (Pjesnik 1845.).

Kraljević Marko. Ideja: »Po narodnom samo duhu uskrsnuti Marko može, a po Marku samo može uzdignut se duh narodni«. Prosvijećeni pisci pisali su: ne valja pjevati o Kraljeviću Marku, treba ga se odreći, jer je on predstavnik barbarstva, nego treba primiti tuđu prosvjetu i napredovati s tuđim narodima i u njihovu duhu ili se maknuti i dati mjesto drugomu vrednijemu narodu. To govori prosvijećeni Zvijerić i u toj drami. Ali narodnjak Stevan donosi novu ideju: narod može napredovati, a da se ne odrekne svoje narodne osobitosti, svoje nezavisnosti, kojoj je predstavnik Kraljević Marko. Stevan, sin iz naroda, okuplja narod oko sebe i pokazuje mu putove, kako će se prosvijetliti, ali i narodno ujediniti i osloboditi tuđega gospodara. Uči ga teženju tla, slozi i bratinskoj ljubavi, »novoj vjeri« o uskrsnuću Marka. Kad narod ustane, da se ujedini, Marko će ustati iz groba i osloboditi ga. Već se kupi i sastaje na Kosovu. (Tu prestaje drama).

Ode. Pjesnik, koji je u ljubavnim i domoljubnim pjesmama i u drami toliko isticao utjecaj duše na dušu, našao je u nauci o spiritizmu novu vjeru, kad se sve u doba apsolutizma poklonilo materijalnoj sili. »Po nauci duhoslovja«, piše Preradović, »rađa se čovjek više puta s istim duhom, a različnim tijelom na ovom svijetu ili na kome drugom po shodnosti ovog ili onog od milijuna svijetova k daljem usavršivanju dotičnog čovjeka« (Preradovićev tumač k odi Ljubav). Toj nauci dade Preradović u odama pjesničkog izražaja. Sada mu je poezija proročka i religiozna (**Priznanje** 1861.). Pjeva o Smrti i Zemaljskom raju, u kome »svi su ljudi tamo braća, svima jedan duh je svet«. I rod slavenski ima spiritualnu ili duhovnu zadaću na svijetu, o čemu pjeva Preradović u odi Zvanje Slavjanstva (1860.). Određenje Slavena izriče ovako: »Ti okrijepi, ti uznesi, Ti mi spasi svijet na zemlji«. U drugoj odi, **Slavjanstvu** (1865.), Slaveni su onaj izabrani rod, koji će naučiti narode međusobnoj ljubavi.

Prvi ljudi. Od slavenske poezije diže se Preradović na još širu, na pjevanje o svemu rodu ljudskomu i njegovu određenju. Tu misao izriče u svojim Prvim ljudima (1862.). Čovjek je tvorba ljubavi. Anđeo Zemljozor, zastupnik te Ljubavi, stvara čovjeka govoreći:

»Ja sam ljubav, sve što stvaram, krećem
K daljem boljku, k uglednijem struku,
Svud na nizak viši stupanj mećem,
I dosljedno od reda do reda
Sv'jet si dižem k savršenstvu većem«.

Književna značajka. Preradović je stvorio u hrvatskoj književnosti viši pjesnički stil za duševna stanja. Njegov jezik svagda tako se doima, kao da mu je sve na dohvatu i da mu je sve duševno podloženo. Preradović nije radio na gotovom kao Mažuranić, on se ne razvija na dubrovačkom klasicizmu ni na narodnoj poeziji, već stvara nešto svoje obzirući se na filozofsku romantiku u Nijemaca i Poljaka. On je nemiran lirski duh, sveđ sobom nezadovoljan, što raste preko potreba svojega vremena i stvara djela, kojima će se baviti potonji naraštaji. Njegova misao, da samo duhovnom radnjom Slaven izvršuje svoje plemensko i narodno određenje, dovodi ga u srodstvo s Mickiewiczem i Slovackim. On je u nas pjesnik-prorok, nova vrsta pjesnika, koja se javlja s romantikom. Govor i manire njegove nasljedovali su suvremenici: Ivan Trnski, Vladimir Nikolić, Franjo Turić, Đuro Klarić, Josip Eugen Tomić, Đuro Kovačević i drugi, a ideje mu je naslijedio najviše Franjo Marković.

VI. Narodni preporod u Dalmaciji.[1]

Društvena osnova. Narodnom preporodu u Dalmaciji našao se mnogo jači neprijatelj negoli ilirizmu. Talijanstvo bijaše mnogo ozbiljnija zapreka razvitku narodnosti u Dalmaciji negoli madžarizacija u Hrvatskoj. Talijanski bijaše Zadar, Split, cijelo sjeverno primorje. Talijanska obrazovanost i književnost očaravaše Dalmatince, a talijanska sveučilišta udahnuše mladim ljudima novi talijanski nacionalizam. Tako se događa, da i oni, koji ljube hrvatsku narodnost i narodnu poeziju, ipak sebe smatraju Talijanima. Takav je Nikola Tommaseo i drugi. Južna Dalmacija i Dubrovnik ne bijahu talijanski, ali tu bijaše zapreka novome

[1] A. Petravić, Studije i portreti. Zgb. 1905. 23.—52. Razvitak pjesništva u Dalmaciji od početka XIX. vijeka do smrti Pavlinovića i Despota.

duhu narodnoga ujedinjenja to, što Dubrovčani bijahu starinom Slovinci i što ne mogoše vidjeti razloga, zašto bi se oni, književno bogatiji i stariji, dali voditi od zagrebačkoga ilirizma. I tako vidimo, da Dalmacija i Dubrovnik stoje za cijelo doba ilirizma po strani, otimaju mu se i ustrajno brane slovinstvo i pokrajinski duh. Tek svećenici i časnici, koji vidješe narodni pokret u Hrvatskoj, i žene, koje ne bijahu zahvaćene talijanskom obrazovanosti, broje se u narodne preporoditelje Dubrovnika i Dalmacije, u prijatelje narodnog pjesništva, ali se ilirskom pokretu i oni slabo odazivaju. Dalmatinci ne primaju ideje njemačke romantike neposredno, nego iz talijanske književnosti. U to doba pjevaju talijanski pjesnici Leopardi, Foscolo, Niccolini i Pellico za oslobođenje svoje domovine. Na čelo talijanske romantike stupaju Monti i Manzoni, koji osnova u Milanu književni list »Il Conciliatore« s namjerom, da provodi »korisnu svrhu i istinit sadržaj u zanimljivu obliku«. Za njima se povedoše Dalmatinci i Dubrovčani te počeše raditi za narodno preporođenje i osvještenje.

Godine 1844. izdaje Antun Kuzmanić u Zadru časopis Zora Dalmatinska, ali dalmatinskim pravopisom, no godine 1845. postane joj urednikom Ivan August Kaznačić, koji uvodi novi Gajev pravopis.

Godine 1849. osnovaše Matija Ban, Medo Pucić i August Kaznačić književni godišnjak Dubrovnik iznoseći u njemu izabrane proizvode iz rukopisa starih Dubrovčana i studije o njima, narodne pjesme i nove romantičke tvorbe, tako te se taj godišnjak s pravom naziva: »cvijet narodnoga književstva« (I. 1849.; II. 1850.; III. 1851.).

1. **Medo Pucić** (1821.—1882.).[2]

Život. Potomak stare dubrovačke porodice vlasteoske. Svršio je licej u Dubrovniku, prava u Padovi i Beču. Bio komornikom na dvoru vojvode od Luke u Italiji, a 1868.—1872. učitelj kneza Milana Obrenovića u Beogradu. Zatim prenese svoje društveno i književno djelovanje u Dubrovnik, gdje i umre 1882.

Djela. Objavio je pjesme Talijanke (Zagreb 1858.), Pjesme (Karlovac 1862.), a epske i historijske pjesme izdavao je ćirilicom, tako Bosanske davorije, Karađurđevku, pripovijest iz dubrovačkoga života Cvijetu (Beč 1865.), političku pjesmu Poma 1866. Skupljene Pjesme izdao je u Pančevu 1881. — Važan mu je rad oko izdavanja dubrovačkih pisama srednjega vijeka srpskim oblastima: Spomenici srpski od 1395.—1423. (Beograd I. 1858. i II. 1862.).

[2] F. Marković, Knez Medo Pucić, Rad 67. (1883.). — J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, 201—202.

Cvijeta.[3] Romantička lirska pjesan Cvijeta roman je u stihovima različitoga metra. Prvi je dio niz slika staroga Dubrovnika u doba propasti mu (u početku 19. vijeka). Drugi dio prikazuje povratak dubrovačkog broda »Slovinke« i silnu buru pred Dubrovnikom. U buri se zavjetuje kapetan broda, »da će svojom srećom otkupiti braću«. Stigavši u luku javi on svećeniku, da će uzeti grješnicu i skitnicu Cvijetu za ženu. Zavjet i stoji u tome, da se kapetan hoće da žrtvuje time, što uzima jednu izopćenu i osramoćenu. No Cvijeta ispovijeda pred svećenikom i kapetanom svoju prošlost — nije sagriješila pred Bogom, već samo pred ljudima time, što je otpratila svoga zaručnika, nekog Poljaka, na bojište izvan Dubrovnika; kad se nakon njegove smrti vratila u grad, dočekaše je s porugom i odagnaše je, pa se zato i skitala po planinama. Cvijeta ispripovjedivši to pada mrtva. Roman taj hoće da kaže: Dubrovnik propada od starih pogleda na život, a spasao bi se samo žrtvom pojedinaca. Cvijeta je simbol Dubrovnika, a kapetan Drago simbol njegova preporoda u slobodi i pravoj vjeri samopožrtvovanja.

Književna značajka. Pucić je čovjek svjetskoga obzora, on ustaje protiv svakoga domaćeg i stranog robovanja. Seže za najvišim ciljevima. Najveći mu je ugled u književnosti Adam Mickiewicz. Po njegovim »Dziadima« izrađuje osnovnu misao o zavjetu u Cvijeti: »Ne žrtvujemo li sebe samih, nijesmo ništa učinili«. Tu je poljski mesijanizam (ideja o otkupljenju žrtvom) našao novi oblik. U drugom redu Pucić nasljeduje velike pjesnike slobode: Dantea i Leopardija. U slavenstvu mu je prvim učiteljem Jan Kollár. Pucić zna da se umjereno služi krasotama narodne pjesme. Pjesničkom dikcijom i realizmom nekih ulomaka u Cvijeti digao se u prvi red romantika.

2. **Antun Kazali** (1815.—1895.).[4]

Život. Rodio se od oca pomorskoga kapetana. U Zadru svrši bogosloviju. Bijaše kapelan i župnik u raznim mjestima dubrovačke okolice, zatim profesor u gimnaziji u Zadru (1855.). God. 1861. prijeđe u gimnaziju na Rijeci, gdje ostaje 7 godina. God. 1868. vrati se u Dalmaciju, u Ston, za upravitelja pučke škole. Onda postane župnik na Šipanu i napokon nadarbenik prebende u Dubrovniku, gdje provodi posljednje godine života.

Djela. God. 1840. počinje veliku autobiografijsku pjesmu Ćoso, koju dovrši 40 godina kasnije, ali je nikad ne izda. Prva mu je knjiga romantički ep Zlatka (Dubrovnik 1845.), zatim Trista Vica udovica

[3] D. Prohaska, Adam Mickiewicz i Medo Pucić, Nastavni Vjesnik 24. (1915.).
[4] Životopis i slika u časopisu Slovinac 1880., 224. A. Petravić, Studije i portreti I, 26—40.

(1857.) i Grobnik (1869.). Manja su pjesnička djela: Sirotica Lopudska (u Zori dalmatinskoj), Glas iz pustinje (1862.) i Pjesme objavljene u Slovincu 1879.

Zlatka. Udata žena Zlatka, Dubrovkinja, zaljubila se u časnika Poljaka. Iz te ljubavi rodi se dijete, koje Zlatka napušta. Tek kad joj dijete umre, probudi se u njoj pravi materinski bol.

Književna značajka. Epske pjesme Kazalijeve odlikuju se lirizmom, koji se razvija pod utjecajem pjesnikove prirode i čitanjem Byrona, Miltona i Tennysona. Fantazija se u njega natječe s retorikom starih Dubrovčana, i djela mu izilaze razvučena i nejasna. Cijela Zlatka nije drugo no niz ljubavnih pjesama, punih plača, uzdisanja i bola. To su kao neki romantički Uzdasi sv. Mandaljene. U Grobniku pjeva Kazali o događajima na Grobničkom polju 1242.

3. Mato Vodopić (1816.—1893.).[5]

Život. Rodio se od oca pomorskog kapetana. U Zadru svršava bogosloviju, služi u različitim župama u Konavlju, župnik je u Gružu (1857.), zatim u učiteljskim službama u Dubrovniku, kanonik god. 1882. i napokon biskup dubrovački.

Napisao je tri novele: 1. Marija Kanavoka (svršio je Juraj Carić, a izdao s Marcelom Kušarom u Mat. Hrv. 1893.), 2. Tužna Jele (u zabavniku Dubrovnik 1868.) i 3. Na Doborskijem razvalinama (u Slovincu 1881.). Pjeva pjesme u koledarima Matice Dalmatinske, u zabavniku Dubrovniku i u Biseru, a najveća mu je Robinjica (u II. svesku Dubrovnika 1874.).

Književna značajka. Vodopić se povodi za Manzonijem, talijanskim svećenikom i poznatim romantikom, a kao svećenik upleće u romantičku povijest moralne i kršćanske zasade. Ne može se oteti dubrovačkom narječju. Pjesma »Robinjica« ispjevana je u desetercima, čistim narodnim jezikom i stilom.

4. Matija Ban (1818.—1903.).[6]

Život. Rodio se u Dubrovniku od oca radnika. Uči u Dubrovniku filozofiju u oca dominikanca Maslača, koji ga predobi za red franjevački. Ban se razočara u samostanu i ostavi ga. Dugo se zadrži u Carigradu kao učitelj talijanskoga jezika. God. 1844. dođe u Beograd kao »Slavjanin iz Dubrovnika«. Najprije je profesor liceja, onda odgojitelj kćeri kneza Aleksandra, kasnije diplomat u raznim političkim službama. U Beogradu je i umr'o.

---

[5] M. Kušar, Mato Vodopić, Marija Konavoka. Zgb. 1893. Život. — A. Petravić, Studije i portreti I, 34—35.

[6] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, 199.—201. — K. Lucerna. U spomen Matije Bana Dubrovčanina. Ljetopis jugoslavenske akademije 21. (1907.).

Djela. Od god. 1838.—1840. pjeva Anakreonke, 20 na broju (izišle u zabavniku Dubrovnik 1851., što ga je sam pokrenuo). Njima prikupi kasnije pjesme objavljene u Nevenu (1852.—1853.) i izda ih pod natpisom **Različne pjesme** I. Beograd 1883. i II. 1861. Napisao je 13 drama, što iz hrvatske, što iz srpske prošlosti: Mejrima (1849.), Miljenko i Dobrila (1850.), Smrt kneza Dobroslava (1851.), Smrt Uroša V. (1857.), Kralj Vukašin (1857.), Car Lazar (1858.), Cvijeti Srpske (1865), Vanda (1868.), Kobna tajna (1869.), Marta Posadnica (1871.), Marojica Kaboga (1879.), Jan Hus (1880.), Knez Nikola Zrinski (Mat. Hrv. 1888.). Od tih je najznatnija Mejrima (1849.), jedan je čin štampan u Nevenu (1854.). — Srpska kralj. akademija u Beogradu izdala mu je Djela od 1889.—1892. Značajno mu je još djelo Vaspitatelj ženski, gdje kao neki srpski Fenelon napunja ženske duše slikama heroizma.

Mejrima. Turkinja Mejrima ljubi Živana kršćanina. Ali Živan je već dao riječ Ljubici. Mejrima se prikrade u bračnu odaju i probode Ljubicu. Svatovi okrive Živana s ubojstva i bace ga nedužna u tamnicu. Mejrima ga izbavlja iz tamnice, a Živan i hajduci nju će izbaviti iz ruku neljubljenoga djevera Osmana. No Mejrima ne dočeka oslobođenja, nego se otruje. Raja i hajduci slave pobjedu nad Turcima bojovnom pjesmom za slobodu.

»Mejrima« je dakle ljubavna drama s krvavim nožem i otrovom, s puškaranjem i narodnom tendencijom u duhu romantike. Radnja je epska, motivacija nagla i krupna. Deseterci često banalni. Drama se dakako nije smjela prikazivati, jer je za ono doba njezin sadržaj imao političko značenje: raja se tada u Bosni spremala na ustanak, a gledalac je lako mogao da iza Turaka vidi i apsolutizam austrijske vlade.

Književna značajka. U Bana preteže razumna i odgojna težnja, a samo je izvanji plašt u njega romantičan i narodan: narodni deseterac i rodoljuban govor. Banovo je mišljenje o stilu ovo: »Savršenstvo našega pjesništva može se samo postići sadruženjem narodnoga duha usavršenog i obrasca klasičnog«. Htio je dakle isto, što i Ivan Mažuranić, tražio je sintezu klasičkoga i narodnog stila. Ali ne bijaše on takav pjesnik ni umjetnik kao Mažuranić. Samo njegove prve ljubavne pjesme odavaju neposredno osjećanje. Banovo značenje osjeća se jače u Hrvata nego u Srba. Njegova je Mejrima važna karika između Demetrove Teute, koja je odveć pod utjecajem njemačke klasičke drame, i Bogovićevih historijskih narodnih drama. Veber je svojim polemikama svratio na nj pažnju, ali mu je spočitavao, da je »naduven i ukrućen moralista«. Bijaše doista više »vaspitatelj« no pjesnik.

5. **Ivan August Kaznačić** (1817.—1883.).[7]

Život. Rodio se od oca Ivana Antuna, odvjetnika i pjesnika koleda. Učiteljem mu bijaše slavni Appendini. Uči medicinu u Beču i Padovi. Prekine nauke i piše u talijanske časopise u Trstu i Zadru o slavenskoj književnosti. U Zadru se upozna s Preradovićem (1844.). Vrati se u Padovu i svrši nauke (1846.). U Dubrovniku bijaše liječnikom i ravnateljem gradske bolnice do smrti.

Djela. Izdaje u Dubrovniku talijanski časopis L' a v v e n i r e (1848.). Pjesnička mu je zbirka V i j e n a c g o r s k o g i p i t o m o g c v i j e ć a (Dubrovnik 1872.), u kojoj donosi pjesme i drugih pjesnika hrvatskih i srpskih. Piše o narodnim pjesmama i sakuplja ih. Izdao je Vetranićeva Piligrina u IV. knjizi Starih pisaca.

Književna značajka. Kaznačić nije samostalan pjesnik, nego nasljedovatelj narodnih pjesama. Njegov je Vijenac antologija lirskih epigramatskih narodnih pjesama na izmjenu poređanih s vlastitim podražajima te vrste. Kaznačić je znamenit kao publicist i suradnik i izdavač časopisa, i kao takav on je jedan od glavnih narodnih preporoditelja u Dalmaciji.

Opći pogled na dalmatinske preporoditelje. Dalmatinski preporoditelji povode se za narodnim pjesništvom, a osim toga za talijanskom romantičkom književnosti. Najbolji je pjesnik između njih Medo Pucić, u kojega je najviše književne obrazovanosti i lične osebujnosti.

VII. Srbi prijatelji Ilirizma.

1. **Jovan Subotić** (1817.—1886.).[1]

Život. Rodio se u Dobrincima u Srijemu. Škole nastavlja u Karlovcima i Segedinu, pravo svrši u Pešti i ostade tamo kao odvjetnik. God. 1860. izabran je za podžupana srijemske županije. God. 1865. izabran je za narodnoga zastupnika u hrvatskom saboru. Zbog toga, što je bio na ruskoj etnografskoj izložbi u Moskvi (1867.), izgubi službu i bude opet odvjetnik u Osijeku i Zemunu, gdje umre.

Djela. Pjevao je već g. 1834. načinom klasičkim. Prvu zbirku pjesama L i r a izdao je u Pešti 1837. Proslavio se među suvremenicima epskom pjesmom K r a l j D e č a n s k i (Budim 1846.) i romanom u stihovima K a l u đ e r (Novi Sad 1881.). Iza god. 1860. izdaje cijeli niz narodnih drama: H e r c e g V l a d i s l a v (1862.), N e m a n j a (1862.), Z v o n i m i r (1862.) izd. 1868., P r e h v a l a (1868.), B o d i n (1869.), M i l o š O b i l i ć (1869.), K r a l j i c a J a k i n t a (1871.) i slike iz prošlosti S a n n a j a v i (1869.).

Književna značajka. Subotić nasljeduje junačku pjesmu u drami. Time mu drama prima epski sadržaj, a govorni patos

[7] Milan Grlović, Album zaslužnih Hrvata I.
[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, 194.—196.

nadomještava pravu dramatsku radnju. Tobožnja tendencija naknađuje psihologiju. Velik je u njega utjecaj njemačke klasičke drame. Bolji je epski pjesnik. Za svoje junake rado traži poredbe iz klasičkog epa. »Omir slavi svoga Ahilesa, Rim uznosi svoga Horacija ...« (**Jurišić Nikola**). Subotić je dobio nagradu Matice Srpske za svoj ep Kralj Dečanski, a u Zagrebu ga tri gospođe ovjenčaše u loži lovorovim vijencem za prve predstave Zvonimira (1862.).

2. **Jovan Sundečić** (1825.—1900.).[2]

Život. Rodio se u Golinjevu u Bosni. Kao dijete prebjegne u Dalmaciju. U Zadru je svršio bogosloviju i služio kao svećenik u Istri i Dalmaciji. Zatim bijaše tajnik kneza Nikole na Cetinju. U miru je živio u Kotoru.

Djela. Moralnodidaktičke pjesme su mu: A n a n i j a i S a f i r a (1848.) i Vršidba (1861.) u tri izdanja. Matica Hrvatska izdala je njegove I z a b r a n e p j e s m e (1889.).

Književna značajka. Sundečić je nastojao oko hrvatsko-srpskog jedinstva i pisao je povodeći se za beogradskim i zagrebačkim književnim ugledima. I on spaja prosvjetnu ideju s narodnom.

Opći pogled na ilirizam. Ilirizam stvara osnove novoj narodnoj književnosti. S njime prestaje književnost u narječjima, ograđena razrednim duhom vlasteoskim, crkvenim i pučkim, a ujedinjuje se život svih razreda i narječja u narodno jedinstvo. Do godine 1848. vlada poezija u stihovima nad prozom, jer je to doba oduševljenja i poezije. Kad su Ilirci nakon 1848. doživjeli teško razočaranje, ostaviše poeziju gotovo svi osim Preradovića, koji stvara i nalazi novu osnovu za nutarnju duševnu obnovu i pokazuje je u svojim odama i pjesničkim fragmentima. U Dalmaciji se budi narodna svijest i gubi se pokrajinski osjećaj dalmatinski i dubrovački, da dade mjesta osjećanju hrvatskom i srpskom. I Srbi se pridružuju ilirizmu iz onih krajeva, gdje dolaze u tješnji društveni saobraćaj s Hrvatima. Ali ni ilirizam nije postigao još potpuno književno ujedinjenje Hrvata i Srba, već morade na pô puta da ustukne pred neprijateljima toga sjedinjenja.

VIII. Predlistopadsko doba.

1850.—1860.[1]

Društvena osnova. Svladavši Austrija ustanak Madžara (1848.—1849.) s pomoću Rusije uvede u cijeloj monarkiji »oktroirani ustav«, po kojemu sva plemena imaju »ravno-

[2] J. Skerlić, o. c. 294.—296.
[1] N. Andrić, Pod apsolutizmom. Historija šestoga decenija hrvatske književnosti (1850.—1860.). Mala knjižnica Matice Hrvatske sv. II.

pravnost i nepovredivo pravo na očuvanje i njegovanje svoje narodnosti i jezika svoga«. Gaj i Mažuranić vide u tome novom ustavu ideju federacije, a drugi (Bogović, Kukuljević i Šulek) vide povratak apsolutizma, i ti drugi ne prevariše se. Bečka je vlada pokazivala sve jasnije, da želi upravu centralizirati na osnovi njemačkoga jezika. Poeziji i književnosti odredila je granice oštrom cenzurom. Ministarstvo je kaznilo urednika časopisa Nevena Mirka Bogovića i suradnika Ivana Filipovića zbog jedne domoljubne pjesme dvogodišnjom tamnicom. Ali u to se doba razvila naša školska literatura, šta više, centralna je vlada uredila odsjek, koji izdavaše hrvatske školske knjige. Znamenite su Veberove čitanke, slovnice i prijevodi klasika. Pomagala je i razvitku gospodarstva. Hrvatska je dobila tri trgovačko-obrtničke komore. Odijelila se crkveno od Ugarske, kad je od zagrebačke biskupije stvorena nadbiskupija, a biskupom u Slavoniji imenovan je Josip Juraj Strossmayer. Cijelo to doba oktroiranog ustava trajalo je samo 10 godina. Iza poraza, što ga je doživjela Austrija na bojnom polju u Italiji, vrati car i kralj Franjo Josip I. narodima njihove historijske ustave diplomom od 20. listopada god. 1860. Minulih deset godina nazivahu predlistopadsko doba ne usuđujući se da ga nazivaju izravno doba apsolutizma.

Časopis Neven. Gotovo sva književnost centralizovana je u jedinom časopisu Nevenu, što ga je pokrenuo Mirko Bogović god. 1852. Program tome časopisu bijaše s obzirom na cenzuru stegnut na zabavu i pouku, a izuzeta je bila narodna politika, toliko istaknuta u doba ilirizma u Gajevoj Danici. Poslije Bogovića, koji kraj sve umjerenosti dopade zatvora, izdavaju ga dalje Ivan Perkovac i Vojko Sabljić god. 1853. Oni su protiv »patetičkih riječi o slogi, ljubavi i prosvjeti«, udarajući očito na tadašnju Danicu Gajevu, a nude narodu »vosak s medom«, to jest »nauku uz zabavu«.

Proza. Značajno je, da pjesmu zamjenjuje pripovijest. Proza je tada toliko prevladala, da su i neka starija djela pisana u stihovima prenosili u prozu. Tako Mijat Stojanović okrenu Gundulićevu »Sunčanicu« u pripovijest prozom ili, kako on veli, »iz pjesme prenešena u razriješen slog« (Neven 1853.). I sam pjesnik Čengić-age prevodi jednu pripovijest s češkoga.

Kako je pripovijest znatna pjesnička vrsta, iznosi profesor Ivan Macun njenu teoriju u Nevenu 1852. ovako: »Treba da se izaberu osobe djelujuće u pripovijesti velestrane, veličanstvene, napinjajuće sve svoje i duševne i tjelesne sile, a posljedice neka su velevažne«. Svakidašnja lica i djela nijesu, veli, zamamljiva, jer poezija i stoji baš u tome, »da sa sebe stresemo prah sadanjosti i da se napunimo višim idejama«, da se s pjesnikom uznesemo.

Predlistopadsko doba bilo je i zbog cenzure raspoloženo, da ne dira u zbilju života, već da se otrese »praha sadanjosti«.

Prijevodi stranih pripovjedača. Najbolje se to postiglo prevođenjem stranih pripovjedača. Najviše se u Nevenu prevodi engleska spisateljica H. Beach-Stowe (čitaj Bi'č-Stô) i pisac Bulwer (čit. Búluőr), s francuskoga spisateljica George Sand i romantik Chateaubriand (čit. Šatobrijan), od Slavena s češkoga: Chocholoušek, Nebeský i V. Hálek, s poljskoga Czajkowski, Kraszewski, a s ruskoga Žukovski, Puškin i Gogolj. Sve su to predstavnici romantičke pripovijesti. To je škola, u kojoj se vježba izvorna novela i pripovijest, ali u njoj se radilo ponajviše uz pomoć njemačkih prijevoda i njemačkih izvornika.

Izvorne pripovijesti. Pripovijest se dijeli u glavnom u dvije vrste: neke su narodopisno-historijske, a druge domoljubno-porodične. Prve su ponajviše iz junačkoga i seoskog, a druge iz građanskoga i suvremenog života. Narodopisno historijske pišu ponajviše Slavonci, a ostale Hrvati. Slavonija svojim bujnim narodnim životom, bogatom štokavštinom i udaljenošću od Zagreba dobiva čar novosti, pa je ona u doba oštre cenzure najnevinija građa za domoljubnu pripovijest. Hrvatska, naročito malograđanskim životom svojim u Primorju, Karlovcu i Zagrebu, daje građanske pisce, moralizatore, što pišu »vosak s medom«, pouku sa zabavom.

Narodopisno-historijske pripovijesti. Slavonac Luka Ilić Oriovčanin objavio je već g. 1844.—47. četiri knjige slavonskih varoških pjesama, a g. 1846. Narodne slavonske običaje. Na osnovi tih knjiga složi Mirko Bogović uzorke narodopisnih pripovijesti: Crnogorska osveta, Hajduk Gojko i Grad Gotalovec (Neven 1852.). Za njim se poveo Mijat Stojanović (1818.—1881.), koji puni sva godišta Nevena obilnom građom narodopisnom: pjesmama, pričama, običajima, a ponajviše historijskim pripovijestima iz turskih ratova. Iza njega valja spomenuti Ivana Filipovića (1823.—1895.) i Ferdu Filipovića (1833.—1916.) kao pisce narodnih pripovijedaka s historijskom pozadinom i Janka Tombora (1825.—1911.), narodopisca hajdučkih pripovijesti. Sve je njih natkrilio Ilija Okrugić Srijemac (1827. do 1897.), autor narodopisne igre Šokica (M. H. 1884.). Sve njegove novele protkane su narodopisnom i historijskom građom iz Srijema: Lijepa Klementinka, Vezirac i Tekije i druge. Dramatizovao je i Maru Varadinku, svoju pripovijest.

Opća književna značajka predlistopadske narodopisne pripovijesti. Svim je tim pripovjedačima opća književna značajka, što mjesto novelističkog zapletaja uzimaju epski junački čin hajdučki ili junački. Dvije trećine njih pričaju o turskim ratovima; Šenoa ih naziva turskoromantičkim galimatijašem (Glasonoša 1865.). Sve su po tuđim

uzorima bez oštroga crtanja lica, nakićene uvijek istim obratima i opisnom poezijom sunca, mjeseca, zvijezda i svih kreposti nebeskih. U vrsnoga se pripovjedača razvio kasnije Janko Jurković, koji se javlja već u to doba.

Porodično-domoljubni pripovjedači.

1. Dragojla Jarnevićeva (1812.—1875.).[2]

Život. Rodila se u Karlovcu u trgovačkoj kući. Odgojena je njemački. Izgubivši roditelje provodi težak život kao odgojiteljica i švelja. Takovu je nađe u Gracu Ivan Trnski, koji je obrati u »Ilirku«. Živi zatim u Karlovcu i okolici sve u bijedi i mučnome radu za svagdašnji kruh.

Djela. God. 1843. izda Domorodne pripovijesti, ali glavni joj je rad u Nevenu: Prevareni zaručnici (1853.), Prijateljice, Sudbina (1854.), Ljepota djevojka i Prsten (1858.). Ostao je od nje i velik dnevnik.[3]

Književna značajka. Pod imenom Dragojle Jarnevićeve poznata su nam dva lica, jedno književno javno, poznato po pripovijestima, a drugo privatno po dnevniku. Ne podudaraju se ona, jer dok je u pripovijestima glavni sukob borba između tuđinstva i rodoljubnih ljubavnika, u dnevniku nam se ukazuje žena, koja se bori sa svojom prirodom i svijetom oko sebe. Tu je Jarnevićeva ponešto žena boležljiva, katkada prostodušna, ali svagda jakoga značaja. U književnoj proizvodnji sapinje je njemački odgoj, te se ona naročito ne može da oslobodi izvještačenoga stila i nekih romantičkih pogleda.

2. Adolfo Veber Tkalčević (1825.—1889.).[4]

Život. Rodio se u Bakru od oca Moravljanina, maloga činovnika, i majke Bakarkinje. Svršivši na Rijeci talijansku gimnaziju pođe u zagrebačko sjemenište, a zatim u Peštu. Služi najprije u biskupskoj kancelariji, onda kao kapelan u Dubovcu kraj Karlovca. God. 1849. bude pozvan za namjesnoga učitelja u zagrebačku gimnaziju pa 1851. ide na nauke u Beč. G. 1852. imenovan je učiteljem u zagrebačkoj gimnaziji, gdje postane kasnije (1864.) i ravnatelj. Ujedno je narodni zastupnik grada Bakra. God. 1867. ukloni ga ban Rauch s ravnateljstva. Sabor ga je god. 1866. izabrao za člana akademije. Do 1870. je u različitim školskim službama, onda postane zagrebačkim kanonikom, ravnateljem sjemeništa (1871. i 1872.) i nosi druge različite časti. God. 1876. odbi kandidaturu za senjskoga biskupa. Umr'o je u Zagrebu. Matici Hrvatskoj ostavi 7000 forinti.

Djela. Još u Dubovcu započeo je Veber u dokolici beletristički rad prevodeći Zschokkeova Alamontada i djelo Krasickoga Pan Podstoli.

[2] Stj. Širola, Dragojla Jarnevićeva. Vijeac 1897., 33.
[3] Adela Milčinović, Dragojla Jarnevićeva. Životopisna studija. Savremenik 1906., 80. i d.
[4] F. Marković, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 304. do 338.

Onda piše za Neven značajne novele: ~~Zagrepkinja~~ (1855.) i Ljubavne zgode i nezgode Avelina Bakranina (1856.). God. 1861. izda putopis Listovi o Italiji (1862.). U Vijencu opet objavi četiri novele: Nadala Bakarka (1870.), Paskva (1874.), Dobrotvor đački i Božićno zvonce (1886.). U Matici Hrvatskoj izdaje svoj Put u Carigrad (1886.). Mnogo je prevodio Mickiewicza: Konrad Wallenrod (1864.), Alpuhara i Faris, pa latinske klasike: Salustije (1882.) i Izabrani govori Ciceronovi (1886.). Pisao je kritike o Banovoj Mejrimi, rasprave o metrici i polemike s Maretićem i Šreplom, čitanke za gimnaziju, sintaksu: Skladnja hrvatskoga jezika (1859.), gramatičke rasprave u Radu jugosl. akademije. Izdao je sva svoja djela u 9 knjiga »Djela Adolfa Vebera« 1885. do 1890., ali iz ogorčenja na mlađi naraštaj samo u 20 primjeraka.

Književna značajka. U Veberovim novelama vidi se interes za žensku psihologiju i za narodopisni detalj s idejom rodoljuba. Idealisti su rodoljubi, a materijalisti su tuđinske sluge, spletkari. Romantika je naučena, a nije izvorna. U Vebera preteže kritički razum nad maštom i osjećajem. Njegovo književno značenje nije u novelama, nego u kritici i filologiji. Bijaše oduševljen poklonik klasičke ljepote u jeziku i gledaše da otkrije što više paralela između hrvatskog i latinskog stila, metrike i poetike. Tim nastojanjem stvori školu i dođe u sukob s drugim jezikoslovcima, s Kurelcem, Maretićem i drugima. Bijaše tu i nešto utjecaja Ivana Mažuranića, koji također preporučivaše spoj narodnoga i klasičnoga stila. Polemika se rasplamtjela naročito oko tobože starijeg i zato boljeg oblika za genitiv plurala na — *h*.

3. Janko Jurković (1827.—1889.).[5]

Život. Rodio se u Požegi od oca poreznika. Tamo svrši gimnaziju i dođe u Zagreb u duhovno sjemenište, ali kasnije uči privatno pravoslovne nauke i ne dade se zarediti za svećenika. Uređuje Narodne Novine 1849. do 1850. Ban Jelačić ga namjesti za perovođu u Vukovaru. God. 1852. dobije mjesto učitelja u zagrebačkoj gimnaziji. U početku 1853. poslan je u Beč, da se u sveučilištu pripravi za profesora filozofije. God. 1855. bude namješten u osječkoj gimnaziji, a 1866. premješten u Zagreb. Mažuranić ga imenuje perovođom dvorske kancelarije u Beču (1862.), a 1865. školskim nadzornikom i savjetnikom zemaljske vlade u Zagrebu. Ban Šokčević imenova ga članom kazališnoga upravnog odbora, a Jugoslavenska akademija izabere ga za pravoga člana (1868.) God. 1871. postane tajnikom zem. vlade kod odjela za bogoštovlje i nastavu i opet ulazi u upravu kazališta. Ban Mažuranić povjeri mu, da izradi zakonsku osnovu o ustrojstvu pučkih škola i preparandija. Napokon postane i nadzornikom srednjih i pučkih škola.' Matica Hrvatska izabere ga g. 1882. za potpredsjednika. God. 1887. riješen je službe. Umr'o je u Zagrebu.

[5] F. Marković, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 227 do 244. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači, 2. izd. Zagreb 1908. Izdanja »Društva hrv. srednjoškolskih profesora« knj. I. 101. do 107.

Djela. Jurković se vježba za pripovjedača prevodeći Chateaubrianda (Katolički list 1849.), Kajetaua Tyla (Danica 1853.), a kasnije još Bulwera, Kraszevskoga i George Sandeovu. Svojim izvornim pripovijestima izilazi u Nevenu: Da s' ostala, što si (1853.), Pavao Čuturić, ulomci iz lomna i krševita života starovjekoga pučkoga učitelja (1855.) i Ima i tomu lijeka (1856.). U početku god. 1860. objavljuje u Narodnim Novinama Tuskulanijade. Od 1861. uređuje časopis Mijata Krešića Naše gore list i štampa u njemu humoresku Petakinja vina. God. 1862. izda I. svesku Izabranih djela. U Vijencu štampa humoreske: Sudbina jarac i Memoiri stare grešlje (1869.), Ratni memento starca Ivana (1870.), Razoreni ideal i Timotija Patkov (1871.). Matica Hrvatska izdala je dvije sveske njegovih Dramatičkih djela (I. 1878. i II. 1879.) i dva sveska **Sabranih pripovijesti** (I. 1880. i II. 1881.). U Radu je objavio estetske rasprave: O narodnom komusu (knj. 1.), Ob estetičkih pojmovih uzvišena (knj. 12.), O ženskih karakterih u naših narodnih pjesmah (knj. 30.) i O metafori našeg jezika (31.).

Književna značajka. Jurković je stvorio karakternu narodopisnu novelu s obrazovnom svrhom. Tipovi su njegovih novela: seoski učitelj, malogradski trgovac, vragolan brico, starac profesor, krajiški stražmeštar, starac ekonom i t. d. On pazi, da istakne moralnu ideju i pouku, a jezik da mu bude što čvršći i narodniji. Pristaje uz Mažuranićevu ideju, da klasičkim stilom i načelima treba oplemeniti narodnu i romantičku sadržinu. U Jurkovića ima zaista jedna klasička crta, to je razumnost i humor, a narodna mu je romantička i slavonska osjećajnost.

Stihotvorstvo.

Pjesme u Nevenu. U stihotvorstvu ovoga vremena iščezava politička ideja, poezija uzima predmete epske i baladne, utječe se šta više i poučnoj basni, jer pod njenom krinkom može pred cenzurom da koješta prokrijumčari, napokon se zabavlja anakreontikom u duhu starih Dubrovčana i hvata se idealne daljine prevodeći istočno biserje i rusku romantiku. Đurić prevodi u stihovima Basne Krylova (1855.), a Sundečić Basne Lichtwerove (1855.), Matija Ban i Ante Starčević pjevaju Anakreonke (1859.). Ivan Trnski i Jovan Jovanović prevode iz Hafisa Mirze Safija. Trnski prevodi Puškina i Djeržavina.

Pjesnici.

1. Mirko Bogović (1816.—1893.).[6]

Život. Rodio se u Varaždinu. Otac mu je vlastelinski činovnik, a mati Madžarica odličnog roda. Svršivši gimnaziju u Zagrebu ode u vojničku službu u Varaždinu i ostane sedam godina u vojništvu. God. 1840. otpaše sablju, upozna se s Nemčićem i stane »vilovati«. God. 1842. trgne sablju na političke protivnike u županijskoj dvorani zagrebačkoj veleći: »Sila mojega prava daje i meni pravo sile!« God. 1843. ranjen je na Markovu trgu u sukobu s vojništvom poslije županijskih izbora (Srpanjske žrtve). God. 1848. upokori Turopoljce, koji ne priznavahu Jelačića. U doba oktroiranoga ustava pokrene god. 1852. u Zagrebu Neven. Zbog jedne pjesme Filipovićeve osuđen je na tamnicu. Tu piše prvu svoju dramu i dvije novele. Od 1860. je na čelu političke stranke, koja traži nagodbu s Ugarskom. Onda postane velikim županom zagrebačkim (1867.) i savjetnikom ministarstva u Budim-Pešti. G. 1875. stupi u mir i vrati se u Zagreb. Javno mnijenje osuđivaše ga zbog politike, i on živi u samoći do smrti.

Djela. Izdao je više zbirki pjesama: Ljubice (1844.), Smilje i kovilje (1847.), Vinjage I. (1861.), II. (1862.), III. (1864.), IV. (1878.), Slike i prilike (1870.), Strelice (1878.) i Izabrane pjesme u Pjesničkim djelima izd. Mat. Hrv. (knj. III. 1895.). Piše drame: Frankopan (1851.), Stjepan, posljednji kralj bosanski (1853.) i **Matija Gubec** (1859.). Pripovijesti su u Pjesničkim djelima knj. II. (1894.), a drame u Pjesničkim djelima knj. I. (1893.) i III. Njemačkim jezikom pisao je brošure u obranu svoje politike.

Književna značajka. U lirici nije Bogović stvorio nikakov novi književni tip. Stihovi su mu retorički, ali bez dubljega osjećaja. Ugleda se u Preradovića i njemačku romantičku liriku. Novele su mu bez invencije, epskoga sadržaja. Glavno je njegovo značenje u drami.

U doba, kad nema gotovo nikakove narodne tendencije u poeziji, Bogović stvara drame političkog i narodnog sadržaja. Frankopan prikazuje građanski rat u Hrvatskoj između Zapoljine i Ferdinandove stranke. Frankopan je buntovnik s idealnim crtama. I Stjepan je također takav značaj; on se buni protiv oca Tomaša, kralja bosanskoga. Matija Gubec je buntovnik protiv vlastele. No Bogović prikazuje više vanjske sukobe, epsku radnju, negoli unutarnje borbe, borbu dramatsku. Njegov Frankopan pada od puščanog zrna. Stjepan i Gubec junački pogibaju od krvničke ruke. U svim se dramama ističe ideja, da će doći vrijeme slobode. To je pod utjecajem njemačke drame, koje se Bogović inače ne drži. U tehnici slijedi Shakespearea dopuštajući sebi velike sceničke promjene i nesuvislu radnju. Sve su

[6] M. Šrepel, Pjesnička djela. Zgb. I.—III. 1893.—1895. Sv. III.: Život.

mu drame u dikciji i stilu po narodnoj pjesmi, stil je epski, a stih deseterac. Te drame nijesu se dakako smjele prikazivati, pa im je tako značenje u razvitku naše drame i pozornice zakasnilo. «Stjepan« je prikazan tek 1877. »Gubec« 1888., a »Frankopan« 1898.

2. Ivan Trnski (1819.—1910.).[7]

Život. Rodio se u Rači u Vojnoj Krajini, sada županiji bjelovarskoj, od oca pučkog učitelja. Iza smrti očeve primi ga biskup Alagović u zagrebačko sirotište. Svršivši gimnaziju uzima različita mjesta kao odgojitelj. Dobivši krajišku potporu ode u Grac, gdje se pripravlja za upravnog časnika. Tamo sluša i estetiku (1837.). God. 1841. vrati se u Zagreb i steče naklonost pukovnika Josipa baruna Jelačića. Njemu ispjeva kasnije poznatu Ljubimo te, naša diko. God. 1848. bude pozvan u bansko vijeće, a 1852. u odsjek krajiške uprave. Druguje u Glini s Preradovićem i barunom Benkom (1854.). Iza toga služi u različitim pukovnijama. Slunjani ga izaberu za svoga narodnog zastupnika (1865.). God. 1869. imenovan je pukovnikom, a g. 1871. postaje bjelovarskim velikim županom, ali odstupi g. 1872. i nastani se u Zagrebu. U velikoj starosti izabran je za predsjednika Društva hrvatskih književnika (1900.). Umr'o je u Zagrebu (1910.) i pokopan je u arkadama kao posljednji od ilirskih prvaka.

Djela. Već u 14. broju Danice g. 1835. izađe njegov sastavak Konj Kosciuszkov. Zatim prevede Schillerovo Zvono (1838.), izda Pjesme (1842.), surađuje u Vrazovu Kolu, god. 1849. piše satiru Zvekan opet na svijetu, prevodi za Neven Kraljodvorski rukopis (1854.), Puškinova Zarobljenika, Bakčisarajski vodomet i Onjegina. God. 1862. izdaje **Krijesnice** i piše pjesme u »Naše gore listu«, ali bez imena. Pjeva prigodne pjesme Sigetski junak i Sveta priča (o Ćirilu i Metodu) (1865.). Za Svetojeronimsko društvo piše poučnu pripovijetku Učitelj Dobrašin. God. 1865. izađe i II. knj. Krijesnica, a g. 1881. i treća u zbirci Popijevke i milosnice mlađanke. Iza njih je imalo slijediti još 7 svezaka pjesama, ali Trnski ne nađe zgode, da ih izda. Preveo je preko 150 pjesama iz stranih književnosti. Matica Hrv. izda njegov prijevod Puškinova Onjegina (1880.) i Iz slavenske rodbine. Pjesme (1904.). Preveo je za kazalište više drama i opera. Surađivao je u Vijencu i Prosvjeti.

Književno značenje. Trnski se javlja u doba ilirizma i cijenjen je tada osobito kao znalac jezika. Preradoviću on dotjeruje jezik i metriku, a Šrepel ga naziva »ocem hrvatske metrike«. Gaj pregovara s njim, da prihvati uredništvo Danice. U to doba listopadsko on je glavni pjesnik Nevena, naročito s prijevodima Puškina. A čim mine doba apsolutizma,

[7] J. E. Tomić, Ivan vitez Trnski, Vijenac 1889., 280. i d. — J. Milaković, Trnski. O pjesnikovoj literarnoj 70-godišnjici. Savremenik 2. (1907.) 166., 233. — Isti, Slava Trnskomu, Savremenik 5. (1910.), 549. — Proslava devedesetog rođendana Ivana viteza Trnskoga, Strossmayer-Koledar za g. 1910., 80.—83.

izlazi on s Krijesnicama, koje vežu novi ustavni duh s ilirskim. I baš u tom je glavna književna zasluga Trnskoga, što je spojio dva naraštaja i sačuvao mlađemu naraštaju preporodnu predaju, a zatim, što je prijevodima odgajao književni ukus.

3. Vladislav Vežić (1825.—1894.).[8]

Život. Rodio se u Selinama ispod Velebita u Dalmaciji. Gimnaziju uči u Zadru, pravničke nauke u Zagrebu. Bio je u deputaciji 1848. pred kraljem i perovođa banskoga vijeća (1848. do 1854.), zatim odvjetnik i javni bilježnik u Varaždinu (1858.—1894.).

Djela. Počeo je pjevati u Zori Dalmatinskoj i Gajevoj Danici. Uređivao je »Opći zagrebački kolendar« (1848.—1850.). Prevodio je i izdao »Vijenac franceskoga i španjolskoga književstva« u Zagrebu 1852., a prijevod Atale od Chateaubrianda u Nevenu (1856.). Pjeva ep Sigetski junak Nikola Zrinski (1867.). Prevodi u Vijencu Leopardija, Ljermontova i Chamissa. Pjeva pjesme u Vijencu Kralj Psoglav (1869.) i Dvije ljube (1878.) Prevodi Goetheovu Ifigeniju (Matica Hrv. 1887.) i Hermana i Doroteju 1890.). Napokon ispjeva Milovanku po Kačiću o srpskim, hrvatskim i slovenačkim krajevima.

Književna značajka. Vežić nasljeduje cijeli svoj vijek Kačića i prevodi zapadne romantike pravilnim pjesničkim jezikom. Bijaše svojim suvremenicima: »slatki naš prevodilac Atale« (Dragoljub 1869.). Svojim je mnogim prijevodima uvelike pripravljao samostalnu romantiku šezdesetih i sedamdesetih godina.

Nasljedovatelji narodne epike.

Luka Botić (1830.—1863.).[9]

Život. Rodio se u Splitu. Nakon pučke škole prime ga u zadarsko sjemenište, i to najprije za pomoćnika vrataru. Sprijatelji se s Pavlinovićem i surađuje u »Đačkim novinama« u sjemeništu. Svršivši škole mjesto da se zaredi za svećenika, pobjegne u Bosnu i Srbiju nadajući se ondje slobodnom životu. Ali se razočara, dođe u Zagreb i nađe službu u Gajevoj tiskari, a onda ga uzme u upravnu službu biskup Strossmayer u Đakovu. Izabran je g. 1861. u hrv. sabor. Umre od sušice u 33. godini života.

Djela. Ostavio je tri romantična epa: **Pobratimstvo** (Neven 1854.), Bijedna Mara (1860.) i Petar Bačić (1862.), izdana u knjizi Pjesme s uvodom M. Pavlinovića i F. Markovića, M. H. 1885., i u prozi je napisao: Dilber Hasan (1854.).

Književna značajka. Botić je prvi obradio muslimanski sujet sa simpatijom prikazavši pobratimstvo i ljubav među

[8] B. Inhof, Vladislav Vežić, Vijenac 1894., 532.
[9] M. Pavlinović, Luka Botić, Pjesme, Zagreb 1885. Uvod.

kršćanima i muslimanima. Umio je pjevati narodnim stihom i shvaćao je romantičko crtanje prirode, značajeva i sevdaha. Zapamtio je Sarajevo s teferićima i ašikovanjem, a čitao o Kataloniji i Andaluziji arapskih vremena, i velom te romantike obavio je svoje epske pjesme.

Bosanski franjevci.[10] I u Bosni se javlja književnost u novom narodnom smjeru. Pedesetih godina vlada Bosnom Omer-paša, koji je osobito sklon prosvjeti i obrazovanosti. Njegovim se prijateljstvom koristi franjevac Franjo Jukić[11] (1818.—1857.) i osnuje god. 1850. časopis Bosanski prijatelj (U Zagrebu I. i II. sveska 1850.—1853., III. sveska 1861.), a sabira s Grgom Martićem narodne pjesme, koje izda po smrti mu franjevac Filip Kunić: Narodne pjesme bosanske i hercegovačke, Osijek 1858. — Drugi franjevac Grga Martić (1822.—1905.)[12] Hercegovac stao je pjevati o suvremenim bojevima i ustancima Crnogoraca i Hercegovaca. Spjeva g. 1858. i 1859. prvi dio svojih **Osvetnika** o događajima g. 1857. (Đakovo 1860.) pod imenom »Obrenov« (M. H. 1861.), druga dva dijela Osvetnika izda 1863., a IV.—VII. dijela izdaje g. 1876.—1878. Svih sedam dijelova izašlo je u Sarajevu 1893. pod naslovom »Pjesnička djela Fra Grge Martića«. — Treći je franjevac književnik Martin Nedić (1810.—1895.).[13] I on se javlja pedesetih godina, a glavno mu je djelo Poraz bašâ izdano u Pečuhu 1884.

Opća značajka. Sva tri franjevca proučavaju narodnu pjesmu. Jukić je više narodopisac. On samo sabira geografsku, historijsku i pjesničku građu; druga dvojica su pjesnici. Grga Martić ispjeva nekoliko tisuća stihova u svojim Osvetnicima. Smatrahu ga u svoje doba narodnim Homerom. U njega ima klasičke obrazovanosti, ali pjesmi to ne prijaše. Njegovi Osvetnici nemaju unaprijed promišljene koncepcije, nego čine niz epizoda iz suvremenih okršaja i bojeva.

Jedinstven književni jezik i pravopis. Riječka i zagrebačka škola.

Mjeseca ožujka g. 1850. sastalo se u Beču nekoliko hrvatskih književnika s Vukom Stefanovićem Karadžićem, da

[10] Hamdija Kreševljaković, Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas. Sarajevo 1912. 22.—35.; Treće doba (1835.—1911.). A) Do okupacije.

[11] T. Alaupović, Ivan Franjo Jukić, Sarajevo 1907.

[12] Fra Grga Martić, Zapamćenja (1829.—1878.). Po kazivanju autorovu zabilježio Janko Koharić. — Fra Grgo-Koharić, Spomen-knjiga. Uredio ispred odbora Josip Milaković, Sarajevo 1906. — Đ. Šurmin, U spomen Fra. Grge Martića, Savremenik 1. (1906.) 11.

[13] N. Tordinac, Martin Nedić, Vijenac 1885., 443., 457.

uglave neka načela, po kojima bi se najbolje mogli zvuci hrvatski i srpski naznačivati slovima. Plod tih dogovora nalazi se u 76. broju Narodnih Novina 1850., a potpisani su Kukuljević, Demeter, Mažuranić, Vuk Stefanović Karadžić, Pacel, Miklošić, Pejaković i Daničić.

Jednoglasice priznaše, da ne valja miješati narječja i graditi novo, kojega u narodu nema, nego da je bolje od narodnih narječja izabrati jedno, da bude književni jezik. Najprije i najbolje je primiti južno narječje, i to zato: «1. što najviše naroda tako govori, 2. što je ono najbliže staromu slavenskomu jeziku, a po tome i svjema ostalijem jezicima slovenskijem, 3. što su gotovo sve narodne pjesme u njemu ispjevane, 4. što je sva stara dubrovačka književnost u njemu spisana, 5. što najviše književnika i istočnoga i zapadnoga vjerozakona već tako piše (samo što svi ne paze na sva pravila)«. — Priznaše napokon, da -h u imenica na kraju u genitivu množine ne treba pisati.

Protivnik tih načela u jeziku bijaše Fran Kurelac (1811. do 1874.),[14] profesor u riječkoj gimnaziji. Mladićem boravio je u Beču i upoznao se s Vukom Karadžićem i F. Miklošićem. Htio je da hrvatski jezik izbavi od ropstva njemačke sintakse i frazeologije i da stvori jezik, kojim će pisati svi južni, a razumjet će ga i ostali Slaveni. »Jezik je taj imao primiti u sebe elemenatah«, piše protivnik mu Veber, »iz štokavštine, čakavštine i kajkavštine, kakova živi i u Hervatskoj i u Slovenskoj, a cijelu je smjesu imao preplesti duh sveslovinski«. »Ni smokva mu ne ostade smokvom, ni grozd grozdom, ni samotok vinom, nego sve to bude pupčac, parodak i zavrelica«, piše o njemu jedan od učenika. Kurelac je okupio oko sebe učenike i tako stvorio riječku školu, a Zagrepčane nazivaše »ahavcima«, jer se služahu nastavkom -ah u genitivu plurala, dok je Kurelac pisao pokraćeni stariji genitiv (rib, žen mj. ribâ, ženâ). Uza sve zablude Fran Kurelac je najbogatiji stilist i frazeolog svoga doba i najveći poznavalac narodnoga jezika. Spasao je od propasti jezik Hrvata u sjeverozapadnim krajevima Ugarske obišavši ih i skupivši zbornik pjesama njihovih pod natpisom Jačke (Zagreb 1871.). Svoje misli o jeziku pisao je strastvenim i kaprisnim načinom u knjizi Recimo koju, Karlovac 1860.

Zagrebačka škola, kojoj bijaše na čelu Veber-Tkalčević, također se ne drži načela uglavljenih god. 1850. u Beču, već piše h u genitivu množine imenica. Osim toga primila je živo hercegovačko narječje, ali tako, da se u potrebi pomogne i drugim živim narječjem, a osobito da crpe iz stare dalmatinsko-dubrovačke knjige. »Vuk i narodne pjesme bijaše evanđelje, a stari pisci predanje njezine jezične vjere«, kako veli Veber.

[14] A. Veber-Tkalčević, Vjekopis Franje Kurelca, Rad 29.

Od Kurelčevih učenika, pisaca »riječke škole«, bijahu najznatniji: Budisavljević, Cernčić, Dežman i Vukelić. U zagrebačku su se školu brojali: oba Mažuranića, Šulek, Demeter, Trnski, Preradović i Utješenović.

Opći pogled na predlistopadsko doba u Hrvata. Predlistopadsko doba pokazuje vrlo nesređene književne prilike. Neven mijenja u Zagrebu urednike. Iza Bogovića (1852.), Perkovca (1853.) i Sabljića uređuje ga Josip Praus (1856.), a onda se seli na Rijeku, gdje ga uređuje Vinko Pacel (1858.). U književnosti najjače sudjeluje Bosna, Slavonija i Dalmacija, dakle pokrajine, a najmanje Hrvatska i Zagreb. Lirska je poezija posve usahnula, a razrađuje se pripovijest i naročito prijevodna književnost. Pripovjedalački je talenat Janko Jurković. Najznatnije je lice toga doba Mirko Bogović, koji jedini prkosi vlasti i skuplja oko sebe književnike »dobrovoljce«, kako je znao reći. Trnski je glavni umjetnik stiha, a pjesnički je talenat Luka Botić. Bosanci Jukić, Martić i Nedić pripravljaju svojim radom hrvatsku javnost na događaje 70-tih godina, na ustanke i okupaciju. Kritikom vlada Adolfo Veber-Tkalčević i Fran Kurelac.

IX. Predlistopadsko doba u Srba.[1]

(1850.—1860.)

Društvena osnova. U buni godine 1848. odijeliše se ugarski Srbi državno od Ugarske stvorivši od Srijema, Bačke i Banata zaseban srpski teritorij, tako zvanu Vojvodinu. Karlovci i Novi Sad postadoše središtem narodnoga pokreta. Ustanak protiv Madžara izjalovi se, a Vojvodina ne bi priznata. Bečka centralna vlada, pošto je slomljen otpor Madžara, uvodi i među Srbima nenarodnu upravu, zabranjuje svaki politički pokret, a dopušta samo crkveno i školsko obrazovanje. U to doba razvija se Novi Sad kao književno središte Srba.

U Novom Sadu izilazi list Sedmica (1852.—1858.), u Pešti Ljetopis Matice Srpske, a u Beogradu Šumadinka (1850.—1857.). U samoj Srbiji, tada kneževini pod turskim pokroviteljstvom, bijahu prilike za književnost vrlo nepovoljne.

1. **Bogoboj Atanacković** (1826.—1858.).[2]

Život. Rodio se u Baji u Bačkoj, u trgovačkoj kući. Gimnaziju i pravničke nauke uči u Pešti. U Beču, gdje svrši prava, upozna se s Vukom Karadžićem i Đurom Daničićem. Sudjelovao je u buni 1848. Putuje od 1848.—1850. Evropom. G. 1851. je u Novom Sadu, gdje ostade do smrti.

[1] J. Skerlić, Istorija novije srpske književnosti, 214. i d.
[2] O. c. 288.—291.

Djela. Prve pjesme i novele objavljuje u Peštansko-Budimskom skoroteči za g. 1844. Izdaje dvije sveske pripovijedaka Darak Srpkinji (I. Budim 1845., II. Subotica 1846.). Veće stvari objavljuje u hrvatskom Nevenu 1852.: Dva poljubca, Nauka, Bunjevka. Napose izađe roman Dva idola (1851.—1852.).

Književna značajka. Njegovo je pripovijedanje istoga književnoga roda kao i Dragojle Jarnevićeve ili Adolfa Vebera: sentimentalna romantička ljubav i rodoljubna namjera. To su mu ona dva idola: draga i domovina. Radio je prema njemačkim i madžarskim uzorima.

2. **Stjepan Mitrov Ljubiša** (1824.—1878.).[3]

Život. Rodio se u Budvi u Boci Kotorskoj God. 1848. bio je općinski tajnik u Budvi, g. 1861. poslanik na dalmatinskom saboru u Zadru i predsjednik mu, a poslije poslanik u Beču. Umr'o je u Beču.

Djela. Već od g. 1845. piše u Srpsko-Dalmatinskom Magazinu narodopisne crtice i prijevode. Istom godine 1868. izilazi s izvornom pripovijetkom Šćepan Mali, i onda do smrti ostaje pripovjedačem. Izda Pripovijesti crnogorske i primorske latinicom u Dubrovniku 1875., ćirilicom u Beogradu 1876., Pripovijesti u Pančevu 1882., a **Pričanja Vuka Dojčevića** izda Srpska književna zadruga 1902.

Književna značajka. Ljubiša je najbolji predstavnik narodopisne romantičke pripovijesti. Priča na usta naroda gledajući, da ni u čemu ne odstupi od narodnog pripovjedača. No književna obrazovanost se njegova očituje u odabiranju zanimljivih anegdota i u idealizovanju njegovih Kotorana. Stoji pod utjecajem »Gorskoga Vijenca« Petra Petrovića Njegoša.

3. **Zmaj Jovan Jovanović** (1833.—1904.).[4]

Život. Rođen je u Novom Sadu. Gimnaziju polazi u Halašu i Požunu (otuda mu ljubav za madžarsku poeziju); prava uči u Pešti, Pragu i Beču. Iza kratke službe povrati se g. 1863. u Peštu i upiše se na medicinu. Uređuje humoristički list Zmaj (1864.—1871.). Od god. 1870. živi kao liječnik u Novom Sadu, Pančevu, Karlovcima, Futogu, Kamenici, Beču, Beogradu i Zagrebu. Uređuje različite listove, naročito satirički Starmali (1878. do 1890.) i dječji list Neven (1880.—1901.) Umr'o je u Kamenici u Srijemu 1904.

Djela. Javlja se g. 1849. pjesmom Proljetno jutro. Povodeći se za njemačkim orientalistom Bodenstedtom objavljuje u Nevenu (1855.—1856.) **Istočni biser** Mirze Safija. Prva mu je knjiga prijevod Toldija od madžarskoga pjesnika Arányja (u Novom Sadu 1858.). Zatim dolazi prijevod Demona od Ljermontova (1863.), pjesme **Đulići** (1864.), Sve dojakošnje pjesme Zmaja Jovana Jovanovića (Novi Sad 1871.), **Pevanija** (Novi Sad

[3] O. c. 326.—330.
[4] O. c. 298.—309.

1882.), Druga pevanija (1895.—1896.), Đulići uveoci (Novi Sad 1883.), novo izdanje Đulića i Đulića uvelaka (Zagreb 1906.). — Preveo je: od Arányja Toldijina starost (1870.), Toldijina ljubav (1890.) i Otma Muranj-grada (1877.); od Petöfija Vitez Jovan; od Imbra Madácha Čovekova tragedija (1890.); od Tennysona Enoh Arden (1880.); od Goethea Ifigeniju (1899.—1900.), Herman i Doroteja (rukopis) i od Carmen Silve Majstor Manole (1897.). Pisao je i pripovijetke, najznatnija je Vidosava Brankovića (1860.), i šaljivi komad Šaran (1864.).

Književna značajka. Zmaj je lako i glatko pjevao male, drobne osjećaje u kratkim pjesmama po ugledu Heinea, Bodenstedta i Petöfija, onda se dignuo do izvorne lirike ljubavne s romantičkim raspoloženjem. Zahvatio je i teme političke, pjevao je balade s orijentalnom pozadinom, stvorio šaljive narodopisne i dječje pjesme. Mnogo se povodio za ukusom i mišljenjem općinstva i vremena. Njegova je lirika porodična i nacionalna, ima u njoj moralne namjere, a to je crta, koja joj je ostala od predlistopadskog doba, kad se politika nije smjela otkrivati.

Jovanović bijaše najpoznatiji i najuvaženiji srpski pjesnik šezdesetih godina, a uživaše osobit glas i među Hrvatima. Utjecao je na hrvatske lirike osamdesetih godina, na Harambašića, Badalića i Hranilovića.

Opći pogled. U predlistopadsko doba javlja se i razvija u Srba jedan od najboljih književnika Zmaj Jovan Jovanović. On je gotovo apsolutni vladar u pjesništvu, drugi pjesnici pored njega nemaju značenja. Bogoboj Atanacković književno stoji daleko ispod njega, a Stjepan Mitrov Ljubiša razvija se u književnu ličnost istom kasnije, od god. 1868. Zmaj Jovan Jovanović kao i svaki veliki književnik suvremen je i značajan predstavnik i u drugom i trećem književnom naraštaju srpskom iza ovoga. On je i pjesnik Omladine i pjesnik akademijske romantike, ali svojim porodičnim i moralnim konvencionalnim crtama on je Omladini i kasnijoj lirici ipak tako dalek, da ga meću u neko ranije doba ne odredivši tačno u koje. Jovanović je međutim svakako najznačajniji pjesnik predlistopadskog vremena u Hrvata i Srba.

X. Srpska omladina.[1]

1860.—1870.

Društvena osnova. Kad se god. 1860. vrati narodima monarhije ustav na osnovi njihovih historijskih prava, Srbi ostaju bez političkoga narodnog teritorija. Omladina stoga stade razvijati ideju o sjedinjenju svih Srba u monarhiji ili izvan nje. Taj pokret sličan je ilirizmu, a izazvan je sličnim razlozima. Omladinska se društva organizovaše i na svečan način složiše u savez »Mlado Srpstvo« kao Ujedinjena Omladina. Program toga saveza bijaše neprijatan oblastima u monarhiji i u kneževini srpskoj. Već godine 1872. prestaje izlaziti glasilo Mlada Srbadija, a time svrši se i cijeli pokret. Ali se razvila značajna književna proizvodnja. Već u predlistopadsko doba bijaše Novi Sad književnim središtem. God. 1864. preseli se Matica Srpska iz Pešte u Novi Sad, a god. 1860. pokrenuše Omladinci Danicu (1860.—1862.). Zmaj Jovan Jovanović osnuje Javor (1862. do 1863.), zatim nikoše Vila (1865.), i Matica (1866.) i Mlada Srbadija (1870.—1872.).[2]

1. Đura Jakšić (1832.—1878.)[3]

Život. Rodio se u Srpskoj Crnji u Banatu od svećeničke porodice. Ostavi već iza trećega razreda gimnaziju, da bude slikar. U buni 1848. bori se kao dobrovoljac. Poslije uči slikarstvo u Pešti, Beču, Münchenu. Služi kao učitelj risanja i slikarstva u raznim mjestima u Srbiji, sad u osnovnoj, sad u srednjoj školi. God. 1871. otpušten je iz državne službe i nađe mjesto u državnoj štampariji u Beogradu (1877.—1878.).

Djela. Prve svoje pjesme saopći u Letopisu Matice Srpske (1853.). Napisao je oko 40 **pripovijedaka** historijskih i pučkih o događajima godine 1848., o ratovima 1875.—1878., i drame: Seoba Srbalja (1864.), Jelisaveta kneginja crnogorska (1868.) i Stanoje Glavaš. — Sva djela Jakšićeva izađoše 1882. i 1912.

Književna značajka. Uglavnom je on lirik, a u lirici slikar čudesne, tajanstvene, romantičke prirode. Sam se potpisuje pod pjesme Đ. Jakšić, »moler«. (**Kroz ponoć nemu** i gusto granje vidi se zvezda tiho treptanje.) Radi po melodiji narodne pjesme s pripjevima (Crnogorac Crnogorki). I u pripovijestima njegovim nalazimo istu liriku, krajobraze zalivene bojama, narod čist i idiličan, uzor srpskog čovjeka. I u dramama preteže ta slikarska strana. Najbolja je Jelisaveta. Ideje i sadržaj su joj iz omladinskog pokreta: bojovna mržnja na Turke, idealizirano Srpstvo, a prezir zapada i njegove »trule« kulture. Na Jakšića utječe mnogo i Byron svojim romantičkim titanizmom.

2. Laza Kostić (1841.—1910.).[4]

Život. Rodio se u Kovilju u Bačkoj od oca austrijskog časnika. Gimnaziju uči u Novom Sadu i Budimu, prava svrši u Pešti (1864.) i steče doktorat (1866.). U omladinskom pokretu jedan je od prvaka. Primi profesorsku službu u srpskoj gimnaziji u Novom Sadu. God. 1867. postaje veliki

[1] J. Skerlić, Omladina i njena književnost (1848.—1871.). Izučavanja o nacionalnom i književnom romantizmu kod Srba. Beograd 1906.

[2] J. Skerlić, Istorija novije srpske književnosti, 352. i d.
[3] O. c. 310.—318.
[4] O. c. 319.—325.

bilježnik općine novosadske. God. 1872. zatvoren je zbog velike izdaje, 1879. je sekretar srpskog poslanstva u Petrogradu, osamdesetih godina uređuje u Beogradu Srpsku Nezavisnost, a na Cetinju Glas Crnogorca. Posljednje godine života provodi u Somboru. Umre u Beču 1910.

Djela. U omladinskim listovima objavljuje pjesme, prevodi Ilijadu u narodnim stihovima. Pjesme izdaje 1873. i 1874. u posebnim knjigama. Među njima su uspjele balade: Samson i Dalila, Minadir. Prevodi Shakespearea: Romeo i Julija (1859.), Kralj Ričard III. (1864. i drugi put u Mostaru 1904.) i Hamlet (1903.). Izvorne su mu drame: **Maksim Crnojević** (1863., izišao u Novom Sadu 1866.), Pera Segedinac (1875.), Gordana (Cetinje 1890.). Pisao je i fantastičke pripovijesti: Maharadža, Čedo vilino, Mučenica. Filozofiju i estetiku razvija u raspravi Osnova ljepote u svetu (Novi Sad 1880.). O Jovanu Jovanoviću-Zmaju napisao je cijelu knjigu (Sombor 1902.). Preveo je od Bulwera: Poslednji dani Pompeja (1865.), a s madžarskoga prevede od Josipa Kiša Jehova (1904.).

Književna značajka. Najviše je uspio dramom Maksim Crnojević. Ugledao se u Shakespearea, prevodi ga cijeli život, a tu i nasljeduje. Sve je u toj drami imalo biti novo, i jampski stih i samovoljan jezik i smjela tehnika. Maksim Crnojević, knežević zetski, filozofira na način Hamleta i vrlo se odvaja od dosadašnjih junaka srpskih drama. Pečat originalnosti svemu je udaren. Time je Laza Kostić jedan od najznačajnijih romantika srpskih. Trgnuo je dramu iz puzave epske širine i robovanja narodnoj pjesmi.

3. Stevan Vlad. Kaćanski (1830.—1890.).[5]

Život. Rodio se u Sentomašu u Bačkoj. Osnovne je škole svršio u Varadinu i Sentomašu, prava je učio u Jegru i Zagrebu. God. 1848. sudjeluje u buni. Do god. 1857. je u Sentomašu pravnik, onda prijeđe u Beograd za profesora gimnazije i osnuje tu god. 1862. list Srpska Narodnost. Od g. 1864.—1870. je u Kragujevcu, od 1870. opet u Beogradu. God. 1875. bio je u srpsko-turskom ratu. God. 1888. pokrene list Velika Srbija.

Djela. Skupljene pjesme izašle su u Beogradu 1879. Veće su mu pjesme Noćnica (1850.), Na Srbobranu (1875.) i Graov-Laz (1862.—1877.).

Književna značajka. Kaćanski bijaše politički pjesnik Omladine. Mnogo su se pjevale njegove pjesme: »Gdje je Srpska Vojvodina«, »Hej, trubaču, s bojne Drine«, »Sa Avale oro klikće«.

4. Jovan Grčić Milenko (1846.—1875.).[6]

Život. Rodio se u Čereviću u Srijemu. Višu gimnaziju svrši u Segedinu i Požunu. Počeo u Beču da uči medicinu, ali se razboli i umre u manastiru Beočinu.

[5] O. c. 325.—326.
[6] O. c. 338.—339.

Djela. Pisao je pjesme u omladinskim listovima: Danici, Mladoj Srbadiji i dr. Pesme izišle su u Beču 1869.

Književna značajka. Pjevao je najviše domoljubno. Najuspjelije su mu pjesme, koje naziva̋še prostim pjesmama, jer su iskrene i narodne. U tim pjesmama opjevao je draži fruškogorske na srdačan i idiličan način.

5. Jakov Ignjatović (1824.—1888.).[7]

Život. Rodio se u Sent-Andreji kod Pešte. Svršio je madžarsku gimnaziju u Pešti, a prava u Kečkemetu. God. 1848. stoji na strani Madžara. God. 1849. skloni se u Beograd. Od g. 1850. do 1853. luta po svijetu. God. 1853. opet je u Pešti, od 1854. do 1856. uređuje Srpski ljetopis. God. 1859. je »narodni sekretar« u Srijemskim Karlovcima, zatim u Novom Sadu odvjetnik, bilježnik i poslanik u peštanskom parlamentu (1860.—1864.). Postaje otvoren madžaron i protivnik omladinaca. Umr'o je u Novom Sadu.

Djela. On počinje god. 1859. s »istoričkim romanom« Đurađ Branković. Nastavi s historijskim pripovijetkama Manzor i Džemila (1860.), Krv za rod (1862.). Dalje piše romane iz suvremenoga života: Trideset godina iz života Milana Narandžića 2 knjige (Novi Sad (1860.—1863.), seoski roman Čudan Svet (Mat. Srp. 1869.), Trpen spasen (1874. i 1875.), Vasa Rešpekt (1875.), Uveo listak (1875.), Večiti Mladoženja (1878.), **Stari i novi majstori,** roman iz obrtničkog života (1883.), Patnica (1888.), socijalni roman u tri knjige. Manje pripovijesti i članci izašli su u Skupljenim delima (Novi Sad 1874.).

Književna značajka. Isprva Ignjatović ide strujom romantičkopatriotskom, ali sa svoga se putovanja po svijetu vrati s idejom, da treba opisivati suvremeno društvo s namjerom socijalnom. Proučava društvene tipove. Počinje »realistički roman«, ali bez dovoljne književne obrazovanosti i umjetničkog dara. Stoga njegov pokušaj ostaje bez utjecaja na kasnije stvaranje književnog realizma. Prikazivao je srpske malovaroške tipove iz južnougarskih gradova, ali sve bez poezije, bez moralne i psihološke osnovke, nepismenim jezikom. Bijaše prava opreka omladinskoj književnosti, ali za svoje doba ipak još rijetka pojava i mnogo čitan.

6. Pavle Marković Adamov (1855.—1907.).[8]

Život. Rodio se u Novim Karlovcima u Srijemu. Gimnaziju uči u Karlovcima i Novom Sadu, a filozofiju u Gracu i Beču. Bio je profesor gimnazije u Karlovcima. Osnovao je i do smrti uredivao Brankovo Kolo (1895.—1907.).

Djela. Počeo je prevoditi njemačke pjesnike Schillera, Heinea i druge. Izdao svoje početničke Nadanove pesme (1877.). Onda prelazi na

[7] O. c. 316.—373.
[8] O. c. 342.—344.

pripovijetku *Slike i prilike iz srpskoga života* (1883.), *Na selu i prelu* (Novi Sad 1886.) i roman *Duh vremena sad je taki*. Napisao je i dramu *Pop Dobroslav*.

Književna značajka. Marković se javio poslije omladinskog doba, ali je naslijedio posve omladinski način gledanja na narod. Najbolje su mu pripovijetke one, u kojima crta *srijemsko selo*.

Opći pogled. Srpska omladina po svome je određenju prosvjedan i revolucionaran pokret. Najznačajniji joj je predstavnik *Laza Kostić*, koji ostaje cijeli svoj život revolucionaran nezadovoljnik. Omilio mu je Shakespeare, jer mu bijaše ugledom slobode i prirodnosti u pjesništvu. Kostić s istoga slobodarskog raspoloženja piše protiv jedinoga građanskog pjesnika Jovana Jovanovića. Omladinci Đura Jakšić, Stevan Vlad. Kaćanski, Jovan Grčić bojovno su raspoloženi. Pjesnici i pripovjedači odabiraju narodne bojeve za predmet svoje tvorbe. Nešto se postrance nalazi Jakov Ignjatović, no ni u njega nema prave, pozitivne društvene namjere. U njega preteže negativna, prosvjedna crta, naročito nedostatkom pravoga morala u pripovijestima. Posljednji od njih Pavle Marković Adamov nije čisti omladinac, ali gleda na narod kao i njegovi prethodnici pregoneći njegovu izvornost i veličinu.

XI. Ustav i građanska romantika hrvatska.

1860.—1870.

Društvena osnova. Jugoslavenstvo.[1] Listopadskom diplomom saziva car carevinsko vijeće, u koje će narodi poslati svoje zastupnike prema novom izbornom redu, a prema svojem historijskom položaju i brojnoj snazi u monarhiji. U Hrvatskoj nastaje pokret, da se u to carevinsko vijeće ne pošalje nijedan zastupnik, nego da se svaki zemaljski sabor smatra u određenome okviru parlamentom, koji rješava državne poslove. Svrha je tome pokretu, da se država uredi federativno (saveznički), a na čelu mu stajaše biskup Josip Juraj Strossmayer. U njegovoj stranci, kojoj je glasilo *Pozor* (1860.), okupljaju se pristaše jugoslavenstva. Jugoslavenstvo je naslijedilo ideju narodnoga jedinstva, ideju ilirizma. Ali društvena je osnova sada druga. »God. 1848. ukinuto je kmetstvo, a na mjesto »staleža i redova« dolazi mlado građanstvo. Hrvatski sabor od god. 1861. složen je ponajviše od građanstva, dok sabor od 1848. bijaše još uglavnom vlasteoski i svećenički. Novi ustavni sabor od god. 1861.

[1] R. Horvat, Najnovije doba hrvatske povijesti. Zagreb 1906., 172. i d.

zovu *Velikim saborom*, jer je stvorio najvažnije uredbe, zakone i kulturne zavode, na kojima se razvio hrvatski narodni život: upravu gradova i općina, zadrugarstvo, škole, akademiju, sveučilište, kazalište i drugo.

Socijalni moment. Sve se to silno ocrtava u književnosti, koja se razvijala između 1860.—1870. Ona prima novo lice, više građansko i društveno. God. 1865. piše mladi August Šenoa, predstavnik toga vremena: »Ja mislim, da je upravo u svem našem razvitku i pokretu *socijalni momenat* najvažniji. Intelektualna razlika među pojedinimi krugovi ne smije tako silna biti kô što je u nas. Svi krugovi društva moraju biti spojeni tako, da se napredak i razvitak proteže nesamo na *kaputaše*, nego i na *čohaše*, a bude li sav narod jedna cjelina duševna, tko će mu braniti napredak, ma i kako nezgodno vrijeme došlo?« (Naše Gore List 1865.) — Jedna teorija o noveli na početku šezdesetih godina traži, da pisac ostane »vjeran dobu, u koje je položio pripovijetku«, a zato da mora »oštrim okom promatrati i vrlo vjernu sliku i *obitelji i života javnoga* pružati« (Naše Gore List 1863.). Osnivaju se na tome programu novi časopisi za »zabavu i pouku« porodici hrvatskoj.

Časopisi. Trgovac Mijo Krešić osnova *Naše Gore List* (1861.—1866.), Đuro Deželić izdaje *Dragoljub* (1867.—1868.), a Matica Ilirska počinje 1869. izdavati *Vijenac zabavi i pouci*, koji ostaje središnje glasilo hrvatske književnosti preko četvrt stoljeća, od 1869.—1903. U Požegi je osnovao Miroslav pl. Kraljević beletristički list *Slavonac* (1863.—1864.). No taj se časopis nije mogao održati, jer je imao separatističku slavonsku tendenciju.

Raspoloženje mladoga građanstva posve je romantičko. Teorija o pripovijeci veli: »Najbolja bi pripovijetka bila ona, u kojoj bi *zanimljiv* predmet najljepše bio opisan i koja bi nas u ono *blaženo ćutjenje* prestavila, u kom smo pomireni sa cijelim svijetom, a duša *nam čezne u divnu plavotu nebesku*« (Naše Gore List 1863.).

1. August Šenoa (1838.— 1881.)[2]

Život. Rodio se u Zagrebu u građanskoj porodici. Otac mu bješe slastičar kod biskupa Alagovića, a podrijetlom su Šenoe Česi (Šejnoha), koji preselivši se najprije u Peštu izgubiše češku narodnost. U gimnaziju ide August Šenoa u Zagrebu, gdje se od 6. razreda predaje na njemačkom jeziku (doba predlistopadsko). Ali đaci se otimaju germanizaciji dobivajući od svojih profesora Antuna Mažuranića, Mesića, Katkića, Vebera i Torbara pouke i hrvatskih knjiga. I od Gaja dobiva mladi Šenoa starih knjiga »kajkavskih purgara«. Privatno uči talijanski, francuski i risanje. Svršivši

[2] F. Marković, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 175. do 226. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači 2. izd. Zagreb 1908., 1.—9.

prva dva tečaja pravne akademije u Zagrebu, želja ga goni u svijet. U početku listopada g. 1859. stigne u sveučilište u Prag. Ispite svrši 1861., ali ostaje u Pragu još do godine 1865. Taj dugi boravak u Pragu ostaje mu za cijeli život od velikog značenja i dade mu naročito »socijalni« pogled na život. Opći s najodličnijim književnicima dr. Gregrom, V. Hálkom, J. Nerudom i s novinarima Národnich Listy. God. 1865. pođe u Beč, gdje uređuje Lukšićeva Glasonošu i Slavische Blätter. God. 1866. povrati se u Zagreb i preuzima u Pozoru kazališnu kritiku. Naskoro postade dramaturgom narodnoga kazališta iza Demetra. God. 1868. stupa u službu gradskoga poglavarstva. God. 1873. opet je dramaturg. Od god. 1874. do 1881. uređuje Vijenac. Izabran je potpredsjednikom Matice Hrvatske (1877.—1881.).

Djela. Pjesme. Prve pjesme oglašuje pod imenom Veljko Rabačević (po imenu majke rođene Rabač). To su pjesme domoljubne: Klevetnici Hrvatske, Budi svoj, Na Ozlju gradu, Glasna jasna, Munja od Gabele, Grobovi Hrvata, Hrvat Bosni. Uz te se razvija Šenoina balada: Propast Venecije, Zmijska kraljica, Fratarska oporuka, Kugina kuća, Kameni svatovi, Strmogled, Vilin prsten, Vivat constitutio, Opat i žetelica, Postolar i vrag, Šljivari i druge. (Izdala ih Matica Hrvatska s uvodom Franje Markovića: Izabrane pjesme. Zagreb 1882.).

Novele. God. 1860. napiše Šenoa novelu Turopoljski top o neprijateljstvu između ilirske i madžaronske turopoljske porodice i o povratku ustava. Onda slijedi satira Vječni žid u Zagrebu (1862.), pa novele Do tri puta Bog pomaže (1868.) i Dusi narodne straže (1869.) o događajima 1848., gdje se prikazuju »purgari« kao junaci. Od god. 1870. zalazi Šenoa u povijest i vraća se noveli samo prigodice. Iz toga su doba: 1. Prijan Lovro (Vijenac 1873.) o drugu pjesnikovu Slovencu Mahniču, 2. Mladi Gospodin (1875.), anegdote seoskog kapelana, 3. Kako došlo, tako prošlo (Danica 1875.), 4. Ilijina oporuka (Vijenac 1876.) iz sudačke prakse, 5. Karamfil s pjesnikova groba (Vijenac 1878.), 6. U akvariju (1878.), 7. Pruski kralj (Vijenac 1878.), 8. Vladimir, 9. Prosjak Luka (M. H. 1879.), 10. Barun Ivica, 11. Kanarinčeva ljubovca, 12. Branka (Vijenac 1881.).

Historijski romani. 1. U Vijencu g. 1872. izađe Zlatarevo zlato, roman osnovan na staleškoj razlici između vlastelina i purgarske kćeri na koncu XVI. stoljeća. 2. Seljačka buna (1877.) o buni Matije Gupca i o zulumu vlastele (1564.—1574.). 3. **Diogenes** (M. H. 1878.), roman o izmišljenom licu plemiću Jankoviću s očitim građanskim težnjama slobodnih zidara potkraj XVIII. stoljeća. 4. Nedovršeni roman Kletva (1881.) (svršio ga Josip Eugen Tomić) prikazuje doba 1382.—1400.

Historijska je novela Čuvaj se senjske ruke (Vijenac 1875.) o životu senjskih Uskoka s epizodom o Markantunu Dominisu, nadbiskupu splitskom, a otpadniku crkve u doba reformacije. — Matica Hrvatska izda Šenoine Sabrane pripovijesti sv. I. (1883.), II. (1889.), III. (1884.), IV.—V. (1886.), VI. (1900.), VII. (1887.), VIII. (1897.).

Feljton. Šenoa je osnovao u Pozoru (1862.) hrvatski feljton pod naslovom Zabavnik i Listak. Tu izlaze njegovi feljtoni: Praški listovi, Vječni žid u Zagrebu, Duša Lumirova. Od g. 1866. do 1867. izilaze mu u Pozoru Zagrebulje s potpisom Petrica Kerempuh. I u Vijenac uvede Šenoa feljtonske povjesne crtice. U listku Narodnih Novina 1881. izilazi njegov posljednji roman. — G. 1876. izdao je prvu Antologiju pjesništva hrvatskoga i srpskoga, narodnoga i umjetnoga, s uvodom o poetici.

Književna značajka. Svojim pjesmama Šenoa unosi u domoljubnu poeziju ironiju i satiru jače, nego je bilo u Iliraca, a baladu diže na viši umjetnički stepen davši joj hrvatski historijski smisao. Sve to čini on pod utjecajem Čeha, pjesnika balada, Vitěslava Hálka i feljtonista Jana Nerude. U Šenoinim je novelama jak socijalni momenat, tendencija je jasno istaknuta, ona je politička, ekonomska, etička. Građa je gotovo svim novelama uzeta iz suvremenog života ili najskorije prošlosti. One su realističnije negoli romani. Historijski romani i novele najviše obrađuju tragiku, koja nastaje od ljubavi između lica udaljenih društvenom razlikom, između vlasteoskog i građanskog ili purgarskog svijeta. Pri tome je purgarski život prikazan s mnogo neposredne zbilje i s humorom, a vlasteoski u romantičkom svijetlu i kao nosilac narodne ideje. O ljubavi u svim Šenoinim romanima moglo bi se reći, da ona ima više tehničko značenje, da spaja slike iz razne sredine, a nije u njoj glavni interes autorov. Gotovo glavna je težnja Šenoi, da prikaže duh vremena i oživi povijest. Šenoa je najtačnije proučavao povjesnu građu, da dobije što vjernije povjesne slike. Nehistorijske crte dolaze samo otuda, što Šenoa davnom hrvatskom feudalnom plemiću meće u usta narodne i romantičke osjećaje svojega vremena.

Šenoa rado uzima oblik dijaloga, ali pravoga dramatskog prikazivanja u njega nema. Ograničio se samo na jednu dramu iz zagrebačkoga građanskoga života (Ljubica). Šenoa je u mlađim danima običavao olovkom nacrtati lica, koja će prikazati, a kasnije se slikarska težnja u njegovu radu sve više razvija. Crtanje zasićuje on jarkim bojama, što je naročita značajka romantike. Otuda u njega živi »historički kolorit«.

2. Vilim Korajac (1839.—1899.).[3]

Život. Rodio se u Kaptolu kraj Požege. Donju gimnaziju svrši u Požegi, 5. i 6. razred u Zagrebu, zatim dolazi u biskupsko sjemenište u Đakovu, gdje ostaje i kao profesor 15 godina (1863.—1878.). Dopisuje s Gr-

[3] J. Hranilović, Vilim Korajac. Vijenac 1899., 618. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači, 115.—117.

gom Martićem i pomaže mu kod izdavanja njegovih Osvetnika.[4] Starost provodi u Zemunu kao župnik.

Djela. Prvu svoju pripovijetku objavi u Naše Gore Listu (1862.). Ali istom u Dragoljubu g. 1867. uspije pripovijestima Lov na sjedećke i Šijaci. Zatim prekida rad na 10 godina, a onda objavi u Vijencu (1877.) satiru Auvergnanski senatori. Ostali mu je rad feljtonski. Tako piše u Pozoru Razgovor među četiri zida. Napokon je od njega pedagoška i filozofijskojezikoslovna rasprava Filozofija hrvatsko-srpskih poslovica.

Književna značajka. Korajca zanima požeški građanin. Čini se, da je htio nasljedovati Gogolja imajući na umu »Starosvjetske pomješčike« toga ruskoga romantika. Potpisivaše se »iljuška« (od Viljuška; tim su ga nadimkom od mila zvali još kod kuće prema njegovu krštenom imenu Vilim). Ali Korajcu nedostaje svjetski pogled na provincijalne tipove, on je uza svu satiru i sam onaj »šijak« i mali građanin, kojega opisuje. Njegova su djela epizode u našoj građanskoj romantici. Bijaše rođak Jurkovićev i pošao je u odabiranju tipova za njime.

3. **Đuro Deželić** (1838.—1909.).[5]

Život. Rodio se u gradu Ivaniću. Gimnaziju svrši u Zagrebu. Među drugovima osnova Društvo mladih rodoljuba, koje izdavaše list Smilje. Stupi u sjemenište (1856.), ali ga ostavi god. 1862. i bude glavnim suradnikom Narodnih Novina i Gajeve Danice (1863.—1864.). God. 1869. stupi u službu gradskog poglavarstva u Zagrebu i umre kao gradski vijećnik.

Djela. Glavni mu je rad oko izdavanja časopisa, koledara i drugih sličnih izdanja. God. 1861. sastavi hrvatski koledar Dragoljub, kasnije ga pretvori u časopis 1867.—1868. Izdaje Pjesmaricu rado pjevanih pjesama (1863.). Prevodi Montepinove romane: Gitanu, Vražje lutke, Kuću tajnosti i Žaneta i Karmena. Prevede Prešernov Krst na Savici. Uređuje 1869. prvo godište Vijenca. Pisao je o raznim stvarima: Postanak vatrogasnoga društva (1875.), Hrvatska narodnost (1882.), Zaštita životinja (1885.), roman Burzanci (1895.). Piše i pripovijesti Zulejka, Medvedgradski duh, Surka i druge. Uređivao je nedjeljni list Općinar (1883. do 1885.). Napisao povjesnofilozofsku raspravu Duša (1877.) i knjigu protiv Srba Grudobran Hrvatske.

Književna značajka. Deželić bijaše vješt publicist. On je mogao da igra vidnu ulogu uređivača, vođe i društvenog organizatora u doba, kad se hrvatska građanska kultura nalazila u prvim počecima.

---

[4] Vl. Dukat, Fra Grgo Martić i Vilim Korajac. Rad 206., 142. (Nekoliko pisama Martićevih Korajcu.)

[5] M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata I.

4. **Ivan Dežman** (1841.—1873.).[6]

Život. Rodio se na Rijeci od oca ugledna trgovca. Fran Kurelac mu je bio učiteljem u gimnaziji. U Beču postigne doktorat liječništva (1864.). G. 1868. osnuje društvo za naučna popularna predavanja, naročito gospođama. Sudjeluje kod osnutka Vijenca. Uređuje ga g. 1871. i s Franjom Markovićem 1872. God. 1873. je zastupnik u hrvatskom saboru. Izradio je zakonske osnove za ustrojstvo sveučilišta i kazališta. Zarazio se g. 1873. u Beču kolerinom i vrativši se u Zagreb naglo umr'o.

Djela. Javio se u Naše Gore Listu epskom pjesmom Smrt grofa Rabate (1861.). Zatim dolaze balade i romance. God. 1862. napiše veliki romantički ep Smiljan i Koviljka te ga posveti svome učitelju Franu Kurelcu i izda god. 1865. u Zagrebu. Svoje pjesme sabra u knjigu: Poletar (1868.). U Vijencu piše novele (Nürnberški vijećnik 1870.), balade i 22 pjesme o Nikoli Zrinskome. Napisao je libreto za operu Ban Leget (1871.) i Pjesmu o Ljutovidu Posavskom (Vijenac 1874.). Piše liječničke članke Čovjek prema ljepoti i zdravlju (1871.). Mat. Hrv. izdala je njegove Izabrane spise s uvodom Franje Markovića (1896.).

Književna značajka. Građansku romantiku u duhu Šenoinu iznosi on u baladama i novelama, predavanjima, političkim i liječničkim radom.

XII. Narodna borba u Dalmaciji.

(1860.—1870.)

Društvena osnova. S povraćenim ustavom nastaje i u Dalmaciji novi društveni život. **Miho Klaić** (1829.—1896.)[1] ustroji za obranu od talijanstva narodnu stranku i uđe s njom u izbornu borbu god. 1861. S njime radi i Mihovio Pavlinović. Oni osnovaše glasilo Il Nazionale talijanskim jezikom, jer s Talijanima imađahu tada da obračunavaju. Urednikom je lista povjesnik Natko Nodilo, koji polemizuje s Nikolom Tommaseom o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. U to se vrijeme osniva i Matica Dalmatinska i brojne čitaonice. Književnost dakle toga doba stoji u znaku narodne borbe s Talijanašima.

1. **Mihovio Pavlinović** (1831.—1887.).[2]

Život. Rodio se u Podgori blizu Makarske, srednju školu svrši u splitskom sjemeništu, a bogosloviju u zadarskom. Bijaše glavni pobratim Luki Botiću. Župnikuje sve do god. 1870. Proputovao je s Jovanom Sundečićem

---

[6] F. Marković, Ivan Dežman, Vijenac 1885., 518. — Ivan Dežman: Izabrani Spisi. Zagreb 1896. Uvod.

[1] M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata II.

[2] K. Vojnović, Mihovio Pavlinović, Vijenac 1875., br. 27. — V. Kisić, Politički pogledi M. Pavlinovića. Hrv. Njiva I. (1917.), 413. — D. F. Ivanišević, M. Pavlinović. Split 1917. (Vidi Hrv. Njiva I, 300.)

*

Hrvatsku, Srbiju i Crnu Goru (1864.) God. 1865. bude izabran u Đakovu za zastupnika u hrvatski sabor. Prijeđe god. 1870. u Zadar i pretvori Il Nazionale u hrvatski Narodni List. God. 1873. izabran je za zastupnika u carevinskom vijeću u Beču, u kojem govori samo hrvatski. God. 1885. pri ponovnim izborima oboli i umre od sušice u Podgori.

Djela. Od pjesama izda odu Ognjišar (Zadar 1864.). Knjiga je pjesama: Kotari i župnikovanje (Zadar 1867.). Narodnu pjesmaricu izdala je Matica Dalmatinska (Zadar 1879.). Važnija je njegova proza Razgovori (Zadar 1876.), **Hrvatski razgovori** (I. izd. Zadar 1877.), Hrvatski razmišljaji (Zadar 1884.), O vjeri i politici (Zadar 1885.), Radišu Bog pomaže (prijevod, Zadar 1871.) i Pučki spisi (Zadar 1876.).

Jugoslavenskoj akademiji preda u rukopisu za hrvatski rječnik 5000 riječi, a Matici Hrvatskoj veliku zbirku narodnih pjesama.

Književna značajka. Pjeva u svemu jednu knjigu pjesama od 150 strana, ali svaka mu je istinita, samostalna i jezikom i stilom. Čuvena mu je pjesma Ognjišar, što znači Prometej, a pjeva tu o borcu u narodnoj borbi u Dalmaciji g. 1864. Pavlinović pjeva samo u narodnim stihovima, desetercu i osmercu. Znameniti su mu politički razgovori zbog njihove lične snage i umnog shvaćanja jugoslavenstva i hrvatsko- srpskog pitanja. Odlikuje se izvornim i bogatim jezikom, a bijaše u jeziku i u svemu »čistunac«.

2. Stjepan Buzolić (1830.—1894.).[3]

Život. Rodio se u Obrovcu. Gimnaziju i bogosloviju svrši u Zadru. Osobite je zasluge stekao za pučke škole u Dalmaciji, stoga ga namjesnik Filipović imenova upraviteljem, a kasnije bude i ravnateljem učiteljske škole u Arbanasima kraj Zadra. God. 1889. je zastupnik otoka Brača, Hvara i Visa u dalmatinskom saboru. Bijaše i tajnik Matice Dalmatinske (1868. do 1869.). Osnova s Biankinijem »Klub stranke prava«.

Djela. Izda prvu zbirku svojih pjesama Bog, rod i svijet (Zadar 1871.), a jedan odbor izda sve njegove pjesme s istim naslovom u Zagrebu 1896. Iza smrti mu našao se i prijevod Danteova Pakla.

Književna značajka. Pjeva pod utjecajem Manzonija i Preradovića. Prevodi lakim načinom sa stranih jezika uz Dantea najviše romantike.

3. Fran Ivan Despot (1851.—1886.).[4]

Život. Rodio se u Zaostrogu. Zaredio se za franjevca i uči bogosloviju u Šibeniku i u Makarskoj. Bijaše suplent u franjevačkoj gimnaziji u Sinju, napokon župnik na Braču.

Djela. Pjesme Prve iskre izda u Zagrebu 1881., a u drugoj svojoj knjizi Malo zrnja skupi sastavke iz Vijenca (Split 1885.).

---

[3] K. Vojnović, Stjepan Buzolić, Vijenac 1885., 104.
[4] M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata I.

Književna značajka. Pjevao je rodoljubno i prevodio pučke spise za narod. Od pjesama su mu najbolje uspjele elegije. Ugledavaše se u Preradovića, a naročito u Talijane Pratija i Leopardija.

Opća značajka. Dalmatinski se pjesnici odlikuju izvrsnim slikovitim, jedrim i bogatim narodnim jezikom. Gotovo svi se ugledaju u talijanske pjesnike, naročito u Manzonija. Svi su svećenici i spajaju kršćansku moralku s narodnim idealizmom. Hvataju veze s Hrvatskom i rade oko sjedinjenja. Svi nastoje oko pučke prosvjete i izdaju spise u Matici Dalmatinskoj. U njih nema više utjecaja Dubrovčana. Najznačajniji je među njima Mihovio Pavlinović.[5]

XIII. Akademijska romantika.

1870.—1880.

Društvena osnova. Kad se monarhija već spremala za federativni ustav, odlučiše izvanji događaji drukčije. Iza austrijsko-pruskog rata 1866. ostvari se dualizam, monarkija se raspada u dvije državne jedinice, u austrijsku i ugarsko-hrvatsku polovicu. Hrvatima je određeno, da ostanu u okviru s Ugarskom, s kojom ih vezivaše feudalna prošlost. Hrvati se nagodiše s Ugarskom, da će imati s njome financijsku zajednicu, a kulturnu samosvojnost u školstvu, sudstvu i upravi.[1] Taj novi državni položaj utječe i na književnost, koja se razvija između 1868.—1883. Na osnovi prosvjetne i kulturne autonomije razvija se idejna i književna romantika. Inteligencija vjeruje, da će nutarnjim i duševnim razvijanjem pripraviti osnovu potpunoj narodnoj zrelosti i političkoj samosvojnosti, da će misli i volja sazreti do čina, kako veli predstavnik toga doba Franjo Marković.

Od god. 1867. počinje se poslovanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.[2] Priprava za nju bijaše časopis Književnik (1864.—1866.), a naučni osnivači: Rački, Torbar, Mesić i Jagić. Akademija utječe u dva smjera na književnost: jača u njoj historijski i

---

[5] A. Petravić, Studije i portreti. Zagreb 1905., 24—52: Razvitak pjesništva u Dalmaciji od početka XIX. vijeka do smrti Pavlinovića i Despota.
[1] Dr. Stjepan Bosanac, Nagodba između kraljevine Ugarske i kraljevina Hrvatske i Slavonije. Trgovačka čitanka 2. 1917., 81.—87.
[2] Pedeset godina Jugoslavenske akademije. Savremenik, 12 (1917.) 133—171. (F. Šišić: Postanak akademije; V. Jagić: Uspomene i sjećanja, Gj. Körbler: Osnutak, uređenje i rad akademije; J. Brunšmid: Strossmayerova galerija slika; I. Kršnjavi: Povijest gradnje akademske palače.) D. Prohaska, Pedeset godina jugoslavenske akademije, Hrvatska Njiva 1. (1917.), 359.—370.

državopravni sadržaj, i drugo: meće je pod vlast općenite estetike s klasičkim zakonima o ljepoti. U tome su pravcu značajni akademijski radovi i kritike Janka Jurkovića i Franje Markovića. — God. 1875. otvoreno je sveučilište,[3] a mladi književnici zapremaju profesorske katedre.

Akademijska romantika. U umjetnosti se veže uz pojam akademijski obično — klasicizam. Francuska akademija utvrdila je takovo mišljenje. Romantika bijaše isprva protivnica klasicizma. Ali u sredini 19. stoljeća opet se vraća klasicizam, dakako ne u cijelosti, već u novome spoju s romantikom. U lirici eto opet Parnasovaca, koji traže utvrđenu literarnu frazu, modelovanu strogu formu, instinkt pravilnosti protiv maštovite, maglovite i kaotičke sjevernjačke romantičnosti. Parnasovci — la poésie parnasienne — vraćaju se klasičkim ugledima, (Leconte de Lisle, Poèmes antiques 1853.) obrađuju se opet filozofske ideje i nauke u poeziji (Sully-Prudhomme: Justice, Le Bonheur). Nijemci, tvorci romantike, pođoše sada i opet za ugledom. Filozof Robert Zimmermann u Beču ističe, da »estetičnost« (ljepota) ne stoji u predmetu, već u obliku (Allgemeine Aestetik 1865.). Po Zimmermannu ono, što je jednostavno (a nije složeno), nema ljepote, samo omjeri i snošaji razvitoga objekta (ne jednostavnoga) davaju mu ljepotu, n. pr. jedna stranica trokuta sama po sebi nije ni lijepa ni ružna, ali sve tri stranice zajedno, t. j. cijeli trokut može da bude lijep ili ružan prema tome, u kakovu su snošaju ili položaju njegove stranice: on je lijep, ako je pravilan, a nelijep, ako je nepravilan. Tu estetiku nadopunjuje Franjo Marković pa traži od ljepote pet obilježja: 1. oblik života, snage i savršenosti; 2. oblik sklada (jedinstvo u mnoštvu); 3. oblik osebujnosti i značajnosti; 4. oblik skladnoga završetka (izmirba protivnosti u vremenu i prostoru); 5. oblik pravilnosti. U tih pet obilježja ljepote jesu neka, koja je isticala romantika: »oblik osebujnosti i značajnosti« spojen je s obilježjima klasicizma, oblicima sklada i pravilnosti. Dakle akademijska romantika.

Pjesnici.

1. Franjo Marković (1845.—1914.).[4]

Život. Rodio se u Križevcima od hrvatske plemićke porodice. U gimnaziju ide u Zagrebu (1854.—1862.), onda uči u sveučilištu u Beču klasičke jezike, slavistiku i filozofiju (1862.—1865.). Kao suplent služi u osječkoj (1867.) i zagrebačkoj gimnaziji (1868.). God. 1870. ostavi kao i Jagić službu, kad je vlast otpuštala neke nepoćudne profesore i pođe u Beč, gdje je promoviran na doktora filozofije (1872.). Vrativši se preuzme uredništvo Vijenca (1872.—1873.). U novom sveučilištu bude imenovan za profesora filozofije. Zatim je izabran za člana akademije. Bio je narodni zastupnik grada Križevca kao član neovisne oporbe (1881.—1890.). God. 1910. ode u mir, ali predaje u sveučilištu do svoje smrti. Umre na Griču zagrebačkom.

Djela. Počinje s idejnom pjesmom u Preradovićevu duhu: Anđeo Slavjanstva (1861.). Pjeva balade i romance i idilski rodoljubni epos **Dom i svijet** (1865.), ali ga izdaje tek. god. 1883. u knjizi Iz mladih dana. Prva mu je knjiga romantički epos Kohan i Vlasta (Osijek 1868.). U Vijencu objavljuje balade Majčina dušica (1869.), Vječni oganj (1869.), Vrzino kolo (1869.), Šašpolje (1871.), Zvono iz dubine (1871.), Povratak pod hrvatskoga kralja (1871.), a sve su izašle u knjizi Iz mladih dana. God. 1872. izađe u Vijencu **Karlo Drački**, tragedija u 5 činova, i Benko Bot, tragedija u 5 činova. U slavu 800-godišnjice krunisanja kralja Zvonimira napisa dramu Zvonimir (Zagreb 1877.). Ostali mu je rad naučni, naročito estetski: Prilog estetičkoj nauci o baladi i romanci, (Rad 138.) i Razvoj i sustav općenite estetike (Zagreb 1903.). Piše mnoge **kritičke uvode** izdanjima starijih pisaca: Luke Botića, Petra Preradovića, Mažuranićevu djelu Smrt Smail-age Čengića, Gundulićevoj Dubravci i dr. Osim toga znameniti su mu naučni radovi u Radu jugosl. akademije. (Ocjena Gundulićeva Osmana i dr.). Preveo je Izabrane crtice V. Irvinga (2 sveske M. H. 1878.—1879.).

[3] Spomenica o 25-god. postojanja sveučilišta Franje Josipa I.

[4] B. Vodnik, Franjo Marković. Studija. Savremenik I., 1906. — K. Pavletić, Život i pjesnička djela F. M. Mat. Hrv. Z. 1917.

Karlo Drački.[5] Karlo Drački, kralj napuljski potkraj 14. stoljeća, viši je tip renesansnoga čovjeka. Stoji u borbi protiv papinstva u Italiji i hoće da u tu borbu povuče i Hrvatsku i Ugarsku, te prihvaća ponudu Hrvata, kad mu nude krunu ugarsko-hrvatsku. Zamišlja sjediniti tri krune (napuljsku, hrvatsku i ugarsku) te takovom silom protiviti se papi i pomoći slobodnoj misli do pobjede. No Karlo Drački se ne služi svagda kršćanskim sredstvima, oružjem duha. Time upropašćuje on svoju glavnu misao, misao duhovnoga oslobođenja čovječanstva. Prekasno on mijenja oružje borbe, prekasno on stupa goloruk među surove oboružane neprijatelje Madžare, da ih kroti mišlju i pravdom. Njegovo je zvanje sloboda, a neprijatelji traže od njega, da se pokori ili da umre. Borac slobode ne pokorava se, već odabira smrt. Na samrti nazdravlja »krilatici misli«. Pada kao čovjek, t. j. kao zatočnik slobodne misli. »U čovjeku oslobađa se ljudstvo« zavjetna mu je renesansna ideja. Hrvati podupiru Karla Dračkoga nadajući se svojoj političkoj slobodi, ali Karlu Dračkomu lebdi pred očima

[5] D. Prohaska: Jugoslavenska akademija i hrvatska drama, Savremenik XI. (1917.). — Hrv. Njiva 1917., 522.: Karlo Drački s uvodom Krste Pavletića. Zagreb 1917.

mnogo viša sloboda od političke, njegov je ideal oslobođeni čovjek, a nesamo oslobođeni Hrvat. Zato Drački pogibajući veli: »Oslobođeni i vi ste u meni, u čovjeku oslobađa se ljudstvo«.

Pjesnik je crpao povjesnu građu iz rasprave F. Račkoga: »Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. vijeka«. (Rad 2.). No nije samo crpao građu iz te akademijske rasprave, nego je Karlom Dračkim upravo dramatizovao ideju Strossmayerovu, koju je on izrekao osnivajući Jugoslavensku akademiju: »Danas se vojuje i više odlučuje oružjem duha, nego oružjem materijalnim.« — Pjesnički govor Markovićev obiluje tuđim konstrukcijama u duhu klasičnih jezika, pa ga teško razumijemo.

Zvonimir. Zvonimir se osniva na istoj protivnosti mača i »oružja od duha«. Sila mača prikazana je u licu Salomona (»on slika njezina«), a »oružje od duha« u licu hrvatskoga kralja Zvonimira. Zvonimir, okružen izdajstvom susjeda i vlastitih župana, spasava državu samo tako, da povede vojsku u boj »za sveti grob«, za više ljudske opće ideale, u boj za Hrvatsku i pojedince beskoristan, ali s ljudskog stajališta potreban, jer je to boj »za krst časni«.

Književna značajka. Pjesnička ličnost Franje Markovića složila se pod dojmom predlistopadske germanizacije i nove kulturne autonomije. Utječe na nj idejna poezija Preradovićeva, historijska romantika Čeha i Poljaka i ideje Strossmayera i Račkoga, a oblikom akademijska estetika. Svoj ep Kohan i Vlasta zamišlja pod utjecajem Byronove Abidske vjerenice,[6] Mozartova Don Juana i Mickiewiczeva Konrada Wallenroda. Prevodi i nasljeđuje u baladi Mickiewicza, Hálka i Nerudu, a u Domu i svijetu nasljeđuje Mickiewiczeva Pana Tadeusza. Udešava svoje drame u kompoziciji po ugledima klasičkima i daje im novi ritam, jampski deseterac. Tako i vanjskim znakom pokazuje, da se valja osloboditi epske deseteračke drame. Lični i književni utjecaj Markovićev na suvremene pjesnike bijaše velik. Valja istaknuti i njegove filozofske težnje. Sagradio je na osnovi poredbenih studija drugih slavenskih jezika jedno hrvatsko nazivlje za sve filozofske pojmove.

2. **Lavoslav Vukelić** (1840—1878.).[7]

Život. Rodio se u Gornjem Kosinju u otočkoj pukovniji, danas ličkoj županiji. Gimnaziju svrši u Senju. U Beču uči za upravnog časnika. Trnski ga primi u službu u bjelovarskoj županiji (1871.). Mažuranić ga imenova tajnikom podžupanije u Sv. Križu, gdje ostaje do svoje smrti.

[6] K. Pavletić l. c. 48. B. Vodnik l. c. 30.
[7] Vijenac 1880., 28 i d. — B. Budisavljević, Spomenik Lavoslavu Vukeliću. Vijenac 1889., 478.

Djela. Prve pjesme saopćio je u Vijencu. Pjesnikov pobratim Bude Budisavljević skupio mu je pjesme i pripovijesti u Književno cvijeće (Zagreb 1882.). Pisao je pripovijesti iz krajiškog života Krvava dioba i Hajduk Rade (Vijenac 1871.).

Književna značajka. Vukelić je čitao Mickiewicza, Kollára, Victora Hugoa, Ljermontova i s dosta pjesničkoga talenta stvarao je svoje male romantičke proizvode.

3. **Ivan Zahar** (pseud. Rade) (1845.—1907.).[8]

Život. Rodio se i svršio prve škole u Zagrebu, a sveučilište u Beču, gdje je bio suradnikom »Novoga Pozora«. Uređivao je Vijenac 1870.—1871. Stupivši u odvjetničku pisarnu M. Mrazovića g. 1878. dobije odvjetništvo; g. 1897.—1901. je zastupnik oporbe za Sv. Ivan Žabno. God. 1905. priredio u Mat. Hrv. Izabr. djela Ivana Perkovca. Umr'o u Zagrebu.

Djela. Pjevao je romance i balade, koje je objavljivao u Vijencu i izdao kao Sabrane pjesme (1881.). U Vijencu je pisao i novele 1869. do 1872., članke o književnosti, kazalištu i estetici.

Bijaše dosljedan starim ilirskim tradicijama i idejama. Važniji mu je rad novinarski.

4. **Franjo pl. Ciraki** (1847.—1912.).[9]

Život. Rodio se u Požegi. Više razrede gimnazije svršava u Osijeku, gdje je među profesorima imao i Franju Markovića. Nastavi nauke u Zagrebu (1867.—1873.). Stupa u službu gradskog poglavarstva u Požegi. Prijeđe u županijsku službu, a god. 1881. prihvati načelništvo rodnoga grada (1882.—1904.). Posljednjih godina bavio se opet književnošću.

Djela. Izdao je Prve pjesme 1871. Prevodi Shakespearea (Romeo i Julija), udešava predavanja »krasnom spolu« o Staelovoj i George Sandovoj, piše novele, prevodi od Victora Hugoa dramu Lukrecija Borgia (1871.) i od Aleksandra Dumasa Katarina Howard u Vijencu. U podlisku Narodnih Novina prevodi od Bulwera romane Rienzi i Godolphin, a u Vijencu objavljuje svoje Florentinske elegije (1872.). Posljednju pjesmu štampao je u Vijencu 1899. Posljednje godine bavi se rodoslovnim studijama. Napokon je izdao pod pseudonimom Požežanin: Jankovo ljetovanje, moderna idila u šest kanta (1905.).

Ciraki je refleksivan i retoričan pjesnik s klasičkom i akademijskom obrazovanošću. Istaknuo se kao predavač i politički govornik.

5. **Andrija Palmović** (1847.—1882.).[10]

Život. Rodio se u Rasinji kod Ludbrega u seljačkoj porodici od Mate i Marije Opice. Palmović mu je kasnije pjesničko ime. Uči bogosloviju u

[8] V. Lunaček, Dr. Ivan Zahar. Savremenik 2. (1907.) 375. — Jubilarni broj »Obzora« 1910. str. 124.
[9] J. Kempf, Franjo pl. Ciraki. Savremenik 7. (1912.) 289.—293.
[10] Vijenac 1882., br. 6. — M. Grlović, A. Palmović i moje uspomene na njega, Vijenac 1882.— B. Vodnik, Andrija Palmović. Savremenik 2. (1907.) 193., 279.

Zagrebu. Služi kao kapelan u različnim selima. Umrije mlad u bolnici u Zagrebu.

Djela. Pjevao je sonetni vijenac po ugledu Prešernovu u almanaku Velebit (Beč 1874.). Pjesme su mu izdali po smrti Fran Folnegović i Hugo Badalić (Zagreb 1883.). Svega je ispjevao 45 pjesama.

Književna značajka. Prevodio je rimske pjesnike i pisao im životopise (Katula, Tibula, Propercija); uz taj klasicizam pjevao je sonete, zagorske elegije i balade, dakle sve vrste akademijske romantike i povodio se za narodnom pjesmom. On slavi borce za slobodu Matiju Gupca (Svrzikapa), Uskočkog gusara, bosanskog korabljara i junačkog konja Mrkodina. Prevodi, što i drugi romantici te škole: Mickiewicza, Zaleskoga, Geibela, Lenaua, gotovo sve u Vijencu i sve izdano u Pjesmama (1883.). Najviše se sviđaše njegov **Bosanski korabljar** (1873.), uglazbio ga je prof. Šrabec, a Šenoa ga uze u svoju Antologiju izabranih pjesama hrvatskih i srpskih. Hugo Badalić smatra Konja Mrkodina najljepšom njegovom pjesmom. Jezik mu je pun hrvatskih zagorskih izričaja, ritam i metar raznolik.

6. Rikard Flider Jorgovanić (1853.—1880.).[11]

Život. Rodio se u Velikom Taboru u Zagorju. U Zagrebu pođe u sjemenište, ali iza dvije godine ga ostavi. Laća se različitih služba, uređuje listak Obzora 1875. do 1877. i umre mlad od sušice.

Djela. Pojavio se s pjesmom u Vijencu 1873. U Hrvatskoj Lipi pjeva Mletačke elegije (1875.). Napisao je 11 novela i pripovijedaka, najviše u Vijencu: Mlinarska djeca (1873.), Ženske suze, Na jezeru (1874.), Ljubav na odru (Hrvatski dom 1876.), Žena i ljubovca (1878.), Čovjek bez srca (Hrvatski dom 1878.), Za jedan časak radosti (1879.), Stella Raiva, Iz penzionata, Gavan (1880.). Skupljene pripovijesti njegove izdao je A. Harambašić 1895.—1896.

Maštovit romantik u pripovijetkama, koji tamne prizore ublažuje svjetlošću poezije.

7. Đuro Arnold (1854.).[12]

Rodio se u Ivancu kraj Varaždina. Profesor filozofije u sveučilištu u Zagrebu, sada u mirovini.

Djela. Uđe u Vijenac s pjesmom Pri povratku (1873.). Pjeva u Vijencu romance, balade, legende, pjesničke pripovijesti i povjestice. U almanaku Hrvatski dom izašla je njegova epska pjesma Radak, vojvoda bosanski, u Vijencu pripovijest Samo četvrt sata (1880.) i Kamen smutnje i grobar (Vijenac 1881.). Zbirke su mu pjesama: Izabrane pjesme (M. H. 1899.) i Čeznuća i maštanja (M. H. 1907.). Naučni radovi, koji se tiču etike, logike, metafizike objavljeni su u Radu jugosl. akademije.

---

[11] Vijenac 1880. br. 44. i 48. — M. Grlović, Album I.

[12] J. P., Dr. Đuro Arnold, Vijenac 1890., 207. — M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata I.

Književna značajka. Prve su njegove pjesme pod utjecajem slavenske romantike. U kasnijem radu ojačavaju refleksije i didaktika (**Domovina** 1888.). Idealizmom i etičkim stajalištem svojim utječe Arnold naročito u Matici Hrvatskoj (1899.—1907.) na hrvatsku književnost.

Zajednička književna značajka. Zajedničko je obilježje toj poeziji etički i estetski idealizam. Razvijati plemenite težnje, misaonost, osjećati filozofski lijepom dušom, a ujedno tražiti tome osjećaju skladnu klasičku formu, uglađenost po ugledima velikih i priznatih autora, pisati čistim narodnim stilom, to sve nastoje naši pisci toga doba. I po zvanju i po težnjama ti su se pjesnici obrazovali akademski i nastoje da svoje više obrazovanje prenesu u društvo. Značajan je njihov pokret popularnih etičkih i estetskih predavanja »krasnomu spolu«. I pjesma i novela obraća se rado »čitateljici« i nastoji da ugodi porodičnom tonu. Pjesma se više ne povodi za narodnom poezijom, već uzima za ugled velike tuđe romantike. U tehniku drame sve više ulazi Shakespeare, a stil teži za »uzvišenim«. Zbog tih obilježja i nazvasmo taj odsjek naše romantike akademijskim.

Mažuranićevo banovanje.[13] Ulazak »Granice« u književnost.

Društvena osnova. God. 1873. stupa na bansku stolicu Ivan Mažuranić. Njegov je program da Hrvatskoj dade modernu upravu, a ujedno da joj pripoji Granicu. Za njegova banovanja nastavlja se akademijska romantika Markovićevih nasljedovatelja, a ulaze u književnost pripovjedači iz Krajine.

Pripovjedači.

1. Josip Eugen Tomić (1843.—1906.).[14]

Život. Rodio se u Požegi u sudačkoj porodici. Nižu gimnaziju svršava u Požegi, 5. i 6. razred u Zagrebu, zatim je četiri godine u bogoslovskom sjemeništu. Ostavivši sjemenište uređuje u Karlovcu Lukšićeva Glasonošu (1863.). Uči pravo u Zagrebu i postaje vladinim perovođom, tajnikom i banskim savjetnikom. Znatan mu je rad kao izvjestitelja i upravitelja gospodarskog odsjeka. Od god. 1872.—1874. bijaše i dramaturg hrv. zemaljskoga kazališta.

---

[13] M. Marjanović, Savremena Hrvatska. Beograd 1913. Srpska književna zadruga, br. 153. str. 134.—136.: Mažuranićeva era (1873.—1880.).

[14] Vj. Klaić, Josip Eugen Tomić, Vijenac 1884., 621., 639. — M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata III. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači 2. izd., 48.—51.

Djela. Već u prvim godištima Vijenca nalaze se njegove pripovijesti iz krajiškog života, koje su kasnije izdane kao P o š u r i c e (M. H. 1887.). Zatim piše oveće pripovijesti iz bosanskih ustanaka: Z m a j o d B o s n e (M. H. 1879.), K a p e t a n o v a k ć i (M. H. 1884.), E m i n - a g i n a l j u b a (M. H. 1888.) i J a n k o i J a g a (koledar Danica 1882.). Dovrši Šenoinu K l e t v u (1882.) i stvara veliki historijski roman **Za kralja i za dom,** od kojega je prva knjiga P r e t o r i j a n a c (u Vijencu 1890. i napose u M. H. 1894.), a drugi dio Ž r t v e z a b l u d e (1895.). U doba potonjega književnog naraštaja idu mu društvene pripovijetke: R a z d j e l n i c i (1886.), U d o v i c a (Vijenac 1891. i M. H. 1902.), M e l i t a (1899.), M a n j a d j e l a I. Pripovijesti (M. H. 1907.). Uz njih nastaju i komedije: B r a č n e p o n u d e (1873.), Z a t e č e n i ž e n i k (1878.), G o s p o d i n t u t o r (1884.) (M. H. izda dvije sveske njegovih komedija: I. 1882. i II. 1892.); historijske drame: B a r u n F r a n j o T r e n k (1880.), V e r o n i k a D e s i n i ć k a (M. H. 1904.) i napokon pučka drama P a s t o r a k (1892.). Priredio je za pozornicu Grabancijaša dijaka, komediju Tita Brezovačkoga. Preveo i priredio je za kazalište do 70 dramatskih djela.

Književna značajka. Pošurice imaju biljeg purgarskog ili građanskog humora, ali vežu se više uz Jurkovićev nego Šenoin rad. Tomić raširuje svojim pripovijestima iz B o s n e obzor hrvatskom čitaocu uvodeći ga u svijet muslimanski, koji prikazuje kao dio n a š e g a naroda. A biva to baš u doba, kad je sav politički interes Hrvata obraćen k Bosni. Povijesni roman Za kralja — za dom nastavlja Šenoin roman iz 18. stoljeća (Diogenes).

2. Ferdo pl. Becić (1844.—1916.).[15]

Život. Rodio se u Przemyslu u Galiciji. Bijaše upravni časnik u slavonskoj granici, a kad je razvojačena granica, županijski činovnik. Umr'o je kao umirovljeni županijski tajnik u Zagrebu.

Djela. Napisao je romane: K l e t v a n e v j e r e (M. H. 1882.). V u k i ć e v m o s t (1884.), roman iz kordunaškog života, Z a v j e t i P r o k l e t a k u ć a, svi iz krajiškog života. Izdao I z g u b l j e n b i s e r (1900.) i Đ a č k e u s p o m e n e u 3 sv. Dramatizovao je svoje pripovijesti P e r s a (Vijenac 1876.) i L a j t m a n u š k a d e p u t a c i j a (Vijenac 1881., Prosvjeta 1911.).

Književna značajka. Pored Eugena Tomića najzanimljiviji je pripovjedač iz kordunaškog i krajiškog života u doba romantike. Njegovo pero traži neobične događaje i prikazuje rado junaštva romantičkih ljubavnika, humor mu je purgarski i graničarski, komiku nalazi u svemu običnom i svagdašnjem, a poeziju u svemu maštovnom i neobičnom. Naročito se u svoje doba čitala Kletva nevjere i Zavjet.

[15] V. K., Ferdo Becić, Vijenac 1884., 430.—431.

3. Bude Budisavljević (1843.—1919.).[16]

Život. Rodio se u Bjelopolju kraj Korenice (u Lici) od oca krajiškog časnika. U Beču svrši tečaj za krajišku upravu. Nađe veze sa Šenoom i Trnskim. U upravnoj službi postizava najviše časti. Bijaše podžupan u Rumi (1875.) i velikim županom bjelovarskokriževačke županije (1886.), a kasnije ličkokrbavske (1889.).

Djela. Pisao crtice i pripovijetke. Prvu P e t a r G a v r a n m r k e s r e ć e objavi u Vijencu 1869. Najviše surađuje u hrv. i srp. časopisima između 1871.—1875., zatim iza g. 1889., naročito od 1902. do smrti. Matica Hrv. izda mu izabrane pripovijesti **S ličke grude** s uvodom Josipa Pasarića (1913.). Matica Srpska izdala je ćirilicom pripovijesti I z s t a r o g z a v i č a j a (Novi Sad 1914.). Saopćivao je i prinose za narodopisnu građu.

Književna značajka. Budisavljević gleda na narod s romantičkog stajališta: narod mu je nosilac izvornih osobina u jeziku i značaju svome, opisuje ga u svečanim trenucima, u heroizmu, u sukobu sa suvremenim ustavnim novotarijama. Negdašnji sljedbenik Kurelčev voli retorički patos (usklike, pitanja, začuđenja), umjetni poredak riječi, svečani ton, neobične tvorbe narodne. U prvo doba svojega književnikovanja broji se u kolo ljudi oko Šenoe, piše za hrvatsko općinstvo, kad se ono najviše zanimaše za Granicu, kasnije sve više veže svoj rad uz srpske časopise. Razvija se više kao narodopisac nego pripovjedač.

Opći pogled. Akademijska romantika obilježena je najbolje i najjače Franjom Markovićem, jer u njega se podudara akademijska teorija s najznačajnijim njegovim tvorbama. Ostali su pod njegovim utjecajem u teoriji, a u tvorbi najviše pod utjecajem velikih evropskih romantika, naročito poljskih. Pripovjedači zavise o Šenoi i o stranim, najviše poljskim ugledima. Jezik te škole udaljuje se nekuda od narodnoga i rado se povodi tvorbom riječi i u stilu za slavenskim jezicima, za češkim i poljskim. Izuzetak je Bude Budisavljević, koji najviše nasljeduje govor svojega ličkoga zavičaja. On je po svojoj frazeologiji posljednji od Kurelčeve »riječke škole«.

XIV. Akademijska romantika u Srba.

1880.—1890.

Društvena osnova. U Srbiji, u beogradskom društvu, gubi omladinski program Novosađana od šezdesetih godina svoje značenje. Srbija je nezavisna i ona više ne meće narodnu političku ideju nad literarnu cijenu pjesničkog djela. Dolazi

[16] Brankovo Kolo 1911., br. 44. — J. Pasarić, B. Budisavljević: S ličke grude. Zagreb 1913., Uvod.

čas, kad treba osloboditi poeziju od dnevne zlobe i tendencije, a naročito od građanske odgojne svrhe. I nađe se toj zadaći vrstan pjesnik.

1. **Vojislav Ilić** (1862.—1894.).[1]

Život. Rodio se u Beogradu kao sin pjesnika Jovana Ilića. Nije svršio gimnazije, nego se upisuje kao neredovit đak u Veliku školu. Napokon nađe mjesto u ministarstvu unutrašnjih djela (poslova), a po tom bijaše potkonzul u Prištini. Umre u Beogradu.

Djela. Od 1878. javljaju se njegove pjesme u časopisima. **Pesme I.** izdao 1887., II. 1889. Pjeva spjev R i b a r (1889.). Sve je izdala Srpska književna zadruga u dvije knjige (1907. i 1909.).

Mjesto melodične, lake i kratke verzifikacije po ugledu narodne pjesme uvede Vojislav Ilić teške umjetne ritme iz klasičkih literatura. Bijaše virtuoz u stihotvorstvu i slikanju, ali mu poriču dublju misaonost i osjećajnost (M. Car). Razvija smisao za ljepotu helenskog svijeta. Naziva sebe sam mirnim i dobrim đakom Žukovskoga i Puškina (Mome Gariku). Pjeva byronskog i faustovskog Ribara. Mrzi zadovoljnu građansku putenost (Elegija jedne svinje). Utjecao je na suvremene srpske pjesnike: Aleksu Šantića i Jovana Dučića.

2. **Milorad Popović Šapčanin** (1847.—1895.).[2]

Život. Rodio se u Šapcu, pošao kao dijete u Srijem, gimnaziju uči u Karlovcima i Novom Sadu. Svršivši bogosloviju u Beogradu dolazi u ministarstvo prosvjete (1866.—1880.), postaje upravnik Narodnog pozorišta (1880.—1893.) i administrator krunskih dobara.

Djela. Izdaje dvije zbirke pjesama (1863. i 1866.), zatim pjesme Z u b o r i i V i h o r i (1883.). Od 1877.—1888. piše pet svezaka p r i p o v i j e d a k a; zatim romane: H a s a n-a g a (1880.), S a n j a l o (1889.); putopis S D r i n e n a N i š a v u; epe: N e v e s t a L j u t i c e B o g d a n a (1886.); M o n a h (1887.); drame: B o g u m i l i (1889.), D u š a n S i l n i (1890.), Z a d u ž b i n a (1891.), prikazane, ali neizdane.

Književna značajka. Šapčanin je predstavnik književne romantike, filozofske i lirske, koja uzima »uzvišenu« neku ideju, prema stranim ugledima i daje joj akademijsku formu (Monah). Poetizira dragu prošlost nekom sentimentalnošću. Jezik je u pripovijestima izvještačen, književan: »miris cvijeća moje duše još je nije ispunio višim svijetom«. (Homoljska ljepotica). Roman Hasan-aga ima istog junaka kao i Tomićev Zmaj od Bosne. Veću cijenu ima roman Sanjalo, jer ima lokalne boje Beograda iz četrdesetih godina.

3. **Čedomilj Mijatović** (1842.).[3]

Život. Rodio se u Beogradu od oca profesora. Više nauke uči u Münchenu, Leipzigu, Zürichu i Beču. 1866. Postaje profesorom političko-ekonomskih nauka u Velikoj školi u Beogradu. Godine 1864. je načelnik ministarstva finacija, kasnije ministar financija i poslanik. Živi u penziji u Londonu.

[1] J. Skerlić, Istorija novije srpske književnosti, 406.—416.
[2] O. c. 334.—338.
[3] O. c. 339.—342.

Djela. Uz povijesni rad glavno mu je književno polje pripovijetka. Javio se na njemu već g. 1862. Iza duge stanke izdaje englesku pripovijetku, kasnije prevedenu na srpski B o j a n a (1885.). Pod starost opet se vraća pripovijesti: I k o n i j a, v e z i r o v a m a j k a (Beograd 1891.), R a j k o o d R a s i n e (Beograd 1892.), K n e z G r a d o j e o d O r l o v a g r a d a (Karlovci 1899.), S i r o m a h M a r k o (Mostar 1908.). Njegov najveći historijski rad je D e s p o t Đ u r a đ B r a n k o v i ć (Beograd 1878. do 1879.).

Književna značajka. Mijatović je idealizovao srpsku prošlost. S pažnjom je obrađena dekoracija i stil kao i u suvremenom akademijskom slikarstvu historijskih tableauxa.

Opći pogled. Ta tri srpska romantika razlikuju se od omladinskih, jer stoje daleko od njihova pokreta, a na visokim mjestima društvenim. Otuda oni gledaju na narod više umjetnički nego politički. Stilom sjećaju na književne romantičke uglede. Kasniji su im radovi vjerniji, a padaju u doba književnoga realizma.

XV. Realizam.

Teorija. Materijalistička nauka razvija se 30-tih godina 19. vijeka u Francuskoj (Comte) i u Engleskoj (Mill). Ona protiv romantike ističe težnju za realnom zbiljom, protiv fantazije ističe ljubav za istinu. Nauka se osniva na hladnom i razumnom posmatranju činjenica. Neprijateljica je smjelih ideja i pretpostavaka. Njezini veliki uspjesi utjecahu i na umjetnike romantike i navedoše ih na istinito i naučno proučavanje i prikazivanje svijeta. Veliki su realisti H o n o r é d e B a l z a c (1799.—1851.), G u s t a v e F l a u b e r t (1821.—1880.), E m i l e Z o l a (1840.—1903.). Zola dade novoj umjetnosti ime naturalizma, čime je htio da naglasi vladu p r i r o d e, nature, dakle istinitog života u svojim djelima. Zola gleda čovjeka kao naučnjak, koji hoće samo da uglavi činjenice, simptome bolesti, a liječenje ostavlja drugima. Otuda Zolin »eksperimentalni roman«. Zola veli: »Mi polazimo s istinitih činjenica, one su naša nerazoriva osnova, ali da pokažemo i gibanje činjenica, treba da prikažemo i da s v r s t a v a m o događaje, a to je s naše strane jedino pronalaženje genijevo u djelu«.[1] Zola hoće da kaže, da i on premišlja, poetizira, ali samo toliko, koliko dopušta materijal činjenica.

[1] D. Prohaska, Najnoviji naraštaji u hrvatskoj književnosti. Zagreb 1916. (Savremenik 11.).

1. Hrvatski realizam.

1880.—1890.

Društvena osnova. Godine 1883. nastupa ban Khuen Hedervâry, učvršćuje zakonitu realnu uniju između Ugarske i Hrvatske. Time iščezava romantika u politici. Strossmayerovo jugoslavenstvo uzmiče, a u narodu se javlja nova ideja, koja računa s činjenicama, traži realnu osnovu svome cilju. To je ideja hrvatska mjesto jugoslavenske, ideja Starčevićeva. Protiv vladine realne unije stavlja ona realni otpor hrvatskoga naroda. U liriku 80-tih godina ulazi realan, bojovan i nacionalan sadržaj. Već potkraj 70-tih godina nastaje raskol između romantika Jugoslavena i realista Hrvata. Šenoa, romantik, dolazi u opreku s mladim Starčevićancima, a oni se slažu s ostalom omladinom te izdaju 1877. i 1878. almanak Hrvatski Dom, a kada i u njem počne utjecati Šenoa, odijele se Starčevićanci i sami za sebe izdaju almanak Hrvatsku (1880.—1881.). Eugen se Kumičić vraća uto iz Pariza i donosi Zoline poglede na život i književnost. Razvija program naturalizma u Hrvatskoj Vili (Zagreb—Sušak 1882.—1885.), koju uređuje A. Harambašić. Književnici oko Hrvatske Vile prijeđoše kasnije u časopis Balkan (1886.—1887.), što ga uređuje Nikola Kokotović. Mladi proizvodi Kumičićevi izilaze i u Slobodi, glasilu Stančevićanskom (urednik Vlado Kolarović, kasnije F. Folnegović, Zagreb—Sušak 1878.—1880.). Književnici oko Vijenca ne mogoše shvatiti taj preokret u hrvatskoj omladini i pobijahu ga kao pojav tuđinski i nama društveno i narodno škodljiv. Protiv naturalizma istakoše zahtjeve morala i domoljublja. Međutim stade utjecati i ruski roman, koji pokazivaše, da se mogu i narodna i moralna pitanja obrađivati realističkim i naturalističkim načinom. Već je godine 1859. Miškatović prijevodom Turgenjevljeva »Fausta« uveo u našu književnost ruski realizam.[3] I tako se iza Šenoine smrti (1881.) i u Vijencu romantika stala povlačiti i davati mjesta mlađim realističkim pripovjedačima i pjesnicima. Milivoj Šrepel i Josip Pasarić proučavaju rusku književnost i pišu o njoj u Vijencu. (M. Šrepel, Vijenac 1893., 89. J. Pasarić. Moderni roman, Vijenac 1886.).

[2] M. Marjanović, Savrmena Hrvatska. Beograd 1913. 224.—247.

[3] T. Maretić, I. S. Turgenjev u hrv. i srp. prijevodmia, Rad 157. (1904.).

2. Poezija na prijelazu između romantike i realizma.

1. August Harambašić (1869.—1911.).[4]

Život. Rodio se u Donjem Miholjcu u Slavoniji, od oca arkivara županije virovitičke, vjere pravoslavne, i matere vjere rimokatoličke. Djetinjstvo je iza smrti roditelja proveo u Novoj Gradiški. Gimnaziju polazi u Požegi i Osijeku. Dolazi u Zagreb na pravni fakultet. Bude isključen (1881.) i ode na Rijeku, gdje uređuje pravašku »Slobodu« i »Hrvatsku vilu«. Uči prava u Beču i svrši u Zagrebu (1884.). God. 1886. osuđen je zbog jedne pjesme na 6 mjeseci tamnice (1887.). Tako je bio isključen od državne službe i zato nastavi nauke, da postigne doktorat (1892.). Od 1899. je branitelj u Zagrebu, a 1900. dobije odvjetništvo. God. 1906. izabran je za narodnog zastupnika. Napokon stupa u činovničku službu. Umr'o je u Zagrebu.

Djela. Već u 5. razredu gimnazije izdaje humoristički list. Prvu pjesmu oglasi u omladinskom listu »Smilje« (1877.). Od 1879. primaju mu se pjesme u Vijenac. Najviše je pjesama objavio u Hrvatskoj Vili, koju i uređuje, u Balkanu, u Prosvjeti i u sarajevskoj Nadi. Izdao je 5 knjiga pjesama. Glavna je prva: **Slobodarka**, političke pjesme (1883.). Matica Hrvatska izdala je njegove Pjesničke pripovijesti 1889. i Izabrane pjesme (1896.). On je glavni prevodilac ruskih realista: Marka Vovčoka (maloruske spisateljice), Tolstoja, Gogolja, i poljskih pisaca: Sienkiewicza i Kraszewskoga. Prevodio je za kazalište Shakespearea, Rostanda i dr.

Književna značajka.[5] Izdao je svoje Slobodarke, uz lozinku velike revolucije: liberté, fraternité, égalité i sa slikom Ante Starčevića, a na prvu stranu metnuo je nekoliko stihova romantičnog »naturaliste« Victora Hugoa. Pjeva o ogorčenju roba i žudnji za slobodom, ali na nov način, novim rječnikom. Jedan se kritik tuži, što u tim pjesmama ima toliko vješala i krvi, ali omladini se baš taj »naturalizam« sviđao. Harambašić pjeva mučeništvo naroda, roblje, groblje, Zrinske, Frankopane. Nalazi novu verzifikaciju i srokove, ritam buran, vihoran, stekliški. Pjeva političke budnice, davorije. I ta mu je lirika ostala najuspjelija. Vratio se njoj prijevodom Pjesme roba od Svatopluka Čeha i pjesničkom pripoviješću Rob (Balkan 188.). S vremenom se promijenio, ohladio, i u lirici mu je nastala praznoća. Već 90-tih godina dobiva posve nerealan, fantastičan vid. I ljudi zaboraviše, da on bijaše prvi realistički pjesnik.

[4] Grlović, Album zaslužnih Hrvata. — Aug. Harambašić, Vijenac 1903., 132.

[5] A. G. Matoš, Feljtoni i eseji. Zagreb 1917., 52: A. Harambašić (Strossmayer koledar za 1912. g.).

Hugo Badalić (1851.—1900.).[6]

Život. Rodio se u Brodu na Savi od oca pučkog učitelja. Gimnaziju svrši u Zagrebu, filozofiju u Beču. Službuje u zagrebačkoj gimnaziji, onda je upraviteljem ženskog liceja (1893.), zatim ravnateljem novoosnovane donjogradske gimnazije (1896.) do svoje smrti.

Djela. Javio se g. 1874. u Vijencu i proslavio se pjesmom Panem et circenses (br. 13.). Pjeva u svim listovima i almanasima 80-tih godina. Popularna mu je Zvonimirova himna (Oj sinci Zvonimira — I nama kucnu čas...). Pjeva libreto za Zajčevu operu Nikola Šubić Zrinski (1876.). Izdaje Antologiju hrv. pjesništva (1894.). Matica Hrvatska izdaje njegove Izabrane pjesme (1896.). Preveo je Shakespeareova Koriolana (1889.), Goetheova Fausta nije dovršio.

Književna značajka. Badalić pjeva: »jedinstvo, rad, sloboda, nek vode, braćo, nas«, ali nije revolucionaran. Zvanjem svojim i školom, utjecajem Markovićevim, on je još romantik, naročito u ljubavnoj poeziji. Realizma imade u njegovim političkim budnicama, najviše u plastičnoj baladi **Panem et circenses.**

Jovan Hranilović (1855.).[7]

Život. Rodio se u Kričkama u Dalmaciji. Svršio je gimnaziju i grčko-katoličko sjemenište u Zagrebu. Sada je župnik u Novom Sadu.

Djela. Prve pjesme izdaje u pravaškim almanasima (1878.—1880.) i u Hrvatskoj Vili (1882.—1884.). Izađe na glas svojim Žumberačkim elegijama (u Vijencu 1885.). Izdaje zbirke: Svakidanke i Na solinskim razvalinama. Matica Hrvatska izdaje njegove Izabrane pjesme (1898.). Uređuje Vijenac 1899.—1900. Pisac je također kritičkih studija i polemika.

Književna značajka. U Žumberačkim je elegijama stvorio realističke slike Žumberka, ali u njima se i iscrpao. Dalje mu je poezija retorska i prazna. Ona teži na realizam dotičući se socijalnih pitanja, ali ih rješava na način crkven i didaktičan. Ima u njega utjecaja Vojislava Ilića. Hranilović se istakao kao žestog protivnik modernog naturalizma i branič moralnosti. Kao lirik čini prijelaz k socijalnom realizmu Kranjčevićevu.

Milka Pogačić (1860.)

Život. Rodila se u Zagrebu. Učiteljuje u pučkim školama grada Zagreba, 1901. u zemaljskoj višoj djevojačkoj školi, zatim ravnateljica. God. 1900. osnovala je »Klub učiteljica«, (od 1906. »Udruga učiteljica«). God. 1908. osnovala je sekciju »Za našu djecu« i uvela »Dječji dan«.

Djela. Počinje 1875. pripoviješću u Pozoru, a 1876. pjesmom u Vijencu. Pjesme su joj izašle u Zagrebu 1884. Pripovijesti »Iz mojega svijeta« 1905. Izdala je i nekoliko knjiga za djecu. Od g. 1901. urednica je gospojinskog časopisa »Domaće Ognjište«. Izabrane joj »Pjesme« izda Društvo hrv. književnika, Zagreb 1912.

[6] J. Hranilović, Hugo Badalić, Vijenac 1900., 285.
[7] M. Šrepel, O Jovanu Hraniloviću, Vijenac 1891., 24.

Književna značajka. Između tih pjesnika 80-tih godina ona je najrealnija. Ta realistička lirika nije drugo no predigra njezinu znamenitom društvenom radu.

3. Pripovjedači — realisti.

1. Evgenij Kumičić (Sisolski) (1850—1904.).[8]

Život. Rodio se u gradiću Berseču na istočnoj obali Istre u kotaru voloskom od oca pomorca, kasnije trgovca. Gimnaziju polazi na Rijeci, u Kopru, u Zadru i onda opet na Rijeci. Upiše se u Pragu na medicinu, ali po želji svojih prijeđe u Beč na filozofiju. Služi u gimnaziji u Senju. Druguje s Bulićem i Francuzom Vigneauxom i izučava francusku književnost. Služi u vojništvu kao dobrovoljac u Zagrebu (1874.). Opet ide na nauke u Pariz, Mletke i Beč i pripravlja se za profesorski ispit iz francuskog i talijanskog jezika. Uto mora u rat u Bosnu (okupacija 1878.). Zatim mora na liječenje u Krapinske Toplice. Tu ga uze barun Metel Ožegović za informatora (1879.). Iste godine dobi mjesto u zagrebačkoj realci, 1883. odreče se službe, da se preda književnom radu. Iza god. 1884. odaje se političkom radu i zastupnik je grada Varaždina, Broda (1893.—1897.) i Zlatara (1903.).

Djela. Prva mu je pripovijest Slučaj izašla u sušačkoj Slobodi (1879.), a nastala je već 1874. pod natpisom: Spljet i Paris. Nju slijedi Jelkin Bosiljak (Sloboda 1881., M. H. 1905.). Obje su bliže romantici. Naturalistički je roman tek Olga i Lina, izdan pod pseudonimom Jenio Sisolski (Sloboda 1881.). Dalje izlaze Neobični ljudi (Vijenac 1882.), i Primorci u Hrv. Vili 1882. S njima suvisi istarski roman: Začuđeni svatovi (1883., Mat. Hrv. 1910.), zagrebački je roman Gospođa Sabina (1884.), istarski roman Sirota (1885.), primorski **Teodora** (1889.). — Manje su crtice Ubilo ga vino (1885.) i Pod puškom (1886.). U devedesetim godinama obraća se drami i iznosi u njoj lica svojih romana. To su Sestre (1890.) (kasnije preradena u Poslove, Hrv. Smotra 1907.) i Obiteljska tajna (1891.). Napokon piše veliki historijski roman Urotu (Dom i Svijet 1894.) i uza nj dramu Petar Zrinski. Posljednje je djelo roman Kraljica Lepa ili propast kraljeva hrvatske krvi (Dom i Svijet 1902.).

Književna značajka. Smjeli roman Olga i Lina prvo je djelo u hrvatskoj književnosti, koje izazva senzaciju i prijekor kritike. U crnim bojama iznesena je tu slika bludnoga i beznačajnoga svijeta na način Zolina naturalizma. Poslije

[8] K. Šegvić, Evgenij Kumičić: Jelkin Bosiljak, Zagreb 1905. Uvod. — Hrvatska smotra 1907. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači, 2. izd. 87.—91.

toga romana ublaži Kumičić svoj naturalizam, a pojača narodnu tendenciju prikazujući borbu istarskih Hrvata s talijanašima. Još jedamput vraća se naturalističkoj maniri u G o s p o đ i S a b i n i, crtajući niske strasti i značajeve, i u pripovijesti T e o d o r i, u kojoj je prikazan zločinac i propast primorske porodice. Donekle je i U r o t a zamišljena kao dokumentiran naturalistički roman. Ali Kumičić ne poznavaše dovoljno psiholoških i fizioloških nauka, a bijaše suviše narodnjak i državopravni politik i dogmatik, da bi umio provoditi čisti naturalizan, njegova je duša romantička. Romantičke niti najbolje se vide u Kumičićevim dramama, gdje nema mjesta naturalističkim opisima, kojih ima u romanima. Opisivanje je dakle u Kumičića naturalističko, a obrazloženje romantičko, to jest nepotrebno, maštovito. Kumičićeva je glavna zasluga u tom, da je pokazao, kako se može crtanjem tamnih strana suvremenoga društva i hrvatske prošlosti isto postići, što su prethodnici (Šenoina škola) postizavali ukrašivanjem i propovijedanjem o potrebi napretka i samosvijesti. Iza Kumičića imamo cijelu školu realista, koji idu njegovim putem.

2. Ante Kovačić (1854.—1889.).[9]

Život. Rodio se u Mariji Gorici na donjoj Sutli. Gimnaziju svrši potporom franjevaca, kod kojih stanuje u Zagrebu. Ulazi u sjemenište, ali skoro ostavi bogosloviju i radi u pisarni dra. J. Franka i drugih oporbenih odvjetnika. Napokon dobiva odvjetništvo g. 1889. u Glini. Umre naglo iste godine.

Djela. Piše roman B a r u n i č i n a l j u b a v (1877.) i novelu L j u b l j a n s k a k a t a s t r o f a (1877.), seriju satiričkih feljtona: P i s m a i z B o m b a j a (u Slobodi 1879. i 1880.). B j e ž i - h a j k a (Sloboda 1880.), **Ladanjska sekta** i S e o s k i u č i t e l j u almanaku Hrvatska (1884.), roman F i š k a l (Sloboda 1882.), S m e t a n j e p o s j e d a (Vijenac 1884.), Z a n o v e t a l o (Balkan 1886.), odlomak romana M e đ u ž a b a r i (Balkan 1886.), roman U r e g i s t r a t u r i (Vijenac 1888. Mat. Hrv. 1911.). I z a b r a n e p j e s m e sa slikom i predgovorom A. G. Matoša sabrao je sin mu Krešimir Kovačić u Zagrebu 1908. Sabrane pripovijesti izdalo je Društvo hrvatskih književnika s uvodom A. G. Matoša (1910.).

Književna značajka. U Kovačića jako preteže mašta nad realnošću, mašta u detalju, a i u kompoziciji utječe romantička literatura. Kaotična duša, znao je tek, što ne će (Marjanović). Bio je »divan stekliš« (Matoš). Humoristička mašta, koja gradi izvorne karikature, kritičan duh pun sarkazma, majstor u nasmješljivom rječniku. Protivnik zadovoljnog

[9] † Dr. Ante Kovačić, Vijenac 1889., 799. — Savremeni hrvatski pisci, knj. 7. Zagreb 1910. 7.—18. Štioцu, napisao A. G. Matoš.

građanina-žabara i ljudi-činovnika (U registraturi). Bio je značajem srodan mladom Harambašiću, oporbenjak i revolucionarac i narodnjak.

3. Ksaver Šandor Đalski (Ljubo pl. Babić) (1854.).[10]

Život. Rodio se u Gredicama blizu Zaboka u Hrvatskom Zagorju u staroj plemenitaškoj kući s ilirskom predajom. U gimnaziju ide u Varaždinu. Kao gimnazijalac čita u Vijencu, đačkome kolu, historijsko-sociološke sastavke, a tajno piše roman. G. 1871. dođe u pravnu akademiju u Zagreb, nastavi nauke u Beču i mnogo čita ondje Turgenjeva. Svrši ispite 1878. Iza kratkog službovanja kao pristav u Virovitici, Pakracu, Sisku, na Sušaku i u Zagrebu (1891.) zahvali na službi i ode na svoje očinsko dobro u Zagorje. Putuje Evropom. God. 1906. ulazi sa hrvatsko-srpskom koalicijom kao narodni zastupnik u sabor. Bio je predsjednik Društva hrvatskih književnika.

Djela. Pojavi se Vijencu 1884. s crticom I l l u s t r i s s i m u s B a t t o r y c h, napisanom već 1878., kojom odmah steče ime pripovjedača zagorske vlastele i njihova propadanja u dvorovima. Onda dolazi M a r i č o n (1884.), U n o v o m d v o r u (1885.), politički roman U n o ć i (1886.), učiteljski roman Đ u r đ i c a A g i ć e v a (Vijenac 1886., Mat. Hrv. 1903.), inteligentski roman J a n k o B o r i s l a v i ć (Vijenac 1887.). God. 1886. izdaje Matica Hrvatska niz njegovih pripovijedaka P o d s t a r i m i k r o v o v i, g. 1887. T r i p r i p o v i j e s t i b e z n a s l o v a, g. 1889. socijalne B i j e d n e p r i č e, god. 1890. zagorski roman **Na rođenoj grudi**, g. 1891. I z v a r m e đ i n s k i h d a n a, god. 1892. preporodni roman **Osvit**, »slike iz tridesetih godina«, nastavak Šenoina Diogenesa i Tomićeva Pretorijanca. Iza toga niza knjiga izdanih u Matici, opet se pojavi u Vijencu roman R a d m i l o v i ć (1894.). Iste god. Matica Hrv. izdaje M a l e p r i p o v i j e s t i (mističke i osmrtne), a iza njih slijedi M o r s (Vijenac 1897.). Matica Hrv. izda g. 1899. njegovu zbirku zapisaka i priča D i l j e m d o m a. Oko 1898. javlja se novi književni naraštaj, koji predobiva Đalskoga za sebe, a protiv književnoga smjera »zabavi i pouci« oko Vijenca. Tako Đalski piše u omladinske časopise: P r e d V e n e r o m K a p i t o l i n s k o m (Mladost 1898.), »T a j a n s t v e n i t e s a r« (Hrv. Salon 1898.), zatim manje stvari u »Životu« 1900., I r i n i n a u d a j a i D j e v o j a č k i j a d i u Vijencu g. 1903., koji on te godine uređuje s drom. M. Dežmanom. Politička borba dozove mu sjećanje ilirske uspomene, pa se vraća preporodnom romanu djelom Z a m a t e r i n s k u r i j e č, slike iz četrdesetiosme (izdalo Društvo hrv. književnika 1906.). G. 1913. izda vlastitom nakladom S a b r a n a d j e l a u 27 svezaka s autobiografijom.

Književna značajka. Đalski je nazvan »Homerom Zagorja«. Na nj utječe Turgenjev. On je isto tako zapadnjak,

[10] M. Š., Ksaver Šandor Đalski. Biografijska crtica. Vijenac 1891., 792. — Ivanov (M. Dežman), Ksaver Šandor Đalski, Mladost 1898. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači, 2. izd., 194.—199. — Tad. Stan. Grabowski, Współczesna Chorwacya. Studya literackie. I. Lwów 1905. 27.—243.

poklonik zapadne kulture, isti onaj elegički pjesnik samilosti nad bijedom društvenom i narodnom kao i pisac Lovčevih zapisaka, napokon isti sumnjalac o ličnoj sreći s raspoloženjem Onjegina, Fausta, a pod dojmom Schopenhauera u psihološkim romanima Janko Borislavić i Radmilović. On je napokon Hvrat, nasljednik Šenoe, u Osvitu i Za materinsku riječ. U svim njegovim djelima osjeća se jaka crta nezavisnoga literata i neposredno proučavanje života. On je manje romantičan i manje radi po šabloni od naturalista Kumičića i Kovačevića; zanimljiviji i tanji psiholog, dosljedniji realist. U Đalskoga se ukrštavaju dvije protivnosti: svijet i dom, kao nekad u Markovića, zapadna kultura s domaćom tjeskobom. On ide među najvažnije pisce hrvatske književnosti.

4. Josip Kozarac (1858.—1906.).[11]

Život. Rodio se u Vinkovcima, a tu je svršio i gimnaziju. Na Visokoj školi za teženje tla u Beču uči gospodarstvo i šumarstvo (1876.—1879.). Onda stupi u šumarsku službu i služi u različitim mjestima krajiškoga šumarskog područja, najviše u slavonskoj Posavini. Napokon se smiri u Vinkovcima, gdje i umre kao nadšumar.

Djela. Počeo je s pjesmama u Klaićevoj Lipi. U Pučkom Prijatelju (1878.) piše Priče djeda Nike. U Vijencu pjeva balade. Iza deset godina slijede u Vijencu djela, kojima izađe na glas. To su pripovijesti: Biser Kata (1887.). Naš Pilip (1888.), Kapetan Gašo (1888.), roman **Mrtvi kapitali** (1889.), Dona Ines (1890.), Ljudi, koji svašta trebaju (1891.), Moj djed (1892.). Matica mu izdaje roman Među svijetlom i tminom (1891.). Neke pripovijesti izlaze u Prosvjeti: Tri ljubavi (1894.), Mira Kodolićeva (1895.), Oprava (1899.), (sve tri i u posebnoj knjizi), Moje susjedice (1896.), Tri dana kod sina (1897.), a u Domu i Svijetu izlazi Tena (1894.) i crtica Krčelići ne će ljepote (1894.). Neke su crtice izašle u Danici, koledaru društva sv. Jeronima, u Pobratimu i u Nadi. Potkraj života zamisli čovjeka, koji tek ima doći, te počinje da piše Žive kapitale, ali ih ne dovrši. Po smrti mu izda Društvo hrv. književnika Male pripovijesti sv. I. 1909. i II. 1911.

Književna značajka. Kozarac je za Slavoniju drugi Reljković. Prikazuje gospodarsku i moralnu zaostalost za zapadom i predlaže lijek tomu. Sve je svoje pripovijesti »vidio i doživio«. Čita Shakespearea i Turgenjeva. Pod njihovim utjecajem on poetizira Slavoniju. Pjesnik je slavonštine, onoga anakreontskoga raspoloženja usred šume i polja. Od

[11] Autobiografija u časopisu Život 1900. [Preštampano u Male pripovijesti, Savremenici pisci sv. I. (1909.)]. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači, 2. izd., 145.—152.

svih hrvatskih realista Kozarac je najviše pozitivan i doktrinaran, hoće da svagdje pokaže i znade najkraći put k boljku i napretku. Ta se njegova neumjetnička crta osobito izdigla u neuspjelom romanu Među svijetlom i tminom. Slavan je naprotiv ondje, gdje opisuje čarobne strane slavonskog naroda, koji u naivnosti griješi i ne znajući da propada.

5. Vjenceslav Novak (1859.—1905.).[12]

Život. Rodio se u Senju od oca Čeha i matere rođene Senjanke iz doseljene bavarske porodice. Još godine 1886. piše se češki Vcalav Novak. Oca je izgubio rano i naslijedio od njega bolest u plućima. Svrši gimnaziju u Zagrebu i služi pet godina u Senju. Dobije stipendiju za konzervatorij u Pragu i ostaje tamo tri godine. Od g. 1887. služi u zagrebačkoj učiteljskoj školi. Posljednje dvije godine pobolijeva i umre u Zagrebu.

Djela. Javlja se pjesmom Lavoslavu Vukeliću u Vijencu 1874. Prva njegova pripovijest iz bosanskog života Maca izdana je u Senju 1881. Primorski kraj i ljude opisuje u pripovijestima u Hrvatskoj Vili, Balkanu i Vijencu do g. 1887. Pažnju pobudi prva veća pripovijest Pavao Šegota (M. H. 1888.). Onda slijede Podgorske pripovijetke (M. H. 1889.). U Zagrebu prelazi k historijskom romanu Pod Nehajem (M. H. 1892.). Nastavi sa slikama iz Primorja u Vijencu 1894. do 1896. i pripoviješću Podgorka (M. H. 1894.). Društvo sv. Jeronima izdaje mu Majstora Adama. Iza toga daje se na prikazivanje inteligencije, najradije činovnika podrijetla seljačkoga, đaka, seljaka i pomoraca, koji trpe zbog svojih navika i naslijeđenih sposobnosti i pogrješaka. To su: Nikola Baretić (M. H. 1896.), Dvije pripovijesti (M. H. 1897.), Posljednji Stipančići (M. H. 1899.), Dva svijeta (M. H. 1908.), Zapreke (M. H. 1905.) i **Tito Dorčić** (M. H. 1906.), Janica, Uglib (Vijenac 1901.). Usporedo nastavlja slike iz Primorja, od kojih je najznatnija Lucija (Vijenac 1902.). Društvo hrv. književnika izdalo je knjigu crtica Teški životi (Zagreb 1910.).

Književna značajka. Novak je vrlo plodan pisac i nikada ne pripovijeda o svijetu, koji ne poznaje; uzima građu iz najbliže okolice svoje; kao poznavalac zanima se za podgorske prosjake, a kao učitelj za sudbinu đaka i inteligencije iz one sredine, iz koje sam izlazi. Više razmatra i raspravlja nego pripovijeda. Voli prikazivati tipove suvišnih ljudi, kakove je prikazivao ugled mu Gončarov u Oblomovu. I njegovi se junaci odriču sami sebe ne vjerujući u svoju snagu i očajavaju, dok ne učine koji pogubni korak, pripravljen cijelom pripovijesti. Robovi su spoljašnjih obzira, zbog kojih najviše trpi siromašan čovjek.

[12] M. Ogrizović, Vjenceslav Novak, Hrvatski pripovjedači, 2. izd. 169.—174.

Novelisti: Nikola Tordinac (1858.—1888.),[13] svećenik, Strossmayerov štićenik, crta život slavonski u Đakovštini. M. H. izdala je njegove Odabrane crtice (1890.). — Đuro Turić (1861.),[14] Ličanin, pedagog, crta junačke ličke tipove i meće ih u inteligenciju, istražujući razloge, zašto tu propadaju. Društvo hrv. književnika izdalo je njegove pripovijetke Igra životom 1909. — 3. Ivan Devčić (1858.—1908.),[15] također Ličanin i pedagog, istaknuo se kao pisac crtica za omladinu. Najbolje su mu crtice S ličkih vrleti (1906.). — 4. Fran Mažuranić (1859.),[16] časnik, sin Matije, brata bana pjesnika, dao je male kratke aforizme o raznim pitanjima i patriotizmu, sabrane pod natpisom **Lišće** (1887.). — 5. Josip Draženović (1863.),[17] kotarski sudac u Lici, pisao je Crtice iz primorskog života (1893.) i pripovijest Povijest jednoga vjenčanja. — 6. Osman-Azis,[18] jedan pseudonim za dva pisca, Osmana Hadžića i Ivana A. Milićevića, koji crtaju bijedu muslimana iza okupacije Bosne u pripovijestima Bez nade (M. H. 1895.), Na pragu novog doba (M. H. 1896.) i Bez svrhe (M. H. 1897.). — 7. Janko Leskovar (1861.),[19] rodio se u Valentinovu općine pregradske u Hrvatskom Zagorju. Učiteljuje u Valpovu, Šljivoševcima, Prišlinu, Krapinskim Toplicama, Krapini i Karlovcu, napokon postaje školski nadzornik u Osijeku, a zatim u Zagrebu. Pojavio se u Vijencu kasno novelama Misao na vječnost (1891.), Katastrofa (1892.), Poslije nesreće (1894.). U izdanjima Matice Hrvatske izađoše: Propali dvori (1896.) i **Sjene ljubavi** (1898.), a u sarajevskoj Nadi: Jesenski cvijeci (1897.) i Kita cvijeća (1903.). U omladinskom listu Životu izilazi Priča o ljubavi (1900.). U Vijencu Izgubljeni sin (1904.). U Strossmayerovu koledaru: Bez doma (1907.). Ne pripovijeda, koliko ispovijeda lične i duboke misli i osjećaje. U njega je velik utjecaj Turgenjeva. — 8. Vladimir Treščec (Borota) (1870.),[20] služi najprije kao upravni činovnik u Bosni, onda u Hrvatskoj. Postaje intendantom hrv. kazališta, onda veliki župan bjelovarsko-križevački, zatim zagrebački. Prva mu pripovijest Bura izlazi u zadarskoj Hrvatskoj 1886., zatim piše u Dom i svijetu, Vijencu, Prosvjeti, Nadi i Životu. Najbolje su mu pripovijesti Listak romana (Vijenac 1893.), Ksenija (Život 1900.), a posebno su izašle knjige: Zimska priča (1891.), Dina (1892.), Ljetne noći (1895.), U malome svijetu (M. H. 1901.). Prevodio je s francuskog Daudeta, Zolu

[13] V. Klaić, Uspomene na Nikolu Tordinca. — M. Ogrizović, Hrv. prip., 2. izd. 132.—134.
[14] Savremeni hrv. pisci, knj. 4. — M. Marjanović, Dr. Đuro Turić, Savremenik 2. (1907.) 140. — M. Ogrizović, Hrv. pripovjedači, 2. izd. 215.—220.
[15] R. F. M., † Ivan Devčić, Glas Mat. Hrv. IV. (1909.) 16.
[16] Savremeni hrv. pisci, knj. 38.
[17] M. Ogrizović, Hrv. pripovjedači, 2. izd. 249.—251.
[18] Đ. Šurmin, Književno pismo. Vijenac 1896., 92.; Bujhur, Nada 1897., 128., 151.
[19] M. Ogrizović, Hrv. pripovjedači, 2. izd. 258.—261.
[20] Savremeni hrv. pisci, knj. 35.

i Bourgeta. Prve su mu radnje romantičke, kasnije psihološke i umjetnički istinitije. — 9. Jagoda Truhelka (1863.),[21] učiteljica u Zagrebu u ženskom liceju, zatim upraviteljica više djevojačke škole u Banjaluci, sada u Sarajevu. Prva je radnja Nakon deset godina u Vijencu (1894.). Onda slijede pripovijesti u Vijencu, Domaćem Ognjištu, Nadi i dr. Napisala je historijski roman iz bosanske prošlosti Vojača (1899.), nekoliko knjiga za žensku omladinu, od kojih je naročito zanimljiva U carstvu duše (1910.). Ona iznosi s tankom psihologijom čisto duševne strane ženskog pitanja i opisuje skromne djevojke osjećajnoga srca, koje podsjećaju na ženska bića Turgenjeva.

Opća književna značajka. Doba realizma u pripovijeci najbogatije je u cijeloj hrvatskoj književnosti 19. vijeka, a bijaše od velikog značenja za potonji naraštaj, koji je tim putem pošao dalje i razvio umjetnički naturalizam. Najveći je ideolog među realistima Šandor Đalski, a najveći je pjesnik među njima Janko Leskovar, najsmjeliji je naturalist Evgenij Kumičić, a najjači satirik Ante Kovačić, najbolji kolorist narodopisac Josip Kozarac, najdublji etičar Vjenceslav Novak. Svaki pojedini od tih pisaca obradio je svoj rodni kraj: Đalski i Leskovar Zagorje, Kumičić Istru, Kovačić hrvatskoslovensku među i Karlovac, Kozarac Slavoniju, a Novak Primorje. Najbolji je jezik u Kovačića, a najslabiji u Đalskoga. Svi poznaju velike ruske pripovjedače i polaze njihovim stopama; najmanje Kumičić, Kovačić i Treščec, koji slijede Francuze.

4. Realistička drama.

Osamdesetih godina javljaju se počeci naše suvremene društvene drame, ali nijedna od njih ne ostade na pozornici.

1. **Marijan Derenčin** (1837.—1902.),[22] politik Mažuranićeve ere, reformator našega zakonodavstva, piše tri drame s realističkom tendencijom, ali u osnovi dosta romantičke. To su: Tri braka (Hrvatska vila 1883.), Zaruke Hrvatske (Zagreb 1884.), Slijepčeva žena i Primadona, neizdane, ali prikazane 1893. Realističnija je drama Ladanjska opozicija (1883., a prikazana 1896.) i Zadruga Malović u rukopisu. — 2. **Julije Rorauer** (1859.—1913.),[23] glumac u nekadašnjem kazalištu na Markovu trgu, novinar (urednik Obzora), tajnik vladin i napokon (g. 1906.) profesor nacionalne ekonomije u sveučilištu, piše po ugledu Dumasa i Sardoua društvene igrokaze: Maja (1883.), Olynta (1884.) i Sirena (1896.), sve se događa u tuđem društvu, a na domaćem su tlu Naši ljudi (1889.). — 3. **Vladimir Ivanov Mažuranić**

[21] Adela Milčinović, Nar. Novine 19. VIII. 1914.
[22] F. Vrbanić, Nekrolog dr. M. Derenčinu, Ljetopis jugosl. akad. 23., 140.—168. — M. Šrepel, Vijenac 1891., 265. i 1893., 199.
[23] A. Wenzelides, Dr. Julije Rorauer, Savremenik 8. (1913.) 161., 240.

(1845.),[24] sin bana Ivana Mažuranića, vrijedan suradnik Vijenca, društveni radnik 80-tih godina, sudac i napokon predsjednik banskoga stola i član jugoslavenske akademije. Ostavio je dva dramatska pokušaja: igrokaz Grof Ivan (M. H. 1883.) i komediju Anarhiste (Vijenac 1884.). Grof Ivan prethodnik je Miletićevoj drami Grof Pližna, a žensko lice u njemu navješćuje Vojnovićevu Psyche.

Zajednička književna značajka. Ta je drama puna romantičkih domišljaja, u tehnici nesavršena, a tipovi nijesu iz života, nego više konstruirani prema nekim našim ili tuđim općenitim pojavama. Ipak bi se razvila, da joj cenzura nije zakrčivala put na pozornicu.

XVI. Srpski realizam.[1]

1880.—1890.

Društvena osnova. Neuspjesi omladine u narodnom radu dovedoše mlađi naraštaj do toga, da se valja odreći fantastičkih i romantičkih ciljeva i da treba osnivati svoju ličnu i narodnu sudbinu na realnosti, na strogoj nauci i trijeznome radu. Takovo se raspoloženje razvilo osobito u novoj omladini, koja krajem šezdesetih godina donosi sa zapada »novu nauku« materijalizma i pozitivizma, a s njom spaja socijalne ideje ruske kritike i ruskoga romana. Svetozar Marković i Bugarin Ljuben Karavelov stadoše među Srbima god. 1868. propovijedati duhovno, političko i socijalno oslobođenje u duhu ruskih pozitivista Černyševskog, Dobroljubova i Pisemskog. Karavelov u svojim kritičkim člancima i u pripovijeci Je li kriva sudbina (1868.—1869.) ustaje protiv romantičke estetike. Svetozar Marković piše članak Pjevanje i mišljenje protiv praznog, sentimentalnog pjevanja, a traži od književnosti razuman smisao za shvaćanje društvenih potreba, znanje i korist. U drugom članku Realnost u poeziji (1870.) traži on književnost, koja zalazi u dnevnu borbu i obrazuje društveno mišljenje. S tim se pokretom javlja nova pripovijetka i realističko prikazivanje sela, ne više s lijepe strane, nego naročito s one, koja traži lijeka i popravka. A i lirika je izbačena iz svijeta romantičkog sanjarenja i upozorena na cijenu misli i razuma. Vladan Đorđević pokrene po uzoru pariskog časopisa Revue de deux mondes list Otadžbinu (1875.), koji ne izilazi od g. 1876.—1880., ali od 1880.—1892. razvila se tu realistička pripovijetka i akademijska lirika V. Ilića. Taj časopis odgovara hrvatskom Vijencu.

[24] Vijenac 1884., 511.
[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, 351. i d.

Pjesnici. Realističkih pjesnika nema u to doba u Srba osim Vojislava Ilića, koji je samo jednim dijelom svoje lirike realističan. Javljaju se pored njega drugi, ali od slabog umjetničkog značenja, kao Jaša Tomić i Vladimir Jovanović. Bolji je realistički pjesnik Mileta Jakšić (1869.)[2] (Pesme, 1899.) i Milorad Mitrović[3] (1867.—1907.) (Knjiga o ljubavi 1899.). Snage ima u političkim i satiričkim njegovim pjesmama, inače pjeva i on još romantičke balade.

Pripovjedači.

1. Milovan Glišić (1847.—1908.).[4]

Život. Rodio se u selu Gradcu kraj Valjeva. Đak je Svetozara Markovića u Velikoj školi u Beogradu, tehnik i filozof. Korektor državne štamparije, urednik službenih »Srpskih Novina«, od 1891.—1898. dramaturg Narodnog pozorišta, zatim pomoćnik ravnateljstva Narodne biblioteke. Umr'o na liječenju u Dubrovniku.

Prevodi Gogoljeve Mrtve duše (1871.). Izvorne pripovijetke piše u Otadžbini god. 1875. Izda Pripovetke u 2 knjige (1879. i 1882.). Prevodi s francuskog Erckmanna i Chatriana, Prospera Meriméea (Kolomba), od Gogolja Taras Buljbu (dvaput 1876. i 1902.), L. Tolstoja (Krajcerova sonata, Rat i mir (1899.—1901.) i Gončarova (Oblomov 1898.). Kao dramaturg je napisao: Dva cvancika (1883.) i Podvala (1885.), a preveo preko 30 komada s ruskog, njemačkog i francuskog.

Književna značajka. Glišićeva je zasluga, što je uveo u srpsku književnost ruski realizam, a naročito njegove satiričke tendencije po ugledu Gogolja i Ščedrina.

2. Laza Lazarević (1851.—1890.).[5]

Život. Rodio se u Šapcu u trgovačkoj porodici. S pravničkih nauka u Beogradu prijeđe na medicinu u Berlinu (1879.). Bijaše građanski liječnik, a potkraj života vojnički u Beogradu.

Djela. »Nova nauka« u Beogradu zaokupi ga, te on prevodi članke iz prirodnih nauka i jednu glavu iz romana Černyševskoga »Šta da se radi«. U Berlinu međutim steče čistiji pojam o umjetnosti i spoji socijalnu njenu svrhu s urođenim joj umjetničkim zahtjevima. Tako on izilazi iznenada kao oštar opažač i kao savršen pripovjedač svojim pripovijetkama: Prvi put s ocem na jutrenju (u Srpskoj Zori 1879.), **Školska ikona** (u Slovincu 1879.), U dobri čas hajduci, Na bunaru, Verter i Sve će to narod pozlatiti (u Otadžbini 1880.—1881.). Izda ih u zbirci Šest pripovedaka (Beograd 1886.). Napisao je još: Vetar (1889.) i On zna sve (1890.). Srpska književna zadruga izda ih s nacrtima nedovršenih pripovijedaka (1898.—1899., drugo izdanje 1912.).

[2] O. c. 423.
[3] O. c. 419.—421.
[4] O. c. 373.—378.
[5] O. c. 378.—384.

Književna značajka. Tim dosta kratkim književnim radom steče Laza Lazarević glas najboljeg pripovjedača nesamo među Srbima, nego nađe priznanja i među Hrvatima, a pripovijetke su mu tako zanimljive, da su se prevodile na strane jezike. Najradije opisuje sukob dužnosti prema društvu sa slobodom i strašću ličnom, na pr. kako se otac kartaš za volju porodice odreče te strasti. Svagda su mu sveti zahtjevi društva. Čovjek mora da se njima podvrgava, a sebe mora da zataji. No tendencija je u Lazarevića ipak sporedna, a glavna je uspjela dramatička kompozicija njegovih pripovijedaka, stil i psihološka razrađenost.

3. **Janko Veselinović** (1862.—1905.).[6]

Život. Rodio se u Salašu Crnobarskom u Mačvi. Bio je pučki učitelj u Svileuvi, Glogovcu i Šapcu, urednik nekih beogradskih listova i dramaturg. Umr'o je u Glogovcu.

Djela. Čitajući srpske pripovjedače i malorusku spisateljicu Mariju M. Marković (Marko Vovčok) dade se Veselinović na prepričavanje narodnih legenda. Ali javnost se obazre na njegov rad istom 1886., kada njegove pripovijetke objavi neki pokrajinski list. Ohrabren tom objavom izda Slike iz seoskog života u dvije knjige (1886. i 1888.). Do godine 1902. izda kakovih osam zbirki pripovijedaka. Izbor od njih izda Srp. književna zadruga zadržavši natpis Slike (1896. i 1899.). Napisao je nekoliko romana, od kojih je četiri puta izdan **Hajduk Stanko.** Pozorišni pučki komad Đido (1892.) ,koji je napisao zajedno s Dragutinom Brzakom, davao se s velikim uspjehom na srpskim i hrvatskim pozornicama. Svoje uspomene i zapise objavi u P i s m i m a s a s e l a (1900.—1904.).

Književna značajka. Veselinović opisuje posljednje sretne časove srpske seoske zadruge, poeziju i bogatstvo njezino, a znade taj život u sitnice. Ispred njega je samo Vuk i Milan Đ. Milićević u životu Srba seljaka takav narodopisac. On priča s ljubavi Od srca srcu, kako naziva jednu zbirku. U romanima nije tako jak, nedostaje mu snage za veću kompoziciju.

4. **Simo Matavulj** (1852.—1908.).[7]

Život. Rodio se u Šibeniku. Svrši samo nižu gimnaziju, a onda iza smrti očeve ode stricu igumanu i tu se pripravlja za kaluđera. Ali se ne zaredi, već ode u Zadar i svrši učiteljsku školu. Najdulje učiteljuje u Erceg-Novome, predaje talijanski jezik u pomorskoj školi. Sudjeluje u hercegovačkom (1875.) i bokeljskom (1881.) ustanku. Zatim prijeđe u Crnu Goru, a 1887. u Srbiju, gdje ostaje kao srednjoškolski učitelj i privatan čovjek do smrti.

Djela. Matavulj nastavlja najprije rad Ljubišin, ali šire prikazuje sve slojeve dalmatinskog kraja, a i drukčije — realistički. I z C r n e G o r e

[6] O. c. 384.—390.
[7] O. c. 390.—395.

i P r i m o r j a (2 knjige 1888. i 1889.). Latinicom je I z p r i m o r s k o g ž i v o t a (M. H. 1890.). Promijenivši boravište zahvaća beogradsku inteligenciju: B e o g r a d s k e p r i č e (1902.). Napisao je dva romana: U s k o k, iz crnogorskog života (1892. i 1902.) i **Bakonja fra-Brne** (u 4 izdanja 1892., 1893., i lat. 1897. i 1918.). Dalje su mu knjige: N o v o o r u ž j e (1890.), N a p r a g u n o v o g ž i v o t a (1884.), P o s l j e d n j i v i t e z o v i (1904.). Napisao je i dramu iz beogradskog života N a s l a v i (1904.).

Književna značajka. Svoj ukus odgojio je Matavulj na ugledima talijanskog i francuskog realizma, prevodio je Balzaca i George Sandeovu, Guy de Maupassanta, Zolu i M. de Voguéa. Ne poetizira na njemački način i nema sentimentalnosti ruskog realizma. U njega vlada duhovita romanska stvarnost. Obuhvata sve krajeve, a tim se diže iznad dosadašnjih pripovjedača, koji opisuju naročito s v o j r o d n i k r a j, i poznaje sve vrste društva. Ipak je i on najjači u d a l m a t i n s k o j s r e d i n i, iz koje mu je i najuspjelije lice Bakonja fra Brne.

5. **Stevan Sremac** (1855.—1906.).[8]

Život. Rodio se u Senti u Bačkoj u obrtničkoj porodici. Svršivši historijskofilološki fakultet u Beogradu najdulje služi kao profesor povijesti u Nišu, a zatim u Beogradu. Umrije u Soko-Banji.

Djela. Prvi je uspjeh imala pripovijetka I v k o v a S l a v a u dva izdanja (1895. i 1899.) i dvaput dramatizirana. Poznate su njegove humoristične pripovijesti L i m u n a c i j a n a s e l u (1896.), P o p Ć i r a i p o p S p i r a (1898.), obje u dva izdanja, V u k a d i n (1903.) i Z o n a Z a m f i r o v a (1907.). Manje su pripovijetke: B o ž i ć n a p e č e n i c a, A c a G r o z n i c a i Č i č a J o r d a n (1903.). U šest knjiga izda zbirku historijskih slika I z k n j i g a c a r o s t a v n i h (1903.—1909.).

Književna značajka. Sremac je radio kao z a b a v l j a č. On je bez obzira na svrhu društvenu hvatao pojedine smiješne scene, anegdote, crte, dosjetke, fraze i sve to nanizao u lakrdije oko kakvog sižeta. U doba, kad su drugi pisci umarali čitaoca lirskom notom, njegova je lektira bila dobro došla na odmor i smijeh. On je najbolji h u m o r i s t i č k i p r i p o v j e d a č u srpskoj književnosti.

6. **Milan Đ. Milićević** (1831.—1908.).[9]

Život. Rodio se u Ripnju u okrugu beogradskom. Svrši u Beogradu gimnaziju i bogosloviju. G. 1852. prijeđe u sudačku struku, a onda služi u različitim ministarstvima. Od god. 1896.—1899. predsjednik je Srpske kraljevske akademije. Bio je narodni zastupnik i napokon državni savjetnik.

[8] O. c. 397.—403.
[9] O. c. 330.—334.

Djela. On je n a j p l o d n i j i srpski pisac u 19. vijeku. Njegov je rad ponajviše pedagoški, historijski, geografski i e t n o l o š k i. Napisao je preko 100 knjiga. U literaturi je imao najveći uspjeh svojim pripovijetkama Z i m n j e v e č e r i (1879.) i etnografskim knjigama Ž i v o t S r b a s e l j a k a (I.—III. 1868., 1873., 1877., sve skupa 1894.) i K r a l j e v i n a S r b i j a (1884.).

Književna značajka. Ne bijaše pravi pripovjedač, a opet ni pravi naučnjak u etnografiji, već samouk. Pojavio se u isto doba, kad i Laza Lazarević, pa pored njega i ostalih realista pripovjedača nije mogao da se istakne. Sjeća na Ljubišu, ali nije opet ni takav umjetnik. On je e t n o g r a f s k i p i s a c, koji nije umio ni naučni ni umjetnički da svlada svoj golemi materijal. Znatan je po obujmu i izvornosti svoje nagomilane etnografske građe .

Opći pogled. Srpski realizam od veće je česti n a r o d o p i s a n, e t n o g r a f i j s k i, opisuje seljake, zadrugu, malo seljačko građanstvo. U njemu nema onih zapadnjaka i problematičkih duša kao u nekim romanima Đalskoga i Novaka. Siromašniji je idejama, ali bogatiji ž i v o p i s n i m detaljem i narodnim o s o b i n a m a. Najbolji je srpski realist Laza Lazarević, koji je ujedno i najdublji po misli i najveći umjetnik.

XVII. Hrvatski simbolički realizam.

1890.—1900.

Društvena osnova. U početku i sredini osamdesetih godina ulaze u književnost, a zavladaše njome devedesetih godina nova imena, a s njima novi način shvaćanja i rješavanja književnih zadataka. Literarno se objašnjuje taj pojav time, što su se mlađi književnici odgajali na suvremenijim zapadnim ugledima, a društveno se objašnjuje to njihovo ugledanje, što su oni svi više ili manje bili b j e g u n c i, ostavljajući Hrvatsku u doba najjačega političkoga pritiska i udahnuvši slobodne poglede na život u Italiji i Francuskoj. Izvan Hrvatske osnivaju se i nova književna središta oko novih časopisa. U Dubrovniku osnovao se časopis S l o v i n a c (1878.—1884.). u Splitu N o v i V i j e k (1897.), u Sarajevu N a d a (1895.—1902.).

1. Ivo knez Vojnović (1858.).[1]

Život. Rodio se u Dubrovniku. Otac mu dr. Kosta Vojnović, knez užički, bijaše profesor u zagrebačkom sveučilištu i oporbeni zastupnik u

[1] Savremeni pisci hrvatski knj. 10. — J. Hudec, Dubrovnicka trilogie (češki prijevod s uvodom i životopisom). Světová knihovna č. 767.—770.

saboru; majka mu je podrijetlom iz ugledne fiorentinske porodice pl. Seragli, koja se u polovici 18. stoljeća naselila u Dubrovniku. Od majke primio je naš pjesnik najviše estetskoga ćućenja. I sestra mu se istakla novelama pod imenom K r i s t i j a n a S o l v e j g s;[2] a brat mu L u j o slovi kao moderan povjesnik i kritik. Ivo je polazio talijansku gimnaziju u Splitu, gdje mu otac bijaše odvjetnik, a kad mu je otac imenovan profesorom u Zagrebu (1874.), prijeđe u zagrebačku gimnaziju, zatim svrši ondje i pravničke nauke (1879.). Stupi u sudačku službu u Zagrebu, onda službuje (od 1884.) u Križevcima pa u Bjelovaru (1889.). God. 1889. ostavi službu u Hrvatskoj i ode u dalmatinsku zemaljsku službu u Zadru, neko je vrijeme (1897.—1899.) u Dubrovniku, zatim na Braču, opet u Zadru kao vladin tajnik, god. 1903. opet na Braču kao kotarski predstojnik. God. 1907. imenova ga ban Pejačević dramaturgom kr. zem. kazališta. U toj časti ostade do 1914.

Djela. Vojnović se javlja pod imenom Sergij P. s pripoviješću G e r a n i u m u Vijencu 1880. Ali javnost upozori na se knjigom P e r o m i o l o v k o m (M. H. 1884., drugi put prerađenu pod natpisom Novele izdalo Društvo hrv. književnika 1910.) i K s a n t o m (M. H. 1886.). On prenese realizam i u salonsku igru P s y c h e (M. H. 1889.), prikazanu god. 1890., a još jače ga istakne dubrovačkom dramom E k v i n o c i j o (M. H. 1895.). Zatim je stvorio svoj chef d' oeuvre[3] **Dubrovačku trilogiju** (1. A l l o n s e n f a n t s, 2. S u t o n, 3. N a t a r a c i. Mat. Hrvatska 1902. M. Srpska 1909. Bačić, Osijek 1912.), prikazanu 1903. Slijedi onda S m r t m a j k e J u g o v i ć a (1907.) i V o x c l a m a n s, himna u spomen Lava Tolstoja (Savremenik 1911.). Opet iza duge stanke dolaze drame: G o s p o d a s a s u n c o k r e t o m (M. H. 1912.), Č e t v r t o p j e v a n j e S m r t i M a j k e J u g o v i ć a (1912.), L a z a r e v o v a s k r e s e n j e (Matica Srpska u Dubrovniku 1913.) i I m p e r a t r i x (1914. u rukopisu). Manja djela su pjesme i kritike sabrane u knjigu A k o r d i. Zagreb 1917.

Književna značajka.[4] Umjetnost je Ive Vojnovića simbolična, realistička i stilna.[5] Ideja duševne sreće u lijepome i odličnome toliko mu je srodna kao Franji Markoviću u etičkome. Vojnović nađe za svoje ideje zanimljivu simboliku i razvi takovu slikarsku snagu u nekoj društvenoj ili povijesnoj sredini kao nijedan naš književnik dotada. On je prvi umio da izvede tragiku lica iz opće društvene ili povijesne tragedije ili propasti. Pobude pripovijestima prima i iz stranih književnosti (Flaubert), u dramama iz francuske (Daudet, Pailleron) i njemačke (Hauptmann, Sudermann), kasnije

[2] Arzen Wenzelides, Dubrovački pripovjedači, Savremenik XI. (1916.) 342.
[3] M. Lisičar, Trilogija. Vijenac 1903.
[4] D. Prohaska, Tri simbola, predgovor Akordima.
[5] Ivu Vojnoviću o dvadeset i pet godišnjici književnikovanja. Savremenik 6. (1911.) 11.—28. — Alessandro Voltolina, Ivo Vojnovich, Rassegna Contemporanea, V. (1913.) p. 783.—790. Roma.

i opet iz francuske od Rostanda, Maeterlincka, iz talijanske od D'Annunzia, pa od Ibsena. Sazdao je novu verzifikaciju, raznoliku i bogato nijansiranu. Traži poeziju scenerije i dodaje dijalozima pjesničke bilješke, koje su bitni dio djela, premda ne dolaze na oči u prikazivanju. U Vojnovićevim dramama nema velikih epskih sudara, nego je cijela borba duševna i bije se u jednome licu. Time te drame primaju lirski značaj. Ekvinocijo — Smrt Majke Jugovića — Lazarevo Vaskrsenje — Imperatrix čine jednu tetralogiju majke.[6] Hoćeš li da budeš slobodan, ovladaj samim sobom, to je ideja nutarnje slobode Vojnovićevih drama.

2. Dr. Ante Tresić Pavičić (1867.).[7]

Život. Rodio se u Vrbanju na otoku Hvaru. Svršivši gimnaziju u Splitu, Zadru i Kotoru pođe (1887.) u Beč na sveučilište, gdje sluša filozofiju i postigne doktorat (1892.). Dolazi u Zagreb i 1893. osnuje časopis Prosvjetu. Putuje u Prag, Pariz i u Italiju. God. 1896. ode opet na naučno putovanje u Njemačku i Dansku. God. 1897. vrati se u Split i osnuje Novi Vijek,koji prenese god. 1898. u Zagreb. Odonda se dao na politiku. Putuje u Ameriku (1905.), da prouči život hrvatskih iseljenika. Danas je poslanik naše kraljevine u Washingtonu.

Djela. Prvi pjesnički pokušaji nadovezuju se na F. Markovića i na realizam 80-tih godina. No putovanje i upoznavanje talijanske neoklasičke poezije (Carducci, Odi barbare 1877.) svrne ga na druge putove. Pjeva u klasičkim metrima pjesme Glasovi s mora Jadranskoga (1891.) s pripomenkom, koji objašnjuje ukratko teoriju moderne klasičke metrike. Što dalje, to više kombinira oblike klasičke s ličnim metričkim nalascima. Izdaje zbirku Nove pjesme (1894.), onda Valove misli i čuvstava (M. H. 1903.). U sve tri zbirke ponavlja se i usavršuje najmilija mu filozofska refleksija Uranion. Prva njegova drama nastaje uz naputke F. Markovića Ljutovid Posavski (M. H. 1894.). Onda slijede tragedija Simeon Veliki (1897.), Katarina Zrinska (1898.), zatim ciklus iz rimske povijesti Finis reipublicae: Ciceronovo progonstvo (M. H. 1909.), Katon Utički (M. H. 1911.). Zadnje su mu drame: Buntovnici, sunčana drama u jednom prizoru (Savremenik 1908.) i Irud (1910.). Od T. je i knjiga Preko Atlantika i Pacifika (M. H. 1907.) i neki romani u Nadi i drugim časopisima.

Književna značajka. Po ugledu Carduccijevu obnavlja Tresić verzifikaciju na osnovi klasičke po načelu, da se ritam podudara s unutarnjim raspoloženjem, u čemu razvi veliko umijeće. Lirika Tresićeva naginje filozofiji. Pjesnički

[6] D. Prohaska: Tragedija jugoslavenske Majke. Savremenik XII. (1897.). — Ivo Vojnović. Osijek (Bačić) 1918.

[7] A. Petravić, Nove studije i portreti. Osijek 1910., 209.—233.

jezik Tresićev vrlo je maštovit, barokan, kićen. (»Kano mjeseca zorom protrnu safirna tmina«, »Minđuše, dvostruka sunca okovata čislom rubina«, »Pelud ko obsjev oko nje sa procvalih astara rosi« **(Saziv Uranije).** Simboličnost, stil Uraniona podsjeća na »Genezys Ducha« velikoga poljskoga pjesnika Slowackoga.

3. Silvije Strahimir Kranjčević (1865.—1908.).[8]

Život. Rodio se u Senju, gdje mu je otac služio kod gradskoga poglavarstva. Pođe na želju roditelja u bogosloviju i dođe zbog izvrsnog napretka u Rim. Ondje se obrati na biskupa Strossmayera s molbom, da bi ga oslobodio bogoslovije. Mudri mu biskup pomogne u svijet (1884.). Vrati se u Zagreb, da položi učiteljski ispit za građanske škole. Uto mu umre otac, i on mora u Senj. God. 1886. položi ispit. Iza različnih namještenja u Bosni imenovan je učiteljem učiteljske škole u Sarajevu (1894.), a već god. 1895. ostaje na dopustu zbog uređivanja Nade do god. 1904., kad taj časopis prestaje izlaziti. Napokon je imenovan upraviteljem sarajevske trgovačke škole. Bolovaše od živaca i umre u Sarajevu.

Djela. Zbirke su njegovih pjesama: Bugarkinje (1885.), Izabrane pjesme (M. H. 1898.), Trzaji (1902.), Posmrtno Divot-izdanje Društva hrvat. književnika (1909.) i Pjesnička proza (Društvo hrv. književnika 1912.).

Književna značajka. Isprva utječe na nj Preradovićeva misaona lirika i baladična poezija 70-tih i 80-tih godina. U Uskočkim elegijama sjeća na Novakovu Podgorku, a ritmički imaju one Carduccijevu školu. U izabranim pjesmama jasno se ističe simbolički realizam (»Eli, eli lâma azavtani«, »Mojsije«, »Hrist djetetu u crkvi«). Kranjčević razvija protivucrkveni i evanđeoski nazor. U Trzajima su simbolika i sarkazam još jači. Kranjčevićeve pjesme nijesu svemirske kao Tresićeve, one su više zemaljske, socijalne. Stihovi nijesu zvučni, ali padaju jačim udarom. Cijela je snaga Kranjčevićeva u ogorčenom društvenom prosvjedu, koji je on izricao novom simbolikom, silnim osjećanjem i slobodnim ritmima. Schopenhauerova sumnja o svemu vrlo je utjecala na Kranjčevića, pa o sebi pjeva: »ludi pesimista, kojemu ne ima lijeka«.

Opći pogled. Vojnović, Tresić-Pavičić i Kranjčević izdignuše poeziju iznad pokrajinskoga i narodnoga osjećanja i udariše joj biljeg zapadni, općeevropski i općeljudski, a da u tome nijesu ostavili rodno tlo, nego su ostali s narodom. Njihove se tvorbe moraju shvaćati simbolički, a njihova su

[8] Vijenac 1893., 61—63. — Savremenik 3. (1908.) br. 12. — Tad. Stan. Grabowski, Współczesna Chorwacya. Studya II. Silwije Strahimir Kranjčević. Lwów, 1908.

sredstva realistička, naročito u mlađim djelima, u kojima ima neposrednih, ličnih doživljaja. Svojim novotarijama u verzifikaciji i u stilu pripraviše put potonjem naraštaju. Svojim općeljudskim humanizmom odgojiše u narednom naraštaju snove o zadacima, koji sežu preko granica narodnosti. Utjecahu i na vršnjake svoje, nesamo što im otvoriše vidike, nego i time, što ih poticahu na otpor i na samostalnost. Ali među njima je golema lična i umjetnička razlika. Vojnović je čisti umjetnik i pjesnik, najveći od njih trojice, on se znade da drži u pravoj udaljenosti od tendencioznosti bilo koje vrste. Tresić je već dogmatičan, živi o kontemplativnoj ideji i zapada u apstrakcije. Kranjčević je realističan umjetnik i mislilac, a socijalno najogorčeniji. Svima im je biljeg slobodarski i oporbeni.

Realizmu suvremeni pjesnici.

U Dalmaciji.

1. **Marin Sabić** (1860.)[9] oslobodi se one krize, u kojoj ostaje Kranjčević, te prigrli čisti katolički misticizam. Ostavlja nauku; predaje se vjerovanju, ljubavi i Bogu. U tom duhu je San i java (Almanak za g. 1912. oo. kapucina na Rijeci).

2. **Braća Ostojići**[10] iz Povlja na otoku Braču: Mato Ostojić (1862.), posjednik i trgovac u rodnom mjestu, stoji najprije pod utjecajem talijanskih verističkih liričara: »Iskre i Plamovi« (1894.), a u »Ugarcima« (1900.) se obraća socijalnoj poeziji, mukama dalmatinskoga težaka. Sabirao je narodne pjesme, pa ima i njihova utjecaja u njegovim stihovima. — Ivan Kazimir Ostojić (1863.), odvjetnik u Donjoj Tuzli, sad u bosanskom Novom. »Poletarke« (1884.) su mu u duhu i smjeru Stechettieva verizma (s nepoštovanjem vjere), s rodoljubnim mislima po Harambašiću, formom bliske narodnoj pjesmi. »Suze i osmijesi« (1900.) su odvjetnički doživljaji, lirski izričeni, i rodoljubne refleksije. Preobratio se u vjernika. Izdao u Tuzli o svom trošku oko 30 hrvatskih knjiga. — Nikola Ostojić (1872.), upravitelj biskupskih dobara u Sarajevu. »Čuvstva i poleti« (1900.), pjesme ljubavne i socijalne.

3. **Rikard Katalinić Jeretov** (1869.)[11] izradio je u nas osjećajni epigram u crtici i u drobnoj pjesmi. Njegove su izabrane pjesme u zbirci S moje lire (M. H. 1904.). Poslije slijede zbirke lirskih pripovijedaka: Sa Jadrana, Inje, Našim morem i našim krajem (1911.).

4. **Ante Petravić** (1874.) pjeva po ugledu Carduccijevu i u katoličkom duhu Pjesme (1900.). Piše o talijanskoj književnosti i dalmatinskim pjesnicima: Studije i portreti (I. 1905. II. 1910., III. 1917.).

[9] A. Petravić, Nove studije i portreti. Osijek 1910. 199.—208.
[10] O. c., 219.—238.
[11] O. c., 135.—143.

U Slavoniji.

1. **Ante Benešić** (1864.—1916.)[12], kr. javni bilježnik i odvjetnik u Iloku. Javio se u književnosti god. 1886. u bečkom almanahu Zvonimira. Surađivao u Vijencu, Prosvjeti i Savremeniku. Izdao Pjesme (Zagreb 1905.), Pjesama knjiga druga (Z. 1906.), idilički ep Branko i Grozdana (Z. 1906.); drame: Tri lakrdije (Z. 1905.), Damjan Juda (Z. 1905.), Petronij (Z. 1907.), Kraljević Marko (Z. 1907.), a surađivao je i u humorističkom časopisu Knutu (Mitrovica 1904.—1906.). Odanle su ušle njegove šale u »Humorističku knjižnicu« br. 32. i 43. — Odabrane pjesme izašle su kao knjiga: Anakreontika, Savremeni hrvatski pisci knj. 28. (Z. 1913.). Tu mu je i životopis. — Zastupa sibaritski realizam, srijemsku idilu vinograda, šljivika, anakreontiku. Isprva nešto pod utjecajem Đure Jakšića i Zmaja Jovana Jovanovića. Branko i Grozdana mu je najbolja knjiga.

2. **Iso Velikanović** (1869.). Rodio se u Šidu. Neko vrijeme učio medicinu u Beču, no naskoro je napusti. Živi do god. 1914. u Mitrovici, odonda u Zagrebu. U Mitrovici izdavaše šaljivi list »Knut« (1904.—1906.) uz suradnju A. Benešića i Ž. Bertića i »Svjetsku knjižnicu« (prijevode s poljskoga i ruskoga). Matica Hrvatska izdala mu šaljivi epos »Otmicu« (1901.) i Knez od Lidije (Hrv. Kolo). Napisao je nekoliko komedija (»Posvatovci«, »Tulumović udaje kćer«). Izvrsnim humorom, koji sjeća na Gogoljev, snima malovaroški život srijemske inteligencije. Podignuo u nas prevođenje na umjetničku visinu. Od većih prijevoda poznati su njegov Don Kihot (1915.—1916.) i Uskrsli Bogovi Mereškovskoga (Moderna Biblioteka 29.—34.). Društvo hrv. književnika izdalo mu je Srijemske priče (Savrem. pisci hrv. knj. 34.).

U Bosni.

1. **Josip Milaković** rodio se u Samoboru (1861.). Bijaše nastavnik učiteljske škole u Sarajevu. Drugovaše s Alaupovićem i Kranjčevićem. Surađuje u svim hrv. časopisima. Izdao zbirke »Hrvaćanke« (1883.), »Iz uvela lišća« (1891.), »U zatišju« (1892.), »Vjetar i talasi« (1892.—1897.) i »Staze i putovi« (1898.—1900.), Pod timorom (1910.), Fragmenti (1913.), Suspiria (1916.) »Iz slavenskih lugova« (1910.) jesu prijevodi. Priredio mnogo dječje literature: »Mali hrvatski deklamator«, »Mali svijet« i god. 1886. pokrenuo omladinski list »Hrvatska omladina«. Izdao antologiju »Naša pjesma« u dvije knjige. Započeo: Bibliografiju hrv. i srp. narodne pjesme, 1916. Poezija mu je porodična, odgojna, građanska.[13]

2. **Tugomir Alaupović** (1871.). Rodio se u Docu kraj Travnika. Svrši isusovačku gimnaziju u Travniku (1881. do 1890.), ispit zrelosti načini u Zagrebu, sluša na filozofijskom fakultetu Pavića, Šrepla i Markovića. Prelazi u Beč. God. 1894. postigne doktorat slavistike. Namješten u sarajevskoj gimnaziji druguje s Kranjčevićem i Josipom Milakovićem. God. 1910. imenovan ravnateljem u Tuzli. God. 1913./14. premješten je zem.

[12] Dr. D. Prohaska, Ante Benešić (1864.—1916.). Savremenik IX.
[13] Ante Petravić, Studije i portreti, Z. 1905., 124.

*

vladi, gdje postade u školskom odjeljenju vladinim savjetnikom i nadzornikom srednjih škola u Bosni i Hercegovini.[14] Od srpnja 1917. tajnik Matice Hrvatske u Zagrebu, danas potpredsjednik Državnog Saveta u Beogradu. Radio je u Bosni mnogo oko organizacije hrvatskih prosvjetnih društava, naročito »Napretka«.

Matica Hrvatska izdala mu je Probrane pjesme (od 1891. do 1901.) (Z. 1902.). U časopisima Vijencu i Nadi izašle su i druge pjesme, dva epska spjeva: »Nesuđenica« i »Naše rane«. U lirici je Alaupović romantik s mnogim crtama akademijske romantike. Pjevaše: Seoske elegije, propovjednik je bratske sloge između kršćana i muslimana.[15]

4. **Dr. Safvet beg Bašagić (Mirza Safvet)** (1870.), učitelj arapskog jezika u velikoj gimnaziji u Sarajevu. Rodio se u Nevesinju (Hercegovina). Bio urednik časopisa »Behara«. — Prva zbirka pjesama »Trofanda« (Z. 1896.), druga »Misli i čuvstva« (Sarajevo 1905.). Drame su mu »Abdullah paša« (Sar. 1900.) i »Pod Ozijom« (1905.).

Miletićeva era i realistička drama.[16]

Povijest hrv. kazališta. Do godine 1840. nema stalne hrvatske pozornice, nego je ona tek prigodna. Godine 1834. dobije Zagreb kazališnu zgradu dobrotvornim prilogom građanina Kristofa Stankovića. U toj je zgradi prvi put iznesena hrvatska drama dne 10. lipnja god. 1840. (Kukuljevićev Juran i Sofija ili Turci kod Siska). Ali to je još doba diletantizma. Scenom vlada sve do god. 1860. njemačka družina, a hrvatski se komadi iznose vrlo rijetko, igraju ih ponajviše novosadski glumci. God. 1861. određuje sabor trojedne kraljevine hrvatskom narodnom kazalištu potporu i daje mu značaj zemaljskoga zavoda. Predsjednikom je kazališnog odbora do 1867. dr. Jovan Subotić. God. 1863.—1864. uzima Josip Freudenreich kazalište kao privatni pothvatnik. Dimitrije Demeter u svim je odborima artistički ravnatelj do god. 1867., njega naslijedi August Šenoa, ali god. 1870. osniva se uz ravnatelja mjesto dramaturga. Ravnateljem je glazbenik Ivan Zajc, a dramaturgom Šenoa do 1871. Njega naslijedi Josip Eugen Tomić (1872.—1874.), a od god. 1874—1894. ravnateljem je Adam Mandrović, koji vrši i dramaturške poslove, a Zajc upravlja operom i operetom.

[14] Josip Milaković, Tugomir Alaupović (O književnoj 30-godišnjici), Naša Misao. Izdaju hrvatsko-slovenski franjevci. God. XXX., 89.—93.
[15] Hamdija Kreševljaković, Kratak pregled hrv. knjige u Herceg-Bosni. Sarajevo 1912., 40.
[16] N. Andrić, Spomen-knjiga kr. hrv. zem. kazališta. Zagreb 1895. — Stj. Miletić, Hrvatsko glumište 1894.—1899. Zagreb 1904. — Pedeset godina hrv. kazališta (1860.—1910.). Izdala uprava kr. hrv. zem. kazališta u Zagrebu, Zagreb 1910.

Repertoire. Šezdesetih godina davaju se prijevodi, njih oko 100, kazališnog prevodioca Špira Dimitrovića Kotoranina, Freudenreichove preradbe i njegovi Graničari (1857.), izvorne historijske drame Matije Bana i dra. Jovana Subotića, sedamdesetih godina prijevodi A. Šenoe, J. E. Tomića i dr., opere Zajčeve, izvorne igre Janka Jurkovića, drame Mirka Bogovića i Zvonimir Franje Markovića (1878.); osamdesetih godina prijevodi Trnskoga, Harambašića, Mandrovića i dr., opere Zajčeve, izvorne drame J. E. Tomića, J. Rorauera i Hermine Tomićke.

Nova era. God. 1894. preuze upravu hrvatskoga kazališta vrstan i rijedak mecena hrvatske umjetnosti Stjepan pl. Miletić. Njegova namjera bijaše, da digne kazalište na visinu suvremenih zavoda na zapadu. Reforme njegove od velikog su značenja. Od g. 1894. do 1898. uspio je on da podigne operu, osnovao je dramatsku školu i uredio moderni repertoire. Uveo je Ibsena i modernu francusku dramu (Rostanda, Hervieuxa i Donnaya), njemački naturalizam (Hauptmanna i Sudermanna), ruske naturaliste u drami (Čehova i Tolstoja), spasao je napokon od zaboravi domaće najranije pokušaje realističke drame (Derenčin, Rorauer, Mažuranić).

Stjepan pl. Miletić (1868.—1908.).[17]

Život. Rodio se od pravoslavnih roditelja. Naslijedio je oveći imutak. Svršio zagrebačku gimnaziju, pravo u Zagrebu i Beču, gdje prijeđe na filozofiju i bude promoviran (1893.). Provodeći radi slaboga zdravlja dulje vremena u alpinskim krajevima dolazi u saobraćaj s međunarodnim društvom. Boravi u Pragu, Parizu, Italiji. God. 1892. pokloni gradu Zagrebu spomenik Petra Preradovića. God. 1894. preuze na poziv bana Khuen-Hederváryja upravu hrvatskog kazališta (1894.—1898.). Iza toga boravi u tuđini. Bijaše od poroda slaboga zdravlja, umre u Münchenu.

Djela. Prva mu je komedija u 1 činu Diletanti (1887.), satira na književničke prilike. Zatim dolazi dramatizacija Šenoina Diogenesa (1887.), socijalna aktovka Zabašurene karijere (1888.) i dramska pjesan Zaboravljeni ljudi (1891.). Društvena drama Grof Paližna (Vijenac 1892.) žigoše ljude od fraza (prikazana istom 1906. i 1910.). Historijske su mu drame: Boleslav (Vijenac 1894.); prema Shakespeareovim kraljevskim dramama nedovršena pentalogija Hrvatski kraljevi: Tomislav (M. H. 1902.); Pribina (Vijenac 1903.). Preveo je Byronova Manfreda 1894. Još je od njega Hrvatsko glumište 1894.—1899. (1904. u dvije knjige) i Iz raznih novina (1887.), zbirka feljtona.

[17] J. Pasarić, Stjepan pl. Miletić, Savremenik 3. (1908.) 608., 642. — Josef Holeček, V Zahřebe vychovatelem, Zlatá Praha (časopis) 1916. (listop.—siječanj), Hrv. Njiva I. 139.

Književna značajka. Miletić bijaše kritički talenat, njegove su reforme težile za klasicizmom. Uzeo je sebi za ugled Demetrov dramaturški smjer. Učenik Zimmermanna, bečkog estetika, i Franje Markovića, a naročito Wagnera. Po ugledu Wagnerovih Festspiela zamišlja on hrvatsku kraljevsku pentalogiju. Najveće su njegove zasluge dramaturške. Prvi je iznio na pozornicu Markovićeve drame.

Miletićev domaći repertoire. Miletićeva je zasluga, što je u potonjem naraštaju porastao interes za hrvatsku scenu. On je iznosio socijalne i historijske drame, porodične i domaće lakrdije. Vrijedno je spomenuti od tih socijalnih drama: Sike (1897.) Stjepka Španića i S. A. Webera, Svršetak od Ivanova (Milivoja Dežmana), Truli dom od Srđana Tucića, Na ruševinama od Kamile Lucerne, Prijelom od Milutina Cihlara.

XVIII. Moderni realizam u Srba.

Društvena osnova. Iza okupacije Bosne doraste prvi naraštaj srpski pisaca, koji prođoše škole u zajednici s Hrvatima i koji osjećaju utjecaj društvene kritike hrvatskoga realističkog vremena. Ti pisci iz Bosne daju srpskom realizmu nov sadržaj. Pridolazi k njima opet jedan pisac iz Dalmacije, a prednjači im Beograđanin.

1. **Branislav Nušić** (1864.).[1]

Život. Rodio se u Beogradu. Svršio je tu gimnaziju, a jednu godinu bio u sveučilištu u Gracu. Bio je dramaturg Kraljevskog pozorišta.

Djela. Najprije izađe s pripovijetkama (1886.), koje skupi u zbirku Ramazanske večeri (1898.). Komični su Listići (1890.), Roman jednog odojčeta, Opštinsko dete (1902.), Humoreske (4 sveske u hrvatskoj Humorističkoj biblioteci). Feljtone sabra u knjigu Ben-Akiba (1907.) i u knjizi Priče (M. H. 1912.). Popularnost steče kao pisac šaljivih komada: Protekcija (1889.), Narodni poslanik (1896.), Prva parnica (1897.), Običan čovek (1900.), Šopenhauer (1900.), Svet (1906.), Put oko sveta (1910.). Ozbiljne su mu drame: Pučina (1901.), Knez Ivo od Semberije (1900.), Tako je moralo biti (1900.), Hadži Loja (1908.), Ljiljan i omorika, Jesenja kiša, Iza božjih leđa (1900.).

Književna značajka. Nušićev je dramatski rad ponajviše bez težnje za književnom cijenom, jer on ide za scenskim učinkom, a taj je u njega vrlo velik. Za časovitim dojmom idu i njegove pripovijetke i feljtoni, a naročito humoreske.

[1] J. Skerlić, Istorija novije srpske književnosti, 424.—426.

2. **Ivo Ćipiko** (1869.—1923.).[2]

Rodio se u Kaštel-Novome kod Trogira u Dalmaciji.

Crta Primorske duše (1899.), Sa jadranskih obala (1900.), Sa ostrova (1903.), Kraj mora (1912.). Prešavši u Beograd proučava život ekonomski i piše o njemu dva romana: Za kruhom (1904.) i Pauci (1909.). Izdao je još zbirku novela Preljub (Beograd 1914.).

Ćipiko rješava pitanja društvena u primorskim a naročito u beogradskim pripovijestima.

3. **Svetozar Ćorović** (1875.).[3]

Rodio se u Mostaru. Svršio trgovačku školu, a dalje se sam obrazovao.

Izdao sedam svezaka pripovijedaka između 1895.—1903. Onda daje najbolje U časovima odmora u četiri sveska (1903.—1910.). Uz manje pripovijetke piše kasnije tri romana: Ženidba Pere Karantana (1905.), Majčina Sultanija (1906.), Stojan Mutikaša (1908.) i nekoliko kazališnih komada.

Iznosi realističke slike o pravoslavnom, muslimanskom i katoličkom svijetu u Bosni. Znade odabrati zanimljive zgode iz toga života.

4. **Petar Kočić** (1877.—1916.).[4]

Rodio se u Stričićima u Bosni.

Djela su mu: S planine i ispod planine u tri knjige (1902. do 1905.), Jauci sa Zmijanja (1910.) i Sudanija (1912.).

Najuspjelija mu je društvena satira Jazavac pred sudom 1904., koja je izašla za nekoliko godina u osam izdanja.

Kočić vlada najbogatijim i najljepšim jezikom od svih sadašnjih srpskih pripovjedača.

5. **Borislav Stanković** (1876.).[5]

Rodio se u Vranji.

Novele su mu u zbirkama: Iz starog Jevanđelja (1899.), Božji ljudi (1902.) i Stari dani (1902.). Najveći mu je roman Nečista krv (1910.) i drama Koštana.

Njegove su prve pripovijetke iz jugoistočnih krajeva srpskih, iz Stare Srbije. On poetizira »sevdah« na realistički način. Roman Nečista krv daje tipove vlasteoske oko Vranja. Drama Koštana od velikog je lirskog dojma.

XVIII. Hrvatska Moderna.[1]

Društvena osnova. God. 1895. iselio se skup sveučilišnih đaka iz Zagreba u Beč i Prag. U Beču se upozna s tadašnjim pokretom »moderne« (kako se tada nazivao novi pokret u

[2] O. c. 469.—471.
[3] O. c. 404.—406.
[4] O. c. 471.—473.
[5] O. c. 466.—469.
[1] M. Marjanović, Iza Šenoe. Četvrt vijeka hrvatske književnosti. Zadar. (Ide do god. 1903.). — D. Prohaska, Najnoviji naraštaji u hrvatskoj književnosti 1850.—1915. Zagreb 1916.

umjetnosti) i secesije, koji bijaše u glavnome uperen protiv akademijske umjetnosti, protiv društvenih obzira i narodne tendencije u književnosti, a isticaše potpunu slobodu umjetničkog stvaranja. Drugi nađoše u Pragu protivnike toga pokreta. Profesor Masaryk naima stvara u to doba stranku čeških realista, ljudî, koji su se zavjetovali, da će odbaciti lažni nacionalizam i na osnovi opće ljudskih humanih obveza raditi u svome narodu sitnim, svakidašnjim ličnim radom. Dok jedni u Pragu osnovaše Hrvatsku Misao (1897.), drugi izdavahu u Beču Mladost (1898.). I srednjoškolci se pridružuju tome pokretu, i kako u njemu bijaše načelo individualnosti najjače, osnovaše i oni časopis Novu Nadu (1897. i 1898.). U daljem se razvitku ti časopisi javljaju s raznim novim imenima: Salon (1899.), Život (1900. i 1901.), Svijetlo (1900.), Novo Svijetlo (1901.), Nova Zvijezda (1901.), Mlada Hrvatska (1902.) i Jednakost (1902.).

Na ustuk tome novome pokretu osniva Tresić Pavičić Novi Vijek (1897.—1898.), da uglavi klasička načela umjetnosti. Protiv pokreta Mladih diže se i realistički Vijenac, porodični časopis Prosvjeta i Matica Hrvatska. Nastaje dugogodišnja raspra između Starih i Mladih. Sarajevska Nada stoji po strani, ali daje mjesta i proizvodima Mladih. Mladi osnovaše god. 1900. Društvo hrvatskih književnika, da saberu u njemu glavnicu za izdavanje svojih proizvoda, za časopis i za potporu svojih članova, a tome pothvatu bijaše vođom Milivoj Dežman, koji time nastojaše da osigura književnu slobodu stvaranja. No god. 1903. dođe do privremenog sporazumka između Matice Hrvatske i Društva hrvatskih književnika, te Ljuba Babić i Milivoj Dežman uređuju Vijenac. Iduće godine Matica opet uzme Vijenac u svoje ruke, ali g. 1904. izađe posljednje godište njegovo. God. 1906. osnova društvo svoj središnji časopis, koji će po načelu potpune slobode biti otvoren svakome književnom smjeru. To je Savremenik. (Uređuju ga god. 1906. Đuro Šurmin i dr. B. Vodnik, a od 1907. dr. Branimir Livadić.) Od god. 1909. izdaje društvo svake godine 6 posebnih svezaka Savremenih hrvatskih pisaca. Ta izdanja broje do 1917. 40 knjiga.

Teorija artizma. Mjesto dosadašnje umjetnosti za narod »za pouku i zabavu«, stavlja mladi pokret umjetnost za život (M. Šarić, Hrvatska književnost u Hrv. Misli). Mjesto predaje narodne i zakona o ljepoti traži se nova misao, jak osjećaj (M. Ivanov: O hrv. književnim prilikama u Hrv. Misli). Sloboda umjetnosti geslo je, pod kojim se kupe Mladi i dijele od Starih (Ivo Pilar, Secesija. Vijenac 1898.). Njihova poezija nema stege, beskrajna je i međunarodna, ljepota se ne veže na zakone, uz norme i dogme moralne (Šandor Đalski, Književna pisma. Vijenac 1899.). Umjetnik je impresionist, on ne mora da daje objektivnih likova, nego ih može izvrnuti, nakriviti, zamagliti, ako mu se takovima u duši ukazuju (Nehajev, Impresionizam. Vijenac 1903.).

Već u svojoj klici bila je omladina razdijeljena na realiste i na umjetnike artiste. Ta se protivnost što dalje sve više razvijala. I došlo je posljednjih godina do čestih književnih raspra. Po srijedi stoji još i treće načelo: književni nacionalizam. Prema tome imamo danas umjetnika nacionalista, koji mogu da budu realisti ili artisti, to jest mogu da se obaziru na društvenu svrhu ili samo na umjetničku, u umjetnika, koji ne služe nikakovoj svrsi društvenoj, nego jedino umjetničkoj, to su artisti. Njihovo je načelo l'art pour l'art — umjetnost radi umjetnosti. Čisti artizam brani Branimir Livadić, nacionalni artizam zastupaše A. G. Matoš, a nacionalni realizam Milan Marjanović. Dok je u teoriji takova razlika, u pjesničkoj proizvodnji jedva se mogu razabrati granice jednoga ili drugoga teoretskog preliva.

Poezija. U lirici se istakoše Vladimir Vidrić († 1910.),[2] Dragutin Domjanić, Vladimir Nazor, Milan Begović i Mihovil Nikolić.

Novela i roman. Pripovjedalačka je književnost pokrajinska i građanska, kao 80-tih godina, i artistička. Slavoniju prikazaše pripovjedači: Živko Bertić, Adela i Andrija Milčinović, Ivan Kozarac i Joza Ivakić. Zagorje: Franjo Horvat Kiš; Primorje i slovenski kraj prikazuju Viktor Car Emin, Milan Šenoa, Zofka Kveder i Vladimir Nazor. Dalmacija i dalmatinsko Zagorje daje pisce Dinka Šimunovića i Niku Andrijaševića, Marina Bega i Rikarda Nikolića. Bosna i Hercegovina nadahnula je pripovijesti Edhema Mulabdića, I. Lepušića, F. Maglajlića i dr. Iz svih krajeva su lica u pripovijestima Josipa Kosora.

Gradsku novelu predočuju Branimir Livadić, Mate Lisičar, Ivan Krnic, Adam Kostelić i Milkan Lovinac. Romane iz obrazovanog društva dali su M. Nehajev i dr. Karikature i feljtonske impresije stvorio je A. G. Matoš i Polić Kamov.

Drama. Društvenu dramu iznesoše na pozornicu M. Ivanov, Srđan Tucić, Kamila Lucerna, Milan Šenoa, Josip Kosor, Fran Hrčić i dr.

Pjesničku dramu razvi Milan Ogrizović, P. Petrović, Milan Begović i Fran Galović († 1914.).

Historijske drame pišu Milan Šenoa, Pavle Krstinić, Marija Kumičić, M. Ogrizović, V. Lunaček, Lukša s Orsana (Katić) i dr.

Komediju i lakrdiju zastupaju: Marija Jurić Zagorka, Adalbert Kuzmanović, Đuro Prejac i dr.

---

[2] † Dr. Vladimir Vidrić, Strossmayer, Koledar za god. 1910., 102.

XIX. Srpska Moderna.[1]

Društvena osnova. U početku 20. vijeka posve prestaje duševni utjecaj Srba iz bivše monarkije na Beograd. Omladina traži nauku i uglede u Rusiji i Francuskoj. Tako dolazi i u srpsku književnost težnja za čistom umjetnošću, za a r t i z m o m. I Beograd se sam razvio. Kr. srpska akademija izdaje brojna naučna djela. U sveučilištu je osnovana stolica za poredbene književnosti, a profesorom je imenovan B o g d a n P o p o v i ć. On osniva god. 1901. moderni časopis S r p s k i k n j i ž e v n i g l a s n i k. Poslije dolazi s nauka iz Francuske J o v a n S k e r l i ć i preuzima uredništvo Glasnika. On daje kritici n a c i o n a l n o i r e a l n o o b i l j e ž j e, obara stare cijene, a razmiče putove mladim pojavama. Borbe između Starih i Mladih u Srba nema, jer u njih nema jedinstvenoga pokreta mladih. Novi pisci pridolaze pojedince, idu isprva tragom starijih, a dozrijevajući otimaju se njihovu utjecaju. Osim toga najbolji talenti dolaze kao gosti iz Bosne i Hercegovine.

Poezija. Pjesnici su: Aleksa Šantić, Jovan Dučić, Milan Rakić, Milan Ćurčin, Sima Pandurović i Veljko Petrović.

Roman i novela. Pripovjedači su: Milutin Uskoković, Veljko M. Milićević, V. Petrović, Radovan Petrović-Nevesinjski, Jelena Dimitrijević, Izidora Sekulić i Milica Janković (Mihajlović).

Drama. Osim Nušića su dramski autori Borisav Stanković, Ivo Ćipiko, Vojislav Jovanović i drugi.

---

[1] J. Skerlić, Istorija novije srpske književnosti, 443. i d.

OGLEDI.

Prvo doba.

Crkvena i feudalna književnost srednjega vijeka

Ogled staroslovenskoga evanđelja, pisanoga bugarskom (oblom) glagoljicom.

1. Iz Asemanova izbornog evanđelja.

(Dr. Šurmin i S. Bosanac, Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola. Četvrto popravljeno izdanje. Zagreb 1908., str. 51.)

Ivan 1. 1.—3. 1. ⰻⱄⰽⱁⱀⰻ ⰱⱑ ⱄⰾⱁⰲⱁ, ⰻ ⱄⰾⱁⰲⱁ ⰱⱑ
1. iskoni bě slovo, i slovo bě

ⱆ ⰱⱁⰳⰰ, ⰻ ⰱⱁⰳⱏ ⰱⱑ ⱄⰾⱁⰲⱁ. 2. ⱄⰵ ⰱⱑ ⰻⱄⰽⱁⱀⰻ ⱆ ⰱⱁⰳⰰ;
u boga. i bogъ bě slovo 2. se bě iskoni u boga,

3. ⰲⱏⱄⱑ ⱅⱑⰿⱏ ⰱⱏⰹⱎⰵⱀ, ⰻ ⰱⰵⰸ ⱀⰵⰳⱁ ⱀⰻⱍⰵⱄⱁⰶⰵ ⱀⰵ
3. vъsja temъ byšen, i bez nego ničesože ne

ⰱⱏⰹⱄⱅⱏ ⰵⰶⰵ ⰱⱏⰹⱄⱅⱏ.
bystъ, ježe bystъ.

N a p o m e n a: Tako se počinje izborno evanđelje, što se čitalo u crkvi. Bit će iz X. vijeka, a pisano je — kako se misli po obloj glagoljici — u Bugarskoj. Našlo se ovako: papa Kliment XIII. posla u početku XVIII. vijeka učenoga knjižničara Josipa Simeuna Asemana na istok, gdje on sabra mnoge stare rukopise i donese ih u vatikansku knjižnicu u Rim. Tako dospije u Rim i naš spomenik. Izdao ga je glagoljicom dr. Fr. Rački u Zagrebu 1865., a latinicom dr. Ivan Črnčić u Rimu 1878.

P i t a n j a: Gdje i kada su pisali glagoljicom? — Koje je pismo starije, glagoljica i ćirilica? — Kakva je razlika između hrvatske i bugarske glagoljice? — Kojom je glagoljicom pisano Asemanovo evanđelje? — Koji su najstariji spomenici pisani glagoljicom, a koji ćirilicom?

---

1. P r i j e v o d: U početku bješe Riječ i Riječ bješe u Boga, i Bog bješe Riječ. 2. Ta bješe u početku u Boga. 3. sve iz nje posta, i bez nje ništa ne posta, što posta.

Srpska crkvena književnost.

2. Iz »Života sv. Simeuna« od sv. Save.

(Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů. Sebral a vydal Pavel Josef Šafařík. Vydání druhé.... V Praze 1873. — Život sv. Symeona od Sv. Sávy. Z Rukopisu XVII. století — V Praze 1870.)

(Spomenici drevne pismenosti južnoslavenske. Sabrao i izdao Pavao Josip Šafařík. Drugo izdanje. U Pragu 1873. — Život sv. Simeuna od sv. Save. Iz rukopisa XVII. stoljeća. U Pragu 1870.)

Слово ·а·

О наслѣдовани свѣтаго монастира сего преподобнымь отьцемь нашимь и хтиторомь, господиномь симешномь и ѡ житїи его, каково бысть ирѣдь богомь и чловѣкы.

Отче, благослови.

Нашь светыи монастірь сыи. ꙗко вѣдѣти вамь, ꙗко поустоу мѣстоу семоу енвшоу, ловища, звѣремь бѣхоу, пришьдшоу же вь ловитвоу господиноу нашемоу и самодрьжцоу, царьствоующоу, вьсее срьбьскые земле, стефанꙋ немани ловещоу єдноу здѣ, и изволи се ємоу вь поустѣмь

Slovo 1.

O naslědovani světago monastira sego prepodobnym' ot'cem našim' i htitorom', gospodinom' simeonom', i o žitiji jego, kakovo byst' prěd' bogom' i člověky.

Otče, blagoslovi.

Naš' svetyj monastyr' syj, jako věděti vam', jako pustu městu semu byvšu, lovišča zvěrem' běhu, priš'dšu že v' lovitvu gospodinu našemu i samodr'ž'cu, car'stvujušču v'seje sr'b'skyje zemle, stefanu nemani, lovešču jednu zde, i izvoli se jemu v' pustěm' sem' zdě měste ustvoriti

2. Prijevod: O osnutku svetoga manastira ovoga predostojnim našim ocem i utemeljiteljem gospodinom Simeonom, i o njegovu životu, kakav bijaše pred bogom i ljudima.

Oče blagoslovi.

Ovaj naš sveti manastir, kao što znate, bijaše pusto mjesto, lovište zvijeri. Kad je ovamo došao naš gospodin samodržac, koji je vladao svim srpskim zemljama, Stefan Nemanja, i kad je lovio ovdje, svidje mu se na ovom pustom mjestu ovdje da sagradi manastir ovaj na pokoj i na umnoženje pustinjačkih djela. Ovoga triput blaženoga doista gospodina našega i oca mojega, neka je svima znano nama kao i drugima, Bog, koji tvori čovjeku najveću dobrotu ne želeći mu nikada propasti, postavi za samodršca i vladara, da vlada nad cijelom srpskom zemljom (nazvani Stefan Nemanja). On obnovi očevinu i djedovinu i utvrdi je bolje Božjom pomoću i svojom mudrosti, danom mu od Boga, i uzdiže propalu svoju djedovinu . . . . I s pomoću Božjom njegova vlada uspostavi svagdje mir i tišinu, jer doista bijaše ovaj divan i strašan svakome živome unaokolo sebe; vladanje je njegovo trajalo 33 godine nepovri-

семь ·здѣ мѣсте оуствορити монастірь сыи на покои и на оумноженїе единокыхъ чина. сего бо трьблаженнаго по истинѣ господина ны и ѡтьца, да вѣдомо боудеть вьсѣмь намь же и инѣмь, ꙗко богь творей набольша чловѣкѡмь нехоте чловѣчьскои гыбѣли, постави сего самодьржнаго господина царьствовати вьсею срьбьскою землею, нареченнаго стефана неманю и ѡбновившоу ѡтьчинноу дѣдиноу и болше оутврдившоу божїею помоцїю и своею моудростїꙋ, данною ємоу ѡть бога, и вьздвиже погыбшоую свою дѣдиноу . . . .

. . . .

и поспѣшенїемь божїемь мирь и тишиноу вспрїемьшоу владычьствоу єго ѡть вьсоудоу, вь истиноу бо сыи дивьнь и страшнь бысть вьсѣмь живоущїимь окрьсть себе, владычьствоу бо єго бившоу ·лз· лѣть сьхраньеноу и целоу и ни ѡть когожде неврѣжденоу. что бо сего наречемь? владикоу ли паче и оучителꙗ? оутврьди бо и вьразоумн вьсѣхъ срьдца, и настави ны каво подобаеть правовѣрнымь христїаномь дрьжати правоую вѣроу кь богоу. собою прьвѣе благовѣрїе показа, потомь же и инѣхь на-

monastir' syj na pokoj i na umnoženie jedinokyh' čina. sego bo tr' blažennago po istině gospodina ny i ot'ca, da vědomo budet' v'sěm' nam' že i iněm', jako bog, tvorej nabol'ša člověkom' nehote člověč'skoj gyběli, postavi sego samodr'žnago gospodina car'stvovati v'seju sr'b'skoju zemleju, narečennago stefana nemanju i obnovivšu ot'činnu dědinu i bolše utvrdivšu božijeju pomoščiju i svojeju mudrostiju, dannoju jemu ot' boga, i v'zdviže pogybšuju svoju dědinu . . . .

. . . .

i pospěšenijem' božijem' mir' i tišinu v'sprijem'šu vladyč'stvu jego ot'v'sudu, v' istinu bo syj div'n' i strašn' byst' v'sěm, živuščiim' okr'st sebe, vladyč'stvu bo jego byvšu 33 lět' s'hranjenu i celu i ni ot' kogožde nevrěždenu. čto bo sego narečem'? vladyku li pače i učitelja? utvr'di bo i v'razumi v'seh' sr'dca, i nastavi ny kako podobaet' pravověrnym' hristijanom' dr'žati pravuju věru k' bogu. soboju pr'věje blagověrije pokaza, potom' že i iněh' nastavi. cr'kvi

jeđeno i cijelo i ni od koga nenarušeno. Koga da u njemu pohvalimo? Vladiku ili učitelja? Utvrdio je i prosvijetlio srca sviju, i poučio nas, kako se priliči pravovjernim kršćanima da drže pravu vjeru k Bogu. Sam je dao primjer prave vjere u sebi, a onda i druge pouči. Crkve posveti,

ставн· цркъвн ѡсвєтн, монастїрє създа, свєтнтєлє въ сласть послоушає, нєрєє чьтє, къ мнихѡмь жє вєлико смѣрєнїє н любовь нмає, нєнадѣющнмь сє надєжда, оубогымь застоупникь, ныщнмь крьмнтєль, нагыє въ домь свон вьводє н ѡдѣвашє, снрыє въспнта, въдовнцє оправда, слѣпнмь н хрѡмымь н нємѡщнымь н глоухнмь н нѣмымь въ нстиноу мати бысть, н просто рєщи. вьсє своє нмѣ. нїє въ занмь нзда, вторы бо авраамь бысть, страннопрїємьць, зємльный ангєль, нєбєсны чловѣкь.

osveti, monastire s'zda, svetitele v' slast' poslušae, jereje č'te, k' mnihom že veliko směrenije i ljubov' imae, nenaděješčim' se nadežda, ubogim' zastupnik', niščim' krmitel', nagyje v' dom' svoj v'vode i oděvaše, siryje v'spita, v'dovice opravda, slěpim' i hromym' i nemoščnym' v' istinu mati byst', i prosto rešči, v'se svoe iměnïe v' zaim' izda. Vtory bo avraam' byst', strannopriem'c', zeml'nyj angel', nebesny člověk'.

Pitanja: 1. Zašto piše sv. Sava život svojega oca? — Ima li povijesne istine u njegovu pričanju? — Koji dio toga izvatka najviše sjeća na književan stil, na bizantinske uzore? — Koji su srpski pisci još pisali o sv. Simeunu? — Kojim jezikom?

Jeretička književnost bogomilska.

3. Iz »Apokrifa o prepiranju Isusa Krista s đavolom«.

(Od Stojana Novakovića, Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. XVI. Zagreb 1884. str. 86.)

Сказанїє слово о прѣпрѣнїє дꙗволь сь господом нашимь Іу. Христомь. Благослови отьчє!

Бъзьшьдь Господъ на горȣ єлєѡньскȣю н рєчє оученикомь своимь; ал'чємь

Skazanïe slovo o prěprěnie diavol' s gospodom našim Iy. Hristom'. Blagoslovi ot'če!

V'z'šd' Gospod' na goru jeleonskuju i reče učenikom' svoim': al'čem'

manastire sazda, svetitelje sa slašću slušaše, jereje poštivaše, a kaluđerima pokazivaše veliku ljubav i smjernost; očajnim bijaše on nada, ubogima branitelj, prosjacima hranitelj, gole je u svoj dom uvodio i odijevao, neotesane odgajaše, udovice zaštićivaše, slijepima, hromima, nemoćnima, gluhima i nijemima bijaše zaista majka i da tako kažem, izdao je sav svoj imutak u zajam. Bijaše naime drugi Abraham, bijaše gostoljubiv, zemaljski anđeo, nebeski čovjek.

3. Prijevod: Riječ o prepiranju đavola s Gospodom našim Isusom Hristom. Blagoslovi oče. Uzašavši Gospodin na goru Blaženih reče učenicima svojima: »Gladujmo 40 dana i 40 noći«. I čuvši đavol, kako gladuje

·м· дьны н ·м· ноштн, да прѣпрнмо сє сь дꙗволомь. И ал'ка Іусоусь н оученнцн єго ·м· дьны н ·м· ноштн.

И чювь дꙗволь, ꙗко алка Іусоусь н оученнцн єго, н разгнєва сє вел'мн гнѣвомь своимь. И ѡпльчн сє н стаа прѣдь Ісоусомь н рєчє ємоу: заклинаю тє Богомь живымь, да мн повѣсн, ѡтькоудоу єсн ты.

Ісоусь жє рєчє ємоу: ѡть вишнꙗго свєта єсомь азь. И рєчє ємоу дꙗволь: да сынь ли єсн прѣвишнємȣ? Ісоусь жє рєчє ємȣ: ꙗкожє ты рєчє, дꙗволє. И воиньства нєбєснаа зрѣтн нє можахȣ гласа божна въ ныхь. И рєчє ємȣ дꙗволь: поиди, сѣди на нєбєсѣхь, н сѣди на прѣстолѣ своєм, твоꙗ бо сȣть нєбєса, а моꙗ єсть зємлꙗ, понєжє бо мє ѡтьць твон сьврьжє сь нєбєсь на зємлю. И рєчє ємȣ Ісоусь: сь горє тєбѣ, дꙗволє, нжє тє єсть ѡтврьгль, н тьзн тє нмать погȣбнтн ѡть лнцє зємлє. И рєчє ємȣ дꙗволь: поиди, сѣди на нєбєсѣхь н сѣди на прѣстолѣ своємь, твоꙗ бо сȣть нєбєса, а моꙗ єсть зємлꙗ, єрє аштє тє обрѣштȣть вон мон, ꙗрєжливн сȣть, н погȣблꙗ-

40 d'ny i 40 nošti, da prěprimo se s' diavolom'. I al'ka Iysus' i učenici jego 40 d'ni i 40 nošti.

I čjuv djavol, jako al'ka Iysus' i učenici jego, i razgnjeva se vel'mi gněvom' svoim'. I opl'či se i staa prěd' Isusom' i reče jemu: zaklinaju te Bogom' živym', da mi pověsi, ot' kudu jesi ty.

Isus' že reče jemu: ot' vyšnjago sveta jesom' az'. I reče jemu diavol': da syn' li jesi prěvišnjemu? Isus' že reče jemu: jakože ty reče, diavole. I voinstva nebesnaa zrěti ne možahu glasa božia v' nyh'. I reče jemu diavol': poidi, sědi na nebeseh, i sědi na prěstolě svojem', tvoja bo sut' nebesa, a moja jest' zemlja, ponježe bo me ot'c' tvoj s'vr'že s' nebes' na zemlju. I reče jemu Isus': s' gore tebě, diavole, iže te jest' otvr'gl', i t'zi te imat' pogubiti ot' lice zemlje. I reče jemu diavol': poidi, sědi na nebeseh i sědi na prěstolě svojem', tvoja bo sut' nebesa, a moja jest' zemlja, jere ašte te obrěštut' voi moi, jarežlivi sut' i pogublja-

Isus i njegovi učenici, razgnjevi se veoma gnjevom svojim. I uzme put i stane pred Isusa i reče mu: »Zaklinjem te Bogom živim, da mi kažeš, otkuda si«. Isus reče njemu: »Od višnjega svijeta jesam ja«. I reče mu đavao: »Jesi li sin previšnjega?« A Isus mu odgovori: »Kako ti reče, đavole«. I vojske nebeske ne mogahu vidjeti Božjega glasa u njih. I reče njemu đavao: »Idi, sjedni na nebesa, i sjedni na prijestol svoj, jer tvoja su nebesa, a moja jest zemlja, jer me tvoj otac svrgnuo s nebesa na zemlju«. I reče njemu Isus: »To gore po tebe, đavole. Onaj, koji te je odvrgnuo, taj te ima i pogubiti s lica zemlje«. I reče njemu đavao: »Idi, sjedni na

ють те ıако чловѣка. И рече ıему Ісоусь: а горе тебѣ, дıаволе, и ангеломь твоимь и сьвѣтникомь твоимь. пришьдь бо ıесомь погубити те.

jut' te jako člověka. I reče jemu Isus«: a gore tebě, diavole, i angelom' tvoi'm i s'vě'tnikom' tvoim'; priš'd' bo jesom' pogubiti te.

P i t a n j a: Zašto se taj ulomak zove apokrif? — Usporedi sv. pismo Mat. IV. 1.—2. (Razgovor između đavola i Krista u pustinji). — Koje je krivovjerje učilo, da zemljom ne vlada Bog, već đavao? — Zašto se ovdje uzima, da samo đavao ima vojsku?

Hrvatska (uglasta) glagoljica.

4. Iz »Vinodolskoga zakona«.

Ćirilicom i s ruskim prijevodom izdao V. J a g i ć: Законъ Винодольскій: Подлинный текстъ съ русскимъ переводомъ, критическими замѣчаніями и обясненіями. Общество Любителей Древней Письменности LIV. Петербургъ 1880.

v' ime bžie amen let gn̄ih 1288. indicio prvo dan 6 miseca janvara v' vrěme krala ladislava preslavnoga krala ugarskoga kralevstva nega leto 6 nadesete va vrime velikih muži gospode fedriga ivana levnarda duima bartola vida krčkih vinodolskih i moruških knezi.

---

nebesa i sjedni na svoje prijestolje, jer tvoja su nebesa, a moja je zemlja, jer ako te pronađu moji vojnici, jarosni su oni i ubit će te kao čovjeka«. I reče njemu Isus: »O zlo po tebe, đavole, i po tvoje anđele i savjetnike tvoje; jer sam došao, da te pogubim«.

4. P r i j e v o d: U ime Božje amen. Ljeta gospodnjega 1288. indikcije (petnaestgodišta) prve, dana 6., mjeseca siječnja: u vrijeme kralja Ladislava, preslavnoga kralja ugarskoga, šesnaeste godine njegova vladanja, u vrijeme velikih muževa, gospode Fridrika, Ivana, Leonarda, Dujma, Bartola i Vida, knezova krčkih, vinodolskih i modruških.

zač dovole krat videšći ludi ki bludešći svoih starih i iskušenih zakon zato ubo jedin po jedinom i vsi ludi vinodolski želešći shraniti je na puni ke nih prvi vsagda su shranili neurejeni: skupiše se vsi na kup tako crikveni tako priprošći ludi svršeniem iměješći zdrave svet u novom gradu.

P i t a n j a: Kako nastaju pisani zakoni? — Gdje je nastao najstariji hrvatski zakonik? — U koje vrijeme? — U koju svrhu? — Kojim je pismom napisan? — Kojim narječjem?

Feudalna srpska pismenost.

5 .Iz »Zakonika Stefana Dušana, cara srpskoga«.

1349. i 1354.

Сий-же законыкь поставлаемь оть православнаго сьбора нашего, прѣосвѣщенымь патрıархомь кур-Іоаникıемь и вьсѣмы ар'хıереи и црьковникы, малимы и великыми, и мною, благовѣр'нымь царемь Стефаномь, и вьсѣмии властели царства ми, малими же и великыми, закономь же сымь сложенıа бише.

Sij-že zakonyk' postavlaem' ot' pravoslavnago s'bora našego, prěosvěštenym' patriarhom' kyr-Joanikiem' i v'šemy ar'hierei i cr'kovniky, malimy i velikymi, i mnoju, blagověr'nym' carem' Stefanom', i v'sěmiji vlasteli carstva mi, malimi že i velikymi, zakonom' že sym' složenija biše.

Budući da su dosta često opažali, da ljudi griješe protiv svojih drevnih i iskušanih zakona, svi su žitelji Vinodola zaželjeli da sačuvaju potpuno te stare dobre zakone, koje su njihovi preči svagda čuvali od povrede, i tako oni sabravši se svi na zbor, ljudi crkveni i svjetovni, pri savršeno zdravoj svijesti u Novom Gradu.

5. P r i j e v o d: Ovaj zakonik postavljen je od našega pravoslavnoga sabora, po preosvećenom patrijarku gospodinu Joanikiju i svima arhijere-

39. О властелѣхь и властеличникıехь.

Властѣле и властѣличикыи, иже се обрѣтаю оу дрьжавѣ царства ми, Срьблıе и Грьцıи, што есть комоу дало царство ми оу баштиноу и оу хрисоволıи и дрьже до снега-зи сьбора, баштине да соу тврьдѣ.

46. О отроцѣхь.

И отроке, што си кто имаю; да ихь имаю оу бащиноу; тькмо што кıе властѣлинь простити, а или моу жена, а или сынъ. тозıй да ıесть ꙁвободно, а ино ништо.

118. О трьгов'цѣхь.

Трьгов'ци кой гредоу по цареве земли, да нѣсть вол'нь никои властѣлинь, или кои любо чловѣкь забавити по силѣ; а или разбити коуплю, а динаре моу силомь наврѣштıи; кто ли се наиде силомь растоварıвь, или развалıавь, да плати ·є· сьть перпеоь.

39. O vlastelěh' i vlasteličikijeh'.

Vlastěle i vlastěličikyji, iže se obrětaju u dr'žavě carstva mi, Sr'blje i Gr'ciji, što jest' komu dalo carstvo mi u baštinu i u hrisovolij, i dr'že do siega-zi s'bora, baštine da su tvr'dě.

46. O otroceh'.

I otroke, što si kto imaju, da ih' imaju u baštinu; t'kmo što kje vlastělin' prostiti, a ili mu žena, a ili syn', to-zij da jest' svobodno, a ino ništo.

118. O tr'gov'ceh'.

Trgov'ci koi gredu po careve zemli, da něst' vol'n' nikoi vlastělin', ili koi ljubo človek' zabaviti po silě; a ili razbiti kuplju, a dinare mu silom' navrěštij; kto li se naide silom' rastovariv', ili razvaljav' da plati 5 s't' perper'.

P i t a n j a: Što se vidi iz tih izvadaka o ustrojstvu srpske države srednjega vijeka? — O kojima se društvenim razredima govori? — Kako se odnosi država prema trgovini?

---

jima i crkvenjacima, malima i velikima, i meni blagovjernom caru Stefanu i svoj vlasteli mojega carstva, maloj i velikoj; ovim zakonima je sastav:

39. O vlasteli i vlasteličićima.

Vlastela i vlasteličići, kojigod se nalaze u državi pod mojim carstvom, Srbima i Grcima, ono, što je komu dala moja carska vlast u baštinu (leno) i povlasticom, a drže do ovoga sabora, neka su te baštine (lena) sigurne.

46. O robovima.

U koga ima robova, neka su mu nasljedni. Samo oni, koje oslobodi vlastelin, žena mu ili sin, neka budu slobodni, a drugi ne.

118. O trgovcima.

Trgovce, koji prolaze carevom zemljom, neka se ne usudi nijedan vlastelin niti kojigod čovjek napastovati silom; ili razvrgnuti kupnju, a dinare mu silom naturiti; nađe li se tko, da je silom rastovario ili razvalio, neka plati 500 perpera.

Viteški i duhovni roman.

6. Iz »Života Aleksandra Velikoga«.

(Izdao Vatroslav Jagić. Preštampao iz III. knjige Starina jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1871. str. 126.).

Александар на властеле своє погледав рече: како вас свит приѣх и по пꙋстих землах ходих и до раѣ дойдох, кади Адам прадид наш живил бише, и все крає земле видих и висинꙋ небескꙋ испитах и дꙋбинꙋ морскꙋ познах и смрти ꙋтећи не могох, да похою онде, гди сꙋ, ки сꙋ од вика ꙋмрли. Паки се видити имамо, када мртви од гробов ꙋстанꙋ, на сꙋдишћꙋ оном страшном и великом трговишћꙋ великога бога Саваота, како ми ꙋказа пророк Еремиѣ. И то рек велики цар Александар ꙋмри в земли, ка се зове Гесем, в страни халдейской, близꙋ Еюпта, на Меюричю сирском, на рици Нили, на местꙋ, гди є Осип седам житниц Фараꙋнꙋ царꙋ ꙋчинил. И толик плач ꙋчини се тꙋ, колико нигдор нигдир не види ни слиша. И тако оправише и в царске свите обꙋкоше га и царскꙋ крꙋнꙋ на главꙋ немꙋ положише и с великꙋ частю тило негово на колеснице положише и ва Александрию донесоше. Мати негова Олимпиıада и Роксандра царица негова крзна своѣ многоцинна раздераше и власи своє до земле распꙋстише, желно Александра плакаше.

Aleksandar na vlastele svoje pogledav reče: kako vas svit prijah i po pustih zemlah hodih i do raja dojdoh, kadi Adam pradid naš živil biše, i vse kraje zemle vidih i visinu nebesku ispitah i dubinu morsku poznah, i smrti uteći ne mogoh, da pohoju onde, gdi su ki su od vika umrli. Paki se viditi imamo, kada mrtvi od grobov ustanu, na sudišću onom strašnom, i na velikom trgovišću velikoga boga Sabaota kako mi ukaza prorok Jeremija. I to rek veliki car Aleksandar umri v zemli, ka se zove Gesem, v strani haldejskoj, blizu Jejupta, na Mejuričju sirskom, na rici Nili, na mestu, gdi je Osip sedam žitnic Faraonu caru učinil. I tolik plač učini se tu, koliko nigdor nigdir ne vidi ni sliša. I tako opraviše i v carske svite obukoše ga i carsku krunu na glavu nemu položiše i s veliku častju tilo negovo na kolesnice položiše i va Aleksandriju donesoše. Mati negova Olimpijada i Roksanda carica negova krzna svoja

mnogocinna razderaše i
vlasi glave svoje do zemle
raspustiše, želno Aleksan-
dra plakaše.

Pitanja: Što je u tom prikazivanju smrti Aleksandrove očevidno izmišljeno? — Nema li u tome traga sredovječnom kršćanstvu?

Drugo doba.

Prijelaz u novo doba.

Vjerska renesansa.

7. Iz »Muke Spasitelja našega«.

(Stari pisci hrvatski, knj. XX. str. 58.)

Svršenje od muke Isusove, a po tom počina misteri[1] vele lip i slavan od[2] Isusa, kako je s križa snet,[3] za tim v grob postavlen, a najprvo počni[4] Anjel, koji stavši na mistu podobnu[5] reci[6] puku ovo lipo devoto[7]:

Ja sam, puče, poslan zgora
anjelskoga sveta dvora,
da vas budem ponukati
svete riči poslušati.

6. Prijevod: Pogledavši Aleksandar vlastelu svoju reče: »Premda sam sav svijet osvojio i po pustinjama hodio i do raja došao, gdje je živio Adam, naš pradjed, i sve krajeve zemlje vidio i ispitao visinu nebesku i upoznao dubinu morsku, ipak smrti ne mogoh uteći, nego idem onamo, gdje se nalaze odvijeka svi smrtnici. Opet ćemo se vidjeti, kad ustanu mrtvi iz grobova, na onome sudištu strašnom i velikom trgovištu velikoga boga Sabaota, kako mi je rekao prorok Jeremija. I rekavši to veliki car Aleksandar umre u zemlji, koja se zove Gesem, na strani kaldejskoj, blizu Egipta, na međurječju sirskom, na rijcei Nilu, na mjestu, gdje je Josip načinio caru Faraonu sedam žitnica. I toliki se plač podigne ovdje, koliki se nikada nigdje nije vidio ni čuo. Tada ga opraviše u carsko odijelo, obukoše ga i carsku krunu mu postaviše na glavu i velikom čašću položiše njegovo tijelo na kola i dovezoše u Aleksandriju. Mati njegova Olimpijada i Roksanda, carica njegova, razderaše dragocjena svoja krzna i raspustiše vlasi do zemlje ljuto oplakujući Aleksandra.

[1] prikazanje
[2] o
[3] skinut
[4] neka počne
[5] podesnu
[6] neka reče
[7] skrušenje

Umuknuvši vsi tot[8] stante,
poslušajte plačne kante[9]
od snimanja s križa Isusa,
na kom umri prašćajuć vsa,
ta se oti[10] za vas dati,
na križ oti pribijati,
a za vaše vele grisi[11]
oto[12] sada na križ visi,
tim ti otvori rajska vrata,
ki su veće nego zlata.
Sada te ga s križa sneti
tere u grob postaviti
zato slište milo stavši,
a gledajte proplakavši.

Zatim Lonjin prišad križu s lančom[13] i reci:

Ov se Božji sin činaše
i prorok se računaše,
koga ludi vsi slavlahu
i njemu se jur klanahu.
Židov krala probosti ću,
je li umrl, viditi ću.

I tako Lonjin udri lančom u bok i reci umileno[14]:

Uistinu ovo biše
sin od Boga ki se diše[15],
slipa mene sad ozdravi,
Bože, ti mene ostavi;
kapla krvi sad me projde
i u oko moje dojde
ter otvori oko moje,
ko biše slipo, ovo je,
za to prost mi moje grisi.

Tu Marija počni[16] križu govoriti:

O preslavni križu sveti,
na kom sin moj bi propeti,
na kom oti duh pustiti
i proboden lančom[17] biti.
Viju,[18] sunce da potamni,
a misec se v krv sahrani,

[8] tu
[9] pjesme
[10] htjede
[11] grijehe
[12] eto
[13] kopljem
[14] ponizno
[15] nazivaše
[16] neka počne
[17] kopljem
[18] vidu, vidim

zvizde mrče[19], zemla se trese,
tempal[20] puče, vsi čude se.
Kad na tebi umri sin moj,
sad te plačna molu[21] ovoj[22],
sad te plačna majka moli,
prigni mi se sada doli,
neka s tebe sinka snimlu[23]
ter na križu gorka primlu[24],
pokle na te hti umriti.

P i t a n j e: Vidi li se po tome primjeru, da se crkveno prikazanje razvilo iz svetačkih hvalospjeva?

Vlasteoska i pučka književnost renesanse.

Prvi nabožni »začinjavci« u Splitu.

Marko Marulić.

8. Iz »Judite«.

(Stari pisci hrvatski, knj. I. — Marko Marulić: Judita, epska pjesma u šest pjevanja. Uredio i protumačio Marcel Kušar. Uvodom popratio Petar Kasandrić. Izdanje Matice Hrvatske. Zagreb 1901. str. 9., 15., 18., 53., 55., 58., 63., 85., 94.)

L i b r o[1] p r v o.

Dike[2] ter hvaljenja[3] presvetoj Juditi,
smina[4] nje[5] stvorenja[6] hoću govoriti;
zato ću moliti, Bože, tvoju svitlost,
ne htij[7] mi kratiti[8] u tom punu milost.
Ti s'[9] on[10], ki[11] da[12] kripost[13] svakomu dilu[14] nje[15]
i nje[16] kipu[17] lipost[18] s počtenjem[19] čistinje[20];
ti poni[21] sad mene tako jur[22] napravi[23],
jazik[24] da[25] pomene[26], ča[27] misal[28] pripravi[29].
Udahni duh pravi u mni[30] ljubav tvoja,
da sobom ne travi[31] veće[32] pamet moja

---

[19] potamnjuju
[20] hram
[21] molim
[22] ovo
[23] skinem
[24] primim
[1] knjiga
[2] diku, slavu
[3] pohvalu (lat. laudes)
[4] smjela
[5] njezina
[6] djela
[7] nemoj
[8] uskratiti
[9] jesi
[10] onaj
[11] koji
[12] dade
[13] snagu
[14] djelu
[15] njezinu
[16] njezinoj
[17] pojavi
[18] ljepotu
[19] poštenjem
[20] čistoće
[21] dakle
[22] već
[23] upravljaj
[24-25] da jezik
[26] kaže
[27] što
[28] misao
[29] smisli
[30] meni
[31] truje
[32] već
[33] nekada

bludeći ozoja[33] s družbom starih poet[34],
boge[35] čtova[36] koja[37], kimi[38] svit[39] biše[40] spet[41].
Da[42], ti s'[43] nada sve[44] svet, istini Bože moj;
ti daješ slatko pet[45], vernim si ti pokoj[46],
a ne skup[47] tri krat troj[48] divička[49] okola[50]
pridavši još u broj s kitarom Apola[51].
Uzdvigni[52] od zdola glas moj k nebu gori,
gdi tvoja pristola[53] čtuju[54] svetih[55] zbori[56],
da der [57] u tvem[58] dvori[59] bude ti uslišan,
dokol[60] izgovori od[61] Judite[62] pisan[63].

O p i s v o j s k e O l o f e r n o v e.

Mladi bihu, prez[64] brad[65], jakosti najbolje,
rvati[66] svaki grad pripravni dovolje,
ali[67] se na polje[68] biti, protežući
lukove bivolje, mačima sikući.
Još ki no sidući na konjih vojuju,
dvanadest tisući biše jih po broju;
ustežući voju[69] jedino jizjahu[70],
pripravni ka boju; konji jim rzahu,
bistro se metahu[71], igraje nogami,
nozdrvi hrkahu, mašući glavami;
a oni strilami bihu opasani
ter brici[72] sabljami po sviti[73] pisani[74];
gredihu šarani[75] kako premaliti[76]
široke trzani[77], gdi su svaki cviti;

---

[34] pjesnika
[35] bogove
[36] štovaše
[37] koja (štovaše bogove)
[38] kojima
[39] svijet
[40] bješe
[41] sapet
[42] jest
[43] si
[44] iznad svega
[45] pjevati
[46] utjeha
[47] zbor
[48] devet
[49] djevica
[50] zajedno
[51] boga (grčkog poganskog) pjesništva
[52] uzdigni
[53] prijestolja
[54] stupi
[55-56] zborovi svetih
[57] čak
[58] tvojem
[59] dvoru
[60] dokle
[61] o
[62] Juditi
[63] pjesan, pjesmu
[64] bez
[65] brada
[66] udariti na
[67] ili
[68] polju
[69] uzde
[70] jahahu
[71] srtahu
[72] britkima
[73] odijelu
[74] slikani
[75] šareni
[76] u proljeću
[77] polja (ispor. trg)

na glavi priviti plavi tere beli
i perja naditi[78] stojahu faćeli[79].
Šćitke[80] obeseli[81], kopja uzvrtahu;
svi bihu veseli, talambas[82] tučahu;[83]
niki privrtahu[84] grlom začinjući,[85]
niki popijahu, kundir[86] naginjući.

Pitanja: Koju je vojsku Marulić imao na umu opisujući Olofernovu? — Epski pjesnik opisuje zamišljajući predmete u gibanju; da li tako čini i Marulić? (Kako radi Homer?)

Pratnja Olofernova.

A na njih sijahu[87] lovci ter ptičari,
na ruci im stahu sokoli mitari[88];
hrti ter ogari[89] za njimi tičući[90],
kako no vahtari[91] laptahu[92] skačući.
Prid kolom bijući bubnjahu nakari[93],
trombite[94] trubljući svirahu pifari,[95]
a niki u citari zvoneći pojaše[96],
kralji ter cesari hrabrost počitaše[97].

Tu imamo sliku o hrvatskim plemićima, koje prate narodni pjevači i slave njihova djela. (Isporedi Držićevu pjesmu »U lovu« (br. 10.), zatim ulomak narodne pjesme u Hektorovićevu »Ribanju« (br. 12.) i Pregled (br. 120.).

Opis Juditine krasote.

Toj rekši[98] izvi se iz vriće[99] i vodom
po puti[100] umi se i namaza vonjom.
Splete glavu kosom, vitice postavi,
kontuš[101] s urehom svom vazam[102] na se stavi.
S ošvom[103] ruke spravi, uši s ušerezmi,[104]
na nogah napravi čizmice s podvezmi.

[78] obloženi
[79] rupci
[80] štitove
[81] objesili
[82] bubnjeve
[83] udarahu
[84] prebirahu
[85] pjevajući
[86] kondir (vrč)
[87] sjeđahu
[88] koji se mitari, mijenja perje
[89] lovački psi
[90] trčeći
[91] stražari (Wächter)
[92] hlaptahu
[93] bubnjići
[94] trublje
[95] svirači
[96] pjevahu
[97] kraljeva i careva hrabrost nabrajahu
[98] rekavši
[99] vreće (Judita se bijaše ovila vrećom u znak pokore)
[100] tijelu
[101] gornje odijelo (madž. köntös iz poljačkoga kontusz)
[102] uzevši
[103] ošva — trak, vrpca (od zlata)
[104] ušereg — naušnjak

Surehami tezmi[105], ča mi je viditi,
dostojna bi s knezmi na sagu siditi,
i jošće hoditi na pir s kraljicami
i čtovana biti meju[106] banicami.
Zlatimi žicami sjahu se poplici[107],
a trepetljicami zvonjahu uvici[108],
stahu zlati cvici[109] po svioni[110] sviti,
razlici, ne rici[111] po skutih pirliti.
Svitlo crljeniti ja[112] rubin na prstih,
cafir[113] se modriti, bilit na rukavih
biser i na bustih[114], i sve od zlatih plas[115]
sjati se na bedrih prehitro kovan pas.
— — — — — — — — — — — —

Koj jošće nakladam[116], ako ni laž i hin,[117]
kupeći[118] ča skladam od poetskih[119] tašćin[120]:
mnju[121] ti, bi Apolo lin[122] tirati[123] Dafnu bil,
tad kon[124] tesalskih stin[125] ovu da bi vidil.
Siringu bi otpustil sin Merkurijev Pan[126],
ugledal da bi bil ovu gredući van.
— — — — — — — — — — — —

Kad ju je vidio, s prvoga pozora[127]
ranu je oćutio ljubvena umora[128];
staše kako gora, sobom ne krećući,
oči ne zatvora, k njoj jih upirući:
tako sta trnući serifski[129] gospodin,
Medusu[130] kažući njemu Danaje sin.
— — — — — — — — — — — —

»Besidom bisernom«, Oloferne reče,
i ričju opernom[131] srce mi opteče:
sunce mi isteče, Judita kad dojde;
onim ti oteče, od kih no ti pojde«.

Opis Juditina odijela sjeća na nošnju poljske plemkinje 16. vijeka. Iz Poljske dolazi moda u Ugarsku, a odavde u Hrvatsku; otuda u opisu

[105] tima
[106] među
[107] poplitak — upletak, pletenica
[108] uvitak, vitica
[109] cvjetovi
[110] svilenoj
[111] rijetki
[112] stade
[113] safir
[114] tal. busto = prsa
[115] plasa — pločica
[116] nadodajem
[117] prijevara
[118] sabirajući
[119] pjesničkih
[120] taština, ispraznosti
[121] držim
[122] lijen
[123] tjerati
[124] kod
[125] stijena
[126] obje su poredbe iz grčke mitologije
[127] pogleda
[128] smrti, rane
[129] carski
[130] iz grčke mitologije
[131] pernat, krilat

Marulićevu poljsko-madžarska riječ kontuš. (Vidi historijske slike poljskoga slikara Matejka.)

Ljubav Olofernova sjeća na suvremenu liriku dubrovačkih pjesnika (vidi br. 9.). Poredbe iz grčke mitologije dolaze i kod Dubrovčana i kod Marulića iz suvremene renesansne književnosti talijanske.

Hvalospjev Juditi.

A sad veras snaga mojih[132] nju hvaliti
slaba jest i naga; ništar manj' naviti[133]
ne ću se šćediti[134] hvale, koko[135] mogu,
jer se iščuditi dilu nje ne mogu.
Sminost[136] svoju mnogu ukaza Delbora[137],
kad razbi nalogu[138] vojske kon tabora;
da čast togaj stvora[139] s Barakom razdili
i s ljudmi njih[140] dvora[141], ki biše u tom dili[142].
Jahele[143] još sili hvala se pomina[144],
jer kralja uhili[145] od Kane Jabina,
kada no bi smina Sisaru ubiti,
ki no k njemu plina općaše[146] nositi;
— — — — — — — — — — — — —
Palas[147] smila ne bi toko ni Dijana,
prizvavši još k sebi s' strilami Peana;
ni ka [148] no Trojana kralju nos odrubi,
sa svim desperana[149], jer joj sina zgubi.
— — — — — — — — — — — — —

[132] snaga mojih stihova
[133] izricati
[134] štedjeti
[135] koliko
[136] smjelost
[137] Delbora, proročica, i Barak sašad (sašavši) s gore Tabor s deset tisuć sinov izraelskih, razbiše veliku silu vojske kralja Jabina od Kananeje (kralja asirskoga), prid kimi biše Sisara (kao vođa). Marulićeva bilješka.
[138] navala
[139] djela
[140] njihova
[141] puka
[142] djelu
[143] Sisara ovi (gori spomenuti) sam bižeći, pribiže k Jaheli, ka budući od puka izraelskoga, čineći se (pretvarajući se), da će ga skriti, pokri ga pak mu zabi čaval jedan u slipo oko i ubi ga. Marulićeva bilješka.
[144] spominje se
[145] ucvijeli
[146] običavaše
[147] Palas piše se (slika se) oružna, jer dijahu (govorahu), da je božica od rvanje; Dijana dijahu, da je božica od lova; zato se piše sa strilami. Pean ali Apolo, nje brat, tako (također) nosi strile. Marulićeva bilješka.
[148] Ona Trojanka, koja. — Ovo je bila Hekuba, žena kralja od Troje Prijama, ka čineći se nič tajno govorit (gradeći se da hoće nešto potajno da govori) Polinestoru, kralju od Tracije, nos mu odgrize; jer on zgubio biše sina nje, Polidora, koga k njemu biše poslao Prijam s blagom mnozim, bojeći se. — Kad Grci podsedo še Troju i kad 'zgibe Troja, on ubi Polidora za uzeti (da uzme) sebi blago, ko biše donio. — Marulićeva bilješka.
[149] očajala

Ona posta biti slovuća po svitu,
počaše je čtiti[150] više svih uznitu[151];
zatim vazda svitu[152] udovne čistinje
nosi na se zditu[153], otkol[154] umri muž nje.
Do stare starinje živi u počtenju;
Lakesis[155] trudinje ču tad u predenju,
Kloto vrćenju, Atropos pririza,
kad ona življenju sto i pet lit stiza.

Marulić je počeo svoj ep: dike ter hvaljenja, a sada pri svršetku vraća se istome zadatku, da uznese Juditu kao primjer.

Pitanja: Po čemu se vidi, da je Marulić renesansni književnik, a po čemu, da je pjesnik hvalospjeva kršćanskih? — Prema jednome i drugome smjeru književnom gdje mu je mjesto u našoj povijesti?

„Slatki novi stil“ dubrovačke vlastele.

Šiško Menčetić.

Iz dubrovačkoga trubadurskog kanconijera.

(Stari pisci hrvatski, knj. II. str. 16., 121. 130., 214., 243., i 327.)

9. Ogledi »trubadurske« lirike.

1.

Tko će znat[156] ljuven stril, pogledaj svak lice,
pozri[157] svak obraz bil[158] od ove diklice[159],
ka [160] istom pozire[161] ter čini svu mlados,
da željom umire, želeći nje rados.
Što druzi[162] jur zeljem[163] otrave[164] človika,
toj[165] slavnim veseljem nje lijepos velika,

[150] štovati
[151] uznesenu
[152] odijelo
[153] zadjetu
[154] otkada
[155] Ovoj su tri, ke predu naš život. — Lakesis tumači se: ždribnica, jer ždribe miče života našega, potežući žicu s preslice. Kloto: vrtnica, jer vrti vretenom, sučući tuj žicu. Atropos tumači se: prez obraćenja, jer se obratiti ne more mitom nijednim, da ne čini konac života našega, žicu tu pririzujući. Ovej tri biližaju (biližaju (bilježe) tri vrimena života našega: vrime, ko će biti, ko jest, ko je bilo. Ko će biti, isteže žicu; ko jest, vrti je ali suče; ko je bilo, jur smotanu žicu pririzuje, svemu čineći konac. — Ovdi zato di (pjesma), da trudne jur bihu, Juditin život predući, jer ona dugo živi: sto i pet lit. Marulićeva bilješka.
[156] upoznati
[157] gledaj
[158] bijeli
[159] djevojčice
[160] koja
[161] pogleda
[162] drugi
[163] travom
[164] otruju
[165] to

ka me jest zanijela, koja mi um krati,
kad lička[166] pribijela u rados obrati.

2.

Jak trudan jelenčac poželi vodice,
tako ja za venčac[167] želim te, ružice,
neka se pogizdam[168], neka te poslužu[169],
neka te ka zvizdam slaveći pridružu[170].
Neka te postavim sunačcem upored
i neka proslavim slaveći tvoj pogled,
koji se dostoja u pisneh pripivat,
a ti se gospoja od gospoj[171] nazivat.

3.

Ka[172] te, ma gospoje, pravi[173] mi, sili stvar[174],
da svrćeš[175] tač[176] moje služenje u nehar[177];
ali ma, sunačce, nesreća, rec' mi prid[178],
ali tve srdačce, koje je kako hrid?
Ter svitlja sunačca, sada si proć meni
tvrđega srdačca neg mramor studeni;
a taki ako tvoj bit hoće napridak,
vazmi[179] mi život moj vazamši[180] mač bridak.

4.

Nemoj da govoru[181], moj gilju[182] veseli,
negoli da stvoru[183], što milos tva želi;
er mi je sve tvoje moljenje zapovid:
zatoj me, gospoje, ne moli još naprid.

5.

Kako ja za rados ovo sad ne venu?
Kako ja za slados ne bjesnim ljuvenu?
Ar[184] ovo u rukah u mojih sunačce,
ko[185] bolit u mukah ne da me srdačce;
ter komu zavidim, kad imam u družbu[186],
što[187] željah da vidim za moju svu službu?

---

[166] lišca
[167] vijenac
[168] ponesem
[169] poslužim
[170] spojim
[171] gospodâ
[172] koja
[173] reci
[174] razlog
[175] obraćaš
[176] tako
[177] nezahvalnost
[178] naprijed
[179] uzmi
[180] uzevši
[181] govorim
[182] ljiljane
[183] činim
[184] jer
[185] koje
[186] družbi
[187] ono, što

Ar se, mnju,[188] začudi svit, ovu kad stvori,
koju van svih ljudi život moj izdvori.

6.

Kad mi da prvi cvijet gizdava ova vil,
da mi tko da vas svijet, radije ne bih bil,
ar cijenjah, da mene i ljubi i dvori
bez misli himbene i sa mnom da gori.
Ter tada sve veljah, kamo su ljuveni?
ovo ja što željah, što lipše sad meni?
A sad se pčelinj med u gorko obrati,
a ljuven plam u led, koji me sakrati[189].

Pitanja: Mogu li se razabrati u ovih 6 pjesmica iz kanconijera neke stepenice ljubavi? — Koje stilne osobine opravdavaju naziv »slatki novi stil«?

Đore Držić.

(Stari pisci hrvatski, knj. II. str. 412., 511.)

10. Ogledi pjesama na narodnu.

U lovu.

Lovac loveći, diklice,[190]
s kragujcem[191] drobne ptičice,
bješe t' mi gorko[192] sunačce,
ter iskah hladne vodice.
Ištući hladne vodice
nađoh si mlade diklice,
gdi beru cvitak ružice
ter sebi viju krunice.
Imahu luke[193] rožance[194]
i s perjem zlate strelice.
Smirno[195] se molim, diklice,
pridrage moje sestrice,
jeda gdi znate vodice,
napojte vaše služice.

Pjesma na narodnu.

Pod nebom ljepše ptice ni
negoli soko sivoper.
Da bi m' se njime stvoriti,
letnuo si bih visoko,
visoko soko pod oblak,
a padnuo si bih nizoko,
nizoko soko na orah.
A pod orahom vila spi:
ali je vila ali ni,
ali je koja ina zvijer.
Bože, lijepo t' je stvorenje,
ljepše negoli ljetnji dan!

Pitanja: Kada dolazi plemić renesansnoga vremena u saobraćaj s prirodom i s narodom? — Kako se odnosi prema narodu? — Koga njegova mašta zamišlja u šumi i pod orahom? — Otkuda su mu te predodžbe o vilama? — Koji su srokovi zajednički Držiću i Menčetiću?

---

[188] mislim
[189] uništi
[190] djevojčice
[191] sokolom
[192] žarko
[193] lukove
[194] od roga
[195] smjerno

Hvarska vlastela.

Hanibal Lucić.

11. Iz »Robinje«.

(Stari pisci hrvatski, knj. VI. str. 227.)

I s k l a d.

Sa jednim bratom banova kći mala
u stanu bogatom za[196] ocem ostala.
Jedva za udaju prispila prem[197] biše,
kad se zgoda[198], da ju Turci zarobiše.
Ova bi kralju ier ugarskomu mila
ne manje, neg da bi prava mu kći bila,
bez broja pineza i blaga on dati
virom se obveza, tko[199] da mu ju povrati.
Nu blago toj niko, ni pinez ni zlato,
ne valja toliko, ni vridno bi na to;
samo čudna sila ljuvena poraza
od takova dila sluzi put ukaza,
sluzi Derenčinu, netjaku banovu,
ki mnogu gorčinu pritrpi za ovu
i moćno se muči i moćno oznoji,
za da ju izruči[200], za da ju posvoji.
A ne kako mladi vi, ki ste pohitom
od ljubavi radi stati se sa mitom,
mnijući, da reći dosta je samo toj
uz prozor zrčeći: Sunačce, ja sam tvoj!
Nije toj, ni tako: vridnu stvar doteći
nije moć inako, negli se poteći[201].
Zato molim milo, stanite svi muče,
dokli se toj dilo ka svrsi dovuče.
Bit vam će s nauka vidiv ga u trudu,
vidit pak, da muka ne bi mu zaludu.
I vi, dekle[202] mlade, vi uši napnite,
i čto vam dim[203] sade, u srca zapnite:
Bolje vam doteći služicu jest virna,
neg krug najveći zlata neizmirna.
Reče se ne mani[204]: gusa me dostiže,
vojno me obrani, brajan me odbiže.

---

[196] iza
[197] baš, upravo
[198] dogodi
[199] onomu, tko
[200] oslobodi
[201] potruditi
[202] djevojke
[203] velim
[204] uzalud

Da 'vo gre Derenčin s' slugami odzgara!
Slište, po ki način s njimi se zgovara.

P i t a n j e: Kako stoji pjesnik prema suvremenoj ljubavnoj lirici?

Petar Hektorović.

12. Iz »Ribanja«.

(Stari pisci hrvatski, knj. VI.: Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. Zagreb 1874. str. 9., 48.)

Počasnica.

Učin'mo zdravicu ovde mi na staru,
rec'mo počasnicu oba gospodaru;
za njim[205] ćeš ti meni, ja ću tebi, ćaćko moj,
došad[206] se ne kreni, dokle se spuni toj[207].
Tad Paskoj brzo je sam na plav potekal
govoreć: »Dobro je; budi, što si rekal!«
Brzo ti poteče, a brže se vrati;
»Sve se zbudi!« reče, »i dug da se plati«[208].

P a s k o j:

Naš gospodin poljem jizdi[209],
jizda da mu je.

N i k o l a:

Na glavi mu svilan klobuk,
sinca[210] da mu je;
u ruci mu zlatne knjige,
družba da mu je;
prid njim sluga pisan poje,
na čast da mu je.

P a s k o j:

Majka mu je lipo ime dila[211]
svitla sunca gledajući,
ljuba mu je zlatom venčac vila
uz konjica potičući.

N i k o l a:

Lipo ti je, brajo, pogledati
lipa skoka junačkoga,

---

[205] u zamjenu
[206] došavši
[207] to izvrši
[208] obećanje da se izvrši
[209] jaše
[210] sjena
[211] nadjenula

gdino mi junak poskakuje
od kamenka do kamenka,
bila ličca pokazuje
iza šćitka[212] perenoga[213].

Pitanja: Isporedite tu sliku s onom u Marulićevoj Juditi (str. 218.). — Što ta poredba kazuje? — Kakav je bio suvremeni život plemića? — Kada bi on čuo narodne pjesme?

Povratak s ribanja.

Poča se podivat[214] misec iza gore,
svu zemlju opsivat i toj[215] sinje more,
zato se ja počah totu[216] raspravljati,[217]
veće časa[218] ne stah, pojdoh počivati.
Samo jim ovo rih: »Volju mi spunite,
imam potrib mnozih, čujte, ne zaspite.
Bugarite[219] i pojte, li[220] da smo po hladu,[221]
veselo nastojte, u Staromu Gradu«.
Paskoj rič izusti, priča[222] govoriti:
»I nam ti se grusti[223] veće dni gubiti.
Vrime upušćasmo cić[224] ove lovine,
vele[225] se zastasmo[226] od naju[227] družine.[228]
Luč[229] nam je cipati[230] i krpiti[231] mrižu,[232]
a pak[233] putovati k Visu na Komižu.«
Kako jim rekoh ja, tako učiniše,
i pri[234] ner sunce sja,[235] na Tvrdalj dopriše.[236]
Ča večer lovismo, po moru sviteći,[237]
za nestvu[238] dilismo, gdi može doteći.[239]
Bil bih ti poslal rib, viteže svim pravi,
ne to cića potrib, neg zarad ljubavi.
Već ča si daleče, meu[240] nami je gora;
a znaš ča se reče: jij[241] ribu iz mora,

[212] štita
[213] pernatoga
[214] pokazivati
[215] to
[216] ovdje
[217] raspremati, svlačiti
[218] vremena
[219] pjevajte narodne pjesme
[220] samo
[221] prije no sunce pripeče
[222] počne
[223] je protivno, dosadilo
[224] zbog
[225] odviše
[226] zadržasmo
[227] naše
[228] porodice
[229] gorivo drvo
[230] cijepati
[231] krpati
[232] mreža
[233] onda
[234] prije nego
[235] osvane
[236] stigoše
[237] svijetleći
[238] mrežu
[239] ostati u pričuvi
[240] među
[241] jedi

a meso iz kože, jer jedno i drugo,
(kako znaš) ne može liti[242] stat nadugo.
Li[243] ne ć' brez lovine ni ti moje biti,
jere gospodine mužu plemeniti,
jer ju ćeš imiti u knjižici ovoj,
u koj ćeš viditi i vas lov i put moj;
kojom ćeš živiti pun slavna imena,
skončanja ne imiti do duga vrimena;
dokle strana ova, (der[244] do togaj vika)
bude čtiti slova našega jezika.
Toj ti će draže bit ner[245] moja lovina,
(ke bi bil brzo sit), al koja stvar ina.
Ja ću želit meni, rod'jače primili,
da bi mi taki dni često dohodili.

Pitanja: Komu se obraća Hektorović svršavajući svoje Ribanje? — Što drži o svome djelu? — Što znače riječi »bugarite i pojte«? — Što želi pjesnik samom sebi?

Martin Benetević.

13. Iz »Hvarkinje«.

(Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. VIII. Marin Benetević: Hvarkinja. Priredio dr. Petar Karlić, Zagreb. Str. 274.)

At[246] treti.[247] Šena[248] treta.

Mikleta i Bogdan.

Mikleta: Penso[249] sam i pripenso,[250] i što već pensam,[251] to mi 'e veći pensir[252] od ove moje udovičice.

Bogdan: I pokle[253] mi će[254] tako dobra, a ja njoj, neto[255] dobudu[256] ča,[257] da se mogu projt,[258] prvo lito oženih se.

Mikleta: I pokle mi 'e tako velma u pensiru ili ću doteći[259] njeje[260] graciu[261], da[262] bih vidio spendat[263] quanto[264] iman[265] al mondo[266], ili ću se veriti[267] njom. E, la!

[242] ljeti
[243] ali
[244] sve
[245] nego
[246] čin
[247] treći
[248] scena, prizor
[249] mislio
[250] premišljavao
[251] mislim
[252] mišljenje
[253] jer
[254] hoće
[255] čim
[256] steknem
[257] nešto
[258] da mogu živjeti
[259] steći
[260] njenu
[261] milost
[262] sve da
[263] potrošiti
[264] koliko
[265] imam
[266] u svijetu
[267] ženiti

*

Bogdan: O, la!

Mikleta: Kuda ideš?

Bogdan: Gredih[268] te najt.[269] Hoć mi ća zapovidat?

Mikleta: Njegda[270] došo bolje a tempo[271] kao sad, er bih otišao s mojim červelom[272] toliko perspicace,[273] da debotto[274] ne znadih, gdje sam, a da t' rečem, brače, kao vernom sluzi, tribuje, da me pomožeš u jednoj radosti, što mož'.

Bogdan: Dragi gospodaru, rad bih da me kušaš u sfaku[275] stvar, kako ć' me toliko verna najt, koliko najpošten'jega trgovca srid galije.

Mikleta: Brače, da t' spovijem, uzo sam jedan skiribiz[276] u glavu, er sam zamirio jednu đentijelu[277] personu, jednu udovicu, ka me toliko deleta,[278] da o njom[279] pensam giorno[280] e[281] notte,[282] ter te ovo molim, ako mi se kažeš fideo,[283] kao imaš bit, da bi me postavio na ki godi put, da bih mogo što godi konluđati[284] s njom, a ja ti promećavan[285] toliko haran biti, da budeš kuntenat[286] sfe dni tvoje.

Bogdan: Prosti mi, gospodine, rec' opet, zač ti ne razumih; nikako[287] vlasteski[288] govoriš smišno.

Mikleta: Ma što ću pasalirski,[289] in breve[290] ću t' rijet: namurao[291] sam se u jednu udovicu; postavi me na dobar put doteći[292] nje graciju.[293]

Bogdan: Ja ću te stavit na put, ako ć' teći k Oraciu, da u Stari grad.[294]

Mikleta: Što praviš: teći k Oraciju, salvatico![295] Nauči me, da mi će[296] dobra, da me ljubi.

Bogdan: E, bogme, ja to ne znam.

Mikleta: Bi li ti bastalo[297] animo,[298] ponit joj jednu knjigu od moje strane?

[268] idoh
[269] naći
[270] nikad
[271] u dobar čas
[272] mozgom
[273] sumnjivim
[274] u prvi mah
[275] u svakoj
[276] mušicu (ghiribizzo)
[277] plemenitu (gentilu)
[278] sviđa mi se (diletta)
[279] njoj
[280] danju
[281] i
[282] noću
[283] vjeran (fidele)
[284] dogovoriti se (colludere)
[285] obećavam (prometto)
[286] zadovoljan (contento)
[287] nekako
[288] vlasteoski
[289] sajamski (piazzaiolo)
[290] ukratko
[291] zaljubio (innamorato)
[292] steći
[293] milost (grazia)
[294] Stari grad na Hvaru
[295] prostak (salvatico)
[296] bude
[297] dostajalo
[298] duša (animo) t j. bi li se usudio

Bogdan: A bolje nega da jednu knjigu mogu ponit; prem[299] ti me nejaka[300] držiš!

Mikleta: Znam, da je ćeš moć ponit, pira[301] trista litara. Valja vidit, hoć li 'e umit pridat u ruke s ceremoniami, kao se pristoji, s jednom lijepom reverencijom[302] profumatom,[303] združiti 'e s jednim lipim govorenjem ciceronianim, neka se znade, da od ovaka suđeta[304] iđe.

Bogdan: Vira t' i duša, gospodine, ne zamir' mi, ni pol ne razumim nikako, ća govoriš.

Mikleta: In effeto[305] ja viđu, da si ti kao i ostali servituri,[306] da tribuje[307] nama druzim bekat[308] cervello,[309] da vas naučimo štogodi civilo,[310] a poslija,[311] kad naučite, pravite:[312] me recomando,[313] ne vikne mi se.[314] Orsuso,[315] u dvije beside, da ti kon-kludam[316] rabotu.[317] Ovu sam knjigu upiso u veras,[318] da tu nijemaju što činiti pjevaoci dubroački ni hvarski. Hoću da joj ju poneseš i da rečeš ovako, nu pameti dobro: »Gospođe, vrh svih gospoja ljepša, vridnija i uzvišenija, ovo ti šalje moj gospodar, Mikleta de Giorgi, koji radi tvoje ljepote uzdiše, sahne, blijedi, ne ji, ne spi, ne hodi, ne sidi, ne stoji, ne leži, da o tebi ne misli!« Nu, kako ćeš rijet?

Bogdan: Do moje duše, si toliko napatral,[319] da bi triba jimat[320] glavu, koliko badanj, ako ću to pametiti. Nu opet, da[321] po manje.

Mikleta: Ovako, vilane[322] grosolani,[323] ne valjaš četr mjed,[324] ako ć' taki bit. Nu opet za mnom, po na volju,[325] da te instruim,[326] tribuje mi taku fadigu[327] činit: »Gospoje vrh svih gospoja, imperatriče[328] srca moga gospara Miklete de Giorgi aliti Juraševića«. Nu reci!

Bogdan: Gospoje vrh svih Goja;[329] ni pera striče jarca, moga gospodara, Miklete de Rozzi[330] aliti Jarčevića.

[299] odviše
[300] slabim
[301] važe (pesa)
[302] poklonom (riverenza)
[303] miomirisnim (profumato)
[304] podanika (sogetto)
[305] doista (in effeto)
[306] sluge (servitori)
[307] treba
[308] kljuvati (beccare)
[309] mozag (cervello)
[310] uglađeno (civile)
[311] poslije
[312] velite
[313] preporučujem se (me recommando)
[314] nijesam navikao
[315] medvjede (orso)
[316] završim (concludo)
[317] posao
[318] stih
[319] nadrobio
[320] imati
[321] ali
[322] prostače, seljače (villano)
[323] prostački (grossolano)
[324] novčića
[325] polagano
[326] poučim (instruo)
[327] trud (fatica)
[328] carice (imperatrice)
[329] Goja je ime skuškinje one gospoje
[330] prostaka (rozzo)

Mikleta: Oh, ah, ah... pijanče, uvješti se bolje! »Koj rad tvoje ljepote, jaoh, gori, da je već kao klas konkvasan[331] na suncu.«

Bogdan: Ki rad tvoje pote ča gori, da je peć kao kvas uskvašen na suncu.

Mikleta: Aj,... salvatico, tako li bi me servao![332] Naopako, iura[333] vegia,[334] bi me ruinao.[335]

Bogdan: Daj govor', jeda se naučim ono: ne ji, ne spi, ne sije, ne kopa, ne ore, ne kuha, ne misi, ne tke, ne prede, još ono pu, u, u.

Mikleta: Iđi otole, animalu[336] bestialski.[337] Čija sam žena, da predem? Orsuso, da ju finimo,[338] pođi mi nađi jednu ženu, da je gospodski platim, da mi to opravi.

Bogdan: Ja, gospodine, znam ovdi jednu ženu vlahinju, moju prijateljicu, ka je u ovomu gradu vele vrimena i gre po domovolje kuć poslujući, ka bi za dobru plaću svako zlo učinila, a navlastito nagovorit jednu ludu ženu nima protive.

Mikleta: Da, da, Bogde, da ju introduškamo,[339] da me serva[340] u tvu[341] rabotu[342] kao se ima, jeda bi 'e voltala[343] na moj način, in vero[344] joj ću učinit toliko dobro, da će se vijeku mentovati.[345] Nu veće pođi po nju.

Bogdan: Ja ću pojt, da bolje bi s otima[346] kako i k avokatu.

Mikleta: Namora[347] l' avarizia![348] Eto tu pet škuda neprominjenih, a na oto tebi dvije perpere, goljivi[348] za me i hodi colla buona ventura.[350]

Bogdan: Idoh, gospodaru! Ne bih rad prominjevati ovo, ča mi da. Jeda imaš jedan osmak, dal bih jednoj siromašici za dušu.

Mikleta: Na, evo ti libra neprominjena, spediškaj[351] se.

Bogdan: Dobro, kako vam drago, li ako imahote daj jedan grošić, za neprominjevat ni ovu libru.

Mikleta: Spenđao[352] sam svu munitu,[353] na to, što imam Hodi već, biti ću ovdi blizu.

Bogdan: Dobro, dobro, idoh. O ne htijaše se jino za me, po jedinoga mene! Došlo je maški[354] salo u zube. Ako ne budu umit

---

[331] spaljen, uništen (conquassato)
[332] služio
[333] izdajica (congiuro)
[334] stara (vecchio)
[335] uništio (ruino)
[336] živina (animale)
[337] zvjerska
[338] svršimo (fino)
[339] uputimo (introduco)
[340] služi
[341] tvojemu
[342] poslu
[343] krenula (volto)
[344] doista
[345] sjećati (mentovare)
[346] takovima
[347] dosađuje
[348] pohlepa
[349] žudi (goliare)
[350] s dobrom srećom
[351] žuri se (spedire)
[352] izdao (spendere)
[353] drobni novac (moneta)
[354] mački

ovu stvar vodit, moja škoda... Nisam nigdar bil gospodar od toliko pinez. Ček', dat joj ću jedan, a ostalo meni. Idoh, prem ću se počitat s njom malo.

Pitanja: Kakav je odnos vlastele prema narodu, gospodara prema slugama u renesansnoj komediji? — Čime postizava Benetević šaljivi dojam u gledaoca?

Poezija „bašćine“ u sjevernoj Dalmaciji.

Petar Zoranić.

14. Iz »Planina«.

(Stari pisci hrvatski, knj. XVI. str. 73., 86.—87., 88.—89.)

1.

Ganka[355] i tužbeni poj pastirov od rasute bašćine i poj slavnoga Marula pastira.

Na svome putovanju dolazi pjesnik među pastire, koji se zabavljaju razgovorom i pjesmom. Pastir Gostmil moli pastira Slavgora i Dvorka, da pjevaju »one pismi, ke niki dan milujuć bašćinu na promin[356] izrekoste«.

Slavgor: Eto moreš vidit, da u 've[357] planine
ne moremo živit ni mi ni živine.
Svud su sad kupine, kud njive orane
bihu; sad redine[358] i grmje sve strane;
kud staze ulizane[359] bihu od stop ljuckih,
poresle tržane sad su od trav razlikih;
a puti, po kojih mogaše u sin[360] hodit,
spleli su se stran svih, jedva jih mož' prozrit;
ne more se provrit, kud plandišća bihu,
ni lapte[361] procinit, kad žitom rinjihu;[362]
gonjajnja[363] ni lihu[364] mekote[365] vidit ne ć',
gdi dubja cvatihu pod voćem se krčeć;[366]
nit' ćeš čuti pojeć dekle al pastirī
bugareć al gudeć al gdi nadmen sviri;
zagrezli su viri malinski[367] ni tekuć
po njih voda hviri[368] u kolo bubajuć;

---

[355] zagonetka
[356] pastiri izmjenjujući se pjevaju sad jedan sad drugi pojedine odlomke pjesme
[357] ove
[358] živa obala, živica
[359] utrte
[360] sjenu
[361] lapat, komad zemlje, polje
[362] od tal. regnare, obilovati
[363] mjera za površinu zemljišta; gonjaj danas u Dalmaciji znači otprilike jedno jutro t. j. koliko u jedan dan može čovjek izorati.
[364] lijehu
[365] njive
[366] vijati se, grčiti
[367] mlinski
[368] curiti

grade ostavljajuć, sela i kaštile
svak hiti bigajuć, neprijateljske sile;
vidiš pogorile polače i hore,[369]
gorski bozi i vile ostaviše gore.
Ne znam, ča se more gore već nam zgodit;
svim nam je u more ali uze[370] podnit.
Blaženi, ki umrit prija jimiše[371] rok,
neg bašćine vidit u tuko[372] grd prirok.[373]

Onda pastir Dvorko prihvati te pjevajući upleće u svoju pjesmu prepjevanu Marulićevu »Molitvu suprotiva Turkom«, o kojoj veli

Dvorko: Srića me k slavnomu mistu dovede upran,[374]
cesaru rimskomu kadi bi nigda stan.[375]
Tuj ti pastir jedan pri rici sideći,
ki biše Marul zvan, pojaše mileći,[376]
bašćinu videći v pogibili blizoj
pojaše cvileći k nebu upran vid svoj.

Kada Dvorko svrši pjesmu Marula pastira, ostadoše svi ganuti:

Svim suze na očiju bihu slišeći dva pastira bašćine milujući, da Marulova po Dvorku rečena tužba hitra[377] i umića tega od svih bi pohvaljena.

2.

Perivoj od Slave i u njem vile Latinka, Grkinja, Kaldejka i Hrvatica.

Na sridu perivoja došad vidih dub jedan raskošan i visok, lista jedne strane zelena, a druge strane zlaćena, a voće na njem kako bile i rumene jabuke i mirisne. Pod dubom voda jedna visoko kuželj[378] mećući iz pehara od dragoga kamika svitložuta umitelno i prihitro izdilana u jednu poda se i okol se skaljenicu[379] oblu od zelena dragoga kamena raskošu obilo metaše, da skaljenica pake od sedam devojak od čista zlata slitih podržana biše, i vodu po perivoju pušćaše, i razlike potočce voda čineći sva dubja, bilja i cvitja po perivoju zalivaše. U sinci od duba vile mnoge okolo vode sijahu[380] i u krilu jabuke iz duba po razlikih rukah trgane razgledajući u nje se gizdahu. I tuj jedna, koj najpri u krilo se nadazrih, vidih, da joj na prsih pismo zlatih slov dijaše[381] Latinka i u nje mnoge i mnoge jabuke dvojega jezika,[382] male i velike bihu, a na svakoj jime[383] onih, ki jih utrgali bihu. Druga vila starija biše tuj

[369] krajeve, zemlje
[370] tamnice
[371] imahu
[372] toliko
[373] sudbina
[374] uprvši ravno
[375] U Splitu se vide ruševine Dioklecijanove palače.
[376] ljubeći
[377] umna
[378] vodoskok
[379] posuda, zdjela
[380] sjeđahu
[381] kazivaše
[382] latinskoga i talijanskoga
[383] ime

s jimenom Grkinja, razlike mirisne jabuke razbiraše; još jedna od svih starija vila, Kaldejka pismo dijaše, i ona jabuke gledajući gizdaše se, akoprem davno utrgane, dali[384] još lipe mirisne bihu. Poznah pak vilu mlajahnu[385] jednu s malo jabukami u krilcu, koj pismo s jimenom Hrvatica govoraše i kako tužbenu steći i nič malo jabučic razgledaše. Poznah u krilu nje jabuku, na koj ime biše Petar Zoranić, a uz jime Ljubveni lov i Vilenica[386] dijaše pismo, i na toj prem[387] jabuci prem počela pisati biše Planine.

Dalje tumači vila Hrvatica pjesniku, da dub znači drvo od razbora; tko okusi njegovo voće, znade: »ča je dobro i zlo«. Jabuke znače djela pisaca. Latinka ih ima mnogo, a Hrvatica malo, te se tuži:

Znam, da Hrvat mojih ne jedan ali dva, da mnozi mudri i naučeni jesu, ki sebe i jazik svoj zadovoljno[388] pohvaliti, proslaviti i naresiti umili bi; da[389] vidi mi se, da se manom[390] pače li[391] sobom sramuju i stide, i prem ako ki poje ali piše, u jini tuj jazik piše i poje; da jino ni, znaj, neg nepomnja[392] od kriposti.

3.

Od Krke rike i kud prohaja[393] i od nje istoka.[394]

Vila Krka, kći Dinarina, vozi pjesnika rijekom Krkom natrag u primorje, a Milošća vila ga dovede u bašćinu.

— — Tad grad Nečven s livé, a Čučevac grad s desne ukaza mi i jini razliki kašteli i polače i sela. I jur sve sedmere slapske skoke preskočiv i minuv na desnu stari nigda slavni Skradin ukaza mi, koji ja ugledav jadovno uzdahnuvši kako nigda[395] Meris pastir rekoh: »Aj deželjo[396] naša, vele nevoljnoga Skradina bliza susedo!« — Tad udilje prošad jur slanom vodom slatka se mišajući na usta[397] aliti na konac rike dojdosmo i nalivu sminojaki slavni grad Šibenik pun razlikih kriposti vidih, i tuj vila na kraj me staviv otide. Stah je nikuko[398] razgnivan, budući sam samcat ostal, budi da u poznatih deželjah bih; i tako steći[399] evo vilu na zlati jabuci kraju priplivati ugledah, koja reče mi: »Kako sam te u put tvoj van bašćine s tvojim htinjem zavela, tako sada opet zdrava i slobodna i čudne stvari vidiv prohitrena[400] na bašćinjska stanja dovesti hoću. Hodi dakle sa mnom.« — Poznah tad ja, da to ona

[384] ipak
[385] mlađahnu
[386] izgubljena djela Zoranićeva
[387] baš
[388] dovoljno
[389] ali
[390] mnome
[391] šta više
[392] nehaj, nepažnja
[393] prolazi
[394] izvora
[395] nekad
[396] zemlja
[397] ušće
[398] nešto
[399] stojeći
[400] iskusna

Milošća jest, i na zlatu jabuku stupih i s njom se otpravih za sobom Šibenik grad ostaviv. Idosmo malne u zapadnje strane upram desnom stranom stanovitu zemlju, a livom razlike školje noseći, sela, polače i kaštile s vinogradi i voćem s obojih stran gledajući. Vidih ne dohodeć slavnoga Zadra Stanu vilu na brigu plačući, od ke pritvora na planinah pripovist sliših; vidih pake malo od nje Zadar čestiti i napokon k mistu pristah, kadi[401] pri stricu Zatonu Dražnik u vrulju pritvoren vodom kopnjaše, i to ti me vila na kraj postavi i reče: »Eto slobodna i od uz odrišena i zdrava po božanstvenom htinju na stan dovela sam. Sad u miru s utišenom pametju i s razborom živiti nastoj!« — i to rekši zamunu se.

Prvi je ogled pastirsko pjevanje, drugi je vizija ili viđenje, a treći je putopis s pritvorima ili prijetvorbama na način Ovidijevih i Stacijevih metamorfoza.

Pitanje: Koja je zajednička svrha svim tim vrstama u »Planinama«?

(Stari pisci hrvatski, knj. XVI. str. 94.—95.)

Poštovani gospodine oče, ča godir reći oću, vila ta hoću da mi svidok bude, jer ona dobro izvod od misli moje zna: ne putovah na planine, ne pisah, ne peh zaženčice jedne svitovne ljubav, budi da se svitovnim lako vidi, i u jisto ne slidim (lj)ubeći Martu ali Liju, da[402] Rakel i Mariju, i ne rešim[403] kip ljubovce moje, da činju kako prijatelj človik, koga prijatelj u tamnici bude, a kako običaj jest[404] tamnice sve smrdećive jesu, prijatelj razlikih cvitov i zeljaj[405] mirisnih otrca[406] i nastrka[407] tamnicu, ne za[408] nju naresiti, da za[409] prijatelja pokripiti, tako ja ne telesne lipote i gizde hvalim i čtuju, da duhovne kriposti slavim i poklanjam.[410] Nu, nu, nasmihnuv se odgovori mi: »Ne rekoh li ti ja, da mi riči ne naperuješ.[411] Nastoj jinako, pišuć i pojuć plati, ča dosad, mogu reć, bludeći pisal jesi. Znam, da najteže človik sam sebe iskusi i pozna, i znam, da oto premuo samlit podviju križih jesi,[412] a kako primudri Salamun govori, da je vele teško, pačeli[413] neuzmožno[414] znati put orla leteći, put zmije po skrili[415] plazeći, put človika u najprvoj mladosti, u koj ti jesi sada, jer ta doba vika ne more da ne zanese človik a u kugodi nepodopšćinu.[416] Ja tada oslobojen s njim rekoh: »Prava rič odgovora nima, reče se; zato ne ću ričem svišćenim tvoje milosti odgovoriti, da ovo samo sad obitam[417] i dim,[418] da

[401] gdje
[402] nego
[403] resim
[404] obično biva
[405] zelenja
[406] trga
[407] skiti
[408] da uresi
[409] nego da okrijepi
[410] štujem
[411] naperiš
[412] XXVIII. — dvadeset i osam
[413] šta više
[414] nemoguće
[415] skrovištu
[416] nepristojnost
[417] obećavam
[418] velim

misal mâ jinak ovo perje napravlja za stril, kû sad misli udilati, naperiti i tvoje otačastvo molju, da tvoga toga druga blaženoga uzmoliš i Augustina, tvoga prijatelja, da mi pomogu stril moju naperiti, jer prez pomoći njihove sumnju,[419] da ne bi pravo litala, ako me od tega toga napor od rati[420] ali nagla smrt ne odvrati: u jisto[421] ako me sobošćina[422] ne hina,[423] jinake[424] pisni peti hoću i od ljubavi jine i more biti vili toj ugodne da budu.« »Nigdar«, odgovori, »dobri Bogo pravedne ćudi ne zapusti, da vazda usliša i tebi će, ufaj se, vik dug posuditi, a ratni napor prikositi,[425] ako me vidinja ne hine. Nut, gori pozri, eno trikrunja Božja ptica oral s zmajem misecem okrunjenim zaratili su se; eno Mihovil u pomoć orla jur kreljut jedan zmaju otkrenul je i ostali kip skončati hoće, uzdaj zato utišenom pametju; pripravi sebi blago ko ti moljac strti ne more ni lupež ukresti;[426] i tom slavu vičnju i korisnu dobudeš.[427] A jinako čineći bit ćeš od onih,[428] od kih[429] Paval trublja reče: vazda se učeći, a nigdar na mudrost istine dohodeći. Učini, kako si jednim duhom tašće[430] bludil, sad pobožastvom hodi, jer se jednim duhom vruć smok[431] omlači[432] i studene ruke steple.«[433] I to rekši, oblak se podvignu, i Istinu i njih u magnutje[434] na nebo zanese. Ja protrizniv se, riči, naukom i vidinjem pokripljen sedmi dan u bašćini počinuh. Svrha. Majus incepit, September perfecit istorice et allegorice. MDXXXVI.

Pitanja: Vide li se ovdje sve glavne misli »Planina«? — Kako stoji pjesnik prema svjetskoj ljubavi? — S kim se ovdje pjesnik razgovara? — Tko je tu zmaj i orao? — Kojom misli završava pjesnik? — U kojih pjesnika dalmatinskih vidimo istu misao?

Drugi naraštaj dubrovačkih pjesnika.

Pučani.

Andrija Čubranović.

15. Iz »Jeđupke«.

(Stari pisci hrv. knj. VIII. str. 141.)

(Pjesnik pod krinkom ciganke gata gospojama.)

Višnji Gospod, gospodične,
čestitijem vas vencem kruni
i želinje vaše ispuni,
er ste suncu sve prilične.

Od onih smo, gospo, strana,
otkud žarko sunce ističe;
kletva hoće, svît protiče,
da ne imamo nigdir stana.

[419] sumnjam
[420] rata
[421] uistinu
[422] sopstvenost
[423] vara
[424] druge
[425] prekinuti
[426] Prijevod iz Sv. pisma: Tesaurus quo fur non appropriat neque tinea corrumpit.
[427] tečeš
[428] jedan od onih
[429] o kojima
[430] isprazno
[431] hrana
[432] ohladi
[433] ogriju
[434] trenutak

Niti smijemo na jednom mjesti
Božjom kletvom da stanemo;
gdi noćimo, ne svanemo,
er nas pričnu crvi jesti.
Jur dva dela segaj[435] svita
izvili smo od tej strane
radi naše brižne hrane
jak cić medna pčela cvita,
i primili, gospo, u putih,
probijući strane i luge,
mnoge brige, jade i tuge
cića[436] zviri tuj priljutih
i cić guse,[437] od ke rîti[438]
ne dadu mi grozne suze,
misleć tužni što mi uze,
spomena me čini mriti.
Imah sinke do četiri,
svaki biše kako rusa:[439]
Dančula mi odni gusa,
kame u san jošte tiri.[440]
Prid kom bigué planin hvojke[441]
bile mi su brašno[442] hode,[443]
i poskupo[444] hladne vode,
ja trim dajuć čedom dojke.
S kima k moru pripadosmo
za pribrodit sinje more;
prî ner gusa dojde s gore,
brodaru se svi dadosmo.
I brodeći Alivera
ištom ne bi, vaj, na broju:
iz korablje ljubi moju
zani vihar od sjevera.
I Eleza, moju diku,
za brodidbu podah tužna,
lele, lele! veomi ružna,
da ne osuša lična viku.
Samo meni moj Danio
od četiri jes ostao,
kako vidiš, ubah[445] mao,
ali majci veomi mio.
Koga sa mnom, gospo, obdari
i ljubavi tve nadili,
tako ti Bog ne uhili[446]
od najdraže tvoje hari![447]
Ne čim stanje me dostoja,
da velikos tvoje slave,
er dostojiš vrhu glave
krunu nosit svih gospoja.
A hoću ti bez varčice
ćes i sriću kazivati,
tako mi se majkom zvati,
moja gospo i carice!

Pitanja: Kakov je to stih? — Kojim izričajima nasljeduje Čubranović govor cigana? — Što znače deminutivi u toj pjesmi? — Čime pjesnik postizava emociju (osjećajnost) i šaljivost? — Ima li što iz trubadurske lirike?

Mavro Vetranić.

16. Iz »Remete«.

(Stari pisci hrvatski, knj. III., 12.)

Stan'te, zvijeri, stan'te, ptice
i ostali Božji stvore,
navlaš[448] ribe pliskavice,
ke[449] plovete[450] sinje more,
moju tugu i nevolju
da čujete i boljezni,
štó pripijevam sam na školju[451]
u jadovne moje pjesni.

[435] ovoga
[436] radi
[437] hajduka
[438] reći
[439] cvijet, ruža
[440] progoni
[441] grane
[442] hrana
[443] hodeći, na putu
[444] orijetko
[445] veoma
[446] oduzme, liši
[447] dražesti
[448] naročito
[449] koje
[450] plovite
[451] samotnom ostrvu

O Neptune i tebe molju,[452]
zlosrdno se ti ne plaši
i valovom ne daj volju,
ner[453] pučinom sve utaži.[454]
I molim te rad ljubavi,
da namiriš trudna mene,
iz pučine svê priplavi
na kraj školja sve Sirene:[455]
neka vide, neka čuju
boljeznive tužbe moje,
gdi ja cvilim i tuguju
sam na školju ovdi stoje.[456]
Arione[457] moj ljuveni,
kad valovi stanu mirom,
na kraj školja i ti k meni
na dupinu[458] pridi s lirom!
Na kraj školja ter ćeš čuti
jadovite moje pjesni,
što srdačce moje ćuti
od tužice i boljezni.
Ako ljubav biti može,
i ti tvoju otvor' spilu,
o Eole,[459] plahi bože,
ter od vjetar pošlji silu,
da opteku sve planine,
sve lugove i dubrave,
i sva polja i ravnine,
same vile gdi borave;
da od vihar prešne[460] sile,
u pučini, gdi ja stoju,[461]
na školj ždenu[462] gorske vile,
gdi pjesance tužne poju.
Neka vide, neka čuju
mene velmi boljezniva,
gdi na školju sam tuguju,
gdi nije vidit duha živa.
Gdi sam ovdi Boga slavlju,
uokolo ter se vrtim,
kako galeb na senjalu,
gdi tužice mnoge patim.
— — — — — — — — — —
Oštra zima kad li pride,
ter se nadme sinje more,
valovi se svuda vide
po pučini kako gore.
Ter su tuge, ter su jadi,
gdi od oštra[463] i garbina,[464]
kad se more s krajem svadi,
vali jašu do vrh stina;
kad li s kraja sjever dune
ali plaha tramuntana,[465]
oči mi su suza pune,
gdi prah lijeta sa svih strana.
Od mećave još pečalim
i od mraza još tuguju,
na pepelu gdi se palim,
a za nokti zapuhuju.
Još ni ljeti, još ni zimi
nije k čerjenu[466] moći priti,
kako u paklu za č se dimi,
ter mi hoće oči ispliti.
Još je tuga i nevolja,
munja oči gdi zabliješti
i sve trepti dovrh školja,
kad zagromi i zatriješti.
Još je njeka huda mraka[467]
i boljezni i tužice,
gdi opsinu iz oblaka
nad pučinom pijavice;
ter se more ognjem stvori
i sve more zakrvave,
kako pakao ter sve gori,
put od školja kad se sprave.

[452] molim
[453] nego
[454] utišaj
[455] vodene božice
[456] stojeći
[457] mitski pjevač
[458] delfinu
[459] (bog vjetrova)
[460] brze, nagle
[461] dotjeraju
[462] jarbola
[463] juga
[464] jugozapada
[465] vrst vjetra
[466] dimnjak
[467] zla mračna sila

17. Iz »Piligrina«.

(Stari pisci hrvatski, knj. IV. 108.)

Stvar se još pričudna i krasna viđaše,
iz stupa mramorna vodica gdje vraše;[468]
veselje i rados ter se tuj razbira,
medena taj[469] slados gdje tijekom izvira
po rajskoj zeleni, da srce podere
razgovor ljuveni, gdje ptice žubere,
slavici najliše[470] ljuveno gdje poju,
ki petjem zaniješe mene van svijes moju.
Rajske se pjesance još vajmeh čujahu,
i hore[471] i tance gdje vile vođahu,
po zeleni travi livadom hodeći,
biserne na glavi venačce noseći.
A šator, što bješe toliko stvar slavna,
pod kojijem sjeđaše gospoja Dijana,
nijedna stvar na svijeti ne ima te krjeposti,[472]
da može izrijeti[473] tolike lijeposti,
što bjehu tej[474] vile bijelijemi rukami
s biserom kitile zlatijemi kitami,
i svilom razlikom, pritankom tančinom,
s hitrinom velikom i čudnijem načinom
po kožah[475] razlicijeh zvjerenja svakoga,
što prije ne vidjeh od postanja moga,
nit se će vidjeti tanja stvar, mogu rijet,
pod suncem na svijeti dokoli teče svijet.
I rekoh: nije ovoj pleteno ni šveno,
o višnji Bože moj, ner je sve smišljeno.

(Stari pisci hrvatski IV. 160.)

Sam vazmi[476] bisake[477] ter misli sve tvoje
pozoblji iz šake, u prosu ke stoje.
Nu kad ih budeš sit, pravo ti ja velju,
trudno ćeš ispunit napuno[478] tvu želju,
zač pune i ako su medene sladosti,
znaj, da su u prosu miješane s gorkosti;
gorke su i slatke, plitke su i duboke,
i duge i kratke, uske i široke,
teške su i lake, neznane i znane,
debele i tanke i velmi šarane,[479]

[468] izviraše
[469] ta
[470] osobito
[471] kolo
[472] jakosti
[473] izreći
[474] te
[475] kožama
[476] uzmi
[477] bisage
[478] potpuno
[479] šarene

male su i velike, još im se ne zna broj,
nit im nać prilike ne more život moj;
česte su i rijetke, hitre su i prave,
slabe su i krjepke, svijetle su i rđave.
Malokrat u skladu sobom se skladaju,
i česťo u jadu veselja stradjaju;[480]
veselje, plač i smijeh u sebi još plode
i mnoštvo bezumnijeh strampputno zavode.
Njeke su razumne i pune mudrosti,
a njeke bezumne, ke goje ludosti,
— biljuju i lažu, pravo t' se sad pravi,
i druma dva kažu človječjoj naravi.
K tomuj se može rijet, većekrat da zajdu
pod zemlju na on svijet, vječni trud gdi najdu;
leteći ali ipak mnokrat se otprave
visoko nad oblak put rajske države,
k nebesom višnjijem tja, gdje sada i vazda
sunačce drugo sja bez tmasta zapada.

P i t a n j a: Potvrđuju li nam ovi primjeri, da je Vetranić u Piligrinu pjevao o sporu između svjetske i duhovne ljubavi? — Kako je taj spor prikazan u prvom ogledu, a kako u drugom? — Kakav je jezik Vetranićev? — Kakove su misli čovječje? — Kuda vode?

Marin Držić.

18. Iz »Novele od Stanca«.

(Stari pisci, knj. VII., 48.)

Ovdi Dživo obučen na vlašku Stancem govori.

D ž i v o:

Dobra kob, junače! Što si tuj takoj sam?

S t a n a c:

Zdrav, mili moj brače! Ovo ni sam ne znam:
sinoćka u ovi grad uljezoh čestiti,
u kom ni star ni mlad ne htje me primiti
na stan svoj; ter ne znav, kud se inud svrnuti,
k vodi idoh ovdi uprav, da bih počinuti;
studena vodica umjesto prijatelja
ter mi je družica, a kami postelja;
i meni t' nije spat, nego bdjet i javi
danicu svitlu zvat, da bil dan objavi,
u noćnoj da tmasti zločinac ki mene
ne bude pokrasti kon vode studene.

[480] trpe

Tržak sam donio: kozlece, grudicu,
od šta samončas mnio primiti aspricu.
Ovdi sam toj takoj; ma nu mi kaži sad:
tko si ti, brate moj, er ti sam veomi rad?

Dživo:

S Gacka sam trgovac, govedi trgujem,
vri mi pritio[481] lonac, dužan se ne čujem,[482]
putujem na suho, more mi drago ni,
spim s uha na uho, zlo mi se i ne sni;
u vjeru ne davam, jamac se ne hitam,[483]
na vrat[484] ne prodavam, moje posle činim sam.

Stanac:

Čestit se kažeš ti i obrazom svitlim
i dobrom pameti i tvojim trgom tim.

Dživo:

Ne mjerim ja gori nebeske visine,
ni pamet ma nori[485] tej morske dubine;
u srijedu udaram, blaženi gdi idu,
sam sebe ne varam hode[486] u nevidu.

Stanac:

Ti s' njeki razumnik, viđu ja, brate moj,
ja dosad nijesam vik besjedit čuo takoj.[487]

Dživo:

Ako je ki razum i mudros u meni,
taj mudros ni taj um od Gacka, brate, ni.
Ja prvo, u ovi grad kad dođoh čestiti,
bjeh star, a ne mlad, jak sam sad viditi.

Stanac:

Da to se s' pomladio?

Dživo:

Pomladio, brate moj.
Bradat sam i sijed bio.

Stanac:

Koje je čudo toj?

Dživo:

U ovi grad jednome ja dođoh na Ivanjdan
i srećom mojome ne nađoh nigdi stan,

[481] mastan
[482] osjećam
[483] ne jamčim
[484] povrat
[487] tako
[485] roni
[486] hodeći

ter k vodi tuj sjedoh u ovoj prem[488] dobi.
Tuj malo pojedoh, pak me sanak dobi;[489]
i speći[490] ja takoj čuh, gdi se igraju
tej igre, brate moj, i pjesni spjevaju,
da dušu moju tad obujmi veća slas,
ner se izrit može ikad; probudih se u taj čas
i vidjeh kon vode tuj, gdje s' ti, gdi vile
tanačce izvode gizdave i mile;
pruži se jedna od njih, hvati me za ruku;
a druga ljepša od svih pozlatnu jabuku
pokloni tuj meni; tretja reče: »hodi,
pri vodi studeni ter nam kolo vodi!«
Četvrta: »Pi!« reče, »ako budeš piti,
noćas razum steče, kim ćeš slavan biti«.
Napih se, brate moj, i jabuku primih
i tanac pri ovoj vodi š njimi izvodih.
Prašah ih za ime; zvahu se, junače,
imeni čudnime.

Stanac:

Spoveđ' mi, moj brače!

Dživo:

Jednojzi Perlica, drugojzi Kitica,
tretjojzi Pavica, a Propumanica
četvrtoj bješe ime; ma bješe Pavica
batesa[491] nad svime, koja penga[492] lica.
Sobom me na dvore tej vile vodiše
i mene do zore slastima pojiše.
Svukoh se otada iz kože jak zmija;
opade mi brada, idoše dlake tja;
a mlada kožica lašti se na meni
kakono ptilica,[493] na kojoj pisma nî.

Stanac:

Ah čuda, kih sada ovdi se naslušah!
i sijeda mi je brada, a ne čuh ja toj, ah!
Koliko kon[494] vode, i ja znam, er[495] vile
tanačce[496] izvode kakono snig bile;
i ja sam njekada š njimi tance izvodio,
ma sam bio svеđ tada, kako sam i prije bio.
Čoek da se pomladi, čudo je velje[497] toj.

[488] baš
[489] svlada
[490] spavajući
[491] opatica, glava
[492] bojadiše
[493] tanka kožica
[494] kraj
[495] jer
[496] kolo
[497] veliko

D ž i v o:

Nije svakoj bradi toj dano, brate moj.
Kako se zoveš ti?

S t a n a c:

Stanac se zovem ja,
s rijeke Pive; a ti? Kaž' mi, milos tvoja.

D ž i v o:

Zovem se Sedmimuž, prezime Duginos,
na sebi kako spuž nosim dom, gdi sam gos.
Pijem vince bez vodice;
voda mi 'e bistra mila,
gdi ma ljubi mije lice,
kad je od ruže venčac svila.

S t a n a c:

Brate Sedmimuže ali t' Dugonose,
moj počteni druže, ne jele te ose!

D ž i v o:

Da sam mlijeko ili mas, ose bi me izjele.

S t a n a c:

Oto si slađi vas, neg što beru pčele.
Kud ti daše travu tej vile, kaži mi.

D ž i v o:

Travu na ime bravu, ka cti[498] liti i zimi;
njome se pomladih; liti i zimi rađa;
od trava oda svih ona je najslađa.

S t a n a c:

Gdi ve se nahodi, umiješ mi što riti?

D ž i v o:

S jutra pri ovoj vodi moć ju ćeš viditi:
prvu vil upaziš, ima ju pri sebi;
čin noćas da ne spiš, er će doći k tebi.

S t a n a c:

Gdi bih po sreći i ja ovdi pomladio!
— — — — — — — — — —

D ž i v o:

Tko se ono bijeli?

[498] cvate

V l a h o:

Na pir[449] maskari[500] idu.

D ž i v o:

Prem[501] su na prepozit.
Kad opet izidu, ah, smiješno ti će bit.
Pođ'mo ih per dio[502] zvat, prije neg na pir pođu,
molit i skonđurat,[503] da ovamo dođu.
Scijenit će vlah ovi, da su vile zbiljne.[504]
— — — — — — — — — —

V i l a:

Nemojmo krsmati,[505] sestrice gizdave,
neg pođ'mo iskati kriposne sve trave,
kijem ćemo ovoga u osla satvorit.[506]

S t a n a c:

Nemojte, zaboga! Bijedan, što će ovoj bit?

V i l a:

Pođ'mo ga junaka u pticu stvoriti.

S t a n a c:

Ne ću moć bisaka[507] leteći nositi.
Nemojte, molju vas.

V i l a:

A mi ga stvorimo
u pakljenu napas,[508] da žene strašimo.

S t a n a c:

Nemojte u tmasti[509] er mi se će bijedna
domaća[510] pripasti,[511] Miona ma[512] vrijedna.
— — — — — — — — — —
Rad bi[513] se pomladit.

Ovdi Stanca omrče i svežu mu ruke i bradu mu ostrigu govoreći:

Da bi se pomladio i da bi mnogo lit
drag i mlad Mioni bio! i pođ', da si čestit.

Utom mu kozle i što je u bisacijeh[514] dvignu iza njih ostali i ostave mu dinara, što ta pratež[515] valja i otidu tja. Uto se on od varke osjeti[516] i skoči za njimi vikajući:

[499] svadbu
[500] krabulje
[501] baš su dobro došle
[502] zaboga
[503] zaklinjati
[504] prave
[505] oklijevati
[506] pretvoriti
[507] vrećice
[508] napast
[509] tmici
[510] domaćica
[511] prepasti
[512] moja
[513] bih
[514] vrećicama
[515] roba
[516] domisli (varci)

*

Kozle mi! Bog te ubio! Je li tko? Pomaga'!
Prem[517] ti sam luđak bio! Nije ovo bez vraga.
Bijedan se pomladio; ostrigoše bradu.
Haramije,[518] tko bi mnio, da su u ovome gradu.
Kozle mi uhiti! Je li tko! Drži ga!

Svrha.

Pitanja: Koja su tipička lica staroga Dubrovnika tu prikazana? — Je li Držićev jezik čist, ako nije, zašto nije? — Koje su druge kome-
vačkoj komediji, a kakav vlastelin. — Je li pučanin mogao da bude tra-
vačkoj komediji, a kakav vlastelin. — Je li pučanin mogao da bude tra-
gično lice?

19. Iz »Dunda Maroja«.

(Stari pisci hrvatski, knj. VII. str. 314.—315.)

At treti.

Scena quinta.

Pomet sam.

Je li ikomu na svijetu srjeća u favor,[519] kako je meni. Para,[520] da gdi hoću doć, tako mi i pripravi, što hoću; namurala[521] se je na mene nije inako, i nije čudo. Cum sapiente fortuna semper conversabuntur.[522] S razumnijem srjeća stoji; s luđaci, s potištenjaci, s injoranti[523] ona ne opći. Jesu njeki, ki mi se razumiju; kažu z dva kujusa.[524] Ergo aprobitur,[525] istom per litera[526] govore kako i papagali,[527] a na ožet[528] su, ne imaju ništa; a njeki su, koji kopajući, bastahujući[529] dobudu svitan kaban;[530] iz gunja[531] se svuku u svitu, pak steku perpera [532] dosta i na dukate se oslade, i dukate steku, i dukati pak obuku se u rize ter šetaju: ovo sam i ja sam i para mu s', da je i on. Bastasi[533] vele[534] se hoće. Za vlastelinu čovjeku bit hoće se čista krv od juhe od kapuna i od jarebica učinjena, a ne od luka česnovitoga i od srđela. Ovo se more rijet čovjek. Ja sam čovjek, ki s galantarijom[535] idem, razumno se vladam, nijesam rustik,[536] ala mi ne para,[537] da sam.

[517] baš
[518] razbojnici
[519] u volju
[520] čini se
[521] zaljubila se
[522] s mudrim se sreća svagda razgovara (u lošoj latinštini)
[523] neznalicama
[524] kurza (tečaja, razreda)
[525] prima se dakle
[526] štampana, bukvalno
[527] papige
[528] naodmet
[529] trgujući
[530] svileni kaput
[531] kaput od vučjega krzna
[532] drobnoga novca
[533] sluzi
[534] mnogo
[535] s otmjenošću
[536] seljak
[537] ne čini se.

Pitanja: U kojoj komediji dolazi Pomet i kakova mu je uloga? — O čemu on ovdje govori? — Kakovim slušateljima to govori? — Kako pjesnik stoji u svojim komedijama prema vlasteli i puku? — Kakov je to jezik i stil? — Na kakov književni uzor sjeća Pomet? — Što znači riječ i otkuda pometnik i družina pometnika? — Koje komedije prikazivaše ta družina? — Koje su još družine bile osim nje?

Antun Sasin.

20. Iz »Mrnarice«.

(Stari pisci hrvatski, knj. XVI. str. 171.)

A fortunu kad li kürê,[538]
gdi se more plamom stvori,
počam s krme ter do bure,
pod skorupom drijevo nosi,[539]
pak se diči, pak se vija,
kad uzjaše vrhu vala,
kako soko kada zbija
u visini jato ždrala.
A mrnari nijesu lotri,[540]
kako jeljen[541] nego skaču,
okupani i svi mokri,
gdi po toldi[542] vali plaču;
a djetići gologlavi,
kom[543] začuju naukijera,[544]
na vrat skaču po svoj plavi,
kako da ih zla čes tjera.
Bez obuće bosi gaze,
vazda mokri i okupani,
u najveće zimnje mraze
kako da su morovrani.[545]
Mušjelom[546] su opasani,
i vazda su mrkušati,
izgnušeni i omazani
u katramu crne masti.
Patrunovu[547] dobru mizu[548]
na jednom stolu svi blaguju,
a pod bijeljem[549] beškot
grizu,[550]
koji skalku[551] potkradaju;
i sve drijevo čisto metu,
svi vikaju: fäte,[552] fäte,
kad li koju štetu čine,
ofrustani[553] kožom plate.
A kad sunce u zapad spravi,
ali dzorom[554] na dijanu[555]
na koljenijeh gologlavi
pjesan poju mnogo slavnu;
i u pjesni, ku skladaju,
Boga slave, Boga hvale,
gospodaru salutaju,[556]
i mrnare sve ostale.
Po sartijah[557] još djetići
gdi se bosi valentaju,[558]
svak bi reko, sokolići
oko gnijezda oblijetaju.

[538] kuriti fortunu, tal. correr fortuna, biti na moru (u lađi) u oluji
[539] brod
[540] lotar (adj.), lijen
[541] jelen
[542] tal. tolda, paluba na brodu
[543] kad
[544] zapovjednik broda
[545] galebi
[546] mušjela, mali bič
[547] tal. patrone, vlasnik
[548] jelo
[549] bijelj, vunen pokrivač
[550] tal. biscotto — dvopek
[551] tal. scalco — kuhar
[552] tal. fatte, radite
[553] (tal. frustone, debela šiba) šibani
[554] zorom
[555] Dijana, boginja lova
[556] tal. salutare, pozdravljati
[557] tal. sarte, sartie, konopac na jedra
[558] (tal. valente, vrijedan) odlikuju se

S trudom hranu dobivaju,
ter se lome, ter se prže,
a kad tužni počivaju,
otreštene[559] oči drže.
A sovrnju[560] kad krcaju,
svi do pupka gologuzi,
pod kofami[561] prnjicaju,[562]
i skakaju kako pruzi.[563]
Kad li pođu grozdje krasti,
teško tome vinogradu,
gdje po mraku i po tmasti
priko noći sve pokradu;
tere kako malandrini,[564]
što pokradu i poberu,
pod kuvijertom[565] u stentini[566]
s hustolinom[567] sve prožderu.
To je sama mrnarica,
ka se pravo može rijeti,
da 'e gospoja i kraljica
svijeh mrnara na sem svijeti.
I čestit se svak nahodi,
i čas mu je privelika,
vijeran život tko provodi
pod bandijerom[568] Dubrovnika.

Pitanja: Zašto prikazuje pjesnik s takovim zanosom dubrovačku mornaricu? — Kakov je njegov način prikazivanja, idealističan ili realističan? — Za koje stvari dolaze talijanske riječi uzajmice?

Povratak idealiziranom stilu. Nasljedovanje klasicizma.

Dinko Ranjina.

21. Ovu pjesan ize iz spjevaoca Tibula.

(Stari pisci hrvatski, knj. XVIII. str. 41.)

Spovijeda njeki glas, da zgreši ma vila,
ka njekad svijeh ukras gospođa jes bila.
Hotil bih sad gluh bit i slijep bez vida,
za ne čut ni vidit, što od nje glas spovida.
Bez jada moga, znaj, stvoril' stvar ni ta se,[1]
zamukni, što me, vaj skončaješ, zli glase.

Ljubav me skončava kroz ljutu nje silu
videć, ma zabava da je drugim u krilu,
ne cijeć[2] ke gizdave i mile liposti,
neg zarad neprave i hude skuposti.
Veliku t' ima moć, o zlato, tvoja vlas:
da čini mnokrat oć'[3] počtenje slavu i čas.

---

559 spuštene (?)
560 sòvrnja (u Boci), sitno kamenje, što se u zidanju meće između velikog kamenja
561 tal. coffa — koš na jarbolu
562 prnjicati se (u Boci), bacakati se
563 prûg, skakavac, šaška
564 tal. malandrino, razbojnik
565 tal. coperta i coverta, pokrivalo, krov
566 tal. stentino (adj.), bijedan, u bijedi
567 hustolina, što ostane od grožda, kad se s njega obrune sva zrna, ozobina
568 tal. bandijera, zastava
1 nije se ta stvar dogodila
2 zbog
3 ostaviti

Gospođe, tva ljubav velmi me usili,
da t' dvoru nepristav[4] službenim[5] sve[6] dili,[7]
i otkle[8] u ruke[9] mû[10] slobod[11] donesoh,
velike t'[12] ja muke rad tebe podnesoh,
i veću što[13] t' vernos ma služba nošaše,
to veću nemilos tva mi čes tvoraše.

Kolikrat[14] ures tvoj tač me zlo utrudi,
da čini život moj gorku smrt da žudi
čineć mi nerazlog i svaku krivinu,
to neka ja nebog prav prije poginu.
Ja bih to sve podnil veselo i milo,
da nis' ti prominil'[15] na druzih[16] me dilo,[17]
nu m'[18] od tve ovi dan,[19] gospođe, ljubavi
jedan prav gnjiv čudan prem sasma izbavi.

Pitanja: Kakov je društveni položaj gospode u Rimu u renesansno doba? — Što veli pjesnik o nevjernoj ljubi, čim je kažnjava? — Pjeva li on slatkim stilom prvih dubrovačkih pjesnika, ili mu je stil drukčiji? — U koga se ugledava?

Dinko Zlatarić.

22. Iz »Ljubavi Pirama i Tizbe.«*)

(Stari pisci hrvatski, knj. XXI. str. 144.)

Ponovit ja sam rad plam davne ljuvezni,
s ke njekad Babel grad prija zle boljezni;
tim, Cvite[20] uresni svim dari[21] odzgora,
pomoć mi dat ne ckni[22] iz tvoga pozora.[32]

Obrati, Fiora,[24] proć'[25] meni pogled tvoj,
u kom je ma zora, tere dan svijetli moj,
neka ja po takoj milosti moć stečem,
što spravljam, da sve toj izvršim i rečem.

---

* Piram i Tizba po Ovidiju bijahu dvoje ljubavnika u Babilonu, djeca neprijateljskih susjedâ. Tizba pobjegne s ročišta pred nekim krvavim lavom, koji razdere još njenu koprenu. Kad Piram dođe, pomisli, da je lav zadavio Tizbu, i ubije se na mjestu. Tizba se vrati i nađe mrtvoga Pirama, pa se ubije nad njime. Shakespeare je također upotrijebio tu priču u Snu ljetne noći, ali je načinio karikaturu.

4 ne prestavši
5 službeničkima
6 jednako
7 djelima
8 otkada
9 ruke (tvoje)
10 moju slobodu
11 ti
12 što veću
13 čast
14 puta
15 promijenila
16 drugima
17 stvar
18 me
19 danas
20 Cvijeta (Zuzorićeva)
21 darima
22 oklijevaj
23 očiju
24 Cvijeta
25 prema

Jer stojim kako nijem bez tebe, ti si red,
ti s' nauk, s kojim grem od tamnijeh ponaprijed,
tako da mnozi blijed obraz jur imiju,
zavidna srca zled kim nî moć da skriju.

Evo zrak očiju proć meni zamijeram,[26]
od kih stvar vridniju pod nebom ja ne znam.
U meni tijem se plam, da spjevam, upiri,[27]
ljubezan ka Piram i Tizba s njim tiri.[28]

Pitanja: Komu posvećuje Zlatarić svoju pjesmu o Piramu i Tizbi? — Iz koje književnosti prevodi pjesnik? — Što znači »ti s' nauk, s kojim grem od tamnijeh ponaprijed«? Da li bi takovu misao mogao da kaže koji od prvih trubadura dubrovačkih?

Zlatni vijek dubrovačke renesanse.

Ivan Gundulić.

23. Iz »Dubravke«.

(Stari pisci hrvatski, knj. IX. str. 125.)

ČINJENJE PRVO.

Skazanje prvo.

Skup pastira i Radmio.

Skup pastira:

Objavi, danice, jasni zrak[29] objavi,
čuj tihe vjetrice u ovoj Dubravi;
pršat su počeli po listju zelenu
zovući dan bijeli i zoru rumenu.
O zvijezdo, najdraži od neba uresu,
ukaž' se, ukaži, raskoše tve gdje su?
Žuđena danice, objav' se, objavi,
i zvijeri i ptice, svaki te glas slavi.
Sve te oči gledaju i srca sva hlipe,[30]
da nas svijeh obsjaju svjetlosti tve lipe,
da nam prije svane dan blagi, dan svečani,
i žuđen i čekan u ovoj svoj strani.
Objavi, danice, jasni zrak objavi,
čuj tihe vjetrice u ovoj Dubravi;
pršat su počeli po listju zelenu
zovući dan bijeli i zoru rumenu.

[26] opažam
[27] raspiruje
[28] gojio
[29] lice
[30] hlepe, žude

Radmio:

Ovo dan je, ki dohodi
jednom nami na godište,
u ki slatkoj mi slobodi
činimo ovdi svetilište.[31]
Slatkoj slobodi, i od časti,
i od uresa vjekovita,
u kôj niče i uzrasti
Dubrava ova plemenita.
Sastaje se cijeća tega
skup od vila i pastijera,
i za od svijeh najljepšega
najljepša se od njih vjera.[32]
Vjeraju se i jedine
dva najljepša, ki se žele,
i od pira gozbe čine
obilne se i vesele.

Skup:

Objavi, danice, ah veće objavi
žuđeno tve lice u ovoj Dubravi!
Livade su uzele odjeću zelenu,
da obuku dan bijeli i zoru rumenu.

Skazanje drugo.

Radmio i ribar.

Ribar:

(Ribar, predstavnik mletačke podjarmljene Dalmacije, traži utočišta u slobodnom Dubrovniku.)

Čestiti pastijeru, ti pjevat podrani,
er vodiš u miru pokojan tvoje dni,
ufanja, jaoh, a mâ nesreća ne stječe
pobjegué iz doma, tukuć se daleče.

Radmio:

Kogod si, ne cvijeli, ni tvojijem nesrećam
kobi[33] dan veseli, ki je srećan svima nam;
gizdava sloboda vrh svega najdraža,
koju nam bog poda, naš pokoj uzmnaža.
Nu ako si ti ribar, ko[34] kaže vas čin[35] tvoj,
koja ti čini stvar k Dubravi doć ovoj?

[31] službu božju, slavimo svetkovinu
[32] vjeri, vjenčava, udaje
[33] ne budi koban (danu veselom)
[34] kako
[35] stalež

Ribar:

Za shranit staros mû i odahnut bez sile
u gnijezdu slatkomu slobode primile.
Primorja naša sva u ništa sila zbi:
Dubrava sama ova vlada se po sebi.[36]
Po njih svijeh srdita zvijer[37] teče i rži,
i grabi i hita i u noktih sve drži.
Ovdi čut zle zvijeri ni inoga glasa nî,
neg što sam žuberi tih slavic na grani.
Tvrda u nas nije kuća, da od sile prihude
bludnika goruća[38] ocu kćer zabljude:[39]
ovdi nije sirote kû sila potište,
ni se boji sramote, ko ju sam ne ište.
Toliko je vladanje silno[40] u nas, da se ti
žena, djeca, imanje ne može tvoje rijeti.
U mjesti je ovemu slobode čestit dar:
svak sebi i svemu svomu je gospodar.
Razlog, pravda i mjera svemu je zlato u nas,
prodava na nj vjera, život se, duša i čas;
duša i čas ovuda ne ide za platom,
ni mjere u suda pritežu pod zlatom.
Stvari u nas te nije, kom voljan[41] mož' se čut,
kupovat trebi je, ako hoć odahnut.
Vrsta[42] ovdi svakoja u časnoj zabavi
sred mirna pokoja veselo boravi:
tijem teško nam svime i lele vrh svega
pod jarmom teškime gospostva tuđega,
a blago svijem vami, ki ončas s poroda
slobodni i sami sebi ste gospoda.
Da uzdrži višnja vlas u bitju vas tomu,
a tko ište zlo na vas, zlo našo na domu.

Radmio:

Ti si doć mudro obr'o,[43] prijatelju, pod sjeni[44]
od mjesta, gdi dobro gosti su primljeni,
jer otkad najprije niče ova Dubrava,
i otkad se opstrije slobodnijem plotom sva,
vjera u njoj krepak stan nađe i steče,
s kom je svak slobodan od sile najpreče.
Tim, goste, kad sreća donije te prijatelja
u ovi dan, najveća kad nam su veselja:

[36] samostalno se upravlja
[37] znak mletačke vlasti bijaše krilati lav
[38] ognjena, strastvena
[39] sačuva, zaštiti
[40] silovito
[41] slobodan
[42] društveni razred
[43] odabrao
[44] sjenu, okrilje

pastijeri kad hode u skupu općenu
prislatke slobode slaviti spomenu,
najljepši kad pastir s najljepšom od vila
združi se i na pir družba im gre mila,
tanci[45] se hitaju i poju tuj pjesni,
i igre igraju razlike s ljuvezni:
tim slid'[46] me, prijatelju, er bih ja uzeo,
u općenu veselju da si i ti veseo.

Ribar:

Vjeran drug bit ću tvoj, jeda i ja u mom trudu
drag pokoj u vašoj slobodi nać' budu.
O Dubravo, slavna svima
u uresu slobodnomu,
lijepa ti si mojim očima,
draga ti si srcu momu.
U veseloj ovoj sjeni
od čestitih tvojih grana
provesti je milo meni
dio najdraži mojih dana.
Tim raspinam mreže moje,
i u zavjet vješam vrše[47]
na zeleno dubje tvoje,
po kom blazi vjetri prše.

Skazanje sedmo.

(Satira protiv megalomanije pjesnika i glumaca.)

Gorštak i Divjak satiri.

Gorštak:

Tuj li si, Divjače, kud jutros od mene
krijući izmače u gaje zelene?
Jeda te je sram, da puk smijeh tobom ne tvori,
ter sâm ko pribjen vuk skitaš se po gori?
Tajat je zaludu, česa nije moć skriti:
po svačijem ja sudu ljepši sam nego ti.

Divjak:

Ljepši ti nego ja? Ko je, tko ti veli,
da je ljepša šoja neg golub pribijeli?
Ovaku ko drugu vidje igdje nakazan?
Pastijera po lugu ne straši na blag dan!

[45] plesovi
[46] slijedi
[47] vrša — koš, kojim se ribe hvataju

Gorštak:

Ti strašiš, a ja ne, s grdoće nemile
od ove sve strane pastire i vile.

Divjak:

Od žena i od ljudi gonjen si svuda ti,
a moju svak žudi prijazan imati.

Gorštak:

Pače ka od žena u svomu životu
nije sva pečena kroz moju lipotu?
A ljudem svijem sam drag, i zato prije sunca
još jutros na dan blag zazvan sam za glumca.

Divjak:

Tebe su dozvali za glumca pastiri,
ki ne imaš svirali, ni ko se, znaš, sviri?

Gorštak:

Svirale evo mê, i ako ćeš za oklad
sviriti sa mnome, uzmi i ti tvoju sad!
— — — — — — — — — — — —

Gorštak:

Ni dipli ni tvoj glas zadava strah meni;
ja počeh ončas, ti me opet izmijeni!
(Ovdi svire).

Divjak:

Sada sam izusti, tko sviri bolje od nas?
Dobit si i pusti od glumca meni čas.

Gorštak:

Ili ti je u volji ili nije, stat ćeš tja:
ko glumac najbolji dozvan sam na pir ja.

Divjak:

Tamo se it ne muči, er ko trs raspukla
svirala tva zuči neskladna i mukla.

Gorštak:

A buče tej tvoje mješnice ko spila
po gorah, iz koje od vjetar dme sila.

Divjak:

Ah, kada ne ćeš rog dignuti[48] svrh oči,
pođ', svinjo, u brlog, a ovdi ne hroči!

[48] skinuti

Gorštak:

A ti, kad zamuko još nijesi, potrči,
gubava žabo, u kô[49] a ovdi ne kvrči!
— — — — — — — — — — — —

Divjak:

Kad moj slatki glas začina
kako slavic, ki se izvija,
na nj doteku iz planina
Hoja, Lero, Dolerija.

Gorštak:

Kad moj jezik pjesni klikne
kako staglic,[50] ki žuberi,
da me resi, cvijetje nikne,
da me čuju, teku zvijeri.
— — — — — — — — — —

Skazanje deseto.

Jeljenka satirica.

(Satira protiv raskoši u plemkinja dubrovačkih.)

U vilah što vidiš u ovoj Dubravi,
ter slidom njih slidiš, a mene ostavi?
Gizdave himbeno plemke su vile sve,
grabža su i plijeno lijeposti njihove.
Bez svrhe[51] i kraja plahe su i tašte,
biocim[52] od jaja čela se njih lašte.
A nije ih strah ni sram za gadnu napravu
mrtvački stavit pram iz groba na glavu.
Na svijeću cklo[53] pale i mrče crnima
obrve opale čađami od dima.
Oprhlu i modru kožu usne blide
do krvi svu odru, da rumena izide.
— — — — — — — — — —
A meni ma ista naravna lipos jes
naprava pričista i svijetli drag ures.
Zlatni pram od kosi, tih vjetric ki svudi
niz bio vrat raznosi, tuđijem se ne rudi.
Obraz moj i čelo bistra voda umiva,
a sunce veselo iz oči mojijeh siva.

[49] kâl, blato
[50] češljugar
[51] konca
[52] bjeljancima
[53] staklo

Bez masti sred lica mlađahne u mene
rumena ružica i bijeli lir zene.
Crljenijem ustime ruža je prilika,
a bjelje prsi me snijega su i mlika.

ČINJENJE TREĆE.

Skazanje treće.

(Ljubdrag jadikuje, što propadaju dobri običaji i zakoni, jer je podmićen sud dosudio Dubravku Grdanu.)

Ljubdrag starac:

Ali se je ockvrnila[54]
svetkovina plemenita:
najljepša je dana vila
najgrđemu s tamna mita.
Blažen pastir ovdi ide,
ki zaslijepljen ne bi od zlata,
neg po čistoj pravdi otide,
da je lijeposti lijepos plata.
A oni proklet, s koga izlaze
na dan blag nam plačne kobi,
tko liposti lipos vaze,
a za zlato da grdobi.
Proklet i oni, tko najprije,
za izet[55] zlato, zemlju izdube,
kad cić[56] zlata najvrednije
običaji se u nas gube.

Skazanje šesto.

Glasnik:

(javlja, da je bog Lero sam pobio nepravdu i uspostavio pravdu i zakon.)

Na došastje Miljenkovo
prista[57] trešnja,[58] gromnja[59] umuknu,
prosvetljenje oganj novo
uze, i u čis plamen buknu.
— — — — — — — — —
Svak to uze za zlamenje,
da vlas[60] višnja to učini,
da Miljenko sadružen je
lijepoj Dobravci, a ne ini.

---

54 oskvrnula
55 izvaditi
56 radi
57 presta
58 potres
59 grmljavina
60 vlast

Ljubdrag:

Poznam i to, rijet je trijebi[61]
vrh vladanja svijeh na svitu,
da vladalac višnji s nebi[62]
ima pomnju[63] posobitu.[64]
Da se on danas ne natkloni
vrh Dubrave ove naše,
po tle iđahu[65] svi zakoni,
sloboda se satiraše.[66]

Skazanje deveto.

(Na usta redovnika moli narod, da mu bogovi sačuvaju mirni razvitak u slobodi.)

Redovnik:

Sad nebo, usliši, usliš'te, bogovi,
što u glas najviši sad vas molju[67] ovi,[68]
i ti,[69] ka iz ruka svih primi darove,
proz[70] ma usta od puka svega čuj molbe ove:
Eto vile prigizdave
zlatne prame cvijetkom rese,
a goranin divji izljeze[71]
s vijencem bornim oko glave.
Eto pastijer sred livada
pod sviroku[72] pjeva svoju;
eto u miru i pokoju
dva najljepša ljubav sklada.
Dubrava ova slavna svudi
opet zelen svu je primila;
opeta se razgojila
u pokoju, ki svak žudi.
Bez oblaka u vedrini
vrhu nje se nebo kaže,
tihi vjetric u njoj draže
zorne hlatke[73] čuti[74] čini.
Skladni puci, mirna sela,
travna polja, doba ugodna,
pune njive, dubja plodna,
rojne čele, stada cijela.

---

61 treba reći
62 neba
63 pažnju
64 naročitu
65 propali bi
66 bi se uništila
67 molim
68 ovaj
69 božica slobode
70 kroz
71 izađe
72 uz sviralu
73 zefire
74 osjećati

Tim pospješno,[75] moji mili,
ki resite ove strane,
u slobodi slatkoj stane[76]
čim ste u miru obljubili,
u jedinstvu, u ljubavi
neka draži dan izlazi,
ovdi našim skladnim glasi[77]
sloboda se draga slavi.

Skup:
(Himna slobodi.)

O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam bog je dô,
uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove Dubrave,
sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvoj[78] čistoj ljepoti.

Napomena: Dubravka je savršena renesansna drama, pa zato možemo na njoj i razabrati tehniku njenu:

1. Ouvertura (Invocatio) nam pokazuje Dubravu u njezinu najljepšem prirodnom liku, u cik zore, kad nad njom trepti Danica, a po njoj popuhuje lahorić. 2. Argumenat kazuje na usta Radmila pastira, koja će biti radnja ili dramatski događaj u toj drami: vjeridba između najljepšega pastira i najljepše pastirice kao čin slobodnoga izbora. 3. Expositio, Izloženje, upoznaje nas s neslobodnim krajevima, iz kojih dolazi progonjeni Ribar, a prima ga u okrilje slobodni Dubrovnik, slobodna Dubrava. — Od ostalih lica, što ih upoznajemo u Izloženju, značajna su još naročito Gorštak i Divjak, koji osvjetljuju prazne i umišljene umjetnike, kakovih bijaše u doba renesanse u svakome društvu, ljude, koji su pod krinkom umijeća išli za drugim ciljevima, i Jeljenka satirica, na koje usta pjesnik šiba raskoš i lickanje ženskih. Sva ta lica govore nam isto: tamo, gdje se gubi prirodna ljepota, gdje se nedostatak umjetno prikriva, tamo se gubi istina i sloboda. 4. Impedimentum ili Zapreka (2. čin) nastaje u drami tim, što podmićeni izbornici glasovanjem dosudiše najljepšu vilu najgrđemu; tim je svetkovina oskvrnjena (Tužba Ljubdragova). 5. Solutio, Razrješenje (3. čin) dolazi po uzoru grčke drame od bogova, od boga Lera. 6. Finis, žuđeni Svršetak, slavi slobodu i daje sliku mirne, »razgojene« općine dubrovačke, u kojoj svi žrtvuju svoje najdraže onomu, što je najdragocjenije: slobodi.

Sva je dubrava zamišljena simbolički i alegorijski. Mjesto Dubrave treba imati na umu Dubrovnik, mjesto pastira Dubrovčane, a mjesto izbora najljepšeg pastira izbor dubrovačkoga magistrata.

Pitanja: Koja je dakle namjera Dubravke? — Šta znače pojedina lica i sva radnja njezina?

---

[75] brzo
[76] se razvija
[77] glasima
[78] tvojoj

24. Iz »Osmana«.

(Stari pisci hrvatski, knj. IX. str. 284.)

Pjevanje prvo.

Ah, čijem si se zahvalila,[79]
tašta ljudska oholasti![80]
Sve što više stereš krila,
sve ćeš paka[81] niže pasti.
Vjekovite i bez svrhe[82]
nije pod suncem krepke[83] stvari,
a u visocijeh[84] gora vrhe
najprije ognjeni trijes[85] udari.
Bez pomoći višnje s nebi[86]
svijeta je stavnos[87] svijem bjeguća:[88]
satiru[89] se sama u sebi
silna carstva i moguća.[90]
Kolo od sreće u okoli
vrteći se ne prestaje,[91]
tko bi[92] gori, eto je doli,[93]
a tko doli, gori ustaje.
Sad vrh[94] sablje kruna visi,
sad vrh krune sablja pada,
sad na carstvo rob se uzvisi,
a tko car bi,[95] rob je sada.
Proz[96] nesreće sreća iznosi,
iz krvi se kruna crpe,
a oni, kijeh[97] se boje mnozi,[98]
strah od mnozijeh[99] i oni trpe.
Od izdajstva i od zasjeda
ograđena je glava u cara,
i u čas se zgoda ugleda,
od ke ne bi pametara.
O djevice[100] čiste i blage,
ke vrh gore slavne i svete[101]
slatkom vlasti pjesni drage
svijem pjevocim[102] naričete,[103]
narecite sad i meni:
kako istočnom caru mladu
smrt vitezi nesmiljeni
daše u svomu Carigradu.
Znam, da bi se otprije[104] htilo,
da ja pjevam, vi kažete:[105]
ko se[106] on rodi srećno i milo
caru Ahmetu prvo dijete,
i po smrti oca svoga
s ke[107] pomoći, s ke zasjede
vrh pristolja otmanskoga
Mustafa mu dundo sjede;
ko li se opeta carsko misto
Mustafi ote, tere[108] u slavi
na pristolje ono isto
sultan Osman car se stavi;[109]
i on mlađahan kako paka
željan starijeh slavu sresti,[110]
podiže se na Poljaka
s mnogom silom, s malom česti;[111]
ali da tijem pjesni moje
sasma duge ne ishode,[112]
samo objav'te smrti svoje[113]
hude uzroke, tužne zgode.
Vladislave, poljačkoga
slavna kralja slavni sinu,
čim tva puni slava mnoga
svega svijeta veličinu,

---

[79] pohvalila, ponijela
[80] oholosti
[81] opet
[82] konac
[83] jake
[84] visokih
[85] grom
[86] neba
[87] stalnost
[88] bježi
[89] zatiru
[90] moćna
[91] prestaje
[92] gore
[93] dole
[94] nad
[95] bijaše
[96] kroz
[97] kojih
[98] mnogi
[99] mnogih
[100] muze
[101] gora Parnas
[102] pjesnicima
[103] kazujete
[104] najprije
[105] zahtijevate
[106] kako
[107] koje
[108] te
[109] sjede
[110] steći
[111] slavom
[112] izađu
[113] njegove

na spjevanja ova obrati
veličanstvo vedra čela,
u kijeh ti ištem[114] prikazati
nedobitna tvoja djela.
Kraljeviću glasoviti!
Jur u smrti cara Osmana
svemogućom tvom dobiti
zamnijela je svaka strana.
Tim s me trublje da svit sliša
slavu tvoju svak čas veću,
ti sveđ djeluj djela viša,
a ja pjet ih pristat ne ću.

Pitanje: Koje su glavne misli izrečene u tom odlomku prvoga pjevanja?

Junije Palmotić.

25. Iz »Pavlimira«.

(Stari pisci hrvatski, knj. XII. str. 65., 86. — Pavlimir, drama Đona Palmotića. Uvod i bilješke napisao Ivan Milčetić. Zagreb 1890.)

ČINJENJE DRUGO.

Skazanje dvanaesto.

Skup pastijera.

I.

Zle ti goste posred stana,
zle ti, Srđu, zete[1] primi,
da sloboda naša izbrana
ocvrknjena[2] bude š njimi.
Ne, ne, družbo vrijedna i mila,
oprimo[3] se sa svom moći,
da ne može huda sila[4]
nami[5] ovako vrha doći.[6]

II.

Ne pustimo, da sloboda
hrabrena se na tle obali,
od naroda do naroda
ku[7] smo dosle uživali.
Epidavro, naš grad stari,
koga bojni Rim porodi,
niče, uzrastje i ostari
i umrijet će u slobodi.
Plemenitijeh izbor ljudi,
kakono se odi sada
u Dubravi ovoj sudi,
na izmjenu taj grad vlada.
Način ovi od vladanja
najbolji je u naravi,
er u njemu bez bojanja
svak slobodne dni boravi.
Odi[8] oholom i oštromu
samosilju vlasti[9] nije,
blage pravde sud nikomu
ne taji se i ne krije.
Odi od malijeh mjesto ne ima
silno gospostvo i mrzeće,[10]
kojih mogućstvo gradovima
bude od vječne štete i smeće.[11]
Odi na stô ne zasjeda
mnoštvo i svake skup čeljadi,
koja u vlasti kad se ugleda,
vas grad smete i razgradi.

[114] nastojim
[1] zetove
[2] oskvrnjena
[3] protivimo
[4] zla
[5-6] nas nadvladati
[7] koju
[8] ovdje
[9] mjesto
[10] omraženo
[11] smetnje

ČINJENJE TREĆE.

Skazanje šesto

Skup pastijera starijeh.

Pastijer 2.:

Zakoni su prave vire
straža puku vele jača
negli imat tvrde mire[12]
i visocijeh množ[13] polača;
tašta su gradovom
obrana građani,
ako ih višnji svom
desnicom ne brani.
Dobar se početak
ne može zazvati,
gdi Božje časti zrak
ne počne sivati:
tim se srećan može riti
grad Dubrovnik, pun uresa,
štit i snaga kom će biti
kralj moguči od nebesa.

Pastijer 3.:

Tvrđi od mira od kamena
pravedni su još zakoni,
kijem je krepos uzvišena
i huda se zloća izgoni;
od zakona nu dobrota
bolje stoji udjeljana
u načinu od života
neg u knjigah upisana.

Pitanje: Koju političku namjeru izriču Palmotićevi pastiri?

26. Iz »Kristijade«.

(Stari pisci hrv. knj. XIV. str. 92.)

Napomena. Opis anđela, koji Josipu dolazi, da mu navijesti začeće Marijino. Taj ulomak neka služi kao primjer pjesničkog opisa, kakvima je Palmotić raširio svoj ugled: Kristijadu biskupa Vide.

Pjevanje X.

Nu da opaka sumja moja
i ledene se misli utaže,
noćnoga se sred pokoja
rajski glasnik meni kaže.
Isti slikom, isti činom
ko mi od djeve spovidje se,
ki s tolikom veličinom
Božiji pozdrav njoj donese.
Sunčan obraz, žući od zlata,
rudi prami njegovi su,
snježanoga vrhu vrata
ponosito sišli ki su.
Odijeva ga čudno tkana
zlatna svila, dična kroja,
sva biserom obnizana,
komu nije mjere ni broja.
Na lijevomu nju ramenu
pune istoga od bisera
vještijem gibom[14] sjedinjenu
pod ruku mu desnu tjera.
Tu, kijeh rajska ruka uresi,
gledaju se zračne petlje,[15]
slične zvijezdam od nebesi,
pače od zvijezda ljepše i svjetlje.
Njimi odjeća taj[16] združena
po načinu lijepu i milu
s obje strane od koljena
pokriva mu put pribilu.
Pas ga od suha zlata zgloblјen
paše oholoj po haljini,
vas kamenjem dragijem pobjen,
ki neizrečenu svjetlos čini.

[12] zidove
[13] množinu
[14] zavojem
[15] ono, za što se zapinje puce
[16] ta

Ponosite i zamjerne
na nogah mu okolice[17]
kažu cvijete svud biserne,
a pod cvijećem zlatno lice.
S ramena mu lijeva i desna
pomalo se širu i dižu
svitlijem perjem krila uresna,
ka brzinom vjetre stižu.

Nagu glavu, ruke nage
i od noga liste nosi
ter vedrinom slike drage
i gizda se i ponosi.
Kažu čini svi njegovi
i gledanje slatko ugodno.
rajski mu su da dvorovi
ne ova zemlja, mjesto rodno.

Pitanje: Otkuda Palmotiću taj pozlaćeni, napirlitani stil? — Komu je namijenio Kristijadu?

Ivan Bunić-Vučićević.

27. Iz »Plandovanja«.

(Dubrovnik, cvijet narodnog književstva. Dubrovnik, 1849. Izdanje s uvodnijem govorom Orsata Počića. Str. 71.)

O ovčice, krotko stado,
moji jaganjci, mirna općino,
tiha družbo i ma zgodo,[18]
blago dobro me jedino!
Vi ste čuli i vidjeli
koje muke, trude i jade
ljubav trpjet mene usili[19]
s pastjerice lijepe i mlade.
Zato sada k njoj pođite
ucviljeno ter blejeći
za me milost isprosite
kû ne mogoh ja cvileći.
Ako vam se to dogodi,
na livade na zelene
srećno stado sa mnom hodi,
gdi travica mlada zene,[20]
da pasete veselije,
sviročicom[21] ja ću u pjesni
pripijevati najmilije
nje ljepotu, me ljuvezni.
Toli[22] vam se to ne zbude,
k meni se opet ne vraćajte,
il neka vas ona bljude[23]
il se puste svud skitajte.
Ili pastijer ili vila
za me upita, rec'te ištinu:
Kakle lijepa i nemila
umori ga, prav poginu.

28. Iz »Duhovnih pjesama«.

(Dubrovnik, str. 91.—92.)

IX.
Višnji pastijer tankijem
prutom
kroti ovčicu duše moje
i vodi je pravijem putom
od presvete volje svoje.
Ona pušta drume prave
i od milosti slatke paše,
a od grijeha gorke trave
pase, pitje za najdraže.

[17] obruči
[18] srećo
[19] sili
[20] raste
[21] sviraljkom
[22] ako
[23] čuva

Ravnijem poljem on je vodi,
na hridi se ona obrće:
on je goni k bistroj vodi,
k mutnoj lokvi ona svrće.
Na mirne je staje nudi,
ona tijekom bježi hrlo,
da zajazi glad prehudi
i pakljenom vuku grlo.
O ovčice sasma prika,[24]
kuda si se opravila?
Čuj glas ki te zove i vika
od pastijera tvoga mila.
Dođi, dođi na tvoj dio
obilnosti, kê t' namijeni,
i kê ti je pripravio
od vijek vijeka tvoj ljubljeni.
Višnji Bože vjekoviti,
čemu želju tu goruću
imaš, samo za shraniti
ovu dušu pobjeguću?
Čijem je bila odlučena,
zašto li je ti odredi,
da kajanjem sahranjena
bude, kad te još uvrijedi?
Ne išti zlobna moja svijesti:
to otajstvo veliko je,
i ako se ne ćeš smesti,
reci: ovako Bog htio je.

Pitanja: Ima li kakova razlika u prikazivanju ljubavnog i duhovnog sadržaja u Bunića? — Otkuda to pastirstvo i zašto ga društvo dubrovačko voli?

Doba književnih epigona. Društvo baštinika.

Juraj Baraković.

29. Iz »Vile Slovinke«.

(Stari pisci hrvatski, knj. XVII.: Djela Jurja Barakovića. Priredili za štampu P. Budmani i M. Valjavac. Zagreb 1889. str. 96.—97.)

Plankita[25] poteče ter čedo donese.

»Od mene uboge,« reče jim, »evo dar!«
Dvignut' ga na noge bud' Jove gospodar[26]
i da' mu kugod stvar na svitu ostavi,[27]
pokle hti slisti[28] zgar[29] u zlamen[30] ljubavi.
Tad povoj razvi prid svimi Plankita,
ditića[31] postavi na sopru[32] razvita.
Kad pismo i slova na njemu vidiše,[33]
svaki ga celova, gdi Slovan sloviše.

Tad otac najprvi dvignut ga poseže,[34]
zač narav[35] od krvi u ljubav priteže,[36]
u skut ga svoj leže[37] pak zazva Plankitu,

[24] zla
[25] Neptunova ljuba Slovinka
[26] neka njegovim uzgojem upravlja Jove (Jupiter)
[27] neka mu dade (Neptun) kakovu stvar na svijetu
[28] buduć da je htio sići
[29] odozgor
[30] u znak
[31] dječačića
[32] stol
[33] na tijelu djeteta vidjeli su valjda natpis »Za dar« (od Neptuna) ili »Slovan«
[34] prihvati
[35] priroda
[36] privlači
[37] legne

prid svimi priseže ostavit čestitu:[38]
»Gdi prvi na svitu tvoj vidih porod mlad,
onde sad obitu[39] sagradit tebi grad,
pokle si ovi[40] dar donila do mene,
da primeš dar za dar rad vičnje spomene.«

Sve Jove pohvali, ča Neptun izusti,
i bozi ostali ponikom[41] i usti;
gradit grad dopusti, odi Neptun stavi red,
pače mu zagrusti,[42] da klade[43] pomnju[44] vred,[45]
kraj mora uspored zasnovu[46] postavi,
gdi prvi bi pogled njegove ljubavi,[47]
i vodu ogradi, ku prozva Plankita,
kom lišca ohladi, kad zaspa Plankita.

Pitanja: Zašto Baraković izvodi postanak Zadra od grčkih bogova? — Što znači »Zadar«. — Kakov je Baraković jezikoslovac?

Umjetnici stila, arkadijevci i sečentisti.

Antun Gleđević.

30. Iz »Damire smirene«.

(Stari pisci hrvatski, knj. XV. str. 17.)

At prvi.

Šena šesnaesta.

Lerinda:

Što se smete, što li tebi
lete uzdasi vrh uzdaha?
Mnim, da kaješ sad se u sebi,
jer toliko jesi plaha.[48]
Biti plahoj krivina je
s plahijem navlaš dvoranima;
bez sve[49] časti dikla ostaje
vodeć čase vazda s njima.
Da utečeš od privara,
bježi govor njihov lijepi,
nemoj svjetlos zlatnijeh dara
da tvû čvrstu svijes zaslijepi.

— — — — — — — — — —

Česa i tebi imam rijeti,
da čas stečeš rodu tvomu,
gospodski se za podnijeti
svеđ u dvoru kraljevskomu.
Dvor kraljevski drugo pita
neg dubrave i planine;
laži, himbe, varke, mita
i ćud lijene od živine.

[38] u časti
[39] obećavam
[40] ovaj
[41] miganjem
[42] zagrozi
[43] posveti
[44] brigu
[45] svagda
[46] osnovu
[47] gdje je Neptun ugledao Plankitu
[48] strasna
[49] svoje

Sred dubrava tko prebiva,
čovjek stvori od zvijeri se;
dvor kraljevski tko uživa,
od čovjeka zvijer stvori se.

Damira strane:[50]

Ah prihuda moja česti!
što mi je sila podnositi!
Čini, što hoć, ne ć' me smesti
ja ću ista sada biti.

— — — — — — — — — —

Svrha prvoga ata.

Slijedi balet od Armena.

Pitanje: Kakovo je raspoloženje u Gleđevićevih dramatskih lica naročito prema prirodi i dvorskom životu?

Ignjat Đorđić.

(Ignjata Đorđića Pjesni razlike, izdate po dru. Ljudevitu Gaju. Zagreb 1855. Pjesan VII. str. 16. i XXXIV. str. 55.)

31. Zgoda ljuvena.

Trudnom svijetu noć na lice
vrgla bješe sjenu blidu,[51]
da od ljuvezni potajnice[52]
na svoj tančac zvijezde iziđu.
Ja Ljubicu kon nje dvora
u zabitnoj čekah strani,
kad nje umjesto zgar s prozora
bi mi dodan lis pisani.
Mrem od želje za prije znati,
što mi piše mâ jedina;
nu môj[53] želji svrhu imati[54]
nenavidna brani tmina.
Nije pomoći: iza gora
jasni mjesec još ne istječe;
svijeće rajskijeh od prozora,
zvijezde, mi su prem daleče.
A želja me nuka i blazni[55]
tač, da skrovna draga slova
proštio bih bez bojazni
na plamenu od treskova.[56]
Ali u cvijetu i u travi
srećnom zgodom meni tada
krilata se zvjerca objavi,
sprijed zlaćena, svijetla ozada.

[50] na stranu govori
[51] Poređaj riječi: noć je vrgla blijedu sjenu na lice trudnom svijetu
[52] tajne
[53] mojoj
[54] udovoljiti
[55] draži
[56] munja

Ulovih je i nad svime
taj lov držah draži od zlata,
jer njim svijetlit nauči me
moja ljubav domišljata.
K pismu je prinijeh, i po njemu
pomno vodeć plam krilati,
na tem zraku[57] živućemu
sve razviđeh, što ht'jah znati.
Ah, da ti je uvijek hvala,
oj svijetnjače[58] prigizdavi,
od livada zvijezdo mala,
drobna iskro od ljubavi!
Ne mogu te neg hvaliti,
lijepa zvijerce, harnom pjesni,
čijem dostoja pomoć biti
nepokojnoj môj[59] ljuvezni.
Urešenje nepriprosto
ti si od ljeta po naravi,
dijelak sunca, za njim osto
za razgovor cvijetju i travi.
Prid tvojijem zlatom zlato krije
i sobom se zlato srami
tvoj plam zlatnoj u tebi je
ko u prstenu dragi kami.[60]
Od zemlje si ti zenica,
dan, ki leti sjemo i tamo,
slika mudrijeh djevojčica,
ke se u noći kažu samo.
Sveđ kušala cijeć dobrote
dragu rados, zvjerce draga:
mednom rosom dojilo te
milo nebo, zemlja blaga!

32. Srce izgubljeno.

»Jeda[61] je našo tko po sreći
izgubljeno srce moje,
ke izgubih, vaj, hodeći
za stupajom mê gospoje?
Za obilježu jes u njemu
malo ufanja i radosti,
straha i sumnje vele[62] i k temu
mnogo suza i gorkosti.

[57] svjetlost
[58] krijesnica
[59] mojoj
[60] kamen
[61] da li
[62] mnogo

A nada sve udjeljana
hitrom rukom od ljubavi
mê Ljubice slika izbrana
i nje ures prigizdavi.
Znaj, koristi da njem nije:
povrati ga tijem veselo!
Sve probjeno strijelami je
i napola izgorjelo.
A na milos po razlogu
za uzdarje ću pokloniti
sve, što imam, sve, što mogu,
sve, što umijem ja na sviti.«
Tvorah ovu lidžbu[63] u glase
vas u plaču, vas u muci,
kad ma lijepa prikaza se
noseć srce moje u ruci.
»Evo t' srca«, ona reče,
sad, što obeća, htij mi dati!« —
Dah sve, što sam, a ona uteče
i srce mi, jaoh, ne vrati.

Napomena: Nad osjećajem prevladava domišljatost, duhovitost. Ljubav je materijalna i zaodijeva se u rječitost i vještinu.

Pitanje: Kako to potvrđuju oba primjera: Zgoda ljuvena i Srce izgubljeno?

33. Iz »Uzdaha Mandaljene pokornice«.

(Izdanje Matice Ilirske. Zagreb 1851., str. 37., 38., 23., 29., 3., 107.)
(Grješni život Mandaljenin, iz III. pjevanja.)

Eto svijetli kralj od dana
jasnijem kolom istok zlati,[64]
eto ustajem i ja izrana
s zrcalom se svjetovati;
kô da ishitrim neviđeni
sklad razbludan[65] novi u meni.

Kô da činom svijesti morim,
a posmijehom duše vežem,
kô da ranjam, kad govorim:
kad pogledam, kô da užežem,
kô da u ropstvo srca uvodim,
plijenim, vladam i gospodim.[66]

[63] oglas
[64] pozlaćuje
[65] raskošan
[66] gospodujem

Dvorkinjicâ kolo okoli
druži i služi mene od svudi:
svaka ures moj oholi
sklada vještoj u razbludi;
vadeć zlatne iz pohrane
drage masti, vode izbrane.
— — — — — — —

Sva bjeh ures: nu mâ slava
još na uresijeh gradi urese:
s cijenom svjetlos od napravâ,
cijena s redom natječe se:
mjesta uresim nije već, i ja
još bit' žudim gizdavija.

Zlatno cvijetje, zlatom svito,
trepti zlatnijem nad kosama;
uši i grlo ponosito
gore u zracijeh zlatna plama:
i zlatom se opkružilo
bijelijeh rukâ srebro bilo.

(Mandaljenin ljubavnik, iz II. pjevanja.)

Zgodi se, u mê[67] da države
priđe egipske iz krajine
pun kreposti pregizdave
vrijedan mladić nad sve ine,
svojijeh ljeta u cvijet prvi,
srećan blagom, svijetle krvi.

U raskošjah on zadojen
i u dvorničkom hitropćenju,[68]
s koga egipski puk je brojen
nad svijem skladan u dvorenju,
bješe s drúgom mom jedinom
brat i rodom i hitrinom.[69]

Vidje i planu: a i ja tade,
jer njegova vlas pogleda
nareče mi iznenade:
»Daj mi, daj mi srce ureda!«[70]
Učas tako naš skroveni
s plamenom se plam zamijeni.
— — — — — — — —

[67] moje
[68] govorništvu
[69] lukavosti
[70] odmah

Za me igre prevesele,
za me časti spravne stahu,
za me u tancijeh noći cijele
u posjedijeh[71] danci iđahu,
i krvavoj u zavadi
za me mrahu[72] stari i mladi.

Onijeh držah u ufanju,
ovijem drago riječ prodavah,
svijeh u taštom obećanju
varah i opet obećavah.
I svađah se velekrati
sve, što obećah, za ne dati.

Što ne motrih! Što ne činih!
Smetah, grabih, raspe budih,
moreć blaznih,[73] blazneć hinih,
hineć ljubih, ljubeć udih[74]
sebi i druzijem sa svom moći:
mislim, djelom, u dne, u noći.

(Mandaljena ugleda Isusa, iz I. pjevanja.)

Istom lice Jezusovo
vidje i skupljen raj u njemu,
kroz gorjenje čisto i novo
ponovljena osta u svemu,
leteć svoga iz pepela
pomlađena ptica bijela.

Njega drži vrhu svega,
njega misli, š njim besjedi,
njega živa, mrtva njega
ište, žudi, dvori i slijedi,
i jedina š njim saviše
njim odiše, š njim izdiše.
— — — — — — — —

Pokoj naći jaka nije;
pravi er pokoj nje prošô je:
mre, jer ne mre, kad umrije,
tko bi duša duše svoje:
i bez duše živa ako je,
sama ljubav duša joj je.

[71] sijelima
[72] umirahu
[73] milovah
[74] škodih

(Mandaljena umire od ljubavi za Isusa, iz VIII. pjevanja.)

Ovo 'e tvoj Bog, koga mnogu
čijem[75] slavu izrijet moj duh trudi,
ni lijeposti svôj ni mogu
zadovoljit môj[76] požudi:
ne mogu izrijet; a o njem riti[77]
ne mogu se nasititi.

Tijem ljubi ga ljubovnika,
čezni, veni, kopni, gori.
Čin', da ljubav prevelika
tijelo satre, spraži,[78] umori:
i š njim mrtvijem zemlji ostavi
sve zapreke tvê ljubavi.

Pitanja: Čime podsjeća pjesnikova Mandaljena grješnica na suvremenu baroknu gospođu? — Koje su barokne oznake Đorđićeva stila?

Renesansa u banovini.

Grof Petar Zrinski.

34. Iz »Adrianskoga mora Sirene«.

(Mleci 1660.)

Pisam I.

— — — — — — — — — — — —

Zašto slatkim grlom poziva Sirena,
neg da je pred Plutom veće pohvaljena?
A da pod ljubavom . . . sva su postavljena.[1]

— — — — — — — — — — — —

Pisam II.

— — — — — — — — — — — —

Tako ludom zbog tebe bih se[2] pametjom,
da za boljom ne obratih se zorjom,
ali bogme idem zošpet[3] k njoj molbom,
ne budeš me već norila,[4] Bog s tobom.

[75] budući da
[76] mojoj
[77] govoriti
[78] sprži

[1] podložna
[2] borah se
[3] opet
[4] zaluđivala

Opsida sigetska.

Del parvi.

1.

Ovo ja, ki prvo v mojoj mladosti
nastojah marljivo v ljubavne kriposti,
suprot stah batrivo[5] vsakoj okornosti,[6]
sad ću spivat pravo Marča batrivosti.

Ti Mati Devica, ka rodi Gospodna,
nebeska kraljica, vsakim dobrim plodna,
bud mi pomoćnica, da vikom vgodna[7]
spravi ma desnica negda Turkom škodna,

daj i peru jakost, da pravadno[8] spiše[9]
tvoga sina vernost, koju on imiše,
koga slavim stalnost, ki i vmrit htiše
za njegovu zmožnost, ku zvisit željše.

Del petnajsti.

16.

Ta[10] Hektor Sigečki željaše viditi,
smrtni obraz teški ki mu hoti[11] priti,
čim ga već v priliki[12] vidi strašnoj iti,
tim je vitez jaki manje za nj mariti.

17.

Sve jur blago kada i kinč[13] ognjem zgori,
ban oružje[14] tada viteško otvori,
koja mu dopada sablju na izbori,
onu vze samu, da š njom vnogih[15] obori.

18.

Ravno Božja Milost v stolici siđaše,
s ke svita mlahavost[16] pomnjivo gledaše,
Dika, Vridnost, Zmožnost okolov[17] nje staše,
a stol se kot[18] svitlost sunčena svitlaše.

19.

Ljubav, Srića, Pokoj tiho naklonjeni
pod njim k službi vsakoj stoje pripravljeni,

[5] srčano
[6] tvrdokornosti
[7] naklona
[8] istinito
[9] napiše
[10] taj
[11] morao

[12] u slici
[13] riznica
[14] oružarnicu
[15] mnoge
[16] bijedu
[17] okolo
[18] kao

vre[19] mu hvala takoj[20] kot vorutki[21] vodeni,
i dari kim ni broj kupno razloženi.

20.

Vnogi spaseniki i blažene duše,
hvaleći ga slatki dujšu[22] glas na više,
pisnik kralj židovski svojom arfom zdiše,[23]
lipi zbor kraljevski š njim spiva to lipše.

21.

Nebeska zgovora[24] zvarh glasa svakoga,
Eho odgovara iz vrha rajskoga,
svet, svet, svet odzgora Višnji Bog od Boga,
puna su Cesara nebo, zemlja toga.

22.

Kerubini, Serafini tu se veselihu,
pred Jagnjetom svetim kruto[25] ponizihu,[26]
drugi pak u belim šeregi[27] hodihu,
ki se redom milim z Jagnjetom družihu.

23.

Tu zapovid dava med timi šeregi,[28]
on parvi Jehova nad višnjimi bregi,
da se poje slava u očnoj zasegi,[59]
ka često spunjava gore i beregi.

24.

— — — — — — — — — —
A on vas pun diki reče z svoga seda.[30]

29.

One Sigećane, ki za me vojuju
i za mê zakone nikad ne miruju,
obratit v pogane ludo se zmisluju,
moje stare virne da marsko[31] popljuju.

N a p o m e n a. Zašto je grof Petar Zrinski nazvao svoje djelo S i r e n o m, kaže u prvoj pjesmi (Pisam I.): Sirena slatkim glasom pjeva, da stekne hvalu pred Plutonom, bogom podzemlja. Sirena naime sjedeći na morskim pećinama vabi mornare ljubavnim glasom na opasna mjesta, gdje im se brod razbije i oni padaju u propast u carstvo Plutonovo, u podzemlje, u smrt. Ali Sireninu glasu ne mogu se oni oteti, jer »pod ljubavom sva su (bića) postavljena.« Alegorički to znači: premda znademo, da nas ljubav upropašćuje, ipak joj se pokoravamo i slijedimo njezino sirensko dozivanje. Drugom pjesmom (Pisam II.) odvraća se Petar Zrinski od Sirene, od ljubavi, a obraća se »boljoj zori«. To jest pjevat će pjesmu o ljubavi višoj, o ljubavi prema Bogu, koja je nadahnjivala onoga junaka Nikolu Sigetskoga, kad je branio Siget. To kaže u »Opsidi sigetskoj« u prvom dijelu: Ja, koji sam u mojoj mladosti nastojao marljivo oko ljubavi, sada ću pjevati hrabrost M a r t o v u (boga rata), a Ti, Mati Djevica, budi mi u tome djelu na pomoći, da moja desnica, koja je toliko jada zadavala Turcima, sada istinito napiše pjesmu o vjernosti svojega sina (Nikole Zrinskoga) i o stalnosti njegovoj, kojom je pokazao, da hoće umrijeti za slavu onoga, kojega je htio uzvisiti (Krista). Taj H e k t o r Sigetski narešen je svim krepostima; alegorijske pojave Dika, Vridnost, Zmožnost, (koje u to doba izilaze u isusovačkim dramama) okružuju ga. U triumfu uzlazi on na nebo, gdje ga dočekaju kralj židovski (David) s harfom, a zbor kraljeva pjeva s njime, spasenici i blažene duše sviraju hvaleći ga. A Jehova u svoj slavi primajući viteza svoga sa prijestolja progovara: Uzalud misle (Turci), da one Sigećane, što za mene vojuju i za moje zakone nikad ne miruju, obrate u pogane.

Iz ovih se ogleda »Sirene« jasno razabira, da je ideal narodnosni Petru Zrinskomu bio nepoznat i da je djelo svoga slavnoga predaka shvatio kao junaštvo u ime vjere, a ne u ime naroda. A da je tako i svoje vlastito junaštvo, svoju urotu, mislio pred Bogom opravdati, da se uzdao samo u Njega, to jasno izilazi i iz posljednjega mu p i s m a, što ga tu navodimo kao ogled krepke i krasne kajkavske proze banova pera. (Čuva se u zagreb. nadbiskupskom arkivu, a faksimile i prijepis nalazi se u Vijencu, 1894., 253. i 259.)

»Moje drago serce. Nemoj se žalostiti zverhu ovoga moga pisma niti burkati. Polag Božjega dokončanja sutra o deseti ore budu mene glavu sekli i tulikajše naukupe tvojemu bratcu. Danas smo mi jedan od drugoga serčeno prošnje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekovečni valete, tebe proseći, ako sam te u čem zbantuval, ali ti se u čem zameril, (koje ja dobro znam), oprosti mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smrti dobro pripravan niti se plašim, ja se ufam u Boga vsamogućega, koji me je na ovom svitu ponizil, da se tulikajše mene hoće smiluvati, i ja ga budem molil i prosil (komu sutra dojti ufam se), da se mi naukupe pred njegovem svetem Tronušem u dike vekovečne zastanemo. Veće ništar ne znam ti pisati, niti za sina, niti za druga dokončanja našega siromaštva. Ja sam vse na Božju volju ostavil, Ti se ništar ne žalosti, ar je to tak moralo biti. V Novem Mestu pred zadnjem dnevom mojega življenja, 29. dan Aprila meseca, o sedme ore pod večer leta 1671. Naj te Gospod Bog s mojum kćerjum Aurorom Veronikum blagoslovi. Grof Zrini Petar.

P i t a n j e: Za koju glavnu ideju vojuje junak Zrinski?

[19] izvire
[20] takova
[21] izvori
[22] duhaju
[23] uzdiše
[24] razgovor
[25] veoma
[26] klanjahu se
[27] redovima
[28] redovima
[29] opsegu
[30] prijestolja
[31] mrsko

Krsto Frankopan.

35. Iz »Gartlica«.

(Vrtić. Pesme Franje Krsta markeza Frankopana, kneza tržačkoga. Izdao Ivan Kostrenčić. Zagreb 1871., str. 67.)

Č l o v i č s t v o z o v e s e p r a v a l i p o t a.

Ona lipos, koja v dragom lišcu biva,
lilija i roza cvatuć nahodiva,[32]
budući nestalna tinja[33] se poziva,[34]
ar vrime čalarno[35] vsu diku skončiva;
neg samo človičstvo vsedil[36] je trpeće,[37]
ono krunu nosi vrhu vse liposti,
u vridnosti svojoj nigdar premineće,[38]
ono je kinč[39] slavni vrhu vse dragosti.
Bar neka se trudi vsa svicka[40] meštrija,[41]
vulja,[42] farbe,[43] vode najdičnije zmislit,
lasno će spoznati, da je neg norija,[44]
a najmanji uzrok zna lipost preminit.[45]
To vsagdašnja pelda[46] čisto očituje,
da lipoga lišca ništar je ljubeznost;
tako mudrih ljudih navuk[47] nazvestuje:
človičstvo kraljuje kakot prava lipost.

P i t a n j a: 1. Koje se tri ljepote ovdje uspoređuju i koja je najviša? — 2. Ima li u dubrovačkoj književnosti primjer, u kojemu se razvija pojam o »čistoj ljepoti«, koja nadilazi ljepotu čovjeka i umijeća? — 3. Koje je narječje, a koje su tuđice u toj pjesmi?

Grofica Katarina Patačić.

36. Iz navade.

(Per costume.)[48]

(Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. VII. str. 126.)

Z navade sem, dragi, tebe obljubila,
ovak samo tebe ljubit se navčila,
navada ta jako je mi slatka bila,
ovak iz navade je postala sila.

---

[32] natkriljuje
[33] sjenka
[34] naziva
[35] varavo
[36] sveudilj
[37] trajno
[38] nigdar premineće = neprolazno, vječno
[39] cvijet
[40] svjetska
[41] umjetnost
[42] ulja
[43] boje
[44] ludost
[45] promijeniti
[46] primjer
[47] nauk
[48] Ta bilješka naznačuje talijanski izvor ili napjev te pjesme, a nalazi se u rukopisu kao bilješka pod pjesmom.

Vu tom lepom plamnu, ki je zažgal mene,
bum gorela, doklam srce mi povene;
niti bi ja vernost, ku sem ti imela,
ne začuvat mogla, da bi taki htela.

P i t a n j a: Kakovo je to shvaćanje ljubavi? — Koje je društvo tako ljubilo? — Ima li koji dubrovački pjesnik, koji sjeća na tu vrstu lirike?

Pučka književnost renesanse.

Hrv. protestantska književnost.

37. Razgovaranje meju[49] papistom[50] i jednim luteranom.

(Starine, na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Knj. XVII. U Zagrebu 1885. str. 236.)

K r s t j a n i n:[51] Nebog[52] si ti tvoje duše, ako ti misliš, da drugi mogu otpustiti grisi, budut[53] kakovi se hote,[54] i za prostiti sagrišenja i muke nego Bog po Isukrste.[55]

P a p i s t a: Sve te tvoje misli i umenja[56] jesu nova i samo od trideset osam godišć odsle[57] jesu počati biti učena od Martina Lutera 'l od onoga inoga[58] imenom Verjerija,[59] ki[60] hote[61] veće radiji:[62] brže pojti[63] služiti onim luteranom i njim pomoći nego biti biskup i služiti papi, i da bi ga đaval ponesal toga istoga, zač nam veliku škodu čini.

K r s t. Sve te naše misli i umenja jesu stara i počahu učiti se od proroci,[64] od Isukrsta i od apustoli[65] i papi,[66] ali antikrsti svojimi stvorenji[67] obrivenimi[68] i pomazanimi bihu je zakopali i sakrili pod druge misle i umenja smišljena i sanjana od onih. Martin Luter istino i drugi naši službenici nisu učinili umenja nova, da[69] nauci,[70] ka[71] jesu stara,[72] i ta[73] jesu katoličaska i božastvena.

P a p. Nesrećni vi bihote[74] se imili[75] oćutiti, ako[76] ne bihote bili slipi i smamni,[77] da gdi vi jeste, vazda jest kogode smućenje i nevolja, i gdi jest crikva rimska, vazda živije se u veselju i u miru. Ne vidite, da svaki čas jesu mnozi od vas obišeni i sažgani, ali najmanje utamničani i bandeni.[78] To jest le[79] znamenje, da vi jeste u navidoste[80] Božjoj.

---

[49] među
[50] rimokatolikom
[51] luteran
[52] slab
[53] bilo
[54] kakovi mu drago
[55] Isukrstu
[56] umovanje
[57] otkad
[58] drugoga
[59] Vergerija
[60] koji
[61] htjedoše
[62] radije
[63] poći
[64] prorokâ
[65] apoštola
[66] papâ
[67] stvorovima
[68] obrijanima
[69] nego
[70] nauke
[71] koje
[72] stare
[73] te
[74] biste
[75] imali
[76] da
[77] prevareni
[78] vezani
[79] dakle
[80] mržnji

Krst. Ako to jest dobro zlamenje za imiti za poznati oni, ki jesu u navidoste Božjoj, tada potribuje[81] veći, da Isukrst jest bil on jošće u navidoste Božjoj, jere on jest bil u sve vrime života svoga umaran[82] i pogrjen[83] od farižei[84] i na skončanje laćen,[85] vezan i popeljan[86] za umriti sgor[87] jednoga križa, kako jedan razbojnik, i naprotivno potribuje reći, da ona sinagoga od poglavicov, od redovnikof,[88] od pisac[89] i farižeov jest bila istina crkva, jer bihu bogati i živijahu s mnogom svitlostjom[90] i oholijom.[91]

Pap. Vidi se le,[92] da morija,[93] glad i rat i svako zlo grede[94] cića[95] vašega računa, jer vi ste se dilili od mnenja i misle od vaših starijih . . .

Pitanja: Za koga je ovaj dijalog napisan i u koju svrhu? — Kako se zove ta književnost u nas? — Koliko je od nje sačuvano?

Matija Magdalenić.

38. Rasipnoga sina historija.

(Zvončec iliti premišljavanja zverhu četirih posljednih člověka. Grac 1750.)

(Sin hoće da ostavi kuću očevu.)

Oče, daj mi moj del:[96] jošče u mladosti primrazila[97] mi je tvoja hiža[98] dosti.

Da ne sedi mladost doma do starosti,
v Korintuše[99] pojdem vučit razumnosti.
Ne zovu me doma, vidiš, gospodinom,
vidiš, da ni z haljom nis[100] oblečen[101] svilom.
Pojdem, gde gospockem budem prozvan sinom,
glas iz sebe pustim po širokom svetu,
jednako se bum svetil[102] v zime kot u letu,
povekšam[103] si ime sercu plemenitu,
škoda je doma biti junaku očitu.
Rad bih da b' me i sam na to opominal,[104]
drobne na talere[105] peneze[106] izmenjal[107]
mlade ter ohole sluge z manom[108] spravljal[109]
i sam do čerlena[110] morja me zprovojal[111]

[81] treba
[82] gonjen
[83] pogrđen
[84] farizeja
[85] vučen
[86] odveden
[87] na
[88] redovnika
[89] pisaca
[90] sjajem
[91] ohološću
[92] dakle
[93] kuga
[94] dolazi
[95] radi
[96] dio, baštinu
[97] omrznula
[98] kuća
[99] Korint, znamenito sijelo grčke mudrosti
[100] nijesam
[101] odjeven
[102] svijetlio
[103] povećat ću
[104] opomenuo
[105] talire, kovani novac
[106] novce
[107] promijenio
[108] sa mnom
[109] otpravio
[110] crvenog
[111] pratio

ne će li mladenac: ki nag doma leži,
da nesi ta kušao[112] i ti ne priseži,[113]
a da od teh putov ni mene ne steži.[114]
Znaš li glavaticu,[115] gda spuknu[116] iz mesta
drugam ju zasadeć, kulika je zrasta,[117]
jabučnu sverščicu[118] ucipli[119] u hresta[120]
još da gospodaru dobra sada dosta.[121]
Herkules[122] hodeć pošten glas ostavi,
Aleksander[123] hodeć sveta[124] se dobavi.[125]
More biti i tvoj sin del[126] si ga pripravi,[127]
listor[128] od tve hiže drugam[129] ga otpravi.
Brat naj[130] doma bude: ar[131] ne zna dvoranstvo,[132]
priprost je, naj goni u vinograd kmetstvo.[133]
Po svetu hodeći najdem ja gospoctvo,
svetilo se zlatom bu moje bogactvo.
Ne ću zaludo trošiti vremena
u domaćem prahu zakopat imena.
Pojdem med Latine[134] prek mora čerlena,
da me vsaki vidi mudra, izučena.
V bogatu Indiju gda[135] bum prihajal,[136]
đunđ,[137] drago kamenje nogami porival,
zločestim jaspisem neg[138] konje potkoval[139]
i tebe[140] smaragda na cente pošiljaval.

(Sin se vraća i kaje se zbog grješnoga života.)

Kada bi[141] drago vreme prišlo k protuletju,[142]
od glada opanke ispeče na ognju,

[112] pokušao
[113] Ne poriči, t. j. nemoj poricati, da ti nijesi isto pokušao, da putuješ svijetom.
[114] Ne priječi: nemoj ni mene odvraćati ili priječiti, da i ja putujem
[115] kupus
[116] istrgnu
[117] t. j. glavatica raste tek dobro, ako je presadimo u tuđe tlo
[118] grančicu
[119] cijepaj
[120] stablo hrasta
[121] t. j. grančica jabuke cijepljena na stablu hrasta daje obilna ploda
[122] Herakle se proslavio na junačkom svom putovanju mnogim znamenitim djelima
[123] Aleksandar Veliki, veliki osvajač Male Azije
[124] zemalja
[125] stekne
[126] dio
[127] privrijedi, t. j. i tvoj sin će možda privrijediti komad zemlje
[128] samo
[129] drugamo
[130] nek
[131] jer
[132] dvorsku uljudnost (tal. la cortezza, fran. courtoisie)
[133] kmetove
[134] Rimljane, možda Talijane
[135] kad
[136] budem dolazio
[137] stakleno kamenje, dragulj (madž. gyöngy)
[138] samo
[139] potkivao
[140] tebi
[141] je
[142] proljeću

*

meće je u terbuh, ništar ne vonjaju,[143]
hladnom mu se vodom vusta[144] zalevaju.
Mehure mu potplat[145] hodeći pešice
dobi, pogrizoše vuši[146] plečice;[147]
terpeći prevnogi[148] špot,[149] vnoge[150] nevoljice,
pošal bi domom, sramotno mu je lice.
Plačuć počne hižu očinu gledati,
željno i podseke[151] vratne kuševati.[152]
Neg tiho počne vrata otpirati,[153]
ter pokleknuć[154] oca ovako moliti:
»Ah, prot tebe, oče, kuliko zagreši!
Na me tvoji oči, uredno[155] je, ne zdiži,
iz slug tvoga dvora računa[156] me zveži,[157]
da bi se tvoj sin zval, z tvojih me knig zbriši.
Zbog grehov nebesa nama ne sijaju,
prot nature[158] zvezde na me ne liskaju,[159]
čeno i oblaki proti mene staju,[160]
štimam, da i snešci[161] prot mene vojuju.
Ove strašne grehe mi duša jur plače,
zla činjena srce moje jako tlače,
ravno[162] kot[163] mertvu jedu je zle kače,[164]
joj mene nevoljnu, da ja grešiti zače.[165]
Božje zapovedi moja mladost zvala,[166]
da su neg[167] norije[168] ter med[169] ljudi šala.
Svetoga Duha kripost ne u mene stala,[170]
pamet[171] mi je bila, da b' se neg kartala.
Ak sam čul po svetke[172] u cirkvu[173] zvoneći,
listor[174] sam se smejal[175] vuha[176] zalizeći,[177]
nikoga ne stisnuh u cerkve klečeći.[178]

---

143 ne zaudaraju
144 usta
145 tabani
146 uši
147 pleća
148 premnogi
149 prijekor
150 mnoge
151 pragove
152 cjelivati
153 otvarati
154 pokleknuvši
155 pravo je
156 broja
157 briši
158 prirode
159 blistaju se
160 ustaju
161 snežak, mećava
162 isto
163 kao
164 zmije
165 začeh
166 nazivala
167 samo
168 gluposti
169 medu
170 nije ušla u mene (krepost Duha Svetoga)
171 volja
172 na svece (blagdane)
173 crkvu
174 samo
175 smijao
176 uši
177 zatvarajući
178 Nikoga nijesam stisnuo u crkvi klečeći, t. j. nikoga nijesam smetao u crkvi (jer me u njoj nije bilo)

Kada drugi tamo, ja na krčmu derčući,[179]
kada se je drugi z greha htel vernuti,[180]
onda sam se ja u zlo mislil nagnuti.
Božje serde[181] nigdar nej s'[182] se htel ognuti,[183]
zbog česa me mora vse zlo dosegnuti.

Magdalenić hoće da utuvi narodu: ostaj kod kuće i ne teži za tuđinom ili drukčije ne teži za naukom. Jer nauka u svijetu zavodi na stramputice, kako vidimo na primjeru Rasipnoga sina. On, koji je htio u svijet, platio je to gladom i nevoljom i morao se vratiti ocu svome, pokajao se. — Magdalenić crta život Rasipnoga sina pustivši s vida, da je to lice biblije, pa govori kao o mladom hrvatskom plemiću svojega vremena, koji se ponosi dvorjanstvom, t. j. umjetnošću dvorskoga govora i vladanja i svilenom haljinom; koji ide Latinima (Talijanima) na nauke. Na zagorsko gospodarstvo sjeća misao, da drugi brat tjera kmetove u vinograd. A grijesi Rasipnoga sina isti su, koje je Magdalenić vidjevao u svome kraju zagorskom: krčma, kartanje i t. d. Otuda ima ta pjesma kulturno-povijesnu cijenu.

Pitanje: Kako se zove cijela književnost, koja je u tome duhu pisana? — Kakovi su to stihovi?

Matija Divković.

(Бесиеде Дивковића сварху еванђелиа неделниех. У Мнетциех 1616. Стр. 401.)

399. Od svjetlosti tjelesa svetijeh.

Četiri stvari aliti četiri kreposti mi vidimo i nahodimo u suncu. To jest najprvo svjetlost, drugo brzina, tretje tančina, četvrto bestrudstvo.[184] Ove će iste četiri stvari imati sveti po sudnjemu dne, kada se sastane tijelo i duša. Najparvo mi očima našijem vidimo, da je sunce vele lijepo, vele svijetlo i uzorito. U svemu stvorenju, što je Gn. Bog stvorenja satvorio, što mi vidimo očima tjelesnijemi, nijedno stvorenje nije toliko lijepo ni toliko svijetlo, koliko je sunce, zašto sunce prosvjetljuje svekolike stvari, koje mi vidimo. Sunce prosvjetljuje mjesec, zvijezde i sve stvari, koje su na zemlji. Ovako će po sudu Božjemu svijetla biti tjelesa Svetijeh, kakono je sunce svijetlo. Tjelesa uistinu, koja su sada blijeda, žuta i gruba, bit će po sudnjemu dne sedam puta ljepša i svjetlija, negoli je sada sunce. Prije nego Adam i Eva sagriješiše, bješe sunce sedam puta svjetlije i ljepše, negoli je sada. I kako Adam i Eva sagriješe pristupivši[185] zapovijed Božju, tada sunce izgubi sedam dijela svoje svje-

---

179 trčući
180 vratiti
181 srdžbi
182 nijesam
183 ukloniti
184 lakoću
185 prestupivši

tlosti i svoje ljepote. I tako ne osta u suncu nego samo osmi dio ljepote i svjetlosti. A po sudu Božjemu bit će sunce svijetlo i lijepo, kako je bilo i prije Adamova i Evina sagrješenja. Po usta svetoga Ižaije na 30 pog. veli Bog svemogući, bit će svjetlost mjeseca, kakono je sada sunce svijetlo, onako će mjesec biti svijetao po sudu Božjemu; a sunce će biti sedam puta svjetlije, negoli je sada. Kakono je dakle sunce bilo svijetlo i lijepo prije Adamova sagrješenja, onako će biti lijep i svijetao svaki sveti po sudu, kada se sastane tijelo i duša zajedno. Kako govori Gn. Isukrist po Matiju 13. pog., veli: tada će svijetliti pravedni kako sunce prid obrazom Božijem. To jest u kraljevstvu nebeskomu.

Pitanje: Za koga je napisana ovakova knjiga i u koju svrhu? — Kojim narječjem?

Antun Kanižlić.

40. Iz »Sv. Rožalije«.

(Sv. Rožalija, panormitanska divica. Nakićena i ispivana po Antunu Kanižliću Požežaninu. U Beču 1780. str. 30.—31.)

Dio drugi, gl. XI.: Radost spilje i kupanje slavića.

Kraljić ptica sviju i slava slavićak
kljun u nju[186] zamoči, pije, diže glavu.
Opet pije i skoči na zelenu travu.
Pak se vrati k vodi, gleda, gdi je plitko,
pazi i ophodi, da ne vidi nitko.
Pokraj briga doli skoči, krilca stere,
glavicu zamoči, kupa se i pere.
Otpočine mrva, pogleda i pazi,
kao videći crva, da po brigu plazi,
pak glavu nakrivo, sad nagiblje amo,
sad s desne nalivo, prigne opet tamo.
U pogledu onom vidi radost niku,
svoju u vodenom ogledalu sliku.
Kao da se ne će kupat, vodom brca,
gleda, kako teče, i s kljunićem štrca.
Od nike dragosti opet zaroniva,
da se u radosti ladnoj naslađiva.
Okolo se okreće i kano da pliva
s krilcami trepeće i umorno ziva.
Odleti na stranu, pruža se, raskrili,
kljun tare o granu, glavom trese i s krili.
Tribi se i čisti, perje vuče i vadi,
da na red namisti, s kljunom češlja, gladi.

[186] t. j. u vodu

Kao da zafali za vodicu zdravu,
kako zna, nju fali, i piva njoj slavu.

Pitanje: Koje su oznake toga stila? — Pod kojim je utjecajem nastao? — Ima li pjesničke vrijednosti takovo opisivanje?

Pučka prosvjeta po primjeru protestanata. Polihistorija.

Pavao Ritter Vitezović.

41. Iz »Odiljenja sigetskoga«[187].

Gospodična Sofija[188] i oral.

S. Orle moj, orle moj, nemoj dalje litat!
Padi na hrast ter stoj! Ništo ću te pitat.
Ni v dubravi ovoj, ki će te se hitat,[189]
niti se dice boj, da hte pruglo[190] splitat.

O. Pusti me za tvoje i zdravje i sriću
litat v strane koje, gdi ptice ne liću;
ne znaš nepokoje, tuge i nesriću,
ke nevoljno moje srdašce razmiću.

S. Vidim te bolčicom,[191] kako mašeš krili,
zaštrapan krvčicom, ku ste nigdi pili.
Neg gdo te s tužicom, dragi orle, cvili
i s ovom zemljicom nemiloma dili?

O. Nemoj me pitati, tako t' sriće tvoje!
Nemoj ponavljati ljute rane moje,
nego me litati pusti v strane koje,[192]
za prvo[193] pušćati s žitkom[194] tuge moje.

S. Ne govori toga, nemoj se gubiti,
neg sedi ovoga hrasta na kôj kiti,
ter pomena[195] tvoga nemoj mi kratiti.
Od znanja ti moga[196] ne će teže biti.

Otkud lićeš sada, gdi si dosad služil?
S kim si se najzada, moj orle, razdružil,
cić[197] koga li jada tako se rastužil?
Povij,[198] to bih rada, da bi mi poslužil.

[187] pad Sigeta
[188] zaručnica sigetskog junaka Alapića
[189] nema u ovoj dubravi nikoga, tko bi te lovio
[190] zamku
[191] bolom
[192] kojegod
[193] da što prije
[194] životom
[195] razgovora
[196] saznam li ja
[197] zbog
[198] pričaj

O. U pustinje koje tuge me it[199] sile,
ke su mi takoje riči uskratile;[200]
al me prošnje tvoje kruto[201] giblju[202] mile,
da ispovim moje boleznosti sile.

Grifa[203] služih dosad jur od mnogo lita
dike[204] zaisto rad veće neg rad mita;
mene on takoj[205] rad držaše kod šćita,[206]
drag mu bih kako grad glasovit vrh svita.

S njim hođah na love u Zorine luge[207]
uzimljuć gotove samo svoje sluge;
sve već vukom nove zadavasmo tuge,
da kakono sove bižahu od ruge.[208]

Ter se na to Zori ražalilo biše,
da se ti prikori njoj na špot[209] činiše,
da se po nje gori nje vuci razbiše:
da grifa umori, na svu silu htiše.

Pse, vuke, medvide i lave takoje
sakupiti ide pod zastave svoje;
ni Grkov ne pride na tulike broje,
da razruše zide nikadašnje Troje.

Sile nesabrane spravi vrhu toga
i za vojsku hrane već lita jednoga;
opstri na sve strane v gnjizdu grifa moga,
grifići se brane polag grifa svoga.

Al kad s ognjem Zora poče nalipljati[210]
i triske odzgora Jovo[211] nathitati,
niti svoga dvora grif htiše pušćati,
dojde nam pokora svim mrtvim ostati.

S. Orle, riči tvoje pune su skrovnosti,
s kih prohaja moje, ah, leden znoj kosti!
Otkrij mi, što to je, ke su to žuhkosti!
Bojim se, da goje[212] i meni tužnosti.

O. Služih u Sigetu dobra gospodina
v oružju i svetu časna od kolina,
ki još u ditetu jak bi knez od Zrina,
razbi mnogu četu i vojsku Turčina.

---

[199] ići
[200] branile
[201] veoma
[202] ganu
[203] krilatoga lava
[204] više rad slave, nego radi plaće
[205] također
[206] štita
[207] na Istok, protiv Turaka
[208] srama, poruge
[209] sramota
[210] trovati
[211] Jupiter, bog nad bogovima u Rimljana
[212] nose

To caru prot glavi Sulimanu biše,
ter, da se izbavi tulika zla, htiše;
zato vojske spravi, kim broj ne znadiše,
da vas svit dobavi, skoro čim imiše.

Opstri bana moga u Sigetu gradu,
grada prosi toga, da mu naši dadu;
al vole za svoga kralja da svi padu,
nego pod turskoga cara grad podadu.

Simbol orla i grifa uzeo je Vitezović iz grboslovlja. Na opremi ili na štitu slikao se orao. Taj simbol junaštva glasnikom je gospodični Sofiji, koja gubi u Sigetu vjerenika Alapića. — I u narodnoj pjesmi nose ptice, gavrani, s bojišta glase (Smrt majke Jugovića). Pjesnik kao da je znao za narodnu pjesmu. Po čemu bismo to mogli ovdje još razabrati? — Čime pjesnik pokazuje klasičnu obrazovanost?

Orsag[213] banu.

(Drugoč[214] sada na svitlo dano. U Beču 1685. str. 27.)

Bane, naša diko, naš viteški bane,
čusmo tve veliko borenje i rane,
i smrti, ke brane[215] vratit' ti se k svojim
v[216] ove tvoje strane i vitezom tvojim.[217]
Vas[218] u tugi stojim iz ove prilike,[219]
plačem zbranim[220] mojim nesriće tulike.

Jauču vladike i ki dom braniše,
da se od njih dike tako rastaniše.[221]
To Bog tako htiše, ljubezan, i Vira,
drug, komu drag biše, za druga umira.
Ako se prem zbira, s tim nam već rezika,[222]
niš ne manje zvira s tim hrvatska dika.
Jakoga vojnika hrabrosti si ispunil,
odvika dovika slavom si se krunil.
Misec[223] si oskvrnil i zvernul[224] takoje,
da j' kruto[225] pobrunil[226] od svitlosti svoje,
gdi si biti boje s onim se podstupil,[227]
ki vas svit skoro je pod svoj strah sakupil.

---

[213] zemlja (Hrvatska)
[214] drugi put
[215] ne daju
[216] u
[217] vitezovima tvojima
[218] sav
[219] s toga razloga
[220] s izabranicima
[221] rastaviše
[222] pogibao
[223] Tursku
[224] izvrnuo
[225] kruto
[226] pobakrenio
[227] pothvatio

Kij na zemlju stupil, kot ropče bojeću,[228]
da ni sablju stupil[229] ni Leksander veću.
Na tvojemu pleću[230] podnesal si mnoga
Herkula, nevmreću[231] čast vika ovoga.
Mi tebe i tvoga žalujući zbora,
od briga[232] murskoga[233] tja do sinja mora
molimo ti dvora rajskoga svitline
i pomoć odzgora zverh tvoje družine.
Trud tvoj, gospodine naš hervatski bane,
navik mnoge cine[234] v spomenu ostane,
pisme[235] ti se čine na sve svita strane.

Pitanja: Koje se mišljenje Hrvatske očituje u toj tužaljki nad smrću Zrinskoga? — Gdje ima ovdje dokaza klasičnoj obrazovanosti pjesnikovoj? — Gdje još dolazi u hrvatskoj književnosti dvanaesterac s međusrokovima?

Pseudonarodna knjiga u Dalmaciji.

Andrija Kačić Miošić.

42. Iz »Razgovora ugodnoga«.

(Izdanje g. 1759. str. 1.)

Pripoljubljenomu štiocu!

Ne nahodeći se u mojim knjižicam od kralja, bana i vitezova slovinskih mnoge stvari i lipi događaji, koji se prija, a niki i posli porođenja Gospodinova zgodiše u državam slovinskim, zato, moj ljubeznivi štioče, rečene knjižice prištampajem s pristavkom starih kralja, cesara, papa i mnogih svetih od našega slovinskoga naroda s nadometkom također mnogih pisama od bana i starih ungarskih, mletačkih i slovinskih vitezova, a to ja sve sam pomljivo izvadio iz knjiga latinskih, talijanskih i hrvatskih, iz različitih pisama i karata, diploma, dukala, atestata, davorija i svidodžbi staraca, redovnika i svitovnjaka. Svrha pak, za koju ovi trud činim, jest najprva slava i poštenje Božje, komu se svako dilo pošteno bez otruje griha učinjeno posvetiti i prikazati ima. Druga: neka se sadašnji i poslidnji vitezovi mogu ogledati kano u zrcalo u hrabrenita vojevanja i glasovita junaštva svojih dida i šukundida, da ih slobodno i veselo mogu naslidovati i s općenitim neprijateljom boj biti. Treća pak svrha moga truda jest ova: da se slavna imena vitezova i glasovitih junaka mogu za puno vikova na svitu uzdržati, štiti i njihova junaštva spominjati, jer što se u knjigam ne nahodi, brzo se izgubi i zaboravi. Knjige štampane svo po svitu iđu; ako se izgube u jednomu gradu, državi, ali kraljevstvu, ne

[228] zastrašenu kao ropkinja
[229] otupio
[230] plećima
[231] neumrlu
[232] brijega
[233] rijeke Mure (Međumurje)
[234] cijene
[235] pjesme

će u drugomu. I to su, moj štioče, svrhe, za koje ja ovi trud činim, koji, ako si roda od starine gospodskoga, viteškoga oli junačkoga, ufam se, bit će ti ugodan; ako li nisi, na moje mrzit ćeš knjižice i pogrđivat trudno dilo starca Milovana, kakono su i dosada oni, koji nisu od viteške krvi sastavljeni. Retorike ni poezije, nakićena ni napirlitana veza naći ne ćeš, nego jednu zgrađu svrhu tvrdoga temelja od istine zidanu, stinam naravnim iz dubokih jama po nastojanju siromaka Milovana iskopanih. Ako se naslađuješ u zgrađam narešenim, evo sam ti kamenje pripravio, pilaj ih, teši ih i kleši tvojizim alatom, koga si stekao, ter načinjaj visoke, plemenite i gospodske polače: ja ti dobrovoljno dopušćam i čestitu u tvomu rukodilu sreću nazivam.

Pitanja: Komu piše Kačić svoj Razgovor? — O čemu on hoće da pouči narod? — Što veli o obliku svojega djela? — Što preporučuje napokon književnicima?

43. Slidi pisma velikoga junaka i viteza, kavalira don Ivana Filipovića, rečenoga Grčića ispod Sinja, prikazana ocu poštovanomu fra Petru Filipoviću, štiocu bogoslovcu.

(Izdanje g. 1759. str. 214.)

Kotar hvali Janković Stojana,
a Cetina Grčić don-Ivana,
kavalira dužda mletačkoga,
koji biše srca viteškoga,
a plemena od Filipovića,
bosanskoga na glasu plemića,
kojino je svuda vojevao
i junačke glave odsicao.
Od Morije rata ognjenoga,
malo posli, a i malenoga,
ne bijaše žešćega vojnika,
u Cetini haržega konjika.
Kad Cetinu Turci porobiše,
na Grčića kulu udariše,
osvojit je oni ne mogoše,
nego pod njom mnogi izgiboše;
jer je brani Grčić don-Ivane,
od Cetine ravne kavalire.
Mnoge pobi Turke krajišnike,
mlade pišce i brze konjike.
To svidoče starci od Cetine,
a najveće Zorzi providure.
Al poslušaj, dragi pobratime,
što učini Grčić don-Ivane.
Kad udriše na Cetinu Turci
sa svih strana kano mrki vuci
i prid njima paša Atlagiću,
silni vitez kano Kobiliću,
Grčić biše srca junačkoga,
brani krunu dužda mletačkoga,
po Cetini Turke razgonjaše
ter im ruse glave odsicaše.
Najboljega posiče junaka,
mejdandžiju turskoga konjika,
po svidodžbi Balbi providura,
koji hvali Grčić don-Ivana.

Napomena: Ta pjesma pokazuje, kako je Kačiću samo do rimovane kronike, u kojoj se slavi junaštvo (u korist mletačkoga dužda) i kršćanstvo. Kačićeva je misao sasvim viteška u duhu kršćanskih vitezova renesanse, a namjera mu je, da uči narod povijesti u lakoj formi, u narodnom desetercu. Ta je pjesma bez ikakove krasote, rimovana proza. Narodnom se pjesmom Kačić služi bez namjere umjetničke.

44. Pisma od kralja Vladimira.

(Izdanje g. 1759. str. 35.)

Gorko cvili sužanj Vladimire
u tamnici kralja bugarskoga;
gorko cvili, danak proklinjaše,
u koji se na svit porodio.
Cini jadan, da ne čuje niko,
al to čuje Kosara divojka,
lipa ćerca kralja bugarskoga,
koji biše roda slovinskoga.
Pita njega Kosara divojka:
»Što je tebi, moj sužnju nevoljni?
Ali ti je majka omilila?
Ali ti je žao zavičaja?
Ali ti je gládak dodijao?
Al tamnica, jadna kuća tvoja?
Al na nogu negve do kolina?
Al na ruku teške lisičine?
Al si čuo, moj sužnju nevoljni,
da s' udaje virna ljuba tvoja,
ter proklinje danke i godine
i staricu, jadnu majku tvoju?«
Govori joj sužanj Vladimire:
»Prođi me se, Bugarko divojko!
Nije meni žao zavičaja
niti mi je omilila majka,
nit je meni gladak dodijao,
ni tamnica, jadna kuća moja,
ni na nogu negve do kolina,
ni na ruku teške lisičine,
ni s' udaje virna ljuba moja,
jer se dosad nisam oženio,
niti ću se jadan oženiti,
jerbo ću ti brzo poginuti
u tamnici kralja bugarskoga,
Samuela da ga Bog ubio!
Na viri je mene privario,
u tamnicu tamnu postavio.«
Još mu veli Kosara divojka:
»Ta reci mi, moj sužnju nevoljni,
otkuda si, od koje li zemlje?
Od koga li roda i plemena?«
Govori joj dite Vladimire:
»Ja sam sužanj od Hercegovine,

dvorio sam kralja slovinskoga
u Tribinju, gradu bijelomu.
Što me pitaš za rod i za pleme,
i to ću ti povidіti pravo:
Ja sam, seko, roda gospodskoga;
al sam sužanj kralja bugarskoga.
U mene je blago nebrojeno,
moja bi me iskupila majka,
al me kralju ne da na otkupe,
nego ište rusu glavu moju.«
Tišila ga Kosara divojka:
»Nemoj cvilit, moj sužnju nevoljni!
Ja sam ćerca kralja bugarskoga,
Samuela, gospodara tvoga.
Rasplitat ću žute kose moje,
ljubit ću mu skuta i kolina,
noge ću mu suzom polivati,
živim ću ga Bogom zaklinjati,
da te pusti iz tamnice tamne
i pošalje staroj majci tvojoj,
nek se tvoja obeseli majka,
kad ugleda Vladimira sinka.«
Pak odšeta bilu dvoru svomu
ter se sama sobom razgovara:
»Što sam godir vidila junaka
slovinskoga roda i plemena,
ja ne vidih lipšega junaka,
ni lipšega ni pristalijega,
nit ga može poroditi majka,
od mladoga sužnja Vladimira«.
Pak ulize u dvore bijele,
ljubi bábi skuta i kolina,
noge mu je suzom oblivala,
ovako je babi govorila:
»Daruj meni sužnja Vladimira
za mojega virna zaručnika,
a tako ti svitle krune tvoje
i tako ti sinka Radomira!
Čini mi se, moj mili babajko,
da će biti roda gospodskoga,
dvorio je kralja slovinskoga,
lipo zbori, ponizno govori.
Oprosti ga iz tamnice, bábo!
A tako ti šarca konja tvoga,
i tako ti britke ćorde tvoje,
jer je lipo momče Hercegovče.«

Nato se je kralju nasmijao,
Kosari je tiho govorio:
»Nije ono momče Hercegovče,
već je ono kralju Vladimire!
Ja ne mogu drugo učiniti,
valja mi ga tebi darovati,
sva je tvoja slika i prilika,
slavi njega Krbava i Lika«.
Kad razumi Kosara divojka,
da će biti kraljica slovinska,
od dragosti suze prolivaše,
svome babi ruke celivaše.
Od tamnice ključe uzimala,
tamnici je vrata otvorila,
Vladimira sužnja dozivaše
ter ovako njemu govoraše:
»Ustani se, kralju Vladimire!
Ter otari gorke suze tvoje;
evo tebe zaručnica zove,
lipa ćerca kralja bugarskoga.«
Kad je sužanj riči razumio,
niz obraz je suzam oborio,
blagosivlje Kosaru divojku
veće nego svoju milu majku.
Pak izađe iz tamnice tamne
i otiđe k dvoru divojčinu.
Lipo ga je taste dočekao,
za zdravlje se š njime upitao.
Zove k sebi bugarske terzije,
da mu kroje sa zlatom haljine.
Oblači ga u skerlet i zlato,
sinu sužanj kano sunce žarko.
Plemenit je sobet učinio,
gospodu je na sobet pozvao,
vinča njega s Kosarom divojkom,
povrati mu krunu i kraljevstvo.
Tu veselje veliko bijaše,
ne može se, pobre, reći više.
U dvoru su bubnji i svirale,
a prid dvorom divno kolo igra.
U kolu su Bugarke divojke,
kolo vodi seka Kosarina.
Lipe ona pisme izvodila,
svaku pismu seki pripivala.
Da je komu pogledati bilo,
Samuela kralja bugarskoga,

kako svoga zeta celi.aše,
celivaše i blagosivljaše:
»Hodi s Bogom, drago dite moje,
na putu ti dobra sreća bila!
Puno sam ti, sinko, sagrišio,
i staricu majku rascvilio
držeći te u tamnici tamnoj,
moreći te i žeđom i gladom.
Uzmi, sinko, zaručnicu tvoju,
povedi je k bilu dvoru tvomu.
Pozdravi mi slovinsku gospodu
i staricu milu majku tvoju,
kojuno sam vrlo uvridio
brezakonje svako učinio.«
Svim delijam pisma na poštenje!
Bog nam dao zdravlje i veselje!

Napomena: Kačića ne zanima samo historija i junaštvo, nego i ljubav, vjenčanje, zlato i grimiz. On voli dakle osim pouke i zabavu: »Svim delijam pisma na poštenje, Bog nam dao zdravlje i veselje«. Ni ovdje, gdje je bilo zgode, nije istaknut osjećaj narodni. Kosara ne uzima Vladimira zbog toga, što je Slovin, nego što joj se sviđa i što joj se čini, »da će (Vladimir) biti roda gospodskoga«. — Ta je pjesma obilatija obratima iz narodne pjesme, i u njoj stoga ima pjesničke krasote.

Preradović je uzeo tu pjesmu kao osnovu svom dramatskom libretu istoga imena. Njega baš zanimaše to, što je Kačiću sporedno: ideja o zbliženju južnih Slavena.

Pitanje: Zašto ubrajamo Kačića među renesansne i pseudonarodne pjesnike?

Prosvjećenje u Hrvatskoj.

Tit Brezovački.

45. Iz »Matijaša Grabancijaša dijaka«.

(Mathias Grabantzias Diak. Zagreb, 1804. str. 72.—74.)

Matijaš: Ako budu vsi velike službe i plače imali, koji za njimi hlepiju, gde bi se službe, gde novci zmagali,[1] najmre[2] ako vsaki tuliko bi moral imati, kuliko bi zaigrati mogel. Je li vam ne bi oveh 200 fl., koje ste zaigrali denes, za pol leta dosta bilo za pošteno živeti?

Koprinovič: Gdo pak za nikaj služil bude?

Matijaš: On, koj ljubi Domovinu, opčinsku[3] sreču išče, i z dikum[4] svoje marlive službe je zadovoljen.

Pisarovič: Kaj na me spada opčinsko dobro, ako sâm zlo stojim?

[1] smogli
[2] naime
[3] opću
[4] pohvalom

Matijaš: Na vsakoga Domovine sina spada najbolje, ar[5] općinsko dobro dohađa od osobnoga[6] dobra vsakoga Domovine sina; ako se anda vsaki za svoje dobro skrbel ne bude, da on nekoju stran sreče i imetka svojega Domovini alduvati[7] mogel bude, otkud bude ona drugač zmagati mogla, da vaše službe naplati? Je li morete pravično potrebuvati, da jedna stran domorocev dan i noč skrbela se bude, da ono Domovini na općinske potreboče alduje, kaj vi malovredno i rasipno z druge strani potrošiti i potepsti mogli budete? Ako vsaki samo od Domovine pomoč čakal bude, metemtoga[8] vreme za nikaj trošil, prestane obdelavanje polja, zapustiju se meštrije,[9] zaostaneju dobri navuki,[10] zgubiju jakost zapovedi i zadnjič[11] oslabe vsaki stališ; ali kak dugo ovo trpelo bude? — Doklam ono, kaj pređi naši z velikum skrbjum i trudi skup spravili jesu, rastepemo i strošimo. Kam potlam?

Jugovič: Ne maram, kamgoder; rajši zaisto kakti osel travu gristi, kak prez[12] zadovoljne[13] plače Domovini služiti.

Matijaš: Barem bi onda vekšu hasen[14] z vas imala, kak vezda[15] ima; ar bi žakle nositi znali.

Veselkovič: Ja rajši kernjakom[16] postati, kak nekuliko let za 50 ali 100 forinti sim tam lundrati[17] kakti pes.

Matijaš: Barem bi slaninu človek od vas onda imal. (Dobiju obodva na jeden put on oselsku, ov svinsku glavu.)

Napomena: Autor razglašuje na usta Grabancijaševa ekonomijsku nauku Nikole Škrlca, da i plemići moraju nastojati da rade oko privređivanja dobara i da rade iz ljubavi za Domovinu, a ne za plaću.

Pitanja: Na čije se reforme odnose riječi »ar općinsko dobro dohađa od osobnoga dobra vsakoga Domovine sina«? — Što znači ovdje »Domovina«?

Prosvjećenje u Slavoniji.

Matija Antun Reljković.

46. Iz »Satira iliti Divjeg čovika«.

(Djela M. A. Relkovića. Izdao Mart. Seneković, Vinkovci, 1875., str. 285. — Književna izdanja Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora, knj. III. Uredio dr. David Bogdanović. Zagreb 1909.)

II.

Porušenje Slavonije kroz česte rate i bojeve.

Jabukam se zato lome grane,
jere voćke daju izabrane:
tako i teb', Slavonijo moja,
ukide se sva lipota tvoja,

[5] jer
[6] ličnoga
[7] žrtvovati
[8] međutim
[9] obrti
[10] nauci
[11] napokon
[12] bez
[13] dovoljne
[14] korist
[15] nego sada
[16] krmkom
[17] lunjati

jer dušmanin gledat ne mogaše
plodne zemlje, plemenite paše;
Srim bo njima trn u oku biše,
zato njega i nenavidiše,
ter sad ovaj, sad onaj navali,
dok ga cilo k zemlji ne obali.
Što Atila ne srušiv ostavi
i vilajet posli njeg opravi,
to Soliman došav iznenada
i udariv sa trista hiljada
Srim grad sruši i zemlju savlada,
za podrug vik Slavonijom vlada
i naseli Turke iz Azije,
koji ništa neg kukuruz sije.
Tada plodne zemlje potužiše,
jer je Turci štočim naružiše
i planinu Frušku zapustiše,
gdi srijemski vinogradi biše.
Probus cesar, baš iz Srima grada,
dokle jošter Slavonijom vlada,
Najpri poče na Fruškoj planini
i plemenit vinograd načini,
pak i druga srijemska gospoda,
jer svakomu bijaše sloboda.
I planinu tako nakitiše,
da raskošje u no vrime biše,
kamo cesar s mlogimi plemići
na šetanje dostoja se ići,
jer pram gradom ta planina biše,
i zato ju često pohodiše.
Al ju Turci posli zapustiše:
lipe loze vinjage postaše,
i od crkvi načini džamije,
u mlogima biše haramije.
Što se biše razbignulo puka
po zbjegovih i štokakvih luka',
ono Turčin natrag podoziva,
neka radi i s Turci pribiva,
a neka mu virno harač daje
i Turčina glavara poznaje.
Sto godina i pedeset biše,
— jedni kažu, da ima i više —
što nevirnik zemljom upravljaše
il, da reknem bolje, rasipaše.
Jer dok tako skupa pribivaše
turske kuće i kršćanske vaše,

dok se žene s bulama poznaše,
dok se dica s Turadma igraše,
dok se, rekoh, zajedno vladaše,
dotle Turci zao izgled daše:
običaje lipe ostaviše,
a poganske pomalo primiše.
Kad se Turad skupe na divane,
ni vašima oni ne zabrane;
kad Turkinje stanu igrat kolo
okrećuć se sve unaokolo,
i vaše se divojke uhvate
jal kod Muje jal njegove Fate.
Dok se momčad s Turadma mučiše,
odonda se psovat naučiše:
viru, dušu, dasku i grobnicu
oca, majku — — — — — — — —
Odonda je ašikluk postao,
zao izgled i adet ostao:
odonda je ostalo psovanje,
prelo, kolo i ašikovanje
i ostale svake nepodobe
dica uče, dokle ne pogode.
Nesta stida kod ženskoga spola
s turskog prela i s turskoga kola;
ne poštuje mlađi starijega
niti sluša, neg pretiče njega.
Odonda je postalo čaranje,
vištičiluk i bulsko varanje,
koje one sobom donesoše,
Slavoniju njima otrovaše,
i ostale mloge običaje,
za koje se još i danas haje,
pak se evo istrgnut ne dadu,
jerbo koren duboko imadu.

Pitanje: Koji su Reljkoviću razlozi, da je Slavonija zaostala u prosvjeti i u gospodarstvu?

VI. Druga turska skula — kolo.

Jer divojak' nije stid pivati,
kada počmu u kolu igrati:
»Oj u Marka Kraljevića sina
Dobar konjic u potaji ima«.
Al u crkvi nema tko početi,
jer im dojde niki stid prokleti.
Bog bijaše lijepo uredio,
i grihoti stida naredio,

a dobroti neka bude lako,[18]
vama sveci to kazuju tako.[19]
Pak je vrag te stvari premetnuo[20]
i na dobro stida nametnuo,[21]
a grišiti neka bude lako,
jer on radi, da privari tako.
Projdite se, moja braćo draga,
takvih skula[22] smišljenih od vraga.
Vi znadete, da je turski zakon
iznesao Muhamed napokon;[23]
i vrag mu je u pomoći bio,
dok je lipše stvari izmislio,
kojegod su lagane[24] po tilo,
među kojim i kolo je bilo.
Zato Turci najprvo počeše,
Muhamedu na grobu igraše,
za ukazat nikoje veselje
Muhamedu svomu na poštenje.
Vidiš dakle, da je od Turaka
došlo kolo: dä, zla komšiluka![25]
— — — — — — — —
Ostavite vi takova dila,
koja Bogu nigda nisu mila,
neg molite vaše obrstare[26]
i biskupe crkve poglavare,
neka mole svitlu cesaricu,
vašu majku i vašu kraljicu,
baš Mariju dragu Tereziju,
dugo vrijeme, Bože, poživi ju!
milostivo neka zapovidi
svaku župu da s meštrom[27] providi,[28]
kakono je u zemlji madžarskoj,
Moraviji i u zemlji češkoj;
koji bi vam mladež naučili,
— da bi bolje Bogu poslužili —
štiti,[29] pisat i Boga moliti.
Rugaju se vami vilajeti,[30]
da od toga vi ništa ne znate,
jere skula takvih ne imate.

---

[18] a dobrota neka je slobodna
[19] vama neka sveci budu primjerom
[20] vrag je izvrnuo red
[21] učinio, da se dobrote stidimo
[22] škola
[23] naročiti
[24] razbludne
[25] susjedstva
[26] pukovnike
[27] učiteljem
[28] opskrbi
[29] čitati
[30] pokrajine

Drugačije, kad bi to imali,
bolje biste i nju poslužili,
jer u pismu sva uredba stoji;
svak bi znao od dužnosti svojih,
gdi mu valja kako učiniti,
kad bi znao štiti i pisati.

Pitanja: Zašto se Reljković protivi narodnoj pjesmi i kolu, a što preporučuje mjesto njih? — Kako se zove doba, u koje on piše, i zašto se tako zove?

Iz predgovora drugomu izdanju Satira.

Dunđerin niki na jednoj crkvi lip načini toran, kojega kada dovršio bijaše, sajde na zemlju i metnuvši ruku na čelo poče ga od sviju strana promatrati ovako u sebi govoreći: »Sada neka dojde tko mu drago, ne će na ovomu tornu nikakve mahane naći.«

Dvoje dice, koja na crkvenoj ulici jedno drugom prah u oči sipajući igrau se, motreći dunđerina okolo torna obiodećega, jedno reče: »Što ovaj okolo torna gledajući u njega ophodi? Valjada mu je toran grbav.« Još ovo i ne svrši svoje govorenje, a drugo povika: »Nakjivo tojan! Nakjivo tojan!«

Dunđerin pogleda u dicu pak opet u toran i vidi, da nije ni otkud nakrivo, ali za izvaditi njima iz glave tu zlu misao, upita njih: »Je li, dico, nakrivo toran?« Rekoše: »Jest!« »Ej dobro«, slidi dunđerin, »mi ćemo njega sada popraviti«.

On uzamši klupko kanafa penje se po svojih skelah gori na toran pak svezavši jedan kraj za križ baci klupko na zemlju njima govoreći: »Uzmite to uže, pak vucite onamo na pravac, otkuda je toran grbav, a ja ću ga ramenom poduprti, i kada bude dosta, onda mi kažite!«

Dica vuku za kanaf, a dunđerin poduprvši ramenom toran stenje, kako da bi mu teško bilo, pak pita njih: »Je l' dobro?« Oni rekoše: »De još malo!« Drugi put uprvši reče: »Hoću l' još?« Rekoše: »Dobro je«. Dunđerin upita: »Je l' dobro?« Odgovoriše: »Jest!«

Tada on otrgavši kanaf od križa sajde na zemlju veseleći se, što je tako lako ispravio toran, a dica povikaše: »Mi nacinismo tojan! Mi nacinismo tojan!« Ele dunđerin njima odgovori: »Volim, da ste ga i vi načinili, nego da je grbav!«

Pitanje: Kakova se razvila polemika oko Reljkovića Satira i kojim protivnicima Reljković odgovara ovom pričom o dunđerinu i djeci?

Matija Petar Katančić.

47. Iz »Fructus auctumnales«.[31]

(Zagreb 1794. str. 45.)

RAZGOVOR DRUGI.

Slavogost i Ljubodrug, kozari.

Temelj razgovora.

Sastavši se Ljubodrug sa svojim prijateljem Slavogostom u doli Vučjaku ispod Sokolovca moli ga, da bi mu posvirao pivajući priobratjenje[32] Đurđica mladića u cvit istog imena, obećavši mu lipo iscifranu[33] tikvicu. Prikazan ocim i gospodi (u) vrime zbora redovničkoga u Kuzmici na 9. svibnja 1779.

Slavogost:

Otkada sam počeo pivati nuz diple popivke
Po zelenim goricam, kud zdene[34] rike teku;
Nigda ne ču[35] take pisne, viruj, Ljubodruže, volarske
Neg' što niki Miloglas dan kod OSIKA — piva.
Pana piva sviralom, bijelim koja lijepa zavita[36]
Bi s olovom,[37] ljubno[38] pismice Pana piva.
Dâ gora i duhovi da lug veseljaše potajni,
Da tihi vuci biu,[39] pristade rika teći.
Gdi, kada sustade Pan, trudeć po lugu, počiva,
Gdi po lovu zečnom gizda Dijana leži,
Gdi tanenoglasnih slatka bih[40] pjenje ptičicah,
Gdi satiri s nimfam keteuš igru[41] vode.
Oj tko bi takve pivat počeo nami pisme, kozam,
O tko bi to pivao kod Sokolovca našeg?

Pitanja: Zašto u Slavoniji u to doba pjevaju volari i kozari o Panu, Dijani, Satirima i Nimfama? — Kakav je to literarni rad?

V.

Satir od kola[42] sudi.

— — — — — — — — — — — — —

Redi kolo; Febus s deveti kod grada siđaše
vilâ. Pan svirat poče; sestre kolo vode skladno

[31] jesenski plodovi
[32] preobraženje
[33] rezbarijom ukrašenu
[34] studene
[35] ne čuh
[36] okovana
[37] koja lijepa bi zavita (okovana) bijelim obručem
[38] ljupko
[39] utihnuše
[40] bi
[41] od madž. riječi kettes, koja znači nekakovu igru (ples), gdje dvoje igra
[42] o kolu

i sviralu pismom ljuboglano minjaju.[43] Al od
strane niki mladi Satirić noge stavlja nakrivo,
ruga čelo; da mu ni voljno, mnoga daje zlamenja.
To smotri Febus; šalje Kliju, šumaka[44] da pita,
što mu je. On sprdnjom božici govoraše: »Kake ste
vile? Kakov budalasti tanac? Potrašci[45] Turaka.
Tu žena vrime gubi, gubi tu poštenje divojka;
tu —« hoti više reći. Klio njem zatvori usta:
»Šuti, mlada ludo! Ne znaš nit vrime starinsko,
nit razumiš tvoje riči, niti znaš pisme božanske.
Tri sto bi kolo tu litâ prije, neg Turčina Meka
poznade. Ne znaš li, čij grad oni stari bijaše,
Srim, reko'? Ne znaš li, kako bi panonsko veselje
onda? Kolo, ne znaš li, kako bi slavno? Kada su
Dardani, pak Traci (sada Drinjane, Race zovemo)
živili; nisi čuo, Satiru, kolo, diple, popivke
kakve bi'u?

Pitanja: Koja je razlika u shvaćanju Reljkovićevu (u Satiru) i Katančićevu o kolu (u ovoj pjesmi)? — Otkuda ta razlika?

Prosvjećenje u Srba.

Dositej Obradović.

48. Iz »Života i priključenija«.[1]

(Odabrana djela za školu. Uređuje Tihomir Ostojić, knj. I.: Život Dositeja Obradovića. Novi Sad 1911. str. 2.)

Predislovije.

Moja krv, koja, blagodarenije[2] Bogu, počinje utopljavati[3] se i umirivati, ne vara me više s' sujetnima[4] nadeždama[5], niti me čini zidati po vozduhu[6] gradove; ostavlja mi moje zlatno vreme, što mi jošte ostaje, u moju vlast i predaje mene meni samomu. Počinjem malo pomalo odisati izbavljajući se mladosti kako mnogovolnujemoga[7] i svirepoga[8] mora. Sad mi dolazi na pamet božestveni sovet[9] premudroga Pitagora: da se k sebi vratim, da u sebe dođem i da razmislim, otkud sam na ovi[10] svet došao, što sam u njemu činio i kud mislim poći. Ovo mi je sad moje najmilije upražnjenije[11] i najdraži posao: ili razgovore učenih ljudi slušam, ili premudro napisane knjige čitam, ili ujedinjen u kom bezmolvnom[12] mestu hodam, o tom mislim, o tom se upražnjavam[13] i to uzdišući

[43] mijenjaju
[44] divljaka
[45] tragovi
[1] doživljaji
[2] hvala
[3] utišavati
[4] isprazinim
[5] nadama
[6] zraku
[7] uzburkanoga
[8] himbenoga
[9] savjet
[10] ovaj
[11] zabava
[12] bezglasnom
[13] zabavljam

sebe pitam: otkud sam na ovi svet došao, šta sam u njemu činio i kud ću iz njega poći?

Ovo dakle razmišljavajući rad bih, da nisam sasvim na svetu nepolezan[14] bio. Rad bih štogod posle mene ostaviti, čim će se kogod od moga roda polzovati[15]. Rad bih sa svim srcem nauku i prosveštenije[16] razuma, koje sam od mladosti moje želio i tražio, srpskoj junosti[17] preporučiti i tako srpske kćeri prsima, koje su me odojile, ako ne, koliko bih rad, barem, koliko mogu, blagodaran[18] javiti se. Zato nameravam različne slučaje[19], koji su mi se u vreme dvadeset i pet godina mojega stranstvovanja[20] dogodili, napisane ostaviti.

Pitanja: O čemu hoće Obradović da piše? — Zašto on prikazuje svoj život?

Bijeg iz manastira.

Želja k učeniju bila je načalni[21] uzrok, da sam ja svu volju izgubio, u onom sremskom raju, to jest u Fruškoj Gori u Hopovu, duže prebivati. Čitajući Zlatoustove besede na dejanija[22] i na apostola Pavla poslanija[23] čudna nekakova čuvstvovanija vozbuždavala[24] su se i rađala u mojem mladom srcu. Zlatousti, mislio sam u sebi, da se nije učio, on, ako bi hiljadu godina dejanija i poslanija apostolska čitao, on ovako prekrasno i slatko sverh njih ne bi umeo besediti. Koliko su drugi beščisleni[25] to isto čitali i naizust znali, no o tom tako i toliko govoriti nisu znali ni mogli, razve[26] samo oni, koji su se u Atini ili u Aleksandriji učili. Otada nesamo na javi no i na snu ništa mi već nije bilo u umu i na srcu, razve velike biblioteke, akademije, škole, učitelji, gdi različne nauke predaju i trudoljubivi, pčelam podobni[27], med mudrosti sobirajušti[28] učenici.

No svu ovu moju goreću želju moja srdečna, prava sinovnja[29], k onoj čistoj i dobronaravnoj mojega blagodetelja Teodora Milutinovića duši ljubov obuzdavala je na neki način i udručavala[30]. On bi mi često, poznajući moje userdije[31] ko učeniju, uzdišući govorio, da žali, što ja moju mladost tu vsuje[32] tratim. A meni bi se grozilo i samoj misli k srcu mojemu vhod[33] dopustiti: takova dobra i blaga čoveka za života ostaviti i nikada ga k tomu ne viditi! A

[14] beskoristan
[15] koristiti
[16] prosvjećenje
[17] omladini
[18] zahvalan
[19] događaje
[20] putovanja po tuđini
[21] glavni
[22] djela
[23] poslanice
[24] budila
[25] bezbrojni
[26] osim
[27] slični
[28] sabirući
[29] sinovska (odnosi se na ljubav)
[30] suzdržavala
[31] žudnju
[32] uzalud
[33] ulaz

po njegovom predstavljeniju[34] već ništa ti tu ne ostade, što bi me zadržavalo i ustavljalo.

U isto vreme sluči[35] se, da jedan manastirski đak, imenom Atanasije, nameri poći u svoj rod, u Hrvatsku. No znajući, da njegov stric Dionisije, koji ga je tu doveo bio, da ga pokaluđeri, ne bi ga za glavu pustio, zato on naumi i bez »Ostaj s Bogom!« doma poći. I budući da je sa mnom lepo živio, kaže mi, što je namislio. To ti ja jedva dočekam, otkrijem mu s podobnom poverenostiju moju želju, da bih i sam rad kud dalje poći i u koje mu drago mesto, gdi se mladi ljude uče, doći, al ne znajući ni na koju stranu puta zamolim ga, da me povede s' sobom do Hrvatske, a odande što Bog da.»Zašto ne bih?« odgovori on, »u društvu se mnogo lepše putuje nego samim.«

Dam mu nešto novaca, te ode u Irig i kupi mi dolamu[36] plavetnu i čakšire[37] i crvene hajdučke opanke, pak sutradan rano, nimalo ne oklevajući, hajde s njim zajedno preko rakovačke planine. Spustismo se k Rakovcu, no stramputicom naokolo, jer sam ja tu poznat bio, pak ti sve između Fruške Gore i Dunava put Zelengrada.

Pitanja: Zašto je Dositej ostavio manastir? — Što ga je još u njemu zadržavalo? — Koja se značajna crta Dositejeva tu vidi?

Drugi naraštaj srpskih prosvetitelja.

Lukijan Mušicki.

49. Iz »Stihotvorenija«.[38]

(Lukiana Mušickog Stihotvorenia knj. II. U Budimu 1840.)

Na mir Evrope.

U manastiru šišatovačkom 30. novembra 1816.

1. Sleduj mi, Muzo, glasu preradosnu!
Iz Šišatovca, gluve iz pustinje,
vodi me tam, gdje srećni Bardi[39]
s glasnima kymvaly[40] toržestvuju[41]

2. slobodu svijeta. Revnuj[42] sa sestrama
jošt serbske lire tamo — i nečuven glas
u borbi, suncu neviđenoj
desnice serbske za cjel visoku.

[34] smrti
[35] dogodi
[36] srpsko donje odijelo, koje se veže pasom
[37] hlače
[38] pjesme
[39] galski pjesnici — proroci
[40] cimbalima
[41] svetkuju
[42] natječi se

7. O! kad će ruka Kronova[43] okove
s junačke Bosne, Serbije snimiti?
Olimp[44] careva svetu volju
u pomoć kad će soglasit[45] bijednim?

Milovan Vidaković.

50. Iz »Ljubomira u Eliziumu«.

(Izdanje srpske knjižare Braće Popovića 1886. knj. III. str. 211.)

Opet tebi, Svetozare sine, velim: Opomeni me se onako, kao što sam te ja učio. Ja sad sa tom nadom umirem, da sam u tebi ostavio sina i čoveka isto onakova, kogod što sam i ja bio, i u kome ja sve darove dobro poznajem; jer sam te ja iz tvoga detinstva vaspitao i do čoveka doveo, ti ćeš dakle biti ovoj porodici isto ono, što sam i ja dosad bio.

O Bože! Ja sam se uvek trudio, da tvoj razum toliko izoštrim, da sve, što je god dobro i polezno,[46] umeš raspoznavati. Hvala milostivom Bogu, jer štogod sam želio, to sam polučio.[47] Zato se i u buduće nadam od tebe, da ćeš ti takav biti i da ćeš svaku dobrodjetelj[48] umeti hraniti[49] i time da ćeš se moći nazvati dostojnim rabom[50] Božjim i delateljem[51] vinograda.

Pitanja: Kakova je to pouka? — Koliko ima povijesne vjernosti u tome pisanju?

Treće doba.

NARODNI PREPOROD I ROMANTIKA.

Stvaranje srpske narodne književnosti.

Vuk Stefanović Karadžić.

51. Iz »Pismenice srpskoga jezika po govoru prostoga naroda«.

(U Vienni, 1814. — Skupljeni gramatički i polemički spisi Vuka Stef. Karadžića knj. I. (državno izdanje. Beograd 1894.) str. 5.)

62. Predislovje.

Blagonaklonjeni čitatelju.

Evo ti objavljene Pismenice srpskoga jezika, koju sam se ja, iz revnosti k srpskome književstvu i iz ljubavi k maternjem jeziku.

[43] bog usuda
[44] stan bogova grčkih
[45] suglasit
[46] korisno
[47] postigao
[48] dobročinstvo
[49] čuvati
[50] slugom
[51] radnikom

potrudio napisati po malim silama znanja moga. Ja sam uvjeren, da u narodu srpskom ima dosta ljudi, koji bi k ovome djelu bili mnogo sposobniji od mene, no, po nesreći srpskoga roda, takovi slabo mare za ovo djelo: svakoga pravog Srbljina dušu i srce mora otčajatelna tuga obuzeti i sramota glavu k crnoj zemlji oboriti, kad se opomene, da su dosad četiri mudra i naučena Srbljina tuđi jezika pismenice pisali i Srbljima neznajućim svoga maternjeg jezika put k tuđim jezicima otvorali! — Ja dalje zatvoram oči od ovoga nepovoljnog pozorišta i obrćem se opet k tebi, blagonaklonjeni čitatelju! k tebi, koji ljubiš svoj maternji jezik kao najdragocjenije blago naroda i koji želiš njegovu čistotu i možno soveršenstvo.

Ja sam, još prije početka ovoga djela, poznavao kako tegotu, tako i nedostatak sila moji k pisanju jedne pismenice (koju ja nikad, a osobito na maternjem jeziku, nijesam učio, kao što bi trebalo), a i pri samom djelu sve sam ovo još većma osjetio i iskusio; no ništa manje mene je istinita revnost k rodu mome obodrila i prinudila me da zažmurim i da jedamput tumarim glavom kroz ovo trnje, makar na onu stranu sav poderan i krvav izišao; samo neka se zna staza, kojom bi se drugi mogao lakše usuditi da pođe. Ni iz kakove moje sopstvene koristi nijesam ja ovo djelo preduzeo, nego iz jedne revnosti i iz želje da bi drugu od mene sposobniju braću pobudio k ovome opšte poleznom djelu; k djelu, koje svaki razumno misleći i sudeći mora priznati da je stup i neoborima potpora jednog naroda i cijene njegove.

Pitanje: Koje su glavne zasluge Vuka Stef. Karadžića?

52. Iz predgovora Srpskome rječniku 1818.

Tek 1783. godine prvi je Dositej Obradović kazao, da treba pisati srpskim jezikom, kao što narod govori, i sam je počeo, koliko je znao, tako pisati. Za njim su pošli mlogi učeni Srblji i za ovo 35 godina napisali različne (tobože srpske) knjige; ali (za preveliko čudo!) do danas još nemamo nijedne knjige, da je upravo napisana po srpskoj gramatici, kao što narod govori! Ni jednom spisatelju nije palo na um, da barem za sebe postavi kakvagođ pravila u jeziku i nji da se drži, nego je pisao svaki po svojoj volji (kako mu se kad navr pera desilo), tako, kao da naš jezik (osim sviju jezika na ovom svijetu) nikakvi pravila nema! Ovo je od učeni Srbalja prvi opazio g. arhimandrit Kengelac, kao što kaže u predgovoru svojega jestestvoslovija:[52] »Vsi narodi, i sami jazičnici, knjigi svoja po gramatijskim pravilam spisaša, u nas po pravilam babi Smiljani pišutsja«. — Istinu ovije riječi g. Kengelca posvjedočiće sve srpske dosadašnje knjige.

Dva su velika uzroka ovoj nesreći našega jezika i ovome (prije nečuvenom na ovom svijetu) pokoru našemu: prvo, što su

[52] prirodopisa

naši spisatelji sve samouci u srpskom jeziku; zašto mi nemamo još ni bukvara srpskoga, a kamoli što više. Ako se naš spisatelj rodio u varoši, on već nije ni čuo pravoga i čistoga srpskog jezika; ako li se rodio u selu, on je u đetinjstvu došao u varoš i onđe za 10 do 15 godina učeći nauke na tuđim jezicima morao zaboraviti i misliti srpski (zašto svi narodi ne počinju s jedne strane misliti o stvarma; i otud je postala ona razlika između jezikâ, što se zove svojstvo jezika). Kad koji tako prođe kroz sve škole, onda postane srpski spisatelj (koji oće); đekoji uzmu slavensku gramatiku g. Mrazovića te ju pročitaju, da po njoj srpski pišu; a đekoji ne traže ni nje, nego odma po njemačkoj i po latinskoj gramatici počnu srpski pisati i ne sumljajući, da oni mogu ne znati svoga jezika. No ovo je barem nesreća, na koju se tuže i ostali slavenski narodi (svi osim Rusa), koji na svom jeziku nemaju škola ni nauka; ali je drugo samo naše i sa svim novo na ovome svijetu, t. j. što mi imamo dva jezika, pa oćemo i treći da načinimo. Ponajviše naši književnika i veće gospode srpske po Madžarskoj kažu, da je slavenski jezik (što imamo danas u njemu bibliju i ostale crkvene knjige) pravi srpski jezik, a ovaj, što njim govori narod (i oni), da je samo svinjarski i govedarski jezik, i da je pokvaren od prvoga. A kako treba danas pisati za Srblje, ni oni svi nijesu složni, nego su se podijelili na dvije strane: jedni kažu, da treba pisati upravo slavenski, a narodni jezik ostaviti sasvim kao pokvaren, svinjarski i govedarski jezik (ovo barem nije tako novo, zašto je bilo ljudi, koji su po Talijanskoj i po ostaloj Evropi prije nekoliko stotine godina ovako mislili i govorili o talijanskome, francuskom, španjolskom, angliskom i njemačkom jeziku prema latinskoga); a drugi (koji je najviše ima) kažu, da ne treba upravo ni slavenski ni srpski nego da narodni jezik treba popravljati i pisati mješovito između obadva jezika, da se približava k slavenskome i da se gradi književni jezik, da se slavenski jezik opet povrati u narod i oživi. Prvi imaju vrlo malo spisatelja(zašto slabo ko zna slavenski jezik tako, da može knjige pisati; a ni rječnika onakovoga ni gramatike još nema, kao što bi trebalo, i iz koji bi čovek mogao slavenski jezik tako naučiti, da može knjige pisati), a drugi imaju silu Božju, koji jednako popravljaju jezik srpski (a kašto i slavenski, kad ne znadu, ni kako je srpski ni slavenski), k slavenskom približavaju i grade književni jezik (zašto oni misle, da su književni jezici ostalije naroda načinjeni, a ne mogu da razumiju, da su svi narodi počeli pisati onim jezikom, kao što govore orači i kopači, svinjari i govedari, pa kad se počelo ljepše misliti, onda su i jezici ljepši postali). — A kako to oni čine? Svaki po svojoj volji i po svome vkusu. Nikakvim jezikom na ovom svijetu nije tako lasno pisati kao ovim njiovim: kod nji ne treba znati nikakve gramatike (ni srpske ni slavenske), nego zareži pero pa piši, po svome vkusu, kako ti kad iz pera isteče: što ne znaš srpski, metni slavenski; što ne znaš

slavenski, metni srpski; a što ne znaš ni srpski ni slavenski, metni kako ti drago (što ti prije na um padne): đe se iz dva jezika (i iz treće glave) po svojoj volji treći gradi, tu se ne može pogriješiti; samo da nije čisto, kao što narod govori, a ostalo sve može podnijeti. Sad se ne treba čuditi, zašto se u nas knjige pišu »po pravilam babi Smiljani.«

Napomena: Između predgovora »Pismenici« i »Srpskome rječniku« (1818.) Vuk je i sam stao pisati čistije srpski. U onome predgovoru još nalazimo kolebanja između »slavenskoga« i srpskoga. Vuk piše rusko-slovenski »sovjet« mjesto srpskoga savjet, rsl. »otčaïatelna« namjesto očajna i t. d.; tu još ne piše slova j nego ï. G. 1818. već ima potpuno čisti narodni jezik, u kojemu ima turskih riječi, ali nema »slavenskih«, t. j. crkveno-slovenskih i ruskih.

Pitanja: Koje su zasluge Vukove za jezik srpski? — Koji su pisci prije Vuka pisali miješano i slavenski? — Tko se protivi čistome narodnome jeziku i zašto?

Narodno pjesništvo.

Junačka pjesma.

53. Propast carstva srpskoga.

(Srpske narodne pjesme. Skupio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, knj. II., u kojoj su pjesme junačke najstarije. Drugo državno izdanje. Beograd 1895. str. 286.)

Poletio soko tica siva
Od svetinje od Jerusalima,
I on nosi ticu lastavicu.
To ne bio soko tica siva,
Veće bio svetitelj Ilija;
On ne nosi tice lastavice,
Veće knjigu od Bogorodice,
Odnese je caru na Kosovo,
Spušta knjigu caru na koleno.
Sama knjiga caru besedila:
»Care Lazo, čestito koleno!
Kome ćeš se privoleti carstvu?
Ili voliš carstvu nebeskome,
Ili voliš carstvu zemaljskome?
Ako voliš carstvu zemaljskome,
Sedlaj konje, priteži kolane,
Vitezovi sablje pripasujte
Pa u Turke juriš učinite,
Sva će turska izginuti vojska;
Ako l' voliš carstvu nebeskome,
A ti sakroj na Kosovu crkvu,
Ne vodi joj temelj od mermera,
Već od čiste svile i skerleta,

Pa pričesti i naredi vojsku;
Sva će tvoja izginuti vojska,
Ti ćeš, kneže, š njome poginuti.«
A kad care saslušao reči,
Misli care misli svakojake:
»Mili Bože, što ću i kako ću?
Kome ću se privoleti carstvu?
Da ili ću carstvu nebeskome?
Da ili ću carstvu zemaljskome?
Ako ću se privoleti carstvu,
Privoleti carstvu zemaljskome,
Zemaljsko je za maleno carstvo,
A nebesko uvek i doveka.«
Car volede carstvu nebeskome,
A negoli carstvu zemaljskome,
Pa sakroji na Kosovu crkvu.
Ne vodi joj temelj od mermera,
Već od čiste svile i skerleta,
Pa doziva srpskog patrijara
I dvanaest veliki vladika
Te pričesti i naredi vojsku.
Istom kneže naredio vojsku,
Na Kosovo udariše Turci.
Mače vojsku Bogdan Juže stari
S devet sina, devet Jugovića,
Kao devet sivi sokolova,
U svakog je devet iljad' vojske,
A u Juga dvanaest iljada,
Pa se biše i sekoše s Turci:
Sedam paša biše i ubiše,
Kad osmoga biti započeše,
Al pogibe Bogdan Juže stari,
I izgibe devet Jugovića,
Kako devet sivi sokolova,
I njiova sva izgibe vojska.
Makoš' vojsku tri Mrnjavčevića:
Ban Uglješa i vojvoda Gojko
I sa njima Vukašine kralje,
U svakoga triest iljad' vojske,
Pa se biše i sekoše s Turci:
Osam paša biše i ubiše,
Devetoga biti započeše,
Pogiboše dva Mrnjavčevića,
Ban Uglješa i vojvoda Gojko,
Vukašin je grdni rana dop'o.
Njega Turci konjma pregaziše

I njiova sva izgibe vojska.
Mače vojsku Erceže Stepane,
U Ercega mloga silna vojska,
Mloga vojska, šezdeset iljada,
Te se biše i sekoše s Turci:
Devet paša biše i ubiše,
Desetoga biti započeše,
Al pogibe Erceže Stepane
I njegova sva izgibe vojska.
Mače vojsku srpski knez Lazare,
U Laze je silni Srbalj bilo
Sedamdeset i sedam iljada,
Pa razgone po Kosovu Turke,
Ne dadu se ni gledati Turkom,
Da kamo li bojak biti s Turci.
Tad bi Laza nadvladao Turke,
Bog ubio Vuka Brankovića!
On izdade tasta na Kosovu;
Tada Lazu nadvladaše Turci,
I pogibe srpski knez Lazare,
I njegova sva izgibe vojska,
Sedamdeset i sedam iljada.
Sve je sveto i čestito bilo
I milome Bogu pristupačno.

Pitanja: Kako sebi obrazlaže narod propast carstva? — Tko je mogao izmisliti takov razlog? — Koji se drugi razlog spominje u toj pjesmi? — Da li se oba razloga nadopunjuju i jesu li značajna u povijesti srpskoga naroda? — Koje su ukrasne oznake i osobine narodne poezije u toj pjesmi?

Ženska pjesma.

54. Nadžnjeva se momak i djevojka.

(Srpske narodne pjesme. Skupio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić knj. I. Državno izdanje. Beograd 1891. str. 175.)

Nadžnjeva se momak i devojka:
Momak nažnje dvadest i tri snopa,
A devojka dvadest i četiri.
Kad uveče o večeri bilo,
Momak pije dvadest i tri čaše,
A devojka dvadest i četiri.
Kad ujutru beo dan osvanu,
Momak leži, ni glave ne diže,
A devojka sitan vezak veze.

Pitanja: Tko je ispjevao tu pjesmu? — U koju vrstu narodnih pjesama ide ona? — Koji je narodni stih u njoj, koje narječje, kakovi ukrasi?

Sevdalinka.

(Hrvatske narodne ženske pjesme muslimanske. Sabrao i uredio Mehmed Dželaluddin Kurt-Hafiz Mostari). Mostar 1902.) str. 83.)

55. Dva bijela goluba.

Poletila dva bijela goluba
Pa padoše na dva bora zelena.
Gledali ih dva dilbera[53] s pendžera:[54]
»A Boga vam, do dva bila goluba,
Jeste l" skoro od te Bosne ponosne,
Je li sada dilber - Fata u majke,
Nosi l' Fata od sadefa[55] nalule,[56]
Po nalulam mor-dimije[57] panule,[58]
Pod dimijam burundžukli[59] košulja,
Po košulji terli-diba[60] do zemlje,
A po dibi kušak-ćemer[61] do bedre,
Nosi l' sada fini fesić nad okom?

Pitanja: Tko je ispjevao tu pjesmu? — U koju vrstu narodnih pjesama ide ona? — Kakovi su ukrasi?

56. Narodna pripovijetka.

Kamatnik i harčlija.[62]

(Srpske narodne pripovijetke, ponajviše kratke i šaljive. Skupio Vuk Vrčević I. Na svijet izd. »Srpsko učeno društvo«. Beograd 1868. str. 73.)

Bio jedan čovjek vrlo kamatnik, da ni za čim nije drugo čeznuo nego za novcem, pa kad je bio skupio pogolemo, promisli, da bi najbolje bilo, da ga zakopa u zemlju, da mu ih ne bi tko ukrao ili uzajmio, otkuda bi s mukom naplatio; te ih jedno jutro zakopa u vrt pod kućom. Njegov komšija,[63] koji je mnogo harčio,[64] a ništa ne radio, vidi, pa uvečer kradimice te mu ih ponese. Pođe kamatnik nakon[65] dva tri dana, da vidi, jesu li mu novci na mjestu, i kad ih ne nađe, odmah se osjeti,[66] da nije niko drugi do onog komšije; pa pođe k njemu kao na svjet,[67] a natajnu, i reče mu: »Kume! Ispovijedam ti na vjeru kao kumu i komšiji: zakopao sam na jedno

[53] zor-monak
[54] prozor
[55] biserna školjka
[56] drvena obuća
[57] ljubičaste hlače
[58] padnule
[59] nježno platno
[60] baršun
[61] pojas
[62] rasipnik
[63] susjed
[64] rasipao
[65] nakon
[66] dosjeti
[67] savjet

mjesto nešto malo para, a imam gotovine malo manje, — pa što bi rekao, bi li i ove uz one zakopao ali kako li?« Odgovori mu kum: »Nikako bolje, zašto je danas kršan[68] zeman,[69] a mučan svijet — kome se uzajmi, nikad ne plati!« Te on sjutradan podrani od ponoći, te sve one novce opet na isto mjesto zakopa. Kad kamatnik sjutradan pođe i nađe svoje pare, pa zapiše na jedan kamen najbliži, koji se desio: »Ovako čini, ko ima i ko umije!«

Pitanja: Što je obično sadržaj narodne proze? — Koji joj je stil?

Prvi srpski romantici.

Petar Petrović Njegoš.

57. Iz »Gorskog vijenca«.

(Sedmo izdanje s komentarom Milana Rešetara. U Beogradu 1920.)

Vladika Danilo

(među svima kao da je sam):

Đe je zrno klicu zametnulo,
onde neka i plodom počine;[1]
je li instinkt al duhovni vođa?
ovde ljudsko zapire poznanje.
Vuk na ovcu svoje pravo ima
kâ tirjanin na slaba čovjeka;
al tirjanstvu stati nogom za vrat,
dovesti ga k poznaniju prava,
to je ljudska dužnost najsvetija!
Ako sablju poljubiš krvavu
i zaploviš u noćne valove,
sleduje ti prahu svetkovanje.[2]
Žrec Evrope s svetoga amvona
huli, pljuje na oltar Azije;
lomi teški topuz azijatski
svete kule pod sjen raspjatija.
Krv pravedna dimi na oltare,
ćivoti[3] se u prah rȃzvijaše,
zemlja stenje, a nebesa ćute.
Luna i krst, dva strašna simvola —
njihovo je na grobnice carstvo;
sljedovati im rijekom krvavom
u lađici grdna stradanija,

[68] težak
[69] vrijeme
[1] Gdje se čovjek rodio, ondje neka bude i produktivan.
[2] Ako pogineš braneći slobodu, spomen ti se slavi.
[3] kovčezi sa svetim moćima

to je biti jedno ili drugo.[4]
Ali hula na svešteni ćivot,
koji ga je ml'jekom odranio,
to mi prsa u tartar[5] pretvara.
Čvor ne treba na prȁvu mladiku;
što će luna na krst stradanija,
što l' bijela suncu na zjenicu? —
Vjero prava, kukavna siroto!
Strašno pleme, doklen ćeš spavati?
Neki jedan, to je kâ nijedan
nâko da je više mučenija.[6]
Vražja sila odsvud oklopila;
da je igđe brata u svijetu,
da požali kâ[7] da bi pomogâ.[8]
Pomrčina nada mnom caruje,
mjesec mi je sunce zastupio.
Uh, što mislim, kud sam zaplivao?!
Mlado žito, navijaj klasove,
pređe roka došla ti je žnjetva.
Divne žertve vidim na gomile
pred oltarom crkve i plemena,
čujem lelek đe gore prolama.
Treba služit česti i imenu;
neka bude borba neprestana!
Neka bude, što biti ne može, —
nek ad proždre, pokosi satana,
na groblju će iznići cvijeće
za daleko neko pokoljenje!

Serdar Vukota.

Bog sa nama i anđeli Božji!
A evo si udrio, vladiko,
u nekakve smućene vjetrove,
kâ o marču kad udri vještica,[9]
al u jesen mutnu vjedogonja.

Vladika se trza kao iza sna.

[4] Ići za polumjesecom ili za krstom putom, što ga on bilježi krvlju ljudi, što za nj ginu, i podnositi za nj mnoge muke za života, to je biti ili hrišćanin ili muhamedovac, to znači držati i braniti vjeru, u kojoj si othranjen.
[5] pakao
[6] Ako od cijeloga naroda samo malen dio brani vjeru i slobodu, to je isto kao da njega i nema, već samo što umnožava broj narodnih mučenika.
[7] kao
[8] pomogao
[9] Narod vjeruje, da se mjeseca marta i oktobra, kada se najviše vrijeme muti, i vještice dižu, a vjedogonje bore.

V l a d i k a D a n i l o.

Udri za krst, za obraz junački,
kogođ paše svijetlo oružje,
kogođ čuje srce u prsima,
hulitelje imena Hristova
da krstimo vodom ali krvlju!
Trijèbimo gubu iz torine;
nek propoje pjesna od užasa,
oltar prâvi na kamen krvavi!

Svi glavari skoče na noge s velikom grajom:

Tako već nikako!

N a p o m e n a: Vladika razlaže potrebu žrtve, da se oslobodi krst od polumjeseca. I priroda goni na razvitak, i duhovna moć hoće da bude slobodna. Tiran vlada pravom jačega, ali sveta je dužnost čovjeka, da ga se oslobodi. Sukobile se dvije kulture: evropska, kršćanska s azijskom, muslimanskom. Između krsta i mjeseca može samo da bude borba, a gle, u Crnoj Gori jedan uz drugoga hoće da žive uporedo; pleme je zaspalo, ne vidi, da to ne može biti. A nigdje pomoći, ni otkuda. Ali neka bude borba, neka se podigne pravi oltar na krvavoj osnovi, na krvavom kamenu crnogorskom! Vojvode crnogorske povlađuju: Tako već nikako!

No vladika ne će tako, nego će najprije da turske poglavare pozove, neka se dragovoljno pokrste.

Dođoše poglavice turske, okolo sedam osam, i posjedaše s Crnogorcima; svi muče i gledaju preda se.

K n e z J a n k o :

Koje ste se jade skamenili?
Što razgovor kakav ne počnete,
no pospaste i pozamrcaste?[10]

A d ž i - A l i - M e d o v i ć k a d i j a.

Baš aferim, kneže ozrinićki!
Ja ću počet, kada drugi ne će.
Stotina se skupilo glavarah,
nas Turaka i Crnogoracah;
ja znam divno, što smo okupljeni, —
da mirimo krvi međusobne.[11]
Nego hajte, od zemlje glavari,
među sobom da način vidimo
i smirimo dvije porodice,
Velestovce i Turke ćeklićke,

[10] biti zatečen od mraka

[11] da se izmirimo

pa Bajice i bratstvo Aliće,
da radimo, da ih pomirimo
al od mira vjeru uhvatimo.[12]
Ja ću prvi poći pred kumama,[13]
ja za glave bratsko mito dati;[14]
tek smirimo, dinar prekinimo[15]
i krvnice puške objesimo.[16]

K n e z R o g a n.

Efendija, ti ne ugoneta
oko šta se ovo okupilo,
no si s kraja počeo tanjega.[17]
A mudar si i književnik, kažu,
učio si knjigu u Carigrad,
na nekakvu ćabu[18] pritvrdio;
ali ti se još hoće pameti —
poteža je ova naša škola.

Muči opeta svak i gleda preda se.

V l a d i k a D a n i l o.

Bože dragi, koji sve upravljaš,
koji sjediš na prestol nebesni
te mogućim zažižeš pogledom
sva svijetla kola u prostoru, —
ti koji si ràzvijâ prašinu
ispod tvoga trona svijetloga
i nazvâ je tvojim mirovima,[19]
te si prašak svaki oživio,
nasijâ ga umnijem sjemenom, —
ti, te knjigu držiš mirobitnu,[20]
u koju su sudbe upisate

[12] ili barem da uhvatimo vjeru, da će biti za neko vrijeme mir

[13] Kada krvnik hoće da se pomiri s porodicom ubijenoga, pošalje sve najviđenije svoje rođake, da mole za mir; za njima ide dvanaest majki, a svaka nosi još nekršteno dijete, pa ako porodica ubijenoga pristane na umir, to oni tada kumuju toj djeci .

[14] Ono novaca, što krvnik plati za glavu ubijenoga porodici ubijenoga, kad se s njom pomiri.

[15] Pri umiru krvnik i najbliži rođak ubijenoga drže prstima novac, pa ga starješina od sela nožem presiječe napola, a svaka strana čuva svoju polovicu kao svjedočanstvo umiru.

[16] Puška krvnica je ona puška, kojom je krvnik baš ubio čovjeka; pri umiru krvnik je objesi o vratu, pa se četveronoške dovuče do starješine pokojnikove porodice; on ga tada podigne i poljubi, a pušku objesi u svojoj kući.

[17] Počeo si govoriti o sitnijim stvarima, dok znaš, da je mnogo teži uzrok, s kojega se okupismo.

[18] sveto mjesto

[19] svjetovima

[20] o stvorenju svijeta

mirovima i umnim tvarima,
koji si se milosno sklonio
djejatelne[21] oživit članove[22]
malom mravu kâ gordome lafu,
provedri mi više Gore Crne,
uklon' od nje munje i gromove
i smućeni oblak gradonosni![23]
Dâ, nijesu ni krivi toliko;
premami ih nevjera na vjeru,
ulovi ih u mrežu đavolju.[24]
Što je čovjek? Kâ slabo živinče.

(Pogledaju se Turci ispod očih.)

Med za usta i hladna prionja[25]
a kamoli mlada i vatrena!
Slatka mama, no bi na udicu![26]
»Pij šerbeta[27] iz čaše svečeve,
al sjekiru čekaj među uši.«
Strah životu kalja obraz često,
slabostma smo zemlji privezani,
ništava je nego tvrda veza;[28]
ali tice te su najslabije,
lovi svjetlost lisičijeh očih,
nego orla krijući gledaju.[29]
Za vrsnijem bratom ali sinom
pusti glasi milost utrostruče;[30]
nađeno je draže negubljena,
iza tuče vedrije je nebo,
iza tuge bistrija je duša,
iza plača veselije poješ.
Oh, da mi je očima viđeti
Crna Gora izgub da namiri![31]
Tad bi mi se upravo činilo,

[21] tvorne
[22] članove
[23] što nosi tuču, grad
[24] đavolsku
[25] Slasti i uživanje premame hladna starca, a kamoli ne će mlada i vatrena momka.
[26] Turci primamiše sebi Stanišu i njegove drugove obećavajući im svakojake slasti i masti, nego ih tim prevariše.
[27] medovinu
[28] Vjera, kojom smo vezani uz zemlju, jest ništava, ali tvrda.
[29] Lisičje oči svijetleći se opčinjavaju najslabije ptice, ali orla samo kriomice gledaju, jer se velikih ptica lisica boji; turska vjera primamljuje samo slabiće, ali prave junake ne će nikada.
[30] Pusti glas zovu u C. G. žalosnu vijest, da je umr'o ili poginuo neko, koga voliš; kad čuješ, da ti je poginuo vrstan brat ili sin, tri puta ti je miliji, nego li ti bijaše za života, a to je veća žalost, što si ga izgubio.
[31] da C. G. opet dobije izgubljene svoje sinove, poturice, koji se od nje odbiše.

da mi svijetli kruna Lazareva,
e sletio Miloš među Srbe!
Duša bi mi tada mirna bila
kako mirno jutro u proljeće,
kad vjetrovi i mutni oblaci
drijemaju u morskoj tavnici.[32]

Turci se mrko pogleduju.

S k e n d e r - a g a.

Ja se čudim, lijepe mi vjere,
kakav davaš prigovor, vladiko!
Vidije li suda[33] od dva pića,
ali kape za po dvije glave?
Manji potok u viši uvire,
kod uvora svoje ime gubi,
a na brijeg morski obojica.
Oli čele hvatat u kapicu,
da uljanik u gori zametneš?
Niko meda otle jesti ne će!
Goniš kamen badava uz goru;
staro drvo slomi, ne ispravi!
I zvjerad su isto kao ljudi,
rod svakoji svoju vjeru ima;
za kokošku i orla ne pitam,[34]
no što strepi laf od guske, kaži?

K n e z R o g a n.

Ja se ovoj ne čudim raboti!
Pop grešnika za grehove pita,
da ga đavo nije prevlastio,
a đavola jošt nijesam gledâ,
da se popu ispovijedao.

K n e z J a n k o.

Kad me žena pita, đe sam bio,
kazaću joj, da sam sô sijao;[35]
kuku njojzi, ako ne vjerova!

[32] C. Gori najviše donosi oblake i oluju jugo, koji dolazi s mora; kad je dakle mirno vrijeme, vjetrovi su i oblaci kao zatvoreni u moru.
[33] posude
[34] I životinjama je priroda dala svakoj svoj način življenja, pa ne ću da spominjem orla i kokošku (premda se već za njih lijepo zna, da je orao jači i kokoška slabija), nego otkuda bi se lav bojao guske.
[35] da sam nastojao oko posla, od kojega ne može biti nikakve koristi.

Knez Bajko.

Sad mi pade na um ona priča,
kad onoga iz jame vadiše —
pô mu lica crno, pô bijelo.[36]

Obrad.

Uleće mi jedna muha u nos:
šteta će me nečesova naći.

Vuk Raslapčević.

Kako su me dlani zasvrbili,
da se hoće ko đe posvaditi,
bismo globe golemo uzeli.[37]

Vojvoda Milija.

Teške puške, igđe li ikoga!
Kâ je nosiš, Bog ti bratska,[38] Stanko?

Vojvoda Stanko.

Teke, brate, što se derem[39] njome;
evo neko doba ne valja mi.

I tako su se Crnogorci razišli ne prekrstivši Turaka. Stoga dođe kasnije do pokolja Turaka, kojim se Crna Gora njih oslobodila. Priča se to u raznim epizodama, tako i u ovoj najzadnjoj.

(Otvaraju đaci vrata, kad evo Vuk Mandušić, namračio se i crni mu brci pali na izlomjene toke,[40] džeferdar[41] prebjen nosi u ruke i sjeda kod ognja sav krvav; nikome ni »pomoz Bog«. Začude se, kad ga ovakvoga vide.)

Vladika Danilo.

Što je, Vuče? Grdno li izgledaš!
Viđu, da si s krvave poljane,
gazio si negđe vatru živu,
i Bog znade do tebe samoga,

[36] Ima nar. priča, kako je brbljava i tvrdoglava žena dodijala mužu, pa je on zato uvalio u duboku jamu. Doskora se muž pokajao, te spusti u jamu uže, da izvuče ženu, ako je još živa. Kad tamo, a on mjesto žene izvukao đavola, koji je još prije upao u tu jamu, a na njemu s jedne strane dlaka bijela, a s druge crna. Svojim brbljanjem i tvrdoglavstvom bila je naime žena u jami i njemu dodijala, da je s one strane, s koje je ona u jami bila, od puste muke sav posijedio. Knez Bajko misli, da su Turci tvrdoglavi kao i ta žena.

[37] Kada bi se tko svadio, to bi glavari udarili na njih globu, pa među sebe razdijelili novce.

[38] Govori se »Bog ti i bratska« (t. j. vjera pomogla), kad tko koga zaklinje i bratimi.

[39] »derati se čim« isto to i »mučiti se čim, oko čega« dakle ovdje: samo, brate, što se mučim noseći ovako, tešku pušku, a od neko doba nije mi ni od kakve koristi, jer se odavna ne borimo s Turcima.

[40] kopča, spona (na prsima)

[41] puška demeškinja

je li iko tu živ pretekao;[42]
er bez muke ne prskaju toke,
ni se lome takvi džeferdari,
te[43] s' od vitke žice sakovani.

Vuk Mandušić
(mrko priča):

Na Šćepandan dođe mi odiva[44]
iz Štitarah ljetos povedena,
i kaza mi: »Evo haračlije,[45]
u Štitare da kûpê harače.«[46]
Te ja skupi pedeset momčadi
i zapadni s njima pod Štitare,
da posiječem Turke izjelice.
Puču puške lješanskom nahijom;
mislim: idu Turci u harače,
pa na raju stravu udaraju;
kad boj čujem u Progonoviće,
te ja potec' sa onom družinom,
a kad tamo, muka i nevolja!
Udarilo dvjesta haračlija,
poturice ljuta Arnauta,
na krvavu Radunovu kulu.
Sad se Radun u kulu nagnao
i s njim žena njegova Ljubica;
žena mlada, ama soko sivi,
puni puške svome gospodaru.
Radun gađa s prozora od kule,
sedminu je na obor[47] ubio.
No mu došla bješe pogibija.
Turci bjehu slamu i sijeno
oko bijele kule nanijeli,
pa zažegli sa svakoje strane.
Plam se digâ bješe u nebesa
i kulu mu bješe dohvatio!
A on gađa puškom, ne prestaje;
popijeva tanko, glasovito,
pripijeva Baja[48] i Novaka,
pripijeva Draška[49] i Vukotu
i dva Vuka od sela Trnjinah,[50]

[42] ostao

[43] koji

[44] udata djevojka

[45] poreznici

[46] porez

[47] na dvoru pred kulom

[48] Baja i Novak, dva hajduka

[49] bit će Vukotu Mrvaljevića i brata mu Draška.

[50] Vuka Markovića i Vuka Tomanovića; Trnjine su selo u Cucama.

Markovića i Tomanovića

nč iz trg. st.

Markovića i Tomanovića,
a klikuje i žive i mrtve;
vidi strašnu uru pred očima.
Nama živa srca popucaše,
potrčasmo kuli Radunovoj,
oko nje se poklasmo s Turcima,
izbavismo iz kule Raduna,
ma izgore ojadela kula.
Još nam đeko[51] u pomoć priskoči,
te od kule poćerasmo Turke,
do Kokotah više Lješkopolja
osamdeset i tri posjekosmo.
I u boju kod bijele kule
olova mi toke izlomiše,
a u razdvoj boja krvavoga
najpotonja koja puče turska —
džeferdara držah pred očima —
prestriže ga, ostala mu pusta,
(plače)
po remiku,[52] kâ da trska bješe!
Više žalim pusta džeferdara,
no da mi je ruku okinula!
Žâ mi ga je kâ jednoga sina,
žâ mi ga je kâ brata rodnoga,
ere bješe puška mimo puške,
srećan bješe, a ubojit bješe,
oko njega ruke ne privijah,
svagda bješe kao ogledalo,
u hiljadu drugijeh pušakah
poznati ga šćaše, kada pukne.
Pa sam došâ do tebe, vladiko;
na moru[53] je od svašta majstorah:
bi l' mi mogli pušku prekovati?

Vladika Danilo.

Mrki Vuče, podigni brkove,
da ti viđu toke na prsima,
da prebrojim zrna od pušakah,
kolika ti toke izlomiše!
Mrtvu glavu ne diže iz groba,
ni prèkovâ bistra džeferdara.
Zdravo tvoja glava na ramena,
ti ćeš pušku drugu nabaviti,
a u ruke Mandušića Vuka
biće svaka puška ubojita!

Vladika ustade i dade Mandušiću iz odaje svoje jedan dobar džeferdar.

[51] gdjetko
[52] Cijev, gdje je remen za pušku privezan, a to je sredina cijevi.
[53] U primorju, u Dubrovniku.

Napomena: Vladika Danilo je filozof na prijestolju, kakvi bijahu mnogi vladari 18. vijeka. On bi da riješi pitanje očišćenja i oslobođenja mirno i razumno. No to ne ide. Crnogorci su se morali odlučiti na krvavu borbu. Vladika videći to sam se postavlja na čelo te borbe i oslobodi Crnu Goru. Odonda je ona mogla da se prosvjetljuje i uređuje.

Pitanja: Kako je Njegoš prikazao taj događaj? — Zašto je djelo u obliku razgovora i »vijenca«?

Branko Radičević.

58. Iz »Pesama«.

(Iz Antologije novije srpske lirike. Sastavio Bogdan Popović. Zagreb M. H. 1911. str. 42. i 51.)

1. Jadna draga.

Vetrić piri,
Lipa miri[54]
Ko i pre.

Vrelo žubori
Po lisnoj gori
Ko i pre.

Ja sam mlada
Ovde sada
Ko i pre.

Sunce bega,
Al nema njega
Kao pre.

Nema sunca milenog,
Nema mog!

Oj večeri, o slatko čekanje,
O vi noći, moji beli dani,
O vi dani, a sa dva sunašca,
Gde ste jako, gde je zlato moje!...

Pitanja: Čime podsjeća ova pjesma na narodnu žensku pjesmu?

2. Kad mlidijah umreti.

Lisje[55] žuti veće po drveću,
lisje žuto dole veće pada;
zelenoga više ja nikada
videt' ne ću!
Glava klonu, lice potavnilo,
bolovanje oko mi popilo,
ruka lomna, telo izmoždeno,
a kleca mi slabašno koleno!
Dođe doba, da idem u groba...[56]

Zbogom, žitku, moj prelepi sanče!
Zbogom, zoro, zbogom, beli danče!
Zbogom, svete, nekadanji raju, —

[54] miriše
[55] lišće
[56] grob

ja sad moram drugom ići kraju!
O da te tako ja ne ljubljah žarko,
još bih gledo tvoje sunce jarko, —
slušo groma, slušao oluju,
čudio se tvojemu slavuju,
tvojoj reci i tvome izviru —
mog života vir je na uviru!

O pesme moje, jadna siročadi,
deco mila mojih leta mladi'!
Htedoh[57] dugu da sa neba svučem,
dugom šarnom[58] da sve vas obučem,
da nakitim sjajnijem zvezdama,
da obasjam sunčanim lučama...[59]
Duga bila, pa se izgubila,
zvezde sjale, pa su i presjale,
a sunašce ono ogrejalo,
i ono je sa neba mi palo!
Sve nestade, što vam dati spravlja'[60] —
u traljama otac vas ostavlja!

Napomena: Romantici rado uživaju punim grudima, srcem, a ne razumom, umjetnički, a ne »polezno« (korisno), nadušak, a ne oprezno, ne polagano (kano prosvjetitelji).

Eto Radičević je živio veselo i strastveno, i zato mora brzo da ostavi život. Ali on se s njime rastaje, kako se ne bi mogao rastajati, tko je sebe podvrgavao razumu i umarao trijeznim razlozima, rastaje se s njime kao pjesnik-romantik; pjesma i život bijahu njemu isto. Tako pjevaju i drugi romantici (Eichendorf: O lieb, so lang du lieben kannst! Preradović: »Za jedan časak radosti«, a i Puškin, Ljermontov, Heine i Byron pjevaju radosti života).

Pitanja: Zašto smatramo Radičevića za romantika? — Tko mu bijaše učitelj i ugled u pjesmi?

Jovan Sterija Popović.

59. Iz »Rodoljubaca«.

(Dramatski spisi III. (J. Skerlić.) Srpska knj. zadruga knj. 122. str. 83.)

VIII.

Zelenićka, pređašnji.

Zelenićka: Šta je to? Kakva je to vika?

Gavrilović: Eto, šta je: g. Žutilov udaje kćer za Madžara, a g. Lepršić postao je činovnik izvan Vojvodine, pa se sad prepiru, koji je veći rodoljubac.

[57] htjedoh (namjeravah)
[58] šarenom
[59] zraka
[60] spravljah

Zelenićka (osvrne se): Nema nigde stolice, da mogu pasti u nesvest. Je li to istina, za Boga?

Gavrilović: Zasad je tako.

Zelenićka: O, sjeni Miloša Obilića, Hajduk Veljka i drugih junaka, čujete li? U Vojvodini srpskoj diči se Madžar ljupkostiju braka najdičnijom Srpkinjom; u Vojvodini srpskoj ne će Srbin da služi svom rodu, nego tuđini! Nećače, nećače, vratite se u njedra vaše domovine, duhom vas narodnosti preklinjem, vratite se rodu vašemu, kojega ste bili potpora i ograda.

Gavrilović: Kad tako lepo dišete za Srpstvo, evo i vama jedno pismo od vašeg starog prijatelja Nađfaludija. (Pruži joj pismo).

Smrdić: Šta je to?

Gavrilović: Čisto rodoljubije. Gospoja Zelenićka ili po srpski Plavićka, imala je odavno poznanstvo s jednim Madžarom Nađfaludijem, koga svi poznajete. I ovaj joj sad piše, kako ona vrlo dobro čini, što mrzi na Madžare.

Šerbulić: S Madžarima korešpondirati,[61] to baš nije lepo!

Lepršić: Gospoja ujna, zar tako treba?

Žutilov: Cudaršag![62] Pak još ima meni da prebacuje!

Šerbulić: Ja bih se stidio takovo što učiniti.

Smrdić: Teško nama, kad smo do toga došli!

Šerbulić: I ja kažem, teško nama!

Smrdić: Rodoljubica, koja je tako silno za narodnost disala: ah, srce mi se cepa!

Gavrilović: A vi, jeste li potpisali prošenije, da nam ne treba Vojvodina!

Lepršić: Kom ne treba Vojvodina?

Gavrilović: Evo, Šerbulić i Smrdić pogodili se s jednim stranim za pedeset dukata, da će potpisati prošenije, kako je izlišna Vojvodina.

Smrdić: E, mislite, ne znamo mi, da je to vaše maslo bilo?!

Šerbulić: Samo sam tako rekao, da vam učinim radost.

Gavrilović: Ja znam, da ste ga te kako molili, da vam prošenije i dukate donese.

Žutilov: No, to je još najgore.

Lepršić: To znači besovjesno izdati svoj narod.

Gavrilović: Vidite, gospodo: g. Žutilov udaje kćer za Madžara; g. Lepršić primio je službu izvan Vojvodine; gospoda Zelenićka dobija pisma od svoga prijatelja Madžara; a Smrdić i

[61] dopisivati
[62] gad, licemjer (madž.)

Šerbulić hoće da prodadu Vojvodinu. Kažite mi, koji je najveći znak rodoljubija.

Smrdić: Sve je to vaše maslo, no razgovaraćemo se, dok se vratimo kući.

Gavrilović: Kad nema odbora.

Žutilov: Šta, šta? Vi se usuđujete kvariti odbore?

Smrdić: Tako nam jednako preti.

Žutilov: Mrav jedan da se usudi u odbor dirati!

Gavrilović: Bože, sačuvaj! Ja ću nastojati, da i vaš zet bude član.

Zelenićka: Ali, šta ga trpite ovde, molim vas!

Nančika: I ja se čudim.

Gavrilović (Zelenićki): Zar je to blagodarnost, što sam vam doneo pismo od vašeg starog prijatelja?

Zelenićka: Dalje od nas!

Smrdić: Da se ne usudite k nama pristupiti!

Žutilov: Koji narodne činovnike oporočava, taj vređa sav narod.

Nančika: Madžarom jedan!

Zelenićka: Razvratan Srbin!

Lepršić: Koji nema jedne iskre rodoljubija u sebi.

Gavrilović: O, rodoljupci, rodoljupci, idem pripovediti svetu, šta ste radili; da vidim, hoće li se naći koji, koji će reći, da ovakovima može narod procvetati.

(Zavesa.)

Pitanja: U čemu nalazi Popović komiku? — Iz kojega su srpskoga kraja i iz kojega su vremena njegova lica? — Ima li koja ilirska komedija, koja izvrgava ruglu lažno rodoljublje?

Ilirizam.

Pavao Štoos.

60. Iz »Kipa domovine vu početku leta 1831.«

(Danica Horvatska 1835. br. 3.)

Kraljica nariče za onima, koji su nekada umirali za glas i ime naroda svoga.

»Domoroci, gde ste, dragi sini,
koji ste negda v ovoj zidini
pustili za me, vašu kraljicu,
čez prsa vaša letet strelicu?
Il prah il pepel mesto pokriva
il zid, gdi telo vaše prebiva,
meč[1] me žalosti, ah me želenje
pepelom vašem naj da živlenje!
Naj da živlenje onomu kipu,
koj negda z smrtjum branil je diku
horvatske zemlje, živuć do groba
za glas i ime naroda svoga!
Ar, potlam žitka kak vam nestalo
i vaše pepel telo postalo,
s kraljevstvom skupa glas moj prehaja[2]
nit gdo vu srcu zato se kaja.
Narode druge svetlost opstira,
a mene črna senca potpira;
drugem vre sunce sveti po noći,
mû tmicu v danu tipat[3] je moći;
narod se drugi sebi raduje,
a z menum sinko moj se sramuje:
vre i svoj jezik zabit Horvati
hote ter drugi narod postati;
vnogi vre narod sam svoj zameće,
sram ga j,' ak stranjski »Horvat« mu reče.
Sam proti sebi je l' ne šetuje
i ovak slepec sam sebe truje?
Neg kaj rastepljem reči po svetu,
kad je već istom znano detetu,
da se ne pozna već Horvatica
misleć rođena da je Nemica;
nut vse vu stranskeh senjah vre gine,
a za svu mater niš se ne brine.
Takvo je anda sad moje lice,
takov je stališ tužne kraljice,
takva mi dika, takvo poštenje,
tak se dokanča moje živlenje.
Ah, zakaj nis' još negda vumrla,
ter tak v početku grob si otprla!
Ne bi sad v špotu takvem živela,
da se nis tužna nigdar začela!«

Napomena: Ta pjesma dojmila se Iliraca vrlo duboko. Gaj ju je objavio u Danici uz napomenu, da ju je čitao u Pešti nekim bugarskim putnicima, koje da je također do suza ganula.

Pitanja: Koji je razlog, da Štoos uzima alegoriju, a ne prikazuje neposredno jadno stanje suvremene Hrvatske? — Isporedi poetiku pseudoklasikâ (Kanižlića, Katančića i mlade proizvode Mažuranićeve na pr. Oda Ljud. Gaju i Preradovićev Vilin san).

[1] mač
[2] prolazi
[3] dirati

Ivan Derkos.

61. Iz »Duha domovine«.

(Duh domovine nad sinovima svojim, koji spavaju, ili list domovinski za stanovnike kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, da ih potakne na izučavanje i njegovanje domaćega jezika. Napisao 1832. Ivan Derkos. S latinskoga preveo dr. Stjepan Ortner, Zagreb 1897.)

U tako razvijeno moderno vrijeme, što se tiče nauke, od velikog je značenja slušati, gdje se ljudi o patriotizmu obilnim, a pustim riječima razmeću. U svakom kutu Evrope ima toliko toga, da prevršuje svaku mjeru; jedva se iznese stotina riječi, od kojih se jedna ili druga ne bi ticala patriotizma. I što je još čudnovatije, takovi su ljudi pripravni sipati obilje patriotičkih riječi za komadić tuđe zemlje, gdje su jedva koji put vidjeli izlaziti sunce, no hvala višnjim bozima — većinom su to prazne riječi. A koliko imade odlučnosti, odrešitosti i snage u riječima onoga, koji je baš prema onom, što mu je sama priroda privezala za srce u nježnoj mladosti, inače veoma nebrižan, a zauzima se za tuđe, gdje se nada malašnom dobitku? Koji zatajuje svoju domovinu i narodnost, kao da ga je stid, a za tuđu se zauzima cijelim srcem (barem naoči).

Da je protiv ovih i ovakovih slobodno latiti se svakoga oružja perom, jedva bih dopustio ikomu sumnjati. Ipak priznajem, da ja to prema rečenoj osnovi ne mislim i da ne ću protiv ovih jurišati. Latio sam se pera, ne da pišem proti ovima i protiv ovakovih, već o patriotizmu uopće i o jednom predmetu njegovu napose.

Da ja ovdje hoću da gradim na riječima J. J. Rousseaua: »Oba naziva, domovina i građanin, valja da se izbrišu iz novih jezika«, nikako ne možeš pomisliti, ne možda zato,što bi mi se tada oduzela građa, o kojoj bih govorio, već poradi toga, jer ima domovine, ima građana. Rousseauove su riječi u opreci s čitavim izobraženim svijetom. Da ipak ne pođem stazom mnogih, koji običavaju štogod tek zgodimice kazivati o patriotizmu, vidim, da mi ne preostaje drugo, nego da iznađem i ishodim tačku, stožer moje rasprave, da istražim, što je domovina, što li patriotizam.

Obično vele, da je domovina ona zemlja, u kojoj se rađamo i odgajamo; drugi dodaju: da je pored toga najbitnijom značajkom i boravak u njoj, drugi opet navode drugo, koje je mišljenje ovo: Razlikuje se domovina u smislu običnom, razlikuje se opet u smislu pravnoprirodnom, pravno-pozitivnom, k tomu ja još dodajem domovinu u smislu genealogičnom. Velika većina ljudi dopustit će, da je domovina u običnom smislu ona zemlja, u kojoj svojevoljno ostajemo proživjevši nekoliko godina s nakanom, da se ne selimo iz nje. Jer samo roditi se i odgajati, a opet ne živjeti nadalje u rodnome kraju, zacijelo ne može značiti nikome domovine. Osim toga ove dvije značajke »biti rođenu i odgajanu« podaje o domo-

vini dvoznačan smisao; zar je samo ono selo, gradić ili grad, u kojem si dobio one dvije značajke, tvoja domovina, a ne isto tako cijelo kraljevstvo ili carstvo, ali kako ti se god mili nazivati?

U drugom smislu pravnoprirodnom, velim, da je domovina ona gruda zemlje, koje dionikom postaješ po temeljnim ugovorima, pod kojima su se u pravnome smislu države mogle, a i sada se mogu osnivati. Obećavaš u prvome ugovoru, da ti s drugima, koji imadu pravo odlučivati, stupaš u građanski savez, te da si voljan, dok taj savez postoji, po pravu i pravici pridonositi, da se ujedinjenim silama podržava na svaki način sigurnost zakona i sreća, jednom riječi blagostanje državno. U drugom pak ugovoru i trećem pristaješ uz oblik vladavine, uz vrhovnoga vladara ili samodršca. To je po ovome smislu domovina tvoja, kojoj postaješ građaninom pristajući ili muče ili otvoreno na ova tri ugovora.

U trećem ili pravnopozitivnom smislu pojam domovine slaže se s pređašnjim uz jedinu tu razliku, što ovdje pozitivni zakoni određuju uvjete za primanje u državu kao što i uvjete boravku poslije rođenja.

U smislu napokon genealogičnom zovem domovinom onaj narod i onu grudu zemlje, u kojoj sam mlađan iznikao iz krila ili s kojim imadem zajedničko podrijetlo.

Pitanje: Kakov bijaše pojam domovine u renesansnih pisaca (Isp. »bašćina«, Pregled str. 24. i 25.), a kakav je u romantika?

Ljudevit Gaj.

62. Iz »Proglasa«.

(Novine Horvatske, prilog g. 1835. br. 104., 29. grudna.[1])

— — — — — — — — — — — —

Radi toga ćemo s početkom dojdućega lěta 1836. listove naše, kojih osnova inače jednaka ostaje, ne već pod posebnim nazivom »Novine Horvatske«, nego pod obširnim i svim južnim Slavjanom obćinskom[2] naslovom:[3]

Ilirske Narodne Novine

izdavati. — Novine ove izlaze dvaput na tjedan, najmre[4] v utorak i u subotu, svaki put na pol arkuša[5] zaderžavajuć kak i dosada: sve najnovie domaće i stranske, to jest nutarnje i vanjske znamenitie dogadjaje.

Danica Ilirska,

jedamput na tjedan, svaku subotu Novinam našim na pol arkuša po sebi priklopljena sadržavat će u duhu Slavo-Ilirskom različne

[1] prosinca
[2] općenitom
[3] natpisom
[4] naime
[5] arka

i mnogovrstne tako na lahku zabavu i uveselenje, kako i na priměrno prosvetjenje, ter ugodno i koristno podučanje spadajuće stvari. Navlastito pako uspomene vredna i važna znanja o največijem u Europi narodu Slavjanskom u obćinskom: od njegove stařine i dogodovščine,[6] od njegovoga slovstva i književstva, s jednom rečjom: sva ona, koja Ilirskoj Bratji od starodavnoga i sadašnjega stališa svih Slavjanskih pukov dozvedeti[7] i saznati potrebno jest. Največijom nadalje pozornostjom i pomnjom ispisana bude, iz dobrih izvora izvadjena dogodovščina ili historia čitave Velike Ilirie, koja se najprie u kratkom vrěmenoslovnom[8] pregledu u obćinskom osnovana pred oči domorodacah postavi; zatim pako dojdu razgovori verhu posebnih strankah dogodovščine Ilirske. Ovdě ćemo saznati svih Ilirov, to jest južnih Slavjanov: Serbjev, Horvatov in Slovencev starinsko življenje i baratanje,[9] njihove županе, kneze, bane, kralje, viteze i druge učene i glasovite ljude, kak takodjer ilirskih i deržavah i krajinah starinsko vladanje; izvěstja verhu sreće predjovah[10] naših, verhu starih gradov i varošev; verhu znamenitih městah i starih plemenah; na dalje ilirskih deržavah krajobrazno (geografsko) i deržavno (statističko) opisivanje. Budući pako da k izobraženju jezika i duha najviše doprinašaju mnogoverstne narodne i domorodne različnoga zavjetka[11] pěsme, zato Danica naša kakgod dosada tak i u napredak s izabranim pesničtva cvetjem ukrašena i nakitjena bude.

Pitanja: Koje su glavne zasluge Ljudevita Gaja? — Ima li u ovom odlomku njegovih glavnih preporodnih misli? — Poredi jezik i pravopis toga odlomka s današnjim.

Grof Janko Drašković.

63. Iz »Govora u čitaonici«.

(Matica Hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga. Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković. Zagreb 1892. str. 92.)

Ako bi i nadalje skrb za našu narodnost zanemarili, tada bi okolo nas ustali drugi narodi, koji bi nas radi pomanjkanja narodne sloge, obrtnosti ili industrije i othranjenja[1] [2]natkrilili; tada bi se — što Bog predragi i naša ozbiljna volja sačuvaj — krv pređa naših gorko prolijana i njihovi glasoviti čini zaboravili; jerbo bez narodnoga othranjenja, bez sloge i blaga ne ima snage i jakosti u državi, a gdje toga u zao čas ne ima, tu ne ima u današnje doba nikakve važnosti niti kod dvora niti kod susjeda, još manje u ostaloj Evropi. Probudimo se dakle i pridajmo prirođenoj našoj vjernosti

[6] povijesti
[7] doznati
[8] kronologijskom
[9] postupak
[10] preda
[11] vrsti
[12] odgoja, obrazovanosti

prama kralju i konštituciji skrbljivost za naše napredovanje i podbočimo našu mladež s hasnovitimi[13] nauci, pritegnimo bistrije glave u našu Čitaonicu i nađimo način, da vrijedni domoroci svojih trudova primjernu zaslužbu dobiju. Budimo prijatelji, budimo braća bez razlike imena, jer svih nas otac jest kralj naš i mati konštitucija naša.

Pitanje: Kakov je narodni program Draškovićev i njegovo značenje u ilirskom pokretu?

Dragutin Rakovac.

64. Iz »Maloga katekizma za velike ljude«.

(U Zagrebu 1842. str. 22.)

Koji su duševnoga sjedinjenja jugozapadnih Slavenah po jeziku i literaturi protivnici od starine?

Duševnoga sjedinjenja jugozapadnih Slavenah po jeziku i literaturi protivnici od starine jesu:

1. Različitost imenah; 2. različitost vjeroispovjedanjah; 3. različitost pismenah.

1.Različitost imenah. U jugozapadnoj iliti jadranskoj Slavii ima toliko imenah, koliko u šipka košticah. Ta su nas imena već do toga dovela, da je svaka grana rodoslovna ili pokrajinska mislila, da je već sama po sebi narod. A ta je okolnost već u početku mnogo pačila[1] duševno sjedinjenje jugozapadnih Slavenah po jeziku i literaturi. Pojaviše se naime u raznih pokrajinah pisaoci, koji su knjige u domaćem svojem podnariečju pisali i podnariečje ono krstili imenom jezika. — Tako postade jezik hèrvatski, jezik sèrbski, jezik slovenski, da, i jezik kranjski, štajerski, dalmatinski i t. d. Svaki od ovih imade nekoliko spomenikah kratke svoje slave. Sve te patuljaste literature nit su mnogo koristile cielomu jugozapado-slovenskomu narodu, nit su bile kadre odoliti silnomu nasrtaju inostranih jezikah u našu obću domovinu, nit je ikoja od njih mogla postati obća za sve jugozapadne Slavene. Medjutim nešto baš ova slabost pokrajinskih literaturah, nešto sve silnie nasèrtanje tudjih jezikah u našu domovinu, nešto želja višjega izobraženja naroda našega porodi u novie vrěme požudu sjedinjenja obćih dosad razkomadanih duševnih silah, i u slied toga naravno potrieba općenitoga književnoga jezika i literature, dakle i naimenovanja za ovaj jezik i lieraturu. To je bio povod i postanak Ilirizma.

Pitanja: Kako je nastalo ime ilirsko? — Kojim pravopisom piše Rakovac? — Poredi jezik i pravopis toga odlomka s današnjim.

[13] korisnim
[1] smetala

Ljudevit Vukotinović.

65. Bez mlina ne ima melje.

(Ilirske Narodne Novine, 1842. br. 75.)

Mi moramo ili ozbiljno štogod hoteti i učiniti ili pako kloniti glavom ter zvršavati ono, što nam drugi zapovedaju. Sada valja stupiti na tribunu, usta otvoriti i raditi takodjer. Pripravljajmo se, učimo se pa ne vičimo svi najedanput u spravištih,[2] a kad tko rekne »posluh, posluh..... Ovaj ili onaj gospodin jako kliči, čujmo ga!....« Svi zamuknu — i veliki govornik, koi samo vikati, ne pako govoriti umie, zamukne takodjer... Kupe se mudre glave po uglih od sale i tamo murmraju malcontenti sardito gledajući i hrusteći se[3]... A što je? Sirotinja... prodit ridiculus mus.[4] Da ih koi velikaš pogleda, odmah se smiju, i tek da usta otvori, kimaju glavom, kano polčinello na trotu,[5] s druge strane, da ih čovjek kod kuće čuje, kako psuju, kako politiziraju, kako reformiraju, mislio bi, Bog nas čuvaj od ovakovih nemirnih glavah.

Takovih vitezovah a la camera[6] imade kod svakoga naroda. Neka dakle nitko ne misli, da ja to mojim samo zemljakom predbacujem; dapače naš narod nije nimalo nagnut na poltroneriu,[7] koja kod mnogih drugih vlada. Mi se moramo baciti u tu bunu duševnu, u taj boj proti našim najtamnijim i svetim ćućenstvom. Ako hoćemo, da zdravu hranu dobiemo za narodno sastojanje naše, treba da skočimo junački u talase, vire i gromove protivštinah naših... izajt ćemo osvetlani, gladki, čisti, beli iz nepogode i nepravde kano sam duh, komu su privoljena prava narodnosti.

Pitanja: Protiv čega ustaje Vukotinović, a na što on puti svoje suvremenike? — Kakova je to vrsta članaka novinskih? — Ima li u stilu srodstva s govorništvom? — Koje su govorničke oznake toga članka? — Kakovo je raspoloženje piščevo, ozbiljno ili humorističko, i kako se to razabira? — Poredi jezik i pravopis.

Bogoslav Šulek.

66. Iz »Naših pravica«.

(Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od g. 1202.—1868.)

(U Zagrebu 1868., str. I.—VI.)

Više nego ikada treba nam dan danas narodne sviesti, narodnoga ponosa: Al upravo sada ima kod nas dosta ljudih, koji misle,

[2] skupštinama
[3] grozeći se
[4] izađe smiješan miš (prema Horacijevoj: »Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus,« »rađaju gore, rodit će se smiješan miš«, ili »tresla se brda, rodio se miš«, što vele za ljude, koji se groze velikim djelima, a napokon ništa ne izvrše.
[5] na žici lutka
[6] u sobi
[7] kukavštinu

da je hrvatski narod kao osudjen biti do vieka tudje podnožje; jer ne poznaju njegove dične državne prošlosti. Pripoviedaj im o njoj — nevjeruju; kažu: izmišljotina je. Treba ih dakle odvesti k samome vrelu, da okuse žive vode iz kladenca slave hrvatske; treba im pokazati samo ona pisma i dokumente, na kojih se osniva, iz kojih se crpi državno pravo Trojedne kraljevine, ne bi li se osviestili i sa stranputice povratili na pravi put, vodeći k boljoj budućnosti, osnovanoj na tvrdom temelju prošlosti.

Ovakvim našincem namienjena je ponajviše ova knjiga: u njoj će naći sve zakone, povelje, listine i spise od g. 1100. pa do ljetos, koji dokazuju njegdašnje područje Trojedne kraljevine i prostranost njene autonomije, a označuju prvotno odnošenje naše domovine k Ugarskoj i k Austriji. Ovako se može svatko sam neposredno i potpuno obaviestiti o životnih ovih pitanjih hrvatskoga naroda, i sačuvati, da na tom puklom[8] polju ne zaluta.

Budući da su svi u ovoj knjizi navedeni dokazi do godine 1848. pisani jezikom latinskim, i to vrlo hrapavim, nerazgovietnim, tako da ih samo malina može podpuno razumjeti: ponašio sam ih, što se može razgovietnije, negledajuć toliko na pojedine rieči, koliko na smisao i stvar; a da se jošte bolje razumiju, razjasnio sam ih u kratkih bilježkah. Što sam pako dodao i sam original, učinio sam zato, da se vježbani glavom osvjedočiti mogu o vjernosti i prievoda i tumačenja. Upravo zato primetnuo sam i to, otkuda je svaka povelja izvadjena.

Pitanja: Zašto se daje Šulek za takov posao? — Koje su poteškoće u njemu? — Poredi jezik i pravopis.

Ivan Kukuljević-Sakcinski.

67. Predgovor

Arkivu za pověstnicu jugoslavensku.

(Knj. I. U Zagrebu 1851.)

Kad je veća strana naroda jugoslavenskog živućeg u austrijskom carstvu, uslied najnoviih nepovoljnih zgodah, u takov tužan položaj pala, da su nam tudjinci istu živu žicu naše poviestnice silom presieći, te u našem prastarom slobodnom domu sav temelj, na kom nam biaše sazidana mila kuća diedovah naših, lukavim načinom podkapati namieravali; onda se je po svem jugoslavenstvu pojavio jedan glas nezadovoljstva, i po svuda čula se je riječ: Ta šta žele s nama nepoznati i nepozvani ovi ljudi? Što oni rade, to

[8] Puklim poljem naziva Šulek monarkiju, jer se nagodbom između Austrije i Ugarske raspala na dva dijela, a nagodbom između Ugarske i Hrvatske na tri dijela, a odijeljenom upravom u Dalmaciji raspuklo se jedinstvo našega naroda.

je proti našoj naravi slavenskoj, to je proti našim pravam, zakonom i krvju stečenim i potvrdjenim, to je proti tečaju i smislu naše poviestnice.

Ali u čemu sastoji ta naša poviestnica jugoslavenska, to kod nas malo tko potanko znade. Mi neimamo još sve do danas, po primieru drugih narodah, dobre kritički napisane poviestnice našega naroda. Samo po ustmenom predavanju znade naš narod, da mu je nĕgda bolje bilo, i da je imao sjajniu i slobodniu prošasnost. Po zimskih dugih večerih, kad se oko svetog domaćeg ognja čeljad sakuplja, stane po gdĕkoji starac pripoviedati od starih boljih vremenah. Prilikom sajmovah, seoskih zborovah i crkvenih proštenjah, pieva sliepac uz javorove gusle od starih junakah i slavnih ratovah naroda našega. Pieva o poštenosti i prostodušnosti naših predjah, i o lukavosti i nezahvalnosti naših glavarah i tudjinskih uvriedah. Ali sve to predstavlja našemu narodu njegovu poviestnicu samo u nekoj slici dalekog bogatog i velikog grada, koji se svakom putniku dopada, bez da se je s njime u pobliže upoznao i u njem potanko se razgledao.

Da se toj velikoj oskudici u našoj domaćoj književnosti niekako doskoči, pozvao je odsiek prosviete bivšeg banskog vieća dne 21. travnja prošle godine, nekoliko zagrebačkih književnikah na dogovor o tom: kako da se najboljim putem znanost domaće poviestnice kod našeg naroda rasprostrani. Ovi književnici zaključe jednodušno, da se na tu svrhu utemelji u Zagrebu »družtvo za jugoslavensku poviestnicu i starine«.

Misao ova nadje odmah s početka kod svega našega naroda veliki odziv. Bansko vieće, neodvisno još tada od tudjega upliva, odredi na predlog odsieka prosviete iz državne hrvatske pieneznice 500 for. u sr(ebru) za izdavanje časopisa istoga družtva, pod imenom: »Arkiv za poviestnicu jugoslavensku«. Svietli ban kraljevinah Dalmacie, Hrvatske i Slavonie, baron Josip Jelačić-Bužinski, primi na sebe pokroviteljstvo istoga družtva i pokloni na izdavanje Arkiva drugih 500 for. u sr(ebru).

Pitanja: Što znači proučavanje naše povijesti u doba preporoda? — Poredi jezik i pravopis.

Stanko Vraz.

68. Iz »Đulabija«.

(Izabrane pjesme s uvodom Franje Markovića, M. H. Zagreb 1880., str. 3., 7., 40. i 41.)

I. 1.

Sred zemlje slovinske
bio se grad vidjeva,
u tom bijelom gradu
ponosita djeva.

U te djeve jedno
momče zarobljeno
vapi i nariče
gorko rascviljeno.

I. 13.

Krasota anđeoska,
čar riječi slovinskih,
među dušom, tijelom
sklad divni vilinski:

to je visok izvor
od mojih pjesmica,
što će dotle teći,
dok s gore bistrica.

II. 17.

Gdje si, dušo moja?
Bogom posestrena!
Mila kano pjesma
iz davnih vremena.

Čuj, ja sam bez tebe,
bez tvog oka mila —
kano sivi sokô
bez desnoga krila.

Pitanja: Kakova je romantička ljubav Vrazova? — Gdje su tragovi narodnog pjesništva, a gdje dubrovačkog?

69. Ispovijest.

(Pisao sluteći smrt.)

(Izabrane pjesme s uvodom Franje Markovića, M. H. Zagreb 1880., str. 133.)

Kad tjelesni duša skine tovor,[9]
kad lopata zvekne nada mnom —
ne će mene slavit ljudski govor;
jer na glavu ne metnu mi lovor
ni besjedâ ni topovâ grom.[10]

Dari,[11] svijete, tvoji su sljeparije:[12]
otrov med je, pelin cvijet je tvoj,
trnje vijenac, što ga slava vije,
žar mu znanja vir[13]: tko iz njeg pije,
dok krv igra, ne zna, što je pokoj.[14]

Tek prestavljen[15] duh će znat za blagi
odmor: prestat će mu smetat mir,
tašti sanci — srcu toli dragi —,
travne želje[16] i varavi vragi,[17]
praznih nada neprestan prepir.[18]

Da! prestat će, što sad duša trpi,
spast s nje muke i brigâ teret;
križ će kitit vijenac — ne što crpi
iz krvi se il žanje na hrpi
od trupovâ, neg ljubavi cvijet.[19]

[9] tovar, teret
[10] Mrtvom se pjesniku meće na glavu lovor, mrtav se politik slavi besjedom, a mrtav junak gruvanjem topova; nijedno se od toga ne će činiti meni.
[11] darovi
[12] varke
[13] I ovdje je žar i vir u protivštini: žar pali, a vir hladi.
[14] mir
[15] po smrti
[16] želje koje truju
[17] vrazi
[18] natjecanje
[19] ne vijenac slave stečen u krvi ljudskoj, nego vijenac ljubavi.

Ti, jedino dobro, o ljubavi!
Ti si duša plemenitih kruh,
ključ i zvijezda k raju, k pravoj slavi;
rado mladost ja u tebi stravih,
da još onkraj prati me tvoj duh.

Blago nama, gdje pod sunčan zapad
natkrivo nas svojijem granam' bor,[20]
slušo slatki naših priseg' šapat,
usne samo pod cjelovma sklapat —
dviju duša vječni ugovor.[21]

O blaženstva! Al već zbogom, ljuba!
Znaj, i onkraj[22] žive ljubvi[23] san:
za mnom plakat — tašta je danguba;
dok nas sudnja ne sastavi truba,[24]
duh moj k tebi slazit će svak dan.

A ti, brate, koj' no u prikletje[25]
od Mudrice[26] uvede mi um,
nek te Slava vijek u vijence splijetje,
razigrava grčkih maslin' cvijetje,
i tih palmâ hindostanskih šum![27]

I vi, braćo,[28] drugovi na stazi
rodnog prava . . . zbogom, zbogom svi!
Bili za rod svijetli vam obrazi!
Bran'te, diž'te, što nepravda gazi . . .
Vijenac za vas na križu visi.

Zbogom! . . . Skoro duh će skinut tovor,
spavat trup spod[29] humka nadgrobnog,
niti marim, bio li nad njim lovor,
bio l' po svijetu za mnom dug razgovor; —
ja sam ljubio: — eto vijenca mog!

Bilješka: Pjesnik romantik živi samo za ljubav, ona daje cijenu njegovu životu. Pred njom je sve ostalo male cijene. U tom se Vraz podudara s Brankom Radičevićem, — njegova Ispovijest sjeća na Brankovu »Kad mlidija umreti«.

Pitanje: Koje su razlike u sadržaju i obliku?

[20] Bor se uvijek zeleni, kao što se zelenjela uvijek ljubav moja.
[21] zavjet
[22] onkraj života
[23] ljubavi
[24] trublja sudnjega dana
[25] predvorje
[26] Mudrosti, Sofije
[27] Franjo Miklošić bijaše prvi nastavnik i drug Vrazov; on se dao kasnije na poredbeno jezikoslovlje, slavistiku, zato Vraz valjda i pjeva: »Slava« (slavistika), grčkih maslina (klasična filologija) i palmâ hindostanskih (sanskrt).
[28] Tu misli Vraz Ilirce.
[29] ispod

Iz Vrazove kritike.

70. Dodatak uredništva.

(Dela Stanka Vraza. Izd. M. H. Zagreb 1877. Sv. V. Str. 100.)

Ako hoćemo nestrano da sudimo o naših Dubrovčanih, treba da njihova djela istražimo bez ikakvog zanešenja. Vrhu svega treba da prosudimo duh vijeka, u kojem su oni živjeli, i ukoliko je duh taj imao upliv na stvaranje njihovih umnih djela. To je glavno ono gledište, s kojih ih suditi valja. Gundulić i ostali najbolji pjesnici dubrovački živjeli su prama koncu XVI. vijeka i na početku XVII. I svemu je svijetu poznato, da je onda vladao u zapadnoj Europi duh starog klasicizma, koji se već počeo izrađati u tako zvani školasticizam. Iz Italije, koja je onda stojala na čelu prosvjete europejske, prebrodio je duh izobraženosti zapadne u Dubrovnik. Tu su se podigle stolice nauci klasika rimskih i grčkih i pod uplivom duha crpljenog iz pjesnika klasičkih rodiše se i odgojiše umjetene vile dubrovačke, a jezik naš uzmahnu se na najviši stupanj izobraženosti. Da su i plodovi romantičke poezije talijanske, koja je onda već dovršila zlatni svoj vijek, imali upliv na stvore pjesnika dubrovačkih, toga nitko pametan tajiti ne može, koji znade, koli usko je bio onda Dubrovnik skopčan sa prekomorskom susjednom Italijom, po blagom vezu trgovine i društvenog života. Koji dvoji o temelju ovih naših riječi, ne treba mu ništa nego da usporedi Osmana s Tassovim Gerusaleme liberata. Kao što su vitezi i viteškinje u Osmanu samo po imenu slovinski, a srce i duša u njih je romanska, tako isto priznat će svaki nestran istraživalac stvari, da su Dubrovčani više po licu (formi) jezika negoli po materiji (duhu) ili skladu njihovom Slovinci. Pa tko se razlogu tih riječi nije već osvjedočio, toga upućujemo, neka postavi naše klasike dubrovačke uz narodne pjesme, a poslije toga uz pjesnike talijanske zlatnog vijeka, pa da rasudi s dušom jedno sprema drugog, a ja kriv, ako ne ispovjedi, da su po duhu srodniji s Talijani, negoli sa pjesmami naroda svoga, koje su pravo i jedino mjerilo i narodnog duha.

Pitanja: Kojim smjerom treba da ide književnost, za kakovim ugledom? — Zašto ne za Dubrovčanima? — Poredi jezik.

Antun Nemčić.

71. Iz »Lepira«.

(Izabrana djela Antuna Nemčića, uredio Milivoj Šrepel. Matica Hrv. Zagreb 1898. str. 69.)

Oj vi divne stijene,
kuda Sava teče,
mnogo li ti puta
duh moj k vama lijeće!

Vi svjedoci nijemi,
kine[30] neizrečene,
kakve ne viđahu
ni Kavkaza stijene.

Na liticah vaših
ostavi me troje:
vjera, nada, k tomu —
čar ljubavi moje.

P i t a n j e: Koje su pjesme Vrazove ovoj najsličnije?

72. Himna

žrtvam 29. srpnja god. 1845.[31]

(Izabr. djela. Str. 15.)

Vijence pletu mlade Hrvatice,
vijence pletu i grobove kite,
suz'ma rose vijenac, križ i lice,
tiho šapću riječi uznosite:
»Slava njima — slava svima,
ki umiru slično njima!«

Jeste, budi vami vječna slava,
našeg roda mučenici veli!
Zrake sjaju oko vaših glava,
lovori su vaši neuveli:
Slava vam, a onim kletva,
kih ste bili krvna žetva.

Prvi temelj k Panteonu[32] vijeka,
k samoćuću,[33] gdje se rod naš diže!
Žrtvovanja dičnog tužna jeka,
kâ do uha Europe stiže:
Slava trepti nad grobovi,
koji kriju to, što ovi.

Što vas ruke zakaljane hule,
to potomstvo nikad ne oprosti,
svetogrđe radi te će trule
proklinjat im još u grobu kosti:

---

30 muke (kiniti se — mučiti se)

31 God. 1845. vodio je ban Haller izbore županijskih časnika (činovnika) zagrebačkih i upotrijebio protiv narodne stranke ilirske vojničku silu. Vojska (talijanski bataljun) pucala je na narodnjake na Markovu trgu. Tu pade 13 mrtvih i mnogo ranjenih. Ubijena su 2 odvjetnika, 2 đaka, 4 plemića i 5 građana, a ranjeni: Mirko Bogović (pjesnik), Slavoljub Vrbančić (kasnije urednik Obzora), Franjo Solar (trgovac) i dr. — narodni mučenici.

32 Znamenita zgrada u Rimu; dao ju je sagraditi Marcus Agrippa, konzul, 27. g. pr. I. — U XVI. vijeku i kasnije sahranište u toj zgradi, tada već crkvi sv. Marije, nekoliko slavnih umjetnika, naročito Raffaela Santija, slikara.

33 samosvijesti

Slava vam, a prikor njima,
prikor dušam nesramnima!

Vaše suze, majke, otarite,
uzdisaje ustavite, seke,
sinov'ma se, braćom ponosite,
ki proliše za dom krvi rijeke:
Iz grobova slava niče,
krv Abelâ[34] k nebu viče.

Tješite se, jednom svane danak,
koj' će vaše razigrati grudi,
ko što ih je skršio rastanak . . .
Takav čin se jur na zemlji sudi:
Slava onim ki su pali,
nikom sudnji dan ne fali!

Ponosi se stolni grad Hrvatske,
i ti brojiš te »srpanjske dane«[35] —
Slave sunce, što ti ruke tatske
sakrit žele, i tebi ograne:
Lesandri[36] će odumrijeti,
Diogeni sunce zreti.[37]

Hrvaćani,[38] na tog groba pragu
zaklinjem vas: spomenite mrtve!
U vlastitu uzdajte se snagu
domoljubljem osvetite žrtve! —
Neka — ak' vas to ne gane,
križ — osvete mač postane! —

Savijajte vijence, Hrvatice!
Krun'te vazda te nadgrobne križe,
ne dozvol'te, da vam momak lice
prije ljubi, negoli prisiže:
Da će rado tako umrijeti,
kad izdajstvo domu prijeti.

P i t a n j e: Kojim se sredstvima pjesnik služi, da izazove u čitaoca nacionalno ogorčenje?

---

34 Pravednika Abela ubio je brat Kain, kad su oba žrtvovali Bogu.

35 Druga velika francuska revolucija buknula je g. 1830. u s r p n j u u Parizu.

36 Aleksandri

37 Po priči dođe jednom Aleksandar, veliki osvojitelj, pred Diogena, grčkoga filozofa, koji se odrekao svih udobnosti svijeta i stanovao u nekoj bačvi. Aleksandar ga htjede zadiviti svojom moći i reče mu, da će mu dati štogod želi, a Diogen odvrati: »Odmakni se ispred moje bačve, da mi ne zasloniš sunca!«

38 Radi stiha uzeta je ovdje četverosložna riječ.

73. Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac.

Vesela igra u četiri čina.

(Izabrana djela. Str. 132.)

Čin treći.

Zadnji dan pred reštauracijom.[39]

Prizor četvrti.

Slatković i prijašnji.

Slatković: Oprostite (nakloni se Hildegardi), što pravila etikete nogama gazim i tako rano dolazim.

Hildegarda: Među prijateljima je triketa[40] suvišna.

Vrtoglav: Osobito zadnji dan pred reštauracijom.

Slatković: Tako je. Sila kola lomi.

Vrtoglav: Da, da, tako se kaže.

Slatković: Nam akcije zlo stoje.

Vrtoglav: Kako to?

Slatković: Mi smo propali.

Hildegarda: Ah!

Vrtoglav: Ta ne govorite.

Slatković: Propali bez pomoći — ako se u vrijeme boljemu ne domislimo.

Hildegarda: Ah moji sanci o husaru s perjanicom na baku![41]

Slatković (porugljivo): Valjada će ostati sanci.

Vrtoglav: Nemojte nas za Boga dulje mistificirati.

Slaković: Zli glasi uvijek dođu zarana.

Vrtoglav: No što mora biti, ne ka se taki zbude; kazujte, šta je.

Slatković: Slušajte dakle...

Hildegarda: Nemojte za Boga tako naglo, ja bih se mogla obesvijestiti.

Slatković: Ah kako bi vam obojici ugodio?

Vrtoglav: Govorite samo, — ta ona samo tako govori.

Slatković: Vi znate, kako mi je bilo za rukom pošlo zavaditi Starotinovića sa njegovim budućim zetom. Posljedica mojih trudova bijaše, da je Starotinović protjerao iz svoje kuće Dobrovoljića, svoga najrevnijega prijatelja. No iznenada bijes donese onoga staroga krampača Srdenića, pa otkrivši namjere naše opeta

[39] Reštauracijom se zove izbor županijskih činovnika prije god. 1848. u doba plemićke vlade.

[40] izvrnuta riječ u ustima neznalice

[41] Veliki sudac imao je pravo, da se da pratiti od lakaja, odjevena u to doba odorom husara s perjanicom, koji bi sjedio na boku sučeve kočije.

ih pomiri. Ali to još nije najveće zlo. Noćas dotura se isti ovaj Srdenić s čitavom gomilom plemića u grad, a njih ima kudikamo više negoli naših korteša. (Porugljivo): Tješite se sada, kako sami znate.

Hildegarda (uzdišući): Tako blizu biti žuđenomu cilju, pak se učas možebit za vječitost morati od njega udaljiti!

Vrtoglav: Hm, hm! to je svakako tvrda kost, — no zar ove proste ljude ne bi moći nikako zaslijepiti?

Slatković: Da, zaslijepiti! Ta ja sam bio od ponoći ća dosada u njihovu logoru kod »Zelenog bora«, ali sam se uputio, da se crn bik zaludu pere, — šteta za potrošeni sapun.

Hildegarda: Kakav sapun?

Slatković: Ja razumijevam svoje lijepe riječi, cjelove i novce. Oni su dobro debelo jeli i pili na moj račun, pa napokon dali su se još crnom kavom, pače i punčem dvoriti — no od svega toga nemam ništa osim ispražnjene mošnje. Za same cigare platio sam 5 for. srebra.

Vrtoglav: Zar ih niste znali mistificirati ilirizmušem i podobnim strašilima?

Slatković: O nisu ni ovi prosti ljudi tako budalasti, kako su prije bili. Govorio sam im ja dosta toga u društvu triju još drugih fakina, koje sam u to svrhu platio. Rekao sam im, da su Starotinović, Dobrovoljić, Srdenić i ostala njihova gospoda, koja štogod crljeno na sebi imadu, da su to sami pogibeljni Ilirci, koji bi radi, da plemenitaši štibru[42] plaćaju; rekao sam im , ako budu s ovim ljudima držali, da će od svakoga obloka,[43] da i od samoga jaja, čim ga kokoš iznese, plaćati — i da će se najposlije svih plemićkih pravâ lišiti — i da će Kranjci postati.

Vrtoglav: Pak šta su na to odgovorili?

Slatković: No šta mislite? .. Rekli su mi, da su Starotinovići, Dobrovoljići, Srdenići i ostala njihova gospoda isto tako plemenitaši kako i oni sami, i da ako na njih štibru nametnu, ne će oni od nje prosti ostati. Jedan između njih pače i to reče, da su to same madžaronske laži, kojima bi neki ljudi rado da njihovu gospodu ocrne, da im lakše službe oduzmu.

Vrtoglav: A je li im sam pakleni — Bog mi grijehe oprosti — oči otvorio?

Hildegarda: O moja velika sudčija!

Slatković: Pa znate li još šta?

Vrtoglav: Zar još nije dosta?

Slatković: Neki plemić rodom iz Strme gore — inače čohaški djetić, koji je negdje do Sala Egersega vandrao[44] i ondje se madžarski naučio, pripovijedao im, kako je jednom u veliko spravište s drugim madžarskim plemenitašima išao i ondje stotine

[42] porez

[43] prozor

[44] putovao

plemenite madžarske gospode govoriti čuo, koji su svi bili za plaćanje štibre, veleći: da će zato plemenitaši ostati, ako i budu za općinsko i svoje vlastito dobro štibru plaćali. To je ovim kortešima još bolje oči otvorilo, jer ovom čohašu vjeruju kako proroku, pak zašto i ne bi vjerovali, kad je »njihove gore list«?

Vrtoglav: To je vražja pripovijest.

Slatković: Nije baš ni naš anđeo čuvar sudjelovao.

Vrtoglav: Moja Hildegarda ostat će dakle in capillis.[45]

Slatković: Cesta k mojoj kuriji[46] ostat će pozderjem[47] tarancana.

Hildegarda: Moja vjenčana oprava postat će mi smrtna košulja.

Vrtoglav: Ja ću se na zube dati.

Slatković: A ja ću pod konkurs pasti...

Hildegarda Krojač će mi se rugati.

Vrtoglav: Grom i pakao!

Slatković: Erdegata!

Hildegarda: Jadna Hildegardo! (Svi se nešto zamisle.)

Vrtoglav: Ha!

Slatković: No?

Hildegarda: No?

Vrtoglav: Imadem ga!

Slatković: Koga?

Vrtoglav: Bezobrazića.

Slatković: A što ćete s njim?

Hildegarda: Čudno pitanje!

Vrtoglav: Kad je pseto proždrlo pečenku, hoću se barem užiti šalate. Kad mi ne može sestra postati velikom sudinjom, — neka bude barem gnädige Frau von Bezobrazić.

Pitanja: Kakav je značaj pojedinomu licu? — Isporedi značaje renesansne komedije Držićeve s ovom. U čemu je razlika?

Dimitrija Demeter.

74. Iz »Grobničkog polja«.[47]

(Teuta. — Grobničko polje. Uvodom popratili Vlad. Mažuranić i Fr. Marković, Zagreb 1891. M. H., str. 153.)

Ja od Brente[48] vidjeh obale zelene,
čuh žuborit njene bistre vode,

[45] neudata
[46] plemićski dvor
[47] Kronike pričaju, da se na Grobničkom polju proslaviše Hrvati, naročito braća Kres, Kupiša i Rak savladavši Tatare (oko god. 1242.) i obranivši tako progonjenog kralja ugarskoga Belu. No povijest drži, da je to kasnija izmišljotina. Istina je samo, da je Bela i porodica mu tražila i našla zaklona u Zagrebu, Klisu, Splitu i Trogiru i u krčkih knezova (Frankopana), a kad je vođa Tatara Kadan uvidio, da ne može stići kralja, krene natrag kroz Erdelj-Kumaniju, a kralj Bela vrati se u Zagreb, a onda u Ugarsku.
[48] rijeka između Padove i Mletaka

pokraj kojih grleći se hode
umjetnost i narav ko sestre rođene.
Vidjeh, iz valova sjajna svoja lica
kako diže ljuba od Neptuna,[49]
oholosti i dražesti puna,
kao vrat svoj labud, ponosita ptica.
U svoj hlad me mrke primiše maslene
sred arkvajskih brežuljaka milih,[50]
u ljubavi gdje svak listak cvili,
u ljubavi cvate, u ljubavi vene.
Visoki platani grožđem ovijeni,[51]
Lombardije svilorodne ravni,[52]
Boromeja spomenici slavni,[53]
od tisuća ljeta nakrcani plijeni,
pepeo kosti ljubovnika od Verone,[54]
latinskoga neba vječno ljeto,
kist Urbinskog,[55] od Canove[56] dlijeto
i od Paladija[57] zidine smione...
Slatke uspomene, najmiliji dio
mog života! — Jedno samo polje
u srce mi ustani se bolje,
na kojem sam jednom tako lijepo snio! —
Komad je cvatućeg raja, mislit ćete,
srebrom bistra potoka opasan,

[49] Mleci zovu se ljubom (zaručnicom) Neptuna (mora). Po davnom običaju zaplovio bi dužd mletački svake godine jedamput s građanima na svetom bogato narešenom brodu »bucentoro« u more. Tu bi se služila misa, i dužd bi bacio prsten u more u znak ljubavnog veza između mora i Mletaka. Mleci su sve svoje bogatstvo crpli iz mora i pomorske trgovine.
[50] Oko četiri milje od Padove stoji seoce (Arquato) Arkva, gdje je Petrarca, nježni pjevalac ljubavi, nespokojni svoj život zaključio. (Bilješka Demetrova.)
[51] Po svoj mletačkoj i lombardeskoj državi posađeno je s jedne i s druge strane druma drveće, većinom krasni platani široka lista, a uz njih se vije trsje. (Bilješka Demetrova.)
[52] Najveće bogatstvo Lombardiji sastoji u svili. (Bilj. D.)
[53] Sveti Karlo Boromeo, nadbiskup milanski, bio je jedan od najvrednijih muževa, koje je ikada Italija imala. (Bilj. D.)
[54] Tragička ljubav Romea i Julije, koji se rodiše i poginuše u Veroni, svemu je svijetu poznata iz Shakespearove divne tragedije; još danas se kazuje grobnica u Veroni, gdje vele da počivaju kosti njihove. (Bilj. D.)
[55] Rafael Sanzio, najveći slikar novoga vijeka, rodio se god. 1483. u Urbinu (umr'o u Rimu 1520.). (Bilj. D.)
[56] Antun Canova, glasoviti kipar, rodio se 1757. u mletačkoj državi i umr'o god. 1822. u Mlecima. (Bilj. D.)
[57] Andrija Paladio, glasoviti talijanski graditelj, rodi se god. 1518. u Vicenzi, a umre 1580. kao graditelj mletačke republike. (Biljeska D.)

na svakoj svrži slavulj glasan,
od ljubavi pjesme koji poje svete;
đol blažena, tihi zavičaj pastira,
gdjeno vrve stada bezazlena,
ljubavnike hladna krije sjena,
zefir piri, frula neprestano svira,
plačna vrba sjetno nad vodom se giba,
bršljan penje, grozd kroz lišće viri,
lipa cvate, krepak dub se širi,
u vedru se zraku vitka jela ziba. —
Ništa od sveg toga! Kudgod oko stiže,
ništa drugo nego kamen goli;
zaman tražiš zelen u toj doli,
ni travica jedna glave tu ne diže! . .
Sve je pusto, sve je nijemo, sve užasno,
grob golemi, gnijezdo noćnih sova,
okolica carstva Plutonova . . .[58]
Ipak si mi, polje, milo, polje krasno.
Amo, kom' je život Hrvatica dala!
Našeg roda to je sveta Meka;[59]
čiste krvi djeda naših rijeka
tu je okaljanu svijeta čast oprala!
Svojim kraljem tu sve Hrvat spase kralje!
Batukanu kameni su ovi
Strašni bili stupi Herkulovi,[60]
gdje upisa udes: Do tuda — ne dalje!
Tu nek Hrvat uči, koja mu je cijena,
tu nek crpe hrabrost, ponos, volju,
nek ne ište vijek utjehu bolju,
neg koju mu daje ova uspomena!

Bilješka: Taj odlomak tek je pristup u pjesmu Grobničko polje. Pjesma se dijeli u XIII. dijelova i jedno »zaslovje« (epilog). Sadržaj je ostalim pjevanjima ovaj: II. Kralj bez krune bježi. III. Zagreb pada. IV. Hrvati štite svoga kralja svojim grudima. V. Pjesma Tatarkinja. Tatarkan snuje nešto strašno. VI. Vojska udara prema Savi. VII. Bela bježi iz Dalmacije. VIII. Tatari poraženi kod Splita. IX. Tatari bježe i stignu do Grobnika. X. Kan hoće da se osveti. XI. Na Osoru, kamo se kralj sklonio, kupi se vojska. Šubići i Blagajići s Hrvatima vinodolskim polaze protiv Tatara. Pjesma Hrvata: »Prosto zrakom ptica leti«. XII. Opis hrvatske čete. XIII. Pobjeda Hrvata. Grobničko polje posuto tatarskim lešinama. — Zaslovje: Pjesnikovo viđenje na Grobničkom polju; on vidi čete, čuje talambase.

Pitanje: Koja je pjesnikova namjera u tome odlomku?

[58] Po vjerovanju Grka i Rimljana gospodovaše Pluton, bog podzemlja, pustim krajevima na zemlji. A takova je svakako naš Maraton, naše Grobničko polje. (Bilj. D.)

[59] Meka je mjesto, u kojemu je ćaba, sveti kamen, što ga Arapi, a po njima i sav muslimanski svijet, štuju i k njemu hodočaste.

[60] Herkulovi stupovi zvahu se ona dva stupa, o kojima se kaže, da ih je Herakul podigao na obje strane morskoga tijesna Gibraltara među Evropom i Afrikom kao znak, da je tu granica putovanju prama zapadu: do tuda — ne dalje. (Bilj. D.)

75. Iz »Teute«.

(Teuta — Grobničko polje. Uvodom popratili Vlad. Mažuranić i Fr. Marković, Zagreb 1891. str. 43.)

ČIN DRUGI.

Prizor šesti.

Teuta (poslije stanke sasvim mirno):

Čuj me, Dmitre! Čar iščeznu jurve,
Koj uzbuni moga srca bilo,
Ja slaboću moju tajit ne ću:
I sada je momu oku mila
Tvoga lika skladnost, a uhu mi
Tvoga glasa zvuk i sad je sladak;
Nu sad mirno krv mi u žilah teče,
Da lupinu dijelit mogu od jezgre!
Tvojih čina i riječi površje
Čarobno je, kao slika duge,
No tog pasa od šarenih boja
Što je temelj? Voda, ništa drugo.
Ti dva puta u jednome danu
U pogibelj za me život baci,
Al tko može dokazati meni,
(Kako kažu tvoje slatke riječi),
Da si ti to za ženu Teutu
Učinio, a ne za kraljicu?
Šuti; riječi tuj ne vrijede ništa.
Koja svrha vas muževe nuka
Tako silno kao svjetlost krune?
Što učini, da si učinio
S plaštem kraljskim, s krunom oko čela,
Pred očima podsmješnoga svijeta
Otrla bih napis s moje rake.
Očitujem, da bih bila kadra
Tebe radi i to učiniti,
Jer ne vidjeh slična ti još muža,
No ja nisam nesmotreno dijete,
Čast mi valja više nego sreća.
Teuta sam; umrijet volim, nego

Da na posmijeh budem muškoj glavi!
Zato

(Smiješeći se):

Dok ti ne zasvijetli kruna
Vrh tjemena, moj viteže hrabri,
Rukavica nagrada ti budi,
Ruka pako, kad postaneš kraljem!

Pitanje: Koji je dramatski sukob istaknut u Demetrovoj Teuti?

Ivan Mažuranić.

76. Dru. Gaju.

(1835.)

(Pjesme Ivana Mažuranića, izdao Vladimir Mažuranić. Zagreb 1895., str. 3.)

Stožeri svijeta[61] silom, niski ozvanjaše bûkom
Dolci, ter ognjeni zrakove gromi ruše;
Ljuti zemlju vihrom a mutiše more neverom[62]
Vjetrovi, ter drobne do neba prahe nose.
Strašnim po bregovih tad ručaše lugovi zvukom,
Ter ledene Velebić vrhove u snijegu sakri,
Kad sileni iz mrzlih isrnu ljuto kotarâ
Sjever, hrvatski k zemlji da prigne govor,
Kad svoje noć tamna nadvisila mrakove, svijetlu
Vašu da sakrije, Slavjani, zvijezdu maglom.
Al tada Gaj bogovom svoju zaviće[63] pobožnost,
Višnjim tad bogovom Gaj za tišinu moli;
Gaj, koga pri sretnom pogledala porodu milom
Melpomena[64] lučju, molbami bije nebo:
»Eole,[65] viče, nu zrij, kak' ljuti Hadriju[66] muti
Sjever, kak' slavsku vale na zemlju riva?
Kak' crna mrkim ogrnula Savu odijelom
Noć, tere hrvatskom granuti suncu ne da?
Što bogabojni tebi je, Eole, skrivio narod
I kada, jer v' strašnom vazda ga vihru rušiš?
Oh, ako još u tvojem što mogu, oče, molitve
Srcu, veži Sjever, ter ove mrake tjeraj!«
Nit dugo! Već jasnom po Zagrebu kreše danicom
Ter sjajni Ilirom vazda naviješta svijet.

[61] Nebesa, polus, caelum, axis. »Intonuere poli et crebris micat ignibus aether«. Vergilij (bilješka Vlad. Mažuranića).

[62] stih 3—4 »Ljuti vjetrovi mutiše zemlju vihrom, a more neverom t. j. bura, nevrijeme na moru (bilj. Vl. M.)

[63] zavjetuje

[64] muza tragedije, ali i uopće pjesništva (bilj. Vl. M.)

[65] Aeolus, bog vjetrova

[66] Jadransko more

O kim da te zovem imenom, Gaje? Prometeus
Mi se vidiš isti, s zvjezdami kad se boriš!
O dä zaisto! Jer on božanskom duhove vatrom
Ilu[68] poda, a ti ledove srca tališ.
On jednu višnjemu sustegnu iskru Olimpu,
Ti cijelim sanene zvjezdami luči griješ.[69]
Al njega kavkaskom izloži tebi povoljni
Jupiter orliću trim prikovana nădom.
O, triput bolje zadobio ti od neba ždrijebe!
O, nikadar našim zabljivi, Gaje, njedrom!
Kasno bude tebi gradit oltare potomstva
U srcu i na njih ti hvalu užigat hoće.
O, kim da te zovem imenom, Gaje? Prometeus[67]
Mi se vidiš isti, s zvjezdami kad se boriš.

Bilješka: Pjesma je ispjevana u heksametrima i pentametrima, u distihu.

Pitanje: Pod kojim književnim utjecajem pjeva Mažuranić tu pjesmu?

77. Ilir.

(Danica 1835.)

(Pjesme Ivana Mažuranića, izdao Vladimir Mažuranić, Zagreb, 1895. str. 18.)

O, gle onoga ptića ljubeznoga,
Gdje milovničkom nježne ljubavi
Zapaljen iskrom ljubu svû slavi,
Gdje zvoni dol od pjeva vilenoga;
Kom v srcu ljubav, radost u oku sjedi
I kog pretiče blagi raj i slijedi!
O, kol'ka slasti rijeka tud protiče,
Kak' trepte prsa, kak' se rađaju
Ljubezni žari, kud dopiraju
Vilovni glasi, kuda oko miče!
Nije l' ti mil? — O dajde kaži, tko je?
»Ilir ljubavlju krijepi srce svoje.«

Al gle onamo zmaja ognjenoga
Gdje raziteljnom[70] bici u žestokoj
Razjaren vatrom tare svijet, pokoj,
Gdje huče dol od zvuka silenoga,

[67] Prometeusa prikovao je Jupiter, otac bogova, uz kavkasku stijenu, ter mu je orao izjedao jetra za kazan, što je oteo suncu oganj. (Bilj. Vl. M.)

[68] stvorio je od ila čovjeka i ljudstvu donio oganj otevši sa sunčanih kola iskru (bilj. Vl. M.)

[69] Dok je Prometeus samo jednu iskru Olimpu (gora u Tesaliji, stan bogova) sustegnuo, grije Gaj sanene luči (drijemajuće umove i srca) cijelim zvjezdama (Danicom). (Bilj. Vl. M.)

[70] poraznom

Kom grom u ruci , munja u oku sjedi!
I kog pretiče grozna smrt i slijedi!
Vaj kol'ka krvi rijeka tud protiče,
Kak' bljeska gvožđe, kak' se valjaju
Tjelesa bojna, kud ga tjeraju
Davorski[71] gnjevi, kuda sablju miče!
Nije l' strašan? — Dajde kaži, tko je?
»Ilir junački brani pravo svoje!«

Pitanja: Na kojoj se antitezi osniva ova pjesma? — Je li stih narodan ili umjetan? — Je li poredak riječi prirodan ili izvještačen?

78. Smrt Smail-age Čengića.

(Odabrana djela za školu. Uređuje Tihomir Ostojić. Knj. 4. str. 17.)

Iz »Čete«.

»Djeco moja, hrabri zatočnici,[72]
vas je ova zemlja porodila,
kršovita, ali vama zlatna.
Djedi vaši rodiše se tudjer,
oci vaši rodiše se tudjer,
i vi isti rodiste se tudjer,
za vas ljepše u svijetu ne ima.

Djedi vaši za nj lijevahu krvcu,
oci vaši za nj lijevahu krvcu,
za nj vi isti krvcu prolijevate:
za vas draže u svijetu ne ima.
Oro gnijezdo vrh timora[73] vije,
jer slobode u ravnici nije.

Vas, koji ste vikli tome,
boraviti trijezne dane,
tko vâs haje, plode l' krši vinom?
tko vâs haje, plode l' krši žitom?
tko vâs haje, plode krši svilom?
Dok po vrelijeh hladne vode ima;
dok po dragah bujna stada múču;
dok po brdijeh sitna krda bleje.

Praha imaš olova ti dosti;
desnica je jaka u junaka;
ispod vjeđa oko sokolovo;
u prsijeh vruće srce kuca;
vjera j' tvrda, njom okrenut ne ćeš;
pobratima pobratim te pazi;
vjerna muža grli žena vjerna;
dar ti djelom[74] plemenita pjesma;

[71] bojni
[73] gorskog stijenja
[72] borci
[74] djelima

gvožđa[75] l' trebaš? Ture ti ga nosi:
eto svega, što ti srce prosi!
Al nada sve, što krš ovu kiti,
krst je časni, što se nad njom visi.[76]
On je, što ve[77] u nevolji jači;
On milostiv, što ve[78] nebom štiti.

Ah, da vide svijeta puci ostali,
iz nizina, otkud vida nema,
krst ov[79] slavni, nepobijeđen igda,
vrh Lovćena što se k nebu diže;
pak da znadu, kako neman turska
grdnijem ždrijelom progutat ga radeć[80]
o te krši zub svoj zaman krši:
ne bi trome prekrstili ruke,
dok vi za krst podnosite muke,
nit bi zato barbarim' ve[81] zvali,
što vi mroste, dok su oni spali.[82]

Za krst časni spravni[83] ste mrijeti,
za nj se i sad mrijet podigoste,
srdžbe božje hrabri osvetnici.
Al tko Bogu vjerno služit grede,
čistijem srcem služiti mu valja;
čistom dušom vršit onom treba,
koji vrši, Bog što sudi s neba.

Il vâs tkogod uvrijedio brata ;
il nejaku dragi protivniku
život dignuv ogriješio dušu;
ili putnu[84] zatvorio vrata;
il dô vjeru, a krenuo njome;
ili gladnu uskratio hranu,
il ranjenu ne zavio ranu;
sve je grijeh, sve su djela prika;[85]
bez kajanja ne ima oprosnika.[86]

Kajite se, dok imade dana,
dok je doba, djeco, kajite se;
kajite se, dok nije pozvana
duša k onom, koji nebom trese;
kajite se, jer zemaljskog stana
tijek izmiče bjegući, kajite se;
kajite se, jerbo zora rana

[75] oružja
[76] uzdiže
[77] vas
[78] vas
[79] ovaj
[80] nastojeći
[81] vas
[82] spavali
[83] pripravni
[84] putniku
[85] prijeka, nemila
[86] oproštenoga

nać' će mnogog, kud za vazda gre se.
Kajite se...«

Pitanja: Na što poziva starac četu? — Ima li u njegovu govoru nasljedovanja narodne pjesme?

Petar Preradović.

79. Zora puca.

Uoči mladog ljeta godine 1844. za prvi list »Zore Dalmatinske«.
(Pjesnička djela. Izdana troškom naroda. Zagreb 1873., str. 190.)

Polnoć prođe — što me budi
U to doba iz sna moga?
Žice same zaigrale
Na guslama djeda moga,
Zaigrale istihana:
Zora puca bit će dana!

Polnoć prođe — još pokriva
Mir preblagi dol i goru,
Ali lagan vjetrić šapće
Od istoka k sinjem moru,
Šapće slatko istihana:
Zora puca, bit će dana!

Polnoć prođe — uspavana
Leži morska okolica;
Probuđena ali jedna
Od istoka leti ptica,
Pjeva slatko istihana,
Zora puca, bit će dana!

Polnoć prođe — još u tmini
Nebo, zemlja jest i voda,
Ali sijeva od istoka
Sjajna vila slavskog roda,
Glasi amo istihana:
Zora puca, bit će dana!

Zora puca, bit će dana!
Okreni se k zlatnom vedru,[87]
Slavna zemljo dalmatinska:
Evo Zore u tvom njedru,
Da otkrije zakopana
Tvoja blaga — evo dana!

Pitanja: Koja je osnovna misao pjesnikova?

[87] vedrina

80. Iz »Marka Kraljevića«.

(Pjesnička djela, str. 538.)

11.

Banska pećina.

Na desnoj strani tri velika lagva; uz lagve u željeznoj škrinji jedan mrtvac; poblizu njega sjedi kod kamenita stola drugi mrtvac, na ruke naslonjenom glavom gledajući preda se u otvorenu knjigu. Pećina je dupke napunjena svjetinom. Stevan stoji blizu stola. Sve uvelike nadajući se gleda Stevana.

Stevan
(izvadivši bilje iz njedara):

Evo bilja, evo tajnog ključa,
Pod kojega zatvorom počiva
Naših starih sačuvano blago.
Ljudska mudrost dosad ne dokuči
Ovo bilje na zemljici naći,
Jer se rijetko nalazi na zemlji.
Viša sila meni ga podijeli
Blagom voljom, da njime usrećim
Svoju braću osiromašenu.
Bit ćete mi srećni, mila braćo,
Ako samo upotrijebit dobro
Udesite naših pređa blago!

(Takne prvu bravu biljem; brava krakne, a dno iz lagva iskoči. Narod pohiti odmah i izvuče plug.)

Puk (začuđeno):
Plug! Plug! Plug!

(Stevan takne drugu bravu. Izvadi motiku.)

Puk (nezadovoljno, prezirno):
Motika! Motika! Motika!

(Stevan takne treću bravu. Izvadi lopatu.)

Puk (kao prije):
Lopata! Lopata! Lopata!

(Svud okolo nezadovoljno šaptanje. Ćiro odsmuca potajno.)

Stevan:

Iz vašijeh promijenjenih lica
Eto vidim, da vas iznevjeri
Slatka nada o željenom blagu!
Vi čekaste na tisuće zlata,

Vi mišljaste plivati po njemu
Kao ribe po širokom moru.
A eto vam mjesto njega plug se
I motika i lopata kaže,
Kao pređa sačuvano blago,
Moji ljudi, moja mila braćo!
Uprite si, uprite u dušu
I recite pravo i iskreno:
Nije l' ovo jedino oruđe
K pravoj sreći na ovome svijetu?
Šta će više zdravoj ruci vašoj,
Neg da živo latite se zemlje,
Dobre zemlje, naše stare majke?
Sve zemaljsko u njoj leži blago,
A ona ga svakom rado dijeli,
Tko u radnji pokaže joj ljubav,
Tko oko nje brižno, umiljato
Svaki dan po koji časak šuška.
Tko nad plugom svoje čelo klanja,
Nauči se smjernost i čednost
I ne traži ništ' više od neba
Nego samo što mu na dan treba,
Živi mirno, zadovoljnom dušom,
Nema željâ, ne poznajuć ništa,
Što bi moglo umnožit mu sreću.
Ne hlebdite toliko za novcem,
To je otrov ljudskoga plemena!
Otkad novac u svijetu zazveknu,
Odzvoni i pravoj sreći sat.
Zadovoljstvo ode s ovog svijeta,
A sto tuga u njem se naseli.
Srebro i zlato zaobijesti ljude,
Čovjek plane nepoznatim strastmi.
— — — — — — — — — —
Dočim sreća poljodjelnog žića
Ko potočić izvire i teče
Isto ranom kao i večerom.
Na temelju tog blaženog žića,
Tog jedinog srećnoga na svijetu,
Ne primajte tuđeg zla u sebe.
Vlastitog se poprimite dobra,
Držite se svojih običaja,
Koji naše domaće kreposti
Kao pepel vatru sačuvaše,
Drž'te s' nošnje proste, ali krasne,
Ispod koje srca silno biju,

I jezika vašeg junačkoga,
U kom pjesme oko nas se ore
Uspomenam davnijeh vijekova.
Uzdignite sve, štogod je vaše,
Na vidjelo širokome svijetu,
Da se vidi, da ste i vi narod,
Koj' po svome vlastitom značenju
K osobitom savršenstvu teži!
Stavite se jedan do drugoga,
Sjedinjenim govorite glasom,
Tada će se čuti vaše ime
I svijet će vas nazivati njime.
Aj, budite složni među sobom,
Popustite svak od svoje strane,
Primite se svestranog jedinstva!
Ljubite se, braćo jednokrvna!
Podlož'te se svi tomu zakonu,
Koji s neba siđe na zemljicu,
Ter ju grli, da se ne raspadne!
Ne ustajte bratac proti bratu,
Ne budite sredstvo tuđem zlatu!
Ta dost nam je već kukala majka,
Videć' djecu svoju, gdje se kolju,
Dost je suza na Kosovu polju,
Dosti rđe na vašem oružju,
Oj budite, što još nijeste bili:
Jedan narod sam po sebi čili.
Pa će biti, što je negda bilo,
Ustati će Kraljeviću Marko!

Pitanje: Kako će se narod osloboditi? — Da li zlatom i srebrom? — Kad će ustati Kraljević Marko? — Kakovim stihom je pisana drama?

81. Priznanje.

(1861.)

(Pjesnička djela, str. 33.)

Teci, dušo, Božje vrelo, teci
U zahvalnost Boga previšnjega,
Stvorova mu pridruži se jeci,
Što se njemu svud odzivlju s njega!

Hvale glasom priznaj mu i reci:
I ja, Bože, tvoja sam biljega,
Sitna kaplja krijesnica u rijeci
Tvoga svijetla vijekom tekućega!

Po tebi sam tvog obraza slika,
Posestrima tvojijeh duhova,
Po tebi sam divna i velika

Tvorna sila umnijeh tvorova,
Po tebi sam zemskih stvora dika,
Neumrla iznimka njihova!

Pitanja: Kakovoj se vjeri utječe pjesnik? — Što znači u njega, da je duša »tvorna sila«? (Isporedi odu Ljubav.) — Kakav je jezik Preradovićev prema Mažuranićevu?

82. Slavjanstvu. [88]

(1865.)

(Pjesnička djela, str. 239.—242.)

Skidam kapu i do crne klanjam ti se zemlje
stupiv na obzor tvoj, na čudovilo čitava svijeta,
veliko, silno, preslavno, svemožno Slavjanstvo!
Ushitom trepti mi duh i raskriljuje krila
i smjelim hvata se oko neba visoko,
hoće da ti na slavu danas visoko poleti.
Ali gdje mi je glas dorastao tvome na svijetu,
gdje li mi gusle prama tebi jake, da mi ne puknu,
kad mi duša usplamtiv munjom tvojega žara
stane grmjeti po njih. Oj, po želji da mogu
da si ispredem žice od zlata sunčanijeh zraka,
da ih od brijega do brijega prepnem sinjega preko mora
a da mi gudalom je sjajna duga nebesna,
pa kad zagudim, da mi zatutnje mora dubljine
ogromnim šumom sila si tajnih, a vali kao
gore one mi prirode milinje da slažu,[89]
kojim njoj zuje povjetarca i ptičice poju,
a da sve to jekom stostruči svod mi nebesni
i opet veličajnim sve ujedinjuje skladom:
tada bih samo, a tada jedino udesiti mogo
pjesmu onako, ko što ti vrijedi sila i slava
prošast i veća budućnost. Kud ti je pukla,
o silno Slavjanstvo, pučina? Kakono more
sali te ruka božanska zemlji u krilo i premda
zaljev mnogi i mnogi nakrnji tebi tuđinstvo,
ipak još te imade toliko, da kad se udom
samo makneš ikojim, sva se zemlja zatrese.

---

[88] Preradović upotrebljava ruski oblik Slavjanstvo mjesto Slavenstvo.

[89] A valovi k a o g o r e neka mi onu milotu prirode skladaju (kojim — vidi idući stih — zuje povjetarca i poju ptičice).

Stoji tuđin izbuljenih očiju, skrštenih ruku
tvojih na obalah[90] i u nehvalj[91] tebi se divi,
s tebe i protrnjuje strahom. Zašto se boji?
O! po tvojoj veličini pravedna savjest mjeri mu
osvetu, štono patri[92] ga za silne grijehe na tebi.
On gusarski brođaše po tebi, zastava krsta
stijeg mu bijaše, prosvjeta cilja izlično svijetlo;[93]
ali jadra naduta gadnim dobiti dahom,[94]
krm rukom ravnata grabežljiva koristoljublja,[95]
mač mu veslaše, koplje diraše dna ti se,[96] a za
lađam sveđ mu plovljahu u krvi na gomile mrci,
ubjenici tvoji. Nebu je plakati bilo
plod si gledeći blagog truda,[97] na polju čovještva
najljepši rodnoj po sreći tad, kako ga crna
kosila kletva, a njegovanja uspjeh si gledeć
najveći tad po broju ljudstva,[98] kako ga divljač
harala bijesna na uštrb vijekova; riječju gledeći
lik si najsličniji[99] tad na zemlji; kako u Božje
ime[100] bezbožnost ga trla opaka, i porad
krsta kako na krst razapinjala narod najblaži,
najpobožniji na svijetu.[101] A čime krvavi

---

[90] na obalama, t. j. granicama Slavenstva, koje pjesnik uspoređuje s morem

[91] ne hvaleći te

[92] što je zaslužio

[93] Tuđinac se usadio među Slavene, da ih iscrpljuje i da se obogati, a govoraše, da je došao, da ih prosvijetli: stijeg prosvjete tobožnje je svijetlo k sebičnom cilju.

[94] Slavenstvo je more, tuđinac plovi po njemu zbog dobitka.

[95] krmilo upravlja smjerom, gdje će se najbolje nagrabiti koristi

[96] vesla su mu mač i koplje, koja zatiče u slavensko srce.

[97] Nebu je bilo plakati gledajući, kako neka zla sudbina proganja najbolji rod čovječanstva, Slavene, koji kao neratoboran narod doista bijahu ugodnici Božji, p l o d n e b a.

[98] Budući da su Slaveni bili neratoborni, oni su njegovali ljubav između sebe, a posljedica bijaše ta, da su se razmnožili najviše na zemlji.

[99] Ljubav je božanskoga podrijetla, a Slaveni, djeca ljubavi, najsličniji su njoj i po njoj nebeskim stvorovima.

[100] Nijemci srednjega vijeka udarili su na poganske Slavene, tobože da ih prisile, da prime kršćanstvo, a uistinu, da ih sebi podjarme.

[101] Da su Slaveni najblaži i najpobožniji narod na svijetu, prvi je ustvrdio i obrazložio glasoviti njemački klasik 18. stoljeća Johann Gottfried Herder u svojoj knjizi Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (Ideje o filozofiji, koja obrazlaže svrhu ljudskoga roda u povijesti), knj. 16., glava 4. Slavische Völker (Slavenski narodi), rekavši ondje: »Bili su milostivi, raskošno gostoljubivi, ljubitelji seoske slobode, ali podložni i poslušni, protivnici grabeža i plijena. Ali sve to njima nije koristilo i nijesu se oteli jarmu; šta više, tim lakše su u nj pali«. — Već za Karla Velikoga počeli su osvajalački ratovi, očevidno zbog trgovačkih probitaka, premda su se služili izlikom pokrštenja, jer junačkim Francima moralo

taj si tuđinstvu vratilo zajam? Zaista krvlju,
ali svojom[102] junačkom mnogih u borbah azijskom
sa divljadi kobnom, koja mrakom si i ono
malo sutonske prijetila utrnut luči,
što na zapadu svijetu tinjaše.[103] Tada već shvativ
zadaću pram veličini si velikoslavnu[105] nijesi
marilo u mnogom se zgodnom osvetiti[105] času,
ljepša zgoda činjaše se tebi — jaku međniku
progledaloga svijeta i slijepog — bit posrednikom[106]
onog, a navalam ovoga grudi junačke
opirat štitom. I ko što tad si stajalo dvojakom[107]
ponosno slavom, tako stojiš i sada na međi
tih svijeta divom doraslim zvanja[108] na zemlji
najvećeg: jednom dohvaćaš sa Zapada rukom
zvijezde prosvjete, drugom siplješ ih po tamnom
Istoku; al to dika ti nije jedina;[109] još većim
možeš ponosom do neba dignut vitešku
glavu. Digni je, digni smjelo i veselo svijetu
na ugled, neka svuda ti vidi se na čelu junačkom
svijetli cjelov, kojim Božja te ljubav posveti
ovdjeka svetu si radu.[110] Neba po neizmjernom
prostoru zvjezdami Tvorac raspisa ljubavi zakon,
a tijekom vječnim svih naredba si kroz vječnost
vlast joj podijeli.[111] Namjesnicom tako mu ona

---

je dakako bolje prijati, da podvrgnu sebi u kmetstvo marljive ratare i trgovce, negoli da sami te vještine uče i izvršuju.

[102] Za nanesene nepravde Slaveni su se osvećivali prolijevajući krv ne svojih protivnika, nego braneći ih vlastitom krvlju protiv najezda azijatskih Tatara i Turaka.

[103] Na zapadu bijaše prosvjeta, ali lažna, jer je mogla u ime kršćanstva da se obara na Slavene, dakle prosvjeta polusvijetla, sutonska, tamnog neprosvijećenog srednjeg vijeka.

[104] Zadaća Slavena bijaše braniti zapadnu prosvjetu od najezde divljih plemena istočnih.

[105] Tko brani prosvjetu kao Slaveni, taj sebe sveti, t. j. posvećuje, a ne osvećuje.

[106] Ljepši zadatak činjaše se Slavenima, da budu posrednikom na razmeđu zapada i istoka, nego da se osvećuju za nepravdu zapada.

[107] Dvojaka je slava Slavena u povijesti: što su trpjeli nepravde u ime krsta i što su branili krst od nepravde s istoka.

[108] Slaveni sa zapada u povijesti dorastoše najvišemu zadatku ili zvanju u povijesti.

[109] Ali nije jedini zadatak Slavena, da šire zapadnu prosvjetu na Istoku.

[110] Božja ljubav izabrala je Slavene i odredila ih nekom svetom zadatku.

[111] Bog je odredio, da cijelim svijetom vlada zakon ljubavi. Preradović je g. 1863. napisao odu Ljubav, u kojoj pjesnički izriče motto, što ga donosi pod natpisom, od francuskog propovjednika 17. vijeka Saint Vincent de Paula: »L'amour est la loi par laquelle Dieu gouverne les mondes. L'amour est la loi d'attraction pour les êtres vivants et organisés; l'attraction est la loi d'amour pour la matière inorganique«. (»Ljubav je zakon, po kojemu Bog upravlja svjetove. Ljubav je zakon, kojim se živi i organizovani stvorovi spajaju; spajanje je zakon ljubavi za neorganičke tvari«.)

svud i uvijeke napredno radi: likuje, krasi,
mekša i gladi, miri, kroti i pitomi,
blaži, plemeni, sveti, upriličuje Bogu
sve Božje na svijetu — tebe[112] odabra, ovlasti
u ljudskom pokoljenju na zemlji biti junakom,
njojzi ljubimcem. Ah! ne dodijeva dobro na zemlji
neba ljubimcem:[113] nebu težače[114] oni, a pakla
dugo izimat[115] se tužnim nije moguće; te tako
i ti vijekove mukâ već nižeš na života
svojega nit,[116] na svakomu udu ogromna si tijela
sa drugojačije osjećaš se boli čovječje
bolnim.[117] Kolje te mržnja, sebičje i nesloga, ljuta
kolje te zloba i jal, sve strasti krvi tuđinskom
tvome ucijepljene zdravlju.[118] Ta krv sveđer otrovnim
kvascem vri u tebi, s nje buni ti se cijela
utroba, ti trtaš, glavinjaš, posrćeš smirom.[119]
Al nijednim korakom stupit ipak ne propuštaš
dalje na stazi k jedinstvu, ne k onomu, koje ti
zlobni podmeću neprestano dušmani,[120] k onom
jedne glave sakupnom krunom ovjenčane
svim na silu (s krune tolike glava bi ljudska
klonula svaka),[121] već k onom, što ga krunit imade
vijencem uzajamnosti[122] stoglava sloga na volju
svim, jer svim na sreću. Sloga je zora,[123] naviješta
ljubavi dan uvijeke, tebi zaruđuje lice

---

[112] Tebe, Slavenstvo, odabrao je Bog, da budeš izvršiteljem zakona ljubavi na zemlji.

[113] Na zemlji dobro tvoriti ne će dosaditi ljubimcima neba.

[114] 3 I. pl. od »težačiti«, biti težakom: nebu težače, t. j. nebu služe.

[115] izimati se: izbaviti se od čega, t. j. pakao na ovome svijetu, jer mnogo stradavaju radi neba.

[116] Život jedna je nit po predodžbi starih Grka.

[117] Udovi Slavenstva pojedini su slavenski narodi. Dok jedni od njih stenju pod jarmom tuđinaca, drugi od njih stenju pod jarmom vlastitih mana, i tako jedni i drugi boluju svaki na svoj način.

[118] Da su Slaveni ostali čisti, oni ne bi toliko stradavali, jer svako zlo uđe u njih miješanjem njihove krvi s tuđom.

[119] svagda, bez prekida

[120] Neprijatelji Slavena pišu i govore, da će se Slaveni ujediniti u jednu državu i ovako ojačani udarit će na svijet i podjarmiti ga sebi.

[121] Kruna, koja bi vladala svim Slavenima, bila bi preteška za jednu glavu, jer bi zadavala takova vlada odviše teških briga vladaru.

[122] Slaveni teže za uzajamnošću, a ne za državom; tako je propovijedao Jan Kollár, pjesnik slavenske uzajamnosti, i svi slavenski pjesnici i mislioci.

[123] Sloga je zora, isporedi Zora puca...

zdravlja rumenilo već, lice blijedo od sanka
bolnog.[124] Već ti Krkonoše, Triglav, Tatra, Balkan i
Ural i Velebit plamte novimi Horebi[125]
duha Božjeg opet govorećeg; već ti se Vuga,
Visla i Dunav, Vutava, Sava i Drava novimi
sjaju Jordani,[126] gdje se krste novorođene misli
vijeka novoga; već ti se suzâ rosa svjetluca
svud nadom utjehe blize; jutarnje ti magle
već kažu zlatnimi se slikami sjaja budućeg;
rano vjetarce, slutnja preblaga, već ti kriocem
svojim hladi čela i grudi, rastresene ter ti
misli i ćuti[127] zgrće malo pomalo svijesti u sakup;[128]
duhovi sa zadnjim sankom bore ti se,[129] zadnjem
srca ti otimlju se čamu, brecaš se i pružaš,
prevraćaš se i oči si tareš, već si na mahu
da se probudiš, da progledaš slogom u prekrasni
Božji danak, kojemu ljubav je sunce; oh! skoro,
skoro će tvoji osvijestit se puci, ustat i širit
jedan drugome ruke, cjelivat si lice, za sreću
pitat se i junačko zdravlje, skoro će ljubav
lomačom sreće[130] presilnom buknut, ognjište
sva široka će tvoja biti joj zemlja, gorivo
srca tvoja svakolika; velebitan to će
biti joj primjer donde nečuven, neviđen na svijetu,
svijet će vaskolik njim se zapanjit, njemu se divit,
gledat i gledat, dok mu se struji zabliješten ne poda,
s njim se u jedno ljubavi carstvo ne steče, u ono
carstvo, koje na zemlji Božjim[131] knjige proriču.
U velikom tako sustavu svijeta kretalo[132] ti si
moćno, u vječnoj ljudskoga napretka borbi
silan mu zatočnik, kom da svi puci na zemlji
skut ljube u harnosti čuvstvu! Ali ova dok
tamnica zvijezda, koju nazivlju sužnji joj crnom,[133]

---

124 Slaveni su dosada spavali; Herder veli u svojim idejama na spomenutome mjestu: »Napokon probudivši se iz vašega dugoga lijenoga sna, oslobodivši se od lanaca ropskih, opet ćete uživati vaše lijepe krajeve«.
125 plamte kao Horebi; na gori Oreb (po Sv. pismu) boravio je Krist.
126 Jordan je rijeka, na kojoj je Krist bio kršten.
127 osjećaje
128 u skup
129 t. j. nove misli pobjeđuju posljednje presude.
130 Ljubav žrtvuje »sreću« za volju drugome, sreća starih sebičnih ljudi izgara na lomači nove ljubavi.
131 Uzljube li se ljudi, nestane li mržnje, nastat će carstvo Božje na zemlji, kako Sv. pismo kaže.
132 pokretač
133 Duši je zemlja tamnicom, a zemlju naziva naš narod u narodnoj pjesmi crnom.

dok rodiljom bude svih tuga i nevolja,
čim da imade kaznit si sužnje, nemoj se na njojzi
nadat priznanju![134] s ključeva, što ih nosiš, tamničarom
robovi njeni nazivat i mrzit će tebe; tek ona
blažom kad bude s ljudstva boljeg si, kad svijet joj
progleda, razabere bistro i pravo upozna
ustroj na zemlji nebesni, priznat će tebe i onda
slavit dovijeka neba ključarom.[135] Zasada samo
mladi naraštaj[136] tvoj listom okolo groba
padših predsuda hvata se kolo u jedno
i uz tutanj, kojim dara duh vremena[137] gromno,
hod čovječanstvu tipareć,[138] slave pjesan ti slaže,
a s pjesme te[139] svijet na sve četiri strane zamnijeva.[140]

Bilješka: Preradović se divi veličini Slavenstva i nalazi, da je ono u povijesti mnogo trpjelo od tuđinaca, jer je blage, miroljubive ćudi. Ali baš zato ono ima veliki zadatak: da narode između sebe pomiri, da ih privede u carstvo ljubavi na zemlji. Već se javljaju pojedinci u slavenskih naroda, koji zahtijevaju najprije slavensku uzajamnost, a onda uzajamnost svega roda ljudskoga.

Pitanja: Kako je pjesnik ovu misao opjevao? — Zašto on uzima tako širok stih i gradi tako duge rečenice? — Kojim slikama izriče veličanstvenost misli i zadatka?

Narodni preporod u Dalmaciji.

Medo Pucić.

83. Iz »Cvijete«.

(1856.)

(Pjesme, potpuno izdanje. Pančevo 1879. str. 84.)

II.

Na Točilu[141] navrh Dubrovnika
šetale se redom tri đevojke . . .[142]

---

134 nagradi
135 Ustroj je nebesni onaj, po kojemu svaki ljubi bližnjega svojega kao samoga sebe, a ne sebe više no drugoga. Zato će isprva biti mnogima težak taj poredak, i oni će Slavene smatrati reakcionarcima, tamničarima lične slobode, ali napokon, kad sve njih svlada osjećaj uzajamnosti, i svi ljudi uvide njene plodove, nazvat će Slavene ključarima neba.
136 Preradović se tu još broji među omladinu ilirsku i romantičku, koja je iznijela misao uzajamnosti slavenske, ali s određenjem nepolitičkim.
137 duh vremena, t. j. suvremena misao.
138 tipareć, po tiparu, po tipiku po pravilima, dakle pjesma regulira hod, daje koraku takt.
139 a s te pjesme . . .
140 odjekuje
141 Točilo, mjesto na Konalu, otkle, je čaroban izgled (bilješka pjesnikova); Konô (konao), gornji bregoviti dio dubrovačkog predgrađa (Pila), jer kroza nj teče vodovod (bilj. pj.)
142 Prvih pet opisa Dubbrovnika u Cvijeti (I.—V.) počinju se

Jednoć Slavi dade s' poglenuti
ispod lijeve ruke put istoka,
a tamo se u more izgleda
tvrdi bedem bijela Dubrovnika
ovječani turnjam i kulama;
sjaju crkve i visoki dvori
uz vijećnicu kneževe polače
i ulice ravno kaldrmane,[143]
kuda mudra šetaju vlastela
gologlavi, rudatom[144] vlasuljom,
crnomastim[145] plaštem ogrnuti,
svijesno zbore, gospodski se nose,
a smijerno puk im se poklanja
te ih dvori malo i veliko.
Gle trgovci iz daleke zemlje,
ko u kratkoj nošnji prekomorskoj
ko u cvjetnoj turskoj anteriji,[146]
pod kalpakom, u kuntošu[147] toplu,
prodavaju skupu majstoriju[148]
i perpera[149] čudo nabiraju,
a bastah[150] se pod bremenom znoji.
Gle veseo oko svoga posla
u dućanu mladi rukotvorac
časom radi, časom šalu zbija,
u seljake često zakiduje,
često i u tanahne[151] seljanke,
dok ga stari majstor ne opsuje.
A kad smrkne, svak se kupi doma
na posjede,[152] igre i večere,
te s' zvonika zvono zvekovito
zvučno zvoni Zdravu-marju noćnu.[153]

Dubrovniče, malo mjesto
ala si mi drago!

U tebi mi biva nešto
kako niđe, blago!

---

s ove dvije riječi »Na Točilu . . .« po uzoru narodne pjesme, koja također ima slične stereotipne početke, na pr. Šetala se kraljica gospoja pokraj Save, pokraj vode hladne. Š njom se šeće devet djevojaka. (Hrv. nar. pj. M. Hrv. knj. II. str. 71.)

[143] popločene
[144] t. j. na uvojke
[145] crne boje
[146] donja haljina s rukavima
[147] kožuh
[148] majstorski proizvod
[149] srebrni novac dubrovački (bilj. pj.)
[150] nosilac, fakin (bilj. pj.)
[151] epiteton ornans u narodnoj pjesmi: tanana Latinka, tanana djevojka i t. d.
[152] sijelo
[153] te s' zvonika zvono zvekovito zvučno zvoni zdravu-marju noćnu; pjesnik je tu nagomilao riječi, koje se počinju sa *z*. Zašto? Kako se zove ta glasovna figura?

Sve obično sve domaće,
sve na jednu vlas,

sve pokojno, sve stajaće[154]
stvoreno za nas.

(Četiri kitice izostavljene.)

U tebi nam čudo čuda
domaća gospoda,[155]
crkve, moći,[156] vijeća, suda,
narod i sloboda;

U tebi nam um u cvijetu,
svaki zamišljaj,
što zaželjet môš na svijetu,
ta, zemaljski raj!

*

(Kapetan Drago u oluji se zavjetuje, da spase mornare.)

Slabo mari, šta mrnari viču,
slabo gleda, šta i brodom biva,
sva mu duša u oči se slila,
u kraj se je očima uprla,
gleda, gleda, prijevare se boji! . . .
Ali ko da negdje ugledn uo,
da se plamen na Gorici kreše,
spas bio bi, da obmana nije . . .
Nada hoće s nova da proklica,
a ne smije vojsku da pomami . . .
Prekrsti se, kapu s glave skide,
srcem moli, ustima ne kreće:
»Ne daj, Bože, da se kad prevarim,
daj mi vojsku[157] vratit doma živu,
pa makar mi sva se radost smrkla,
svojom srećom otkupio braću!
(Kosa mu se na glavi uzdigne,
groznica ga plamenom raspali.)
Primi, Bože, tajni srca zavjet!«
Kakav zavjet? Ništa ne izreče.

(Kapetan Drago javlja popu zavjet.)

— A ti, sinko, česa joj[158] prinosiš?
Crkva rado svaki zavjet prima.
— Oče, na to ja baš ne promislih
i dođoh ti, eto, prazne ruke.
A moj zavjet nije sitnarija,
stoga hoću, da me posvjetuješ.[159]
— Dobro, dobro, nikad bolje, sinko!

---

[154] stajaće; ispor. stajaći broj u narodnoj pjesmi, dakle isto što tipično, određeno, starinsko, što se nigda ne mijenja; stajaći su na pr. običaji u plemićkom društvu: pozdravi, razgovori, odjeća i t. d.
[155] Dok su svim ostalim krajevima hrv. i srp. vladala tuđa gospoda, samo su u Dubrovniku domaća.
[156] moći svetaca
[157] momčad na brodu
[158] t. j. Bogorodici
[159] savjetuješ

Viđu,[160] te si nešto naumio,
da Gospodinu crkvu opošteniš.[161]
Pitaš li me: šta joj najveć treba?
Ima Gospa, Bogu fala, svega,
paramente, kaleže, kanđele,
samo nema prikladna zvonika.
— — — — — — — — — —
— Prosti oče, ti ga ne pogodi.
Kad je na nas smrt užasna zjala,
kako bi se Višnjemu uteko,
da otkupim sebe i družinu
obećanjem kakve zemske stvari?
Ta, onda smo blago na hiljade
besmislice u more metali.[162]
Zemsko blago ne će da ocijeni[163]
neumrlu čovječansku dušu.
— Sin Božiji život svoj je dao,
da b' spasio ljudsko nam koljeno,

(Izostavljeno 14 stihova.)

čovjek mora samog sebe zaklat,[164]
svoje jade na otar prinijeti,
ako s' ufa Boga da okumi.[165]

Bilješka: Da se dobro razumije, zašto pjesnik udara na zadužbine u novcu, valja znati, da je on romantik, koji ne cijeni spoljašnju religioznost, nego traži nutarnju. Osim toga Pucić je čitao i preveo na talijanski Mickiewiczeve Dziady (Podušje), gdje pjesnik po vjerovanju poljačkoga naroda daje nauku o žrtvi, kakovu Bog traži. Bludne duše nemaju donle pokoja, dok ne iskuse na sebi žrtvu, koju Bog od njih traži, i donle je svaka molitva, misa i zadužbina za njih uzaludna. Kapetan se zavjetovao, da će se oženiti grješnicom, a pop odobrava:

Udesu se ne ćeš izmaknuti,
a bez grijeha nije ni života;
te što danas ti hotice vršiš,
svaki drugi nehotice čini,

160 vidim
161 počastiš
162 Mornari meću (bacaju) za oluje jedan dio tereta u more, da olakšaju brod.
163 t. j. otkupi (ne može se otkupiti duša nekim stvarima)
164 Čovjek mora sebe samoga žrtvovati.
165 U Crnoj Gori i Hercegovini ima riječ okumiti naročito značenje: kada netko ubije čovjeka, nastaje između porodice krvnikove i ubijenoga krvna osveta, ali porodice mogu i da se pomire; kad krvnik hoće da se pomiri s porodicom ubijenoga ,pošalje sve najviđenije svoje rođake, da mole za umir; za njima ide dvanaest majka, a svaka nosi još nekršteno dijete, pa ako porodica ubijenoga pristane na umir, to oni tada kumuju toj djeci. — Tako grješnik kumuje Boga darovima crkvi.

barem tebi manje je prijekora,
a vremenom groza iščezava,
navika nam druga je priroda,
te ako te srećica posluži,
(sljepački joj predaj se u ruke,
i njom vlada višnja promisao)
da potrefiš milokrvnu drugu,
kakovijeh i među njih biva,
isto ćeš je jadan zaljubiti,
ko da ti je od majke rođena;
u posmijehu, u pogledu njenom,
u naručju i nježnome krilu
istu slast ćeš i užitak naći,
kako što bi i drugovđe našo,
razgori li ljubav njene ćuti,
što znajuć te, reko bi, da hoće.
A narav nas na to sama goni,
sveti plam joj očistit će dušu,
prosinut će bijela golubica,
pa ko da te onda ne zavidi?
Mudar čovjek sveđ unaprijed gleda,
luđacima ostavlja, što prođe,
nek se mame, neka glavu taru.
— Stid me svijeta; žao roda, svojte!
— Pa rašta bi svijeta se bojao?
S nesrećnicim svijet se ne zabavlja;
pred ljudima svetinja zavjeta,
koju i sam neznabožac štuje.
Kako štuje svak ozbiljno đelo,
a pred rodom ljubav svoga čeda,
kog na domu izbavljena gleda,
zagušit će svaki zao govor,
zlotvoru će začepiti usta...

Bilješka: Romantika uzela je na mnoga pitanja drukčije gledati negoli doba pred njome, doba prosvjećivanja. Tako i u pitanju braka i ljubavi. Ne posvećuje brak ljubavi, nego ljubav posvećuje brak. To hoće da kaže i ovaj popov govor. Romantika je vidjela baš u puštenici nesrećnicu, koju treba spasti, a ne grješnicu, koju bi trebalo osuđivati, kako to činjaše renesansa. Prošlo je doba Magdalene, isposnice i pokajnice u pustinji. Sad se grješnice vraćaju ljubavi i čistoći ne molitvom i postom, već povratkom k jednome jedinome ljubljenom čovjeku, koji na njih može duševno da utječe. U tome opet vidimo romantičko slobodarsko i revolucijno preziranje građanskih običaja i pogleda. U evropskim književnostima stječe grješna žena sve više simpatije kao nesretnica, tako u drami Viktora Hugoa Marion de Lorme, u Dumasovoj Gospođi s kamelijama,

naročito u Dostojevskoga u romanima Raskolnikov (Sonječka) i Braća Karamazovi (Grušenjka), zatim u Tolstojevu Uskrsnuću (Katjuša).

P i t a n j a: Kako shvaća pjesnik žrtvu i zadužbinu? — Kako stoji prema braku?

Matija Ban.

84. Maričin poklon.

(Različne pjesme Matije Bana, knj. VIII. Beograd 1892. str. 25.)

Onomadne s prozora mi baci
  Cvijet čemina[166] bijeli;
  Danas, kad je čemin uvehnuo,
  Ružu mi udijeli.
Oj Marice, daj mi, da uživam
  Skupa i ružice
  I čemina cvijet, — daj mi tvoje
  Da celujem lice.

B i l j e š k a: Na metonimijama (čemin za bijelu put, a ružica za rumen obraz) gradi pjesnik po ugledu Dubrovčana iz doba dvorskoga udvaranja galantni epigram, dosjetku s veselim anakreontičkim dojmom.

P i t a n j e: Što se dade izvesti iz te pjesme u poredbi sa starijim Dubrovčanima?

85. Mejrima.

Tragedija u 5 činova.

(Djela Matije Bana. Knj. I. 1. Mejrima tragedija, 2. Miljenko i Dobrila, tragedija. Str. 136.)

P o j a v a 12.

P r e đ a š n j i. U l a z i H a r a m b a š a s m n o g i m a.

N o v k o :

Pobratime! (Grle se).

G l a s o v i :

Živjeli!

H a r a m b a š a :

Da žive
Domovina i sloboda naša
Zatrpana u grobu vijekova.[167]
Svanuo je svijetli dan Uskrsa,
Te na nebu polumjesec blijedi.[168]

---

[166] jasmina
[167] Domovina Harambaše je Bosna, koja bijaše pod turskim jarmom četiri vijeka.
[168] potamnjuje

Novko Posavina

Posavina, Stari Vlah, Podrinje,
Sve to svetim plamenom uzbukta;
Ja s vezirom sretnuv se u putu
Podijelih megdan i nadbih ga.
Sad hitajmo na Visoko,[169] braćo.

N o v k o :

Visoko je u rukama našim.

H a r a m b a š a :

Zar? Otkada?

N o v k o :

Večeras je palo,
Baš kad Turci pogubit me htješe.[170]

A l i - p a š a :

Šta još ne ću ovdje čuti! Vezir
potučen, a Visoko palo! —

H a r a m b a š a :

Koga vidim! Tu je Ali-paša!

N o v k o :

A nad mrtvom svojom kćerju.[171] Gledaj!
Žali oca, štuj Turčina dobra.

H a r a m b a š a :

S dobrim dobar, sa zlima sam zao,
Ali-paša, ničega se ne boj.

A l i - p a š a :

Svijet se stari srušava u propast,
A iskače iz propasti novi,[172]
Na ovome meni mjesta nema,
Ja se dakle među razvaline
Svijeta moga s kćerkom zakopavam.

(Uzima nož sa zemlje i ubija se.)

R a d a k :

Ubio se!

---

[169] Visoko je tvrdi grad bosanski na rijeci Bosni, sjeverno od Sarajeva.
[170] Hajduk Novko bio je uhvaćen od Turaka, i oni ga htjedoše u Visokom smaknuti.
[171] Mejrimom
[172] polumjesec propada, kršćanstvo se diže.

Novko:

Jadan Ali-paša!
Baš pogibe kao pravi Turčin.

Harambaša:

Mi živjeli i sloboda naša!
U boj, braćo, da iz cijele zemlje
Istjeramo starog ugnjetača.

Zbor:

Juriš, juriš, juriš!
Nek svak u boj leti,
Koji izostanu, da su ti prokleti!

Bilješka: To je konac Mejrime. Tu vidimo vođe ustanka, gdje se sastadoše, zagrliše i zapjevaše pjesmu slobodi. Njima pod nogama leži svijet prošlosti, Turkinja Mejrima, koja se otrovala, i otac joj Ali-paša, koji ne će da živi, kad je raja slobodna.

Pitanje: U koje doba u nas cvate poezija istočnjačka? — Kako stoje naši pjesnici prema muslimanstvu? — Kako u doba renesanse, a kako za romantike?

Srbi prijatelji Ilirizma.

Jovan Subotić.

86. Iz »Jurišića Nikole«.

(1858.)

(Epske pjesme Jovana Subotića, sv. I. Beograd—Zagreb 1898. Srpska knjiž. zadruga 45.)

Car Sulejman pozvao Jurišića, da mu preda Kisek. Jurišić otklanja sve ponude careve i ne predaje grada. A car morao zbog silnoga gubitka vojske i zbog skore zime da ode ispred Kiseka ne dobivši ga.

A Jurišić caru odgovara:
Car je meni grad na veru dao,
dao mi ga j', uzeo ga nije.
Ili moram grad mu sačuvati,
il sa gradom zajedno propasti.
Moja pamet dalje ne domaša.

A što meni za slavu govoriš,
nju ne daju ljudi nego dela.
Ko j' zasluži, sama mu se daje.
Čime slavu tvoj Ibrahim steče?
Čime li je Hajderin zasluži?
Reč', da nije, što za svoga cara
svaki dan su poginut gotovi,

pa ne glede, otkud puška bije,
nit koja im sablja glavi preti,
već kad rekne, oni udaraju,
a gde dođe, junački se brane,
i prije će svaki poginuti,
neg ostati, kad udarat valja,
i predat se, kad se branit valja.
Takva slava i na mene čeka,
jer il pao, il se odbranio,
ime će se moje spominjati
sa imenom cara Sulejmana
kô i tvoga vernog Ibrahima
i junaka tvoga Hajderina.

A blago mi nemoj ni nuditi.
Jer da imaš i toliko blaga,
koliko je u Boga višnjega,
pa za blago veru da mi išteš,
vere svoje za sve blago ne dam!
Ko prodaje veru i poštenje,
ne kupuje slavu, već sramotu.

Bilješka: Značajno je, kako Jurišić opravdava svoje junaštvo, isporedi li se njegovo opravdanje s opravdanjem Nikole Zrinskoga. U starijem epu Zrinskoga gine junak za vjeru kršćansku i za kralja, u novijem romantičkom za vjeru i slobodu zlatnu, za slobodu domovine. (Tako u Mažuranićevu epu.). U kasnijem romantičkom epu Subotićevu junak gine od dužnosti i vojničke poslušnosti i od lične želje za ličnom slavom. — Subotić smatra Jurišića Srbinom.

Pitanje: Kako se Jurišić opravdava?

Jovan Sundečić.

87. Iz »Vršidbe«.

(1861.)

(Vršidba od J. Sundečića. U Zadru 1861., str. 11. Jovan Sundečić, Izabrane pjesme. Uvodom i bilješkama popratio Hugo Badalić. Zagreb 1889. M. H. str. 244.)

Ajd, dorate — gorska vilo!
Deh, alate — desno krilo!
Makni, vranče — bolje skoči!
Ne stoj, đogo — brže kroči!
Nu putalju — perce lako!
Oj, šarine — tako, tako;
Bez znoja i truda
Sudbina je huda.

Ajde! Ne stoj! Ñu, deh, makni!
I ti, braco, dela akni!
Ajde, ajde,
Ne stoj, deh,
I ti, braco,
amo... eh!

*

Amo, braćo, s Drave do Balkana,
sa Dunava do Jadranskog žala,
kojima je sudba namijenila
život i smrt, slavu i nevolju
u jedinoj istoj zajednici! —
Amo, braćo, jednodušnom voljom,
punim srcem prečiste ljubavi,
da narodnu prosvjetu stvaramo,
bez kojeno grad bismo zidali
na zemljištu od sićušna pijeska,
gdjeno bi ga svaki vjetar moga'
uzdrmati, s podom poravnati.
Vaša bijeda od prastarih doba
jest: nesloga, prokleta od Boga,
ravnodušnost spram razvitku uma,
i sebičnost — kumir obljubljeni,
i presuda — što nas cijepa grdno,
i zavidnost — naša kuga stara,
i tvrdičnost — naša rana ljuta:
šest sestara gnjeva Božijega,
koje valja i bičem i batom
da iz naše zadruge tjeramo,
ako nam je do tog zbiljimice,
da smo narod među narodima,
kojino se pravo, po istini
tako zovu i zvati se smjedu. —
Amo, braćo! Stvorimo prosvjetu,
u jedinoj gužvi savijeni!
Prosvjeta će ozračit duhove,
duhovi će začeti pojmove,
pojmovi će razgaliti misli,
misli će se stopit u načela,
načela će ljubav razbuditi,
ljubav hoće k činu pristupiti,
a čin će nas svijestan i odvažan
samo moći iz prašine dići.

Amo! Amo!
Ajde deh!
Nije hasna,
braćo časna,
vas dan stati,
oklijevati:
čem je vrijeme,
ono breme
da se skine,
opočine!
Vršidbi je jek,
devetnaesti vijek...

Bilješka: Vršidba je posao, oko kojega treba da se slože i ljudi i životinje. I ljubav u narodu takav je posao kao vršidba. I veliki i mali članovi naroda neka se zapregnu u složan rad, a žetva ne će izostati. Ideja je Sundečićeva uzeta iz Schillerova Zvona, gdje pjesnik uz posao oko lijevanja zvona nadovezuje misli o ljudskom životu i radu. Također podsjeća Sundečićeva Vršidba na neka domaća djela, koja propovijedaju narodu našemu, da je prestalo doba vojevanja, a počelo doba kulturnoga rada. (Preradovićev Kraljević Marko i koje još djelo?)

Pitanje: Kako se razabire iz ovoga odlomka, da je pjesnik prijatelj Ilirizma?

Predlistopadsko doba u Hrvata.

Adolfo Veber Tkalčević.

88. Iz »Zagrepkinje«.

(1855.)

(Djela Adolfa Vebera, zagrebačkog kanonika, sv. II. Zagreb 1886.)

Mati, udovica nekoga krojača, zaljubi se u svoje drago, još dok je bila djetetom. Pošalje ju u djevojačku školu k najboljoj učiteljici, dade ju učiti razna ručna djela: u klavir udarati, pjevati, risati, plesati. Milica veze, kukma, udara, pjeva, riše, pleše, a materi se od mila srca smije. Jedina joj je na srcu tuga, ne može da se s jedinicom razgovara: mati govori hrvatski, a kćerka je obiknula u školah i u svijetu na njemačke izraze; mati čita evanđelja, štenje epištolah i domaćega gospodara, a kćerka njemačke prevode Suea i Dumasa.

— Kako je to, moje drago dete, — upita starica Milicu posve značično — da te od nekoga vremena dobro ne razmem, akoprem mi se vidi, da je skoro svaka reč prava hrvatska?

— Draga muter, — odgovori Milica osbiljno i ponosito — to jim je tak, oni govoriju, kak su jih stara mamica naučili, a ja, kak su me lererice naučile; svaki poleg svojega gevonhajta.

— Hm, hm! — prihvati starica posve zamišljeno metnuvši prst na usta, oborivši oči na svoje skutove, — to mi se nikak ne vidi, da bi dobro bilo, kad te ja, tvoja rođena mati, prav ne razmem.

— O draga muter — skoči joj u riječ kćerka naprasito i veselo — to jim je tak, s početka jim se nisu takaj dopali ovi forhangi,

ov klavir i ov toaletl, a sad se tomu privčili, pak jim se lepo vidi; akurat tak jim se z vremenom bude dopala i moja kepildet šprah: znaju, ljudi su jim svaki dan bolje kšaid.

— Nu, nu, neka bude, samo kad je tebi prav, brž čas bu dobro, tak su te brž čas tvoje spametne lererice navčile; a kaj hočemo mi siromaške starice, mi nismo tak vnogo v školu išle, pak i ne znamo, neg kak je negda bilo, — reče starica posve odano, pritisne milu kćerku na prsa i poljubi ju u vatreno oko, sasvim zadovoljna s takovom mudrosti i razboritosti.

Tako prolaze u toj kući sati, mjeseci i godine mirno, složno, srećno. Starica stere postelje, mete i posprema sobe, goji cvijeće u loncih i u čaši na stolu, prede, šije i plete; a kćerka Milica veze, kukma, igra, pjeva. Milica ne ide u kazalište, na plesove i zabave, voli kod kuće čitati njemačke prevode francezkih romanah i igrati se s lijepom bijelom mačicom, koju hrani, čisti, pere, češlja. Mačica joj je uvijek budi na stolcu, budi u krilu, to je ljubimac njezin.

— — — — — — — — — — — —

— Milice, dušo duše moje, Milice, sladka rano moja, imaš li me rada?

Lica Miličina planuše kao živa vatra, u prsijuh joj bukti, a njedra joj se sve to žešće dižu, — ter će tiho: — Kako ne bi, sladki Vinko!

— Bi li mogla još šta pregorjeti za me?

— Nije stvari, koje ti ne bi po volji učinila — odgovori Milica posve odvažno upršvi u njega jače oči, kano da čeka, šta će biti.

— Bi li hotjela baciti te knjige pak čitati naše hrvatske? — upita ju Vinko strastno, a lice mu problijedi, a krv u žilah zapne kako onomu, koji očekuje smrtnu osudu.

Milica se nješto uzdrma i zahliknu, kano da što guta, ali se taki razabra, te će malko nestalnije:

— Ako su tako lijepe.

— Ako i nisu tako lijepe i omamne, al su bolje i korisnije; tako će biti bolje.

— Tebi ću to pregorjeti — odvrati Milica posve odvažno, pa mu samo ovoga puta stisnu ruku.

— O slatko moje milovanje! — povika Vinko sav ushićen, a u blijedo lice navali mu krv iz svih žila najedanput — ti si najveća slast života moga!

— — — — — — — — — — — — — —

Ima njeko vrijeme, što Milica šije, plete, mete, posprema. Na šivaćem stolu leži hrvatski prijevod poljskoga — Pana Podstologa,[173] — a do njega rječnik Drobnića.

[173] To djelo od poljskoga pisca Krasickoga preveo je sam pisac ove novele.

Bilješka: Iz te se novele učimo, kakav bijaše utjecaj germanizacije u predlistopadsko doba na jednu mladu »Zagrepkinju«, a kako su opet mladići, odgojeni ilirskom idejom, nastojali, da taj utjecaj pobijaju. — Isporedi Veberov jezik i pravopis s današnjim.

Pitanje: U koje doba naše književnosti piše Veber-Tkalčević s tom namjerom?

Janko Jurković.

89. Iz »Seoskih mecenata«.

(Sabrane pripovijesti. I. sv. M. H. Zagreb 1880., str. 124.)

VI.

Kakov je to večeras neobičan život u Vranovcu?

Sve se nešto užurbalo. Po kućama i vajatima vrata se češće nego inače otvaraju i zatvaraju, kroz njih žene ispadaju te amo tamo preko dvorišta sad ovo sad ono noseći pretrkuju; druge se opet zapregle te dvorište i ispred kuća izmeću ili kod studenca lonce peru i kotlove svjetlaju. Gazde vidiš, gdje ozbiljnim korakom u podrume silaze, i čuješ, kako slavine u bačve zabijaju, a gdjekoji će s natočenom čašom i pred podrum izići te prema suncu vinu lice ogleda, a onda ga ponovice kusne pak mu pitajućim licem sudi, dok napokon usnama i glavom kimne: dobro će biti. Djeca se selom ustrkala, i vriska im se izdaleka čuje kano u zraku vika ždralova, kad se od nas ispred zime sele. Sad su se eno na seoskom trgu sakupila pak gledaju, kako se sohe u zemlju zabijaju, da se po njih šatre razapnu. Sve je nekako živo i neobično razigrano; sve se nešto sprema kano u oči velikoga blagdana.

A i jest više nego blagdan. Sutradan je Miholje; u Vranovcu sajam.

Taj dan je u svu zoru sunce najprije čisto izišlo, no zamalo ga je, ko što u jeseni biva, gusta magla prikrila, s kojom se boreći naposljetku je ipak nesamo probije, nego i razbije te nekom upravo svečanom svjetlošću selo obasja. Milina od dana.

Preko noći se koješta promijenilo. Na trgu ispred crkve poispodizale se nekolike šatre, i pod njima trgovci već svoju robu namjestili. Tu je Kranjac Pilip, koji inače s kutijom o ramenu po selima obilazi, a danas je on robu po stolu razastr'o i stol natkrio krovićem od platna, što ga drže četiri motke kroz stol protaknute i u zemlju zabijene. Tu je Lazo licitar sa svojim medenjacima; tu opančar, čohaš, krznar, klobučar i lončar. Između njih se vrze nekoliko cigana, a eno i gajdaša; gajde preko ramena zabacio te sam pod mehanu sio i pijući rakiju gleda, kako pecari čitave krmke i ovnove na ražnjevima vrte.

Sad već viđaš i muško i žensko u stajaće haljine odjeveno. No još nitko ne izlazi iz kuće; sve se sprema u crkvu.

Vratnice su u svih kuća širom otvorene. Svatko iščekuje goste; nekoji su već sinoć došli, a drugi sada dolaze, te samo vidiš, kako se svijet na sve strane pozdravlja i ljubi.

Trg je još prazan. Majstori pod šatrama, gdjekoji još robu bolje redi, a drugi sjede, razgovaraju se i čekaju.

Eto i popova jednoga za drugim. Došli u pomoć susjedu.

Pitanja: Koji momenat odabira pripovjedač, da nam prikaže narod? — Kakovim ga prikazuje? — Kakav mu je jezik? — Koji će to biti kraj? — Koji su pripovjedači srodni Janku Jurkoviću?

Mirko Bogović.

90. Matija Gubec, kralj seljački.

Tragedija u pet čina.

(Pjesnička djela, sv. I. Mat. Hrv. Zagreb 1893. str. 52.—54.)

Gubec, (što je dosad mirno stajao, stupi u taj hip među razjarene kmete i gospodu krepko kao zapovijedajući najprije seljacima):

Stan'te, braćo! (Isto tako i gospodi.)

(Pokazuje gospodi mnoštvo seljaka prstom.)

Pogledajte samo oko sebe,
Pomislite, da će na jednoga
Od vas namah dvaest navaliti.
Uzalud vam dakle hrabrost vaša,
Tu vam ništa koristiti ne će,
Još dapače ubitačna vama,
A i braći vašoj u svoj zemlji
Biti hoće... Predomislite se! —

(Čim vidi, da se gospoda zbilja kao predomišljaju, nastavi sve to krepčije.)

Vjerujte mi, sad drukčije nije,
Znat vam valja, da je puk razdražen
I potaknut strašću na osvetu
U bjesnilu svome nalik vatri,
Što ne pazi na mjeru ni zakon...
Ded na primjer: uzmi bagljić slame,
Mahni njime preko vatre žive,
Time ne ćeš vatru ugasiti,
Nego jače uspiriti samo,
Tako da će njen bukteći plamen,
Sukljajući sve dalje i dalje,
Popaliti, što mu na put stane,
Te se uzvisit nebu pod oblake,
Gdje ga sila ljudska više ne će
Ugasiti il ustavit moći... (Umjerenije.)
Zato čujte, što vam sada kažem,
Navlastito vama, gospodine...

(Stanka — svi šute, na što Gubec, odvažno motreć seljake, krepko nastavi prama gospodi.)

Što je bilo, od Boga vam prosto,
Ali odsad, ako opet bude
I najmanji povod tužbi kmetu,
Nit smo bili, nit što govorili...

(Svečano i vatreno)

Ja ću braću svoju tad svetiti
I odužit duga gospodskoga,
Te osvjetlat vječnoj pravdi lice,
A vi ćete — bilo prije il poslije —
Ko nemili tlačitelji kmeta,
Redom ginut, propast, ako Bog da!
Gradovi će vaši opustjeti,
Iz ognjišta pronić će vam trava,
Dvorane vam spopast paučina,
Prozore svud bršljan propletati,
A kupina satrti zidine,
Dok ih zatim ne razvali vrijeme,
Razvaljene s zemljom ne poravni.
Kud ste godijer drumom prolazili,
I kopitom konjskim zadirali,
Tud će bujna proniknuti drača,
Drumovi će poželjet gospode,
A gospode nigdje biti ne će. (Ozbiljno.)

To pamtite (Seljakom krepko i odlučno.)

A vi sa mnom, braćo!
Kazasmo im, što smo god mislili,
Dokazasmo, da smo i mi ljudi,
Koji znamo krepko branit svoje;
Braću svoju izbavismo uze,
A drugoga nama zasad nema
Posla ovdje... Hajdmo dakle kući!

(Pošto gospodu redom ozbiljno pogleda, a seljacima rukom mahne, ode posljednji za njima s osobitom pristalošću i dostojanstvom).

Tahi (čim seljaci odu, zagrozi se pešću u najjačem bjesnilu.)

Tako Boga nikad ne vidio,
To će meni krvavo platiti!

Pitanje: Kako suvisi dramatski sukob Bogovićevih lica s raspoloženjem njegova vremena?

Ivan Trnski.

91. Krijesnice.

Sava. XI.

(Svakolika mu djela. Knj. II. Krijesnice. U Zagrebu 1882. str. 45.)

Teče Sava s Triju glava
Slovjenskoga iz tog kraja,
Te krivuda do Dunava,
Tri nam grane k jednu spaja.

Srbi tuda i Hrvati
Te Slovenci: Posavci smo;
Savom plovi Slava mati,
Širi sloge sveto pismo.

Te na svojih majka grudih
S izvora nam nosi nadu
I Slovinstvo sveto nudi
Zagrebu nam, Biogradu.

Tužno motri tužne kraje,
Gdje joj nekrst djecu bije,
Otkle čujuć jauk raje
Brat priteći vlastan nije.

Rijeko svetih čuvstva naših!
Po zelenu teci sagu,
Bujnom, možnom snagom paši
Postojbinu braće dragu.

Bogati nam zemlje tvoje,
A otplini naše jade;
Kazuj hvale drage moje,
Rod da za nju, za me znade.

Pitanje: Koja je osnovna misao toj pjesmi?

Luka Botić.

92. Iz »Pobratimstva«.

(Pjesme: Pobratimstvo. Bijedna Mara. Petar Bačić. S uvodom Mih. Pavlinovića i Fr. Markovića. — Mat. Hrv. Zagreb 1885. str. 6.—7.)

Kada sjutra o suboti bješe
Zarudila zora na istoku
I mujezin zaûči s munare,
A mi naše konje zajahasmo
I Bileće rosno ostavimo;
Najezdismo na zeleni potok,
Nas stotina avdes uzimali.
Lijepo l' ti se kazivalo sunce
I družinu našu veselilo;
No nam bogme jadne bješe sreće!
Ne bijasmo došli do Raskršća:
Začujemo jeku i tutnjavu
Talambasa, gromnijeh pištolja,
Te dizgene konjma popustimo,
Dokle došli mahom do Raskršća;
A kada smo došli na Raskršća,
Al eto ti svilenih barjaka
I junaka na vatrenim konjma,
Sve junaci iz magle i praha,

Sijevaju kano bistre zvijezde,
A kroz vatru gromnijih pištolja
Razabireš jasne talambase,
Razabireš zile i borije:
Sila bješe mamnijeh svatova,
Sila bješe, a silni junaci.
Al nut', Bože, čuda neviđena!
Pred svima mi jezde dva junaka,
Po ljepoti — najljepše djevojke;
Dva junaka, obadva jednaka
I u licu i uzrastu tankom,
Po oružju i po odijelu,
A isti su pod njima čilaši;
Na njima su noge prekrstili,
Jedan drugog milo zagrlio,
Smjerno jašu, smjerno popijevaju.
Pred tim čudom ne mogoh se naći,
Pa upitah Fazli pobratima:
»Čuj me, beže, zna li mi ti reći
O ovome čudnovatom dvojstvu,
Da vjerujem mojijem očima?«
»Ta to su ti smrtni pobratimi,
Bih li rekô, dva su Draganića,
Jal bih rekô, dva Radmilovića?
Nema ti im, brate, različnosti,
Van što sada poznaš obodvoje
Po raznome njihovom nakitu,
Kano što je adet kod svatova«.

Pitanje: Kako se očituje utjecaj narodne pjesme u tome odlomku? — Kako stoji pjesnik prema muslimanstvu?

Fra Grga Martić.

93. Osvetnici.

(Dio VII. Posjednuće Bosne i Hercegovine god. 1878. — Pjesma od Radovana. Zagreb 1883. Str. 13.—14.)

Bijela vilo! nije vele bilo,
Kad pod Bečom zemlja zatutnjala.
Pitalo je i velo i malo,
Što je tebi, moj bijeli Beče,
Il pod tobom gromović se šeće,
Il se ore kule cesarove?
Nit gromović ispod mene šeće,
Nit se lome uzgorite kule,
No se trese polje oko grada,
Pod kopitam konja vilenije'
I pod petam pješadije mlade,
Čilni konji pira nazobani,
Silni momci piva natrokani,
Kite trepte, a perje se vije,
Svatovi su, reć bi, vojska nije,

Al je vojska, jer blliješti
oružje,
Topovi se sjaju na kolije',
Krstaš stijeg sredinom se
vije,

Vrve momci na boj odabrani,
I veseli i vele ubrani,
Pred njima je Filipović Jozo.
A kakav je, nemoj falit vilo!
Da se ne bi urekô junače.

Pitanje: Koje oznake narodne pjesme nasljeduje pjesnik?

Predlistopadsko doba u Srba.

Stjepan Mitrov Ljubiša.

94. Pričanja Vuka Dojčevića.

(Knjiga prva. Srpska književna zadruga, sv. 67. Beograd 1902. Str. 157.—160.)

Niti ga dobru steci, ni zlu ostavi.

Imah jednoga brata pustoruka i prosipača, da ga razmetnijega i raskošnijega ne bijaše, koliko kvasi sinje more!

Pošto je izigrao i popio očinstvo i materinstvo, pade na mene, da ga ja hranim. Ja se prosipah, a njemu ni ovićah.[174]

Novom godinom prekini mu davanje, jedno zato, da se bićem ne izjednačimo,[175] a drugo, jer se uzdah, da će ga nevolja natjerati, da priljubi kakav zanat i da jednom počne teći ručak svojim mozuljima.

Stadoše znanci i prijatelji da me kore: čemu bacih brata u prosjake. Ja im se zaludu kuni i pravdaj; da sam mu ostavio vas temelj, stoku i pokućstvo, pak da je sve to za godinu jednijem grlom progutao. Ja se stiskah i štedijah, tek da je njemu više, a on sipaše moju muku nemilice, kâ da bjaše kradena. »Pa neka — rekoh im — što je ukletva i izrod: nô je zlosrećko mimo druga: da se dohvati zelene grane i ona bi mu u rukama usahla..«

Oni se ljudi počnu sa mnom brukati i reku: »Nema na svijetu koba ni udesa, nô što posiješ, to ćeš i požnjeti.«

»A vi, kad ne vjerujete, da je do sudišta, — reci im ja — da ste sutra zorom na kamenome mostu, gdje mi brat rani svaki dan krčmi. Stavit ću nasred mosta tobočić sa petnaest cekina; a mi se zabijmo u onu plotinu pri samome mostu, da pazimo, hoće li ih naći; ako ih zbilja nađe, da su mu prosti, nek ih proguta: gdje pošla sjekira, nek ide i držalo.«

Sutradan tako i učinimo. Ne prođe nikoliko, al eto mi bezbrata, gdje je podranio na rakiju. Kad doprije k mostu, obustavi se, pogleda ga s kraja na kraj, pak reče sam sobom: »Haalah! Idem obisti,[176] bih li mogao prijeći ovo mostine žmurke!« — Zbilja ga i prijeđe zažetijeh očiju, a tobočić umine, pak stane da se grohotom smije, kako junački prijeđe most nevidjelicom.

[174] ono, što s lopate poleti, kad se žito vije

[175] da oba ne osiromašimo

[176] okušati

Po za nj pristupi k mostu cura sirota s bremenom drva na glavi, a pod bremenom skolila[177] omotani poglavač, da ju ne utiru čokuri[178] cjepanikâ. Poglavač se sprijed razmotao, pak mu pali kraji curi niz obraze i pokrili joj oči kao koprenom. Kad cura dođe na sred mosta, nagazi na tobočić, baci breme s glave, da prije vidi, na čem je čepnula.[179] Kad ugleda tobočić, dohvati ga šakom, pak se začudi žutu novcu.

U tomu izađi mi na most i upitaj curu: što je našla i kuda će s blagom. A ona sirota zbunjena: »Ovo ste mi vi navlaš podmetnuli, da sa mnom nabijete bruku.[180] Nijesam ja, jadnica, sretnja, da nađem blago, no bih ga izgubila, i da ga nađem, što ga ne bih uložila[181] u jedno magare, da me trudnu odmijeni. Evo pet godina, da sve jednako nosim danimice po breme drva, da se prehranim pošteno, petkom i svecem, ljeti i zimi. zaropekom[182] i daždem, pak mi je već dotužilo do zla boga.«

A jedan od nas u šali: »Ti si etô dosta prikladna, pak uzmi muža — uzela te uzma[183] — tad ti magarca ne treba kupovati.«

A cura njemu ozbiljno: »Počasti ti ženske glave, što jošt tako nigdje niko. No golu kost ne hoće ni pas; a tuđom se mukom ne ću odjesti, ako ću ih[184] sijede plesti. No evo vam novac, ako je zbilja vaš.«

Meni omilje curina otresnost, pak je na onome istome mjestu prstenovah, a osmi se dan vjenčasmo.

Kad došle zvanice na čestito, kazujem ja, kako se namjerno oženih, i rečem im:

— Niti ga dobru steci, ni zlu ostavi.[185]

Pitanja: Ima li narodopisne građe u ovome primjeru? — Kakov je pogled pripovjedačev na narod?

Zmaj-Jovan Jovanović.

(Pevanija Zmaj-Jovana Jovanovića. Odabrane celokupne umotvorine u pesmi i prozi sa opširnim životopisom Zmaj-pesnikovim. Divot-izdanje srpske knjižare Braće M. Popovića. Novi Sad 1882. str. 303., 307., 66., 67. i 353.)

95. Iz »Istočnoga bisera«.

(Pesme Mirza Shafije, većinom po Bodenštetu.)

LXIV.

Glavu diže nad oblake
Mrki Elbor, stari breg,
Niž' njega je pramaleće,
Na glavi mu večni sneg.

[177] načinja kolo ili kolač

[178] čvorovi

[179] na šta je nogom stala

[180] učinite sramotu

[181] ako ga ne bih uložila; osim ako bih ga...

[182] velikom pripekom sunčanom

[183] uzetost, uzeti se — »savrijeti se ili zgvrčiti«

[184] kose

[185] Dobru nasljedniku ne treba teći ni ostaviti — on će sam raditi i teći; a zao će ostavštinu razmetnuti.

Ja sam Elbor, oh, Hafiso,
Na kom večna zima spi,
A niž njega pramaleće,
Pramaleće — to si ti!

LXXXV.

U čem leže čarolije
Shafijine pojezije?

Sve mu j' čilo, vito,
Sve mu j' istinito,
Prirodno i pravo,
I jedro i zdravo.

Prirodu ne kvari,
Vešto, lako pari
Misli s osjećaj'ma,
Reči s uzdisaj'ma,
Tugu sa milinom,
Poljupce sa vinom,
Samo alem bira,
U šljunak ne dira.

Eto to su čarolije
Shafijine pojezije!

96. Iz »Đulića«.

XXVIII.

Tiho, noći,
Moje sunce spava,
Za glavom joj
Od bisera grana,
A na grani
Ko da nešto bruji,
Tu su pali
Sićani slavuji:
Žice predu
Iz svilenog glasa,
Otkali joj
Duvak do pojasa,
Pokrili joj
I lice i grudi
Da se moje
Sunce ne probudi.

XXXVII.

Ala j' lep
Ovaj svet, —
Onde potok,
Ovde cvet,
Tamo njiva,
Ovde sad,
Eno sunce,
Evo hlad,
Tamo Dunav
Zlata pun,
Onde trava,
Ovde džbun;
Slavuj peva,
Ne znam di, —
Ovde srce,
Ovde ti!

97. Ded i unuk.

(Antologija novije srpske lirike, Zagreb 1911. str. 9.—10.)

Uz'o deda svog unuka,
Metn'o ga na krilo
Pa uz gusle pevao mu,
Što je negda bilo.
Pevao mu srpsku slavu
I srpske junake,
Pevao mu ljute bitke,
Muke svakojake.

Dedi oko zablistalo
Pa suzu proliva,
I unuku svome reče,
Da gusle celiva.
Dete gusle poljubilo
P' onda pita živo:
»Je li, deda, zašto sam ja
Te gusle celivo?«

Ti ne shvataš, Srpče malo!
Mi stariji znamo!
Kad dorasteš, kad razmisliš,
Kaz' će ti se samo!

Pitanje: Što znači romanticima prošlost naroda? — Kako stoji pjesnik prema djeci?

Srpska omladina.

Đuro Jakšić.

(Pesme Đure Jakšića. Knj. I. Beograd 199. Srp. knj. zadruga, sv. 59., str. 99. — Antologija novije srpske lirike. Mat. Hrv. Zagreb 1911., str. 23.—24.)

98. Kroz ponoć.

Kroz ponoć nemu i gusto granje
Vidi se zvezda tiho treptanje,
Čuje se srca silno kucanje —
O, lakše samo kroz gusto granje!

Tu blizu potok daljinu para,
Tu se na cveću cveće odmara,
Tu mene čeka ašikovanje —
O lakše samo kroz gusto granje!

Pašću, umreću, duša mi gore,
Rastopit će me do bele zore,
Ko grudu snega vrelo sunčanje —
O, lakše, lakše, kroz gusto granje!

Pitanje: Koje stilne oznake opažamo u lirici Jakšićevoj?

99. Iz »Kraljice«.

(Dela Đure Jakšića. Knj. III. Pripovetke. Beograd 1882. str. 9., 10.)

U brdovitim predelima ponosne Bosne — poče otac Makarije — prostire se jedna dolina sva ružicama iskićena, a kupa se u mirisu njinom; kroz nju teče potok, u kome se sama lipa ogleda. U lađanom lugu tih lipa, u rajskom mirisu tih bajnih ružica veselo su se priželjkivali slavuji, i mlade su devojke pevale pesme, koje ne nalikovahu na ostale bosanske, jer pokazivahu zadovoljno srce, — pesme, od kojih se zora i veče tek veselom suzom bistrih kapljica i žarom u licu rastajalo. A kad je noć sa bledim mesecom nastupila i kad su zatreptale one sitne zvezde na plavome nebu — hej, onda se tek srce u moru prave sladosti kupalo!

Sedeljke!...[186] Ta nikad nijednu od vas propustio nisam; jer je tu bio najlepši venac seoskih devojaka, a u njemu je najdraži biser sijao, moja Bela, koju su zbog lepote kraljicom zvali.

(Tu kraljicu Belu otme Turčin Džever, a našega junaka baci u tamnicu, no on se oslobodi i sabere hajduke u šumi.)

U gustim šumama Zlatibora[187] mnogo sam nekršteno srce ljutim nožem prekrstio. Mnogo puta grohotom smejući se, gledao sam po crnome nebu plamene bičeve gorućih turskih hanova[188] i kasaba.[189]

Ah mnogu sam nevinu žrtvu osvete moje ajdučkim opankom gazio!

Al jedna noć ostaće uzvišenim spomenom krvavih mojih dela!

Bilo je crno mračno kao u srcu mome; ni buljina[190] ne smeđe rapavim glasom dirnuti strahotu ponoći tajne. Teški oblaci neobičnim šumom vukoše se kao debele senke mračnih planina, po neku krupnu kaplju sa namrgođenog čela puštajući.

Izdaleka je grmelo i zemlja se tresla.

Pred dvorom besnoga Dževera krstiše se pobožno ajduci od stra.

Ja sam kroz prozor gledao u sjajan harem bezbožnog nasilnika... Krv mi se smrzla, al pao nisam — video sam beloga goluba u mrskim pandžama grabljivoga jastreba... Kraljica je bila bleda i plakala je u krilu nesrećnoga Turčina...

Zadrhtalo je srce u meni, nebo i zemlja se zatresla, a grom je u sevanju i u grmljavini dugo i gromko ječao, da iz slatkog sanka probudi Dževera. Al on se nije trgao. Vihor je strahovito učeći drmao temelj kamenitog dvora, razbiše se prozori, u bogatom haremu pogasiše se sveće od grada, koji je pljuskom u njih udarao, i Džever se nije trgao!..

— Ustaj! Dževere, ja sam ovdje i došao sam po moju devojku! Čuj, Dževere, moja je devojka!

U pomrčini ništa nisam čuo, samo jedan jauk, koji je pomamnim ukom po nesrećnoj ponoći ujao.

Ja sam istavio vrata, ajduci pališe dvor, plamen i grad šibahu harem, — sevanje, grmljavina!

Spram take svetlosti ugledam Dževera.

— Gde je kraljica!

— Evo je! — odgovori vreo kuršum,[191] koji mi levo pazuho okrvavi.

---

186 sijela
187 izmišljeno ime
188 svratišta, konaka
189 malih gradića
190 sova
191 tane

— Gde je kraljica, pseto! — zapita andžar moj pakleno srce tirana, iz kojega krv jurnu i pištaše na gorućem patosu.[192]

— Gde je kraljica, gde!?

Al uzalud, niko mi više ne odgovaraše.

Mrtve su se sluge po plamenu grčile, a Džever se u svojoj krvi valjaše ričući nerazborite glasove...

Kraljicu nisam mogao naći.

— — — — — — — — — — — — —

Od toga dana ne htedoh više prolevati čovečje krvi...

Bogu sam se molio.

Bilješka: Jakšić ne pripovijeda događaje, nego ih prozom opjevava, on je lirik. U njegovoj prirodi vazda ima »ružica«, »lipa«, »potoka«, oko kojih »priželjkuju slavuji«, »bledi mesec«, a za kontrast dolazi »sevanje, grmljavina«. Ljudi su u njegovim pripovijestima sami natprirodni, neobični, divovi i titani. »Ja sam istavio vrata«, »zapita andžar moj pakleno srce tirana«. Stil je pun patetičkih pridjeva: »uzvišeni spomen«, »ponoći tajne«, »besni Džever«, »pakleno srce«. Radnja pripovijesti je fantastična: kaluđer ovdje priča, kako je hajdukovao i ljubio na posve nevjerojatan način. Sve to podsjeća više na viteške romane zapadne Evrope negoli na Bosnu, bosanske kaluđere i devojke, hajduke i Turke.

Pitanje: Kakav je to stil?

Laza Kostić.

(Antologija novije srpske lirike M. H. Zagreb 1911. str. 46.)

100. Dva se tića pobratila.

Dva se tića pobratila, do dva sokola,
Posred boja, posred mila, posred pokolja.
Krili su se zagrlili pobratima dva,
U boj lete, rane ljute hrana im je sva.
Tako tići zagrljeni preletaju svet:
Bela jedna golubica sasrete im let.
Divna beše, sjajna beše, rajski beše cvet,
Prevari se soko sivi, čarom obuzet.
Osta soko u opseni golubičinoj,
Dugo nije pobre vid'o, ne godi mu boj,
Dugo nije, jedva, jedva, dade im se srest' —
Al pobru već ne beše pobratimska svest.
Perje mu je sagorelo, što će neznanik?
A golupče begat' stade, nepoznat joj lik.
Perje mu je sagorelo milujući plam:
Milujući u tri duše, osta soko sam!

Pitanje: Kojim stihom piše Laza Kostić? — Koga nasljeduje?

---

192 podu

101. Iz »Maksima Crnojevića«.

(Tragedija u 5 činova s pevanjem. Za pozornicu udesio A. Hadžić, muzika od A. Maksimovića. U Novom Sadu 1887. str. 99.)

PETI ČIN.

Pojava prva.

(Stenovit proplanak u Crnoj Gori. Desno i levo dižu se strme gore. U prospektu vide se nadaleko žabljačke kule. Maksim Crnojević dolazi.)

Maksim:

Visoka goro, sveta pomeno,
kolevko tvrda snova mekanih,
što mladi nekad negova mi vek,
visoka goro, steno večita,
okamenjena srpska vero ti,
svedeno nebo što podupireš,
da ne pobiješ š njega Božij' gnjev:
neponižena moja siroto;
blagodat mi je pozdraviti te!

(Klekne. — Počivka.)

Oh, navek da sam ost'o u vama,
da nikad nisam onaj pozno svet,
i bregovi gde srca imaju,
ognjevitu iz grudi svoju strast
prekipljujući sukću u nebo!
A ja, božanstvom neodoljivim,
strahovito za stenu prikovan,
nad čelom gledam ognja komešaj
i u njem' grudi dvoje, lica dva,
u ljubavnome žaru stopljena,
najmilija što behu srcu mom;
al jedno drugom kad se sljubiše,
odljubiše se oda nj večito!
Slivene ruke, sliven zagrljaj,
slivena usta, grud na grudima,
al još to nije dosta, nije još,
primaknite se tešnje, tešnje još. (Vadi nož.)
Među vama da mesta ne bude,
ni koliko da nožev uski vrh
prazninu malu grdno ispuni! (Počivka.)
U pak'o s tobom, sliko paklena,

maštane vrele vraški izmete!
Okani me se, ne trebam te ja! (Baci nož.)

Pitanje: Koga nasljeduje L. Kostić besjedom svojega junaka? — Koja su obilježja njegova stila?

Jaša Ignjatović.

102. Stari i novi majstori.

Roman iz zanatlijskog života.

(U Novom Sadu 1883. str. 3.)

— Kako, Damjane, kako pazari? — zapitaće Marko Terzić Damjana ćurčiju.

— Pomalo ide. A zar ti ne smeš unutra? — odgovori Damjan ćurčija.

Uđe Marko u dućan. Damjan ga ponudi, da sedne na sanduk, a Damjan se nagnuo na tezgu. Na glavi mu kapa od crne kože, a prepasao plavetnu kecelju, puni lulu. Po dućanu su unaokolo opaklije, kožusi, kape neke vise, neke naslagane. Po dućanu se vidi, da je dobar i vredan majstor. Obojica su ljudi već vremeniti.

Damjan Ostrugić je čovek krupan, od srednjih ljudi, smeđih poširokih brkâ — pustio ih dole, — gustih obrva, da mu se nadvile u vis. Kad hoće što mudro da reče, namakne kapu na oči, da izgleda ozbiljniji. Pa skoro nikad i nije bez kape na glavi; al i neka ga, već je jesenje vreme, zastudilo nešto, a Damjan je i onako ćelav. Jake mu ruke, široke šake — vidi se, da je mnogo radio. Pa onda, Damjan mnogo i daje i drži na svoj zanat i na svoju vrednost. Baš pravo i ima: radnja mu dobro ide. Istina, da će se i on kadikad potužiti na rđava vremena, al baš ne treba njemu sasvim ni verovati. To je tužakanje već u običaj ušlo, a kad dođe s vašara, ono je uvek vrlo rđavo, pa ma vašar i najbolje ispao. Marko Terzić je poviši čovek. Suvonjav je, prsa su mu ugnuta, lice požutilo, kadikad kašljucne, kao da je sipljajiv. Ruke mu suve, već zborana koža na njima. Nit je obučen u svečano nit u svakidanje ruho, već neko osrednje, i pravio je to odelo pred nekoliko godina. Sad već nije više za ruho stajaće, al nije bogme ni za svakidanje. Zato on navlači to odelo na se samo onda, kad je rad da izađe gdegod, ne bi li tako ugledniji bio. Marko je po zanatu krojač.

— Danas je subota, je si li što prodao? — zapitaće Marko Damjana ćurčiju.

— Ta skoro ništa! Nekoliko kapa i dva kožuha — to ti je eto sve.

A kad to reče, a on načini kiselo lice — bojagi nije zadovoljan.

— Kod tebe bar kaplje, a kod mene ni toga nema. Na vašare već ne idem, slab sam; dućan nije ni vredno držati više. Pa onda i zanat je vaš drukčiji. Jedna roba te jedna doveka; nikad ne iziđe

iz mode, — a kod nas svake godine druga, p' onda čekaj, kom ćeš onu staru nametnuti. Tvoja staklenceta i ogledalca uvek jedna te ista na kožuhu, a kod nas su i dugmeta svaki čas druga. Sad još da nemam one kućice, parče vinograda i ono nešto zemlje — — Boga mi, pod starost bi tanko svirao; po našem zanatu jedino i onako se već ne može više živeti ni pomoći. Nema ti sad već više ni cehovâ; sad svaka šuša može majstorom postati. Kakvi su onda bili majstori, pa kalfe, pa šegrti, — a kakvi su jadni danas! Pa kad se onda ko zakalfio, dobio je od cehmajstora čitavu diplomu; na njoj vesiki pečat udaren, a unaokolo sami sveci: sv. Petar i Pavle. Ta bile su diplome lepše neg u advokata. Al da, onda se nije niko zakalfio od šestnaest godina, kao danas, već sve zreli momci, skoro ljudi. Pa su se znali drukčije vladati, drukčije i ponašati. Nije se išlo u crkvu samo nedeljom na službu Božju no i na večernje. Ko ne ide u crkvu — ne prođe dobro, taj se ne bi mogao nigda u svom veku oženiti, jer mu niko ne bi dao ćerke svoje. Pa tek majstori kakvi su bili! Nikad više takovih vremena!...« Tu zaćuta pa ljuto uzdahne.

Pitanje: Koje su simpatije piščeve?

Ustav i građanska romantika.

August Šenoa.

103. Iz »Diogenesa«.
(1878.)

(Sabrane pripovijesti. Izdala Matica Hrvatska. Svezak VI. U Zagrebu 1900.: Diogenes, historijska pripovijest XVIII. vijeka.)

»Ti, nadam se, ne dolaziš kao korteš prve, druge ili treće stranke, jer u nas ih ima žalibože sto, osobito od nesretne lanjske godine 1749. Zato ti i govorim posve, kako mi je na srcu. No ako te je, illustrissime amice, možebiti itko k meni poslao, ako si nehotice nečijim glasnikom, velim ti unaprijed, da sam puž, koga ni sva argumenta ovoga svijeta iz njegove kućice izmamiti ne će.«

»Ti si, carissime et magnifice, salva cum reverentia, luda,« rasrdi se grof. »Je li Oršiću Slavetićkom potrebno, da bude čijim doušnikom ili mešetarom?«

»To mi je drago,« odvrnu mirno Janković. »Mene je spopala neka sjeta, neka dosada, kad sam gledao, što oko nas biva i u kakvo se je kolo naša domovina zaplela. Ne smiješi se — istina je. Govorimo ad rem. Ponajprije uzmi tu nesretnu svađu s Kaptolom, s kojim se staleži ljuto zavadiše. Kaptol je poslao deputaciju u Beč, i sabor je poslao, jedan je drugoga grdio i ružio kod dvora. Zašto? Kaptol hoće,da bude i nadalje zapovjednikom dubičkim kanonik, a velikaš hoće, da bude velikaš. Pa se o tom pišu tako ozbiljne i učene rasprave, da bi čovjek pukao od smijeha. To je prvo. Molim te, ne prekidaj me, sad ja govorim. Druga je nesreća krajina, krajiški statut. Čovjek bi svisnuo od jada, kad pomisli, kako ste se

dali prevariti od onog češkog Nijemca, baruna Klefelda, koji je kao s neba pao u Hrvatsku, te se kao stjenica ugnijezdio u našoj regnikolarnoj kući. Prava ste djeca bili. Ponajprije je ta lija ispitala kanonika Patačića i Vuka Kukuljevića, kakav je tko čovjek, pa onda vam reče: »Vidite, dobri ljudi, treba krajinu urediti, jer je neuređena. Zato je već izrađen statut. Primite ga. Vaša će biti korist. Vi ćete imenovati u saboru sve krajiške časnike, pa možete imenovati svoje sinove, sinovce, kumove et caetera za generale, pukovnike i četnike. Možete im davati i debelu plaću, jer će carica davati 40.000 for. iz državne kase za plaću krajiških časnika.« Svi ste išli na ljepak, svi — i blagajnik Franjo Kušević i protonotar Đuro Najšić i tvoj kolega Ivan Bužan, pače i hitri podban Ivan Rauch, koga je previjani Švaba obmanuo, obećav, da će njegovu sinu Pavlu i zetu Vojkoviću dati kumpaniju. Primili ste štatut unanimiter, klicali ste od veselja. Pak šta bi? Kraljica vas je pohvalila radi vaše pokornosti, samo je na prijedlog bana neke malice promijenila. Pro primo: imenovat će sve više oficire sama kraljica, — ne vi; pro secundo: imenovat će sve manje oficire na vašu preporuku doduše ban, ne vi; pro tertio: plaćat će svake godine za oficirske plaće 34.000 forinti ova siromašna zemlja, — ne kraljica. Vi stišćete pesti, srdite se kao djeca, al u saboru morate šutjeti. Klefeld vam se smije, malo pomalo dopuzne jedan Nijemac ili Talijan za drugim ovamo i postane kapetan, major, i pukovnik. Eto vam jabuka. Rekoh vam u svoje vrijeme: Čuvajte se Klefelda, čuvajte se Nijemca. Ali mi se nasmijaste u brk, jer da sam nemirna duša, vrtoglavac, Klefeld je poštenjak. Eno vam poštenjaka. Ali nije to sve. Klicali ste od radosti, kad se je vojvoda Hilburgshausen zahvalio na karlovačkoj i varaždinskoj generaliji. Sad je spaseno banstvó, vikaste, komu je Hilburgshausen krojio pravo; sad nam ne će više prkositi šizmatici, koje je Hilburgshausen zaštićivao, pače na oficirsku čast podizao. Kratka vam je bila ta radost. Što je krajiški štatut? Nož, kojim se stara naša kraljevina cijepa na dvije pole; držak, kojim se pol naše kraljevine otimlje ispod banske vlasti; vrata, na koja se stranci napuštaju jatomice u staru hrvatsku zemlju. A vi ste to zapečatili, — vi, Hrvati! Mi htjedosmo mirno trpjeti uz sebe narod grčke vjere, koji je k nama pribjegao, i zajamčiti mu njegovu vjeru, jer trpi, što i mi. Al da, tko hucka taj narod proti nam, tko ga buni, da se diže na bansku vlast? Klefeld i opet Klefeld. Na oko vodi se istraga proti buntovnikom, pro forma ih se možebiti i nekoliko objesi, — al potajno piri Klefeld dalje. A vi svega toga ne vidite na zdrave oči? Vi ne vidite, da taj Nijemac igra krivim kockama? A ban, gospodin grof Karlo Baćan? Što radi taj madžarski velikaš za Hrvatsku? Sjedi lijepo u Beču, jede kod dvora, bere hrvatsku plaću i upravlja zemlju štafetama sto i više milja daleko. Gdje si čuo za bana, koji ne živi u banovini? A biskup gospodin Franjo Klobušicki, Erdeljac, koji je došao na časak

iz tuđeg kraja u tuđi kraj, da ovdje biskupuje i svome bratu Antunu masne predije podjeljuje? Dä, i to. Nije li i hrvatsku tridesetinu pograbila požunska komora? Et caetera, et caetera. Ovamo Madžar, ovamo Nijemac, a gdje je Hrvat u Hrvatskoj? Za plugom, pred župnim oltarom gdjegdje. Pa nije li smiješno zvati se Hrvatom? A ja sam ipak ostao Hrvatom. »Ded, illustrisime, okusi malo čokolade,« nasmije se Janković, pokazav prstom na punu čašu, koju je sluga međutim na stol postavio bio. Šuteći posrknu Oršić, a i Janković gucnu dva tri puta iz svoje čaške, zatim nastavi:: »Ti znaš, illustrissime, da sam puno bio po svijetu, da rado čitam i po starim kronikama kopam. Vidio sam širom zemlje koješta dobra, našao sam u kronikah staru hrvatsku slavu. Jezuite mi vele, da sam slobodan zidar, plemići mi govore, da sam Jezuita, Nijemci mi vele, da sam stara hrvatska tikva, a Hrvati me grde, da sam francuska lutka. Al ja sam Diogenes, grofe, ja tražim lampom Hrvate, koji bi mogli zaboraviti na svoju korist, koji bi jaki bili shvatit, da treba pridonijeti i svoju korist općoj sreći, koji bi bili jaki razumjeti, da je ponajljepši dio besmrtnosti radnja za korist svoje domovine i svega čovječanstva. Tražio sam, tražio sam, ništa nisam našao. Otresoh se svijeta, zavukoh se u svoju bačvu i odavle motrim taj svijet. Duša me peče, kad vidim, što su drugi uraditi jaki, što bi mi bili jaki uraditi, ta i u nas ima, hvala Bogu, srca i glave.«

B i l j e š k a. U romanu »Diogenes« iznosi Šenoa pojedinosti iz Hrvatske XVIII. vijeka, ali s mislima, koje tek dozreše u glavi građanskog romantika XIX. vijeka. Diogenes traži građanske vrline u Hrvata: raditi beskorisno za opće dobro domovine i naroda. Prilike su iste kao i šezdesetih godina, kad Šenoa doživljuje kolebanje Hrvata, bi li se predali Beču ili Pešti. U to doba on začinje Diogenesa, šiba i jednu i drugu stranu, a hoće Hrvatsku da sačuva volji Hrvata. Šenoa daje te svoje političke poglede glavnome licu svojega romana, izmišljenomu plemiću Jankoviću, pristaši čovječnosti i napretka u XVIII. vijeku.

P i t a n j e: Kako je Šenoa zamišljao svoje romane, na osnovi kojih misli, koje građe i kojih nedavnih događaja?

Narodna borba u Dalmaciji.

Mihovio Pavlinović.

104. Jedne noći u Primorju.

(O narodnosti.)

(Hrvatski razgovori, Zadar 1877., str. 6.)

P u t n i k. Nuder kaži, kakva je ta N a r o d n o s t?

D u h o v n i k. Narodnost je život i pravica. Ona je vesela kao mirna duša; bistra kao istina, mila kao prirodna ljubav. Ona ne služi ni blagu ni bogastvu; jer je sama blago i bogastvo bez zamine. Narodnost ne želi, da je tuđina diči, jer je od sebe dika: nije pohlepna ni za čijim, jer je njoj grlo divojačko. Kakva je ta pisma! Bez oca i bez majke, u srcu samoživa ;ljudskom dušom se razvija, umom se ljudskim ponosi. Ti me pitaš, kakva je ta N a r o d n o s t ? Da ona meni na srcu počiva, kao što počiva tebi; da mene nesuđena dadilja nije kroz nidra promećala, ko što tebe nije; da se ona meni prikaže, kao što se kroz tvoju pamet, kroz ćut, kroz misli, kroz riči i kroz tvoje neznanje naočice razminja, ja bih ti je naslikao, da bi se cio za njom zanio.

Govori mi jezikom svojim; zapivaj mi, kao što pivaš gorom putujuć; uzdahni od srca; poznaj rođenoga brata; ne pogrđuj očevih kostiju; veselo gledaj unakrst svoje otadžbine; ne budi izrod ni tuđ na svom pragu; nego kapu na glavu, livu na srce, a desnu na dva druga, dva živa samokresa; preni se i znaj, da si čovik, da si zadružan među ljudima; zavapi slobodan: eto svisti, eto Narodnosti!

P u t n i k. To je sve lipo, ali kakve mi koristi od toga?

D u h o v n i k. Ti si kršćanin, pa čuj, koliko ti je duši lašnje, kad čuvaš svoju N a r o d n o s t. Svak prima dušu od Boga, i za nju valja da mu odgovara po darovima, koje je primio, i po stanju, što je zagrlio. Čovik se na čovika naslanja, a drvo na drvo, i čovik je čoviku donekle podložen, doduše i poslušan, ali nitko nije vlastan da se ubija; nijedna sila ne može ljudsku dušu da osvoji. Kakav je, da je, nitko ne može, nitko ne će sama sebe s drugim da razmini, pa bilo i s boljim, s lipšim i bogatijim; kamo li da u se primi tuđe srce i tuđu dušu, a svoju da zatare? A s čega to? S toga, jer je Bog svakomu dao svist i osobiti život naminio; svakomu je napose svoje misto među ljudima dosudio; pa ako bude svojim životom živio i na svom mistu do smrti viran ostao, on će najbolje pogoditi i najlakše će se sahraniti. Zato je čoviku Bog ostavio obitelj, da se u njoj čovik rađa, namišća i žive, kako bi lašnje stigao svoje iskrnje i s njima se bratimio. A da bolje veliko mnoštvo ljudi i obitelji pođe onim putem, što im je naminio, Bog je osikao po svitu mista, jezike, ćudi i običaje te su ljudi kao na velika jata okupljeni, da se tako s bližega pomažu, da se većom snagom podupiru u dobru, a brane od zla. Pa kako je pojedincu, tako je i narodu svakomu Bog svoj posao u velikoj mobi narodâ odredio; dio muke i dio slave naminio. I kao što se nijednom čovik ne može da odreče svoga uma i razuma, niti svoje duše da utire, tako nijedan narod nije prid Bogom vlastan da se odreče sebe i svoju svist da zataji. I kao što se čovik sam po svojoj duši može sahraniti, tako i narod samo u svojoj svisti može živiti i Bogu povoljan biti.

Čovik, koji nema svisti, nije čovik, nego na svitu žalost: narod, koji nema narodnosti, nije narod, nego stoka i tuđa podgonica. Kada ti moliš, što ne razumiš, ti slabo za Boga znadeš; kada se tebi ne sudi tvojim jezikom, ti čuješ za zakon, samo kad pedipsava. Kada ne držiš svoje navike i svoga običaja, ti si tuđ na

svom pragu; ti si izrod ili si rob. To je sve protivno napretku, slobodi i zakonu Božjemu, pri kojem svi ljudi, svi narodi i svi jezici jednaki su; i svi su pozvani na istu v i r u, na istu p r o s v i t u i na istu s l o b o d u.

P i t a n j a: Koji je pojam narodnosti? — U koje doba piše Pavlinović? — Kako romantika stoji prema narodnosti?

Akademijska romantika.

Franjo Marković.

105. Iz »Doma i svijeta«.

(Iz mladih dana. Pjesme izvorne i prevedene. M. H. Zagreb 1883., str. 141. 160.)

Bruno ostavlja dragu i domovinu.

Sve nade Brunu propale stubokom,
što dragome ga privijale domu.
Kud tužnim svrne oko sebe okom,
svud sastaje se s raspom, s ropstvom, s tugom.
Mlad, jadan puku što da prudi svomu?
Da na svom domu bude tuđim slugom?
I, što je dično svud po svijetu drugom —
za rod svoj ljubav, želja njegve sreće —
da doma gleda, gdje se na rug meće?
Nad riječju, mišlju da mu bdiju svakom,
za svakim da ga vrebaju korakom
ko zlotvora tuđinci uhodari?
Stid, bol mu dušu pravim paklom žari!
Sin slobodnih djedova da je robom?
Ne, živ se ne da zasut ropsva grobom!
I sa svojih snova sad se sjeti starih,
za svjetskog umlja opet pregne dari,
neugasla za svijetom želja živa
u ranjenom se srcu sad oziva...
i za koj dan se — u svijet poć' odluči!
— — — — — — — — — — —
Spoznanja željan on će hodit putnik:
tu nikoj ne će doseći ga krutnik,
tu krasnom će se dovijati znanju,
pa kad mu duh na punu stane snagu,
u domovinu će se vratit dragu
i biti boj prot roda tamnovanju!

Bruno se vratio u domovinu, ali dragu nađe u grobu, i tu sluša poziv svoj.

Popodne bilo krasno — dušnog dana,
kad Bruno s vijencem cvijeća odabrana
na Ankin dođe grob, već cvjetokitan
od majke i sestre — usud nedohitan
u divno cvijeće svoje žrtve krije!
Uz grobni humak Bruno dugo sjedi,
kad, — ne iz groba — iz zrakâ sunčanijeh
s visine Anka k njemu gle se svije,
i pogladiv ga milo mu besjedi:
Pođi k sinku, — u njem Anka tvoja žije,
pođ k majci, k sestri, — u njih ti se krije
i moj lik; pođi k dragoj domovini —
što za nju činiš, za mene su čini;
pođ' k svijetu velikom, — i u njem ja sam:
u prijegoru, u jaka srca žrtvah,
u nježnom milju — ja se tebi glasam.
Ja svud sam s tobom, živa sva, ne mrtva!
Pođ', radi; svijetla lica bij sve boje —
u srcu tvom je, znaj, i srce — moje!«

P i t a n j a: U što se preobražava mladenačka ljubav u zrelijega Bruna? — Gdje se vidi isti razvitak u Vraza?

106. Iz »Karla Dračkoga«.

(Vijenac 1872. str. 430.)

Konac V. čina.

5. prizor.

K. D r a č k i (kažući na Margitu):
Trup taj ju donije već. Iz tvoje ruke
Da primim sad ko dar, što sam ne stekoh,
Što sam ne izrvah? Pregnućem svojim
Sve čovjek sam si osvaja, što ima;
Što drugi dâ mu, nikad njegvo nije.
Posrnuh. Veli cilj moj u nedohvat
Odmaknuo se meni. Da sad tapam
Ko prosjak slijep za njime štapom onim,
Kog ti mi podaš, il ma tko na svijetu?
Ne postah rob, kad prestah biti vođa!
Jest! slobodan sam još i ostati ću;
Slobode nitko ne ote mi, nitko
Ne zarobi me, dok zarobit volju
I skršit je ne premože. I sjajan
I dragostan da još me čeka život:
Od tebe podjelu[193] uživô bih ga,
I bio ništa. Što bi htjeli drugi,
Što ti Hrvati, — sve bih slušat morô

[193] darak

Ko jeka glas. A Mariji ne hoćah,
Tek ženi biti muž, već — svijet u svijetu!
Da budem sjen, kad tuđe sunce baca?
Da budem prijestol, na kom sjedi vladar?
Da budem mač, koj vadi, spravlja junak?
Da Mariji milostinja tek budem,
U ruku joj od tebe utisnuta?
Da budem oblak, u kom trijes se sjaje?
Ne! ne ću biti rob, kad vođ ne mogu!
Što vijeka još je izvit mi, ko čovjek
Izvijat ću ga. Bio i trenutak,
Vjekovit je: jer u njem je zbijeno,
Što čovjek jest i ima, — sve: sloboda.
Odabirat mi daješ. Ja sad biram,
Ne to, što ti zapovijedaš, ti hoćeš:
Što hoću ja! — Ja hoću otrov. Daj ga.
Ja hoću smrt, i smrt je moja.

Jelisava:

Umri!

(Marija pruža Dračkom kupu s otrovom, a on je ispija.)

K. Dračk i:

To pijem za te, krilatice misli!
Ne snizuj se, već slobodna se visi!
To pijem za te, voljo plemenita!
Nek plazi dim, ti — stup se k nebu diži!
To tebi napijam — do zadnje kapi,
Samotvorni do zadnjeg časa čine!
Sad zdravo da ste, vijekovi budući
I pokoljenja ikad nastajuća!
Oslobođeni i vi ste u meni:
U čovjeku oslobađa se ljudstvo.

(Marija, koja je tri puta pružila ruke za kupom, pokazuje iskapljenu čašu.)

Da sa mnom je podijelit hoćeš, vidjeh,
Bez otrova ju tebi vraćam: bistru
Života ti budućeg posudicu.
Sav čemer ja joj izvadih, nek čista
Uzoritom se tebi puni pićom,
Vjekoviti se sliju u nju lici,
I uvijek jasnim nuđaju te sjajem
Vilovitih bistrinom bajnom vodâ.
Oj Marijo, vij vijek svoj, — krasan krasna,
A kada pozli, — ti si žena: ljubi!

A kad otešča, — ti si žena: trpi!
A kad podivlja — ti si žena: blaži!

(Predaje joj kupu.)

(Sabiraju se Ivan Hrvat, Pavao Hrvat, Stjepan Lacković.)

Marija (bacajući se na trup Karlov):

To krunidbeni slavospjev je moj!
A prijestol duši mojoj na tom trupu.

(S lijeve strane dođu tri krabonoše i ukrste mačeve nad Karlom Dračkim.)

Sva tri krabonoše:

Što jesi, sav u mače ove prijeđi,
Čuvare svih za ljudstvo pregalaca,
U mačih ovih grobnica im vječna.

(Konac V. čina.)

Pitanja: Koje ideje istaknu pjesnik ovim završetkom drame? — Kojim je stihom drama pisana? — Koji su mu bili veliki uzori?

107. Kritika.

Predgovor k smrti Smail-age Čengijića.

(Smrt Smail-age Čengijića. Pjesan Ivana Mažuranića sa predgovorom prof. Franje Markovića. VII. ovl. izdanje. Naklada Fr. Županа (St. Kugli). Zagreb 1905., str. XXVI.)

Samo pjesnik uzgojen staroklasičkom knjigom, koja tankoćutno dotjeraju dikciju do pjesničke i govorničke prave ljepote, pak zadahnut starim hrvatskim pjesništvom, poimence Gundulićem i njegovim slogom, savršenijim od jednostavne pučke pjesme, a povođen i pravimi izvrštinami pučke pjesme: samo takov pjesnik mogaše stvoriti dikciju »Smail-age«. A sve ovo troje mogaše se sastati samo u Hrvatskoj.[194]

Samo u Hrvatskoj sastaše se u doba ilirskoga preporoda uvjeti,[195] koji su mogli poroditi pjesničku misao i prikazbu, kakova je u ovoj pjesmi. Na velikoj ideji ilirstva, na muževnoj svijesti o slavnoj prošlosti Hrvatske, jezgrom nikad nepodjarmljene;[196] na uspomeni Zrinskih i drugih tolikih junaka, koji su Hrvatskoj pribavili ime branika »Evrope«, na obnovi starohrvatske književnosti,[197] njezine najnarodnije misli;[198] na zapadnjačkoj prosvijećenosti hrvat-

[194] To je istaknuto protiv poznate tvrdnje Ljubomira Nenadovića, da je Smrt Smail-age ispjevao pjesnik Petar Petrović Njegoš, vladika crnogorski.

[195] Pjesnik prima od sredine, u kojoj živi, pobude, misli i dojmove, i što on pjeva, nije često drugo, no kako Shakespeare veli »zrcalo života« oko njega.

[196] Jezgra Hrvatske: županije zagrebačka i varaždinska nijesu nikada stajale pod turskom vlašću.

[197] t. j. dubrovačke

[198] t. j. misli Slovinstva u Gundulića i dr.

skih Iliraca: samo na tih činjenicah, samo u Hrvatskoj mogla je nići i dozoriti onakova vedra i muževna pjesnička idealnost, koja u ovoj pjesmi slavi potpunu duševnu pobjedu nad mnogovjekovnim silništvom jedne, a ropstvom druge česti našega naroda.[199]

Ima po glavnoj ideji srodnosti među ovim epom i Gundulićevim epom »Osmanom«, kojemu je dva spjeva nemnogo prije nadopunio isti pjesnik, koji je stvorio Smrt Smail-age. U »Osmanu« strada Osmanstvo (sultanom svojim) od samih Osmanlija, a u Smail-agi od Crnogoraca; ondje se (odaljena) Poljska samo nagoviješta kao oslobodnica balkanska, ovdje je susjedna Crna Gora osvetnica obližnje raje,[200] al njezina pobjeda kobi[201] skoru bolju budućnost. Za dva vijeka, od »Osmana« do »Smail-age«, prokročila je povijest tako, da je istom sada mogao hrvatski pjesnik navijestiti, kao jamačnu, pobjedu Jugoslovinstva nad Osmanstvom i proreći skori događaj.

Ideja, koju »Osman« Gundulićev, koju tolike druge starohrvatske umjetne[202] pak mnoge pučke epske pjesme nijete, sinula je istom u ovoj pjesmi punim žarom; ova pjesan podjedno završuje četiristogodišnju borbu Jugoslovinstva proti Osmanstvu.

Malo je epa u svjetskoj književnosti, kojim je tako opsežan kulturnopovijesni temelj i znamen; kojim jest, oni su neprolazna tekovina ljudstva.

Budućnost će i »Smrt Smail-age« brojiti među njimi.

Narod hrvatski odmah je razabrao znamen ove pjesni: što je nikla u njegovoj sredini, bijaše mu jamstvo njegova zvanja,[203] njegove budućnosti.

Ovu je pjesan prigrlio sav narod. Što je književnosti hrvatske, stare i nove, nijedan umotvor nije ni s daleka tako poznat i ugledan, jer nijedan umotvor nije tako potpuno vedro, muževno prosvijetljeno očitovanje narodnoga genija hrvatskog.

Ne može biti, da bi se na sam taj narod, u čijem krilu je ovakova pjesan nikla, imala primijeniti pjesnikova korba onim, koji trome prekrštaju ruke, dok drugi za velje ideale podnose muke, i koji spavaju, dok se druge muče, bore, umiru.

Ne može biti, a da narod, koji je u svijet poslao ovakovu pjesan, ovakovu poruku i trijezne i ushitne muževnosti, ovakovu glasnicu »bjelodanku budnu pticu«, kako Preradović veli, — ne može biti, a da taj narod, u bogodanoj zgodi, ne sine, po riječih u »Smail-agi«.

[199] Onaj dio hrvatskog naroda, koji ne bijaše u turskom ropstvu, podnosio je nasilje samovoljnih silnika kršćanskih, tako u mletačkoj Dalmaciji, ali i u Hrvatskoj (ispor. seljačku bunu Matije Gupca).

[200] hercegovačke

[201] navliješta

[202] na pr. Kačićev »Razgovor ugodni«

[203] Vidi Preradovićevo Zvanje Slavjanstva.

... Ko pero sveto i zlatno,
Kojijem nebo za unučad poznu
Djela otaca bilježi viteška.

Bilješka: Marković je sam u svojoj poeziji obnovio mnoge misli Mažuranićeve, i etičke i moralne, bio je stoga najboljim njegovim tumačem; sam se borio i karao one, koji su prekrstili ruke, i stoga mu je kritika ujedno i živa propovijed ideje jugoslavenstva.

Pitanja: Gdje je mogla nastati Mažuranićeva pjesma? — Zašto u Hrvatskoj? — Kojim je mislima spojena sa starom književnosti hrvatskom? — Što znači ona za budućnost našu? — Na osnovi čega objašnjuje kritik postanak pjesme?

Andrija Palmović.

108. Bosanski korabljar.

(Pjesme Andrije Palmotića. Sabrao Fran Folnegović sa slikom pjesnikovom. Zagreb 1883., str. 1.)

Ispod brčnog otomaljskog brda,
kud se Pliva zdvojna, raspojasa
iz ponora baca u ponor, —
poput davno plandujućeg krda
vidiš, gdjeno gradić se bjelasa
Đulhisare, — turski ružin dvor,
Podno njega — vodi sred tišine —
proljetnijem veselim urankom
tužan kao crni tamničar,
e da koju od srca si vine,
onom pjesmom, »starom jadovankom«
bosanski se javlja korabljar.

Pjesma.

Ah! tog pamet moja ne dohita,
korabljo, mila korabljo,
kako pade Bosna ponosita,
a pod tursko ljuto kopito?
Niti marim znati to,
mila moja korabljo!
Bude l' dugo robove odgajat,
korabljo mila, korabljo?
Il će ona jošte sretno stajat,
svoju imat kuću, hljeb i sô?
Rad'je to mi reci, to,
reci, vjerna korabljo?

Poć' li ćemo nebogu po Stojku,

korabljo mila korabljo?
Il Slobodu, ljepotu djevojku,
da si ju na otim vodimo?
To ti meni reci, to,
moja krilna korabljo!
Čujem, nešto gorami ozvanja,
korabljo ,mila korabljo:
Već »hrvatka«[204] čalmi se ne klanja!
O! čuvenje blaženo,
Hitro! hitro korabljo!
Bog znaj — kad se vidimo.

Pitanja: Kada se stala hrvatska javnost zanimati za Bosnu? — Koji su još pisci pisali pripovijetke iz bosanskog života?

Đuro Arnold.

(Izabrane pjesme. U Zagrebu M. H. 1899., str. 208.)

109. Domovina.

(1888.)

Zimska nojca već se šulja dolom,
sitne svijeće po svem pali selu;
snježak prši — svakom stablu golom
rad bi natkô košuljicu bijelu.

Nakraj sela stoji kuća stara,
Kano raka čini ti se grobna;
Al da vidiš, kako pogled vara,
Ded zaviri na okanca drobna.
Nasred stola svijeća dogorijeva,
do nje zdjela, pladnji, suđe ino;
majka kćeri, gle, uz zipku pjeva:
»Lijepa naša domovino«...

Sinčić mali ocu si na krilu
drži knjigu, punu slika, bajka;
i začaran sluša pjesmu milu,
što mu snenoj seci pjeva majka.
Netom šapnu rujne usne sina:
»Reci, tato, što je domovina?«
Otac svoje pogladio zlato,
pak mu milo odgovara nato:

[204] »Hrvatkom« zovu Bosanci crvenu kapu viseću, naličnu našoj serežanskoj. (Bilješka pjesnikova.)

»Dok si bio malen kao seka,
Domovina bila ti je cijela:
ona zipka kićena i meka,
majka, ja i ova izba bijela.
Zipka te je ljuljala u sanje,
majka svojim mlijekom dojila te,
ja po izbi — nakon muke danje —
igrah s tobom igre umiljate.

Malo poslije pružila se širom
preko dvora, vrta, naše njive,
donle, gdjeno stoje vrbe sive,
gdjeno gorski potok šumi s mirom.
Onda njojzi pripadala staja
i kravica,što nas mlijekom hrani;
male koke, što nam nesu jaja,
Vjerni kudro, što nam kuću brani.

Poslije, kad ćeš poć' u prvu školu,
pružit će se ona po svem dolu;
cijela sela obujmit će tude,
u njem dobre i radine ljude.
Da, još više: one humke, šume,
što će ljeti jagodama rodit;
one bijele staze, ravne drume,
kud će tata nedjeljom te vodit.

Ali tvoja duša dobro sluti,
da još dalje vode ovi puti:
vode preko polja, rijeka, gora,
vode uzduž širokoga mora.
Svud se nađu sela, bijeli gradi,
svuda bistra uma dobri ljudi,
kojim isti govor život sladi,
kojim isto srce grije grudi.

Oh daleko, sinko moj, se pruža
ova naša domovina krasna;
njeno ime mirisna je ruža,
njena slava — zvijezda vijekom jasna.
O toj slavi pričat će ti knjige,
štono ćeš ih diljem škola učit;
pri tom često morit će te brige,
kako li ćeš pravo sve dokučit.

Ali zato duša će ti ronit
u davninu nevidovnih međa,

iz nje će ti kao bajka zvonit
zveket mača junačkih nam pređa.
Ti ćeš doznat, kako su za grudu
zemlje svoje lili krvi česme
i sudbinu kako su si hudu
u vječite okovali pjesme.
Ćut ćeš, kako bjehu tvrđom jakom
čovječanstva prosvjetnome rodu;
kroz stoljeća branili ga šakom,
spasili mu vjeru i slobodu.
Pojmit ne ćeš samo, je l' im jača
snaga uma bila ili mača,
jer su kadšto usred bojne buke
pograbili pero još u ruke.
Njim su čuvstva ocrtali vrela,
smjele misli, mašte plamen živi,
satvorili ona sjajna djela,
kojim i sad cio svijet se divi.

Tako pređi namrli nam slavu,
a sa slavom ovu dragu zemlju;
pak su onda naslonili glavu,
tihi sanak da u groblju drijemlju.
A iz groba glas nam šalju oni:
nek na umu sveđ nam domovina, —
ne ćemo li, da ko zvijer nas goni
tuđim svijetom strašna kletva njina.
Kako i ja možda, sinko zlati,
već nad groba crnim lebdim jazom,
duša brižna htjela bi mi znati:
Hoćeš li mi ti djedova stazom?«

Sinčić dosle mramornom u muku —
na srdašce metnuo je ruku,
s tužnih misli glavica mu gori,
al on ipak krepkim glasom zbori:
»Hoću, tato, — kunem ti se vjerom —
radit u dan, učit u noć kasnu:
junak bit ću mačem ili perom
za tu našu domovinu krasnu!«

Sretnu ocu krupna suza kane:
znamen sveta blagoslova nijema;
sinčića si žarko ljubit stade,
pa ga onda na počinak sprema.
Zimska nojca pustim vlada dolom,
ljudi u san tonu po svem selu;

sniježak prši — svakom stablu golom
rad bi natkô košuljicu bijelu.

Bilješka: Domovina je ideja. Ta ideja može da ima u različitih ljudi prema dobi njihovoj i obrazovanosti raznolik sadržaj. U djeteta je ideja o domovini još nerazvita, samo najbliža okolica mu je domovina; u odrasla, ali neobrazovana čovjeka domovina je sav njegov zavičaj, a u obrazovana čovjeka domovina je i prošlost, a u umnijega i — budućnost; on će sebi stvoriti ideju o domovini, kakovu bi htio da je ima, i radit će za tu ideju. Pjesnik Arnold ujedno je pisac one naučne knjige, koja uči, kako se razvijaju ideje u čovječjoj duši, pisac psihologije za najviše razrede srednjih učilišta. Bit će da je okupljen tom knjigom i spjevao ovu psihološku crticu o razvitku ideje »domovina«. Shvaćanje je pjesnikovo idealističko-romantičko, jer mu je ova domovina krasna i slavna, a u zbilji posvuda i svagda ona nije takova. Pa će tako iza Arnolda doći i takovi pjesnici, koji će, želeći kao i on ovu domovinu u boljem liku, crtati njeno sadašnje lice, kakovo ono jest (n. pr. Kozarac, Novak, Đalski). Arnold sjeća na romantičke pjesnike iz doba prije njega. (Vidi pjesmu Zmaja Jovana Jovanovića: Ded i unuk.)

Pitanja: Šta je domovina? — Što je ona Pavlinoviću, Ivanu Derkosu? — Što je ona Gunduliću u »Dubravci«? — Što Zoraniću u »Planinama«? (Vidi oglede.)

Ulazak granice u književnost.

Josip Eugen Tomić.

110. Iz »Za kralja — za dom«.

(Dio II.: Žrtve zablude. Mat. Hrv. Zagreb 1895., str. 32., 33., 38.—40.)

Već dvije ure prijepodne bijaše vrlo živo na cesti, koja je vodila iz Zagreba i Varaždina do grofovskoga grada Bistre. Na novom, ukusnom dvoru, što ga je podno zagrebačke gore sagradio podmaršal Krsto grof Oršić, vijale su se tri goleme zastave. U sredini porodična zastava grofovske porodice Oršića, a s desne i lijeve zemaljske crveno-bijele zastave.

— — — — — — — — — —

Sva porodica imala je pune ruke posla primajući u maloj biljardnoj dvorani odlične goste. Grofovi Adam i Ivan bijahu odjeveni u bogato narodno odijelo od laka modra baršuna. Kosa im ne bijaše naprašena po francuskom običaju, nego popolak glave razdijeljena, a brkovi ulašteni i zašiljeni. Gospodski gosti odmah su slutili, da i ta neobična pojava nešto znači. I gospodi i gospođama veoma se sviđalo to iznenađenje. Ta lijepa nošnja viđala se u novije doba u svečanim prilikama, ali u običnom životu iščezavala je ona sve više pred francuskom modernom nošnjom. Nekoliko samo stare korenite

gospode velikaša i plemića ostalo je vjerno starodavnoj narodnoj nošnji, ali tih je bivalo sve manje i manje.

— — — — — — — — — —

Dok je trajala buka podjarenih nezadovoljnika, pristupi i stade do grofa Adama kanonik Sebastijanović i dignuvši ruku u zrak pokaza, da bi želio govoriti.

— Ja ne ću da govorim kao branitelj našega ustava i pravica, to puštam drugim vještijim u tom poslu, premda i ja znam, da je latinski jezik gojenče naše konstitucije i da se bez naše volje ne može u grob položiti. Ja govorim kao čovjek, koji sam uzgojen tim jezikom i kojim se kadikad javljam na vilinskom Helikonu.

— — — — — — — — — —

Taj jezik poznajem i ljubim kao rođeni svoj materinski jezik, i tko ga hoće da prije reda sahrani, proti tomu ja ustajem. Klasičnost izraza, elegancija i muževna krepčina, to su kreposti, kojih nikoji nema kao naš slavni i stari jezik latinski... Hoće da nam ga uzmu, a što nam daju u zamjenu? Jezik njemački, koji smo najprvo čuli od njemačkih soldnera i zgražali se nad njim, — jezik, koji nema literature, koga su istom u novije vrijeme obrađivati počeli — — — Kakovo pravo ima ovaj jezik u nas, među Hrvatima? — — — Ako već ne će da trpe mrtvi jezik latinski, neka nam dadu naš živi i lijepi materinski jezik... U njem su više vijekova pisali i proslavili se svijetli umovi i pjesnici Ragusaei: Gundulić, Palmotić, Đorđić i stotine drugih; u njem beru i danas lovore umni muževi u Slavoniji, kao moj slavni učitelj i uzgojitelj Kanižlić, Vid Došen, Reljković i preučeni franciskan pater Katančić... Gospodo, ja sam čitao djela tih slavnih, zaslužnih za narod muževa, i velim vam, da nema prema jeziku latinskomu kao naš jezik hrvatski. To su dokazali ti muževi svojim sjajnim umom i vještim perom. Što će nam dakle surovi jezik germanski, kad imamo lijepi i slatki naš jezik narodni, koji ljepotom ne zaostaje ni za jezikom staroga Lacija ni sadašnjih romanskih plemena.

Pitanja: Iz kojega je kraja Josip Eugen Tomić? — Koji stariji pripovjedač utječe na nj? — Što je osnovna misao njegovim pripovijestima?

Bude Budisavljević.

111. Iz »Jakote žene«.

(S ličke grude. Priče. Uvod napisao J. Pasarić. U Zagrebu 1913. Mat. Hrv., str. 128.—131.)

— Evo kako: U kumpaniji posla bilo i ne bilo, kako kad; nekoga dana baš malo. Ja prevagnuo istom petnaestu. Udova me mati dala u pisarnu, pa sam k jednu u narednikovoj kući posluživao, a za to su mi tamo hranu davali. — Prepišemo oglase i razne zapovijedi za nedjeljni dan, pa se vrgnemo s kalunom zabavljati. Kušaj jedan, upri drugi, ne može ga niko do koljena dići: težina je, brate. Gledaju neki podčasnici, upletu se i oni. Prihvati frajt Pile za cijev, pridiže jedva pedanj podrug. Priđe kapurao Mile Hinić, ostavi ga snaga za tri prsta pod koljenom. To vidje Jovica iz Grabušića, kapurao s obdanice, pa će nešto malo i poviše dići; ali mukom i nategom ne malom. U neke eto narednika iza svoga stola u drugoj sobi, pogleda, pa će kao pod šalu: »Odlaz'te božjaci!« E, u njega su pleća, moj junače, i prsa kao u Kraljevića Marka, i mišice kao nadojene, nabrekle, rekao bi — od sile i snage.Trže pa podiže kalun do pod sisu, obnese ga okolo naokolo sobom i onda ga lijepo, lagahno spusti na pod. Mi se samo zgledasmo, a on zape u sobu svoju nazad i zatvori vrata: ni da bi jedne riječi. — Već prošlo podne, a mi se još uvijek kinimo i nadimljemo, ne bi li iko bar do koljena dopr'o. Dođe izvana i kapurao Vajo S., zgodan, pristao momak pa se i on pridruži zabavi i htjede nadmašiti Jovicu — u zao čas po se. Podiže dobru šaku, a dalje ne može. Trgnu po drugi put, ali ga iznevjeri snaga niže koljena. Htjede da je položi po treći put, svu, — a na to banu narednikovica, pogledna, krošnjata žena, dva je se oka ne bi nagledala. Ona će veselo pecnuti kapurala Vaju: »A što ti to, Vajkane, radiš, Bog te vidio?«

— Vidjet će se, — odreza ovaj svijesno; ali ne uspje, a sav se zapurio — ni gdje si do koljena. Još se i četvrti put poduhvati, a ona sve gleda i popljeskuje. Čini ti se, hoće oči da mu iskoče, sav je poujadio; ali ne može te ne može, pa ma pukao — do koljena dići prokletoga kaluna.

— Pa ti zaručnik, aha lijepi moj zete! — ćoknu ga ona i prasnu u smijeh. — Zatim se raskorači, prihvati desnom rukom za cijev i podiže kalun baš junački dobar pedanj više koljena. Zapanjismo se mi mladi, a stariji podčasnici nikom ponikoše. Ona povuče Vaju za rukav, otvori narednikova vrata i pozva ga na jelo, jer da »čeka sitniž«, pa zamače s Vajom na vanjska vrata, a ja iza narednika za njima.

Uvrh stola smrkao se Vajo, koji je, inače vrijedan i blagoćud čovjek — isprosio bio narednikovu Sošu, — pa, štono kažu, nit romori nit govori. Kad se malko prihvatio janjetine i boljim se vincem pookrijepio, istom onda nešto mu se jezik odriješio. Razgovor poteče o koječem, a najednom će Vajo domaćici: Ma, ženska glavo, što ti ono reče, šta l' uradi sa mnôm? — Ništa, Vajo, šta bih radila — voljko će ona. — Ama ne valja, ne smiješ ti bataliti zeta. — Pa kad ne imaš snage, — pod šalu će ona. — Imam gle, šališ se ti. — Baš i ne šalim posve, — glavu će vragoljasto naheriti ona. — Prođi se, ženo, obijesti, — ozva se narednik, koji ni znao nije, što se je dogodilo. — Kako bi se prošla? — življe prionu ona. — Vajo hoće da se našim zetom diči, a ima snage, kolik ovaj tvoj pisarčić

Dane. Pa će pribosti: Bojim se, znaš — negdje li se ljutne naša Soša, da će mu preko koljena šiba dati. — Kako, kako? — ponagli Vajo. — Pa tako; nijesi, momče, vrstan ni kaluna do koljena dići, a ja, žena, jača od tebe. Pa kad sam jača ja, koja sam se priudala u ovo pleme ispod Javornika, a što će tek biti s našom Sošom? Moći će te izbiti, kadgod joj hajdec dođe, — prkosito se podlakti narednikovica. U taj mah uleti kapurao Jovica, da kapetan čeka u pisarni narednika, a ovaj iz one stope tamo požuri. Ostadoše njih dvoje za stolom i ja treći. Vaju oblila tamna rumen, po pozamukao, a sve mu sapa zastaje. A onda će resko odrezati, odrješitom zbiljom: Čuješ, veljbabinko, i dvije, kakova si ti ili Soša, ne smiju mi u šake — Veliš? — Veljo'. — Šališ se, o zete! — Ne šalim, gle, — mrko odbrusi Vajo, a ona planu: De, sokole, da se po'rvemo; žena te zove, žena bio, ako ne dođeš namah. — Kakov bi to bio megdan? De ti pamet u glavu! — pozategnu Vajo, kome je ova stvar posve mrska bila i kao budućem zetu i što je znao, da će se njegova »veljbabinka« doskora nazvati »lajtmanicom«. Ali ona ga čuje i ne čuje, nego skoči i s vrata glasno viknu: Ako si muško, Vajo, ne oklijevaj i ne sakrivaj zečjega srca, već izađi, zete, u dvorište, da se ponesemo. — Gle je! — prodera se Vajo. — Gle ti sebe, rđo, ne ubila te rđa; ili ustaj za mnom ili ne zovi kuma ni svatova, jer ti takoviću nije puta po našu zor-djevojku, — u pô šale u pô zbilje prosu obijesna žena. Ljutit se Vajo trže za njom van, a ja se ščučim pa sav zbunjen zaškiljim kroz pukotinu. Pritegoše se u pasu, pa ponesi pa poreni, amo, tamo . . . kao da im ni jednomu nije do šale. Izdiže jedno drugo, nakreće, omahuje desno, lijevo; ali se vješto brane i sa zemlje pridići ne daju ni jedno: e, vrag se kuha. Kad najednom, izdiže ga naglo narednikovica, a moj Vajo u svu duž o tratinu lup. — Ne zamjeri, zete, brate Vajkane, na šali, — znojna kliknu žena Jakota, i ne ogledne se, već zaminu brže u kuću.

P i t a n j a: Koja je osnovna ideja ove crtice? — Kojim stilom piše Budisavljević?

Akademijska romantika u Srba.

Vojislav Ilić.

112. Drugu.

(Antologija novije srpske lirike. Zagreb 1911. str. 130.)

Sto je pripremljen davno, i mirta, i majske ruže;
Na stolu amfora blista, i skromna večera s njom.
Na praznik svetoga Maja pohitaj, ljubazni druže,
U ovaj mirni dom.

Darovi božice štedre na stolu odavna stoje:
I pomorandža slatka, i sočni olive plod;

Mirisom narda i smirne mirišu odaje moje,
Svetli se glatki pod.

U razgovoru mudrom, dok Vesper na nebu svetli;
Mi ćemo slaviti mudrost i tihi život svoj;
A kad jutarnjeg Feba oglase daleki petli,
Tad — zbogom, druže moj!

Dva verna i snažna roba pod ruke povesti mogu
Potomka Romula hrabrog. Ah, to bar nije greh!
Da ne oskvrni tebe i tvoju građansku togu
Poruga ili smeh.

P i t a n j a: Kakov ukus razvija pjesnik? — Za kojim se životom zanosi? — Koji mu je oblik metrički?

Prijelaz romantike k realizmu.

August Harambašić.

113. Zrinski-Frankopanka.

(Almanak Hrvatska god. 1881. i Slobodarke, Zagreb 1883., str. 29.)

Pojmo pjesmu, mili druzi,
Pjesma nam je srca jek,
U veselju i u tuzi
Mila kano mača zvek!
Često ga je Hrvat trgô,
A tuđincu tek na spas:
Ali on nas u zlo vrgô,
Za uzdarje — prezrev nas!

Ali takvi dični muži
Živu dok i narod sav;
On za njimi vazda tuži
Ko na grobu miran lav!
Slabić tekar suze lije,
Muža resi uzdah tih:
Rod im pjesmom spomen vije
I veliča pjesmom njih.

Gdje slobode sad su dani,
Što ih Hrvat cijenit zna?
Gdje li Zrinski, Frankopani,
Gdje su ona lava dva?
A tko svoju zemlju ljubi
I tko ne će biti rob,
Tomu krvnik glavu rubi,
Taj u hladan pada grob!

Pojmo slavu mučenika,
Što se nisu dali trt,
Već su rado spram silnika
I u samu pošli smrt!
O, tko svoju zemlju ljubi
I tko ne će biti rob,
Tomu krvnik glavu rubi,
Taj u hladan pada grob!

B i l j e š k a: Romantička težnja za narodnom slobodom u toj je pjesmi našla jak realistički oblik prosvjeda protiv tiranije i ropstva. Dok su se čisti romantici klonili ovako britkoga predmeta, a radije pjevali bojovne davorije o slobodi, za slobodu, »za krst časni i slobodu zlatnu«, pjesnik realist ne žaca se uzeti nemio događaj i istaknuti realnu činjenicu — osnovni motiv pjesme: »I tko ne će biti rob, — Tomu krvnik glavu rubi«.

Svojim pogledom u prošlost (Gdje li Zrinski Frankopani?) pjesma je romantička, a svojom kritikom sadašnjosti (Gdje slobode sad su dani?) realistička. Zato je ova slobodarka zgodan primjer romantičko-realističke lirike Harambašićeve.

Pitanja: Koje su težnje Harambašićeve? — Koliko je on realist? — Zašto je ta pjesma primjer romantičko-realističkoga zamišljaja?

Hugo Badalić.

114. Panem et circenses.

(Izabrane pjesme. U Zagrebu, M. H. 1896., str. 44.)

(1874.)

Zar kuga crna silnim Rimom vlada
il' mori glad i bijedni narod bije,
da posred trga prijestolnoga grada
ni glasa čut ni stvora vidjet nije?

A što se tamo prema cirku mete
u crnu skupu kano neman gadna?
Augustus Cezar igre daje klete:
igara vijek je željna raja jadna!

I već je cirkus pun! Plemići stari,
a do njih narod, — ondje puk se reda;
o igri samo svatko zborit mari
te željno svatko, što će biti, gleda.

Augustus sam u sjajnu spratu sjedi;
prezirce zuri, pa iz oka toga
oholost sipa, svakog da pobijedi,
tko osim njega inog štuje boga!

Na glavi lovor, grimiz o ramenah,
što svježa krv tiranstvo mu svjedoči,
s tiranstva mu se obraz zar rumeni?
Ne pozna stida, tko se tako koči!

I mignu Cezar! Širom vrata zinu:
na pozorište četa stupa ljudi,
ne ljudi jurve, — roblje uistinu,
a roba nitko čovjekom ne sudi!

Gle, kako smjelo pijesak gaze žuti
približujuć se Cezarovu spratu,
gle, kako svaki jakost svoju ćuti, —
a smrt im blijeda sjedi jur na vratu.

I prvi od njih zirnuv k caru smjelo
zaklikta: »Zdravo, Caesar imperator,
pozdravljaju te mrûći!« Hajd na djelo,
u borbu stupaj svak: na smrt i zator!

Zašuti sve! A štit o štit se tresnu,
zatrepti zrakom mača ljutih blijesak: —
raspoznat ne ćeš, komu noga klesnu,
al vidiš, gdje se krvlju rudi pijesak.

Strahote grozne stvaraju čudesa,
i stoji cika, zveket, jauk, buka —
grozotom takvom had se valjda stresa,
kad duše cvile posred vječnih muka.

Jur pade rob! Na izmučene grudi
koračio je pobornik mu jači,
a tomu oko sijeva, krvi žudi:
kô divlje zvijeri plijen sa slašću kvači.

No prije nego mač mu u vrat rine,
obratio se k puku, taj nek zbori:
je l' vrijedan jadnik, da mu milost sine,
il' da se plijenom pticam vranim stvori?

A puk, a narod? Grči palce, viče:
»Umori, ubij!« Smilovanja nema,
slobode tko ne pozna, strah gdje niče,
tko srca nema, kano zvijerad nijema!

I mahnu rob: iz polumrtva tijela
krv briznu tokom — roba nije više!
Zabahti pljeskom, bukom kuća cijela,
iz punih grudi ropstvo svaki diše.

Naslađuje se svatko ropskom krvi,
u pijesak štono lakomi se skriva;
taj narod sad — gospodstvom nekôć prvi —
šta želi još, kad glava tek je živa?

Podnimio se Cezar, gorski lave,
u žamor mu se kletva s ustâ gubi:
»O zašto narod nema jedne glave,
da jednim mahom Cezar mu je srubi!«

Vremena već su prošla — igre, hljeba,
tiranstvo pade, ropstva više nije;
al danas veća jošte neman vreba,
lukavstvom sipa otrov poput zmije.

A puk, a nàrod? — Zalud svaka varka,
otrovat ne ćeš miloga mi roda;
u grudi svakom iskra sijeva žarka:
duševna to je prosvjeta, sloboda!

Bilješka: Ta se pjesma osniva na antitezi: nekada i sada, tiranstvo i sloboda. O današnjim se tiranima i o današnjoj slobodi izriče mišljenje slikom iz davne rimske prošlosti. Tako je radila romantika, davnim simbolima uspirivala je suvremene težnje. Slika je prošlosti crtana realističkim bojama. Zato nam se ta pjesma Badalićeva čini uzorkom romantičko-realističkog prelaznog doba naše poezije.

Pitanje: Isporedi ovu pjesmu s Harambašićevom »Zrinski-Frankopankom«. — Što im je zajedničko?

Pripovjedači.

Evgenij Kumičić.

115. Iz »Teodore«.

(Matica Hrvatska, Zagreb 1889., str. 148.—149., 181., 201.)

Dok su sestre bile u vrtu, Laris se razgovarao sa svojim tastom u njegovoj sobi, tumačio mu potanko neke svoje velike osnove, velika poduzeća, u koja je uložio silu novaca. Dakić je prekrižio ruke na prsima i gledao u vis, a njegov zet, sjedeći mu nasuprot, razlagao je svoje osnove, i svaku bi rečenicu popratio kretom ruku, da ga što lakše uvjeri. Kad je došao do kakva zaključka, skupio bi sve prste desnice pod svojim čelom, pa onda upr'o kažiprst u stol kano dokaz, da je sve, što je govorio, posve jasno, da se sve temelji na nepobitnim činjenicama. Dok je tako govorio, sitne kaplje znoja izbijahu mu po čelu, koje bi obrisao svilenim rupcem, a živo gledaše u lice svomu tastu, da bi razabrao, što on misli.

— Dragi gospodine Ivane, ja sam vam dakle posve jasno dokazao, da sam uvijek dobro gospodario, da nijesam ni novčića izdao, pa držim, da ste se tvrdo uvjerili, da će mi moji razni pothvati deseterostruko, osobito moj pothvat u Kongu da će mi desetero...

— Vi ste mi, Larise, dokazali sve, što sam već znao, naime da opsjenjujete sama sebe, da ste čovek bez glave! — prekinu ga tast.

— Te vaše riječi ne mogu pobiti mojih dokaza. Velim dokaza, jer znam, što govorim. Istina je, ja sam sada u neprilici, no to je časovita briga. Ho, ho, da sam imao veću glavnicu! Gospodine Ivane, ne ću reći milijunaš, ali bez sumje, ja bih imao u malo godina veliki imutak. Vi ste mi tast, vi sada znate sve moje osnove, uvjereni ste, da sam promišljeno radio, pa recite po duši, stavite ruku na srce, bi li se ja mogao obratiti na koga drugoga? Da to učinim, ja bih bio lud, jer bi neki poduzetni ljudi, koji su jači glavnicom, mogli uništiti sve, što sam dosada uradio. Lahko bih napokon mogao naći koga drugoga za svoj posao, no zašto da dijelim s drugim plodove svoga truda? Molim vas dakle, ruku na prsa, zar vas ja ne bih uvrijedio, da se na koga drugoga obratim, a ne na vas?

— — — — — — — — — —

(Laris daje ubiti Dakića, da dođe do novaca.)

Ona krabulja sa šarenim rupcem na licu gmiznu u Dakićevu kuću, u vežu, pa u dućan. Dakić se šetao. Okrenu se, straga prekriženih ruku, pognut, razrovana lica, pa upita ljutito: Što ćeš....?

U isti mah sijevnu mu nešto modruljasto pred očima, grozno ga i ledeno zazebe u srcu, crna ga tama obavije, hropotom rukne i svali se na pod.

Topla mu je krv briznula na usta i poprskala brk, prosjedu bradu i vrat. Krabulja mu istrgne nož iz prsiju, pa ga probode još nekoliko puta. Dakić se nije više trzao....

— — — — — — — — — —

(Zločin se otkriva.)

— Ispraznite mu džepove! — zapovijedi kapetan stražarima i žmirucne u Larisovo lice.

Laris se ukoči i pomodri.

Kapetan uze njegovu lisnicu, pretraži je i digne uvis jednu hiljadarku, pa pogleda u spise i na nju.

— Broj se slaže. I ova je bila u Dakićevoj lisnici. Otkuda vam ova hiljadarka? Što šutite? Otkud? — zapita kapetan Larisa.

— Ta hiljadarka?.... smuti se Laris. Bilo mu je, kano da ga je netko pograbio za vrat.

— Dobili ste je danas na »molu« Adamićevu.

— Gospodine kapetane...

Dao vam ju je Sandro Bernara, koji je umorio pred osam dana vašega tasta. Ovdje imamo jednu vašu obveznicu, vi ste Bernarin dužnik.

— — — — — — — — — —

Ženski »domino« stane preda nj i skine krinku s lica. On se trže korak natrag, kroz srce i kosti proleti mu munja gnjeva i prezira. Teodorine ga oči probodoše. Poražen, sa stravom na licu gledaše uznositu djevojku.

Pitanja: Zašto je novac i zločin zgodan predmet za naturalistički roman? — Gdje se razvija radnja toga romana?

Ante Kovačić.

116. Iz »Ladanjske sekte«.

(Sabrane pripovijesti, Savremeni hrvatski pisci, knj. VII. Zagreb 1910., str. 19.—21.)

U zakutku divlje zagorske romantike nedaleko Sutle življaše »ladanjski gospodin« vlastelinčić Pepo. Upisan bijaše na gruntovničkoj listini kano posjednik do dvadeset rali oranice, do deset rali vinograda, šume i livade. Sve te nepokretnosti brojile su pedeset i devet parcela. Usto gazdovaše u rasklimanom drvenom dvorcu, obitom novim daskama, a okolo dvora dizalo se nekoliko zgradica, pokrivenih crvenom opekom kano krv. Po općenitom sudu ondašnjega žiteljstva, koje ne čitaše svjetskih »Salonblatta« niti »Modewelta«, bijaše taj visoki koštunjasti vlastelinčić prozvan galantnikom, prem niti njegovi žutopepeljasti brci i brada, niti sive drobne oči, niti raščepurena kosa, niti suncem posinjavelo lice i ruke, a bome niti isto odijelo, što bijaše jedva bolje nego u kakova preobučena kanoničkog kočijaša, ne odavaše upravo ništa galantno ni odlično. Ipak bi bolje bilo zanijekati na kojem astronomičkom kongresu Galilejevu istinu, da se zemlja kreće oko sunca, nego zaboraviti vlastelinčića Pepu nazvati »ladanjskim gospodinom vlastelinom«.

Po krsnom listu računao je Pepo dvadeset i osam godina. Bude općinskim odbornikom, napose radio je u odsjeku »za pučku prosvjetu« i znao je sedam paragrafa općinskoga reda naizust.

Svojom čašću »općinskoga odbornika za pučku prosvjetu«, svojim naslovom »ladanjskoga gospodina vlastelina«, i svojim znanjem od sedam paragrafa općinskoga reda naizust držao se Pepo doista znamenitim, velikim i učenim mužem, pa u koječemu vrlo nadutim čovjekom. K tomu običavao bi se pozivati na svoje velike škole. Školske svjedodžbe našega ladanjskoga gospodina kazivahu »črnim na bijelom«, da je on nekoć svršio jednu gimnaziju s nedovoljnim uspjehom, zatim prvu realku s jedva dovoljnim napretkom, a drugu realku, poštujmo sveti krst, sa trećim redom u najjezgrovitijem izgovoru.

Obiteljski aeropag odlučio je već u šestoj godini za onda ladanjskog derana posvetiti svećeničkom staležu, nu kada bogovi Latinâ nemilosrdno protjeraše preko praga svoga svetoga hrama ladanjskoga gospodičića, promijenio je svoju odluku obiteljski aeropag, kako to biva u državnim parlamentima, kada ih prevare visoke nade, te bude suđeno ladanjskomu gospodičiću školati se za advokata. To je dakako bila neka zabluda o budućem dostojanstvu obiteljskoga uda, jer realne nauke ne izučuju advokate.

Ali i te je zablude ponestalo, kada se je u kobna ondašnja školska vremena neki vrlo strogi profesor strašno debelih naočala izderao na pokojnoga oca gospodičićeva: »Vodite vi svoga sina na ladanje pure pasti, a ne da dere uzaludno hlače na školskim klupama!« Pokojni sada Pepin ćako, prem je matematičke domaće potrebe rješavao grahovim zrnjem, jer nije umio pisati arapskih cifara, a geometričke formule izvodio »lancem«, jer ni ponjaća o trokutima, to je ipak scijenio, da ga misli vrijeđati gospodin profesor, pa mu odgovori: »Prosim lijepo Boga i vas, gospodine profesore, vi svoj gospodin, ja svoj. Ja ipak nisam prosti, zaglamasti muž, ja sam vlastelin, koji posjedujem pedeset i devet parcela u gruntovnici. Moj sin je, prosim lijepo Boga i vas, samo moj sin i ničiji drugov!« Gospodin profesor na riječ »vlastelin« načubi mudre usnice, kano da prolazi mimo bare, što se isparuje na suncu, pa lakonički odgovori: »No valjda se ja ne jagmim za vašim »tokmastim« sinom, imam ih kod kuće šest komada, koji posjeduju pedeset i devet parcela gore — pokaže rukom — u gruntovnici na nebeskom kraljevstvu!« Nato se rastadoše, a otac svoga vrijednog sina nije zaboravio žilavom desnicom nategnuti za ušesa i nekoliko puta pogladiti ljeskovačom mrmljajući: lopov, potepuh, samo sramotiš nas, naše ime i naš grunt!

Pitanja: Kakov je tip tu odabran? — Koji je način prikazivanja?

Ksaver Šandor Đalski.

117. Na rođenoj grudi.

Ladanjske slike.

(Sveukupna djela. Serija II., sv. III. Naklada piščeva. Zagreb 1913. Str. 10.—12.)

(Ulomak pisma, što ga piše »Mladi gospodin« svome prijatelju o tome, zašto je ostavio službu.)

Morao sam barem časkom da sve to ostavim. Uzeo sam višemjesečni dopust, pustio sam i platu — i bježim. Zašto? Ne ću da ti dolazim s primjerima. Ta i bez toga pojmit ćeš moj usklik, kad iz dna duše vapijem, da mi je dosadno i ogavno i glupo i smiješno. Oh, tko će živ naći sve epitete za tu strašnu civilizovanu junkersko-purgarsku svagdašnjost! Mrsko mi je i misliti na te današnje prilike, na te naše ljude, koji su i bez misli i bez čuvstva! Jedni su od njih u piću ili u naručju kupljenih žena ili u lijenosti i besposlici, a drugi u grozničavoj hitnji za novcem, za moću i za slastima tijela izgubili razumijevanje za svaku nesebičnu ideju, za svaki plemeniti osjećaj i za svaki pokret, a ma za sve, a najviše za poštenje. Ti ljudi u mefistofelskom ili u bakantskom ismijevanju svega, što je u svezi s poštenim nagnućem, velju, u tom idiotskom pijanom smijehu ili đavolskom preziru nalaze oduška svojoj tupoj duševnosti, pa u smušenoj oholosti traže utjehe i isprike svome ili ništetnome životu ili praktičnome padanju u prah pred silom i pred zlatnim teletom — svojim jedinim idealom — Bogom

svojim. Ja ih ne znam osuditi, samo znam, da ih podnijeti ne mogu. Ta — kako da ti kažem — često i prečesto mi dođe, da se sa sumnjom pitam, je li drugi način živovanja štogod vrijedan? Doista — ja već ne znam, što da mislim. Ja ne znam, što je dobro, što je lijepo, što je zlo i gadno, ima li uopće u tim pojmovima kakove realnosti, ja ništa ne znam, — sve je u mene u nekoj galami — smetnji, meni je strašno. Ja nijesam optimist ni idealist, nisam pesimist, nisam materijalist. Moj duh ulazi u svako od toga, svagdje nalazi razloga, ali — srce moje nije udovoljeno, pa i duh nije osvojen. Ah — kako je to strašno! Ja sam kao slijepac. Ljepše — ljepše mi je bilo, dok nisam znao za istinu svijeta i nisam prozreo gluposti njegove. Bio sam, duše mi, ljepši, ma da sam bio lud i za sve se zanosio i kovao užasne stihove, pisao ljubavna pisma, razmišljao o estetici (—oh — još i sad mi se koža ježi od toga —) i sastavljao rodoljubne članke za političke novine. A sada — sada gledam na tu golemu prostotu purgarskoga duha i vladanja — na taj gadni svijet! Ne ću mu izbjeći — znam ja dobro — ni u selu, kamo sad polazim. Ali ću barem moći da mu na časove odbjegnem i s pravom se raskoši podavati slatkom »far niente« — procul negotiis — pa da motrim tihu nepromjenljivu prirodu, koju neki nazivlju prvobitno originalno izdanje gluposti, što je svemir prikazuje samome sebi, a u kojoj se ja ipak nečemu nadam — dašto — tek onako, kao kada čovjek od zlovolje ide u teatar gledati komediju i misli, da će mu od umišljenih šala proći zlovolja.

P i t a n j e: O kojima našim prilikama daje tu pisac kritiku?

118. Iz »Osvita«.

(Sveukupna djela. Serija IV., sv. VI. VII. Naklada piščeva. Zagreb 1914. Str. 318.)

Još nije zadnji titraj zvona zamnio, kad se vrata Županove tiskare naglo otvoriše. U široku valu svjetlosti, što je iz tiskare zalio tamnu ulicu, pokažu se mlađi brat Ivanov Pavao Kotromanić i Marjan Kargačević, svaki sa svežnjem još vlažna tiskana papira. Jedva hvatajući daha, trčahu žurno kao djeca prema Gospodskoj ulici, da skoče u kuću Del Negrovu, gdje je dr. Ljudevit Gaj uredio svoju uredničku pisaru.

Tu je bila oko Gaja sakupljena sva mlada četa, što je zajedno s njim stala prije tri četiri godine misliti, da probudi Hrvatsku. Ni jedan nije izdržao kod kuće, već od sinoć svi su tu na okupu, nestrpljivo čekajući čas, kad će prvi broj »Hrvatskih novina« ugledati svijetlo dana. Rakovac, Babukić, Ante Mažuranić, Stjepan Havajić, Pavao Štoos, Ljudevit Vukotinović, Aleksandar Zdenčaj, — svi — svi se na okupu nađoše, da ugledaju čedo svojih snova, svoje ljubavi, svojih želja i nada. I Ivan Kotromanić bio je u društvu. Blijed, osušen, gotovo mučenik, ipak je i on teško iščekivao prvi broj, pa je očima žarkim kao u vrućici razgledavao na vrata, hoće li se napokon otvoriti.

Sve ove tri nedjelje jednako je bio u Zagrebu, da pomaže Gaju i drugovima. Grozničavom žurbom podavao se poslu. Svi se gotovo krstili od čuda, koliko pisama taj čovjek na dan napiše na sve strane domovine i Slavenstva. A nikad mu nije bilo dosta, što je uradio. Cijelo njegovo žarko biće sad je imalo u srcu samo jednu ljubav, ljubav prama domovini i narodnosti. — Otprhnula je, istina, njegova dojakošnja vesela ćud, nije u njega više bilo onoga mladenačkoga bezbrižnog načina, dapače bilo je časova, u kojima ga je tištila silna ogromna bol, no njegova je volja bila još čvršća nego prije, kao da mu je nešto od ocala ušlo u biće. Uz duboku melankoliju bijaše u njega i stroga ozbiljnost, koja si je prvi i jedini zakon stvorila u misli: — Ljubi dom i rod više nego drugo na svijetu. A mladenački njegov zanos nije doduše bio onaj, što i prije nekoliko nedjelja, ali taj je zanos zaprimao gotovo mističku mučeničku snagu i žario nedoglednu odanost i ljubav za ciljeve, kojima je toliko, ta toliko žrtvovao. I spoznanje, da je on to mogao izvršiti i odreći se onakve ljubavne sreće, kad mu je žarka duša toliko žedna ljubavi, to spoznanje davalo mu je stalnu vjeru u sebe, te bješe siguran, da se domovina nikad ne će moći na nj požaliti. Ta sigurnost bijaše sada njegova najveća, jedina sreća. — Kao svi prijatelji, tako ni on nije imao mir, otkada je zadnji rukopis u tiskaru otišao i zadnja korektura ovršena. Upravo se djetinski i on i svi drugi jednako pitali u sebi: — kako će izgledati novine? Dapače se pobojavali, ne će li u zadnji čas tresnuti kakav zlosretni slučaj na tiskarskom stroju, — ili oboljeti slagari — ili — ili... Kargačević i brat Ivanov Pavao tako su već bili nemirni, da su pošli u tiskaru i ondje dobrovoljno pomagali, samo da list što prije iziđe.

— Sada bi već moglo biti gotovo! — javi se Jurica Cerović.

— Još ne, ali začas! — odvrati Gaj, koji i u taj čas nije zaboravio, da s izdanjem lista još nije sve učinjeno. On se je s Rakovcem i Vukotinovićem dogovarao, kako će i ove zime nastojati, da ravnatelja njemačkoga kazališta Švajgerta predobiju za probudivanje narodne svijesti.

— Ti si ga već tri puta uputio, da hrvatski prikazuje, možeš i sada! — reče Gaj Rakovcu.

— Nemam sada ni jednoga prevedenoga komada.

— Hm, ne bi baš ni to trebalo. Ti znaš, on sprema neki komad iz naše povijesti. Mislim, da bi dobro bilo, da dademo pjevati kod toga našu budnicu »Još Hrvatska«.

— Živio, to ćemo učiniti! — prihvati Rakovac.

— To će djelovati! A onda još takovu pjesmu! Trebalo bi u njoj zapapriti protivnicima našim — živo spomene vatreni mladi plemić Vukotinović, mašući kod toga rukama kao na grožnju.

— Evo ih — evo ih! — razda se uto sa vrata na pô djetinski kerubinski glas mladoga Pavla Kotromanića.

Visoko u zraku držao je mladić vlažne još novine, i kako je bio uzrujan, svežanj se izmakne njegovoj ruci, a na skup mladih entuzijasta, što se oko njega sjatio, padahu bijeli listovi kao bijeli golubovi, upravo kao pojava sv. Duha.

— Evo, evo! — iz svačijih prsiju izbije slavodobitni usklik, i svačija je ruka uhvatila koji broj, da ga pred ražarene obraze prinese i da mlade žarke cjelove utisne na prve hrvatske novine.

— Evo — evo! — razlijegnu se još jedamput od uzrujanosti i ganuća jednoglasni usklici, pa se najzad svačije oko natopi suzom, suzom slavnom i blaženom. U taj se čas svih tih dvadeset ili trideset naručaja nađe u jednom zagrljaju, iz kojega se je visoko uzdizala krasna i umna glava Gaja.

— Braćo, prvi broj neka se nosi našemu prvomu i najslavnijemu pretplatniku, našemu starcu Janku! — klikne Gaj.

— Neka živi grof Janko! — zaori u sobi, i svak je htio da ponese novine grofu.

— Jesam li došao u pravi čas? javi se uto s praga starački no krepki glas grofa Janka. Sve se obazre k njemu, pa u isti čas poskoče k njemu i dajući mu novine, svak je htio da ovu poštenu hrvatsku ruku poljubi.

A starac-velikaš istom je mladenačkom uzrujanosti i istim gotovo djetinjsko-svetim veseljem primao novine u ruke, kao svi oni mladi ljudi. Morao je ruku podići do oka, da obriše suzu radosnicu, a onda uze mladićima govoriti:

— Gledajte, djeco, što ustrajna volja može i s njom bratska sloga. Ej — ti , sinko Pavle, kako si još prije četiri godine morao plakati, — baš u to vrijeme, — kad je »anda vu morje vekivečno opet jedno leto kapnulo srećno«,a danas gledaj, nema više mjesta strahu, da bi Hrvati ikada svoj jezik zaboravili. Sada možemo sigurni biti, da »visoko se bude stala«, ta mila naša kraljevina Hrvatska — sad smo se probudli, a u buduće moramo vječno pred dušom svojom držati sveti zakon: »Tebi, domovino, posvećujemo svaki čas svojega života«. Tom našom ljubavi zovimo u to naše rodoljubno kolo i Hrvate i Slavonce i Bosnu i Dalmaciju i Srblje i Kranjce! — Ako bude tako, onda je božica pobjede uvijek uz nas.

I kad je starac svršio, mlada se grla slože, da iz dna duše zapjevaju miljenicu pjesmu: »Još Hrvatska ni propala!« — I pjevajući iziđu iz sobe.

A napolju već je zimski dan svitao. Na vedrom hladnom nebu januarskog jutra utapljalo se carstvo noćnih zvijezda u rujnom moru zore, jedna je samo visoko na istoku jošte svijetlila jasnim sjajem i djevičanske svoje trakove šiljala dalekoj zemlji.

— Naša je zvijezda na nebu! — klikne Gaj i pokaže rukom na Danicu.

I sve je obujmilo neko sretno i sigurno čuvstvo, kao da su gledali u sjajnoj zvijezdi jutarnjici poruku samoga božanstva. U dušama sve im je govorilo, da je osvit boljih dana domovini i narodu zarudio.

P i t a n j a: Koja su tu lica historijska, a koja su izmišljena? Koja od njih izriču jače poeziju preporodnih osjećaja?

Josip Kozarac.

119. Iz »Mrtvih kapitala«.

(Vijenac 1889., str. 405.)

Samo gospođa Matković osta do prezira hladna, jer njoj je najniži činovnik više vrijedio nego najiskusniji i najinteligentniji gospodar.

— Ja vam, milostiva, ne zamjeram, što niste mojega mnijenja, jer dobro znadem, da su s vama dvije trećine ljudskog društva naše domovine istih nazora. Uzrokom tome jeste nedostatak naobrazbe u obrtnim i gospodarskim granama znanosti i s njime skopčane poduzetnosti duha, koja jedina otvara i diže blagostanje zemlje. Kod nas umjesto da novac prođe kroz tisuće ruku od konsumenta do producenta, ide on ravno od prvoga drugomu, te onda kod toga i ostaje. Ja bih vam, milostiva, morao cijelu nacionalnu ekonomiju ispripovijedati, a da vas potpuno osvjedočim o istinitosti svojih nazora. Čim sam ja prvi put pročitao Smithovu knjigu o toj stvari, meni su odmah pukli pred očima uzroci našega niskoga ekonomskoga stanja, i u onom času, kad sam do te spoznaje došao, ja sam shvatio školu i nauku posve nečim drugim, nego se to kod nas žalibog shvaća....

Lesić je svršio izvrsno gimnaziju i bio zemaljskim stipendistom; no još kao đak nije mogao podnijeti nikakvih spona. Njegovu otvorenu, značajnu i bistroumnu duhu nikako se nije sviđala budućnost, koja ga čeka, kad bude svršio sveučilišne nauke, te na temelju svjedočaba uzmora zamoliti vježbeničku službu, bolje rekavši vježbenički kruh. On je svom požudom naprijed hrleće duše slušao na bečkom kulturno-tehničkom tečaju nacionalnu ekonomiju, financijalnu znanost i razne gospodarske znanosti. No tražilo se od njega da pravi ispite iz tih predmeta, ali toga ne htjede, nego odvrati, da on ne sluša svojih predmeta, da uzmogne na ispitu nešto o njima izbrbljati, nego ih sluša, da udovolji svomu nutarnjemu nagonu, koji ne ide za praznim riječima, nego gramzi da pronikne u dušu dotičnoj znanosti. No o tom ne htjedoše oni, koji su mu dali stipendij, ni čuti, te tako Lesić poslije druge godine izgubi tu zemaljsku potporu. No njemu je nije više ni trebalo, jer on je u dvije godine naučio više nego drugi u pet; on je imao u rukama ključ za sve ono, što će mu u budućem praktičnom životu trebati. Njemu se je duboko u dušu upilio razvitak blagostanja ljudskog društva, on je sam tražio uzroke, koji ga zaustavljaju, a koji ga dižu. Premišljajući često o tom, nemalo se ljutio na osam izgubljenih svojih

godina, gdje je sve učio, samo ne ono, što devetnaesti vijek od čovjeka traži. Ljutio se na onu tobož visoku, a uistinu šuplju naobrazbu; ljutio se na sve one, koji su u naobrazbenoj svojoj nadutosti nabacivali se latinskim poslovicama: Finis coronat opus... Bis dat, qui cito dat... i t. d., a ovamo ni jedan nije znao, tko su i što su apostoli novovjeke znanosti A. Smith i Darwin.

— Da eto to smo vam mi Hrvati! Da nam je na lak način doći do kruha, da »obezbijediš sebe i obitelj«, kako već taj žalosni tehnički izraz glasi, — pa onda zbogom talenat! zbogom znanost! — ja imam jednu tisuću forinti na godinu, meni je dosta, ja ne trebam više učiti, ja ne trebam znati, da ljudsko društvo korača naprijed!.. I tako truhnemo u komodnosti, jer ne ćemo da znamo, da je čovjek najvredniji kapital u svakoj zemlji.

Pitanja: Koja je društvena tendencija Kozarčeva? — Kakov mu je oblik pripovijedanja?

Vjenceslav Novak.

120. Iz »Tita Dorčića«.

(Pripovijest. U Zagrebu 1906. Mat. Hrv. str. 53., 55.)

Titov je strah bio opravdan: Wolff ga je odmah upoznao. Osvjedočio se, da je to đak, kojega u indukciji i dedukciji nauke ne vodi jedina pozvana i pouzdana moć ljudskoga duha — razum, nego mrtva memorija, kojom je primao u se i davao iz sebe definicije i logiku dokazivanja, kao što ih u štampi primaju i vjerno reproduciraju listovi knjige.

— Vi nijeste za školu, — rekao jednom odlučno Wolff. — Njihov je grijeh, a vaša šteta, što su vas dosada propuštali...

— — — — — — — — —

Direktor je Sabljak vodio već dvadeset godina točan račun o svojim đacima. Njegovi točni i savjesno složeni zapisci s mnogim bilješkama bili su Wolffu zlatan prinos za izradbu njegove radnje. Tu je on na primjer našao, da su seljačka djeca u gimnaziji poprečno dobri đaci. To se dakako dalo tumačiti time, što su samo rijetki, i to najbolji dolazili sa seoske pučke škole u srednju. Shvaćanje im je dobro, marljivi su i uredni, ćudoredni i bojažljivi, teško će se kada naći u kakvoj đačkoj zavjeri. Kao činovnici marljivi su i uredni, ali u javnom radu odmah se pokazuje međa njihova talenta. Nad prosječnost se digne malen postotak, a još je manji postotak onih, koji se u svojoj struci istaknu genijalnošću. Rado naginju štreberstvu, velik je postotak onih, koji se stide svoga seljačkog podrijetla, a kad ga moraju istaknuti, onda to udese lukavo prikazujući svoje podrijetlo kao tmurnu pozadinu, samo da se u jačem svijetlu istakne njihova pojava i odvrati pogled od pozadine... Na visokim, unosnim mjestima gotovo bez izuzetka padnu svi u ropstvo škrtosti...

Wolff je taj rezultat iz Sabljakovih statističkih podataka tumačio dakako nasljedstvom. U nepromijenjenom stogodišnjem načinu života, razmišljanju i radu seljaka nije bilo nužde, da se naslijeđena svojstva, kao što se to pokazuje ondje, gdje novi uvjeti života traže i nova sredstva kao jamstvo u borbi za opstanak. Što ta svojstva izbiju gdjekada na vidjelo i kod seljačkog djeteta, dokaz je, da ona živu latentno i u organizmu seljaka kao zrno na nepoćudnom tlu. Čim nastanu povoljne prilike, ono klija i razvija se. Priroda posegne gdjekada i za izuzetkom, pa se iz obitelji, koja se odiskona bavi seljačkim poslovima, teženjem zemlje i timarenjem blaga, rodi čovjek genijalnih duševnih sposobnosti za najviše tekovine kulturnog čovjeka.

Pitanja: Kojim se našim tipovima bavi Vjenceslav Novak? — Kako rješava sudbinu svojih junaka? — Koji mu je način prikazivanja?

Crtičari realisti.

Fran Mažuranić.

121. Par distance.

(Hrvatski pripovjedači, II. izd. Priredio Milan Ogrizović. Zagreb 1908., str. 242. 243.)

Jesi li kada gledao kakav ples, a da nijesi čuo svirke? Na primjer vis-a-vis, s prozora?

Kako ludi nam se čine plesači i plesačice! Kako se okreću kano marionette! Smiješno nam se vidi, kako se usta otvaraju i zatvaraju, a mi ne čujemo ni glasa. Kako je glupo istom lice, koje se smije, — a mi ne znamo zašto?

Ili si, recimo, u sobi.

Kako lud ti se čini smijeh, koji ti — s ulice do ušiju dopire!

Pristupio si k prozoru.

Vidiš dva ozbiljna gospodina, kako se — usred ceste — razgovaraju. Kako smješna ti se čini ta njihova ozbiljnost!

Jedan otvara i zatvara usne kano po taktu — mašući rukama po zraku. Drugi mu približio lijevo uho i pobožno sluša.

Onda opet drugi čini to isto.

Napokon se praštaju. Pružaju ruke jedan drugomu, klanjaju se i rastežu lice na ljubezan posmijeh. Onda se okrenu, te ide svaki svojim putem.

Najgluplji je onaj prijelaz, što ga sada razabiraš u licu, kako se naime čovjek sili da bude ozbiljan: oči mu već mrko gledaju, a lice se još smijucka.

Obično se čovjek u tom trenutku ogleda, da li je tko opazio, — da se on, sam idući, smije. I sam ćuti, kako je benasto smiješan.

... Uopće nam je sve, — manje — više, smiješno, čemu ne znamo uzroka.

M n o g i m l j u d i m a j e p l a č n a r o d a s m i j e š a n, — j e r i z d a l e k a g l e d a j u. Vide suze, a ne znaju uzroka. Pristupite bliže, gospodo, pak će vas proći smijeh!

P i t a n j e: U koju skupinu pisaca ide Fran Mažuranić?

Janko Leskovar.

122. Iz »Sjenâ ljubavi«.

(Pripovijest. Zagreb 1898., str. 53.)

Mene drže nekim čudakom, — nastavljaše Bušinski. — Jesam li? O tom ne marim govoriti — no jest nešto, što mi ne dâ da poživim, kako toliki oko mene, — nezadovoljno zamahnu Bušinski batinom.

— Pitanja — nastavi s nekom gorčinom, — glupa pitanja uzbunjuju me... Ovdje zašuti; a zatim se opet javi: — No u tome napokon nema sada tolike tragičnosti. Oni, što su ostali tamo, osjećaju slična pitanja — jamačno više trpe. No o tom i nijesam mislio vama govoriti: ja treba da govorim sada o nečem drugom.

I opet prolazili seljaci pozdravljajući ih.

Na zadnje riječi Bušinskoga djevojka brže zakorača.

— Nije lako o tom vama govoriti — požurivši se za Ljerkom nastavi Bušinski i ne obazirući se na pozdrave seljaka... nije lako govoriti vama, koja ste još tako mlada, nevina... Nije li grijeh vama o tom govoriti? Oh, ja i ne mislim na to. Taj čas ne mogu. No neobično jest i čudnovato je to, te idem, da vam se ispovjedim. Čemu? Ne znam. Mogao sam i ne poći s vama, mogao sam ne javiti vam se nikad više. Ali vidite, ja moram. Moram da vam otkrijem skrovite strane svoje duše. Moram — ponovi... Stanite, molim, vas! — istisnu uzbuđeno.

Djevojka posluša. Stala je ne pogledavši ga. Obod šešira zast'ro joj lice, ona poniknula glavom i šiljkom suncobrana tuckaše po zemlji.

— Gospođice, — obrati se Bušinski posve k njoj — gospođice! Kako da vam se približim, — tu mu glas jače uzdrhta. — Kako da vam ljubav beskrajnu očitujem, kad mi lijega na dušu tamno čuvstvo razbuđeno spoznajom slaboće... Ah, gospođice, vi zavređujete drugu sreću! Prezrite, ostavite, bježite. Mi smo tako malo dobri, tako malo čisti, iskvareni... Nekom gorkom samooptužbom zvučio je njegov glas.

Djevojka podiže glavu. Bila je u licu blijeda.

— Što to govorite?.. pogleda Bušinskoga i s nekim nerazumijevanjem i s nekom bojazni... a tada se žurno stade spuštati u dolinu.

A on pođe umah za njom.

— Ne, ne, nemojte ovako da se rastanemo. Ljerko! (Tu je on prvi put nazva njenim imenom). Zaklinjem vas! Čujte! Slušajte!.. Razumijem, što biva u vašoj netaknutoj duši, — ali ne osuđujte! Možda i nijesam najgori, možda su rijetki, koji bi vam se smjeli približiti bez grižnje savjesti, — ali oni idu za srećom — i jedva li se pitaju za to. A meni udes ne da. Izlazi preda me, sustavlja me i... ne mogu da ogrlim sreću svoju... Tu nenadano pane glasom Bušinski kao čovjek, koji se ražalio na život svoj...

A Ljerka pođe polaganije...

Bili su već stigli na podnožje brežuljka i našli se na uglu, gdje se otvara ulica k trgu. Ravno između drvoreda kestena ukaza se Gajev spomenik. Tu blizu njih šumila Krapinica, a pri mostu se kod kipa sv. Ivana plelo nekoliko žena. Tamo dalje vičući pod kestenima natjerivala se djeca.

— Još ovo nekoliko koračaja — javi se neveselo Bušinski. — Ja vas pratim do mosta...

A djevojka ne reče ništa.

— Gospođice! — opet se javi Bušinski, a glas mu drhtnu.

— Izvolite! — tiho se odazva djevojka.

— Prije nego se rastanemo, mogu li vas još nešto zamoliti?.. Smijem li se nadati, da mi ne ćete prestrogo suditi?... Evo, sad treba da se dijelimo, molim, ne osudite!...

A djevojka ne podiže glave. Polu lica sakrivaše joj obod od šešira, a rukama gladila dršku na suncobranu...

— Oprostite, oprostite! — moljaše on, a tad nenadano uzdahnu: — Oh, kako je to sve jadno! Zbogom!

A Ljerka podiže glavu.

— Zbogom! — reče i jedva ga pogleda. No kakvo lice, kakav pogled!

Negdje se u visinama razvedrilo; bilo je svjetlije. Na brežuljcima vrh Krapine zasjalo sunce, i odraz sunčanog zraka prolio se na varošicu.

I podignuvši Ljerka naglo glavu ukaza se u tom odrazu sunčanog zlata njeno lice: oko usana urezala se naglo bolna crta, ustanca drhtnuše, a oči se šire no obično otvoriše; u njima nešto zasja. Ona ih brzo odignu i naglo se okrenu i pođe...

A Marcel Bušinski ostade na mjestu, no ne dugo... U duši mu nešto zatitra i on pobrza za njom.

— Dozvolite, — javi se uzbuđeno, — dozvolite, da pođem s vama.

A ona ne odgovori odmah.

— Odbijate me! — bolno se oglasi...

— Ako želite, — tiho progovori djevojka, a glas joj zazvuči mekano.

I samo jedna misao obuzimaše sada zaljubljena čovjeka. »Zar se nije ona u duši svojoj odvrnula od njega?« »Je l' to mo-

guće? Kako? Gdje on to zaslužuje? Kako se ona mladahna, netaknuta ne odvrnu od njega«...

A uto prošla kraj njih starica i pozdravila ih, a Ljerka glasno odzdravi: Dobro jutro!... a bijaše to u predvečerje.

I Marcel Bušinski opazivši to, uzdrhta u nutrini svojoj i pogleda je sav blažen.

Pitanje: Što je naročito tanko i vjerno u ovome odlomku?

Srpski realizam.

Pripovjedači.

Laza Lazarević.

(Šest pripovedaka. Beograd 1886., str. 80. i 84.)

123. Školska ikona.

Kad stigosmo pred školu, a ona gori uvelike. Crkva, hvala Bogu, još zdrava, čitava, samo što vjetar nanosi plamen na nju, i svaki čas čekamo, kad će planuti.

Pop, koji je do to doba van sebe ležao u kolima, skoči napolje kao momak od dvadeset godina. U očima mu nešto strašno, da te svega jeza podiđe. Bilo nas je, koji smo mislili, da je pomjerio pameću.

— Vodu! — dreknu on.

Rekao bih, hiljadu kotlova se sasuše u plamen. Ali on još jače buknu; suknu daleko iza zvonare, a varnice se hvataju za nebo. Šljeme bješe sve u plamenu. Pucaju rogovi i grede, već je tavan dohvatilo; a u školi se svijetli kao po danu. U jedamput zagrmje popov glas:

— Ikona! Ikona!

Mi pogledasmo kroz prozor, a Sveti Sava gleda onim istim mračnim i ozbiljnim pogledom na nas sve.

Pop poletje na jedan prozor. Dvojica ga dohvatiše za miške, ali se on otrže i uskoči unutra.

U taj par cio jedan kraj šljemena pade pokraj prozora i dohvati kuću i sa te strane, te mu zapriječi povratak. Dim se savi. Mi više ne vidjesmo popa.

— — — — — — — — — —

Pop taman da skoči još preko praga, a Burmazović, koji je stajao sa strane, i ne videći popa, mače sjekirom po dovratku. Pop preko praga, a plamena greda više vrata tresnu i lupi popa po potiljku. On pade ničice i prsima na zemlju, a ikonu diže više glave. Sasusmo čabar vode na njega i gredu i izvadismo ga ispod nje.

— Da se ispovjedim — reče pop.

Vladika se zabezeknu: — »A kakov tebe grijeh mori?«

Pop slabo mahnu rukom, kao da mu priđemo. Vladika sjede na stolicu do kreveta, a mi se iskupili unaokolo.

Slabim glasompoče pop: — »Oče vladiko,. sjećaš li se, kad si me pitao, šta sam učio?«

— Sjećam.

— Sjećaš li se, da mi ti reče, da je to dosta za dobra pastira?

— Sjećam.

— Čuj me, oče vladiko i vi braćo! Ja izgubih dušu, što nijesam učio škole. Sa toga izgubih i dijete, a odvede mi ga nekršten čovjek.

— Kako to? — reče vladika.

— Tako, oče vladiko! Ja zatvoram oči, a divno vidim, da je drugi svijet nastao. Dođe učevan čovjek, s kojim ja nijesam smio govoriti. Vidim, da mu ne valjaju poslovi, što radi, ali gdje ja prost čovjek smijem udariti na nauku! Nemoj, oče vladiko, držati više prostih popova, kao što sam... što sam bio... — Ućuta i ishraknu se, pa jedva čujno nastavi:

— Ni vi, braćo, uzimati popa, koji nije učevan. Školu zidajte i djecu učite... Nastaje drugi svijet.

Pitanja: Kakav srpski naraštaj izumire u toj pripovijeci, a kakav ga slijedi? — Kakovo je to doba, koje preporučuje školu i nauku? — Kakav je Lazarevićev način prikazivanja?

Janko M. Veselinović.

124. Hajduk Stanko.

Roman.

(Srpska književna zadruga. Kolo XXII., br. 150. U redakciji i s predgovorom Jeremije Živanovića. Beograd 1913., str. 3.)

Crna bara.

Nema veće ravnice u Srbiji od Mačve. Ona se proteže od Mišara do Drine, i od najvišeg vrha Crne planine, Vidojevice do Save... To je prostor od dvanaest sahata hoda.

Možeš u dugu danu hoditi po Mačvi, a ne ćeš videti jednog brežuljka: sve je ravno kao tepsija. Zamori se pogled putnikov gledeći jedno isto: njivu, pašnjak, njivu, pašnjak, i ništa više. Ili — uđe u selo. Tu vidi kućicu do kućice; uz kuću staje, iza staja bunar, iza bunara voće... Iznajprije ga to veseli, ali malo pomalo ta mu jednolikost dodija, on saginje glavu i postaje zlovoljan...

Takova je Mačva danas. Pa i pored svega toga, ona je lepa, divna!.. Ona je bogata cura. Sve, što se u njenu crnu utrobu baci, donosi bogata ploda. Lepa su njena polja, kad ozelene, a još su lepša, kad se pozlate zlaćanim vlaćem... Ona vam je kao tuđinka: ne da se svakom poznati!... ko hoće da zna njene draži i njene lepote, taj mora živeti u njoj. Tome ona otvara svoja nedra i daje svoju milošţu... A ko proživi u njoj, taj je lako ne ostavlja, ili, ako je baš mora ostaviti, on je nikad ne zaboravlja.

U doba kad se dogadaj, o kome pripovedm, desio. Mačva je drukčije izgledala. Hrast do hrasta, grm do grma, a česte tako guste, da nisi mogao guju za rep izvući.... A u toj starodrevnoj šumi beše ovde onde pomalo krčevine poorane i zasejane. Tu, na toj krčevini, videla se kućica sa potrebnim stajama, za smeštaj kućevnih potreba. Oko svake kućice bio je zasađen voćnjak, bilo od šljiva bilo od jabuka.

Te su kućice bile vrlo proste, tek koliko zato, da čovek ima gde zakloniti glavu od kiše i zla vremena. Građene su ovako: udare se četiri sojira (direka) u četvrt. Naokolo se oplete prućem, ali se ostavi rupa za vrata i badžu, koja je služila mesto prozorića, pa se ono pruće ulepi blatom, da ne bi vetar produvao. Ozgo se pokrije krovinom ili korom od drveta.

Takva kućica imala je samo jedno odelenje, a to je i sve, što krov pokriva. Na sredini je veliko ognjište, na kome vazda vatra gori. Oko vatre ukućani sede; kraj ognjišta večeraju i razgovaraju, pa tu i umorne kosti odmaraju. To su odelenje zvali »kuća«. Zato se i danas u Mačvi ono odelenje, gde vatra gori, zove »kuća«.

Bilo je boljih kuća. To behu kuće zadružnijih porodica. Odlikovale su se svojim visokim krovovima od šindre, natkrivenim dimnjakom, — ako je bio malo bešnji, i krstom na kraj slemena. Još i danas imamo dobro očuvanih ostataka od tih kuća. U unutrašnjosti njihovoj bilo je još odelenja sem »kuće«, — kao domaćinova soba, ćiler i t. d., i t. d.

Pa i ako su te kućice izgledale siromašne po spoljašnosti svojoj, opet je svaka bila puna kao košnica. Svaki, pa i onaj najmanji kućerak, imao je hrane dovoljno za svu porodicu i usev; sem toga imao je belog smoka; o motkama nad ognjištem visile su cele slanine. Narod je bio vredan i radin — nije čudo, ako je imao!...

Eto, takva je bila Mačva.

P i t a n j e: Kako se prikazuje zadružni život u Veselinovića?

Simo Matavulj.

125. Bakonja fra - Brne.

Njegovo đakovanje i postrig.

(Srpska književna zadruga. Knj. 4. Beograd 1892., str. 13., 69.)

Ive ili Bakonja »vtororođeni« sin Kušmeljev, bijaše od dvanaest godina koliko drugo napredno dijete od petnaest, rumen i zbojit, živolazan, veseo i gotov uvijek na »galijotstvo«. On je odmetao kamenom i starije od sebe, odskakao i u trci utjecao svijem svojim vrsnicima, mogao je uzjahati konja, a imao je srce, da se pobije i s kojim brkonjem. U cijelom Zvrljevu ne ćaše naći djeteta, koje ne bi imalo biljege od Bakonjine ruke, ali i njegovo tijelo bješe puno možulja, ama se nikad ne uteče ocu, da ga on brani, nego se svetio sam, koliko je mogao i trpio junački. A najviše ga odlikovaše od druge djece njegova tvrda volja: što bi naumio, to bi i učinio, pa mu zatajati, ne bi odao, pa da ga na muke mećeš. Ponjekad bi zasuo riječima, a pogdjekad postao bi mučaljiv kao stanac kamen.

— — — — — — — — — —

Tri najmlađa duhovnika obukoše se u crkvene haljine i služba otpoče. Bakonja i Mačak, u stiharima, kađahu pred njima. Balegan je vukao konope iza orgulja, a fra-Tetka, kuckajući po zupcima, tapkao je nogama, da ih zgrije, vrtio je glavom, da mu se vrat ne ukočanji, a kadgod mogaše ugrabiti, prinosio je šake ustima, da duva u njih. Tako činjahu i svi ostali, a usto derahu se svi skupa, jer se zbilja čovjek njekog jada ugrije pjevajući. Kad ta derba doprije do najvećeg nesklada, fra-Tetka se najedi, pa i on poče nemilice udarati po zupcima, te iz cijevi izlijetahu svakojaki glasovi.

Ali kad sunce granu, vjetar poče slabiti, pa malo pomalo utoli sasvim, onda se povrati sklad i u crkvi. Svako se prepade svoje grješne rabote, pa da pokaje, poče svaki umiljato pojati.

P i t a n j a: Ima li u realizmu Matavuljevu humora? — Kojim sredstvima dolazi on na javu?

Stevan Sremac.

126. Kir Geras.

Pripovetka.

(Beograd 1908., str. 25.)

Taj mačak mu je bio jedini drug i prijatelj, nerazdvojeni prijatelj, s kojim se razdvajao samo na kratko vreme, naime kad bi ga pozajmio kome (a pozajmljivao ga je svojim Grcima onako u četiri oka, a Srbima na revers) na dan dva u magazu zbog parcova i miševa; ili kad bi sam mačak po neispitanim i večnim nepromenitim zakonima prirode u februaru — kad se obično po krovovima čuju oni svakom poznati mačji madrigali — sam sebi dao odsustvo i vratio se posle nekoliko dana ponizan i miran, a sav izgreben po nosu i sa iscepanim ušima, koje i nisu već više ni naličile na uši, nego na dve kvasle. Pa pored svega toga bio je to dobar i vredan mačak iz čestite trgovačke Papa-Naskove kuće. Kir Geras ga je naročito tražio i mnogo mu je stalo, da se tako, tako reći, na neki način sprijatelji i srodi s jednom glavnijom i uglednijom kućom i firmom. A posle još i stoga je voleo, da ima mačka baš iz grčke, a ne iz srpske kuće, što su u srpskoj kući obično svi gurmani; tu se kolje, kuva i mesi malo koji dan da ne. Svi ukućani i često i mnogo jedu preko dana, pa se time i mačak obično ošteti i pokvari u karakteru svom, jednako mâsti brke, jede mastan i paren đuveč i druga tome podobna jela i postaje trom, len i apatičan prema onoj žgadiji, radi koje je jedino i stvoren. Ukratko reći, živeći među Srbima obično postane i mačak len kao i Srbin; isti taki dembel i

leventa, s jedinom samo — tom razlikom, što se ne vucari, ne karta i ne pravi dugove po kafanama. Eto zato je Kir Geras više voleo grčkog nego srpskog mačka, i zato je bolji mačak iz grčke nego iz najbolje srpske trgovačke kuće.

Pitanje: Na čemu se zaustavio humor pripovjedačev, da karakteriše srpske i grčke trgovce?

Simbolički realizam.

Ivo Vojnović.

127. Dubrovačka trilogija.

(Treće izd. knjižare R. Bačića. Osijek 1911., 68.)

Orsat.

(Sve to viši, sve to usudniji, kao da hoće s plamom riječi rastopit onaj mraz, što je sledio sve duše.)

.... ; promisli, da smo zaboravili sve, što su naši stari učinili, otkad su dobjegli na ove hridi, — i da nam je duša utrnula, i da ne znamo više, ko su bili oni naši mudraci, naši pjesnici, naši pomorci, naši mučenici, koji su iz ovoga gnijezda učinili otar,[205] koji su spasili obraz ropskome našemu rodu! —

(Sve to prodirnije, obuhvatajuć ga kao križ spasenja, dokle sva lica, sve ruke, svi uzdasi drhću, plamte oko njega.)

I reci u dubini svoje duše, da smo zadnji ostanci prestarijeh, izabranijeh pokoljenja, brez volje, brez krvi, brez moždana — i kad sve to raspoznaš, kneže, — reci jednu riječ ... jednu samu ...

Knez

(nehotice vas zabunjen, ne razumijevajući ništa, a gledajući sve naokolo, kao da ište tumač tome strašilu):

Koju? ... koju? ...

Orsat

(sveđ na koljenima, skrajnom molitvom u glasu i u cijelome biću svome):

Gospar sam ja! ...

Svi

(u velikoj zabuni u najvećoj opreci izražaja):

Strašno ... imenso[206] ... Orsate! — Muči. — Govori! ... govori! ...

Orsat

(ustajući polako kao preobražen):

I zapoviđi, da se most prebije, — razglasi, da vlastele nema, da je tu puk sâm i ti sâm! — Pak zatvori svijeh nas, zazvoni veliko

[205] oltar [206] neizmjerno

zvono u Gospi — sjedi, gospodaru, pod svodove dvora s pukom tvojim — pa budi, ako hoćeš, i Marin Falièro ... samo spasi nam republiku — spasi je od tuđinca — spasi je — od nas! ...

Dživo

(kao ris):

I mi puštamo ove grdobe! ...

Svi njegovi:

Na dvor! ... na dvor — Senat je gospodar! ... Senat!

Svi Orsatovi

(skupili se oko njega kao zabrinuti, hoće da ga dozovu k svijesti, što i oni misle, da je potamnila):

Orsate! ... Orsate! ... Osvijesti se! Zaludu je!

Orsat

(gledajući preda se groznim ukočenim pogledom, trzajući se, da se oslobodi od svijeh):

Živ sam! ... živ sam! ... čujete li! ...

(gledajući kneza, kao da ga prvi put vidio):

Zašto je crljen? zašto? Kad nema one lijepe vruće krvi, koja pere sve grijehe, kad nema suza, kad nema muka, — kad sve to pogiba u glibu, u sramu, u gadu ... ah! ...

(vas se zgrozio, kao da s vrhunca gleda daleke prostore):

Eno ... eno! ... vrata se otvaraju — pada most — ulaze ... ulaze! ... Ih! ... koliko ih! ... Najprije Francezi! Sve zlato, pene,[207] barjaci! ... Ljepota ljudi! ... svi žedni slave, svi gladni žena! ... Pa eto drugi, drugi oh! ... sve gori, sve grđi — jadni, siromašni, divlji! I svi hoće, da prođu kroz ta vrata! ... Svi se smiju, svi pljuvaju u crne mire,[208] svi grokću: »Gdje ti je kruna? Gdje ti je sloboda? I ti si kao i mi!« Oh! ...

(Dokle njega obmamila strast, knez je izišao praćen od Toma i Karla, a Dživo i njegovi dopratili ih, opkolili ih, pak ostali na dnu gledajući u gnjevu i u blijedome posmjehu Orsatov jauk.)

Orsat

(kao da se osvijestio; ali misao, koja ga podigla na vrhunac zanosa, promijenila zvuk, a on gleda svijeh, ne bi li ipak našao drugi otvor u nijeme duše gospara):

Još smo vlast! ... ja ... ti ... mi — Mi kraljevi! — Mi gospodari! Gdje se prikažemo, tu su i carevi za nama! ... I naše more i naše tvrđe — i naše crkve ... i dvor, — sve je još tu živo

[207] perjanice [208] zidove

— živo! Pa da sve to nestane! — pa da nam djeca zaborave i zlamen slobode — i da pođu iskat po svijetu, da nam nađu ime, prava, vlast, — a zaboravili, da je ovo: d r ž a v a, d r ž a v a!... a sve ostalo: raja, pusta raja!...

(Od jednog do drugog veselim entuzijazmom mladosti, ali ipak s očima punijem pitanja, sumnje, straha, da je njegova riječ nemoćna, uzaludna):

Pa ako ova tisućgodišnja zemlja slobode valja da propade, a mi ho'mo!... braćo — djeco! Eno nam lađa našijeh u p o r t u.[209] Ukrcajmo se, ponesimo barjak i sv. Vlaha, pa odjedrimo — kako naši davni oci! Oh! sretnoga plova!... Ho'mo! ho'mo! galebi i oblaci će nas pitat: Ko ste? koga ištete?... a jedra će odgovorit: Dubrovnik plovi!... Dubrovnik opet ište pustu hrid, da skrije slobodu. Kažite nam je oblaci!... Kažite nam je, galebi!... Dovedite nas do blage grčke zemlje, do zemlje bogova!...

(Svi su se približili. Svi su uzrujani — ganuti. Neki imadu suze na očima. Dživo nehotice se stresao):

Oh!...

(Orsat u božanskoj slasti, da je riječ postala skoro čin.)

— Oh!... blagoslovljene te suze!... brzo, brzo... trčite... zadržite ključe... oh! spašeni.... spašeni.

(Čuje se jedan udar topa.)

S v i

(protrnuli):

Što je to?... Kanjuli[910] pucaju!...

D ž i v o

(silno smeten):

To je znak...

(u strahovitoj sumnji.)

O r s a t

Znak?... znak?... a knez?... a Karlo? a Tomo?... gdje su, gdje su...

(Ugledavši zlobni posmijeh Dživa, koji se naslonio na štap i nehajno se tijelom giba):

Ah!....

(Razumio je.)

Izdajice...

(Hoće da na njega navali, ali ga prijatelji drže.)

D ž i v o

(hladno, duboko, naravno, kao drugi čovjek):

Ne možeš se tužit, Orsate!... puštili smo te govorit s v e, što si htio!

[209] luci

[210] mužari

(Prema ostalim kao čovjek od posla.)

Prvi znak, mi c a p i t e[211]: Lauristôn prima poslanike...

(Drugi top. Pauza puna udesne tišine. Dživo nastavlja nešto tiše, kao da govori sebi):

A... drugi! ulazu Frančezi.

S v i

(u muklome čudu, strahu, neizvjesnosti i oslobođenju):

Ah!...

P i t a n j a: Kakav je pjesniku simbol Dubrovnik? — Kako su prikazane vrline i slabosti staroga Dubrovnika? — Kojim jezikom i stilom?

Ante Tresić Pavičić.

128. Saziv Uranije.

Posvećeno Ivi knezu Vojnoviću.

(Savremenik 1911. br. 1., str. 15.—16.)

»Siđi, Uranijo[212] majko, na puste nad morem ljuti,[213]
Gdje me sunovrati udes i mračnijem negvama sputi.

Mozak mi jastrebi sumnje željeznim kljunom ispiju;
Beznađa supine[214] pandžam živo srce mi riju.

Bura očaja zviždi jezikom ognjena zmaja.
Čelo mi žeže, a pod njim miso mi spržena zdvaja.

Ima li boli ko moja? Titani[215] surove tmine
Na hrid prikovaše ropstva titana slobode,[216] svjetline!

Siđi, Uranijo majko, sa modre visine nebesa
Na astrolabija[217] kolu, simbolu tvojih čudesa;

Zvjezdanom očiju rosom osvježi mi vrućicu čela,
Beskraja nek me svježinom ohlade krila ti bijela!«

Srebrenom maglom zabijeli halcedonska[218] neba modrina
Kano mjeseca zorom protrnu safirna tmina.

Zvijezde ublijediše miljem, trepereć kano lepiri,
Koji od ljubavi ginu. Ambrozije[219] se zadah širi.

Lebdi na krilima bjeljim od letnjeg planiskog leda,
Sedefli nogom[220] na šaru svemira; milo me gleda.

[211] razumijete me
[212] nebeska vila neka, također Afrodita, božica ljubavi i ljepote
[213] kamen (ljutac)
[214] sûp, nekakva zagrada u vodi, gdje se riba hvata, kóci
[215] grčki polubozi, divovi
[216] Prometeja
[217] zvjezdarski meridijan
[218] Halkedon, grad u Bethiniji, po tom nazvan prozvučan, modar zanoseći na druge boje
[219] hrana grčkih bogova
[220] sedefnom

Slatke joj oči ko zvijezde, što venu u svjetlosti sunca,
Prije neg potjera zoru sa Viteza zlatna vrhunca.

Ljiljansko umila lice rosom mliječnoga puta.
Leprši kosa, ko zraka zore u pamiku[221] žuta;

Svita je procvalih magla vijencem i šarnih kometa;
Grlo joj rese đerdani koralni od rujnih planeta.

Ljepši od Sirija alem bljeska i resi joj čelo.
Zvijezda zalutalim zrakam tako njoj tkano odijelo,

Biserjem eterskog mora posuto, vedrim, bez pjega,
Leprši kano na suncu prhutanje proljetna snijega.

Minđuše,[222] dvostruka sunca, okovata čislom rubina,
Grivnom[223] Saturnova vijenca podramka sjaji bjelina.

Pelud, ko opsjev, nje sa procvalih astara[224] rosi.
Ljiljan u ruci — što niknu iz svijetla mjesečna — nosi.

Sumnje i beznađa plaho otprhnu gladno orlenje.[225]
Otplazi očaja zmaj u zabitno vrletno stijenje.

Vranje mračnoga ropstva othlama teškijem krilom
Udesa mračne u špilje, gdje caruje surovom silom.

Mahnu Uranija krilom: i cijelo biće mi pliva
Etera čistom svježinom, beskraja val ga umiva.

Očiju zvjezdanim svijetlom cjelunu mi umorne oči,
Dotaknu ljiljanom čelo, i vidjeh, gdjeno se toči

Pomično vrijeme u prostor nepomičan, grli u biću
Jednome, Hermafroditu[226] slično, vječnu mladiću;

Gdjeno se svesilje u tvar kalupi, pojavam' cvjeta,
Vječnim razvitkom težeć k slobodi cijeloga svijeta.

Milje me prože, u kojem Ahernar treperi mrakom;
Mozak mi bljesnu, ko sunce nad Mosorom[227] istočnim zrakom.

»Ogrjeva trebaju ljudi, moj sinko, i svjetlosti hrane;
Dok u budućnosti poznoj slobode sunce mi grane.

Strpi se, dokle ti srce svu ljubav izgori živu,
Protjera tamjanom čuvstva sebičja maglušu sivu;

Dokle ti izbljesne misô do zadnje iskre slobode,
Pa ću te uznijeti stazam, u lazur vedri što vode!«

Prhnu. Ambrozije miris još plovi morem i noću;
Nakaze tmine već plaze, na žrtvi da nastave zloću!

---

[221] mješavilu
[222] naušnice
[223] gvozdena karika, što drži kosu
[224] zvijezda
[225] zbirna imenica od orao, orla
[226] dvospolni mladić
[227] planina u Dalmaciji

Pitanja: Koja je osnovna misao u toj pjesmi? — Kakav je stil i metrički oblik njen?

Silvije Strahimir Kranjčević.

(Izabrane pjesme. Mat. Hrv. 1898., 42.)

Radniku.

Amo ruku, junače, pruži žuljnu,
Amo ruku, nabore da ti mučne
Pjesnikova drhtava usna, druže,
Štujući ljubne!

Izjav suda, kojim nas nebo kivno
Za grijeh prvi u raju prvom prokle,
Na tim tvojim brazdama hrapavijem
Štujući čitam.

Vječne patnje, s kojima rod je ljudski
Boj vojevo, veslajuć teško cilju,
Ko u pravijek povijest sklesa spomen
Tebi u čelo.

Iz sredine ljudskoga roda jadna
Ti se dižeš, granitno kao deblo
Put nebesa — — guste mu šapću grane
Vječitom uhu:

Ljudskih jada bezbrojni, dugi psalam;
Ljudskog žića krvavih priča klupko;
Ljudskog bola uzdahe, kano oluj
Svemir što pune!

Strmiš takav, gvozdenu dižuć mišku
Spram nebesa, jedini krvi smrtne
Komu patri čelo da kruni svoje
Pobjednim znakom.

Kada ne bi alem i žuto zlato
Izmet bili napora samo tvoga,
Nevrijedan očica onih malih
Dječice drage,

Koju bábo uzgaja, kazujući
Žuljnu desnu, ručicam kad mu glade
Mišku tvrdu, njihov dok anđeo šapće:
Moli i radi!

Pregni samo! Tvrde si protri dlane,
Gordi mužu, u čijem srcu zbori

Isus Hristos: Sinovi da smo ravni
Jednoga oca!

Dok nas gole samrtna rađa majka,
Jednim prahom bosa dok noga kleca,
Kud i carska zlatna se kola vrte,
— Rabota tvoja!

Ispod sunca, koje je isto svima,
Dok jednako teško se rastajemo,
Istom crvu gojeći mukom tijelo —
Gdje li je plemstvo?

Ah — u duši! Predsude ruši dušom!
— Vijek grmi, prosvjeta pravo búdi.
Ljudstvo hoće polugu: — tu je gvožđe
Jače od žezla!

Pa kad onda prođe uz čovjeka čovjek
Svijestan, miran, slobodan — ne grbeći
Ispred tašta ništa gotovana
Pleći poštene,

I Bog će se sa neba nasmiješit,
Zajamačno prvi put, otkad gleda,
Gdje za djelo, što ga je u šest dana
Stvorio lako,

Ti si mučne trebao duge vijeke
Rasklimane točkove da mu središ,
Ne — lebdeći lagano povrh voda,
— Ljubeći zemlju!

Amo, amo, junače, pruži ruku,
Na njoj da ti nabore one tvrde
Sve što raste — gospodsko ili derno —
Štujući ljubne,

Ko pobožnik svete kad moći ljubi,
Što ga griju — želju mu žarku bude:
Biti svecem, — pruži mu neka bude,
Krsti mu dušu!

Mukom svojom krsti ga. Svi će onda
Mirno jesti edensku voćku slatku,
Izim onih, koji ovako nisu
Kršteni bili!

Pitanja: Ima li u ovoj pjesmi simbola i što znače? — Ima li realističkih slika?

